

არნ. ჩიქობავა

გარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში

I

ქვემდებარე-ლამაგების საკითხი ქველს ქართულში

მასალები მეთოდოლოგიური იმანენტისათვის

მეორე გამოცემა

თბილისის უნივერსიტეტის
50 წლის საიუბილეო თარიღს

უძღვნის ამ წიგნს ავტორი.
ამავე უნივერსიტეტის აღზრდილი

წიგნში გაანალიზებულია სხვადასხვაგვარი გავება
სინტაქსის ძირითად ცნებათა (წინადადება, ქვე-
მდებარე, დამატება...) და დაზუსტებულია
ქართული ენის მარტივი წინადადების სინტაქსური
აგებულების თავისებურება, რასაც ქართული
ზმნის მორფოლოგიური თავისებურება
(სუბიექტურ-ობიექტური უღვლილება) იწვევს.

შინაარსი

მეორე გამოცემის წინასიტყვაობა
პირველი გამოცემის წინასიტყვაობა

21
010
020

თავი პირველი: შესავალი

1. საკითხის დასმისათვის მიმართულებათა შესახებ	1—8
§ 1. ქვემდებარე-დამატების საკითხი და წინადადების საკითხი	1
§ 2. სამი ძირითადი თვალსაზრისი წინადადების რაობის გაგებაში და ქვემდებარე-დამატების შესაბამისი განსაზღვრება	2
2. ლოგიკიზმი 3—25	
§ 3. წინადადებასა და ქვემდებარე-დამატების ლოგიკისტური განსაზღვრების ნ-მუშები	3
§ 4. წინადადების, ქვემდებარე-დამატების ლოგიკისტურ განსაზღვრებათა ორი სახეობა	5
§ 5. «წინადადება» ცნება (ქვემდებარე-დამატების გარეშე) ფილოლოგიურ გრამატიკაში	6
§ 6. პორ-რიილის ზოგადი (რაციონალური) გრამატიკა და მისი ძირითადი პრინციპები	7
§ 7. ცნებები: «წინადადება», «სუბიექტი», «ატრიბუტი»... ზოგად (რაციონალურ) გრამატიკაში	10
§ 8. ცნებები: «მსჯელობა», «წინადადება», «სუბიექტი», «პრედიატი» საშუალო საუკუნეთა ლოგიკაში	10
§ 9. «სუბიექტ-პრედიატი» და სინონიმური ტერმინები «სუპოზაქტემ-აპოზაქტემი»	11
§ 10. ცნებების «სუბიექტი», «პრედიატი», «ქვემდებარე», «რემასმენელი» დამკვიდრება გრამატიკაში (XIX ს.)	12
§ 11. ზოგადი პირობები ლოგიკის ცნებათა გადმოტანისა გრამატიკაში	13
§ 12. არისტოტელეს «კატეგორიები» და სიტყვათა კლასიფიკაცია	13
§ 13. ლოგოს («სიტყვა»), აზრი და სინამდვილე არისტოტელეს „ანალიტიკაში“ (ლოგიკაში)	15
§ 14. ცნებები «მსჯელობა», «წინადადება», «სუბიექტი», «პრედიატი» ლოგოს ბოეთიუსთან	16
§ 15. წინადადების ანალიზი, როგორც ამოსავალი ჯ. ს. მილის ლოგიკისა	17
§ 16. ლოგიკიზმი გრამატიკაში, გრამატიკიზმი ლოგიკაში და პრიმიტიული ლოგიკიზმის კრიტიკული ანალიზი	18
§ 17. ლოგიკიზმის დასაბუთებული ვარიანტი და ფორმალური ლოგიკის ცნებებთან «მსჯელობასთან», «სუბიექტ-პრედიატთან» გრამატიკული ცნებების «წინადადების». «ქვემდებარე-შემასმენლის» ფარდობის საკითხი	19
§ 18. ცნებების «მსჯელობა», «სუბიექტი», «პრედიატი» ნაირგვარი არატრადიციული განსაზღვრებანი	20
§ 19. ლოგიკიზმის დასაბუთებული ვარიანტის კრიტიკული ანალიზი	22
3. ფსიქოლოგიზმი 26—49	
§ 20. წინადადების განსხვავებული ფსიქოლოგისტური განსაზღვრება პაულსისა და ვუნდტისა	26
§ 21. ფსიქოლოგიზმის ძირითადი პრინციპი წინადადების განსაზღვრებისა	27
§ 22. მსჯელობის ფსიქოლოგიური რაობა ვუნდტის „ლოგიკასა“ და „ფსიქოლოგიაში“, ზიგვარტის „ლოგიკასა“ და პაულსის „ენის ისტორიის პრინციპებში“	27
§ 23. ჰერბარტის ფსიქოლოგიის საწყისები და პაულსიეული განსაზღვრება წინადადებასა	28
§ 24. ვოლუნტარიზმი და აპერცეფციონიზმი, როგორც ვუნდტის ფსიქოლოგიის ნიშანდობლივი პრინციპები	29
§ 25. «მთლიანი წარმოდგენა» (Gesamtvorstellung), მისი წარმოქმნა და დანაწევრება, როგორც «მსჯელობის» საფუძველი ვუნდტთან	30
§ 26. წარმოდგენილი შინაარსის დანაწევრება, გაფორმება და ობიექტივაცია, როგორც მსჯელობის ფსიქოლოგიური რაობა იერუზალემთან	34

§ 27. წარმოდგენილის ნეწყარება ან უარყოფა, როგორც მსჯელობის რაობა ბრენტანოს „ფსიქოლოგიაში“ 35

§ 28. მსჯელობათა სახეები მარბეს გაკებით და მსჯელობის ექსპერიმენტული შესწავლის თავისებური შედეგები 35

§ 29. წინადადება აზრითი ერთიანობა მეტყველებისა ბიულერთან 38

§ 30. წინადადების ფსიქიკური ეკვივალენტის ნაირგვარობა და წინადადების ფსიქოლოგისტური განსაზღვრების უპირსპექტივობა 39

§ 31. წინადადების ფსიქოლოგისტური განსაზღვრება და ენობრივად განსხვავებულის განუსხვავებლობა 41

§ 32. ფსიქოლოგიური სუბიექტი-პრედიაკტი» გაბუნდებისა და წინადადების წევრები 44

§ 33. ფსიქოლოგიური სუბიექტი-პრედიაკტი» და წინადადების წევრთა საკითხი პაულთან 46

§ 34. «გაბატონებული წარმოდგენა», «უკანა რიგის წარმოდგენა» ვუნდტისა და წინადადების წევრთა ფარობა მათთან 50

§ 35. როზვადოვსკი, დიტრისი, ზიუტერლინი, ბლიუმელი, რისი წინადადებისა და სინტაქსის შესახებ 53

§ 36. ფსიქოლოგისტური პრინციპი წინადადების განსაზღვრებისა რიგ სხვა აუტორებთან (კერნი. ოსიანიეო-კულიკოვსკი, ფორტუნატოვი, პეშკოვსკი, შახმატოვი...) 54

§ 37. წინადადება — აზრი, გამოსატული ზმნის უღვლილება დი ფორმით» (კერნი) 55

§ 38. წინადადების განსაზღვრება ბრუემანისა 55

§ 39. წინადადების განსაზღვრება «პრედიაკციის» მეშვეობით ოსიანიეო-კულიკოვსკის გაგებაში 56

§ 40. «პრედიაკცია» და ზმნა 58

§ 41. «ფსიქოლოგიური ქვემდებარე-შემასმენელი» და წინადადება ფორტუნატოვის კონცეფციაში 60

§ 42. «გრამატიკული ქვემდებარე-შემასმენელი», «შესიტყვება» და წინადადება ფორტუნატოვთან 62

§ 43. ფორტუნატოვის შეხედულებათა კრიტიკული ანალიზი 64

§ 44. ლერნოვი წინადადებისა და ქვემდებარე-შემასმენლის შესახებ 63

§ 45. «წინადადება», «შემასმენელი», «ქვემდებარე», «დამატება»-ცნებების ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაცია პეშკოვსკის „სინტაქსში“ 69

§ 46. ფსიქოლოგიური მსჯელობა («აზრი») და წინადადების განსაზღვრება პეშკოვსკის „სინტაქსში“ 73

§ 47. პეშკოვსკის ფსიქოლოგისტური კონცეფციის ანალიზი 75

§ 48. ფსიქოლოგიური კომენიაცია» და მისი ნაწილები («სუბიექტი», «პრედიაკტი»), წინადადება და წინადადების წევრთა იერარქია შახმატოვის კონცეფციაში 78

§ 49. შახმატოვის შეხედულებათა სქემა და მიმართება სხვა ფსიქოლოგისტურ კონცეფციებთან 82

§ 50. შახმატოვს სინტაქსური კონცეფციის კრიტიკული ანალიზი 83

§ 51. სინტაქსისა და წინადადების საკითხის ორიგინალური ინტერპრეტაცია პორცივის მიერ 87

1. ფონეტიზმი და მორფოლოგიზმი სინტაქსში 80—103

§ 52. მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტიზმი, როგორც ლოგიკიზმი-ფსიქოლოგიზმის საერთო პრინციპი და საპირისპირო თვალსაზრისი 89

§ 53. წინადადებისა და მისი წევრების განსაზღვრებანი დელბრიუკისა 89

§ 54. სინტაქსის ამოცანა, წინადადება, ინტონაციური ერთიანობა, პაუზა პეტერსონის მიხედვით 91

§ 55. პეტერსონის შეხედულებათა ანალიზი 92

§ 56. წინადადებისა და მის წევრთა არაფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაცია პეშკოვსკისა 95

§ 57. წინადადების წევრთა საკუთრივ სინტაქსური განსაზღვრებანი — რუსული ენის მასალაზე — პეშკოვსკისა 98

§ 58. ბუდეს შეხედულებანი წინადადებისა და წინადადების წევრთა შესახებ 100

§ 59. სინტაქსის ცნებათა მორფოლოგიკაცია ბუდეს შრომებში 101

§ 60. წინადადების წევრთა მორფოლოგიური ინტერპრეტაცია დერჟავინის „გრამატიკაში“ 102

§ 61. ფონეტიზმი და მორფოლოგიზმი სინტაქსში და ტრანსცენდენტიზმი 103

თავი მეორე: ალწერის მეთოდოლოგიისა და მეთოდოლოგიური იმანენტისმისათვის

1. იმანენტისმის დასაბუთებისათვის ზოგადად 104—109

§ 62. ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერება და ენის ალწერის მეთოდოლოგია 104

§ 63. მეტყველების კავშირი აზროვნებასთან და ენის ალწერის ორიენტაცია ლოგიკისა და ფსიქოლოგიაზე 105

§ 64. ტრანსცენდენტიზმის შეუძლებლობა და იმანენტიზმის აუცილებლობა ენობრივი ფაქტის აღწერისას 106

§ 65. ენობრივი ფაქტის სტრუქტურა და ფუნქცია 107

2. წინადადების საკითხისათვის მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის თვალსაზრისით 109—127

§ 66. შესიტყვება (სინტაგმა), როგორც სინტაქსის საფანი 109

§ 67. შესიტყვების სტრუქტურა-მექანიზმის გარკვევა, როგორც სინტაქსის ამოცანა 113

§ 68. შეთანხმება და მართვა, როგორც სინტაქსური ურთიერთობის (სიტყვათა დამოკიდებულების) ორი ძირითადი სახეობა 115

§ 69. სახელის შეთანხმება სახელთან, ზმნისა და სახელის მართვა სახელის მიერ, შუალობითი და უშუალო მართვა 117

§ 70. წინადადების წყვერთა განსაზღვრების ნიმუში სინტაქსური ურთიერთობის მიხედვით (რუსული ენის მაგალითზე) 118

§ 71. წინადადების ეკვივალენტია, «ატრიბუტული წინადადება». «რთული წინადადება», «მეტყველების სტრუქტურა და სისტემის პოტენციალური არსებობა» 121

თავი მესამე: მკვლევარ-დამატების საკითხი ძველ ქართულში

1. სახელისა და ზმნის ზოგადი მორფოლოგიური ანალიზი . . . . . 121—111

§ 72. სახელის მორფოლოგიის ზოგადი დასახითება ძველ ქართულში 128

§ 73. ზმნის პირი ქართულში: ვ-პრეფიქსით აღნიშნული პირველი პირი, მორფოლოგიური სუბიექტი (MS) და მისი მიმართება რეალურ სუბიექტთან (RS) 130

§ 74. ზმნის პირი ქართულში: მ-პრეფიქსით აღნიშნული პირველი პირი, მორფოლოგიური ობიექტი (MO) და მისი მამართება რეალურ ობიექტთან (RO) 134

§ 75. მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტისა და სინტაქსური სუბიექტ-ობიექტის გარჩევის აუცილებლობა ქართულში 136

§ 76. აბსოლუტური და რელატიური სახეობის ზმნები, ძველ ქართულში 139

§ 77. რელატიური სახეობის ზმნათა ორგვარი წყობა: სუბიექტური და ობიექტური 140

§ 78. ზმნათა დაყოფა სინტაქსური თვალსაზრისით — გარდაუვალ და გარდამავალ ზმნებად 141

§ 79. აბსოლუტურ-გარდაუვალი, რელატიურ-გარდაუვალი და რელატიურ-გარდამავალი ზმნები ძველ ქართულში 143

2. სხვადასხვა ტიპის ზმნათა უღვლილების პარადიგმები . . . . . 144—162

§ 80. აბსოლუტურ-გარდაუვალ ზმნათა უღვლილების პარადიგმები (განმარტებითი შენიშვნებითურთ) 144

§ 81. რელატიურ-გარდაუვალ ზმნათა უღვლილების პარადიგმები (განმარტებითი შენიშვნებითურთ) 148

§ 82. რელატიურ-გარდამავალ ზმნათა უღვლილების პარადიგმები (განმარტებითი შენიშვნებითურთ) 152

3. სახელების პირთა და რიცხვთა აღნიშვნა ზმნებში . . . . . 162—200

§ 83. მორფოლოგიური სუბიექტისა და ობიექტის პირის აღნიშვნა რელატიურ ზმნებში 152

§ 84. სახელობითისა და მოთხრობითი ბრუნვის, MS-ის, მრავლობითის აღნიშვნა ძველი ქართული ზმნებში 164

§ 85. მიცემითი ბრუნვის, MO-ის, მესამე და მეორე პირის მრავლობითის აღნიშვნელობა ძველი ქართულის ზმნებში 172

§ 85. მიცემითი ბრუნვის, MO-ის, პირველი პირის აღნიშვნის საკითხი ძველი ქართულის ზმნებში 182

§ 87. სახელობითი ბრუნვის, MO-ის, მრავლობითის აღნიშვნა ძველი ქართულის ზმნებში 188

§ 88. ბრუნვაცვალებადი MO-ის სახელობითის მრავლობითის აღნიშვნა ძველი ქართულის ობიექტიან ზმნებში 200

§ 89. ებ-სუფიქსიან სახელობითთან, MO-თან, ზმნის შეუთანხმებლობა რიცხვში 204

§ 90. ებ-სუფიქსიან სახელობითთან, MS-თან, ზმნის შეუთანხმებლობა რიცხვში 207

4. მარტივი წინადადების შედგენილობა და სინტაქსური მექანიზმი . . . . . 210—227

§ 91. მარტივი წინადადების შედგენილობა: 210

ტაბულა I: ზმნები და MS, MO 210

ტაბულა II: MS, MO და ბრუნვები 210

ტაბულა III: სახელთა ბრუნვები და MS, MO ზმნებისა მიხედვით 211

§ 92. ზმნის პირთა მართვა, როგორც MS-ის, ისე MO-ის მიერ, ერთის მხრივ, MS-ისა და MO-ის ბრუნვათა მართვა რელატიური ზმნის მიერ, მეორე მხრივ, როგორც სინტაქსური ურთიერთობის თავისებური სახე (—კოორდინაცია) და რიცხვში შეთანხმების კრიტერიუმი	213
§ 93. ბრუნვაცვალბადი მეორე MO-ის სინტაქსური ძალა აწმყოში ნამყო ძირითადას და ნამყო სრულში (თურმეობით I-ში)	217
§ 94. კოორდინაცია და კოორდინატები (ძირითადი, დიდი, მცირე, უმცირესი) რელატიურ-ზმნიან მარტივ წინადადებაში	218
§ 95. აბსოლუტურ გარდავალ-ზმნიანი წინადადების სინტაქსური მექანიზმი ქართულში	220
§ 96. -ებ'იანი სახელობითის სინტაქსური როლის კვალიფიკაცია ძველ ქართულში	221
შ ე ჯ ა შ ე ბ ი თ ი ტ ა ბ უ ლ ე ბ ი :	
ტაბულა I: ზმნა და კოორდინატები	224
ტაბულა II: MS, MO და შესაბამისი სინტაქსური ცნებები	225
ტაბულა III: ბრუნვები და მათ მიერ გადმოცემული სინტაქსური ცნებები	226
ტაბულა IV: სინტაქსური ცნებები და ბრუნვები, რომლებითაც ისინი გადმოიცემიან დასკვნითი დებულებანი	228—234
„ „ „ რუსულ ენაზე	235
„ „ „ ფრანგულ ენაზე	243
„ „ „ დამატება I	
გრამატიკის აგებულების ძირითადი საკითხები	257—246
რეზიუმე რუსულ ენაზე	266—268
„ „ „ დამატება II	
მარტივი წინადადების ევოლუციის ძირითადი ტენდენციები ქართულში	269—250
რეზიუმე რუსულ ენაზე	280—231
შემოკლებათა განმარტება	282—286
პირთა სახელების საძიებელი	287—288
საგნობრივი საძიებელი	289—295
შემჩნეული შეცდომების გასწორება	296

ОГЛАВЛЕНИЕ

Предисловие ко второму изданию

Предисловие к первому изданию

Глава I. Введение: 1. К постановке вопроса о направлениях в синтаксисе (1—3)
2. Логичизм (3—25) 3. Психологизм (26—89) 4. Фонетизм и морфологизм (89—103)

Глава II. О методологии описательного анализа и методологическом имманентизме в описании языка (104—109) 2. Проблема предложения с точки зрения методологического имманентизма (109—127)

Глава III. Вопрос о подлежащем и дополнении в древнегрузинском языке: 1. Общий анализ морфологии имени и глагола в древнегрузинском языке (128 — 144)
2. Парадигмы спряжения глаголов различных типов (144—162). 3. Обозначение лиц и чисел имен в глаголе (162—209) 4. Состав и механизм (синтаксический строй) простого предложения (210—227)

Заключительные положения на грузинском (228—234), русском (235—245) и французском яз. (246—256)

Приложение I. Основные вопросы структуры грамматики (257—268)

Приложение II. Основные тенденции развития синтаксического механизма простого предложения в грузинском языке (269—281)

Сокращения (282—186)

Указатель имен (287—288).

Предметный указатель (289—295)

მორე გამოცემის წინასიტყვაობა

„მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“ 1928 წ. გამოვიდა; ეს პრობლემა ჩვენ გვინტერესებდა, პირველ ყოვლისა, ერგატიული კონსტრუქციის ისტორიის თვალსაზრისით: როგორ წარმოიშვა ეს კონსტრუქცია, რა თავისებურება ახასიათებს გარდამავალ ზმნას, რომელთანაც ეს კონსტრუქცია იხმარება, — «რატომ არის: იგი ჰკლავს მას, მაგრამ: მან კლა იგი? რით არის გამოწვეული გარდამავალ ზმნებთან სახელების ბრუნვათა ეს ცვლა?» (იხ. პირველი გამოცემის წინასიტყვაობა, გვ. 023).

რაც შეეხება ერგატიული კონსტრუქციის აღწერითს ანალიზს, ის გვესახებოდა, როგორც ისტორიული ანალიზის¹ დამხმარე წინასწარი სამუშაო.

მაგრამ მუშაობის პროცესში ცხადი გახდა, რომ ეს „წინასწარი“ სამუშაო რთულია: ერგატიული კონსტრუქცია — და, საერთოდ, სინტაქსური კონსტრუქციები, რომელთაც ქმნის სუბიექტურ-ობიექტური უღვლილების ზმნა — ზედმიწევნით ვერ გადმოიცემა იმ ცნებათა მეშვეობით, რომელთაც ეპოვებთ ინდო-ევროპულ ენათა აღწერითს გრამატიკებში (ინდო-ევროპულ ენებში ზმნა მხოლოდ სუბიექტის მიხედვით იუღვლება). ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურის თავისებურება იწვევს წინადადების (პრედიკატული სინტაგმის) თავისებურებას. აღწერითი გრამატიკის სხვადასხვა დარგის საკითხები ერთმანეთისაგან მოწყვეტით, ლოკალურად, ვერ გადაწყდება: საკითხები კომპლექსურ გადაწყვეტას მოითხოვს.

გაირკვა აგრეთვე, რომ აღწერითი გრამატიკის (სინტაქსის, მორფოლოგიის) სხვადასხვა მიმდინარეობა სტრუქტურულ ცნებათა ჩამოყალიბებისას ემყარება ფუნქციის ნიშან-თვისებებს.

ამ მიმართულებებში (იგულისხმება ლოგიციზმი, ფსიქოლოგიზმი) ანგარიში არ ეწევა ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების ძირითად დასკვნას: ერთი და იგივე აღსანიშნი სხვადასხვა ენაში (ერთსა და იმავე ენაშიც მისი განვითარების სხვადასხვა პერიოდში) შეიძლება გადმოიცეს სხვადასხვაგვარად: ფუნქციის ერთგვარობა სტრუქტურის ერთგვარობას ვერ განსაზღვრავს. ერთი სიტყვით, არ გამართლდა რაციონალური (resp. ფილოსოფიური) გრამატიკის ძირითადი დებულება, თითქოს ლოგიკურ კატეგორიათა ერთიანობა შესაძლებელს ხდიდეს «უნივერსალურ» («ზოგად») გრამატიკას: «უნივერსალურად» («ზოგადად») ეს გრამატიკა მიაჩნდათ იმიტომ, რომ იგი «რაციონალური» იყო, ლოგიკის კატეგორიებს ემყარებოდა (*grammaire générale ou raisonnée*).

¹ ერგატიული კონსტრუქციის ისტორია და რაობა განხილული გვაქვს რიგა წერილში და ორ შემაჯამებელ მონოგრაფიაში: ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენე¹ ში;

I. ნომინატიური და ერგატიული კონსტრუქციების ისტორიული ურთიერთობა ძველი ქართული სალიტერატურო ენის მონაცემთა მიხედვით, 1948;

II. ერგატიული კონსტრუქციის რაობის თეორიები, 1961.

„უნივერსალური გრამატიკა“ შეუძლებელია იმიტომ, რომ არ არსებობს „უნივერსალური“ გრამატიკული სტრუქტურა (თუმცა სხვადასხვა ენების სტრუქტურაში გამორიცხული არაა გვეყონდეს ცალკეული საერთო სტრუქტურული ნიშნები).

ენის მეცნიერული შესწავლა, ჩვენის აზრით, გულისხმობს როგორც სტრუქტურის, ისე ფუნქციის¹ შესწავლას, მაგრამ შეუძლებელი ხდება სტრუქტურა (სტრუქტურული კატეგორიები) ავწეროთ ფუნქციის (ფუნქციონალურ კატეგორიათა) მიხედვით და—პირუკუ.

სტრუქტურული ცნებები სტრუქტურული ნიშნების მიხედვით უნდა ჩამოვაყალიბოთ, ფუნქციონალურიც შესაბამისად—ფუნქციონალური ნიშნების მიხედვით. მანძილი არ გაიზომება წონის ერთეულებში (კილოგრამებით).

ენის აღწერისას ჩვენთვის სახელმძღვანელო პრინციპს წარმოადგენს ჰომოგენურობის პრინციპი, როგორც საფუძველი «მეთოდოლოგიური იმანენტისმისა»: ცნება უნდა შეიცავდეს ნიშნებს, რომლებიც იმანენტურია აღსაწერი ობიექტისათვის, შესწავლილი ობიექტისათვის შინაგანად დამახასიათებელია.

ერთი ენის გრამატიკა ვერ იქნება მეორე ენის გრამატიკის „თარგმანი“: „ერთი ქალაქის გეგმის მიხედვით ვერ დავათვალიერებთ (ვერ გავეცნობით) მეორეს“.

ერთი ენის ბგერათა შედგენილობას არავინ არკვევს იმის მიხედვით, რა ბგერებიც გვაქვს მეორე ენაში.

გვევითქმის ბრუნვათა რაოდენობის შესახებ (ლათინურს ექვსი ბრუნვა აქვს, გერმანულს—ოთხი, არაბულს—სამი), აგრეთვე დროთა და კილოთა შესახებ სხვადასხვა ენაში.

მაგრამ მეტყველების ნაწილებზე რომ მიდგება საქმე, ახლაც ჩვეულებრივ ცდილობენ გამოყონ მეტყველების ერთი და იგივე ნაწილები სხვადასხვა ენაში რჩისდა მიუხედავად, თუ რა მორფოლოგიური თავისებურებებიც გვაქვს ამ ენათა სიტყვებში, ე. ი. მორფოლოგიის ცნებას («მეტყველების ნაწილი») არ ახასიათებენ მორფოლოგიური ნიშნების მიხედვით, არამედ ფუნქციონალურ ნიშნებს ეყარებიან.

სუბსტანტივი, ატრიბუტივი, პრედიკატივი და სხვ. საჭირო ცნებებია, როგორც აღწერთი სემანტიკის (და არა მორფოლოგიის) ცნებები.

აღწერთი სემანტიკის ეს ცნებები ვერ გასწევენ მეტყველების ნაწილთა ნაგვირობას, აღწერთი მორფოლოგიის ცნებათა მაგვირობას.

¹ ფუნქცია («ნიშნელობა») ჩვენ გვესმის, როგორც მიმართება აღსანიშნთან (ესაა პირველადი ხაზით). მიმართება). სტრუქტურა გამოხატავს მიმართებას მიმართებათა შორის (ესაა მიმართება მეორეული ხასიათისა).

ფუნქციურ კატეგორიათა მიხედვით ენები ყველაზე მეტად უახლოვებიან ერთმანეთს (თუმცა საუბრით ერთ-ერთი არ არიან). სტრუქტურის (სტრუქტურულ კატეგორიათა) მიხედვით ყველაზე მეტად შეიძლება შორდებოდნენ ერთმანეთს.

ფუნქცია და სტრუქტურა აუცილებელია განვასხვავოთ, რადგანაც სხვადასხვა-გვარ მიმართებებს გულისხმობენ (ერთი—პირველადს, მეორე—მეორეულს).

მაგრამ მათ ერთმანეთს ვერ დავუპირისპირებთ, რამდენადაც ერთი და მეორეც მიმართებებს გადმოგვეყვს. პრინციპში ამით წყდება ფუნქციონალისმისა და სტრუქტურალისმის ურთიერთობის საკითხი (დაწერილებით წერილში: „ენათმეცნიერება, როგორც ინტეგრალური მეცნიერების ენის შესახებ“—იხ. ქვ.).

კიდევ უფრო რთული მდგომარეობა გვაქვს სინტაქსში: წინადადება და მისი წევრები, როგორც წესი, ფუნქციონალურ ცნებებად არის მიჩნეული. რა მოსდევს ამას, შეიძლება გავითვალისწინოთ ლოგიკისტურ და ფსიქოლოგიკურ კონცეფციათა მაგალითზე (მათ შესახებ იხ. §§ 3—35, აგრეთვე „დასკვნითი დებულებები“ §§ 1—6).

წინადადების (საერთოდ, სინტაგმის) ფუნქციონალური ანალიზი ისევე აუცილებელია, როგორც სემანტიკურ კატეგორიათა აღწერითი ანალიზი, მაგრამ ასეთი ანალიზი ცალკე უნდა ჩატარდეს; სინტაგმის სტრუქტურის ანალიზის მაგივრობას იგი ვერ გასწევს (ისევე, როგორც სემანტიკურ კატეგორიათა ანალიზი მეტყველების ნაწილთა მორფოლოგიის ადგილს ვერ დაიჭერს).

სრული აღწერითი ანალიზი სტრუქტურისა (სიტყვის სტრუქტურისა, სინტაგმის სტრუქტურისა) და ფუნქციებისა (სიტყვაში მოცემული სემანტიკური კატეგორიებისა, სინტაგმაში წარმოდგენილი სემანტიკური კატეგორიებისა) აღწერითი გრამატიკის გაცილებით მეტ დარგს საჭიროებს, ვინემ ეს ტრადიციითაა ნავარაუდები (ფონეტიკა, მორფოლოგია, სინტაქსი)¹.

აღწერითი მეცნიერული ანალიზის ახალი დარგების შექმნა-ჩამოყალიბება აუცილებელი ხდება (ამის შესახებ იხ. დამატება—«გრამატიკის აგებულების ძირითადი საკითხები»).

«გრამატიკა»-ტერმინიც უფრო ზედმიწევნითმა ტერმინმა რომ შეცვალოს, ბუნებრივი იქნებოდა: «გრამატიკა» სამწერლო ენის შესწავლასთან იყო დაკავშირებული. ისიც ნორმატული თვალსაზრისით (შდრ. ძველი ინდური გრამატიკების ტერმინი vyākaraṇa «ვააკარანა»—ე. ი. «ანალიზი»; ეს ტერმინიც კი უფრო დაიტევედა ახალ შინაარსს).

აღწერითს გრამატიკას, თუ ის იკისრებდა მთლიანად ენის მეცნიერულ აღწერას, ესაჭიროება რეკონსტრუქცია. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება ის ავიდეს იმ დონეზე, რომელსაც გულისხმობენ თანამედროვე მიღწევები ენის მეცნიერულ შესწავლაში და, პირველ ყოვლისა, ენის ისტორიის შესწავლაში (ისტორიზმის პრინციპმა შექმნა ენათმეცნიერება, ისტორიზმის გარეშე ენათმეცნიერება. დაკარგავდა იმას, რაც ყველაზე არსებითია მისთვის, როგორც პუბლიცარული მეცნიერებისათვის).

* * *

ჰომოგენურობის პრინციპის დასაბუთება, აღწერითს ანალიზს რომ უნდა დაედოს საფუძვლად («მეთოდოლოგიური იმანენტისმი» აკი ამას მოითხოვს). მოცემულია წიგნის §§ 62—65 (იხ. „დასკვნითი დებულებები“ §§ 8—10); თეორიული დასკვნები, რაც აქედან გამომდინარეობს სინტაქსისათვის — იხ. §§ 66—71.

მარტივი წინადადების სინტაქსური ანალიზი ძველ ქართულში—ხსენებულ პრინციპთა გამოყენებითა და ძველი ქართული ენის ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურის გათვალისწინებით—მოცემულია ტექსტის §§ 72—96 (იხ. „დასკვნითი დებულებები“ §§ 11—24).

¹ თქმა არ უნდა, მორფოლოგია და სინტაქსი ასახავს იმას, რაც ყველაზე თავისებურია ენის სტრუქტურაში (ამიტომაცაა მნიშვნელოვანი ეს დარგები აღწერითი ანალიზის სისტემაში), მაგრამ ენის სრულ აღწერითს ანალიზს ეს დარგები ვერ დაიტევენ.

* * *

შრომა «მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში. I. ქვემდებარე—დამატების საკითხი ძველ ქართულში» სადოქტორო დისერტაცია იყო; იწერებოდა 42 წლის წინეთ; 1928 წელს იგი გამოსცა თბილისის უნივერსიტეტმა (სულ 350 ცალის რაოდენობით).

მარისმის ბატონობის წლებში სიტყვის ფორმისა და, მით უფრო, წინადადების სტრუქტურის შესწავლა ითვლებოდა „ფორმალიზმად“ ამ სიტყვის ყველაზე ცუდი გაგებით, ე. ი. ითვლებოდა იდეოლოგიურად მავნე საქმიანობად.

მარისტები არა ერთხელ დასხმიან თავს ამ წიგნს.

იმის დასახასიათებლად, თუ რა საშუალებებით იბრძოდნენ მარისტები, საკმარისია ითქვას, რომ ტერმინ «იმანენტისმის» ხმარება საკმარისად მიიჩნეეს, რომ ავტორი «იმანენტური ფილოსოფიის» დამცველად გამოეცხადებინათ, თუმცა ცნობილია, რომ «იმანენტურ ფილოსოფიას», როგორც გნოსეოლოგიურ მოძღვრებას; შემეცნების პროცესში სიმძიმის ცენტრი გადააქვს სუბიექტზე, «მეთოდოლოგიური იმანენტისმი» კი ენის შესწავლისას მოითხოვს ობიექტისთვისებებიდან ამოვიდეთ, მოითხოვს გამოვავლინოთ ის ნიშან-თვისებები, რაც ობიექტს შინაგანად ახასიათებს, რაც ობიექტისთვისაა იმანენტური. ერთი სიტყვით, საქმე ეხება სულ სხვადასხვა რამეს: ერთი — შემეცნების თეორიაა, ფილოსოფიის დარგი, მეორეში — გრამატიკული ანალიზის პრინციპი გვაქვს, ერთი — შემეცნების სუბიექტიდან ამოდის, მეორეს — შესასწავლი ობიექტი, მისი არსებითი ნიშან-თვისებები აქვს ამოსავლად.

მარისმის ბატონობის წლებში, როცა ასე ადვილად თხზავდნენ იდეოლოგიურსა და პოლიტიკურ ბრალდებებს, ავტორი იცავდა თავის დებულებებს, რადგანაც მიაჩნდა ეს დებულებები მეცნიერულად სწორად.

ავტორმა თავის მოვალეობად ჩათვალა უფრო დაწვრილებით დაესაბუთებინა და განეითარებინა ეს დებულებები რიგს ნაშრომში¹.

¹ იგულისხმება შრომები:

1. «ზოგადი ენათმეცნიერება», ნაწ. I. თბილისი, 1935, გვ. 158—165.
2. «ზოგადი ენათმეცნიერება», ნაწ. II, «ძირითადი პრობლემები», თბილისი, 1945, გვ. 138—198; 352—356.
3. «ენათმეცნიერების შესავალი», თბილისი, 1952, გვ. 210—220.
4. «Проблема языка, как предмета языкознания», Москва, 1959, гв. 111—125; 129—151; 169—175.
5. «გრამატიკის აგებულების ძირითადი საკითხები», სსკ მეც. აკადემიის საქართველოს ფილიალის შობამე, ტ. I, 1940, № 2, გვ. 157—162, № 3, გვ. 241—248 (იხ. აქვე, დამატება II).
6. «К вопросу о путях развития современной лингвистики», ეგრ. «Вопросы языкознания», 1966, № 4.
იგივე — აართულად: «თანამედროვე ენათმეცნიერების განვითარების გზები», კრებული «თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები», I, 1966, გვ. 170—188.
7. «К вопросу о взаимоотношении мышления и речи в связи с ролью коммуникативной функции», კრებული «Язык и мышление», Москва, 1967, издат. «Наука», გვ. 16—30.
8. «Лингвистика, как интегральная наука о языке», კრებული «Проблемы языкознания», Москва, 1967, гв. 15—19.
იგივე ქართულად: «ენათმეცნიერება, როგორც ინტეგრალური მეცნიერება ენის შესახებ», კრებული «თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები», II, 1967, გვ. 5—20 (რეზიუმე რუს. და ფრანგ. ენებზე).

ეს დებულებები შემოწმდა საკვლევადიებო პრაქტიკაში—ქართული, ზანური, ხუნძური ენების კონკრეტული მასალის ანალიზის პროცესში¹.

* * *

იმ თავითვე სპეციალისტების სერიოზული შენიშვნა გამოიწვია დებულებამ: ძველი ქართულის გარდამავალ ზმნაში შეიძლება აღინიშნებოდეს მრავლობითი რიცხვი ობიექტისა, პირი კი აღუნიშნელი რჩებოდესო.

თუ პირი არ აღინიშნება, რიცხვის აღნიშვნა როგორღა არის შესაძლებელიო. ეს შენიშვნა საფუძვლიანი გვეჩვენა: პიროვანი უღვლილებისათვის ამ შენიშვნას ძალა აქვს.

მაგრამ როდესაც ძველი ქართული ზმნის უღვლილებაში ვ. თოფურიაშვილმა დაადასტურა (1942 წ.) კლასოვანი უღვლილების კვალი, ვითარება შეიცვალა: კლასოვანი უღვლილება გარდამავალი ზმნისა აღნიშნავს ობიექტის სახელობით ბრუნვაში—მის კლასსა და მრავლობითობას, პირს კი—არა.

ამრიგად, მოიხსნა საკითხი ორი ობიექტის პირის აღნიშვნისა ქართული ენის გარდამავალ ზმნაში; გასაგები გახდა, რატომღა, რომ გარდამავალი ზმნის სუბიექტურ-ობიექტურ უღვლილებაში შეიძლება გვექონდეს სუბიექტისა და მხოლოდ ერთი ობიექტის პირის ნიშანი, ორი ობიექტის პირი კი ზმნაში ერთად არ დასტურდება.

* * *

წიგნის ტექსტი უცვლელად იბეჭდება. ზოგი უცხოური ტერმინის თარგმანი, აგრეთვე რიგი გამოთქმა სტილისტურად დაზუსტდა; ორთოგრაფიული ნორმები ახლანდელია გატარებული (პრეფიქსების ხმარება, მსაზღვრელის შეხამება...).

ამ მხრივ ტექსტის სწორებასა და კორექტურაში დახმარებისათვის ავტორი მადლობას უძღვნის პროფ. თინ. შარაძენიძეს და უფრ. მეცნ. თანამშრომელს ბიძ. ფოხხუას.

მადლობის ღირსია ასოთამწყობი ნაღ. ხომასურიძე, რომელმაც მონღომებით ააწყო მთელი ტექსტი.

20.I.1968.

არნ. ჩიქობავა

¹ უკანასკნელი 30 წლის მანძილზე ამერიკის დესკრიპტიული ენათმეცნიერება ცდილობს თავისებურად წარმართოს ენის აღწერა, საერთოდ, და წინადადებისა, კერძოდ. ეს ცდა მოითხოვს ცალკე განხილვას (ამოსავალ პრინციპებთან დაკავშირებით). ასეთი განხილვა ნავარაუდევოა გვაქვს.

ПРЕДИСЛОВИЕ КО ВТОРОМУ ИЗДАНИЮ

В „Проблеме простого предложения в древнегрузинском языке“¹, изданной в 1928 году, нас прежде всего интересовала эргативная конструкция: история её возникновения, историческое своеобразие переходного глагола, породившего эргативную конструкцию (см. Предисловие к первому изданию, стр. 19).

Что касается описательного анализа эргативной конструкции, он представлялся нам, как вспомогательная работа, которою следовало предварить исторический анализ¹.

Однако в процессе этой работы выяснилось, что описание эргативной конструкции (—да и, вообще, синтаксических конструкций, которые создаются глаголом субъектно-объектного спряжения—) не может быть адекватно выражено в понятиях описательных грамматик индо-европейских языков, где имеется лишь субъектное спряжение. Свообразием морфологической структуры глагола обусловлено своеобразие синтаксической структуры предложения (предикативной синтагмы). Принципиальные вопросы различных отраслей описательной грамматики не могут решаться в отрыве друг от друга, локально: они требуют комплексного решения.

Выяснилось также, что в основных направлениях описательной грамматики (и синтаксиса, и морфологии) структурные понятия строятся по функциональным признакам.

В этих направлениях (логицизм, психологизм) игнорируется основной вывод, который с необходимостью следует из исторической грамматики, его исследовательской практики: одно и то же обозначаемое (resp. категория) в различных языках (да и в одном и том же языке в различные периоды его существования) может выражаться по-разному: единством функции не решается вопрос об единстве структуры.

Иными словами: научно несостоятельным оказывается основное положение рациональной (resp. философской) грамматики, будто единством логических категорий (т. е. единством выражаемого) обоснована возможность «всеобщей (универсальной) грамматики»; «всеобщей» она считалась

---

¹ Анализ истории и сущности эргативной конструкции нами посвящены ряд статей и две монографии: *Проблема эргативной конструкции в ибер-кавказ. языках*:

I. Взаимоотношение номинативной и эргативной конструкций по данным др.-груз. языка, 1948;

II. Теория сущности эргативной конструкции, 1961.

потому, что являлась «рациональной», основывалась на логических категориях, которые считались «всеобщими» (*grammaire générale ou raisonnée*).

«Всеобщей грамматики» не может быть потому, что не существует единой «всеобщей» грамматической структуры (этим, конечно, не исключается наличие отдельных общих черт в структуре различных языков).

Научное изучение языка подразумевает изучение и структуры и функции¹. Но структура не может описываться по функции (так же как и функция не может описываться по структуре).

Структурные понятия естественно должны строиться по структурным признакам, функциональные—по признакам функциональным. Неоправдано расстояние измерять в единицах меры весов.

Руководящим принципом в описательном анализе языка для нас является принцип гомогенности, как основа «методологического имманентизма»: понятие должно содержать признаки, внутренние присущие, имманентные описываемому объекту.

Грамматика одного языка не может быть „переводом“ грамматики другого языка: „невозможно описывать (обозревать) один город при помощи плана другого города“.

Никто не пытается, описывая фонематический состав одного языка, исходить из состава фонем другого языка.

То же можно сказать о составе падежей (срв. шесть падежей в латинском и четыре падежа—в немецком, три—в арабском), о количестве времен и наклонений...

Однако, в вопросе о количестве частей речи и поныне продолжают попытки находить одинаковые части речи независимо от того, каковы морфологические особенности слов языка, т. е. морфологическое понятие определяется по признакам функциональным.

Субстантив, атрибутив, предикатив и т. д. необходимы, как понятия описательной семантики (но не морфологии).

Но этими понятиями не могут замещаться понятия частей речи, как понятия описательной морфологии.

Еще труднее приходится синтаксису: здесь, как правило, и предложение и его члены трактуются, как понятия функциональные. К чему это ведет, можно судить по тому, что предлагают логицистические и

¹ Под функцией («значением») мы понимаем отношение к обозначаемому (отношение первичного характера). Структура же выражает отношение между отношениями (отношения вторичного характера).

По функциональным категориям языки максимально близки (но не идентичны). По структуре языки могут расходиться более всего.

Функцию и структуру необходимо различать, поскольку это—отношения различного характера (первичного, вторичного).

Но нет оснований их противопоставлять, поскольку и в том, и в другом случае в виду имеются отношения. В принципе этим решается вопрос о взаимоотношениях «функционализма» и «структурализма». (Подробнее в статье: „Лингвистика, как интегральная наука о языке“—см. ниже, стр. 013, сноска).

психологистические концепции (о них см. §§ 3—35, а также „Заключительные положения“, §§ 1—6).

Функциональный анализ синтагмы так же необходим, как и описательный анализ семантических категорий, но его следует проводить самостоятельно, а не подменять им учение о структуре синтагмы.

Описательный анализ и структуры (структуры слова, структуры синтагмы) и функций (семантических категорий, выраженных в слове, далее семантических категорий, представленных в синтагме) не умещаются в рамках описательной грамматики, в традиционном понимании его состава (фонетика, морфология, синтаксис)¹.

Создание новых отраслей описательного научного анализа становится настоятельно необходимым (см. Приложение: Основные вопросы структуры грамматики).

Сам термин «грамматика» требует замены более точным термином (срв. термин *vuākaḡaṡa* древнеиндийских грамматиков, что значит «анализ»; даже он более способен вместить новое содержание).

Реконструкция описательной грамматики, как научного описания языка в целом, в состоянии привести этот раздел науки о языке в соответствие с достижениями, которые имеются в научном познании языка и, в первую очередь, в научном изучении его истории (Применение принципа историзма породило науку о языке. Отказавшись от принципа историзма, лингвистика, лишается того, что является самым существенным для нее, как гуманитарной науки).

* * *

Обоснование принципа гомогенности, лежащего в основе описательного анализа (с установок «методологического имманентизма») дано в тексте книги—§§ 62—65 (см. заключительные положения, §§ 8—10); теоретические выводы для синтаксиса, согласно принципу гомогенности, см. §§ 66—71.

Применение соответствующих принципиальных положений к синтаксическому анализу простого предложения в древнегрузинском языке—с должным учетом морфологической структуры древнегрузинского глагола—см. §§ 72—96 (Заключительные положения, §§ 11—24).

* * *

Данная работа („Проблема простого предложения в грузинском языке. 1. Подлежащее и дополнение в древнегрузинском языке“) являлась докторской диссертацией; она писалась более 40 лет назад; как отмечено выше, была издана в 1928 году Тбилисским университетом (всего 350 экземпляров).

¹ Морфология и синтаксис отражают наиболее своеобразное в структуре языка; этим определяется их важность в системе описательного анализа.

В годы господства марризма изучение формы слова и тем более структуры предложения считалось „формализмом“ в крайне негативном понимании данного термина, т. е. объявлялось идеологически вредным.

Книга подверглась яростным нападкам марристов.

Для характеристики приёмов марристской критики достаточно отметить, что использование термина «имманентизм» послужило поводом для обвинения автора в приверженности к «имманентной философии», хотя известно, что «имманентная философия», как гносеологическое учение, в процессе познания центр тяжести переносит на субъект познания, «методологический имманентизм» же, описывая факты языка, настаивает на необходимости исходить из свойств анализируемого объекта, стремится выявить признаки, внутренние присущие, имманентные объекту. Словом, речь идет о двух совершенно различных вещах: в одном случае в виду имеется гносеологическая теория, в другом—принцип грамматического анализа; в одном случае апеллируют к субъекту познания, в другом—к объекту, к его существенным признакам.

В годы господства «нового учения о языке» в условиях, когда столь легко выдвигались обвинения в идеологических и далее—политических ошибках, автор отстаивал свои положения, считая их научно правомерными.

Автор счёл своим долгом подробнее их обосновать и развить в последующих своих работах¹. Эти положения проверены в исследовательской практике—в анализе конкретного языкового материала (грузинского, занского, аварского), в выявлении своеобразия их структуры².

¹ В виду имеются:

1. «Общее языкознание», ч. I, Тбилиси, 1935, стр. 158—165 (на груз. яз.).
2. «Общее языкознание», ч. II, Основные проблемы», Тбилиси, 1945, стр. 138—198; 352—356 (на груз. яз.).
3. «Введение в языкознание», Тбилиси, 1952, стр. 210—220 (на груз. яз.).
4. «Проблема языка, как предмета языкознания», Москва, 1959, стр. 111—125; 129—151; 169—175.
5. «Основные вопросы структуры грамматики», Сообщения Груз. филиала АН СССР, т. I (1940), № 2, 3 (резюме на рус. яз., см. Приложение, II).
6. «К вопросу о путях развития современной лингвистики», журн. «Вопросы языкознания», 1966, № 4.
7. «К вопросу о взаимоотношении мышления и речи в связи с ролью коммуникативной функции: Сборник «Язык и мышление», Москва, 1967, Издат. «Наука», стр. 16—30.

8. «Лингвистика, как интегральная наука о языке»: Сборник «Проблемы языкознания», Москва, 1967, стр. 15—19. То же на груз. яз. в Сборнике «Вопросы современного общего и математического языкознания», II, Тбилиси, 1967, стр. 5—20, (резюме на русск. и франц. языках).

² За последние 20 лет в американской дескриптивной лингвистике делаются попытки оригинального решения вопросов описательного анализа языка, вообще, предложения, в частности. Они требуют рассмотрения с учетом особенностей исходных принципов. Такой анализ предполагается дать отдельно.

* * *

Серьезные возражения вызвало в свое время положение, что в глаголе может выражаться множ. число объекта (в имен. пад.), когда не обозначается лицо соответствующего имени.

Эти возражения вначале мне представлялись убедительными: как может в глаголе обозначаться число, если не обозначается лицо имени? в условиях личного спряжения такая постановка вопроса закономерна.

Когда в спряжении древнегрузинского глагола были обнаружены (В. Т. Топурия, 1942) следы классного спряжения, трудность отпала: в классном спряжении переходных глаголов обозначается грамматический класс и множ. число объекта, но не лицо!

Таким образом, вопрос об обозначении лиц двух объектов в грузинском глаголе снимается. Становится понятным, почему в субъектно-объектном спряжении переходного глагола в грузинском языке никогда не обнаруживаются префиксы двух объектов вместе!

* * *

Текст первого издания печатается без изменения. Автор выражает признательность проф. Т. С. Шарадзенидзе и ст. науч. сотруднику Б. А. Почхуа за помощь, оказанную в правке корректуры и в уточнении грузинского перевода некоторых терминов.

Арн. Чикобава

Тбилиси, 20.I.1968

პირველი ზამოცემის წინასიტყვაობა

წინამდებარე ნარკვევი არსებითად პრინციპული ხასიათის ძიებაა. მისი მიზანია ჯერ გააანალიზოს სინტაქსის ძირითადი ცნებანი, წინადადება, ქვემდებარე, შემასმენელი, დამატება, —სხვადასხვა მიმართულებათა გაგებით, განიხილოს ამ მიმართულებათა ძირითადი მეთოდოლოგიური საწყისები, გაარკვიოს მათი შეფარდებითი წონა და შემეცნებითი ღირებულება. და მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გარკვეულია, რატომ და რა უბედობა თან დაჰყვება ამა თუ იმ მიმართულებას. მოცემულია ცდა ზოგადის ბაზის დაძებნისა აღწერითი მეთოდოლოგიისათვის ენათმეცნიერებაში, წარმოდგენილია გარკვეული გაგება სინტაქსისა, სინტაქსის მიზან-თვალსაზრისისა და სინტაქსის ცნებათა დამუშავების მეთოდისა.

აქ წარმოდგენილი გაგების მეთოდოლოგიური რაობა რომ უფრო ნათელი ყოფილიყო, საილუსტრაციოდ განვიხილეთ რუსული ენის შესიტყვება, მისი ზოგადი თვისებები, რუსული წინადადება და მისი ნაწილები.

ქართული წინადადების სინტაქსურ ანალიზს წინ უძღვის სახელისა და ზმნის ზოგადი მორფოლოგიური ანალიზი, რომ თვალსაჩინო და ხელშესახები იყოს წყარო ქართული წინადადების შედგენილობა-მექანიზმის თავისებურებათა.

ჩვენ აუცილებლად მივიჩნით განგვესხვაებინა სუბიექტი—ობიექტი ზმნის თვალსაზრისით და სუბიექტი—ობიექტი შესიტყვების თვალსაზრისით, რადგანაც ეს ცნებები ქართულში ერთმანეთს ფარავენ მხოლოდ შემთხვევათა მცირე ნაწილში.

სამი ძირითადი ტიპის ზმნათა უღვლილება MS-ისა და MO-ის პირთა ყველა შესაძლო ვარიაციით—აუცილებელი იყო შესიტყვებაში ზმნისა და სახელის ურთიერთობის ნათელსაყოფად.

იქ. სადაც ეს ურთიერთობა ძველ ქართულში განსხვავებულია ახალი ქართულისაგან, —სახელობითის (MS-ის, MO-ის) და მიცემითის (MO-ის) მრავლობითობის აღნიშვნისას ზმნაში, —საქმის ვითარება დავახასიათეთ სათანადო ძეგლებიდან (არა უგვიანეს XI საუკუნისა) ამოღებული მასალით.

არ განგვიხილავს: 1. „წრფელობითი ბრუნვის“ სინტაქსური როლი; 2. ზოგიერთი შემთხვევები, როდესაც MS წ'იანი მრავლობითის სახელობითით არის გადმოცემული, ზმნას კი რიცხვში ვერ ითანხმებს და 3. კოორდინატ-სახელთა ურთიერთობა, რომელიც შეიქმნებოდა, ზმნასთან -ყე ნაწილაკის ხმარებას ხშირად რომ ჰქონდეს ადგილი ძველ ქართულში¹: ყველა ეს მოვლენა სპორა-

¹ მეთორმეტე საუკუნიდან -ყე ნაწილაკი იურიდიულ აქტებში არც თუ იშვიათად გვხვდება, ორ ადგილას „ვეფხისტყაოსანშიც“ გვაქვს (თუ ტექსტი ამ ადგილას პირვანდელი სახლია წარმოდგენილი): თვით სასულიერო ხასიათის ერთს ძეგლში (XII—XIII საუკ.). რომელიც უნივერსიტეტის სიძველეთსაცავში ინახება (№ 52), ამ ნაწილაკის სისტემატურ ხმარებას ვხვდებით (იხ. ჩვენი წერილი: -ყე ნაწილაკი ფერეიდულში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოგიკის ურთი-

დღულად იჩენს თავს და მოვლენათა აღწერითი ანალიზისათვის უმნიშვნელოა; სა-
მაგიეროდ, მოვლენათა ახსნისას აუცილებელი იქნება მათი საგანგებო ანალიზი.

ქართულში სამი ძირითადი ტიპის წინადადება განვიხილეთ **შედგენილო-**
ზისა და მექანიზმის მხრივ... აბსოლუტურ-ზმნიანი წინადადების შედგენილო-
ბაც მარტივი აღმოჩნდა და მექანიზმიც ჩვეულებრივი; სხვაგვარი ვითარება გვაქვს
რელატიურ-ზმნიანი წინადადების ანალიზის დროს: თავისებური აღმოჩნდა მისი
შედგენილობაცა და მექანიზმიც; ინდო-ევროპულ ენათა შესიტყვების ანალიზით
დადგენილი ცნებები,—თუნდაც რომ ამ ცნებებს წმინდა ენათმეცნიერული შინა-
არსი მიეცეს და მართებული თვალსაზრისით იყოს ჩამოყალიბებული,—ასეთი
ქართული წინადადებისათვის სრულიად გამოუსადეგარია; ჩვენც დაურიღებლივ
გადავუღექით უსაფუძვლო ტრადიციის ინერციას. მეცნიერული აზროვნებისა-
თვის ერთადერთი ავტორიტეტი არის ფაქტი, და ენობრივი ფაქტი ამას
მოითხოვდა.

ჩვენ მოგვიხდა ახალი ცნებების ჩამოყალიბება, დაგვიკირდა ახალი ტერმი-
ნების დადგენა; ესენია: კოორდინაცია, კოორდინატები: ძირითა-
დი, დიდი, მცირე და უმცირესი (აგრეთვე მორფოლოგიური სუბიექტი,
მორფოლოგიური ობიექტი). ახალი ტერმინის დამკვიდრება ამა თუ იმ დისციპლი-
ნაში ყოველთვის როდია უმტიკუნეულო. განსაკუთრებით, თუ ეს მხოლოდ ტერ-
მინოლოგიურ ცვლილებას არ მოასწავებს. დამხვდური მოსულს აღმაცერად
უცქერის, თუნდაც რომ უკანასკნელს არსებობის მკვიდრი უფლება მოეპოვებო-
დეს. ჩვენ არა ვართ ჩვენის ტერმინების პატრიოტი (თუმც სრულიად შესაფე-
რისად ვთვლით მათ იმ ცნებათათვის, რომელთა აღნიშვნა მათ ეკისრებათ), მაგ-
რამ ჩვენთვის უცილობელია ერთი რამ: ძველს ტერმინებში ვერ ჩავატევთ ახალ
ცნებათა შინაარსს, რადგანაც ეს გამოიწვევდა აღრევას; მით უფრო, რომ ქარ-
თულში ძველი ტერმინებისა და ცნებებისათვისაც რჩება ადგილი (მაგალ., აბსო-
ლუტურ-ზმნიან წინადადებაში).

არ უნდა გვავიწყდებოდეს, რომ „ტერმინოლოგიური ბურჟისი მეცნიერე-
ბისათვის იგივეა, რაც ნისლი ნაოსნობისათვის“ (პ. შუხართი), და: „ენათ-
მეცნიერს არა მარტო უფლება აქვს, არამედ მოვალეობაც აწევს თავისი ტერ-
მინოლოგია ისე ჩამოაყალიბოს, როგორც ეს შეეფერება მისი საგნის ბუნებას“
(პ. პაული)...

როგორ ყალიბდება სინტაქსური ცნებები და როგორ უნდა ყალიბდებო-
დენ ისინი—ეს არის ძირითადი პრინციპულ-მეთოდოლოგიური საკითხი, რომლის
ანალიზისათვის განკუთვნილია ამ ნარკვევის ზოგადი ნაწილი.

მეცნიერული აზროვნება ან მოვლენათა კანონზომიერ მიმართებებს ეძიებს
ანდა მოვლენათა სისტემატიკას ისახავს მიზნად და ცნებებად აკინძავს მათ. ორ-
საეე შემთხვევაში მეცნიერული აზროვნების მიზანია მოვლენათა უსაზღვრო მრავ-
ალფეროვნებას გაართვას თავი და დაძლიოს აგი ინტელექტუალურად. ბუნე-
ბისმეტყველური დისციპლინები,—ეს აკვანი მეცნიერულის აზროვნებისა, — მო-
ინმარენ როგორც ერთს, ისე მეორე საშუალებას (მაგალ., ქიმიკა, ფიზიკა—უპი-

ერთობის თვალსაზრისით; წელიწადული. ტ. I—II, 1923/24, გვ. 60—65). ძველ ქართულ მეტყველე-
ბ.ში ეს ნაწილაკი ზოგიერთს კილოებში ჩვეულებრივი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ძველ ქართულს
სამწერლობო ენაში, ბიბლიის რამდენიმე ადგილის გამოკლებით, ამ ნაწილაკს არა ვხვდებით.

რატესად პირველს, ბოტანიკა, ზოოლოგია, მინერალოგია—განსაკუთრებით მეორეს). ენათმეცნიერება, კერძოდ, მორფოლოგია-სინტაქსი ამ მხრივ უფრო ბოტანიკა-ზოოლოგია-მინერალოგიას უახლოვდება: მოვლენათა სტრუქტურის დადგენისას ენობრივ სინამდვილეს იგივე ცნებებში აყალიბებს.

როგორ წარმოებს პროცესი ცნებათა ჩამოყალიბებისა ბუნებისმეტყველების სინამდვილეში და როგორ—ენათმეცნიერების ამ დარგებში?

ზოგადი მეთოდოლოგია მოითხოვს, რომ ცნება მოვლენის არსებით ნიშნებს წარმოგვიდგინდეს. შეხედულება იმაზე, თუ რა არის არსებითი ნიშანი ამა თუ იმ მოვლენისათვის, იცვლება დროთა ვითარებაში (იხ., მაგ., ისტორია ცნებათა: სინათლე, სითბო, ელექტრობა...); იცვლება, მაშასადამე, ცნების შინაარსი იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად წინ არის წასული ესა თუ ის მეცნიერება თავის საგნის შესწავლაში; ამიტომაც, ყოველს ცალკე მომენტში ცნების განაკვეთში უჭუფენილია სათანადო მეცნიერების მდგომარეობა. იცვლება ცნება, მაგრამ უცვლელად რჩება ის პრინციპი, რომლის მიხედვითაც მუშავდებოდა იგი; ზედმიწევნით რომ ვთქვათ, სწორედ იმიტომ იცვლება ცნება, რომ უცვლელად რჩება პრინციპი ცნების ჩამოყალიბებისა: ცნებამ უნდა მოგვეცეს ყოველს მომენტში არსებითი ნიშნები სათანადო მოვლენისა.

ბოტანიკოსი მცენარეთა კლასიფიკაციისას, რა თქმა უნდა, მხოლოდ მცენარის ნიშნებს აქცევს ყურადღებას. აგრეთვე, არ მოიძებნება არც ერთი მინერალოგი, მინერალის აღწერისას მის ნიშნებს არ მიაქციოს ყურადღება.

ფსიქოლოგისტი, ლოგიცისტი, საერთოდ ტრანსცენდენტისტი კი გრამატიკულ, კერძოდ, სინტაქსურ მოვლენას ახასიათებს არა იმ ნიშნების მიხედვით, რომელიც მოვლენება ამ მოვლენას, როგორც მეტყველებითს ფაქტს, სამეტყველო სისტემის მხილებას; არა, მისთვის ამოსავალია ის როლი, რომელსაც იგი ასრულებს ლოგიკური თუ ფსიქოლოგიური სინამდვილის თვალსაზრისით; და როცა ტრანსცენდენტისტი ამა თუ იმ ნიშნის მოვლენებს აგვიწერს ამ როლის მიხედვით, ის ისევე იქცევა, როგორც, ვთქვათ, ზოოლოგი, რომელმაც ცნება ცხენისა განსაზღვრა იმ როლის მიხედვით, რომელიც მას განეკუთვნება ჩვენს სამეურნეო ცხოვრებაში, როგორც სამუშაო ცხოველს¹. თავისთავად ცხადია, რამდენად მართებული იქნებოდა ეს. მაგრამ განსაკუთრებულად უცნაური მდგომარეობა შეიქმნება მაშინ. როცა იგივე ზოოლოგი პოლარული ქვეყნების ცხოველთა აღწერისას იძულებული გახდება შინაურ ირემს უწოდოს „ცხენი“, რადგანაც იქ ცხენის როლს მეურნეობაში ირემი ასრულებს. რა თქმა უნდა, ბუნებისმეტყველებაში ასეთი რამ არ ხდება: იქ ცხენი ცხენის ნიშნებით ხასიათდება, ცნება ირმისა — ირმის არსებით ნიშნებს წარმოგვიდგენს. ასეთი ზოოლოგი არ იცის ბუნებისმეტყველებამ, მაგრამ ასეთი ზოოლოგის მეთოდით მუშაობს ტრანს-

¹ რა თქმა უნდა, მეტყველება აზროვნებასთან შეუდარებელი უფრო მკიდრო კავშირშია, ვინემ ცხენი აიკის სამეურნეო ფუნქციასთან. ეს რომ ასე არ იყოს, ტრანსცენდენტისტიმის შეცდომა სრულიად ვაუგებარი რაღაც იქნებოდა. მეტად მკიდრო კავშირი და სწორედ ამიტომ არის განსაკუთრებით აღილებელი ფუნქციისა და სტრუქტურის გარჩევა. წამოყენება პოსტულატისა, რომ ამა თუ იმ ნიშნის სტრუქტურა, როგორც კვლევის ობიექტი, თავისთავად იქნება... ცხენისა და მის სამეურნეო როლთან ანალოგიის გატარება სწორედ იმით არის კარგი, რომ მის საშუალებით ტრანსცენდენტისტიმის მეთოდოლოგიური შეცდომა დიდდება რაოდენობაში და სრულიად თვალსაჩინო ხდება.

ცენდენტში ენათმეცნიერებაში. განა ქართული შესიტყვების არსებით ნიშნებს ემყარება რომელიმე X, როცა ფრაზაში: „მამას უყვარს შვილი“ გულმართლად ეძიებს, რომელი სახელია ქვემდებარე და რომელი—დამატება, და აზრადაც არ მოუვა დასვას საკითხი: შეიძლება კი აქ იყოს ერთი ან მეორე? და მეორე რატომ? იმიტომ, რომ ფრაზაში „მამას უყვარს შვილი“ „მამას“ იმასვე აღნიშნავს, რასაც отец—ფრაზაში: отец любит сына და pater—ფრაზაში: pater filium amat და თუ отец, pater არის ქვემდებარე, რა დააშავა ქართულმა „მამას“, რომელიც იმასვე აღნიშნავს!

ლოგიციზმ-ფსიქოლოგიზმი და, საერთოდ, მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტში აყალიბებს სინტაქსურს ცნებებს დედუქციურად და შინაგანი აუცილებლობით იძლევა აპრიორიზმს. მეთოდოლოგიური იმანენტში მას უპირისპირებს ინდუქციას და ამოსტერიორიზმს: იგი მოითხოვს ამა თუ იმ ენობრივი მოვლენის აღწერისას გრამატიკული ცნება წარმოგვიდგენდეს ამ მოვლენის არსებითს ნიშნებს. ამისთვის კი აუცილებელია დაიძებნოს საზომი, იმანენტური ენობრივი მოვლენისათვის. „ენა, ზოგადად, სიმბოლოთა სისტემაა“; აზროვნებითი კატეგორია მის აღწერისას იმანენტური საზომი ვერ იქნება. იმანენტური საზომი ყოველმა ენამ თავის თავისებებებში უნდა მოიპოვოს.

სხვადასხვა ენას სხვადასხვა თვისება შეიძლება აღმოაჩნდეს; ერთი ენის თვისებები, მისი არსებითი ნიშნები შეიძლება სულ არ აღმოაჩნდეს მეორე ენას, და პირიქით. ამიტომაც გასაკვირი არაა, რომ არა თუ ტრანსცენდენტში მთელი გამოუშვებული სინტაქსური ცნებები (ისინი ინდო-ევროპულს ენებშიაც უვარგისნი არიან!), არამედ იმანენტში თვალსაზრისით ჩამოყალიბებული ცნებებიც ინდო-ევროპული ენათმეცნიერებისა მხოლოდ იმდენად გამოდგება სხვა ენისათვის, რამდენადაც ამ უკანასკნელს აღმოაჩნდება ინდო-ევროპულ ენათა თვისებები...

ქართული რელატიურ-ზმნიანი წინადადების შედგენილობაცა და მექანიზმიც იმდენად თავისებურია, რომ მისთვის ევროპულ ენათა სინტაქსის ცნებები ნამდვილი პროკრუსტეს საწოლი იქნებოდა. უკვე ვთქვით, რომ სხვაგვარი არსებითი ნიშნები აქვს ამ ტიპის წინადადებას, სხვაგვარ ცნებებს ვიღებთ, და ტერმინებიც სათანადო გვჭირდება.

ამასთან დაკავშირებით ერთი რამეც უნდა აღვნიშნოთ: აქვს ერთი დიდი უპირატესობა მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტში ტრაფარეტს: იგი მეტად მარტივია; ახალი ცნებები მას არ სჭირდება, არც ახალი ტერმინების ძებნით იწუხებს თავს... ზევით ვთქვით, რომ მოვლენის სისტემატიკა, ცნებებად აკინძვა მიზნად ისახავს რთული გაამარტივოს; ამდენადვე მეთოდოლოგიურად უფრო მართებულად შეიძლება მოგვეჩვენოს სწორედ ეს ტრაფარეტი, მაგრამ ეს დიდი შეცდომა იქნებოდა: მოვლენის სისტემატიკა მოითხოვს მაქსიმალურ სიმარტივეს, ისე კი, რომ მოვლენა სწორად იქნეს ასახული. არა ყოველგვარი, არამედ მხოლოდ გარკვეული სახის გაამარტივება არის კანონიერი და მეთოდოლოგიურად გამართლებული. გაამარტივება, მიღებული მოვლენის არსებითი ნიშანთა უგულვებელყოფით, დამახინჯებაა და არა გაამარტივება. ტრანსცენდენტში ცნებათა სიმარტივე მის მეთოდოლოგიურ ღირსებაზე კი არ მივითითებს, არამედ მისი ნაკლის მხილებაა, მისი მეთოდოლოგიური სისუსტის უტყუარი ნიშანია.

* * *

როდესაც 1920 წელს ქართულმა წინადადებამ ჩვენი ინტერესი აღძრა, ჩვენ არ გვექონდა განზრახვა მისი აღწერითი ანალიზი წარმოგვედგინა; პირიქით, ჩვენ მისი მექანიზმის ახსნა გვეწადა; რატომ არის: იგი კლავს მას, მაგრამ: მან კლა იგი? რით არის გამოწვეული გარდამავალ ზმნებთან სახელების ბრუნვათა ეს ცვლა?

იმ ტერმინების საკითხი, რომელთაც წინადადების აღწერისას მოიხმარენ, ამ ტერმინებით ვადმოცემულ ცნებათა გენეზის-რაობის საკითხი წამოიჭრა მას შემდეგ, რაც ცხადი შეიქნა, რომ ქართულში ოდნავ დამაკმაყოფილებლად არ არის განსაზღვრული, რაა ქვემდებარე, რაა დამატება, მეფობს აუტანელი სუბიექტივიზმი და, რაც მთავარია, არა ჩანს მეთოდოლოგიური საყრდენი განსაზღვრებათათვის. ამიტომაც, სასკოლო გრამატიკები მოიხმარენ ნასესხებ ტერმინებს სრულიად მექანიკურად. საკითხის ახლოს გაცნობამ იმაში დაგვარწმუნა, რომ, საერთოდ, ენათმეცნიერება ამ მხრივ მძიმე მდგომარეობაში იმყოფება და ამის მთავარი მიზეზი ტრანსცენდენტიზმია... ტრანსცენდენტიზმის ერთი სახეობის, ლოგიციზმის, კერძობითი განსჯა წარმოდგენილია წერილში: „ყე ნაწილაკი ფერეიდნულში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოგიკის ურთიერთობის თვალსაზრისით“ („წელიწდეული“, ტ. I—II, გვ. 32—68, განსაკ. გვ. 48—52). იმავე 1924 წ. დაბეჭდილს წერილში „ზოგადის თვალსაზრისისათვის“ (იქვე, გვ. 12—21) უკვე მოცემულია ენათმეცნიერების ზოგადი პრინციპული საკითხების სქემატური მიმოხილვა იმანენტიზმის თვალსაზრისით. ამ ნარკვევის ძირითადი დებულებები იქ ნათქვამის განმეორება-განვრცობაა; არსებითად იქ ყველაფერია მოცემული. ახალია აქ ტერმინი „მეთოდოლოგიური იმანენტიზმი“, რომელიც პირველად ჩვენს შესავალ ლექციაში „ენათმეცნიერების ისტორიასა და მეთოდოლოგიაში“ (I.XII. 1926) ვიხმარეთ.

რუსი ფორმალისტების სკოლასთან (მის ზოგიერთ წარმომადგენლებთან, ყოველს შემთხვევაში) ჩვენს შეხედულებას აქვს საერთო არა ერთი დებულება (მაგალ., სინტაქსის საგნის შესახებ), მაგრამ, როგორც თავის ადგილას არის ნაჩვენები, წინადადების საკითხში ფორმალიზმი მეთოდოლოგიურად დამუშავებული არ არის და მისაღებ სისტემას ვერ იძლევა¹.

ძველი ქართულის წინადადების შედგენილობა-მექანიზმის აღწერას უნდა მოჰყვეს ახალი ქართულის (კილოებიტურთ), სვანურისა და მეგრულ-ჭანურის წინადადებათა შედგენილობა-მექანიზმის აღწერა; ეს ერთი მხრით; მეორე მხრით, წინ გვიძევს რთული და მძიმე საქმე ამ მექანიზმის ახსნისა. ქართველურ ენებში ამის ახსნა გულისხმობს საკითხთა რიგის გარკვევას; მათში მთავარია: 1. მოთხრობითისა და სახელობითის გენეზისი. 2. ნაცვალსახელთა და სათანადო ზმნისართთა ანალიზი; 3. ნაცვალსახელები და ზმნის ფორმანტები, კერძოდ, მესამე პირის MS-ის ფორმანტის საკითხი; 4. დროთა ისტორია ქართულში; 5. საშუალო, ვნებითი და მოქმედებითი გვარი და ზმნის ფუძის ბუნება... ზოგი ამათგან დამუშავებულიც გვაქვს, ზოგიც მუშავდება და, გვგონია, თავის წვლილს შეიტანს „მესამე პირის პრობლემის“ გადაწყვეტის ცდაში.

¹ შესიტყვებაში სიტყვის როლის მიხედვით სინტაქსურ ცნებათა ჩამოყალიბების სინტეზის ცდა მოცემული ახლ. პავლოვიჩის მიერ უფობლნი „РОДИНИ ЯЗЫК В ШКОЛЕ“. № 4—5; სამწუხაროდ, ეს უფრალი ვერ ვიშოვეთ და სათანადო ადგილას რუსულის შესიტყვების ანალიზისა, პავლოვიჩის ეს წერილები ვერ გამოვიყენეთ.

ეს ნარკვევი შეეხება როგორც ძველ ქართულს, ისე, საერთოდ, ენათმეცნიერების მეთოდოლოგიას; და ბუნებრივია, თუ განსაკუთრებულს მადლობას ვუძღვნი ჩემს მასწავლებლებს: პროფ. ა. შანიძეს, პროფ. გ. ახვლედიანს და პროფ. დ. უზნაძეს.

მათგან—პირველის ხელმძღვანელობა ძველი ქართულის ძეგლებზე მუშაობისას ყოველთვის იქითკენ იყო მიმართული, რომ აზროვნება მკვიდრი ფაქტების ნიადაგზე მდგარიყო და მტკიცე პოზიტიური ხასიათი არ დაჰკარგოდა; მეორე—ენაში ენობრივის ძიებას გვასწავლიდა და ენათმეცნიერული თვალსაზრისის გამოყენებისაკენ მიმართავდა გულისყურს, ხოლო უკანასკნელის ფსიქოლოგიურ სემინარში მუშაობამ, სხვათა შორის, საშუალება მოგვცა ფსიქოლოგისტური მიმდინარეობის ავკარგიანობაში დამოუკიდებლივ გავრკვეულიყავით. კორექტურის სიავე შემიმსუბუქეს: კოლ. კოლ. ვარ. თოფურიაშვილი (პირველი სამი თაბახი) და ილ. აბულაძემ; ბექდვის შემდეგ კორექტურულ შეცთობათა დაძებნაში დაგვეხმარა კოლ. თამარ ლომოური. დიდ მადლობას ვუძღვნი მათ ისევე, როგორც დოც. სიმ. ყაუხჩიშვილს, რომელიც, როგორც საგამომცემლო კომისიის მდივანი, მუდამ მზად იყო ხელი შეეწყო, რითაც შეეძლო.

არნ. ჩიქობავა

ტფილისი, 3.VI. 1928.

თავი პირველი შესავალი

1. საკითხის ღასმისათვის მიმართულვაბათა შესახებ

1. ქვემდებარე და დამატება, ისევე როგორც შემასმენელი, წინადადების ძირითადი შემადგენელი ნაწილია. მათი განსაზღვრება მკიდროდ არის დაკავშირებული წინადადების განსაზღვრებასთან: წინადადების გაგება ხომ ის ჩარჩოა, რომელშიაც თავსდება მასთან შეგუებული სურათი, მოცემული ამ ნაწილების შესაფერი გაგებით. ამისდა მიხედვით: ქვემდებარე, დაშატება. შესასმენელ-ცნებათა განსაზღვრებას არ შეიძლება სრულიად გარკვეული სახე არ მისცეს თვით წინადადება-ცნების ბუნებისა და რაობის გარკვევამ.

ამიტომ: შეუძლებელია ქვემდებარე-დაშატება-ცნებათა ანალიზის დროს გვერდი ავუაროთ წინადადების საკითხს.

წინადადების საკითხი — ყველაზე მწვავე საკითხია თანამედროვე სინტაქსში; ეს ის წერტილია, სადაც თავს იყრიან და ერთუროს სცილდებიან სინტაქსურ პრობლემათა გარშემო ამუშავებული აზროვნების სხვადასხვა მიმართულებანი: წინადადების პრობლემის გადაწყვეტა მკიდროდ არის დაკავშირებული სინტაქსის გაგებასთან, ხოლო სინტაქსის შინაარსი, ფარგლები და ადგილი საენათმეცნიერო დისციპლინათა შორის — თავსამტკრევი საკითხია ზოგადი ენათმეცნიერებისა.

ენათმეცნიერება, როგორც პოზიტიური ჰუმანიტარული დისციპლინა. მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნის მეოცე წლებში ჩამოყალიბდა ისტორიულ-შედარებითი გრამატიკის სახით. შედარებითი მეთოდი ისტორიულით რომ არ ყოფილიყო ზურგგამავრებული, ენათმეცნიერება ვერასოდეს დაიმსახურებდა პოზიტიური მეცნიერების სახელს. ისტორიულ-შედარებითმა ენათმეცნიერებამ შექმნა ფონეტიკა, სრულიად ახალი¹ დისციპლინა, ენათმეცნიერების ეს ქიმიც; ფერი ეცვალა მეტყველების ნაწილების შესახებ მოძღვრებას: მორფოლოგია გაიმიჯნა ძველი ეტიმოლოგიისაგან; იშვა სემასიოლოგია.

სხვა გზით წარიმართა სინტაქსის ბედი; ტრადიციას აქ უფრო ღრმად ჰქონდა გადგმული ფესვი, უფრო ძნელი იყო აზროვნების მეთოდოლოგიის გადაყვანა ახალ ლიანდაგზე; განსაკუთრებით ეს წინადადების შესახებ ითქმის: აქ ტრადიციას კვებავდა უწინარეს ყოვლისა ობიექტის სირთულე: წინადადების სახით მეტყველება მკიდროდ არის გადაქსოვილი აზროვნების სინამდვილეს. ამ ფაქტს არ შეეძლო გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ჰქონოდა საერთოდ სინტაქსის, კერძოდ წინადადების, საკითხის გადაწყვეტისათვის.

¹ ინდოეთის საკრანტიკო აზროვნებამ, მართალია, დიდ წარმატებას მიიღწია, კერძოდ ფონეტიკაშიც, მაგრამ ურობულ აზროვნებაზე მეცხრამეტე საუკუნემდე არაერთი გავლენა არ მოუხდენია.

ასმა წელმა განვლო, რაც ენათმეცნიერება მკვიდრი სამეცნიერო დისციპლინის სახით ჩამოყალიბდა; და დღესაც, ასი წლის შემდეგ, არ არის გადაკრილი სინტაქსის მთავარი საკითხები, არ არის მიღწეული თანხმობა უფემდეგელ საკითხთა გავებაში, კვლად განაგრძობს ბრძოლას სხვადასხვა მიმართულებას; ბოლო ხანებში ამ ბრძოლაში აქტიურ მონაწილეობას იღებენ მოდერნისტული მეტაფიზიკის წარმომადგენლები და ფსიქოლოგები. და, როცა. ერთის მხრით, საკითხების სულ ახალსა და ახალ დაყენება-გაშუქებას აქვს ადგილი, მეორე მხრით, ყოველ ფენის გადადგმაზე შეეხვდებით გარდასრულ დროთა წარმონაქმნ ანაქრონისტულ აზრებს, რომელთაც სკოლის სახელმძღვანელოებში შეუფარებიათ თავი და საქმის თანამედროვე ვითარება აინუნშიაც არ მოსდით.

ინდო-ევროპული ენათმეცნიერება ერთადერთი ენათმეცნიერებაა, რომელსაც შეუძლია სხვა ენების დამუშავებისას იკისროს მეთოდოლოგიური ბაზის საპასუხისმგებლო როლი¹. შეფის როლში გამოდის იგი სხვა ენათმეცნიერებათა (სემიტურის, ქამიტურის...) მიმართ. ქართველური ენათმეცნიერებაც პატივისცემით მიიღებს მისგან სახელმძღვანელო პრინციპებს. მაგრამ შეცთოპა იქნებოდა, თუ ვიფიქრებდით, რომ ინდო-ევროპული ენათმეცნიერების ყველა მზამზარეული პრეპარატი ჩვენს პირობებში გამოდგებოდა: ქართული ენობრივი სინამდვილე შეუდარებელივ უფრო რთული და თავისებურია, ვინემ ინდო-ევროპული. ჩვენ შეგვიძლია და უნდა ვიხელმძღვანელოთ მისი მეთოდით, დავემყაროთ მის პრინციპებს, მაგრამ ასევე ვერ მოვექცევით მის მზამზარეულ პრეპარატებს, ცნებებს: ზოგ შემთხვევაში ისინი შეიძლება უთაკილოდ გადმოვიტანოთ (თუ მთლიანად ვგუებთან ჩვენს სინამდვილეს), ზოგ შემთხვევაში შეიძლება სრულიად უარყოთ (თუ სათანადო დასაყრდენი ვერ მოეძებნებათ აქ) და ზოგჯერ შეიძლება მივსცეთ განსხვავებული შინაარსი, შეუუფარდოთ ჩვენს მასალას, მოვახდინოთ მათი აკლიმატიზაცია.

ამრიგად, ვიდრე ქვეშევსარე-დამატება-ცნებებს ქართულში გარკვეული შინაარსი მიეცემოდეს, არ შეიძლება არ იქნეს გათვალისწინებული მათი ვითარება ინდო-ევროპულს ენათმეცნიერებაში, არ შეიძლება არ იქნეს მიკვლეული ის სახელმძღვანელო პრინციპი, რომელიც ამ ცნებათა შინაარსის გარკვევას წარმართავს.

უკვე ითქვა, რომ ამ ცნებათა ბედი წინადადების ბედსაა გადაჯაჭვული, და მხოლოდ მის კონტექსტში არის გასაგები მისი ასე თუ ისე გადაწყვეტა.

2. როგორია საკითხის ვითარება? უკეთ რომ ვთქვათ, როგორი შეიძლება იყოს მისი დასმა-გადაწყვეტა?²

წინადადებისა და მისი ნაწილების კვალიფიკაციისას შეიძლება იქნეს წამოყენებული სამი ძირითადი თვალსაზრისი: ლოგიკისტური, ფსიქოლოგისტური და ენობრივ-გრამატიკული.

¹ მსეველობაში გვაქვს კვლევა-ძიების, ე. ი. შედარებითი და ისტორიული მეთოდი.

² თუ ვითარებად ცხადია, ამ კითხვაზე გაეკმულ პასუხში საკითხის ისტორია სრულის სახით არ იქნება წარმოდგენილი; ეს არც საჭიროა, არც შესაძლებელი. საქმარისად უფრო ძირითად და ტაოლოგიურად მნიშვნელოვან შეხედულებათა გათვალისწინებას.

ლოგიკისტურია ყოველი კვალიფიკაცია, რომელიც წინადადებაში ლოგიკის მსჯელობის გამოხატულებას ხედავს, ხოლო ქვემდებარე-შემასმენელს ისევე განსაზღვრავს, როგორც ტრადიციული ლოგიკა სუბიექტსა და პრედიკატს. მსჯელობის მაგიერობა შეიძლება დაეკისროს აზრსაც, — ამ სიტყვის ყოველდღიური გაგებით.

ფსიქოლოგისტურია ყოველი კვალიფიკაცია, რომელიც წინადადებას განსაზღვრავს ცნობიერების იმ პროცესების მიხედვით, რომლებიც წინადადებას თან ახლავს; ქვემდებარე-შემასმენლის განსაზღვრებასაც ამ ნიადაგზე იძლევა.

ენობრივ-გრამატიკულია ყოველი კვალიფიკაცია, რომელიც წინადადებასა და მისი ნაწილების განსაზღვრისას მხოლოდ ენობრივ ნიშნებს მოიხმარს.

უკანასკნელს შემთხვევაში ენობრივი მოვლენა, კვლევის საგანი, განიზომება მისთვის იმანენტური საზომით, პირველს ორში კი — საგნისათვის ტრანსცენდენტურით. გარეშეთი.

2. ლოგიციზმი

მ. სისტემატური სახით ეს თვალსაზრისი ბოლო ხანებში არსად არის წარმოდგენილი; მის გამოყენებას კი დასაბუთების გარეშე მეტად ხშირად ვხვდებით.

მაგალითად, ბუესლაევი წერს: „მსჯელობა, გამოხატული სიტყვებით, არის წინადადება“ (Опыт, II, გვ. 7). „წინადადება, ვითარცა სიტყვებით გამოხატული მსჯელობა, შედგება ქვემდებარისა და შემასმენლისაგან“ (იქვე, გვ. 20). ქვემდებარისა და შემასმენლის განსაზღვრებას ბუესლაევი არ იძლევა; ამიტომაც არ არის ცხადი, როგორ წარმოუდგენია მას (წინადადების) ქვემდებარე-შემასმენლის მიმართება (მსჯელობის) სუბიექტ-პრედიკატთან; არის ეს მიმართება ისეთივე, როგორსაც ადგილი აქვს წინადადებასა და მსჯელობას შორის თუ — არა.

მივმართოთ სხვა ავტორებს: „როცა ჩვენ რასმე ვამბობთ, ჩვენ ამით წინვდებთ (предлагаем) ჩვენს აზრს ან მსჯელობას; ამიტომ ყოველი მსჯელობა, რომელიც ვამოთქმულია, ე. ი. გადმოცემულია სიტყვებით, იწოდება წინადადებად; მაგალითად: მზე ანათებს, ჰაერი გამჭვირვალეა; სწავლა სსსსამოვნოა“ (Миропольский: Рус. грам., გვ. 109, § 3)... „ყოველს წინადადებაში არის საგანი, რომლის შესახებაც ლაპარაკია, რომელიც ექვემდებარება სჯას. ასე, მაგალ., წინადადებაში: მზე ანათებს; რუსეთი დიდია; თოვლი ჭრიალეს სიტყვები: მზე, რუსეთი, თოვლი საგნებია, რომელთა შესახებაც არის ლაპარაკი წინადადებაში“... „საგანი, რომელიც ექვემდებარება მსჯელობას. იწოდება ქვემდებარედ“... „ყოველს წინადადებაში ქვემდებარის შესახებ რაიმე ითქმის; წინააღმდეგ შემთხვევაში არ იქნებოდა მსჯელობა, არ იქნებოდა წინადადება. მაგალითად, წინადადებაში: მზე ანათებს — მზე-ქვემდებარის შესახებ ნათქვამია, რომ იგი ანათებს. რუსეთი დიდია — რუსეთი-ქვემდებარის შესახებ ნათქვამია, რომ იგი დიდია... ის, რაც წინადადებაში ნათქვამია ქვემდებარის შესახებ, იწოდება შემასმენლად: ანათებს, დიდია — შემასმენლებია“ (იქვე, § 4, გვ. 109 — 110).

ამ განსაზღვრებაში ჩვენთვის ამჟამად საინტერესოა შემდეგი ადგილი: როცა რასმე ვამბობთ, ჩვენ წინვდებთ (предлагаем) ჩვენს აზრს ანდა მსჯე-

ლობასა-ო (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.)¹; „აზრის“ ხმარება „მსჯელობის“ ნაცვლად ჩვეულებრივია ასეთი ტიპის გრამატიკებში, უმთავრესად სასკოლოში. არის შემთხვევა, როდესაც მსჯელობა-სიტყვა სრულებით არ გულისხმობს ლოგიკის მსჯელობა-ცნებას, არამედ იხმარება იმ მნიშვნელობით, რომელიც ამ სიტყვას ყოველდღიურ სიტყვახმარებაში აქვს; ამის ნიმუშია შემდეგი განსაზღვრება:

„ყოველს აზრში ჩვენ გამოვთქვამთ რაიმე მსჯელობას საგნის შესახებ, და აი. ასეთი მსჯელობა, გამოხატული სიტყვებით, მეცნიერებაში (sic!) იწოდება წინადადებად. ამგვარად, წინადადება არის მსჯელობა საგნის შესახებ (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.), გამოხატული სიტყვებით“ (Г о в о р о в: Элемент. грам., გვ. 4)... „მთავარი საგანი, რომლის შესახებაც ლაპარაკია წინადადებაში, იწოდება ქვემდებარედ იმიტომ, რომ იგი ექვემდებარება ჩვენს მსჯელობას; ხოლო თვით მსჯელობა საგნის შესახებ იწოდება შემასმენლად იმიტომ, რომ წინადადების ამ ნაწილში ჩვენ გამოვთქვამთ იმას, რის თქმაც გვინდა საგნის შესახებ“ (იქვე, გვ. 4—5).

მსჯელობის ნაცვლად არის ნახმარი აზრი შემდეგს განსაზღვრებაში: „...წინადადება არის სიტყვათა შეხამება (сочетание слов), რომელიც გამოხატავს რაიმე აზრს... ზოგჯერ, წინადადების აზრი შეიძლება იქნეს გასაგებად გამოხატული მარტო ერთის სიტყვითაც“ (К р а с н о г о р с к и й, Синтаксис рус. яз., გვ. 2).

„...წინადადების ის სიტყვა, რომელიც გვიჩვენებს, რომელი საგნის შესახებაა ლაპარაკი (სხვანაირად რომ ვთქვათ, რომელი საგანი ექვემდებარება მოუბარის მსჯელობას), იწოდება ქვემდებარედ წინადადებისა. წინადადების მეორე სიტყვა კი, სახელდობრ ის, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რა ითქმის... საგნის შესახებ, იწოდება შემასმენლად წინადადებისა“ (იქვე, გვ. 3—4).

ანალოგიურ განსაზღვრებას შეხედებით არა მარტო სკოლის სახელმძღვანელოში, არამედ საუნივერსიტეტო კურსშიაც კი; ასე, მაგალითად, პროფ. ბოგოროდიცკი ასეთ განსაზღვრებას იძლევა: „წინადადება არის სიტყვათა შეხამება, რომელიც აზრის (ანუ ცალკე აზრის) გამოსახატავად იხმარება“².

წინადადების ნაწილებს ავტორი შემდეგნაირად არკვევს: ავიღოთ ჩვენი ყველაზე მარტივი აზრები, ამბობს ის; განვიხილოთ ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით ასეთი აზრების შინაარსი (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.); არ არის ძნელი იმის შემჩნევა, რომ თვით უმარტივესი აზრი, სანამ იგი წინადადებაში განხორციელდებოდეს, ჩვენს გონებაში ერთი მთლიანი წარმოდგენის სახით გვევლინება; მაგალითად, თუ ჩვენ ვხედავთ ან ვიგონებთ აყვავებულ ცაცხვს, ჩვენს გონებაში არის ხის მთლიანი სახე ზოგიერთი ნიშნითურთ; თუ ჩვენ გვინდა სხვის გონებაშიც გამოვიწვიოთ მსგავსი წარმოდგენა, ვამბობთ: ცაცხვი უკავის. ამრიგად, სულ მარტივი აზრი, როცა ჩვენ მას გამოვხატავთ სიტყვებით, ბუნებრივად ნაწევრდება ორ ნაწილად იმისდა მიხედვით, რომ, როცა ჩვენ ვფიქრობთ რისამე შესახებ, ჩვენ უსათუოდ ვფიქრობთ მის შესახებ რასმე. — „აქიდან გამომდინა-

¹ აქაც და ყველგან ქვემოთ მ. ჩ. სწავებული გვ. ქვს, თუ ხაზი ჩვენია; ხოლო თუ ავტორისაა. ნოკვავს პირდაპირ და საგანგებოდ არ აღვნიშნავთ.

² „Предложение есть сочетание слов, служащее для выражения мысли (или отдельной мысли)“: Курс рус. грам., გვ. 236.

რეობს ორი ძირითადი კატეგორია წინადადებაში: ქვემდებარე, აღმნიშვნელი საგნისა, რომლის შესახებაც ჩვენი ვფიქრობთ, და შემასმენელი, გამომხატველი. თუ რას ვფიქრობთ ამ საგნის შესახებ“ (იქვე, გვ. 238).

ცხადია, ავტორი გაურბის ლოგიციზმს: ამიტომ აღნიშნავს იგი ხაზგასმით: ფაქიოლოგიური თვალსაზრისით განვიხილოთ აზრიო: ცხადია, პროცესის (აზრის) თვისება-ხასიათი უნდა ყოფილიყო საძებარი: ამას მოითხოვდა სწორედ ფსიქოლოგიური თვალსაზრისი; ავტორი კი პროცესის (აზრის) შინაარსს იხილავს; ბუნებრივია, თუ შედეგად ფსიქოლოგისტური კვალიფიკაცია კი არ მიიღო, არამედ ისეთი, როგორსაც ზემორე მოყვანილ ლოგიკისტურ განსაზღვრებებში ვხვდებით. ამ შედეგისდა მიხედვით საჭიროდ ვცანით პროფ. ბოგოროდიცკის განსაზღვრებისათვის ადგილი მიგვეჩინა ლოგიკისტურ განსაზღვრებათა წრეში.

ქართული სასკოლო გრამატიკებიდან მოვიყვანთ მოსე ჯანაშვილისა და სილ. ხუნდაძის განსაზღვრებებს.

მოსე ჯანაშვილი წერს: „აზრი, გამოთქმული სიტყვით ან წერით, იწოდება წინადადებად. საგანი, რომლის შესახებ გამოთქმულია აზრი, იწოდება ქვემდებარედ, ხოლო რაც ამ ქვემდებარის შესახებ გამოთქმულია, იმას ეწოდება შესმენელი“ (ქართ. გრამ., გვ. 134).

სილ. ხუნდაძის სახელმძღვანელოში ნათქვამია: „ცალკე გამოთქმულს თითოეულ აზრს გრამატიკაში (!) წინადადება ქვია. წინადადების შესადგენათ უმთავრესათ ორი ნაწილია საჭირო: ერთი — საგანი, რომელსაც ჩვენი საუბარი შეეხება; ამისთანა ნაწილს ქვია ქვემდებარე, მეორე — მოქმედება, რომელიც ქვემდებარეს შეეხება; ამისთანა ნაწილს შემასმენელი ეწოდება“ (ქართ. გრამ., გვ. 25).

დასასრულ, ზედმეტად არ მიგვაჩინა აქვე მოვიხსენიოთ ანტ. მეიეს აზრიც; ცნობილი ფრანგი ენათმეცნიერი ერთ-ერთ თავის წერილში ქვემდებარე-შემასმენლის შემდეგ განსაზღვრებას იძლევა (წინადადების განსაზღვრება არ არის წარმოდგენილი, ფრაზის შესახებლა აქვს ლაპარაკი, წინადადების ნაწილების განსაზღვრებაც ad hoc აქვს მოცემული):

„ფრაზა არსებითად მდგომარეობს რისამე მტკიცებაში; იგი შეიცავს აუცილებლად ქვემდებარეს, ე. ი. სიტყვას, რომელიც გვიჩვენებს, თუ ვის ანუ რის შესახებ რაიმე მტკიცდება, და, წესისამებრ, შემასმენელს, ე. ი. სიტყვას, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რა მტკიცდება. ქვემდებარე შეიძლება არ იყოს ვამოხატული, თუ იგი ცნობილია მოსაუბრეთათვის“¹.

4. ყველა აქ წარმოდგენილს განსაზღვრებაში ზოგადია ერთი რამ: წინადადების განსაზღვრისას დასაყრდენია აზრი (ან მსჯელობა), ქვემდებარე-შემასმენლის განსაზღვრისას კი — ამ აზრის (მსჯელობის) ნაწილები. მაგრამ როგორც კი

¹ „Une phrase consiste essentiellement en une affirmation; elle comprend au besoin un sujet, c'est à dire un mot qui indique de qui ou de quoi quelque chose est affirmé, et normalement, un prédicat, c'est-à-dire un mot qui indique ce qui est affirmé. Le sujet peut n'être pas exprimé s'il est connu des interlocuteurs...“: Linguistique, გვ. 135.

დაისმება საკითხი: როგორ წარმოუდგენიათ მათ აზრისა (მსჯელობის) და მისი ნაწილების მიმართება წინადადებასა და მის ნაწილებთან, ჩვენ წინ დადგება ერთი და იმავე შეხედულების ორი სახეობა; ერთის მიხედვით: წინადადება არის **სიტყვათა შეხამება** (ასეთი და ასეთი...: იხ. კრასნოგორსკის, პროფ. ბოგოროდიცკის განსაზღვრება)... ქვემდებარე, შემასმენელი კი არის **სიტყვა** (ასეთი და ასეთი...: კრასნოგორსკი, პროფ. ბოგოროდიცკი, მეიე). — მეორე სახეობა კი გვეუბნება: წინადადება არის **აზრი თუ მსჯელობა** (სიტყვებში გადმოცემული; ქვემდებარე არის **საგანი** (რომლის შესახებაც რაღაცაა ნათქვამი); ხოლო ის, რაც არის ნათქვამი, შემასმენელია; იხ. ბუსლაევი (წინადადების შესახებ); მიროპოლსკი, გოვოროვი, ჯანაშვილი, ხუნდაძე...

ერთი სიტყვით, ამ განსაზღვრებათა შორის განსხვავებას ამყარებს უახლოესი გვარი (*genus proximum*), სპეციფიკური განსხვავების (*differentia specifica*) მიხედვით კი ისინი ერთდებიან.

განსაზღვრებათა პირველი სახეობა ცდილობს განსაზღვრების გარეგნობაში მაინც დაიცვას გრამატიკის გეზი და აშკარა წინააღმდეგობას თავი დააღწიოს; წინადადება და მისი ნაწილები მისთვის სიტყვათა შეხამებაა და სიტყვებია. ამ სახეობაში მოცემულია ლოგიკისტური გაგება დამუშავებულის სახით.

მეორე სახეობა იმთავითვე მეტად არახელსაყრელ მდგომარეობაში იგდებს თავს, როცა ამბობს: წინადადება არის აზრი (თუ მსჯელობა); ქვემდებარე არის... საგანო. განა ცხადი არ არის, რომ, თუ „წინადადება არის... აზრი (გინდ მსჯელობა)“, გრამატიკა, და, კერძოდ, სინტაქსი, რომელიც წინადადებას შეისწავლის, ამით უკვე აღიარებულია სამეცნიერო დისციპლინად, რომელიც აზრს შეისწავლის, ე. ი. სინტაქსი კისრულობს იმავე საქმეს, რასაც ლოგიკა და ფსიქოლოგია აკეთებენ; თუ სინტაქსის ამოცანა ამგვარად იქნა გაგებული, ფსიქოლოგია—ლოგიკასთან აღრევას გრამატიკა თავს ვერ დააღწევს. ხოლო რამდენად დაუშვებელია ეს, ამის შესახებ ამჟამად არ შეიძლება ორი აზრი არსებობდეს.

ცხადია, ლოგიკისტური მიმდინარეობის ეს სახეობა ყველაზე სუსტია; და მაინც უნდა ითქვას: ლოგიკიზმისათვის სწორედ ეს სახეობაა ყველაზე დამახასიათებელი: წინადადების საკითხში ლოგიკიზმის წარმოშობა-განვითარება ისეთი იყო, რომ მას შინაგანის აუცილებლობით უნდა მოეცა სწორედ ეს სახეობა. დავეკითხოთ ისტორიას.

5. ძველ გრამატიკოსებს მოეპოვებათ წინადადების განსაზღვრება, მაგრამ წინადადების ნაწილები — ქვემდებარე-შემასმენელი — არ გააჩნიათ. აღნიშნავთ აქვე, რომ წინადადების ის განსაზღვრება, რომელიც ქრ. წინ პირველ საუკუნეში იყო მოცემული დიონისე თრაკიელის მიერ, ლოგიკისტურია, მაგრამ ვერ მიიხნევა ლოგიკიზმის ყველაზე დამახასიათებელი სახეობის წინაპრად: ეს განსაზღვრება ამბობს: „წინადადება არის სიტყვათა შეერთება, რომელიც დასრულებულ აზრს წარმოგიდგენს“¹... წინადადების ნაწილებს რაც შეეხება, იგივე გრამატიკოსი ასახელებს რვას; ესენია: სახელი, ზმნა, მიმღეობა,

¹ „ἡ πρόθεσις ἔστι λέξις ἢ ὁρισμὸς δυνάμει ἀποσπασθῆναι ὑποκείμενον“: იხ. Steinthal, Geschichte, II, 207.

ინაწევარი, ნაცვალსაზღვრო, წინდებული. ზმნისართი, კავშირი¹. ამნაირად, წინა-
დადების ნაწილებად აქ გვევლინება ის, რასაც ახლა მეტყველების ნაწილებს
უწოდებენ.

ჩვენთვის საინტერესო თვალსაზრისით ახალს არაფერს იძლევა არც სინ-
ტაქსის მამამთავარი აპოლონიოს დისკოლოსი, რომელიც ცხოვრობდა
მეორე საუკუნეში წრ. შემდეგ: ქვემდებარე-შემასმენელზე არც მასთან ისმის რამე.

საშუალო საუკუნეებში გრამატიკა, როგორც ცნობილია, იმდროინდელი
სასკოლო განათლების ერთ ძირითად საგნად იყო მიჩნეული... ბერძნებსა და
რომაელებთან გრამატიკა პრაქტიკულ მიზნებს ემსახურებოდა; ენერგიულად
იწყებს მისი დამუშავება სწორედ იმ დროიდან, რაც გაჭირდა კლასიკური ბერძ-
ნულის გაგება; გრამატიკას იყენებდნენ კლასიკური ბერძნულის სამწერლო
ძეგლების ინტერპრეტაციისას; სხვანაირად რომ ვთქვათ, იგი იყო ფილოლოგიის
დამძმარე დისციპლინა. სრულიადაც არ არის ამიტომ უსაფუძვლო, როცა ბერ-
ძენ-რომაელთა გრამატიკას „ფილოლოგიური გრამატიკის“ სახელწოდებით ნათ-
ლავენ. საშუალო საუკუნეებში გრამატიკა დარჩა ისევ ფილოლოგიური; პრაქტი-
კიზმიც შერჩა მას; შეიცვალა მხოლოდ დანიშნულება: საშუალო საუკუნეების
საერთაშორისო ენის, ლათინურის, მართებულად მოხმარა იყო ის მიზანი, რო-
მელსაც იგი ემსახურებოდა. უნდა აღინიშნოს ერთი გარემოებაც: გრამატიკის
შესწავლისას სინტაქსი იყო ყურადღების ცენტრად ქცეული: დელბრიუკს
მოჰყავს მეცამეტე საუკუნის ერთი გრამატიკოსის შემდეგი სიტყვები: „გრამატი-
კოსთა მუშაობა (studium) ტრიალებს სინტაქსის გარშემო განსაკუთრებით“².
ამისდა მიუხედავად, ქვემდებარე-შემასმენლის ძიება იმდროინდელ გრამატიკებში
სრულიად ამაო იქნებოდა.

6. არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა საკითხის ვითარებისათვის ე. წ. ფი-
ლოსოფიური გრამატიკის გამოვლენას: პორ-როილის მონასტერმა, რომელ-
მაც საკმაროდ ცნობილი ლოგიკა დაამუშავა, ენათმეცნიერების ისტორიას და-
უტოვა „გრამატიკა ზოგადი და რაციონალური“ (Grammaire générale
et raisonnée...)³...

¹ იქვე, გვ. 209 და შემდ.

² „Studium grammaticarum praecipue circa constructionem versatur“; ციტ.ტა ნო-
ვენილია დელბრიუკის მიერ: იხ. მისი Vergl. Synt. I, 13.

³ მისი სრული სათაური ასეთია: „Grammaire générale et raisonnée.
contenant

Les fondemens de l'art de parler, expliqués d'une manière claire et naturelle:

Les raisons de ce qui est commun à toutes les Langues, et des principales diffé-
rences qui s'y rencontrent,

Et plusieurs remarques nouvelles sur la Langue Française“. ჩვენ ხელთ გვქონდა მე-
ოთხე გამოცემა: პარიზი, 1780 წ.; მას დართული აქვს ვრცელი დამატება წინასიტყვაობითურთ,
არა საქლებ საინტერესო, ვინემ თვით გრამატიკის ტექსტი: წინასიტყვაობის სათაურშივეა აღნიშ-
ნული, რომ დამატებაში იქნება წარმოდგენილი „ზოგადი გრამატიკის ავტორთა ვინაობა, გრამა-
ტიკის ქუშმარტი პრინციპები (les vrais principes)“, რამდენი გამოცემა არსებობს, რომელია
საუკეთესო... და სხვ. (იხ. გვ. 255); „დამატება“ შეიცავს გვ. 255—654; სხვათა შორის, ამ დამა-
ტების წინასიტყვაობ.ში „ზოგადი გრამატიკის“ პირველი გამოცემის თარიღად მოხსენებულია 1660
წელი, დელბრიუკის მიხედვით კი იგი პირველად უნდა გამოსულიყო 1676 წ. (იხ. Vergl.
Synt., I, 20); 1676 წელს მართლაც გამოსულა ეს „გრამატიკა“. მაგრამ მისი არა პირველი, არა-
ნედ მესამე გამოცემა, revue et augmentée de nouveau, როგორც „დამატების“ ავტორი ამ-
ბოებს (გვ. 257).

დიონისე თრაკიელის გრამატიკაში მეტყველების ანუ, როგორც იგუფროდებდა, წინადადების ნაწილთა კვალიფიკაცია ლოგიკისტური იყო (ზოგიერთი ნაწილისა მანინდამინც: სახელის, ზმნის, მიმღობისა და ნაცვალსახელისა): „სახელის ახლო განსაზღვრისას გრამატიკოსები ლოგიკაში ტრიალებენ და მოჰყავთ ლოგიკური კატეგორიებიო“, ამბობს შტაინთალი ძველი გრამატიკოსების შესახებ¹. საშუალო საუკუნეებში ეს ტენდენცია მხოლოდ თუ გალრმავდა. მაგრამ ამას დასაბუთება აკლდა; მას მეთოდოლოგიური საფუძველი არ გააჩნდა; „ზოგადმა გრამატიკამ“ დაასაბუთა და პრინციპში აიყვანა ის, რასაც მანამდისაც ჰქონდა ადგილი.

„...ცოდნა იმისა, რაც ხდება ჩვენს სულში, აუცილებელია გრამატიკის საფუძვლების გასაგებადო“, ვკითხულობთ ერთს სათაურში². რად უნდა იყოს ეს აუცილებელი? „დამატების“ ერთ ადგილას მოიპოვება პირდაპირი პასუხი ამ კითხვაზე: „რაკი სიტყვები არიან ნიშნები იდეათა, შეუძლებელია საფუძვლიანი მსჯელობა სიტყვების შესახებ გარეშე მათის მიმართებისა იმ იდეებთან, რომელთაც ისინი აღნიშნავენ“³; ამის შემდეგ სავსებით გასაგებია ერთ-ერთი პორ-როიალისტის აზრი, იმავე „დამატებაში“ მოყვანილი: „რომ ვიქონიოთ სწორი წარმოდგენა ყოველივე იმის შესახებ, რაიც განეკუთვნება ისეთ ვრცელსა და მძიმე საგანს, როგორცაა გრამატიკა..., უნდა მოვიხმაროთ ლოგიკა და მეტაფიზიკა მეტყველების ყოველი ნაწილის პრინციპების განხილვისას: უნდა ჩავეწყდეთ იმ საფუძვლებს, რომელთაც მოგვეცეს ეს ადამიანთა ყველა საზოგადოებისათვის ზოგადი პრინციპებიო“⁴...

ეს ენებოლა არა ამა თუ იმ კერძო ენის გრამატიკას, არამედ გრამატიკას საერთოდ: პორ-როიალისტებმა კარგად იცოდნენ, რომ ერთი ენა მეორისაგან განსხვავდება, მაგრამ მათთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა არა იმას, რაც ენებს ასხვავებდა, არამედ იმას, რაც მათ ერთურთს ამსგავსებდა. რაც მათში საერთო იყო: „მთელ სამყაროში ყველა ენისათვის არის ერთი გრამატიკა იმიტომ, რომ მხოლოდ ერთია ლოგიკა ყველა ადამიანისთვისო“⁵, ვკითხულობთ ჩვენ „დამატებაში“.

¹ „Und so bewegen sich nun auch die Grammatiker bei den näheren Bestimmungen des *ნოჯა* in der Logik und ziehen logische Kategorien herbei“: Steinhil, Geschichte, II, 243.

² „...La connoissance de ce qui se passe dans notre esprit, est nécessaire pour comprendre les fondemens de la Grammaire“: ob. Grammaire générale, გვ. 63.

³ „...car, comme les mots sont les signes des idées, il est impossible de parler raisonnablement sur les mots sans que ce soit par rapport aux Idées qu'ils signifient“. იქვე, გვ. 275.

⁴ „Pour donner une juste idée de tout ce qui appartient à une matière aussi ample et aussi épineuse, que la Grammaire,... il faut employer la Logique et la Métaphysique à discuter les principes de chaque partie du discours: il faut pénétrer dans les raisons qui ont rendu ces principes communes à toutes les Sociétés des Hommes...“: იქვე, გვ. 273–4.

⁵ „...Il n'y a qu'une Grammaire dans le monde pour toutes les Langues, parce qu'il n'y a qu'une Logique pour tous les hommes...“: იქვე, გვ. 260.

„ზოგადი გრამატიკის“ დახასიათებისას შესაძლებლად ნიჟინით მეოთხე გამოცემის „დამატების“ ადგილებს დავყრდნობოდით, რადგანაც მასში მოცემული ის თეორიული საწყისები, რომლებიც უძველეს საფუძვლად ერთი საუკუნით უფრო ადრე გამოხატულ პირველ გამოცემა-

ერთი ლოგიკა — ერთი გრამატიკა; გრამატიკა დამყარებული ლოგიკა-მეტაფიზიკაზე — აი, რა საფუძვლებზე აშენდა „ზოგადი გრამატიკა“. ბგერა სიტყვისათვის მასალაა; იგი ზოგადია ადამიანისა და თუთიყუშისათვის: ის უნდა გადაიქცეს ჩვენი აზრების ნიშნად, რომ შესაძლებელი გახდეს 25—30 ბგერის საშუალებით შევქმნათ უსაზღვრო ვარიაცია სიტყვათა... „სამხიარად, შეიძლება განვსაზღვროთ სიტყვა, როგორც გარკვეული და დანაწევრებული ბგერები, რომლებიც ადამიანმა გახანდა ნიშნებად თავისი აზრების აღსანიშნავად¹; აზრის სამყაროს რაც შეეხება, ყველა ფილოსოფოსი გვასწავლის. რომ არის სამხიარი „მოქმედება ჩვენის სულისა (trois opérations de notre esprit): წარმოდგენა (concevoir), მსჯელობა (juger), დასკვნა (raisonner): ვინიდან უკანასკნელი (მესამე) არის განვრცობა მეორისა, ამიტომ მისი განხილვა არ არის საჭირო; არც პირველზეა აუცილებელი შეჩერება: ადამიანები თითქმის ყოველთვის ლაპარაკობენ, რათა გამოხატონ მსჯელობა, რომელსაც ისინი იმუშავენენ წარმოდგენილი საგნების შესახებ“ (იქვე, გვ. 64—66); ამის შემდეგ ვკითხულობთ: „მსჯელობა, რომელსაც ჩვენ ვადგენთ საგნების შესახებ, — როგორც მაშინ, როცა ვამბობ: ჯედაშიწა არის შრგვალი, — იწოდება წინადადება; და ამრიგად ყოველი წინადადება შეიცავს აუცილებლად ორ ტერმინს: ერთს, წოდებულს სუბიექტად, რომელიც არის ის, რომლის შესახებ ამტკიცებენ, როგორც [მაგ.] ჯედაშიწა, და მეორეს, წოდებულს ატრიბუტად, რომელიც არის ის, რასაც ამტკიცებენ, როგორც [მაგალ.] შრგვალი; და, ამას გარდა, კავშირს ამ ორ ტერმინს შორის: არის“²... მსჯელობა არის მთავარი ფორმა ჩვენი აზრებისა; მაგრამ სულიერ ცხოვრებაში ადგილი აქვს სურვილს, ბრძანებას, კითხვას და სხვა (იქვე, გვ. 66); აქედან გამომდინარეობს, რომ იმის გადმოსაცემად, რაც ხდება ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში, სიტყვებიც განსხვავდებიან; ყველაზე ზოგადი განსხვავება სიტყვათა შორის არის ის, რომ ერთნი აღნიშნავენ აზრთა საგნებს (les objets de pensées), სხვანი — ფორმას, სახეს ჩვენი აზრებისას, თუმცა შეიძლება მარტო კი ვერ აღნიშნონ, არამედ საგანთან ერთად... ამისდა მიხედვით არის სიტყვები, რომელთაც ეწოდება: სახელი. ნაწევარი, ნაცვალსახელი, მიმღობა, წინდებული და ზმნისართი; მეორე მხრით: ზმნა, კავშირი, შორისდებული (იქვე, გვ. 67); ესენი დალაგებულია აქ „აუცილებელი თანმიმდევრობით, ბუნებრივი სახით, როგორითაც ჩვენ გამოვხატავთ ჩვენს აზრებს“ — დასძენს ავტორი (იქვე, გვ. 67). შემდეგს თავებში განხილულია აქ ჩამოთვლილი მეტყველების ნაწილები.

საგულისხმო ფრაზით იწყება შენიშვნა, რომელიც ზემოხსენებულს მოსდევს და მეოთხე გამოცემას უნდა ეკუთვნოდეს: „პორ-როილის [ავტორები] აწესებენ ამ თავში ჭეშმარიტ საფუძვლებს, რომლებსაც ემყარება ენათა მეტაფიზიკა; ყველა გრამატიკოსი, რომელიც მათ [ამ საფუძვლებს] დასცილდა ან რომელსაც სურდა მათი მიჩქმალვა, ჩავარდა შეცთობასა და წყევლიდში“ (იქვე, გვ. 67).

¹ „(Ainsi l'on peut définir) les mots, des sons distincts et articulés, dont les hommes ont fait des signes pour signifier leur pensées“: იქვე, გვ. 64.

² „Le jugement que nous faisons des choses, comme quand je dis, *la terre est ronde*, s'appelle Proposition; et ainsi toute proposition enferme nécessairement deux termes; l'un appelé *sujet*, qui est ce dont on affirme, comme *terre*, et l'autre appelé *attribut*, qui est ce qu'on affirme, comme *ronde*, et de plus la liaison entre ces deux termes est“: იქვე, გვ. 66.

7. „ზოგადი გრამატიკის“ განხილვაზე შევჩერდით იმიტომ, რომ მასში პირველად არის მოცემული ლოგიკიზმის დასაბუთება საერთო საგრამატიკო მასშტაბით; ის, რაც მანამდე ნაწილობრივ და უფრო ტრადიციით, ვინემ შეგნებულად ხდებოდა, პრინციპში არის აყვანილი და მეთოდოლოგიური მოთხოვნების სახით არის წამოყენებული. ეს ეხება არა მხოლოდ მეტყველების ნაწილებს; აქ პირველად არის ლაპარაკი წინადადების შესახებ; მსჯელობასთან დაკავშირებით იხილავენ მას; მსჯელობა და წინადადება გაგებულია იდენტურ ოდენობად: „საგნების შესახებ მსჯელობა წინადადებაა“ — გვეუბნებიან ამ გრამატიკის ავტორები. წინადადების ნაწილად უკვე გვხვდება ქვემდებარე (Sujet) — „ის, რის შესახებაც რასმე ამტკიცებენ“; შემასმენლის (პრედიკატის) მაგიერ „ატრიბუტი“ გვაქვს. ეს იმიტომ, რომ ბოეთი უსის მიერ შემოღებული სუბიექტი, პრედიკატი საშუალო საუკუნის ლოგიკაში ჯერ კიდევ არ იყო დამკვიდრებული, მან ფეხი მოიკიდა ქრ. ვოლფის შემდეგ. ყოველ შემთხვევაში, წინადადების ნაწილების შესახებ უკვე დაიწყო ლაპარაკი; წინადადების განსაზღვრების გარდა ქვემდებარის განსაზღვრებაც არის მოცემული.

მაგრამ განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ერთი გარემოება: ამაზე ლაპარაკია არა სინტაქსში, არამედ მეტყველების ნაწილებთან დაკავშირებით. იმ თავში, სადაც მეტყველების ნაწილების შესახებ მოძღვრების ზოგადი ნაწილია მოცემული; თვით სინტაქსის შესახებ თავში ერთი სიტყვაც არ არის არც წინადადების, არც მისი ნაწილების შესახებ (თავი XXIV, გვ. 230—242). აქ ლაპარაკია სიტყვათა შენაშემის წესებისა და კონსტრუქციის ფიგურების (სილუეტის, ელიფსის, პლეონაზმისა და ჰიპერბატის) შესახებ. ამნაირად: წინადადებისა და მისი ნაწილის, ქვემდებარის, შესახებ მოძღვრება გრამატიკაში შემოღვის სინტაქსის გარეშე. ლოგიკიზმის დასაბუთებასთან დაკავშირებით.

8. მეთვრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში ქრ. ვოლფის „ლოგიკაში“ (1732 წ.) შემდეგის სახით არის წარმოდგენილი მოძღვრება მსჯელობისა და წინადადების შესახებ: „§ 198. ყოველი მსჯელობა შედგება ორი ცნებისაგან, ცნებისაგან საგნისა, რომელსაც რაიმე განეკუთვნების ან რომელსაც რაიმე სცილდება. და ცნებისაგან იმისა, რაიც მას განეკუთვნების ან მას სცილდება. § 199. წინადადება შედგება ორი ტერმინისაგან, რომელთაგან ერთი აღნიშნავს საგანს, რომლის შესახებაც წარმოებს მსჯელობა; მეორე — იმას, რომელიც მას განეკუთვნება ან მას სცილდება... § 200. ის, რის შესახებაც მსჯელობა წარმოებს, იწოდება სუბიექტად (ქვემდებარედ); ის კი, რაც რომელსამე საგანს ემატება ან სცილდება, პრედიკატად (შემასმენლად)“¹.

სუბიექტი, პრედიკატი ლათინური თარგმანია ბერძნული *ὑποκειμενον* და *προκειμενον*-ისა, რომლებიც არის ტოტელემ შემოიღო; მაგრამ მას ჯერ კი-

¹ § 198. Omne iudicium ex duabus constat notionibus, notione scilicet rei, cui aliquid tribuitur vel a qua aliquid removetur et notione illius, quod eidem tribuitur vel ab ea removetur. § 199. Enunciatio constat ex duabus terminis, quorum unus significat rem, de qua iudicatur, alter id, quod eidem tribuitur, vel ab eo removetur... § 200. Illud de quo iudicatur, dicitur *Subiectum*, quod vero rei cuidam tribuitur, vel ab ea removetur. *Praedicatum** (მოგვიყვას დელბრიუკის მიხედვით: Vergl. Synt., I, 24-25).

დევ არ მოემოვებოდა მათი განსაზღვრება: მათ იგი ჩვეულებრივად „სახელისა“ და „ზმნის“ ნაცვლად ამარობდა... არისტოტელეს ამ *ἰσχυρισμῶν, ἀναφορῶν*-ის შესატყვისად ლათინური სუბიექტი, პრედიატი (*subiectum, praedicatum*) პირველად Boethius-მა იხმარა (470 წ.—524 წ.):¹ საშუალო საუკუნეების დასაბამის ამ ცნობილ კომენტატორის მოვლევება მათი განსაზღვრებანი: „მარტივ გამოთქმათა ნაწილებია სუბიექტი და პრედიატი; სუბიექტი არის ის, რაც პრედიატის ნათქვამს განიკუთვნებს... პრედიატი კი არის, რაც ითქმის სუბიექტის შესახებ... „არის“... „არ არის“ ტერმინები არ არიან, არამედ... რომელობის აღნიშვნა“²...

მ. როგორც აქედან ჩანს, ტერმინები სუბიექტი, პრედიატი ნახმარია Boethius-ის ნაწარმოებში: „შესავალი კატეგორიულ სილოგიზმებში“ („*Introductio ad syllogismos categoricos*“) და, მაშასადამე, ეს ტერმინები ლოგიკის ტერმინები იყო: არისტოტელეს ორგანონის ლათინურად მთარგმნელი Boethius-ი იძლევა პირველად ამ ლოგიკური ტერმინების განსაზღვრებას თავის კომენტატორულ ლოგიკურ ნაწარმოებში. მაგრამ, როგორც ტერმინები, ისინი საშუალო საუკუნეებში ხმარებაში არ ყოფილა: ასე, მაგალითად: მეთორმეტე საუკუნის სქოლასტიკოსი პეტრე ჰელიასი ხმარობს *suppositum*-ს (არისტოტელეს *ἰσχυρισμῶν*-ის და Boethius-ის *subjectum*-ის ბაღდალ) და *appositum*-ს (არისტოტელეს *ἀναφορῶν*-ისა და Boethius-ის *praedicatum*-ის ნაცვლად): „სუბიექტი არის ის, რასაც ეხება საუბარი, აპოზიტი არის ის, რაც ითქმის სუბიექტის შესახებო“³.

ასე რომ, არისტოტელეს *ἰσχυρισμῶν, ἀναφορῶν* ლათინურად გადმოცემული იყო *subiectum, praedicatum*-ით (V-VI ს. ბოეთიუსის მიერ), *suppositum, appositum*-ით (XII საუკუნეში პეტრე ჰელიასის მიერ), მაგრამ ვერც ერთი მათგანი ვერ დაინერგა სინამდვილეში; მხოლოდ ვოლფის შემდეგ დამკვიდრდა სუბიექტ-პრედიატი ლოგიკაში და იქიდან გადატანილ იქნა სხვა დისციპლინებში (გრამატიკაში, ფსიქოლოგიაში...). ვოლფის მნიშვნელოვან დამსახურებად დებრიუჟი თვლის სწორედ ამ ტერმინების დამკვიდრებას, რაიც ვოლფის დიდ გავლენას მიეწერებაო (იხ. *op. cit.*, გვ. 25); ჩვენთვის გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია პარალელური ანალიზი მსჯელობისა და წინადადებისა და ორივეში ორი შემადგენელი ელემენტის აღნიშვნა: მსჯელობაში ორი ცნებისა, წინადადებაში ორი ტერმინისა. ჩვენ ერთის

¹ ბოეთიუსის გარდაცვალების წლად დებრიუჟს 525 წ. აქვს ნაჩვენები (იხ. *Vergl. Synt.*, I, 24). ვლადისლავლეს—570 წ. (იხ. მისი *Логика*, დამატება, გვ. 57), პრანტლი კი 524 წ. სახელებს (იხ. *Geschichte der Logik*, I, 679).

² „...simpliciter vero enuntiativum partes sunt subiectum et praedicatum; subiectum est, quod praedicatum suscipit dictionem... praedicatum vero est quod dicitur de subiecto“: *Introductio ad syllogismos categoricos*, p. 563. „...est“... „non est“ non sunt termini, sed... significatio qualitatis“: *De syllogismo categorico*, p. 533. მოგვეყვას პრანტლის მიხედვით: *Geschichte der Logik*, I, გვ. 696, შენიშვნა 124.

³ „Suppositum est illud de quo fit sermo, appositum est illud, quod dicitur de supposito...“ იხ. *Delbrück: Vergl. Synt.*, I, 14.

წამითაც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ვოლფი ლოგიკოსია და რომ მისი მოძღვრება წინადადების ტერმინების შესახებ მის ლოგიკაშია წარმოდგენილი.

10. თუ, ერთის მხრით, ლოგიკოსს შეეძლო წინადადების ნაწილების შესახებ ემსჯელა, მეორე მხრით, გრამატიკოსები ხელგაშლით ზედებოდენ ლოგიკასთან გრამატიკის დაახლოებას, ლოგიკის აგებულებისდა მიხედვით გრამატიკის აგებას; „ზოგადი გრამატიკის“ იდეების განვითარებაა ობიექტურად ის, რაც მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს გოტფრიდ ჰერმანიის შემდეგს მსჯელობაშია წარმოდგენილი: „ყოველი აზრი, რომელსაც ხან მსჯელობას, ხან წინადადებას, ხან სხვა სახელს უწოდებენ, შედგება სულ სამი აუცილებელი ნაწილისაგან: პირველი, რომელსაც ფილოსოფოსები სუბიექტს უძახიან, რომლითაც აღინიშნება საგანი, რომლის შესახებაც რაიმე ითქმის: მეორე, რომელსაც პრედიკატს უწოდებენ, რომლითაც აღინიშნება ის, რაც რაიმე საგნის შესახებ ითქმის; დასასრულ, მესამე, რომელსაც კოპულა აქვს სახელად. რომლითაც პრედიკატისა და სუბიექტის კავშირი აღინიშნება. რაკი ეს ასეა, სამნიც იქნებიან მეტყველების ნაწილი, რომელნიც აზრთა იმ ნაწილებს შეესატყვისებიან. სუბიექტის აღმნიშვნელი იწოდება სახელად, რომლითაც აღინიშნება საგანი, რომლის შესახებაც რაიმე შეიძლება იქნეს უწყებული; პრედიკატის აღმნიშვნელი ნაწილაკია, რომლითაც აღინიშნება პირობა. რომელიც თავისთავად არაფერია, თუ კი რაიმე საგანს არ განეკუთვნა; დასასრულ, კოპულას აღმნიშვნელი ზმნად იწოდების, რომლის საშუალებითაც პრედიკატი განეკუთვნების სუბიექტს“¹...

გ. ჰერმანიის ამ მსჯელობაში ის კი არ არის უმთავრესი, რომ მან წინადადების ნაწილთა რიცხვი სამამდე დაიყვანა (აქ იგი სანქციუსს მისდევს, რომელმაც არაბთა ზეგავლენით წამოაყენა ეს დებულება; იხ. დელბრიუკი: *op. cit.*, გვ. 16), არამედ ის, რომ: 1. მეტყველების ნაწილები: სახელი, ნაწილაკი, ზმნა შეესატყვისებიან (*respondenti*) მსჯელობის ნაწილებს: სუბიექტს, პრედიკატსა და კოპულას; მსჯელობის ამ სამი ნაწილის არსებობა არის საფუძველი მეტყველებაშიც სამი ნაწილის არსებობის დაშვებისათვის, და 2. სახელი, როგორც მეტყველების ნაწილი, ისევეა განსაზღვრული, როგორც სუბიექტი (ალბათ იმიტომ, რომ სახელი არის სუბიექტის აღმნიშვნელი).

აქედან უკვე ერთი ნაბიჯია იქამდე, რომ მეტყველების ნაწილების შესახებ მოძღვრებამ ფერი იცვალოს და გამოგვეცხადოს წინადადების ნაწილების შესახებ მოძღვრებად იმ გაგებით, რომელიც ლოგიკისტურ მიმდინარეობაში არის წარმოდგენილი: ოლონდ საჰირო იქნება სამი ნაწილის ნაცვლად დაშვე-

¹ „...Utaquaeque cogitatio, quae nunc iudicium, nunc enuntiatio, nunc aliis nominibus vocatur, tribus omnino constat illisque necessariis partibus: prima quam subjectum philosophi vocant, quo significatur res, de qua quid dicitur; secunda quam praedicatum appellant, quo indicatur id, quod de aliqua re dicitur, tertia denique, quae copulae nomen habet, quo praedicati et subjecti exprimitur consociatio. Quae quum ita sint, tres etiam erunt orationis partes, quae illis cogitationum partibus respondeant. Ac subjecti nota dicitur nomen, quo significatur res, de qua aliquid enunciarı queat; praedicati nota particula est, qua indicatur conditio, qua per se nulla est, nisi si rei alicui assignetur; copulae denique nota verbum vocatur, cuius ope praedicatum tribuitur subjecto“: Deibrück, *op. cit.*, გვ. 27.

ბულ იქნეს ორი ნაწილი, როგორც ეს მართლაც არის ზოგი ლოგიკოსის მოძღვრებაში. პრინციპი: ლოგიკის სქემაზე დაყრდნობა, ლოგიკის ცნებათა შინაარსის განწესება გრამატიკული ცნებებისათვის — უკვე გატარებულია; რჩება მხოლოდ ამ ცნებათა პირდაპირ გადმოტანა გრამატიკაში.

მეცხრამეტე საუკუნის პირველმა მეოთხედმა დაამთავრა ეს საქმე: რომანტიკოსების მიერ წამოყენებულ იქნა ლოზუნგი ენის „ორგანული ზრდისა“. აზრისა და მეტყველების ორგანული ერთობისა; ამაზე დაამყარა კ. ბეკერმა ლოგიკისა და გრამატიკის ურთიერთთან დაკავშირების დასაბუთება: წინადადება გამოცხადებულ იქნა აზრის განხორციელებად¹.

11. ამგვარად მოხდა მსჯელობისა (თუ წინადადებისა?..) და მისი ნაწილების, ქვემდებარე-შემასმენლის, შესახებ მოძღვრების გადმონერგვა ლოგიკიდან გრამატიკაში. თუ ძველი და საშუალო საუკუნეების გრამატიკოსები წინადადების განსაზღვრის შემდეგ წინადადებაში შემავალ სიტყვათა დახასიათებაზე გადადიოდნენ, მეტყველების ნაწილების ანალიზს იწყებდნენ, ხოლო სინტაქსში სიტყვათა შეხამების წესებსა და მთავარ სახეებს არკვევდნენ, მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრიდან წინადადებისა და მისი ნაწილების, ქვემდებარე-შემასმენლის, შესახებ მოძღვრება გრამატიკის (კერძოდ, სინტაქსის) საფუძვლად იქცა. ეს ენება არა მარტო სასკოლო ლიტერატურას, არამედ თეორიულ კურსებსაც...

წინადადების თეორიის წარმოდგენილი გენეზისი იმასაც გვიჩვენებს, რომ ქვემდებარე-შემასმენლის შესახებ მოძღვრება სინტაქსში ლოგიკისტური კვალიფიკაციით იქნა გადმოღებული.

აქ წარმოდგენილი გენეზისი მართებული ვერ იქნებოდა და საქმის ვითარებაზე სწორ წარმოდგენას ვერ შეგვამუშავებინებდა, თუ დავასკვნიდით, რომ ლოგიკის ცნებათა გრამატიკაში გადმოტანა მხოლოდ გრამატიკის მეთოდოლოგიურ სისუსტეს მიეწერება. შესაძლებლობა, ლოგიკის ცნებანი უცვლელად უოფილიყვნენ გადმოტანილი გრამატიკაში, ახასიათებს არა მარტო გრამატიკას, რომელმაც ეს ცნებები მიიღო, არამედ ლოგიკასაც, რომელსაც აღმოაჩინდა ისეთი ცნებები. რომელთა შემოტანაც გრამატიკაში შესაძლებელი იყო. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ცნებათა ეს გადმონერგვა ასე ადვილად ვერ ჩატარდებოდა და, თუ ჩატარდებოდა, ასეთ გასავალს ვერ იპოვიდა, ლოგიკა რომ თავისი დანიშნულების სიმაღლეზე მდგარიყო. მაგრამ საქმეც იმაშია, რომ ლოგიკის მეთოდოლოგიური მდგომარეობაც ვერ იყო სათანადო. ზედმეტი არ იქნებოდა ამიტომ. ზოგი რამ მოგვეგონებინა.

12. ლოგიკის მამამთავარი, ორგანონის უკვდავი შემოქმედო არისტოტელე თავის საკაცობრიო საქმეს ეწეოდა იმ დროს, როცა გრამატიკის ჰაჰანებაც არსად იყო; როგორის სახისა იყო ის ლოგიკა, რომელიც მან კაცობრიობას უანდერძა?

არისტოტელე აზრის და არსის სამყაროს იკვლევდა. ამ კვლევის დროს მისთვის დასაყრდენი იყო მეტყველება. სიტყვიერის ანალაზს მის ორგანონში

¹ იხ. E. Maier: Psychologie des emotionalen Denkens, გვ. 12.

ამიტომ არა მცირედი ადგილი უკავია. მისი „კატეგორიები“ იძლევიან სიტყვათა კლასიფიკაციას მათი საპრედიკატო პოტენციის მიხედვით; სიტყვა აღებულია არა შეხამებაში სხვებთან, არამედ განცალკევებით; იგი განეკუთვნება. ამა თუ იმ კატეგორიას იმისდა მიხედვით, თუ აზრს ან აზრის რა სახეობას აღნიშნავს იგი: „ყოველი შეხამების გარეშე თქმული სიტყვა აღნიშნავს ან სუბსტანციას, ან რაოდენობას, ან რომელიობას, ან მიმართებას, ან „სად“-ს, ან „როდის“-ს, ან მდგომარეობას, ან ქონებას, ან მოქმედებას, ან ვნებას“ ამბობს. არისტოტელე¹. როგორი კვალიფიკაცია არ მიეცეს „კატეგორიებს“ ფილოსოფიურს ლიტერატურაში, მიიჩნევენ მას სიტყვათა გრამატიკულ კლასიფიკაციად, თუ დაინახავენ მასში ონტოლოგიური ხასიათის ნააზრევს, ერთი მაინც უდავოა: არისტოტელე სიტყვათა კლასიფიკაციას ახდენს. ამ კლასიფიკაციას არ ჩაუვლია უკვალოდ გრამატიკისთვისაც; საერთოდ მისი გავლენა მთელი საშუალო საუკუნეების აზროვნებაზე განუზომელი იყო.

„ორგანონის“ მეორე ნაწილიც „პერი პერმენიას“ („გამოთარგმანებისათვის“) არანაკლებ ყურადღებას აქცევს ენობრივ მომენტს: „უწინარესად უნდა დავაწესოთ, რა არის სახელი და რა—ზმნა, შემდეგ რა არის უარყოფა. დამტკიცება, წართქმა (Aussage) და სიტყვა“ (ე. ი. მეტყველება)²; შემდეგ: „სახელი არის... ხმა, რომელიც პირობით რასმე აღნიშნავს გარეშე დროულობისა და თან ისე, რომ მის ნაწილს თავისთავად მნიშვნელობა არა აქვს“³; შემდეგ: „ზმნა არის სიტყვა, რომელიც დროს აღნიშნავს, რომლის ნაწილები არასოდეს არ აღნიშნავენ რასმე თავისთავად და რაიც ყოველთვის (ისეთ) რასმე გვაგებინებს, რასაც სხვა (რიცხვის შესახებ) აქვს მნიშვნელობა“⁴. სახელისა და ზმნის დახასიათების შემდეგ არისტოტელე, როგორც მოსალოდნელი იყო, სიტყვის განსაზღვრებას იძლევა: „სიტყვა (თქმა λόγος) არის ხმა, რომელიც პირობით რასმე აღნიშნავს და რომლის ცალკე ნაწილი, განკერძოებით აღებული, რასმე აღნიშნავს, როგორც უბრალოდ თქმა, და არა როგორც დადასტურება ან უარყოფა“⁵... „დადასტურება არის წართქმა, რომელიც რასმე მიაწერს რაღაცას, უარყოფა არის წართქმა, რომელიც რისამე შესახებ რასმე უარყოფს“⁶.

¹ „Jedes ohne Verbindung gesprochene Wort bezeichnet entweder eine Substanz oder eine Quantität oder eine Qualität oder eine Relation, oder ein Wo oder ein Wann, oder eine Lage oder ein Haben oder ein Wirken oder ein Leiden“: Aristoteles, Kategorien, თავი VI, გვ. 37.

² „Zuerst müssen wir feststellen, was Nomen und was Verbum, dann, was Verneinung, Bejahung, Aussage und Rede ist“: Aristoteles, Peri hermenias, თავი I, გვ. 1.

³ „Das Nomen... ist ein Laut, der konventionell etwas bedeutet, ohne eine Zeit einzuschliessen und ohne dass ein Teil von ihm eine Bedeutung für sich hat“: Aristoteles, იქვე, თავი II, გვ. 2.

⁴ „Verbum ist ein Wort, das die Zeit mit anzeigt, dessen Teile nie etwas für sich bedeuten und das immer etwas zu verstehen gibt, was von einem anderen gilt“: Aristoteles, იქვე, თავი III, გვ. 3.

⁵ „Rede ist ein Laut, der konventionell etwas anzeigt, und von dem einzelner Teil gesondert etwas anzeigt als einfaches Sprechen, nicht als ein Zusprechen oder Absprechen (Bejahung oder Verneinung)“: Aristoteles, Peri hermenias, თავი VI, გვ. 4.

⁶ „Bejahung ist eine Aussage, die einem etwas zuspricht, Verneinung ist eine Aussage, die einem etwas abspricht“: Aristoteles, Peri hermenias, თავი VI, გვ. 5.

არისტოტელე ენობრივი მომენტის ანალიზით იწყებს და მის საშუალებით ცდილობს არაენობრივი შეისწავლოს, აზრისა და არსის სამყაროს სწვდეს: ეს მკაფიოდ ჩანს თუნდაც მისი „პირველი ანალიტიკის“ იმ ადგილიდან. სადაც იგი ცნებათა მიმართების შესახებ მსჯელობს: „...თუ კი A არც ერთ B-ს არ ენება, არც B შეიძლება რომელსაღე A-ს ენებოდეს... მაგრამ თუ A ყოველ B-ს ენება, B-ც ენებოდეს იქნება რომელსაღე A-ს“¹. ცხადია, აქ A-ც, B-ც აზრის ელემენტს აღნიშნავს, ლაპარაკია აზრის ელემენტების ურთიერთობის შესახებ.

13. როგორ ჰქონდა წარმოდგენილი არისტოტელეს აზრისა და მეტყველების მომენტების ურთიერთობა? ასხვავებდა თუ არა არისტოტელე მათ მკაფიოდ? პასუხს არისტოტელეს შემდეგი განსაზღვრებები იძლევა: „წინადადება არის სიტყვა (λόγος), რომელიც ადასტურებს ან უარყოფს რასმე რისაღე შესახებ“²; შეიძლება ვიფიქროთ, რომ აქ ლოგიკის ცნებასთან არა გვაქვს საქმე; მაგრამ არისტოტელე ამ წინადადებას ათავსებს ცნებასა და დასკვნასთან ერთ სიბრტყეზე: „ჩვენ უნდა განვსაზღვროთ, ამბობს იგი, რა არის წინადადება, რა არის ცნება და რა არის დასკვნა“³; ცხადია, აქ წინადადება მსჯელობის მაგიერობას ეწევა, „წინადადება“-სახელწოდებაში სააზროვნო კატეგორია იგულისხმება; მთელი „ანალიტიკა“ ამას ამტკიცებს. რაღა დასკვნა? დასკვნა არის სიტყვა (λόγος, მეტყველება), რომელშიაც, თუ კი რამეა დაშვებული, დაშვებულისაგან განსხვავებული რაღაც აუცილებლობით გამოძინარეობს იმის გამო, რომ იგი (დაშვებული) არის“⁴.

„დასკვნა არის სიტყვა (მეტყველება)“... ეს თქმა ეკვიპოტანლად ხდის იმას, რომ არისტოტელეს აზროვნებაში მეტყველება და აზროვნება არ არის მკაფიოდ გამიჯნული: აზროვნების ოპერაციები, რომელთაც სილოგიზმში აქვს ადგილი და ის სიტყვიერი გამოხატულება, რომელშიაც ეს ოპერაციები იმოსება, ერთურთისაგან განსხვავებული არ არის. ერთის ნაცვლად მეორის ხმარება შესაძლებლად და ნორმალურად არის მიჩნეული.

ეს ცოტაა; არა მარტო სიტყვა (მეტყველება) და აზროვნება, არამედ სიტყვა და საგანი შეიძლება ერთურთს შეენაცვლოს, ერთმა მეორის მაგიერობა გასწიოს; სანიმუშოდ ვასახელებთ შემდეგს ადგილებს: „საგნები წარითქმიან რომელიმე სუბიექტის შესახებ ისე, რომ სუბიექტში აღარ არიან... ანდა ისინი არიან სუბიექტში, ისე კი, რომ სუბიექტის შესახებ არ იყენენ წარითქმული“⁵... ანდა: „ვინაიდან საგნები არიან ნაწილობრივ ზოგადნი, ნაწილობრივ კერძობითნი. —

¹ „Wenn... A keinem B zukommt, kann auch B keinem A zukommen. ...Wenn aber A jedem B zukommt, kommt auch B irgendeinem A zu“: Aristoteles. Erste Analytik. თავი, II, გვ. 3—4.

² „Ein Satz ist eine Rede, die etwas von etwas bejaht oder verneint“: Aristoteles, Erste Analytik. თავი, I, გვ. 1.

³ „...Wir müssen bestimmen, was ein Satz ist, was ein Begriff und was ein Schluss...“: იქვე.

⁴ „Ein Schluss ist eine Rede, in der, wenn etwas gesetzt wird, etwas von dem Gesetzten Verschiedenes notwendig dadurch folgt, dass dieses ist“: იქვე, გვ. 2.

⁵ „Die Dinge werden entweder von einem Subjekt ausgesagt, ohne in einem Subjekt zu sein... oder sie sind in einem Subjekt, ohne von einem Subjekt ausgesagt zu werden...“: Kategorien, თავი II, გვ. 36.

ზოგადის ქვეშ ვეკულისხმობ ისეთებს, რომელნიც ბუნებრივად შეიძლება იქნენ წართქმული მრავალთა შესახებ, კერძო საგნის ქვეშ, — რაიც არამრავალთა შესახებ შეიძლება იყოს წართქმული¹...

„საგნები წარითქმიან (werden ausgesagt) რომელიმე სუბიექტის შესახებ“... „საგნები არიან ნაწილობრივ ზოგადნი, ნაწილობრივ კერძობითნი“... მართო ეს გამოთქმებიც საკმარისია იმისათვის, რომ დავასკვნათ: არა თუ მეტყველებისა და აზროვნების მომენტები არ არის მკვეთრად გარჩეული ერთი მეორისაგან, არამედ სიტყვა და საგანიც ერთმანეთში ირევა... არ ისტოტელეს აზროვნების ამ თავისებურების შესახებ შტაინთალი ამბობს: „არისტოტელე ისწრაფის სწვდეს წმინდა ცნებებს, როგორც ასეთებს... მაგრამ მის ცნობიერებაში მისთვის შეუცნობლად და შეუმჩნეველად ხან სიტყვიერი გამოთქმა იჭერს ცნებითის მიმართების ადგილს, ხან კიდევ საგანი იჭერს სიტყვის ადგილს. რაიც ჩვენ მიერ სამად არის განწყვალბული, მისთვის არსებითად ერთია. ჩვენი გაგებით ეს ერთი არის ცნება და აზრი: მისთვისაც ეს ასეა; მაგრამ იგი შეუნაცვლებს ხოლმე მას სიტყვას და მეტყველებას ისევე, როგორც საგანთა სამყაროს“.

არა ნაკლებ გარკვეულად ახასიათებს არისტოტელეს ნააზრევს ერდმანის შემდეგი სიტყვები: „ვინაიდან არისტოტელე აზროვნებასა და მეტყველებას ერთურთს ისე არ აცილებს. როგორც ეს ამჟამად ხდება, მასთან პირიქით ღრცის (სიტყვა) ეწოდება აზრს ისევე, როგორც წინადადებას, შემდეგ. — ვინაიდან იგი აზრებსა და, მაშასადამე, სიტყვებს უყურებს, როგორც $\delta\mu\omicron\iota\sigma\mu\alpha\tau\alpha\ \tau\omega\ \pi\alpha\rho\alpha\gamma\mu\acute{\alpha}\tau\alpha\ \nu$ (გამოხატულებას საგანთა), შეიძლება აიხსნას, როგორ ხდება, რომ წესები, რომლებსაც იგი წინადადების ანალიზით პოულობს, ღებულობს გრამატიკული მნიშვნელობის გარდა აგრეთვე ლოგიკურსაც, [შეიძლება იქცეს] ნორმებად სწორი აზროვნებისათვის, მაგრამ დასასრულ მეტ-ნაკლების თანმიმდევრობით მათ ენიჭებათ მნიშვნელობა, როგორც რეალური ყოფის კანონებს“.

14. გაუდიფერენცირებლობა აზრისა, სიტყვისა, საგნისა; ამ ნიადაგზე წარმოშობილი აღრევა ამ სამი სხვადასხვა კატეგორიისა; კერძოდ, მეტყველებითი მომენტის ანალიზით შენაცვლება აზრის ანალიზისა—აი რა უანდერძა არის-

¹ „Da die Dinge teils allgemein, teils Einzeldinge sind—unter Allgemeinem verstehe Ich, was naturgemäss von mehreren, unter Einzelding, was nicht von mehreren ausgesagt werden kann...“: Peri hermenias, თავი VII, გვ. 6.

² „das Streben des Aristoteles zwar geht darauf, die Begriffe rein als solche zu fassen... Unbewusst und unbemerkt aber schiebt sich in seinem Bewusstsein bald der sprachliche Ausdruck an die Stelle des begrifflichen Verhältnisses, bald wiederum das Object an die Stelle des Wortes. Was uns geschehen ist zu dreien, ist ihm wesentlich Eins. Dieses Eins ist nach unsrer Beurteilung Begriff und Gedanke; ihm ist es dies auch; aber er verwechselt es zugleich mit Wort und Rede, wie mit dem Objective.“: Steintal, Geschichte der Sprachwiss., I, გვ. 204.

³ „Da Aristoteles das Denken und Sprechen nicht so trennt, wie es jetzt geschieht, bei ihm vielmehr $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ sowohl Gedanke, als Satz heisst, da er ferner die Gedanken und also die Wörter.. als $\delta\mu\omicron\iota\sigma\mu\alpha\tau\alpha\ \tau\omega\ \pi\alpha\rho\alpha\gamma\mu\acute{\alpha}\tau\omega$ ansieht, so ist es erklärlich, wie die Regeln, welche er durch Analysis des Satzes findet, ihm neben der grammatischen Bedeutung sogleich die logische bekommen, Normen für das richtige Denken zu sein, endlich auch mit mehr oder minder Konsequenz, als Gesetze des realen Seins gelten“: Erdmann, Geschichte der Philosophie, გვ. 124—125.

ტოტელეჟი მომავალ საუკუნეებს მეგვიდრობად. ენობრივი მხარის ანალიზი აზრის ანალიზის ნაცვლად თავის შედეგად ლოგიკის გრამატიზაციას იძლეოდა¹.

საშუალო საუკუნეებში ლოგიკას შეემატა მხოლოდ ფორმალისმი: „მე-XVII საუკუნემდე ლოგიკას ყველაზე ხშირად განსაზღვრავდნენ როგორც ხელოვნებას მიმოაჯისა (рассуждения), პაექრობისა, საუბრისა, და არა იშვიათად იგი უახლოვდებოდა რიტორიკასა და გრამატიკას“²... მოვიფიქროთ თუნდაც ბოეთიუსი; მისი განსაზღვრებანი სუბიექტისა და პრედიკატისა უკვე იყო მოყვანილი; რის ნაწილებია სუბიექტი და პრედიკატი? რასაკვირველია, მსჯელობისა, გვეტყვიან ლოგიკოსები: „არისტოტელესე დამყარებით ბოეთიუსი თავის „Intro. ad syllog. categor.“-ში იძლევა მოძღვრებას მსჯელობათა შესახებ, როგორც სილოგისმის წინამძღვართა და, რომ სავსებით გაარკვიოს მათი ბუნება, შედის სუბიექტისა და პრედიკატის ანალიზში...“, ამბობს ვლადისლავლევი (იხ. Логика, დამატება, გვ. 59); პრანტილიც აგრეთვე ფიქრობს, რომ ბოეთიუსის სუბიექტი და პრედიკატი მსჯელობის ნაწილებია³. რასაკვირველია, ბოეთიუსი აზრის ერთეულს გულისხმობდა და ამ ერთეულის ნაწილებად მიაჩნდა სუბიექტი და პრედიკატი; ამდენად, ვლადისლავლევიც მართალია და პრანტილიც... მაგრამ შეცთობა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ იგი მსჯელობის ანალიზს აწარმოებდა; მსჯელობა, როგორც ასეთი, სიტყვიერი ფორმისაგან (წინადადებისაგან) განსხვავებული, მისთვის არ არსებობდა; ეს იქიდან ჩანს ნათლად, რომ ბოეთიუსი enuntiatio-ს და არა iudicium-ის შესახებ ლაპარაკობს: Simplicium vero enuntiationum (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.) partes sunt subiectum et praedicatum (იხ. Prantl, I, გვ. 696, შენიშვ. 124); enuntiatio კი უწინარეს ყოვლისა „წართქმა (Aussage), წინადადება“ და არა მსჯელობა. ბოეთიუსი წინადადების შინაარსს ეხებოდა, ე. ი. აზრს, მაგრამ ამ აზრისა და მისი აღმნიშვნელი წინადადების გარჩევა მისთვის ისევე უცხო იყო, როგორც არისტოტელესთვის.

16. ექვს გარეშეა, ასეთ ლოგიკასთან დაახლოება გრამატიკისათვის ადვილი საქმე იყო; ეს დაახლოება ორივე დისციპლინისათვის საზიანო აღმოჩნდა: გრამატიციზმები ლოგიკაში, ლოგიციზმები გრამატიკაში დღემდე ცოცხლობენ. და საინტერესო ის არის, რომ ორივეს ერთი პრინციპი აქვს: სხვა დისციპლინის ობიექტების შესახებ მსჯელობა. შემთხვევა გვექონდა გვენახა გრამატიკოსები, რომელნიც ამბობდნენ: „წინადადება არის აზრი ანუ მსჯელობა (სიტყვე-

¹ ლოგიკის გრამატიზაციის თვალსაჩინო ნიმუშია მსჯელობის შემადგენელ ნაწილად სუბიექტსა და პრედიკატს გარდა კოპულას მიჩნევა; რომ ასეთი შეხედულება ენობრივი მომენტის ლოგიკურში არეულობით არის გამოწვეული და, კერძოდ, ინდო-ევროპულ ენათა აგებულების თავისებურებამ წარმოშვა, საშუალება გვექონდა ჩვენ სხვაგან აღგვეთქმინა (იხ. ყუენაწილაჲ ფერეინდელში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოგიკის ურთიერთობის თვალსაზრისით: ქართ. საენათმცნ. საზოგად. წიგნი დე ეულ ი, ტ. 1 — II, გვ. 51, შენიშვნა 1).

² „До XVII в. [логика] определялась чаще всего как „искусство рассуждения, спора, разговора“ (ars disserendi, disputandi, dicendi) и нередко даже сблизжалась с риторикой и грамматикой“: Грот, К вопросу о реформе логики, გვ. 11.

³ „... ferner wird bemerkt, dass diese zwei Begriffe, da in sie das Urtheil (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.) zerlegt werde, termini heissen...“: Prantl, Geschichte der Logik, გვ. 696.

ბით გამოხატულიო“: გრამატიკოსი აზრს აანალიზებდა... და პირიქით, მოიპოვებინა ლოგიკოსები, რომელნიც ასე მსჯელობენ: „ის ელემენტი, ის უმცირესი ერთეული, რომელთანაც საქმე აქვს ლოგიკას, არის წინადადება; წინადადება შედგება ქვემდებარისა და შემასმენლისაგან, რომელშიაც ითქმის რაიმე ქვემდებარის შესახებო“¹... წინადადებისა და მისი ნაწილების გაანალიზებისას ენობრივ მომენტს იხილავენ; ასე, მაგალ., გამოჩენილი ინგლისელი ლოგიკოსი ჯ. ს. მილი, რომელიც ამ შემთხვევაში ტრადიციის ერთგულებას იჩენს, აუცილებლად თვლის ლოგიკაში განხილულ იქნეს წინადადება, და ასეთ განსაზღვრებას იძლევა: „წინადადება არის თქმა (речение), რომელშიაც რაიმე მტკიცებების ან უარყოფის რისამე შესახებ“... „ყოველი წინადადება შედგება სამი ნაწილისაგან: ქვემდებარისა, შემასმენლისა და კავშირისაგან. შემასმენელი არის სახელი (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.), რომელიც აღნიშნავს იმას, რაც მტკიცებების ან უარყოფის. ქვემდებარე არის სახელი (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.), რომელიც აღნიშნავს იმ პირს ან იმ საგანს, რომლის შესახებაც რაიმე მტკიცებების ან უარყოფის. კავშირი არის ნიშანი უარყოფისა ან მტკიცებისა“²...

თუ გრამატიკოსი-ლოგიკისტი აზრს გამოეკიდა, აქ ლოგიკოსი წინადადებისა და მისი ნაწილების შესწავლას ჰკიდებს ხელს. ერთი და იგივე მოვლენა დასტურდება ორ დისციპლინაში; ერთი და იგივე შეცთობაა ჩადენილი ორსავე შემთხვევაში.

ლოგიკიზმის გენეზისის მიმოხილვა დასრულებულად შეიძლება ჩავთვალოთ; ჩვენ წინ მისი შეფასების საკითხი დგას.

16. ლოგიკიზმი, როგორც ვიცით, ორი სახეობით გვხვდება³. მათგან ერთი გრამატიკა-ლოგიკის ცნებათა აღრევას წარმოადგენს. ისიც ვიცით, რომ ლოგიკიზმისთვის დამახასიათებელი სწორედ ეს სახეობა არის. ლოგიკა აღარ არჩევდა მსჯელობას წინადადებისაგან (ა რ ის ტ ო ტ ე ლ ე, ბ ო ე თ ი უ ს ი...); ამრიგად, ლოგიკაში საკმაოდ იყო გრამატიკიზმი; როცა წინადადება-მსჯელობის მოძღვრება გადმონერვავს გრამატიკაში, ამით გრამატიკა (სინტაქსი) გახდა ლოგიკისტური: **ლოგიკისტური გრამატიკა მემკვიდრეა გრამატიკისტული ლოგიკისა.**

ლოგიკიზმის პირველი სახეობა სწორედ იმით არის საინტერესო, რომ მასში უცვლელად არის შემორჩენილი ლოგიკიზმი პირველადი სახით, იმ სახით, როგორითაც იგი წარმოიშვა.

ამ სახეობის მიხედვით: წინადადება არის აზრი ან მსჯელობა (გამოთქმული ან დაწერილი); მაგრამ, როგორც თავშივე აღვნიშნეთ, აზრს, მსჯელობას ფსიქოლოგია, ლოგიკა-გნოსეოლოგია შეისწავლიან; ეს მათი მიზანია; მაშასადამე, გრამატიკას სხვისი საქმე ეკისრება და ამით ლოგიკა-გნოსეოლოგიისა, ფსიქოლოგიისა და გრამატიკის ამოცანები ერთურთში ირევა; ეს გარემოება უკვე განსაზღვრავს ამ შესედულების მეცნიერულს ღირებულებას.

¹ „... Тем элементом, той наименьшей единицей, с которой имеет дело логика, является предложение. Предложение состоит из подлежащего и сказуемого, в котором говорится, „сказывается“ что-нибудь о подлежащем“: Милль, Логика, გვ. 53.

² იხ. Д. С. Милль, Система логики, გვ. 13.

³ ორივე სახეობის წარმომადგენელი იხ. ზემოთ, § 3.

შემასმენლის შესახებ ნათქვამია: „ეს ის არის, რაც ქვემდებარის შესახებ ითქმისო“; ეს კი არის სიტყვა-სიტყვით გამეორება იმ განსაზღვრებისა, რომელიც ტრადიციულს ლოგიკაში პრედიკატს აქვს. ესე იგი, ლოგიკის ცნება გრამატიკის ცნებად ცხადდება; ეს უკანონო მითვისებაა, მეთოდოლოგიურად კიდევ უფრო დაუშვებელი, ვინემ წინადადების ზემოხსენებული განსაზღვრება: იქ სიტყვიერი მომენტი ნახსენები მაინც არის, აქ კი ამის კვალიც არა ჩანს.

ქვემდებარის განსაზღვრება იმავე წესით ხდება; ან ამბობენ: „ქვემდებარე ის არის, რის შესახებაც ლაპარაკია წინადადებაში“, ესე იგი, მას ისევე განსაზღვრავენ, როგორც სუბიექტს ტრადიციულ ლოგიკაში. ლოგიკის ცნება სუბიექტისა პირდაპირ მკვიდრდება გრამატიკაში; და მაშინ მასზე მთლიანად ვრცელდება ის, რაიც შემასმენლის განსაზღვრების შესახებ ითქვა. — ანდა ამბობენ (ალბათ მეტი სიცხადისათვის): „ქვემდებარე არის საგანი, რომლის შესახებაც არის ლაპარაკი“. ამ შემთხვევაში საგანზე ლაპარაკი გრამატიკაში კიდევ უფრო უცნაურად ისმის, ვინემ წინადადების განსაზღვრებისას აზრის, მსჯელობისადმი აპელაცია: გამოდის ისე, თითქოს გრამატიკა ონტოლოგიური ძიება იყოს და არა სამეცნიერო დისციპლინა, რომელიც მეტყველებას შეისწავლის (უკეთ ვთქვათ, მეტყველების ზოგიერთ მხარეს).

ერთი სიტყვით, ლოგიციზმის პირველი სახეობა სამეცნიერო აზროვნების ელემენტარულ მეთოდოლოგიურ მოთხოვნილებათა უნემ უგულვებელყოფაზეა დაფუძნებული.

17. უფრო ფრთხილია მეორე სახეობა; მისთვის ქვემდებარეც, შემასმენელიც სიტყვებია ოდენ, წინადადება კი—სიტყვათა შეხამება. რაგვარი სიტყვაა ქვემდებარე, რანაირია—შემასმენელი? სიტყვათა რანაირი შეხამებაა წინადადება? ამაზე პასუხის გაცემით იწყება აპელაცია აზრის სამყაროსადმი. სიტყვათა შეხამება უნდა გამოხატავდეს აზრს; ქვემდებარე-შემასმენელი კი ის სიტყვებია, რომლებითაც ვადმოცემულია სუბიექტი და პრედიკატი. აზრი აქ უფრო საპოპულარიზაციო მიზნით უნდა იყოს ნახმარი: მისი რეალური ღირებულება მსჯელობა უნდა იყოს; ეს იქიდანა ჩანს, რომ ამ აზრის ელემენტებად სუბიექტი და პრედიკატი გვევლინება: საგანი, რომლის შესახებაც არის ლაპარაკი; ის, რაც ამ საგნის შესახებ არის ნათქვამი (იხ. კ რ ა ს ნ ო გ ო რ ს კ ი ს განსაზღვრება). ამრიგად, დასაყრდენია: აზრი (მსჯელობა) და მისი ელემენტები — სუბიექტი და პრედიკატი; ამათი სიტყვიერი გამოხატულებაა: წინადადება, ქვემდებარე და შემასმენელი.

ასე რომ, ამ სახეობის მეთოდოლოგიური პრინციპია—შესატყვისობა აზრისა (მსჯელობისა) და წინადადებისა; აზრის ელემენტების: სუბიექტის, პრედიკატისა და წინადადების ნაწილების: ქვემდებარისა და შემასმენლის პარალელიზმი. აქედან გამომდინარეობს შემდეგი: ჯერ ერთი, სრულიად დამოუკიდებელი ენისაგან უნდა იქნეს გარკვეული, რა არის აზრი (მსჯელობა), სუბიექტი, პრედიკატი; მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი გამოვიყენოთ ესენი დასაყრდენად. გავარკვიოთ მათი საშუალებით: წინადადება, ქვემდებარე, შემასმენელი. მეორეცაადა: ცნება აზრისა (მსჯელობის) თვისის მოცულობით სავსებით უნდა ფარავდეს ცნება წინადადებას; ყოველ შემთხვევაში, არ უნდა იყოს უფრო მცირე;

აგრეთვე სუბიექტ-პრედიკატ-ცნებათა მოცულობა უნდა უდრიდეს ქვემდებარე-შემასმენელ-ცნებებისას; სხვანაირად რომ ვთქვათ, ყოველ წინადადებაში უნდა იყოს მოცემული მსჯელობა, ყოველი ქვემდებარე უნდა აღნიშნავდეს სუბიექტს, ყოველი შემასმენელი — პრედიკატს.

ეს ორი ძირითადი პირობა უნდა იქნეს შესრულებულ-დაცული, თუ გვინდა მსჯელობასა და მის ელემენტებზე დავამყაროთ წინადადებისა და მისი ნაწილების განსაზღვრება.

პირველი პირობის შესახებ უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირია შემთხვევები, როცა ლოგიკოსი მსჯელობის განსაზღვრებას ენისაგან დამოუკიდებელივ კი არ აწარმოებს, არამედ სწორედ წინადადებას ემყარება, წინადადებაზე დაყრდნობით აწარმოებს მსჯელობის განსაზღვრას. ასე მაგალ., ზიგვარტი ამბობს: „წინადადება, რომელშიაც რაიმე გამოითქმის რისამე შესახებ, არის გრამატიკული გამოხატულება მსჯელობისა“ (Логика, ტ. I, § 5, გვ. 23); წინადადება მას მიაჩნია მსჯელობის იმ ნიშნად, რომელსაც განეკუთვნება ობიექტური არსებობა (დაწერილია ან გამოითქმის; იხ. იქვე), იგია მხილება აზრისა; ყოველ შემთხვევაში, ზიგვარტისთვის მსჯელობის ჩამოსაყალიბებლად წინასწარ აუცილებელია წინადადების გარკვეულობა: წინადადება უკვე მოცემულია, მსჯელობა ირკვევა წინადადების საშუალებით; და როცა გრამატიკოსი, ლოგიკის მოიმედე, ცდილობს მსჯელობაზე დააყაროს წინადადების განსაზღვრება, განა შესაძლებელია *circulus vitiosus*-ს თავი დავაღწიოთ?! ასეთია პირველი პირობის ვითარება.

16. მეორე პირობის განხილვა მოითხოვს წინასწარ გამოირკვეს ერთი საკითხი; წინადადება და მისი ნაწილები უნდა შეესატყვისებოდეს მსჯელობასა და მის ელემენტებს: სუბიექტსა და პრედიკატს; კი, მაგრამ რომელის გაგებით? ამ საკითხში ლოგიკოსები არა ნაკლებ განსხვავდებიან ერთურთისაგან, ვინემ სხვა ფუძემდებელი საკითხების გაგებაში. რა არის მსჯელობა? რა შეადგენს მის რაობას? რა არის სუბიექტი, პრედიკატი? როგორია მსჯელობის მიმართება წინადადებასთან? ეს კითხვები არსებითად განსხვავებულ პასუხს პოულობენ მათში.

ვთქვათ, ერთი უკიდურესი ფრთა ამბობს: „მსჯელობა არის გონებრივი აქტი, რომელიც თან ახლავს წინადადების გამოთქმას; მსჯელობა შეიძლება გამოიხატოს მხოლოდ წინადადების სახით, არა სხვანაირად... აგრეთვე წინადადება შეიძლება განვსაზღვროთ, როგორც გამოხატულება მსჯელობისა...“ (Минто, op. cit. გვ. 165 — 166)... „ის უმცირესი ერთეული, რომელთანაც საქმე აქვს ლოგიკას, არის წინადადება... წინადადება შეიძლება დავშალოთ ნაწილებად — ზოგად სახელებად, რომელთა შესახებ მოძღვრება არის ამოსავალი პუნქტი სილოგისტური ანალიზისთვის“ (იქვე, გვ. 53—54); სიტყვიერი მომენტი აქ ყურადღების ცენტრშია; მისი შემწეობით სურთ აზრის სათანადო მოვლენები არკვიონ, — ეს ერთის მხრით... სხვები კი გვეტყვიან: მართალია, აზრი ჩამოისხმის ენის ფორმებში, მაგრამ ამ ფორმების ანალიზი ლოგიკისათვის არაფრის მაქნისია; პირიქით: „ლოგიკისათვის აუცილებლად საჭიროა აზრის წმინდა ელე-

მენტები ზედმიწევნით განასხვავოს ენობრივი სამოსისაგან¹. ამ ორ უკიდურესობას შორის მრავალი გარდამავალი საფეხური მოიპოვება.

არა მარტო ლოგიკურისა და ენობრივის ურთიერთობის საკითხში იჩენს თავს ასეთი სხვაობა; ავიღოთ მსჯელობის განსაზღვრება; აქაც იგივე განმეორდება; ვედენსკი, მაგალითად, ტრადიციის მიხედვით მსჯელობად მიიჩნევს „ისეთ აზრებს, რომლებშიაც ჩვენ რასმე ვამტკიცებთ ან უარვყოფთ რისაზე შესახებ“ (იხ. Логика, გვ. 7); ვუნდტის აზრით მსჯელობა არის „მოლიანი წარმოდგენის მის შემადგენელ ნაწილებად დაშლა“ (Logik, I, 148); ლიფსის მიხედვით მსჯელობა განისაზღვრება როგორც „შეგნება ცნობიერების საგანთა ერთობისა ან განრიგების ობიექტური აუცილებლობისა“². ერდმანი ლაპარაკობს პრედიკატ-ცნების სუბიექტ-ცნებაში შთანწყობის (Einordnung) შესახებ; მისთვის „ელემენტარული მსჯელობა გაფორმებული აზროვნებისა არის... შთანწყობა (Einordnung) ერთი საგნისა მეორე საგნის შინაარსში“³. ზიგვარტი, როგორც ზემოთ აღნიშნულია, წინადადების საშუალებით განსაზღვრავს მსჯელობას, მილიკი შესაძლებლად თვლის წინადადების განსაზღვრება და ანალიზი წარმოადგინოს მსჯელობის განსაზღვრებისა და ანალიზის ნაცვლად.

სუბიექტი და პრედიკატიც სხვადასხვაგვარად არის განსაზღვრული. ტრადიციულად მათ განსაზღვრავს ზიგვარტი: „ის, რის შესახებაც რაიმე გამოთქმის, არის სუბიექტი; ის, რაც გამოითქმის, არის პრედიკატი“ (ლოგიკა. § 5, გვ. 25); თითქმის ასევე — მიტოც (იხ. op. cit., გვ. 53).

ვედენსკის მეტი გარკვეულობა შეაქვს ამავე განსაზღვრებაში, როცა ამბობს: „აზრი იმის შესახებ, რის შესახებაც მსჯელობაში რასმე ვამტკიცებთ ან უარვყოფთ“, არის სუბიექტი; „აზრი იმის შესახებ, რაც მტკიცდების ან უარყოფის ჩვენ მიერ“, არის პრედიკატი. გაურკვეველი „ის, რაც...“, აქ შეცვლილია გარკვეულით: „აზრი“... ამას გარდა, ტრადიციული გაგება აქ განვრცობილ-გადამუშავებულია ამ „აზრის“ ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაციით (ამაზე ქვემოთ).

არსებითად სხვაა ლიფსის განსაზღვრება: „სუბიექტად უნდა მივიჩნიოთ მსჯელობის აქტში ნაგულისხმევი (Vorausgesetzte), მოცემული, ის, რაც საფუძვლად უდევს პრედიკაციას (der Prädizierung), ამრიგად ის რომელსაც რაიმე განეკუთვნება (zugeordnet wird) ობიექტური აუცილებლობის შეგნებით, ანდა რომლის დაშვებითაც უნდა იქნეს რაიმე ნაფიქრები; პრედიკატის ქვეშ მხოლოდ ის, რაც მას განეკუთვნება ან მის დაშვებასთან უნდა იქნეს ნაფიქრები (Logik, § 40, გვ. 20); ვუნდტისთვის კი სუბიექტი არის მოლიანი წარმოდგენის ის ნახევარი, რომელიც საგანს წარმოადგენს; პრედიკატი კი — რომელიც მისთვისებას ან მდგომარეობას აღნიშნავს (Logik, გვ. 152).

¹ „...es ist das dringendste Bedürfnis der Logik, die reinen Gedankenelemente von der sprachlichen Einkleidung genau zu unterscheiden“: იხ. Schuppe, Grundriss (Einleitung), გვ. 1.

² „das Bewusstsein der objektiven Notwendigkeit eines Zusammen oder einer Ordnung ... von Gegenständen des Bewusstseins“, Logik, § 32, გვ. 17.

³ „Das elementare Urteil des formulierten Denkens ist... die Einordnung eines Gegenstandes in den Inhalt eines anderen“: Logik, § 254, გვ. 341.

რომელი შეხედულება არის დასაყრდენი ლოგიკისტიისათვის, როცა იგი წინადადებისა და მისი ნაწილების შესატყვისობას ლოგიკაში ეძიებს? რომელი მიმართულებაა მისთვის საორიენტაციო? რა თქმა უნდა, არა ლიფსი, არა ვუნდტი ან ერდმანი, მით უფრო, შუპე, არამედ ყველაზე უფრო ისევ ტრადიციული შეხედულება, რომელიც ამბობს: „მსჯელობის დროს მე გამოვთქვამ რასმე რისამე შესახებ; ...ის, რაც გამოითქმის, პრედიკატი; ის, რის შესახებაც რაიმე გამოითქმის, არის სუბიექტი“... (იხ. ზიგვარტი, ზემომოყვანილი ადგილი).

სხვადასხვა ლოგიკურ მიმართულებებში ეს არჩევანი, რომელსაც ლოგიკისტი-გრამატიკოსი აკეთებს, მეტად დამახასიათებელია; მისი ორიენტაცია მეტად სიმბოლურია; არა ის ლოგიკა, რომელიც ცდილობს სასტიკად განსაზღვროს ლოგიკის სამყარო, არის მისი მოკავშირე, არამედ ის, რომელიც ყველაზე ახლო დგას აზრისა და აზროვნების ყოველდღიურ გაგებასთან, ყველაზე ნაკლებადი ფერენცირებულია, ყველაზე ნაკლებად გამოკვეთილია მეცნიერული თავისთავადობის მხრით და, ამრიგად, ყველაზე სუსტია.

19. რამდენად გამოსადეგია თუნდაც ასეთი, ტრადიციული. ფორმალური ლოგიკის გაება მსჯელობისა და მისი ელემენტებისა, როგორც დასაყრდენი წინადადებისა და მისი ნაწილების განსაზღვრებისათვის? შესაძლებელია თუ არა შესატყვისობის პრინციპზე წინადადებისა და მისი ნაწილების განსაზღვრებათა გამოყალიბება? შეუძლებელია და აი რატომ:

1. მსჯელობა და წინადადება ერთმანეთს ვერ ფარავენ მოცულობით; კითხვითი, ბრძანებითი წინადადებანი: იქნება წელს სუსხიანი საშობარი? დაწერეთ ეს სამუშაო! არიან თუ არა ესენი წინადადებები? რასაკვირველია, წინადადებებია. მაგრამ არის თუ არა მათში მსჯელობები მოცემული? არა, გვეტყვიან ლოგიკოსები, მათ შორის ტრადიციული ფორმალური ლოგიკის წარმომადგენლებიც. მაშასადამე, ყოფილა წინადადებები, რომელთა შინაარსი მსჯელობას არ წარმოადგენს; თუ ლოგიკიზმის განსაზღვრება ვაივიზიარეთ, მოყვანილ ფრაზებს წინადადებებად ვერ ჩავთვლით. ამრიგად, ყოველი წინადადება როდია მსჯელობა; წინადადების ცნება უფრო ფართოა თავისი მოცულობით, ვინემ მსჯელობისა; ამიტომ შეუძლებელია წინადადების განსაზღვრა მსჯელობაზე დაყრდნობით.

ამას შემდეგი უნდა დავუმატოთ: ზოგიერთი ლოგიკოსი იმ აზრისა არის, რომ არა თუ ყოველი წინადადება არ არის მსჯელობის გამოხატულება, არამედ პირიქითაც: ყოველი მსჯელობა როდის გადმოიცემა წინადადებით; ლიფსი, მაგალითად, გვეუბნება: გარეგნული მხარე, მეტყველების სამოსი არის არსებითი მსჯელობისათვის; ბავშვი, რომელსაც, ვთქვათ, ცეცხლის ალმა ხელი დაუწვა ერთხელ, მეორედ უფროთხილდება ალს. რატომ? იმიტომ, რომ მას ახსოვს წინანდელი განცდა ტკივილისა—მან იცის, რა მოჰყვება ალის შეხებას, მის ცნობიერებაში უკვე არის სათანადო აქტი მსჯელობისა, თუმცა მან ლაპარაკი არც კი იცის და ვერც გამოთქვამს ამას. არა მხოლოდ ბავშვი, არამედ მოზრდილიც ხშირად არ მიმართავს წინადადებას მსჯელობის გადმოსაცემად: უბრალო ამოძახილი, მითითება, ცალკე სიტყვა შეიძლება ასრულებდეს წინადადების მაგვირობასაო“ (იხ. Lipps, Logik, §§ 45, 46, გვ. 23—24). ერთი სიტყვით: ყოველ წინადადებას არ ეტოლება მსჯელობა, არც ყოველ მსჯელობას — წინადა-

დება; ესე იგი, ამ ორი ცნების მოცულობა მხოლოდ ნაწილობრივ ფარავს ერთმანეთს.

2. მიემართო მსჯელობისა და წინადადების ელემენტებს. შეესატყვისება თუ არა ყოველთვის ქვემდებარე სუბიექტს? „ქვემდებარე არის სიტყვა, რომელიც აღნიშნავს, ვის ანუ რის შესახებაც არის ლაპარაკი“. მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ ის სიტყვა, რომელიც გვიჩვენებს, ვის ანუ რის შესახებ არის ლაპარაკი, ქვემდებარედ ვერ ჩაითვლება; ფრაზაში: *placet mihi liber* (შამწონს მე წიგნი) ლაპარაკი, ცხადია, მე შემეხება; *mihi* არის ამ მსჯელობის სუბიექტი ტრადიციული ფორმალური ლოგიკის თვალსაზრისით, ხოლო გრამატიკისათვის ქვემდებარე არის *liber*, *mihi* კი არის დამატება; ვერც ერთი ლოგიკისტი-გრამატიკოსი ვერ უარყოფს ამას... ასეთი მაგალითები უხვად არის სხვა ენებშიც; მაგ., *es scheint mir* (მე შეჩვენება), *мне нужна тетрадь* (მე მჭირია რეჟული) და სხვ... მაგალითები ქართულიდან განზრახ არ მოგვყავს: შესაძლებელია ანალოგიურს ფრაზებში ქვემდებარე-დამატების დასახელება აქ საცილობლად იქნეს მიჩნეული. მაგრამ დასახელებული ნიმუშები ზოგიერთი ენებიდან საკმაო სიტყვადით არკვევს, რომ მსჯელობის სუბიექტი სხვაა, წინადადების ქვემდებარე — სხვა; პარალელში ვერ ტარდება, შესატყვისობას ადგილი არა აქვს.

3. იმავე ქვემდებარის შესახებ. ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში ჩვენ ვიცოდით, რომელია ის სიტყვა, რომელიც გვიჩვენებს, თუ ვის ანუ რის შესახებ არის ლაპარაკი, ოღონდ ეს სიტყვა არ იყო ხოლმე ქვემდებარე. მაგრამ ხშირად არ არის ადვილი იმის გარკვევა, რომელია ის სიტყვა, რომელიც აღნიშნავს, თუ ვის ანუ რის შესახებ არის ლაპარაკი, განსაკუთრებით ისეთ შემთხვევებში, როგორც ხშირად გვხვდება ქართულში; მაგალ., წინადადებაში: მამას უკვარს შვილი; მელას შემოეყარა ტურა... ვის ანუ რის შესახებ არის აქ ლაპარაკი? ლაპარაკია მამის შესახებ, რომ მას უყვარს შვილი, თუ შვილის შესახებ, რომ იგი უყვარს მამას; ლაპარაკია მელას შესახებ, რომ მას შემოეყარა ტურა, თუ პირიქით, ტურის შესახებ, რომ იგი შემოეყარა მელას.

რასაკვირველია, შეიძლება გვითხრან, რომ პირველს ფრაზაში ლაპარაკია მამის შესახებ; საბუთად მოიყვანონ, რომ „მას უკვარს“ „იგი მოქმედია“, და ეს ცხადია უცხო (ევროპული) ენებიდან, სადაც ეს უფრო ნათლად ჩანს: მაგ., *отец любит сына*; *der Vater liebt den Sohn*; *pater filium amat*... მაგრამ უცხო ენებზე მითითება აქ საბუთად ვერ გამოდგება; ერთი ენის აგებულება შეიძლება არსებითად განსხვავდებოდეს მეორისაგან, ამისდა კვალად ერთი ენის კატეგორია-სქემებით ხელმძღვანელობა მეორის შესწავლისას შეიძლება ისევე შეუფერებელი აღმოჩნდეს, როგორც „ერთის ქალაქის გეგმით ხელმძღვანელობა მეორე ქალაქის დათვალთვრებისას“ (Mauthner); ქართულს ფრაზაში მამა არ არის წარმოდგენილი მოქმედად, ისე როგორც ის არის. ვთქვათ, რუსულში, გერმანულში ან ლათინურში; მისგან კი არ გამოდინარეობს მოქმედება, არამედ მას მიეწერება იგი (შვილის სიყვარული); ამდენადვე ამ გზით ფონს ვერ გავალთ. მეორე ფრაზაში რომლისამე აქტივობაზე ლაპარაკი ზედმეტია; აზრის მიხედვით შეუძლებელია იმის დადგენა, რომელია ქვემდებარე: მელას თუ ტურა... შესაძლოა ვინმემ უპირატესობა იმ სიტყვას მისცეს, რომელიც სახელობითშია, მაგრამ ესეც უცხო ენის ზეგავლენით მოხდება; ამას გარდა, ეს იქნებოდა აშკარა უარყოფა იმ პრინციპისა, რომლითაც ხელმძღვანელობა სავალდებულოა: ვის (რის) შესახებ არის

ლაპარაკი? ამნაირად: ლოგიკიზმის პრინციპით ასეთ მაგალითებში ვარკვევა და ქვემდებარის გამოძებნა სრულიად შეუძლებელია.

4. ვის შესახებაა ლაპარაკი ამა თუ იმ ფრაზაში, ირკვევა კონტექსტში; მართლაც, პირველი ფრაზა: „მამას უყვარს შვილი“ სამნაირად შეიძლება გამოითქვას: ძლიერი ინტონაცია იყოს პირველს, მეორე ან მესამე სიტყვაზე: ა) „მამას უყვარს შვილი“: უყვარს მამას და არა, ვთქვათ, დედას; აზრის მიხედვით აქ ლაპარაკია მამის შესახებ, მაშასადამე, ლოგიკისტური განსაზღვრების მიხედვით მამას არის ქვემდებარე; ბ) „მამას უყვარს შვილი“: შვილი და არა ცოლი, ძმა ან სხვა ვინმე. იმავე პრინციპის მიხედვით ქვემდებარე იქნება შვილი... გ) „მამას უყვარს შვილი“: უყვარს და არა სძულს ან ეზიზღება; რის შესახებაა ლაპარაკი? იმის შესახებ, რომ უყვარს; ამრიგად, უყვარს ყოფილა ქვემდებარე: ზმნის გარკვეული ფორმა ქვემდებარე აღმოჩნდა, რასაც თვით ლოგიკისტური გრამატიკაც ვერ აიტანს; გრამატიკოსის ასეთი კაზუსი სასოწარკვეთილებაში ჩააგდებს, ლოგიკოსები კი ასეთს პირობებშიც თავს კარგად გრძნობენ; აზრის მადებელი ლოგიკა ადვილად მოუვლის იმ სიძნელეებს, რომლებიც ასეთ შემთხვევაში გრამატიკოსის წინაშე დგება.

ეს კია, რომ ტრადიციული ფორმალური ლოგიკა ერთი ფრაზის შინაარსის ასეთ მორიფიკაციას არ ვარაუდობს, მაგრამ ეს მორიფიკაცია დეტალიზაცია და განვითარებაა იმ განსაზღვრებისა, რომელიც ტრადიციულს ლოგიკაშია წარმოდგენილი; და თუ მისაღებია სუბიექტად იმის მიჩნევა, ვის ანუ რის შესახებ არის ლაპარაკი, უდავოა, რომ ასეთი სუბიექტის ძიება ყველაზე მართებულია ამ გზით ხდებოდეს¹.

5. ამ ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაციის გარეშეც შეიძლება შეიქმნეს ისეთი მდგომარეობა, რომ „ის, რის შესახებ არის ლაპარაკი“, ქვემდებარედ სრულიად შეუფერებელი აღმოჩნდება. ლოსკის, რომელსაც დავესესხეთ ჩვენ ამ არგუმენტს, ასეთი მაგალითი მოჰყავს: „ვთქვათ, ჩვენ წინ არის ევკლიდის გეომეტრიის შემდეგი ნაწყვეტი: „...გადავიდეთ ახლა ტოლფერდა სამკუთხედების განხილვაზე; ტოლფერდა სამკუთხედებში ფუძეებთან მდებარე კუთხეები თანასწორია“... საგანი, რომლის შესახებაც აქ ლაპარაკია, არის, რასაკვირველია, ტოლფერდა სამკუთხედები, მაშასადამე, საგანი და სუბიექტი მსჯელობისა გამოხატულია სიტყვებით, „ტოლფერდა სამკუთხედებში“, პრედიკატი კი სიტყვებით „ფუძესთან მდებარე კუთხეები თანასწორია“ (იხ. Логика, I, 65). ასეთი შემთხვევები მეტყველების კონტექსტში ყოველ ნაბიჯზე შეგვხვდება; ქვე-

¹ სუბიექტის და პრედიკატის ტრადიციული განსაზღვრების ასეთ ინტერპრეტაციას ადგილი აქვს, მაგალითად, ედენსკის ლოგიკაში (იხ. გვ. 54 — 55); თუ ანკი ასეთ ინტერპრეტაციას ფსიქოლოგისტურს უწოდებს; იგი აღნიშნავს, რომ ინტონაციის გამოცვლით მიღებულია ახალი მსჯელობა: ობიექტური, საგნობრივი აზრი ცვლილებისა მიუხედავად ერთი და იგივეა: ინტონაციით, ხაზგასმით ჩვენ აღვნიშნავთ, რა გვინტერესებს ჩვენ, რა გვირდა ვთქვათ... (იხ. მისი: Предмет знания, გვ. 6—7). ტრადიციული ფორმალური ლოგიკა რომ ობიექტურს აზრს (объективный смысл) ეძიებდეს, მის განსაზღვრებათა ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაცია შეუძლებელი იქნებოდა; მაგრამ იგი ენობრივ მომენტს ემყარება; ცვლილება ამ უპანასკნელში არ შეიძლება მასაც არ დაეტყოს; ამდენად იგი სრულიადაც არ არის დაზღვეული სუბიექტივიზმისა და ფსიქოლოგიზმისაგან.

აზრის ის ნიუანსები, რომლებიც ინტონაციის ცვლით არის გამოწვეული, შეიძლება ზოგჯერ სიტყვათა რიგის შეცვლით იქნეს მიღწეული...

მდებარე-შემასმენლისა და სუბიექტ-პრედიკატის შესატყვისობაზე ლაპარაკი აქ ამაოა¹.

6. რასაკვირველია, მრავალია ისეთი შემთხვევა, სადაც წინადადებისა და მსჯელობის ელემენტების პარალელიზმი შეიძლება დავადასტუროთ მარტივად; მაგალითად, მარტივს გაუერტვლებელს წინადადებაში, როგორცაა: ბავშვი თამაშობს; მოსწავლე სწავლობს; ჩიტი დაფრინავს... აქ ბავშვი ქვემდებარეც არის და მსჯელობის სუბიექტსაც გამოხატავს; თამაშობს შემასმენელიც არის და პრედიკატსაც აღნიშნავს²: პარალელიზმი სრულია; შესატყვისობა მილიანად დაცულია. მაგრამ პარალელიზმი ხელიდან გამოგვეცლება, როგორც კი განვაერთობთ იმავე წინადადებებს: ჩვენის მესობლის ცვლქი ბავშვი მთელი დღე განუწყვეტლივ თამაშობს... ბუჯითი მოსწავლე კარგად სწავლობს თავის გაკვეთილებს... ლოგიკოსისათვის პირველს ფრაზაში სუბიექტი იქნება: ჩვენის მესობლის ცვლქი ბავშვი, პრედიკატი კი: მთელი დღე განუწყვეტლივ თამაშობს; ასევე მორე ფრაზაში სუბიექტია ბუჯითი მოსწავლე, პრედიკატი: კარგად სწავლობს თავის გაკვეთილებს... ლოგიკოსის პრინციპის მიხედვით მივიღებდით უცნაურ ქვემდებარეებს: ჩვენის მესობლის ცვლქი ბავშვი; ბუჯითი მოსწავლე და შემასმენლებს: მთელი დღე განუწყვეტლივ თამაშობს; კარგად სწავლობს თავის გაკვეთილებს... და ეს მაშინ, როცა გრამატიკოსისთვის ქვემდებარეც, შემასმენელიც (თუ რთული არაა) ერთის სიტყვით უნდა იყოს გადმოცემული. სხვა სიტყვები ზოგი განსაზღვრებაა, ზოგი დამატება, ზოგიც გარემოება, რომელთაც ლოგიკოსისტური გრამატიკა სრულიადც არ აუქმებს. მერე სადღაა ამ უკანასკნელთა შესატყვისის ელემენტები მსჯელობაში? ვთქვათ, ქვემდებარეს სუბიექტი უღრის; შემასმენელს — პრედიკატი; რაღა უღრის გრამატიკის დამატებას, განსაზღვრებას, გარემოების სიტყვებს? შეიძლება თუ არა მათ მოეძებნოთ პარალელები მსჯელობაში? რასაკვირველია, არა!

ეს კი ნიშნავს: ლოგიკოსისტური გაგების დროს წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრებისათვის არავითარი დასაყრდენი არ მოიპოვება. მათი საკითხი სრულებითაც არა წყდება.

საერთოდ: მსჯელობისა და წინადადების პარალელიზმზე დაყრდნობით ლოგიკოზში ვერ წყვეტს წინადადების საკითხს ოდნავ დამაკმაყოფილებლად, ვერ იძლევა წინადადებისა და მისი ელემენტების საჭირო და გამოსადეგ განსაზღვრებათ. და თუ ლოგიკოსები ცდილობენ ბოლო მოუღონ გრამატიკის ლოგიკაში, გრამატიკისათვის კიდევ უფრო აუცილებელია თავი დააღწიოს ლოგიკოზმს: ენობრივისა და ლოგიკურის გამიჯვნას მოითხოვს სასიცოცხლო ინტერესები, როგორც გრამატიკისა ისე ლოგიკის³.

¹ თავისთავად ცხადია, რომ ლოკოს მავალითში ინტონაციის როლს კონტექსტი ეწვეა; იქ ინტონაცია ცვლილებებს იწვევდა ერთი ფრაზის ფარგლებში, აქ ფრაზების კონტექსტში ერთი ფრაზის ამა თუ იმ ნაწილს მიეპყრობა გულისყური, ის ხდება „იმად, რის შესახებაც არის ლაპარაკი“.

² იგულისხმება, რომ ინტონაცია ჩვეულებრივია.

³ გრამატიკა-ლოგიკის ამ მსროვ ურთიერთობისა და კერძოდ ლოგიკოსის შესახებ გრამატიკაში იხ.: Потенция, Из записок..., I—II, გვ. 60 და შემდ.; Керн, Грамматическое предложение и логическое суждение: Педагог. сбор., გვ. 426—452; Введенский, Логика, გვ. 50 — 57; Лосский, Логика, I, გვ. 64 — 67; Lipps: Logik, §§ 45 — 48, გვ.

3. უსიძოლოპიჯი

20. ლოგიციზმის მიმოხილვას უნდა მოსდევდეს ფსიქოლოგიზმის გათვალისწინება; ეს აუცილებელია სისტემატური ანალიზის თვალსაზრისით; ამასვე მოითხოვს ამ მიმართულებათა ისტორიული თანამიმდევრობა.

პირველ რიგში ჩვენს ყურადღებას ბუნებრივად იპყრობენ პაულისა და ვუნდტის შეხედულებანი; მათშია მოცემული საკითხის დასმა და გადაწყვეტა, ტიპოლოგიურად დამახასიათებელი ფსიქოლოგიზმისთვის.

წინადადების შესახებ პაული ამბობს: „წინადადება არის ენობრივი გამოხატულება, სიმბოლო იმისა, რომ მეტყველის სულში ადგილი ჰქონდა მრავალი წარმოდგენის ან წარმოდგენათა ჯგუფების შეკავშირებას, — და საშუალება იმისათვის, რომ წარმოშვას იმავე წარმოდგენათა იგივე შეკავშირება მსმენელის ცნობიერებაში“¹.

ვუნდტი წერს: „წინადადება მისი სუბიექტურისა თუ ობიექტური ნიშნების მიხედვით შეიძლება განვსაზღვროთ, როგორც ენობრივი გამოხატულება მთლიანი წარმოდგენის (Gesamtvorstellung) ნებისმიერ დანაწევრებისა მის შემადგენელ ნაწილებად, რომელნიც ურთიერთთან ლოგიკურს მიმართებაში არიან დასმულნი“².

პაულისა და ვუნდტის განსაზღვრებას ორი რამ აქვს საერთო. ჯერ ერთი: ორივეს მიხედვით წინადადება არის ენობრივი გამოხატულება; წინადადება-ცნების განსაზღვრისას, ამნაირად უახლოესი გვარი (genus proximum) ორსავე შემთხვევაში ერთი და იგივეა. მართალია, კითხვაზე: „რანაირ ენობრივ გამოხატულებას უნდა ეწოდოს წინადადება?“ — პასუხი სხვადასხვაგვარია; პაული გვეუბნება: „ისეთ ენობრივ გამოხატულებას, რომელიც წარმოდგენათა შეკავშირებას გადმოგვცემს“; ვუნდტი კი პირიქით, ფიქრობს, რომ ეს ისეთი „ენობრივი გამოხატულებაა, რომელიც მთლიანი წარმოდგენის შემადგენელ ნაწილებად დაშლას აღნიშნავს“. სხვადასხვანაირია ეს პასუხი თავისი შინაარსით; ამისდა კვალობაზე სხვადასხვანაირია წინადადების განსაზღვრებაში სპეციფიკური განსხვავებაც (differentia specifica); ამ უკანასკნელის შინაარსი პაულისა და

23 — 25: Erdmann, Logik, გვ. 44 — 51; 303 — 324; Schuppe, Grundriss, შესავალი; Subjectlose Sätze: Zeitsch. für Völkerpsychologie... Bd. XVI, გვ. 249; С. л а н с к и и, Грамматика, как она есть... გვ. 3 და შემდგ.; Пешковскии, Школьная и научная грамматика, გვ. 52 — 54 და სხვ.

ამ ლიტერატურაში წარმოდგენილი არგუმენტაციიდან გამოყენებულია ის, რაც მისაღებად მიგვაჩნდა; უგულებელყოფილია, რაც უმართებულად ჩავთვალეთ.

ვერ გააოვიყენეთ ამ საკითხის შესახებ არსებული სხვა ლიტერატურა, რადგანაც აქ არ მოიპოვებოდა, — მათ შორის ისეთი ნაშრომი, როგორცაა Steinthal-ის Grammatik, Logik, Psychologie, 1855.

¹ „...der Satz ist der sprachliche Ausdruck, das Symbol dafür, dass sich die Verbindung mehrerer Vorstellungen oder Vorstellungsgruppen in der Seele des Sprechenden vollzogen hat, und das Mittel dazu, die nämliche Verbindung der nämlichen Vorstellungen in der Seele des Hörenden zu erzeugen“: H. Paul, Prinzipien, § 85, გვ. 121.

² „...wir können den Satz nach seinen objektiven wie subjektiven Merkmalen definieren als den sprachlichen Ausdruck für die willkürliche Gliederung einer Gesamtvorstellung in ihre in logische Beziehungen zueinander gesetzten Bestandteile“: W. Wundt, Völkerpsychologie, Bd. II, გვ. 248.

ვუნდტის განსაზღვრებაში დიამეტრალურად ეწინააღმდეგება ერთმანეთს: მაგრამ პრინციპი, რომლის მიხედვითაც არის ეს სპეციფიკური განსხვავება გამომუშავებული, ორსავე განსაზღვრებაში ერთი და იგივეა. ეს პრინციპია: დადგენილ იქნეს ბუნება იმ ფსიქიკურ პროცესთა, რომელნიც თან ახლავან „ენობრივ გამოხატულებას“. ეს პრინციპი არის ის მეორე ნიშანი, რომელიც საერთოა პაულისა და ვუნდტის განსაზღვრებაში.

21. ეს პრინციპი საერთოა ორივე განსაზღვრებისათვის. მეტსაც ვიტყვით: ეს პრინციპი ფსიქოლოგიზმის უნივერსალური პრინციპია, რამდენადაც ფსიქოლოგიზმი ენათმეცნიერულ აზროვნებაში იჩენს თავს: მეტყველების მოვლენათა კვალიფიკაცია იმისდა მიხედვით, თუ ცნობიერების რაგვარ მოვლენებს აღნიშნავენ ისინი, — ფსიქოლოგიზმის ძირითადი მეთოდოლოგიური წინანამდგარი: წინადადებად მიიჩნევა ესა თუ ის ენობრივი გამოხატულება, უკეთეს იგი გადმოგვცემს ცნობიერების გარკვეულს მოვლენებს: ესა თუ ის სიტყვა კვალიფიცირდება მეტყველების ამა თუ იმ ნაწილად იმისდა მიხედვით, თუ რაგვარი ფსიქოლოგიური ღირებულება აქვს მას. ერთი სიტყვით: კრიტიკიუმად ცნობიერების მოვლენებია წამოყენებული; საზომი შათის მიხედვით მუშავდება... საქმის ვითარება, ამიტომ, სწორად იქნება წარმოდგენილი, თუ ვიტყვით: წინადადების უოველი განსაზღვრება იქნება ფსიქოლოგისტური, თუ მასში კრიტიკიუმად ცნობიერების მოვლენა არის წამოყენებული, ე. ი. თუ ენობრივი გამოხატულების წინადადებად მიიჩნევის პირობად არის დასასული ცნობიერების ესა თუ ის მოვლენა, resp. პროცესი. რანაირი დეტალიზაციაც უნდა გავუყეთოთ ამ „ენობრივ გამოხატულებას“, განსაზღვრება ვერ ასცდება ფსიქოლოგიზმის გზას, თუ სპეციფიკურ განსხვავებაში ფსიქოლოგიური კრიტერიუმის სახით ეს არაენობრივი მომენტი შემოიჭრება.

22. წინადადება არის „ენობრივი გამოხატულება“, — ამბობენ ფსიქოლოგისტები პაული და ვუნდტი. ამით იმ თავითვე მოიხსნა უხეში ლოგიკური შეცთომის დაშვების შესაძლებლობა, იმ შეცთომისა, რომელსაც ჩადიოდა ლოგიციზმის ერთ-ერთი სახეობა, როცა ამბობდა: „წინადადება არის აზრი“ (გამოხატული ზეპირად ან წერილობით და სხვ.).

წინადადება ფსიქოლოგისტებისთვის „ენობრივი გამოხატულებაა“. მიუხედავად იმისა, რომ ამ „ენობრივი გამოხატულების“ ფსიქიკური საფუძველი პაულს სხვანაირად ესმის, ვუნდტს სხვანაირად, განსაზღვრება ორსავე შემთხვევაში ერთსა და იმავე, — ფსიქოლოგისტურ, — პრინციპზეა აგებული. შეიძლება იმ კონკრეტულ ფსიქოლოგიურ ოდენობასაც მივაკვლიოთ, რომელიც წინადადების კრიტერიუმად არის გამოყენებული. ეს არის მსჯელობა ფსიქოლოგიურის გაგებით.

წარმოდგენათა შეკავშირება, რომლის შესახებაც პაული ლაპარაკობს, არის მსჯელობის ფსიქოლოგიური რაობა გარკვეული შეხედულების მიხედვით; ამას ცხადყოფს თუნდაც ზიგვარტი; მისი გაგებით მსჯელობისათვის საჭიროა ორი წარმოდგენა: „წარმოდგენა, რომელიც აღნიშნავს სუბიექტს; იგი მოცემულია უწინარეს ყოვლისა... მას ემატება ჩვენს ცნობიერებაში მეორე წარმოდგენა, რომელიც პრელიკატად გვევლინება“ (იხ. ზიგვარტ, *Логика*, I, გვ. 26)

ვუნდტის განსაზღვრების შესადარებლად შეიძლება მოვიგონოთ იმავე ვუნდტის ლოგიკის შემდეგი ადგილი, სადაც მსჯელობა განსაზღვრულია, როგორც „დანაწევრება მთლიანი წარმოდგენისა მის შემადგენელ ნაწილებად“ (Lögik, I, გვ. 148), — ანდა კიდევ ასეთი ადგილი: „...მიოთლოგიური აზროვნება, როგორც ასეთი, გულისხმობს ენას და ამიტომ მე არ მიმაჩნია შესაძლებლად, პირუკუ, იგი ვაქციოთ წყაროდ მსჯელობისა ანუ, რაც იგივეა, წინადადებისა და ენისა“¹. წინადადება და მსჯელობა აქ გათანაბრებულიც კია.

ამრიგად: ის, რაც წინადადების ფსიქოლოგიურ რაობას წარმოადგენს პაულის მიხედვით, ზიგვარტის შეხედულებით მსჯელობის რაობას შეადგენს; აგრეთვე მთლიანი წარმოდგენის შემადგენელ ნაწილებად დაშლა შეადგენს ვუნდტისათვის როგორც წინადადების ფსიქიკურ საძირკველს, ისე მსჯელობის რაობას.

მართალია, მსჯელობის ეს განსაზღვრება ორსავე შემთხვევაში ლოგიკაში გვხვდება; ამას გარდა, პირველს შემთხვევაში ერთი და იგივე განსაზღვრება სხვადასხვა მოაზროვნესთან (პაული. ზიგვარტი) იჩენს თავს, მაგრამ ეს არაფერს არ ცვლის; ლოგიკაში წარმოდგენილ მსჯელობის განსაზღვრებაზე დაყრდნობა იმიტომ არ არის უხერხული, რომ ზიგვარტიცა და ვუნდტიც ლოგიკაში (ყოველ შემთხვევაში მსჯელობის საკითხში) ფსიქოლოგისტები არიან; ლოგიკაში ისინი მსჯელობის აქტის ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაციიდან გამოდიან; ამიტომ მსჯელობის მათს განსაზღვრებაში ფსიქოლოგიური მომენტია წარმოდგენილი. მეორე გარემოებას რაც შეეხება, პაულის განსაზღვრების დამყარება ზიგვარტისაზე იმიტომ არის შესაძლებელი, რომ ორივე ერთს ნიადაგზე დგას, ერთის ფსიქოლოგიით საზრდოობს. ამიტომ თამამად შეიძლება ზიგვარტიზე დაყრდნობით პაულის განსაზღვრების პრინციპი ნათელვყოთ...

23. თუ პაულიც მსჯელობის ფსიქოლოგიურ გაგებაზე ამყარებს წინადადების განსაზღვრებას და ვუნდტიც, როგორ მოხდა, რომ მათი განსაზღვრებანი დიამეტრალურად საწინააღმდეგოა; როგორ მოხდა, რომ ორი განსაზღვრება, ერთ პრინციპზე დაფუძნებული, სულ სხვადასხვა შინაარსის მქონეა; უკეთ რომ ვთქვათ, რატომ არის შესაძლებელი მსჯელობის ფსიქოლოგიური რაობა ასე განსხვავებულად იყოს გაგებული.

ახსნა უნდა ვეძიოთ იმ ზოგად ფსიქოლოგიურს ბაზაში, რომელსაც ემყარება მსჯელობისა, და მასთან წინადადების, ეს სხვადასხვანაირი გაგება: ფილოლოგი და ენათმეცნიერი პაული ჰერბარტის ფსიქოლოგიის ნიადაგზე დგას. ფსიქოლოგი და ფილოსოფოსი ვუნდტი ენის პრობლემებს საკუთარი ფსიქოლოგიური სისტემის თვალსაზრისით უდგება. და თუ ჩვენ გვსურს გავიგოთ, რად განსხვავდება პაულის გაგება ვუნდტისეული საგან, უნდა მოვიგონოთ ჰერბარტისა და ვუნდტის ფსიქოლოგიის პრინციპები.

¹ „...Gleichwohl glaube ich, dass das mythologische Denken, als solches die Sprache voraussetzt, und es scheint mir daher nicht möglich, umgekehrt jenes zur Quelle des Urteils oder, was ja damit gleichbedeutend ist, des Satzes und der Sprache zu machen“: Völkerypsych. II, 256—257, შენიშვნა 2.

ჰერბარტის ფსიქოლოგია ინტელექტუალისტურია და ასოციაციონისტური. ცნობიერების მოვლენათა ერთადერთ ძირითად სახედ მიჩნეულია წარმოდგენა; ეს ობიექტური ელემენტი საფუძველია ყოველგვარ სხვა მოვლენათათვის: ემოციები, სურვილი, მისწრაფებანი, ნებისყოფის აქტები და სხვ. წარმოდგენათა ურთიერთობით შეიქმნებიან, წარმოდგენათა დერივატები არიან; ყოველგვარი ფსიქიკური მოვლენა დაიყვანება წარმოდგენამდე; წარმოდგენა არის ერთადერთი ძირითადი მასალა, რომლითაც აიგების ცნობიერების შენობა. ამდენადვე ინტელექტუალიზმი ჰერბარტის ფსიქოლოგიის მთავარი პრინციპია.

ცნობიერების ეს ერთფეროვანი მასალა მრავალფეროვან სულიერ მოვლენებად იშლება იმ ურთიერთობის წყალობით, რომელიც იქმნება წარმოდგენათა შორის; ამ ურთიერთობას ქმნის წარმოდგენათა მოძრაობა და წონასწორობა; წარმოდგენათა სხვადასხვანაირი შეხამება იძლევა სხვადასხვაგვარ სულიერ მოვლენებს; უნივერსალური პრინციპი, რომელიც განსაზღვრავს წარმოდგენათა ამ შეხამებას, არის ასოციაცია. ამრიგად, წარმოადგენები და მათი ურთიერთობა, ასოციაციის პრინციპზე დამყარებული, ქმნის ჰერბარტის ფსიქოლოგიის ხერხემალს.

მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ენათმეცნიერებამ, რამდენადაც საქმე აღწერთი მეთოდოლოგიის საკითხებს ეხებოდა, შეიცვალა ორიენტაცია; ლოგიკაზე ორიენტაციამ ადგილი დაუთმო ფსიქოლოგიაზე ორიენტაციას; ახალი კურსის იდეოლოგი იყო შტაინთალი. ჰერბარტის ფსიქოლოგია უდიდესი გავლენით სარგებლობდა მეცხრამეტე საუკუნის მეორე და მესამე მეოთხედში; და როცა ენათმეცნიერება ფსიქოლოგიის ორიენტაციას დაადგა, ბუნებრივი იყო, თუ მან ჰერბარტის ფსიქოლოგიას მიმართა.

ამ ფსიქოლოგიის გავლენა ცხადად ჩანს პაულის განსაზღვრებაშიც: მას, როგორც ფსიქოლოგისტს, მოუხდა წინადადების დამყარება ფსიქოლოგიურ მსჯელობაზე; ხოლო როცა იგი მსჯელობის ფსიქოლოგიური რაობის ჩამოყალიბებას შეუდგა, მას არ შეეძლო გვერდი აეხვია წარმოდგენებისათვის, როგორც მსჯელობის შემადგენელი ელემენტებისათვის; არ შეეძლო წარმოდგენა მათი ურთიერთობა სხვაგვარად, თუ არ შეკავშირების სახით: ყოველივე ამას ავალღებდა მას ჰერბარტის ფსიქოლოგიის წინამძღვრები. ასეთი იყო ჰერბარტის ფსიქოლოგია, — ასეთი არის პაულის განსაზღვრება.

24. ვუნდტის ფსიქოლოგია ვოლუნტარისტულია და აპერცეფციონისტული; ვოლუნტარისტულია იგი არა იმიტომ, რომ ნებისყოფა მიაჩნია ძირითად ფსიქიკურ ელემენტად; რასაკვირველია, არა. არა თუ ძირითად, არამედ ცალკე ელემენტადაც კი არ მიაჩნია იგი ვუნდტს. სამაგიეროდ, ნებისყოფის პროცესებში პოვებს ვუნდტი რთულსა და ფსიქიკური სინამდვილისათვის დამახასიათებელ ფენომენს: ასე უნდა იქნეს გაგებული ვოლუნტარიზმი, როცა იგი ვუნდტის ფსიქოლოგიის დამახასიათებლად მიიჩნევა. თუნდაც ასეთი გაგებით იგი ცხადყოფს, რომ ვუნდტისთვის ცნობიერების სამყარო არა თუ არ ამოიწურება წარმოდგენებით, არამედ იგი ტიპურ დამახასიათებლადც ვერ ჩაითვლება ცნობიერებისათვის. ამდენადვე ვუნდტის ვოლუნტარიზმი უპირისპირდება ჰერბარტის ინტელექტუალიზმს.

ვუნდტმა არსებითად გადაასჯაფერა მოძღვრება ასოციაციათა შესახებ; ასოციაციონისტები მოგვითხრობენ მხოლოდ წარმოდგენათა ასოციაციების შესახებ; ვუნდტი კი გვეუბნება: ასოციაციას შეიძლება ადგილი ექნეს ყოველ ფსიქიკურ შინაარსებს შორის (მაგალ., გრძნობებს შორისაც); მეორეცაა: როცა წარმოდგენათა ასოციაციების შესახებ ლაპარაკობენ, ჩვეულებრივად ვარაუდობენ, რომ წარმოდგენა ელემენტარული ერთეულია, რომელიც ასოციირდება ასეთსავე მეორე ერთეულთან; ვუნდტი სხვა აზრისაა: თვით წარმოდგენა არ არის ელემენტარული ერთეული; ერთმანეთს უკავშირდებიან წარმოდგენათა ელემენტები; ასოციაციის ელემენტარულ პროცესს ადგილი აქვს ამ ელემენტთა შორის¹. ამ ორი არსებითი შესწორებით მიიღო ვუნდტმა ასოციაცია, და ამიტომ გასაკვირი არ არის, თუ ტრადიციულ ასოციაციათა (მეზობლობითის, მსგავსებითის, კონტრასტის...) ნაცვლად ვუნდტმა თავისებური პროცესები წარმოგვიდგინა: შერწყმისა, ასიმილაციისა, კომპლიკაციისა და სხვ., ხოლო საერთოდ ასოციაციათა ორი ძირითადი სახე დაუშვა: ერთბაში ანუ სიმულტანური და თანამიმდევრობითი ანუ სუქცესიური.

მაგრამ ასეთი ცვლილების შემდეგაც ასოციაცია ვერ იქცა ვუნდტის ფსიქოლოგიის ბერკეტად. ვუნდტის ფსიქოლოგიური სისტემა აიგო აპერცეფციაციაზე.

აპერცეფცია ვუნდტის მოძღვრებაში არ არის ყოველთვის ერთნაირად განმარტებული. ერთს შემთხვევაში ასეთ გაგებას ვხვდებით: ზოგი ფსიქიკური შენაერთები შეიქმნებიან „თავისთავად“, ე. ი. მათ არ ახლავს (თვით)მოქმედების გრძნობა, ზოგნი კი მჭიდროდ არიან დაკავშირებული ამ გრძნობასთან (რომელიც დამახასიათებელი შემადგენელი ნაწილია აპერცეფციულისა და ნებისყოფითის პროცესებისა). ამისდა კვალობაზე პირველნი განიცდებიან, ვითარცა პასიურნი, მეორენი — როგორც აქტიურნი. პასიურად განცდადნი — ასოციაციებია, აქტიურად განცდადნი კი — აპერცეფციული შეკავშირებანი ანუ, მოკლედ, აპერცეფციები. სხვა თვისებაც ახასიათებს ამათ, მაგრამ მთავარი მაინც ეს არის².

აპერცეფციის პროცესი უპირდაპირდება აქ ასოციაციის პროცესს იმ რომლობათა მიხედვით, რომელნიც მათ, ვითარცა პროცესებს ახასიათებენ. ეს — ერთი გაგების მიხედვით.

მეორის მიხედვით კი „აპერცეფცია არის პროცესი, რომლის შემწეობითაც რაიმე ფსიქიკური შინაარსი ნათლად განიცდების (durch den irgendein psychischer Inhalt zu klarer Auffassung gebracht wird)“³. ეს მჭიდროდ არის დაკავშირებული ყურადღებასთან, რომელიც ამ პროცესის სუბიექტურ მხარეს წარმოგვიდგენს. ნიშნავს თუ არა ეს, რომ აპერცეფციის პროცესი უთუოდ ხასიათდებოდეს იქნება მოქმედების გრძნობით? რასაკვირველია, არა. ხშირია შემთხვევები, როცა ყურადღების შემწეობით ცნობიერების მრავალფეროვანი შინაარსიდან რომელიმე ერთი განსაკუთრებულის სიცხადით წარმოგვიდგება: აქ მოქმედების გრძნობაც არის და განაცადის სიცხადეც. მაგრამ არა ნაკლებ ხშირია შემთხვევები, როდესაც რაიმე შთაბეჭდილება ჩვენდა უნებურად შემოიჭრება

¹ იხ. Logik, I, 17—18; უფრო დაწერილებით: Grundriss, გვ. 271—275.

² Введение в психологию, გვ. 55; Grundriss, გვ. 307; Logik, I, 17.

³ Grundriss, გვ. 252. აქვე აპერცეფციას ვუნდტი უპირისპირებს პერცეფციას, ე. ი. ისეთ თვისებას ცნობიერების შინაარსისა, რომელსაც ყურადღება თან არ ახლავს.

ჩვენი ცნობიერების არეში და ძალაუნებურად დაჩრდილავს სხვა ყველაფერს (მაგალ., ახლო გასროლილი თოფის ხმა ანდა, ვთქვათ, ტკივილი კბილისა); განსაკუთრებული სიცხადე ასეთ განცდასაც აქვს, მაგრამ ნებისყოფა, მოქმედების გრძნობა თუ (აქტიური) ყურადღება აქ არადერს შუაშია; ჩვენი ნებისყოფა სრულებით არ არის მოწადინებული, რომ გავაბატონოთ ისინი ცნობიერებაში; ზოგიერთ შემთხვევაში (ტკივილის, მაგალ.) ნებისყოფა, პირიქით, ებრძვის მათ; ამისდა მიუხედავად ეს ფსიქიკური შინაარსი ბატონობს ცნობიერებაში: ამ დაუპატიჟებელ სტუმარს დაპატიჟებულზე მეტი ძალა აქვს, მას მეტი სიცხადე ახასიათებს. რას ნიშნავს ეს? ყოველ შემთხვევაში იმას, რომ, თუ აპერცეფციის რაობის დადგენისას პროცესის თავისებურებას (აქტივობის გრძნობა) კი არ დავემყარებით, არამედ შედგეს (განაცადის სიცხადე), იძულებული ვიქნებით დავუშვათ ორნაირი აპერცეფცია; აპერცეფცია აქტიური (აქტივობის გრძნობა პლუს განაცადის სიცხადე) და აპერცეფცია პასიური (სიცხადე განაცადისა აქტივობის გრძნობის გარეშე).

ვუნდტიც განასხვავებს აპერცეფციის ამ ორ სახეს¹ და დასძენს, რომ ამ განსხვავებას ნაწილობრივ ფარავს განსხვავება აქტიურისა და პასიური ყურადღებისაო².

პასიური აპერცეფცია პროცესობრივად არაფრით განირჩევა ასოციაციისაგან: ორივეს პასიობა ახასიათებს. აქტიური აპერცეფცია კი არსებითად განსხვავდება ასოციაციისა თუ პასიური აპერცეფციისაგან. ის, რაც პირველი გაგების მიხედვით აპერცეფციის სადა სახელწოდებით აღინიშნებოდა, უდრის მეორე გაგების აქტიურ აპერცეფციას: ზოგადაა მათთვის აქტივობის გრძნობა; ამით უპირისპირდება ისინი ასოციაციას.

აპერცეფცია (გინა აქტიური აპერცეფცია) ვუნდტის ფსიქოლოგიის ერთი მთავარ პრინციპთაგანია; ვუნდტის აპერცეფციონიზმი ისევე უპირისპირდება ჰერბარტის და სხვათა ასოციაციონიზმს, როგორც მისივე ეოლუნტარიზმი მათ ინტელექტუალიზმს...

აზროვნების პროდუქტთა ყველა ძირითადი სახეები აპერცეფციის წარმონაქმნს შეადგენენ; მისი ფუნქციაა: ცნების წარმოქმნა, მთლიანი წარმოდგენის ჩამოყალიბება, წარმოდგენათა სინთეზი, აგლუტინაცია და ყველა ის პროცესები, რომელნიც დისკურსიულ აზროვნებად იშლებიან...

25. ვუნდტის განსაზღვრება წინადადებისა ლაპარაკობს მთლიანი წარმოდგენის დანაწევრებაზე ლოგიკურს მიმართებაში მყოფ შემადგენელ ნაწილებად. ამაშია მოცემული წინადადების ფსიქოლოგიური რაობა; ეს არის იმავე დროს მსჯელობის რაობაც. რაღაა მთლიანი წარმოდგენა? როგორ და რად ნაწევრდება იგი? ამაზე ზოგად პასუხს იძლევა ვუნდტი წინადადების განსაზღვრებასთან დაკავშირებათ Die Sprache-ში (Völkerpsych., II), უფრო დაწვრილებით — მსჯელობის ანალიზის დროს Logik-ში. დავიწყით პირველით.

წყარო მთლიანი წარმოდგენისა ერთბაშ და თანამიმდევარ ასოციაციათა პროცესია. მთლიანი წარმოდგენა, როგორც მონაცემი, არის შედგენილი ცალკე

¹ Logik, I, გვ. 34; Grundriss, გვ. 264.

² Logik, I, გვ. 34.

წარმოდგენა (zusammengesetzte Einzelvorstellung); მისი შინაარსი არის ან ცალკე საგანი ან პროცესი, რომელიც ნაწილებისაგან შედგება.

მთლიანი წარმოდგენა გამოეყოფა ცნობიერების სხვა შინაარსებს ორი პროცესის საშუალებით, რომლებიც ერთურთს უშუალოდ ეკვრის: ეს არის ასოციაცია და აპერცეფციის აქტი. ის შეგრძნებითი ელემენტები, რომელნიც საგნის აღქმაში მონაწილეობენ, ერთურთს უკავშირდებიან ასოციაციის საშუალებით. აღსაქმელი საგანი სხვადასხვა პირობებში ვარიაციას იძლევა მოძრაობის თუ სხვა რაიმე ცვლილების გამო; აღქმის პროცესის სათანადო ცვალებადი ნაწილები თანდათანობით უკუიხევენ, უცვლელად შერჩენილ ელემენტებს შორის კი მყარდება თანდათანობით უფრო მკიდრო ურთიერთობა: ასოციაციის წყალობით. ამდენადვე ასოციაცია შეამზადებს ნიადაგს მთლიანი წარმოდგენისათვის.

მაგრამ მთლიან წარმოდგენად აღქმის შინაარსი ამ ნიადაგზე მხოლოდ მაშინ შეიძლება იქცეს, თუ ასოციაციურად დაკავშირებული ელემენტები ათვისებული იქნება, როგორც მთლიანი რაღაც, მარტივს შემთხვევაში—როგორც ცალკე საგანი. ელემენტთა ასოციაცია ვერ შექმნის ამ მთლიანს, მაგრამ იგი შეამზადებს მას იმდენად, რამდენადაც ამ ასოციაციას უმეშვეო მოპყვება ცნობიერებაში გარკვეული აქტი; ამის გამო ცნობიერება განასხვავებს ამ მთლიანს შექმნას, როგორც მოქმედებას იმ პასივობისაგან, რომელიც ახასიათებს ასოციაციას. ამდენადვე მთლიანი წარმოდგენის შექმნაში ადგილი აქვს ნებისყოფის აქტს; იგი განირჩევა გარეგნულ მოძრაობაში გამოხატული ნებისყოფითის აქტისაგან იმით, რომ მისი ობიექტი არის საგანი (Gegenstand), რომლის აღქმაც სურთ. ამგვარად, ეს არის პროცესი, რომელსაც ვუწოდებთ აპერცეფციას, რამდენადაც მხედველობაში გვაქვს ობიექტური მხარე, — საგნისადმი გამართვა (auf das Objekt gehende Richtung), და ყურადღებას, რამდენადაც ნაგულისხმევია სუბიექტური მხარე, — გრძნობათა მიმდინარეობა (Gefühlsverlauf)¹; ასე წარმოებს აპერცეფციის საშუალებით ასოციაციურად შეკავშირებული შეგრძნებითი ელემენტების გადაქცევა მთლიან წარმოდგენად: ასოციაცია ამზადებს ნიადაგს. თავს უყრის მასალას, აპერცეფციის წყალობით ეს მასალა ორგანულ ერთიანობად, მთლიანობად იქცევა.

როგორ არის შესაძლებელი ამ მთლიანი წარმოდგენის დანაწევრება? ამ შესაძლებლობის საფუძველი მოცემულია მთლიანი წარმოდგენის მთავარ თვისებაში: იგი შედგება მრავალი ნაწილისაგან, რომელთაც ერთმანეთთან მიმართებაში ყოფნის უნარი აქვთ (sie ist „aus einer Mehrheit beziehungs-fähiger Teile zusammengesetzt“: Völkerpsych. II, 254). ის კი არ არის მთავარი, რომ შემადგენელ ნაწილთა სიმრავლეს აქვს ადგილი, არამედ, ის, რომ ეს ნაწილები ურთიერთთან მიმართებაში იმყოფება. და ეს მიმართებაში ყოფნის უნარი (Beziehbarkeit) აშკარავდება სწორედ იმაში, რომ მთლიანი წარმოდგენა მართლაც იშლება (tatsächlich sich gliedert); ამას ადგილი აქვს წინადადების ჩამოყალიბების პროცესში; მთლიანი წარმოდგენის დაშლა წინადადების ჩამოყალიბებაზეა დამყარებული. „მთლიანი წარმოდგენა ფსიქიკური წარმონაქმნია, ფსიქიკურ-ენობრივად კი იქცევა მხოლოდ პროცესი მისი დაშლისა“².

¹ ზემოსწვრივებისათვის იხ. Völkerpsych., II, 252 — 253.

² „Die Gesamtvorstellung ist also ein rein psychisches Gebilde, zu einem psychisch-sprachlichen wird erst Prozess ihrer Zerlegung“: Völkerpsych., II, 254.

დანაწევრების პროცესი ორს მომენტს შეიცავს: ერთია — ნაწილთა გარჩევა, მეორე — შეკავშირება მიმართების სახით (beziehungsweise Verbindung). პირველი—აპერცეფციის აქტის ფუნქციაა: ოღონდ აქ აპერცეფცია მიმართულია არა მთელზე, არამედ ნაწილებზე. ასოციაცია აქაც შეამზადებს ამის შესაძლებლობას. რამდენადაც ზოგიერთ ნაწილთა შორის არსებული უფრო მჭიდრო კავშირი უპირისპირდება სხვა, ნაკლებ მჭიდროს. ყურადღების ნებისყოფითი აქტის საშუალებით (durch den Willensakt der Aufmerksamkeit) მთლიანს გამოეყოფა ნაწილი: ამით თავდება პირველი მომენტი, ნაწილთა გარჩევა. მაგრამ ეს ნაწილები არა თუ ოდენ განსხვავდებიან, არამედ დაისმიან ურთიერთთან ლოგიკურს მიმართებაში. ეს ლოგიკური მიმართებანი ცალკე კონკრეტული შემთხვევებიდან არაან მიღებული იმავე აპერცეფციის წყალობით. კატეგორიები საგნის, თვისების, მდგომარეობისა მიღებულია მისი შემწევობით.

პროცესი მთლიან წარმოდგენაში ნაწილების გარჩევისა და შემდეგ ამ ნაწილების ურთიერთთან ლოგიკურს მიმართებაში მოთავსებისა არის ის, რასაც წინადადებაში აქვს ადგილი. ეს პროცესი იწყება ისეთი შემთხვევებიდან, სადაც აღქმის შინაარსი გრძნობითი, თვალსაჩინოა და თანდათანობით ვრცელდება უფრო რთულსა და განყენებულ აზრებზე¹.

უკანასკნელთა შესახებ არაფერია გარკვევით ნათქვამი die Sprache-ში (Völkerpsych., I—II); სამაგიეროდ Logik-ში ამას სათანადო ყურადღება ექცევა; საჭიროა ამის გათვალისწინება.

ჩვენ რომ აგველო მსჯელობა: სამართლიანობა სათნოება (ვუნდტის მავალითია), რა გვექნებოდა ამის შესატყვისად ცნობიერებაში? ლაპარაკი არ შეიძლება აღქმითი სახის შესახებ, რომელიც შემადგენელ ნაწილებად იშლებოდეს (ისევე, როგორც შეუძლებელია თვალსაჩინო წარმოდგენათა გაერთიანება ვივარაუდოთ). ვუნდტი მინც ფიქრობს, რომ არსებობს „აზრი მთლიანისა“ უწინარესად. და შემდეგაა ხდება მისი დანაწევრება შემადგენელ ნაწილებად. ამ გარემოებას შეაქვს კორექტივი ვუნდტის მიერ ზემოთ წამოყენებულ განსაზღვრებაში: თუ იქ საქმე ენებოდა დაშლას მთლიანი წარმოდგენისას, რომელსაც აღქმად სინამდვილეში ჰქონდა დასაყრდენი, აქ ლაპარაკი მხოლოდ აზრის დაშლაზე შეიძლება. ასე რომ, თუ წინათ მსჯელობა განისაზღვრებოდა, ვითარცა „დანაწევრება მთლიანი წარმოდგენისა მის შემადგენელ ნაწილებად“, ახლა მისი საბოლოო განსაზღვრება ასეთ სახეს იღებს: მსჯელობა არის „დანაწევრება აზრისა მის ცნებითს შემადგენელ ნაწილებად“ („...die Zerlegung eines Gedankens in seine begrifflichen Bestandtheile“: Logik, I, 149).

მსჯელობის შინაარსი მოცემულია ვითარცა მთლიანობა, ვიდრე იგი ნაწილებად დაიშლებოდეს; ამდენად ყოველი სჯა შეიძლება დავსახოთ ანალიზურ ფუნქციად; მსჯელობა აზრის გადმოცემა (Darstellung des Gedankens) და ამ გადმოცემის მიზნით ანაწევრებს იგი აზრს მის ელემენტებად. ცნებებალ; ცნებებისაგან კი არ შეადგენს მსჯელობა აზრს, არამედ აზრს ანაწევრებს ცნებებად (იხ. Logik, I, 149 — 150).

წინადადების განსაზღვრება ვუნდტისა მსჯელობისაზე დააფუძნა; მსჯელობა საბოლოო ანგარიშში აღმოჩნდა აზრის დანაწევრება შემადგენელ

¹ მთლიანი წარმოდგენის დანაწევრების შესახებ იხ. Völkerpsych., II, 254 — 256.

ელემენტებად, ესე იგი: წინადადების განსაზღვრებისას დასაყრდენია აზრი, გარკვეული ფსიქოლოგიური. შინაარსის მატარებელი; ეს საგულისხმო გარემოებაა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ.

26. ვუნდტისა და პაულის ხელში წინადადების განსაზღვრების ბედი მსჯელობის ბედს დაუკავშირდა. მსჯელობის ფსიქოლოგიური რაობა მათ ერთნაირად არ ესმით: პაულისთვის იგი წარმოდგენათა შეკავშირებაა, — იგი სინთეზური ფუნქციის მატარებელია; ვუნდტისათვის — პირუტყუ: მსჯელობა მთლიანი წარმოდგენის ანდა აზრის დანაწევრებაა, — მასში ანალიზური ფუნქციაა მოცემული. ორი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო გაგებაა წარმოდგენილი. მდგომარეობა უფრო დამაფიქრებელი იქნება, თუ ამავე საკითხის შესახებ სხვა ფსიქოლოგებს დავეკითხებით.

იერუხალეში, რომელმაც ცალკე გამოკვლევა უძღვნა მსჯელობის საკითხს, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ წარმოდგენილი შინაარსის დაშლა მართლაც შედის ერთ-ერთ მომენტად მსჯელობის აქტში, მაგრამ იგი არ ქმნის მსჯელობას: როცა ვინმე, მაგალ., აყვავებულ ხეს უყურებს და ამბობს: ხე კვავის, მის ცნობიერებაში უფრო რთული პროცესები იხიენ თავს; ეს არის წარმოდგენილი შინაარსის დანაწევრება, გაფორმება. „მსჯელობის საშუალებით მთელი წარმოდგენითი კომპლექსი [იგულისხმება ჩვენი შემთხვევა: ხე კვავის]. დაუნაწევრებელი პროცესი ფორმდება და ნაწევრდება იმის გამო, რომ ხე განთავსდების იქ, როგორც ძალით დაჯილდოებული, ერთიანი არსება, რომლის ძალა ამჟამად აშკარავდება. აყვავება“¹.

ჩვენს მაგალითში ხე წარმოიდგინება, ვითარცა თავისთავადი, აღმქმელი პიროვნებისაკან დამოუკიდებელი ძალის მქონე ცენტრი, აკვავება კი გაიგება, როგორც მისი მოქმედება: მსჯელობის აქტმა ხეს მიაჩერა ძალა წარმოშვას აკვავება. მაგრამ რაკი ხე თავისთავად არსებული ძალის ცენტრად მივიჩინეთ, მოხდა მისი გაობიექტივება. ამგვარად: „დანაწევრებასა და გაფორმებასთან ერთად მსჯელობაში წარმოებს აგრეთვე ის, რასაც ინგლისელები belief-ს, ხოლო Brentano-ს სკოლა «ალიარებას» უწოდებსო“, ამბობს იერუხალეში².

არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ იერუხალეში: 1. მსჯელობის რაობის დადგენისას კონკრეტული შინაარსიანი აღქმის ანალიზიდან გამოდის, რომ 2. მისი შეხედულებით მსჯელობასა და აღქმას შორის ზღვარი მოშლილია („აღქმა უკვე არის მსჯელობა“; op. cit., გვ. 83) და 3. რაც განსაკუთრებით საინტერესოა, ეს ის, რომ წინადადება, მსჯელობის ეს „გარეფორმა“, არის მისთვის დასაყრდენი, როცა იგი „შინაფორმას“, ე. ი. მსჯელობის ფსიქოლოგიურ რაობას ეძიებს³.

¹ „Durch das Urtheil wird der ganze Vorstellungscomplex, der unzergliederte Vorgang dadurch gefürmt und gegliedert, dass der Baum als ein kräftbegabtes einheitliches Wesen hingestellt wird, dessen gegenwärtig sich vollziehende Kräftäußerung eben das Blühen ist“: Urtheilsfunction. გვ. 82.

² Zugleich mit der Gliederung und Formung vollzieht sich aber im Urtheile auch das, was die Engländer «belief», die Schule Brentanos «Anerkennung» nennen“ იქვე, გვ. 82.

³ „Aus dem Satze, der äusseren Form des Urtheils, kann man erkennen, dass es auch eine innere Urtheilsform gibt, die im Satze zur vollen Entfaltung gelangt“: op. cit. გვ. 80.

ყოველივე ამით აღძრულ საკითხებს აქ აღარ გამოვეციდებით; შეიძლება დავკმაყოფილდეთ იმის დადგენით, რომ იერუხალემის მიხედვით მსჯელობის ფუნქციაა: წარმოდგენილი შინაარსის დანაწევრება, გაფორმება და გაობიექტივება.

27. ბრენტანოს აზრით მსჯელობა წარმოდგენათა შეკავშირება კი არ არის, ანდა რაიმე მთლიანი მონაცემის დანაწევრება; შედგენილობა კი არ განასხვავებს მსჯელობას თუნდაც იმავე წარმოდგენისაგან, არამედ ცნობიერების მიმართება მასდამი; ფსიქიკურ ფენომენთა კლასიფიკაცია ამ მიმართებაზეა აშენებული. წარმოდგენა აუცილებელია მსჯელობისათვის, მაგრამ სრულიად უმნიშვნელოა, რამდენია წარმოდგენა: ერთი თუ მრავალი, ვინაიდან ერთი წარმოდგენაც სავსებით საკმარისია მსჯელობისათვის: „არაფერი არ შეიძლება განსჯილი იქნეს, რაც წარმოდგენილი არ არის; მაგრამ ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ, როდესაც საგანი წარმოდგენისა დამადასტურებელი ანდა უარისმყოფელი მსჯელობის საგნად იქცევა, ცნობიერება სრულიად ახალი სახის მიმართებაში დგება მასთან. მაშინ საგანი ორმაგად აღიქმების ცნობიერების მიერ, ვითარცა წარმოდგენილი და ვითარცა ქეშმარიტად აღიარებული ანდა უარყოფილი“¹. მსჯელობა სწორედ ეს უკანასკნელია: წარმოდგენილის უარყოფა ან შეწყნარება.

აქედან შინაგანის აუცილებლობით გამომდინარეობს გარდუვალი საჭიროება — მსჯელობის ყოველი ტიპი დაყვანილ იქნეს ეგზისტენციალურ მსჯელობად, ე. ი. ისეთი სახე მიიღოს, რომ წარმოადგენდეს რისაზე არსებობის დადასტურება-აღიარებასა თუ უარყოფას. ბრენტანოც ასე იქცევა; მისთვის მსჯელობა: რომელიღაც კაცი ავად არის ეთანაბრება აზრის მიხედვით ეგზისტენციალურ მსჯელობას: ვიღაც ავადქოფი არის, არსებობს („ein kranker Mensch“ oder „es giebt einen kranken Menschen“). აქედან ჩანს, თუ რა ფასად არის მიღებული ეგზისტენციალურ მსჯელობად გადაკეთება ყოველი მსჯელობისა: ერთგვარობა აზრის მიხედვით ფსიქიკურ (პროცესუალურ) ერთგვარობას, რასაკვირველია, არ ნიშნავს...

შეიძლებოდა კიდევ ბევრ რისაზე თქმა ბრენტანოს შეხედულებათა საწინააღმდეგოდ, ზოგი რისაზე — სასარგებლოდაც, მაგრამ თავი რომ დავანებოთ იმას, მართებულია თუ უმართებულო ბრენტანოს შეხედულება, არის თუ არა იგი სქოლასტიკოს ოკამის შეხედულებასთან დაბრუნება, როგორც ზოგი (მაგალ., იერუხალემი) ფიქრობს, ერთი რამ მაინც დარჩება ფაქტად: იმ პრინციპების ნიადაგზე, რომლებიდანაც აქ წარმოდგენილი გაგება გამომდინარეობს, წარმოიშვა საკმაოდ ძლიერი ფსიქოლოგიური მიმდინარეობა. ამდენად ბრენტანოს შეხედულება უაღრესად ანგარიშგასაწყვიია.

28. ყველა ჯერჯერობით ნახსენები მოაზროვნე თავის შეხედულებებს თვითდაკვირვების გზით მოიპოვებდა ხოლმე; ეს ან იმიტომ ხდებოდა, რომ ისინი არ იყვნენ ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის წარმომადგენლები (პერბარ-

¹ „Nichts wird auch beurtheilt, was nicht vorgestellt wird; aber wir behaupten, dass, indem der Gegenstand einer Vorstellung Gegenstand eines anerkennenden oder verwerfenden Urtheils werde, das Bewusstsein in eine völlig neue Art von Beziehung zu ihm trete. Er ist dann doppelt im Bewusstsein aufgenommen. als vorgestellt und als fürwahrgehalten oder geleugnet“: Brentano, Psychologie, გვ. 266.

ტი, იერუზალემი, ბრენტანო), ანდა იმიტომ, რომ რთულ ფსიქიკურ ფენომენთა, და მათ შორის მსჯელობის, ექსპერიმენტული შესწავლა პრინციპულად შეუძლებლად მიაჩნდათ; ეს ეხება ვუნდტს, ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის მამამთავარს.

ვუნდტის სიცოცხლეშივე მიუხედავად მისი წინააღმდეგობისა ექსპერიმენტი ძლიერად შეიჭრა რთულ ფსიქიკურ მოვლენათა შესწავლაში. მოვისმინოთ ექსპერიმენტალისტების აზრი მსჯელობის შესახებ.

პირველი ექსპერიმენტალისტი ამ მხრივ, მარბე, შემდეგს მეთოდოლოგიურ საჭიროებაზე მიგვითითებს: „უნდა მოვითხოვოთ, რომ მან, ვინც მსჯელობაზე მუშაობს. თვისი შეხედულებანი დაამყაროს შინაგან აღქმათა მრავალ შემთხვევაზე, რომელთა დაკვირვებას ადგილი ჰქონდა ან მთლიანად ან ნაწილობრივ მინც სხვა ცდის პირებთან“¹.

რა არის მსჯელობა? ამ კითხვაზე გარკვეული პასუხი ხომ აუცილებელია იმისთვის, რომ შემოთარგლულ იქნეს კვლევის არე. მარბემ ასეთი განსაზღვრება წამოაყენა: „მსჯელობას მე ვუწოდებ ცნობიერების ისეთ პროცესებს, რომელთა მიმართ შეიძლება ვინმართ პრედიკატები — სწორი ან მცთარი აზრის შესაბამისად („sinngemäß“: Untersuchungen, გვ. 9 — 10).

ჩანს, მარბეს საზომი მოაქვს „აზროვნების ეთიკიდან“, ლოგიკიდან და არა ფსიქოლოგიიდან; მსჯელობა-ცნების მოცულობას ლოგიკაში მოიპოვებს და ექსპერიმენტებით ეძიებს, თუ როგორ განიცდება ეს შემეცნებითი პროცესები, რით არიან იგინი წარმოდგენილი ცნობიერებაში. მსჯელობა შეიძლება იყოს გამოხატული ან წინადადებით, ან სიტყვით, ან ქესტით, ანდა შესაძლოა სულ არ იყოს გამოხატული გარეგნულად, ხოლო მოხდეს მისი რებრეზენტაცია ცნობიერებაში წარმოდგენისა ან ცნობიერების განწყობის სახით. ამისდა მიხედვით მსჯელობის აღმნიშვნელ საშუალებათა ამ სხვადასხვა სახეს მარბე უწოდებს: მსჯელობითს წინადადებას, მსჯელობითს სიტყვას, მსჯელობითს ქესტს, მსჯელობითს წარმოდგენასა და ცნობიერების განწყობას (Urteilsatz, Urteilswort, Urteilsgebürde, Urteilsvorstellung, Bewusstseinslage).

ვთქვათ, ჩვენ გავიფიქრეთ: სვალ სადგურზე ვიქნებით... გუშინ შუაღელს შინ ვიკავით... (მაგალითები მარბესი ა); ეს წინადადებანი გადმოგვცემენ აზრს, რომელიც შეიძლება იყოს სწორი ან მცთარი, რასაკვირველია, იმისდა მიხედვით, ჰქონდა ადგილი წინადადებაში აღნიშნულ ფაქტებს თუ არა. ეს რქნებოდა მსჯელობითი წინადადების ნიმუში. მაგრამ ხომ შეიძლება ჩვენ რაიმე კითხვაზე გავცეთ პასუხი სიტყვებით: კი! არა! ცხადია, ამ პასუხების გაცემის დროს ჩვენს ცნობიერებაში გარკვეულს პროცესებს აქვს ადგილი: ისინი მსჯელობას წარმოადგენენ, რამდენადაც არიან სწორი ან მცთარი; აღინიშნებიან კი ცალკე სიტყვით. კი, არა აქ მსჯელობითი სიტყვის ნიმუშია. სიტყვებს გარდა აზრი შეიძლება იქნეს გადმოცემული ქესტითაც: კითხვაზე — „საითკენ არის ესა და ეს ადგილი“, ჩვენ შეგვიძლია გავცეთ პასუხი ხმის ამოუღებლივ — მხოლოდ მითი-

¹ „Man muss... verlangen, dass derjenige, welcher über das Urteil arbeitet, seine Ansichten auf grössere Reihen innerer Wahrnehmungen, die an anderen oder durch teilweise an anderen Versuchspersonen gewonnen sind, stützt“: Marbe: Untersuchungen,

თებით; ეს მითითება და ის პროცესი, რომელიც ჩვენს ცნობიერებაში ამ მითითებას წინ უძღოდა, აგრეთვე შეიძლება იყოს სწორი ან მცთარი: ცხადია, ესტესაც შესძლება გამოხატოს მსჯელობა. აქ ხსენებული მითითება მსჯელობითი ესტესის ნიშნში იქნებოდა... კიდევ მეტი: ვთქვათ, ვინმე ფიქრობს ჰადრაკის ფიგურათა გადაჯგუფებაზე ისე კი, რომ არც ჰადრაკის ფიგურები, არც დაფა თვალწინ არა აქვს; ამისდა მიუხედავად იგი ასდენდეს იქნება წარმოდგენაში ფიგურათა გადაჯგუფებას; ეს გადაჯგუფება შეიძლება იყოს სწორი ან მცთარი. რას განეკუთვნება აქ პრედიკატი სწორისა თუ მცთარის? — მხოლოდ ამ ფიგურების ადგილმდებარეობათა შესახებ წარმოდგენებს: ეს წარმოდგენებია მსჯელობითი წარმოდგენები.

ჩვენი მიზნებისათვის ეს კმარა. მარბეს საექსპერიმენტო კლასიფიკაციაზე შევჩერდით იმიტომ, რომ იგი მსჯელობის ანალიზის დროს წინადადებას კი არ ემყარება, არამედ პირიქით, იძლევა იმის ნათელ ილუსტრაციას, რომ მსჯელობა და წინადადება-ცნებანი თავის მოცულობით ერთმანეთს არა ფარავენ: მოცულობა მსჯელობისა უფრო ფართოა; აზრისა და მსჯელობის ყოველი გამოხატულება არ არის წინადადება.

მარბემ ექსპერიმენტულად გამოიკვლია მსჯელობის ყველა სახე და მეტად თავისებური შედეგები მიიღო: ცდის პირებს არავითარი განცდები არ აღმოაჩნდათ! კითხვაზე სწორ პასუხს იძლევიან, ამოცანას მართებულად წყვეტენ, მაგრამ ეს ყოველივე თითქმის ავტომატურად მიმდინარეობს... მარბე ისე შორს წავიდა, რომ დაასკვნა... „...საერთოდ არ არსებობს მსჯელობის არავითარი ფსიქოლოგიური პირობები, რა ხასიათისაც არ უნდა იყვნენ ის განცდანი, რომელნიც ცალკე შემთხვევაში მსჯელობად იქცევიანო“¹.

რით აიხსნება ექსპერიმენტების ეს უცნაური შედეგები, რომელთაც თვით ცდის პირებშიც განცვიფრება გამოუწვევია? შეიძლება ცდის პირებმა სწორად ვერ გადმოგვეცეს განაცადი? მაგრამ ეს არ არის საფიქრებელი, მათს თვითდაკვირვების უნარში ეჭვს ვერ შევიტანთ: ორივე პროფესორი იყო, ერთი მათგანი კი (კი ულპე) — ცნობილი ფსიქოლოგი. ამას გარდა: ორივეს ჩვენება ერთნაირ სურათს იძლევა. სამაგიეროდ, ცდების მასალა, ამოცანები, მეტად მარტივი ხასიათისა იყო: ამ სიმარტივეში უნდა ვეძიოთ შედეგების თავისებურების ახსნა. „ვინ არიან უდიდესი თანამედროვე დრამატურგები?“ „რომელია გერმანიის კავშირში შემაჯალ სახელმწიფოთაგან უდიდესი?“ და ამას ეკითხებიან არა ბავშვებს, არამედ პროფესორებს! და განა ბუნებრივი არ არის, თუ პასუხი და განაცადის ოქმი ლაკონურად მოგვითხრობს: პასუხი: „ზუღერმანი და ჰაუპტმანი არიან კვალაზე ცნობილი თანამედროვე დრამატურგები“. ჩვენება: „წინადადება რეფლექტორულად წამოიქრა წაკითხვისთანავეო“²... ანდა: პასუხი: „პრუსია არის გერმანიის კავშირში შემაჯალი უდიდესი სახელმწიფო (der grösste deutsche Bundesstaat)“; ჩვენება: „ამოცანის წაკითხვას მექანიკურად მოჰყვა ასეთი სიტყვებიო!“ ამოცანებისა და კითხვების მეტი წილი ასევე ანდა

¹ „...es bleibt überhaupt keine psychologischen Bedingungen des Urteils, welcher Art auch die Erlebnisse sein mögen, die im einzelnen Falle zum Urteil werden.“: Untersuchungen, გვ. 43.

² კითხვა ცალკე ბარათზე იყო დაწერილი.

კიდევ უფრო მარტივი იყო. მაგალ.: „საითკენ არის თქვენი ბინა?“ „რამდენია 7 — 4?“ ...

პასუხის რეფლექტორული და მექანიკური ხასიათი იმით აიხსნება, რომ პასუხის გაცემა არავითარ გონებრივ მუშაობას არ მოითხოვს, იმდენად ელემენტარული და საყოველთაოდ ცნობილია ის ურთიერთობა, რომელიც კითხვასა და პასუხს შორის არსებობს. მაგრამ განა ასევე მექანიკური იქნებოდა პასუხი, სხვა დროს (მაგალ., ბავშვობისას) რომ მიეცათ ეს კითხვები იმავე Rötten-ისა და Külpes-სათვის? განა ყველას შეუძლია ასეთი პასუხი გასცეს ამ კითხვებს?

ცნობიერი პროცესი რომ მექანიკური შეიძლება გახდეს, — ეს კიდევ არ ნიშნავს, რომ იგი ყოველთვის ასეთივე მექანიკური იყო; არც იმას, რომ იგი ყველასათვის მექანიკურია: ერთისთვის მექანიკური, მეორისთვის თავსამტკრევი და ძნელად მოსაფიქრებელი რამ შეიძლება იყოს. ამდენადვე შეუძლებელია საფუძვლიანად მივიჩნიოთ მარბეს განზოგადება — მსჯელობა; ფსიქიკური წარმომადგენელი არ გააჩნიაო. მაგრამ მისი ცდები ექვემოტანლად ხდის ერთ რასმე: ზოგიერთ მსჯელობას შეიძლება მექანიკური ხასიათი ჰქონდეს. მსჯელობის სხვა სახეებს რომ თავი დაეანებოთ, ე. წ. მსჯელობითი წინადადებანი (ჩვენ მხოლოდ ეს გვაინტერესებს!) შესაძლებელია თურმე ავტომატურად წარეთქვათ: შეიძლება წარმოეთქვათ წინადადება, და ცნობიერებაში კი ადგილი არა ჰქონდეს არც სინთეზს, არც ანალიზს, გაობიექტივება-გაფორმებას, ანდა სხვა რაინე პროცესს. მარბეს ცდებმა ეს ცხადყვეს, ამდენადვე ძვირფასია იგი ჩვენთვის. რატომ, — ამაზე ქვევით.

29. მარბეს ცდები 1901 წელს გამოქვეყნდა. აქედან მოყოლებული ფართოდ გაიშალა ექსპერიმენტული შესწავლა რთულ ფსიქიკურ ფენომენთა; აზროვნების ფსიქოლოგია გამდიდრდა ექსპერიმენტული გამოკვლევებით. აქ მოვიყვანთ ერთი თვალსაჩინო ფსიქოლოგ-ექსპერიმენტალისტის ბიულერის შეხედულებას ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე.

ბიულერი წინადადების თეორიებს იხილავს; მას წინადადების განსაზღვრებანი აინტერესებს; იგი იღებს წინადადებას ჩვეულებრივის გაგებით და ეძიებს მის ფსიქოლოგიურ რაობას. აი რას გვეუბნება იგი: პაულის აზრით წინადადებაში სინთეზური ფუნქციაა მოცემული, ვუნდტის აზრით კი ანალიზური. ათ წელზე მეტი მიხდებოდა ექსპერიმენტული შესწავლა ისეთი პროცესებისა, რომელთაც ან სხვათა შორის ანდა უშუალოდ კავშირი ჰქონდათ წინადადების წარმოქმნასთან (Satzbildung). და გამოცდილებამ დამარწმუნა, რომ ორივე შეხედულება სწორია და ორივე მცთარია. წინადადების წარმოქმნა არის უაღრესად მრავალსახიერი პროცესი (ein ungemain vielgestaltiger Vorgang); ძალიან ბევრი შემთხვევისთვის გამოსადეგია ვუნდტის სქემა: საწინადადებო აზრი (der Satzgedanke) მართლაცდა მთლიანობის სახით არის მოცემული და მხოლოდ შემდეგ იშლება შემადგენელ ნაწილებად. სხვა შემთხვევაში კი უწინარესია ნაწილები, რომელნიც შეუკავშირებლად მოიპოვებიან ცნობიერებაში და მხოლოდ შემდეგ იქმნებიან ერთიანობად... და თუ ჩვენ მოვისურვებდით ყველა შესაძლებლობათა ჩამოთვლას, იძულებული ვიქნებოდით დავგვესახელებინა აბსტრაქციისა და დეტერმინაციის, დაქვემდებარებისა და დაზემდებარების პრო-

ცესები და კიდევ ზოგი რამ სხვაც, რაც ასევე მნიშვნელოვანია. ჩემის აზრით: წინადადების პროცესები ისე მრავალგვარია, რომ შეუძლებელია ვიპოვოთ დამაკმაყოფილებელი წარმოშობისიერი განსაზღვრება წინადადებისა¹.

ბ ი უ ლ ე რ ი ს ა ზ რ ი თ წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ი ს განსაზღვრება უნდა ვეყარებოდეს სულ სხვა მომენტს, სახელობრ, იმას, თუ რა დანიშნულება აქვს მეტყველებას; მეტყველების მიზანი ანუ აზრი, აი რაზე უნდა იქნეს აგებული წინადადების განსაზღვრება. ამისდა კვალობაზე წინადადება არისო „აზრითი ერთიანობა მეტყველებისა“ (Sinneinheit der Rede: იხ. იქვე, გვ. 18).

ორში ერთი: ან ეს აზრი (Sinn) ფსიქოლოგიური კატეგორიაა და მაშინ მისი პროცესუალური რაობის საკითხს გვერდს ვერ ავუხვევთ და სხვა ფსიქოლოგისტების ბედს ვერ გავუქცევით. ანდა იგი არ არის ფსიქოლოგიური კატეგორია; მაშინ ბ ი უ ლ ე რ ი ს განსაზღვრება გაცილებით უფრო ბუნდოვანი და გაურკვეველია, ვინემ იმ ფსიქოლოგისტების შეხედულებანი, რომელნიც ბ ი უ ლ ე რ ს არ მოსწონს.

ამიტომ ბ ი უ ლ ე რ ი ს თეორია თავისთავად ნაკლებ საინტერესოა. სამაგიეროდ მეტად მნიშვნელოვანია მისი ნეგატიური დებულება: შეუძლებელია გამოიძებნოს წინადადების გენეტური განსაზღვრებაო. საკითხი ისმება: შეიძლება კი არაგენეტური ფსიქოლოგიური განსაზღვრება? განა შეიძლება ფსიქოლოგიური კვალიფიკაცია იმის გარეშე, რომ არ იქნეს გათვალისწინებული ცნობიერების სათანადო პროცესები და მდგომარეობანი? რასაკვირველია, არა, და ამიტომ ვამბობთ ჩვენ: თქმა იმისი, რომ შეუძლებელია წინადადების გენეტური განსაზღვრა, უთუოდ იმის თქმასაც ნიშნავს, რომ საერთოდ, შეუძლებელია წინადადების ფსიქოლოგიური განსაზღვრა. მართლაცდა: ზოგი წინადადების ფსიქოლოგიური რაობა ანალიზურ ფუნქციაში გამოიხატება, ზოგს სინთეზი უდევს საფუძვლად, ზოგს დეტერმინაცია, ზოგს აბსტრაქცია, დაქვემდებარება, დაზემდებარება თუ სხვა ფსიქიკური ფენომენი. ამაში გვარწმუნებს ბ ი უ ლ ე რ ი. მ ა რ ბ ე მ ზომ ისიც გვაჩვენა, რომ წინადადებას ზოგჯერ არავითარი ფსიქიკური ფენომენი არ უდევს საფუძვლად. ასე რომ, არა თუ იმის თქმა არ შეიძლება, რომ წინადადებას საფუძვლად უდევს მხოლოდ ესა თუ ის გარკვეული ფსიქიკური მოვლენა, არამედ იმის თქმაც არ შეიძლება — უსათუოდ უდევს თუ არა რაიმე ფსიქიკური: მ ა რ ბ ე ს ექსპერიმენტების მექანიკურად წართქმის შემთხვევები ამის საწინდარია.

30. ჩვენ ვნახეთ, რომ მსჯელობის ფსიქოლოგიური რაობის შესახებ მოიპოვება ერთმანეთის გამომრიცხველი შეხედულებები (პ ა უ ლ ი ს ა , ვ უ ნ დ ტ ი ს ა , ი ე რ უ ზ ა ლ ე მ ი ს ა , ბ რ ე ნ ტ ა ნ ო ს ი). ეს უსათუოდ აძნელებს წინადადების განსაზღვრების დამყარებას მსჯელობისაზე: საცილობელ ოდენობაზე დამყარებით საცილობელ განსაზღვრებას თუ მივიღებთ.

მ ა რ ბ ე ს ა და ბ ი უ ლ ე რ ი ს ექსპერიმენტების ზემოხსენებული შედეგები კი ქმნის ისეთ მდგომარეობას, რომელიც შეუძლებელს ხდის წინადადების განსაზღვრისას ფსიქოლოგისტურ ორიენტაციას: შეუძლებელია ენობრივად ერთ-

¹ „Die Vorgänge der Satzbildung sind so mannigfaltig, dass es unmöglich ist, eine befriedigende Entstehungsdefinition des Satzes zu finden“: Theorie des Satzes, Idg. Jahrb., VI, 13—14.

გვარის, გარკვეული მონაცემის (წინადადების) განსაზღვრება დავამყაროთ ფსიქიკურად სულ სხვადასხვაგვარისაზე.

ფსიქოლოგიზმის სისუსტე სხვა რაშიმეც აშკარავდება: ავიღოთ გარკვეული წინადადება, კონკრეტული შინაარსის მქონე; დავუშვათ, რომ მას გარკვეული ფსიქიკური კორელატი მოეპოვება. განა შეიძლებოდა გვეკისრა იმის დამტკიცება, რომ ეს კორელატი ერთი და იმავე პირისთვის ერთნაირი იქნებოდა ყოველთვის?

საილუსტრაციოდ მივმართოთ მაგალითს... ლამეა; გვესინის თავისებური სიმღერა. ჩვენ ვერ ვარკვევთ ვინ უნდა იყოს მომღერალი: მეურმე, უბრალო მგზავრი თუ სხვა ვინმე. არის წარმოდგენა სიმღერისა, არა ჩანს ის, ვის წარმოდგენასაც უნდა დაუკავშიროს ჩვენმა ცნობიერებამ იგი. გვეზუნებიან: ეს ლამის მეზრეაო. ახლა ვიცით, რომ: მღერის ღამის-მესრე. ეს წინადადებაა; რანაირ აზრთა სხვადასხვაობასაც არ ჰქონდეს ადგილი ენათმეცნიერთა შორის წინადადების განსაზღვრის შესახებ, არავინ არ დაიწყებს დავას იმის შესახებ, არის თუ არა ეს ფრაზა წინადადება. დიახ, ენათმეცნიერების მიერ ეს უდავოდ მიიჩნევა წინადადებად. რა ფსიქიკური კორელატი აქვს ამ წინადადებას ჩვენს შემთხვევაში? ცხადია, წარმოდგენათა სინთეზი: წარმოდგენა სიმღერისა დაუკავშირდა წარმოდგენას მომღერლისა, ღამის მეზრისა. პაული მართალი აღმოჩნდა. მაგრამ, ვთქვათ, მეორევერ საკუთარი თვალთ ვნახეთ მოვარიან ღამეში ღამის მეზრე, ნაღვლიანად მომღერალი. ითქვა იგივე წინადადება: მღერის ღამის-მესრე! მაგრამ აქ ეს წინადადება წარმოდგენათა სინთეზზე არ აშენებულა. პირიქით: მომღერალი მეზრის მთლიანი სახე არის უწინარესი; მასში გამოვყოფთ მეზრეს და მის მოქმედებას: მღერას; უკანასკნელს განუუქუთვნებთ პირველს, და ამნაირად ადგილი ექნება მთლიანი წარმოდგენის იმ დანაწევრებას, რომლის შესახებაც ვუნდობის განსაზღვრება ლაპარაკობდა. ენობრივი მხარე უცვლელი დარჩა; იყო და არა: სახელობითი ბრუნვა (ღამის-მესრე) პლუს ზმნის მესამე პირი მხოლოდობითს რიცხვში (მღერის). ფრაზა ორსავე შემთხვევაში ერთი და იგივეა: ღამის-მესრე მღერის. ფსიქიკური კორელატი კი სულ სხვადასხვაა: ერთს შემთხვევაში — სინთეზი, მეორეში — ანალიზი. შეიძლება მეტიც ვიგულისხმოთ: ვთქვათ, ისე შევეჩვიეთ ღამის მეზრის სიმღერას, რომ კითხვაზე: რა ისმის? მექანიკურად ვუპასუხებთ: ღამის-მესრე მღერის. ფსიქიკური კორელატი აქ ნულს უდრის!

¹ შეიძლებოდა ბ რ ე ნ ტ ა ნ ო ს სკოლის ზოგიერთი მოაზროვნის შეხედულების თანახმად აქ გვეგულისხმებინა „ინტენციის აქტი“. მაშინ ჩვენს ფრაზას სინთეზისა და ანალიზის გარდა ინტენციის აქტის სახით მესამე შესაძლო ფსიქიკური კორელატიც გაუნდებოდა... მაგრამ ინტენციისაზე შეჩერება იმით არ მივაჩნია საჭიროდ, რომ ინტენციის მართო მსჯელობას კი არ ახასიათებს, არამედ ცნებასაც. ამდენადვე წინადადების განსაზღვრება ვერ დაფუძნდება ინტენციისაზე ეს — ერთი. მეორეცაა: რას ვუხამდით იმ შემთხვევებს, სადაც გარკვეული ფსიქიკური პროცესი (სინთეზისა, ანალიზის...) უშუალოდ ვაქვ? დავეყრდნობოდით ამათ, თუ იმ ინტენციას, რომელიც ასეთ შემთხვევებსა თან ახლავს? და რაც უმოთაგრესია: არის კი „ინტენციის“ ფსიქიკური ოდებობა?!

აქ ძალაუფლებურად გვაგონდება დიურო. მსჯელობის რაობად წარმოდგენათა სინთეზს, ანალიზს ან ფსიქიკური მდინარების სხვა თავისებურებებს იმიტომ ვერ მივიჩნევთ, ამბობს იგი, რომ მსჯელობას საქმე აქვს წარმოდგენებთან კი არა, არამედ ცნებებთან. ასე რომ, დიუროს გაგებით მსჯელობის მასალა ცნებებია, ხოლო აზროვნებით აქტი მსჯელობისა ამ ცნებათა (და ცნებებში ათვისებულ საგანთა) მიმართების აღქმა („Urteilen (ist) das Erfassen von Beziehung-

ამ ერთი წინადადების განცდისათვის სამი შესაძლებლობაა აღნიშნული—ერთი და იმავე პირისათვის, მაგრამ ჩვენ თამამად შეიძლება წარმოვცდგინოთ სამი სხვადასხვა პირი, რომელიც ერთსა და იმავე დროს (მაგრამ სხვადასხვა ადგილას) იმავე წინადადების შინაარსს გაიციდის სხვადასხვანაირად: ერთი — ანალიზის სახით, მეორე — სინთეზისა და მესამე კი — „ნულის“ სახით, — შესაბამისად იმ ერთი პირის სამი მდგომარეობისა.

მაშასადამე: ერთი და იმავე წინადადების ფსიქიკური კორელატი შეიძლება იყოს სულ სხვადასხვა: ერთი და იმავე პირისათვის სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა პირისათვის ერთსა და იმავე დროს.

ვუნდტი ერთს ადგილას ამბობს: „წინადადება არის უწინარეს ყოვლისა ენობრივი წარმონაქმნი... ამიტომ, თუ კითხვა ისმის წინადადების რაობის შესახებ, ეს შეიძლება მხოლოდ მის ენობრივ ბუნებას შეეხებოდესო“¹; და თუ ეს ასეა, ჩვენ უნდა ვთქვათ: ამ „ენობრივი ბუნების“ გარკვევა, რამდენადაც მიზნად იქნება დასახული წინადადების განსაზღვრა, ფსიქიკურ პროცესებზე დაყრდნობით შეუძლებელია. წინადადების განსაზღვრის ცდა ფსიქოლოგიურს ნიადაგზე არ შეიძლება მარცხით არ გათავდეს. ამას გვეუბნება ფსიქოლოგიზმის იმანენტური განსჯა.

მ1. მაგრამ არაიმანენტური თვალსაზრისით განხილვისას სხვა რამეც ირკვევა:

1. ფსიქიკური სინამდვილე გარეგარდნობათათვის ხელმიუწვდომელი და უჩინარია; იგი მუდმივს ცვლილებას განიცდის; ცნობიერება „ნაკადია“ და არა ტბა. მეტყველება კი, კერძოდ მისი ის პრეპარატი, რომელიც ჩვენთვის საინტერესოა, წინადადება, გარეგარდნობათათვის ხელმისაწვდომია და „საჩინო“: აკუსტიკურ, მოტორულ შეგარდნებათა სახით ცხადდება იგი გარესამყაროში. და საჭიროებამ რომ მოითხოვოს, ყოველი წინადადება შეიძლება აღიბეჭდოს დიქტოფონის ფირფიტაზე, და ჩვენ გვექნება საშუალება მრავალგზის უცვლელად განვიმეოროთ იგი... ანდა ავსახოთ ხაზების საშუალებით, მოვიპოვოთ მისი გრაფიკული სახე. მართალია, არც ის მასალაა (ბეგრები, ფორჩხები) უცვლელი, რომლისაგანაც წინადადება შენდება, მაგრამ ფსიქიკურს თუ დაუპირისპირებთ, იგი შეუდარებელი კონსტანტური და ხელშესახებია. არაფერია ცნობიერების მიმართ

gen zwischen begrifflich erfassen Gegenständen“: Ebbinghaus-Dür, Grundzüge der Psychol., II, 277).

ამ განსაზღვრებაში მოხმარებულია ცნება მიმართებისა და ცნება ცნებისა; არც ერთი და არც მეორე ფსიქოლოგიური ცნება არ არის, არამედ შემეცნებითი ფაქტია; აჯილებულია მათი ფსიქიკურ ობიექტებად ჩამოყალიბება და მხოლოდ შემდეგ იქნება შესაძლებელი მათზე ავაგოთ ცნება მსჯელობისა.

ნათქვამიდან გამომდინარეობს, რომ წინადადების განსაზღვრება, დამყარებული მსჯელობის ასეთ განსაზღვრებაზე, დამაკმაყოფილებლად ვერ ჩაითვლება (მხედველობაში გვაქვს წინადადების შემდეგი განსაზღვრება: „Jeder Satz enthält... den Hinweis auf eine Beziehung, die zwischen mindestens zwei Beziehungsgliedern entweder konstatiert oder gewünscht oder gesucht wird“: Grundzüge der Psychol., II, 754).

¹ „Der Satz ist in erster Linie ein sprachliches Gebilde... Wenn man nach dem Wesen des Satzes fragt, so kann es sich daher nur um die sprachliche Natur desselben handeln“: Völkerpsych., II, 237.

ისეთი ინტიმური და იმავე დროს ხელშესახები, როგორც მეტყველება. ამიტომ შეიძლება ითქვას: უფრო მიზანშეწონილად იქცევა ის მოაზროვნე, რომელსაც სურს მეტყველების ძაფით ჩააღწიოს ცნობიერებაში, მეტყველების სინამდვილეში ფეხი მოიკიდოს და ფსიქიკურს უშუალოდ ამ გზით სწვდეს¹.—ვინემ ის, ვინც მეტყველების სამყაროს აღწერას ცდილობს ცნობიერების სამყაროზე დაყრდნობით. ჩვენ ვლაპარაკობთ მეტყველების შოვლენათა აღწერაზე. რაც შეეხება ახსნა-გაგებას, აქ გვერდს ვერ ავუხვევთ ფსიქიკურს სინამდვილეს, რომელშიაც ღრმად არის ჩამარბული მეტყველების ფესვები. აღწერითი მომენტების დამყარება ფსიქიკურზე მაშინაც არ იქნებოდა მისაღები, რომც არსებობდეს ცნობიერებისა და სამეტყველო მომენტების სრული პარალელიზმი, რადგანაც უფრო ადვილი, მიზანშეწონილი და მეთოდოლოგიურად მართებულია უჩინარი ვიკვლიოთ „საჩინოთი“ და არა—პირიქით. მაგრამ ეს პარალელიზმი არ არსებობს, და მით უფრო სავალდებულოა წარმოდგენილი დასკვნა.

2. რაკი წინადადებას კრიტერიუმად ცნობიერების მოვლენა იქნება მიჩნეული, განსაზღვრისას სიმძიმის ცენტრი კორელაციურ ფსიქიკურზე გადადის, მეტყველების მხარეს თავისთავადი ღირებულება ეკარგება. წინადადება არის ენობრივი გამოხატულება, რომელსაც ასეთი და ასეთი ფსიქიკური ფენომენები უდევს საკუძვლადო, ამბობს ფსიქოლოგისტი. მისთვის სულ ერთია, რას წარმოადგენს ეს „ენობრივი გამოხატულება“, არის იგი შესიტყვება (Wortzusammensetzung) თუ ცალკე სიტყვა. ამით აიხსნება ის, რომ, როცა ფსიქოლოგისტები ამ „ენობრივი გამოხატულების“ დეტალიზაციას იძლევიან, მათი განსაზღვრების სათანადო ნაწილი ასეთ სახეს იღებს: წინადადება არის სიტყვა ან შესიტყვება... სიტყვა და შესიტყვება ერთსა და იმავე სიბრტყეზე მოსათავსებელი საგრამატკო ობიექტი არ არის: ესენი სულ სხვადასხვაგვარ ოდენობას წარმოადგენენ. ფსიქოლოგიზმისათვის ეს შეუმჩნეველი რჩება.

მართალია, არიან ისეთი ენათმეცნიერები-ფსიქოლოგისტები, რომელნიც ამბობენ: წინადადება არის შესიტყვება... ცალკე სიტყვა მათ წინადადებად არ მიაჩნიათ, მაგრამ ეს ულოგიკობაა; ფსიქოლოგისტს არ შეუძლია წინადადების კარები დახმოს ცალკე სიტყვისათვის; სათანადო ფსიქიკური ფენომენი ისევე შეიძლება იყოს გამოხატული ცალკე სიტყვით, როგორც შესიტყვებით, უფორმო სიტყვით (გუშინ, გვიან), ისევე, როგორც ფორმიანით (გწერდი, აგდექ); ნაწილაკები (თურმე! ღიას!) და შორისდებულები შეიძლება გარკვეულს კონტექსტში ისეთივე ფუნქციით აღიჭურვოს, როგორითაც სრული სიტყვები და შესიტყვებანი.

უფრო შორსაც წავალთ, თუ იმ თვალსაზრისს დავადექით, რა გააიხსატვის: სრულებით მიიკარგება საზღვარი მეტყველებითსა და ყველა იმ საშუალებას შორის, რომლებიც მეტყველების ფუნქციებს კისრულობს და ენის სახელწოდებით შეიძლება იქნეს მონათლული. ენა ხომ ფუნქციონალური ცნებაა: მისი დანიშნულებაა იქცეს ცნობიერების მოვლენათა სიმბოლოდ; ყოველი საშუალება, რომელიც ამ დანიშნულებას ასრულებს, ბოლოს და ბოლოს ენაა. ამ გაგებით ჩვენ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ პირუტყვთა, ჟესტ-მი-

¹ თუ, რასაკვირველია, ეს არ იქცა მეტყველებითსა და ცნობიერების მოვლენათა აღრევად და არ მოგვცა შედეგად ერთის მეორით შენაცვლება, რაიც სავალალოა, როგორც ერთის, ისე მეორე სინამდვილის შესწავლისათვის.

მიკის და სხვ. ენის შესახებ; ადამიანის ენა, მეტყველება, ერთ-ერთი სახეა ენისა საერთოდ .. ენათმეცნიერება მხოლოდ ამ ენას სწავლობს, დანაწევრებულს ბგერებში ჩამოყალიბებულს ენას, და არა ყოველ ნიშანს. რომელიც ცნობიერების ვითარების გამოვლენას წარმოადგენს. ამიტომაც, რომ წინადადების როლი ჩინებულად შეიძლება შეასრულოს სიტყვამ, ხელის დაქნევამ, მითითებამ და სხვ.; კითხვაზე: საითკენ არის უნივერსიტეტი? — შეიძლება ვუპასუხოთ მთელი ფრაზით: „უნივერსიტეტი იქით არის!“ ან სადაღ ვთქვათ: იქით! ანდა ხმის ამოუღებელივ ხელით ვანიშნოთ მიმართულება. იმ პირისათვის, ვინც შეგვეკითხა, სამივე პასუხი ერთისა და იმავე ღირებულებასაა: აზრი სამივეში გასაგებია, ჩვენის პასუხის შინაარსს თანაბრად კარგად გაიგებს, ე. ი. მისი ცნობიერების თვალსაზრისით მითითების ქესტი, ცალკე სიტყვა და მთელი ფრაზა ერთისა და იმავე ფასის მქონეა. ამას ემყარებოდა მარბე (იხ. ზემოთ. § 28), როცა მკვლობით წინადადებას გვერდში ამოუყენა მსჯელობითი სიტყვა და მსჯელობითი ქესტი (Urteilswort, Urteilsgebärde). შემეცნებითი ფუნქცია შეიძლება სამივეს ერთნაირი აღმოაჩნდესო.

და თუ ფსიქოლოგიზმის ლოგიკას შევრჩით, ვინ მოგვიძებნის ჩვენ ზღვარს ამ სამ საშუალებას შორის? რა უფლებით უნდა შემოვფარგლოთ ჩვენი შესწავლის საგანი შესიტყვებითა და სიტყვებით? რატომ არ იკვლიოს ენათმეცნიერმა ქესტი-მიმიკის ენა, მისი სინტაქსი, სხვა „ენები“, მათი რაობა? მაგრამ ამას ხომ არც ერთი ფსიქოლოგისტი არ მოითხოვს; მაგრამ აქვს კი მას უფლება გაჩერდეს შესიტყვებასა და სიტყვებზე და იქ დასვას წერტილი?! რასაკვირველია, არა. იმანენტური ლოგიკა ფსიქოლოგიზმს ამ უფლებას არ აძლევს, ეგვივე ლოგიკა იმასაც ააშკარავებს, რომ ფსიქოლოგიზმის გზა ჩინით თავდება¹. მაგრამ სანამ იგი ამ ჩინამდე მივიდოდეს, მანამდისაც საკმაო სიტხადით ირკვევა, რომ ფსიქოლოგიზმის ნიადაგზე შეუძლებელია სიტყვისა და შესიტყვების გარ-

¹ იხ., მაგალ., ვუნდტი, Völkerpsych., II. 240, სადაც ლაპარაკია უსრულ წინადადებათა შესახებ; ვუნდტი ამბობს: ცალკე სიტყვას შეუძლია გარკვეულ კონტექსტში წინადადების მაგივრობა გასწიოს, მაგრამ ამით იგი წინადადებად ვერ იქცევაო. იმის გამო, რომ საგნ რაიმე სიმბოლო შეიძლება შეენაცვლოს. საგანი და სიმბოლო იდენტურნი ვერ გასდებიან. ისევე კარგად, როგორც ცალკე სიტყვამ, წინადადების ეკვივალენტობა შეიძლება გასწიოს ხელის ან თავის დაქნევამ, შემოხედვამ, ან რაიმე მოქმედებამ (ი.ა. idu. id.), რომელსაც ვინმე ასრულებს. მაგრამ ასეთი მოქმედება თუ მოძრაობა შეუძლებელია იწოდოს წინადადებად, თუკი (falls) ამ ცნებას საერთოდ შესაძლებელია ჰქონდეს ენობრივი მნიშვნელობა.

ვუნდტი ავაწყულება რომ ენობრივი მხარის თავისთავადობა არსებითად შერყეულია იმით, რომ მას იმანენტური სახში არ გააჩნია.

იქვე, „წინადადების ეკვივალენტის“ (Satzäquivalent) შესახებ მსჯელობისას, ვუნდტი ასეთ რასმე ამბობს: რასაკვირველია, პრაქტიკულად უღ ერთია. კითხვაზე: „ვინდა შენ ეს გააკეთო?“ — უპასუხებენ „კი“ თუ: „მე მინდა ეს!“ მაგრამ მხოლოდ უკანასკნელი ფრაზა არის ნამდვილი წინადადება, „კი“ არის ოდენ „წინადადების ეკვივალენტი“ (იქვე, გვ 241).

ეს გაუგებარია. ვუნდტის განსაზღვრების მიხედვით წინადადება არის „ენობრივი გამოხატულება“. გარკვეული ფსიქიკური საფუძვლის მქონე... ჩვენა მაგალითებს თუ ავიღებთ, დავინახავთ. რომ ენობრივი გამოხატულება ერთიც არის და მეორეც (კი — მე მინდა ეს!). რაც შეუძება ფსიქიკურ კორელატს. ეს უკანასკნელი ორივე ფრაზისათვის ერთი და იგივეა. თუ ერთს შემთხვევაში აკმაყოფილებს იგი ვუნდტის მოთხოვნილებას, არ შეიძლება მეორეში არ აკმაყოფილებდეს. მაშ, რატომ არ უნდა იყოს ორივე ფრაზა წინადადება, რატომ გავრისხებთ „კი“?!

მართალია, ამ ორ ფრაზას შორის ენობრივად არსებითი განსხვავებაა, მაგრამ აქედან ფსიქოლოგისტი ვერ ამოვა: ეს საკუთარი თვალსაზრისის უარყოფა იქნებოდა.

ჩვეა: ფსიქოლოგიზმი ვერ ასხვავებს იმას, რისი გარჩევაც ენათმეცნიერული თვალსაზრისით აუცილებელია¹. ამაშია ფსიქოლოგიზმის (ისევე, როგორც ლოგიციზმის) დიდი მეთოდოლოგიური ნაკლი.

ამით დამთავრებულად მიგვაჩნია იმ პრინციპის განხილვა და დაფასება, რომელზედაც აგებულია პაულისა და ვუნდტის განსაზღვრებანი. ამ პრინციპს მიუღებლად ვთვლით; და ეს ამ თავითვე წყვეტს საკითხს, საერთოდ ფსიქოლოგისტურ განსაზღვრებათა დაფასებისა. ამიტომ ზედმეტად მიგვაჩნია პაულისა და ვუნდტის შეხედულებათა კერძობითი განხილვა; თუმცა ასეთს შემთხვევაში ჩვენ მოვიპოვებდით არც თუ მცირე ოდენობის საბუთებს ხსენებულ შეხედულებათა საწინააღმდეგოდ.

32. როგორღა წყდება პაულისა და ვუნდტის მიხედვით წინადადების წევრების (ქვემდებარის, შექსმენლის, დამატების) საკითხი? პაული ამბობს: „ყოველი წინადადება შედგება სულ მცირე ორი ელემენტისაგან. ეს ელემენტები... განსხვავდებიან ფუნქციათა მიხედვით. მათ აღნიშნავენ, ვითარცა სუბიექტსა და პრედიკატს. ეს გრამატიკული კატეგორიები ემყარება ფსიქოლოგიურს ურთიერთობას. მართალია, ჩვენ უნდა განვასხვავოთ ფსიქოლოგიური და გრამატიკული სუბიექტი resp. პრედიკატი, ვინაიდან ორივე ერთურთს არა ყოველთვის დაემთხვევა (zusammenfällt)..., მაგრამ მინც: გრამატიკული ურთიერთობა აგებულია ფსიქოლოგიური ურთიერთობის საფუძველზე. ფსიქოლოგიური სუბიექტი არის მეტყველის, მოაზროვნის (des Denkenden) ცნობიერებაში უკვე მყოფი (vorhandene) წარმოდგენითი მასა, რომელსაც მიემატება მეორე [წარმოდგენითი მასა], ფსიქოლოგიური პრედიკატიშტაინთალთან ერთად შეიძლება ითქვას, რომ სუბიექტი არის მასაპერცეფირებელი, პრედიკატი — გააპერცეფირებული“ (იხ. Prinzipien, § 87, გვ. 124 — 125).

ცნება ფსიქოლოგიური სუბიექტისა და პრედიკატისა პირველად ფონდერ-გაბელენცმა წამოაყენა თავის წერილში „Ideen zu einer vergleichenden Syntax“; ამ წერილში ის მიზნად ისახავდა გამოერკვია, თუ რა ზოგად პრინციპს ემყარება სიტყვათა და წინადადებათა განრიგება ცალკე ენებში; სიტყვათათანამიმდევრობის საფუძველს იგი წარმოდგენათა თანამიმდევრობის გათვალისწინებით ეძიებს. გაბელენცი მსმენელის მდგომარეობიდან ამოდის; იგი ამბობს: ჩვენ ვისმე ვესაუბრებით. რა მიზნით? რომ მასში გარკვეული აზრები გამოვიწვიოთ; აქ ორი რამ არის საგულისხმო: ჯერ ერთი, ის, რომ ჩვენ წარვმართავთ მოსაუბრის ყურადღებას (მის აზროვნებას) რაიმესაკენ და, მეორეც, ის, რომ ჩვენ მას ვაფიქრებინებთ ამ რაღაცის შესახებ გარკვეულ რაღაცას. და მე ვუწოდებ მას, რაზეც, რის შესახებაც მოსაუბრეს ვაფიქრებინებთ, ფსიქოლოგიურ სუბიექტს; იმას, რაც მან ამის შესახებ უნდა იფიქროს, ფსი-

¹ ფსიქოლოგიზმის მოთხოვნის თანახმად ზიუტერლინი, მაგალ., შესაძლებლად თელის წინადადებად მიიჩნის, როგორც შესიტყვება, ისე ცალკე სიტყვა, ფორმიანიცა და უფორმოც; იგი: „I — „კარლო“, ისევე არის წინადადება, როგორც ფრაზა: „ბავშვს სძინავს!“ (იხ. ვუნდტი: Völkerpsych. II, 244); ცალკე სიტყვა, შორისდებულიც შეიძლება იქნეს აღიარებული წინადადებად ბრუგმანისა და ვეგენერის აზრითაც; იხ. Bruggmann, Syntax, § 8, გვ. 10; Wegener, Der Wortsatz, I.F., XXXIX, გვ. 5, 13, 15...

ქოლოგიურ პრედიკატს¹. ამთ გაბელენცი წინადადების მთავარ ფსიქოლოგიურ ნაწილებს უწოდებს (იქვე: Zeitschrift, VI, 379, § 6). მათი თანამიმდევრობა წინადადებაში გარკვეული სახისააო: სუბიექტი უწინარესია, პრედიკატი — მომდევნო (იქვე, გვ. 379). „ცხადია, ამბობს იგი (ამისავე შესახებ სხვა ნაშრომში), რომ მე პირველად მას ვასახელებ, რაც ჩემს აზროვნებას აღძრავს, რის შესახებაც მე ვფიქრობ, ჩემს ფსიქოლოგიურ სუბიექტს და შემდეგ მას, რასაც მის შესახებ ვფიქრობ, ჩემს ფსიქოლოგიურ პრედიკატს. და შემდეგ, როცა საჭიროა, კვლად ორივეს გაცხდი საგნად შემდგომი აზროვნებასა და მეტყველებისაო“ (იხ. Sprachwissenschaft, გვ. 353 — 354); არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ამას ეწინააღმდეგება Ideen-ის შემდეგი ადგილი: გრამატიკული პრედიკატი ან მისი ნაწილი შეიძლება წინ უსწრებდეს სუბიექტსაო (Zeitschrift, გვ. 361, § 9)... გაბელენცი Ideen-ის ერთ ადგილას პირდაპირ ამბობს: „ჩვენის მიზნისათვის სულ ერთია, წინადადების სათანადო ნაწილი [და, მაშასადამე, ფსიქოლოგიური სუბიექტისა და პრედიკატის შესატყვისი ნაწილიც—ა. ჩ.] შედგებოდეს იქნება ერთისა თუ რამდენისამე სიტყვისაგან, გინა მთელი წინადადებისაგანო (გვ. 379, § 7); ამ განცხადების შემდეგ გაუგებარია, როგორ შეიძლება ითქვას: „წინადადების ორი თავდაპირველი ნაწილი მრავალგზის გვევლინება რთულს ფორმაში. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მათის განვრცობის ორი სახე: მეორეხარისხოვანი პრედიკატები (Nebenprädicate) და ობიექტიო“ (იქვე, გვ. 362 — 363, § 10)... თუ მეორეხარისხოვანი პრედიკატები და ობიექტი წინადადების წევრებად შემოვიყვანეთ, ფსიქოლოგიური სუბიექტისა და პრედიკატისათვის „რამდენიმე სიტყვა“ საიდან დარჩება? ფრაზაში „ნაპოლეონი ღამარცხებულ იქნა ლაიფციგთან“² ფსიქოლოგიური სუბიექტი ნაპოლეონ-ით აღინიშნება; საკითხავია, რალა გადმოგვეცეს ფსიქოლოგიურ პრედიკატს? შეიძლებაოდა გვეფიქრა: „ღამარცხებულ იქნა ლაიფციგთან“; აკი გვითხრეს: წინადადების ესა თუ ის ნაწილი, და, მაშასადამე, ფსიქოლოგიური სუბიექტი resp. პრედიკატიც შეიძლება გადმოიცეს რამდენიმე სიტყვით, მთელი წინადადებითაც კიო! მაგრამ ეგების ღამარცხებულ იქნა-ა პრედიკატი, ლაიფციგთან კი არის ობიექტი (თუ: მეორეხარისხოვანი პრედიკატი?); არც ეს შესაძლებლობაა გამოორიცხული, თუ ავტორის თვალსაზრისზე დავდგებით.

უფრო საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ობიექტი გაბელენციისა წმინდა გრამატიკულ კატეგორიას გულისხმობს: გაბელენცი ლაპარაკობს პირდაპირისა და არაპირდაპირი ობიექტის შესახებ. ამგვარად: ფსიქოლოგიურ კატეგორიებს სუბიექტ-პრედიკატისა და მეორეხარისხოვანი პრედიკატისა შეეკისოვა გრამატიკული კატეგორია (ობიექტისა)!

გაბელენცი შენიშნავს: „...ფსიქოლოგიური კატეგორიები სშირად განსხვავებული (verschieden) არიან თავისი გრამატიკული კორელატებისაგანო“ (Zeitschr., გვ. 378, § 5); ამის ილუსტრაციას უნდა წარმოადგენდეს მისი დასკვნები იმ შემთხვევების შესახებ, როცა უპიროვნო ნაცვალსახელი es (გერმ.), il (ფრანგ.), there (ინგლ.) იხმარება ფრაზაში: „ფსიქოლოგიურად აქ პრედი-

¹ „...und ich meine das, wozu, wüüber ich den Angeredeten denken lassen will, das psychologische Subject, das, was er darüber denken soll, das psychologische Prädicate“: Ideen, Zeitschrift, VI, 378, § 5.

² მაგალითი გაბელენციისაა (იქვე, გვ. 380, § 8).

კატი არის სუბიექტი, გრამატიკული სუბიექტი კი — პრედიკატიო“ (იქვე, გვ. 381, § 9).

რჩება ისეთი შთაბეჭდილება, თითქოს გაბელენციის მიზანს სრულიად არ შეადგენდეს ფსიქოლოგიურ კატეგორიებზე დაემყარებინა გრამატიკული; ეს რომ ასე ყოფილიყო, ის საგონებელში უნდა ჩაეგდო ისეთ შემთხვევებს, როცა გრამატიკული სუბიექტი ფსიქოლოგიურ პრედიკატს უდრის და — პირიქით. ასეა თუ ისე, გაბელენცი გრამატიკულ აზროვნებას ამ გზით ვერაფერში დაესმარება.

მპ. პაულის შეხედულებაში მეტი თანამიმდევრობაა. გაბელენცი თან შედარებით მას შემდეგი ახასიათებს:

1. მსმენელის ცნობიერებაზე დაყრდნობა ფსიქოლოგიური სუბიექტის (resp. პრედიკატის) განსაზღვრისას მას უხერხულად მიაჩნია; ჩვენ იმას უნდა მივაპყრათ გულისყური, რომ წარმოდგენა მიერთვის სტვა წარმოდგენას საერთოდ ცნობიერებაში, ამბობს იგი (Prinzipien, გვ. 125, § 67).

2. წინადადების ნაწილთა კვალიფიკაციისას პაული, როგორც ჩანს, სხვა შეხედულებისაა, ვინემ გაბელენცი. ფრაზას: „კარლო მიემგზავრება სვალ ბერლინს“ (გვ. 283, § 197) პაული ასე ანალიზებს (იგულისხმება, რომ მსაენელი მოუშვადებელია ამ ფრაზის ასათვისებლად და ფრაზის შინაარსში ყველა ნაწილები მისთვის თანაბრად ახალია!): კარლო — სუბიექტი, მიემგზავრება — პრედიკატი; სვალ აგრეთვე პრედიკატია მიემგზავრება-სი, რომელიც სვალ ის მიმართ სუბიექტია; ბერლინს — აგრეთვე პრედიკატია (მეორე) და იმავე გასუბიექტებულ მიემგზავრება-ს განეკუთვნება. შეორეხარისხოვანი პრედიკატი, თუ ასეთებად სვალ და ბერლინს არ მივიჩნევთ, არსად ჩანს, და უფრო საგულისხმო ის არის, რომ ობიექტი-ტერმინი მას არ გააჩნია.

3. სუბიექტი ყოველთვის არ გამოითქმის უწინარეს პრედიკატისაო, ამბობს პაული; მართალია, მეტყველის ცნობიერებაში სუბიექტი უწინარესია, მაგრამ შესაძლოა საქმე ისე მოეწყოს, რომ ლაპარაკის დაწყებისას პრედიკატის უფრო მნიშვნელოვანი ცნება წინ წამოიჭრეს იმდენად, რომ პირველად პრედიკატი იქნეს გამოთქმული და მხოლოდ შემდეგ სუბიექტი. ასეთი შემთხვევა ხშირია, თუ სუბიექტის შესახებ უკვე იყო ლაპარაკიო (Prinzipien, § 88, გვ. 127); მაგალ., თქვენ ამბობთ: „თევზდრე გონიერი ადამიანი ჩანს“, თქვენი მოსაუბრე კი მოგიგებთ: „უგუნურია იგი!“¹

ასეთს შესაძლებლობას გაბელენციც აქცევდა ყურადღებას, მაგრამ იგი მეტყველების ფაქტიდან ამოდიოდა: გრამატიკული პრედიკატი ან მისი ნაწილი შეიძლება წინ უძლოდეს სუბიექტსაო; ეს მოვლენა არ მიაჩნდა მეტად ხშირად; და არც უწყვედა. როგორც ჩანს, მას ანგარიშს; მისთვის თითქოს მაინც ძალაში რჩებოდა ის დებულება, რომ ცნობიერებაშიც და მეტყველებაშიც უწინარესია სუბიექტი, მომდევნოა — პრედიკატი².

¹ პაულს საილუსტრაციოდ სხვა, სახელობრ, შემდეგი მაგალითი მოყავს: „Müller scheint ein verständiger Mann zu sein“; ein anderer entgegnet: „Ein Esel ist er!“—Prinzipien, გვ. 127, § 88.

² „როგორც ჩანს“, „თითქოს“—იმითმ ვატანთ, რომ ამ მხრივ გაბელენციის შეხედულებაში არსებული შინაგანი წინააღმდეგობანი არ არის მოსხილი არც ხსენებულ Ideen-ში, არც საკმაო ხნის შემდეგ გამოსულ Sprachwissenschaft-ში.

პ ა უ ლ მ ა, პირიქით. სათანადო დასკვნები გააკეთა ამ ფაქტიდან. ეს აუცილებელი იყო და აი რატომ.

პ ა უ ლ ი გარკვევით ამბობს, რომ კატეგორიები ფსიქოლოგიური სუბიექტისა resp. პრედიკატისა უნდა იქნეს განსხვავებული გრამატიკის სათანადო კატეგორიათაგან; მაგრამ პ ა უ ლ ი ამასთანავე პირდაპირ გვეუბნება: გრამატიკული კატეგორიები ემყარება ფსიქოლოგიურსაო; ამდენადვე ჩვენ საშუალება უნდა გვაქნეს ამ ფსიქოლოგიურ კატეგორიათა მიხედვით მივაგნოთ გრამატიკულ კატეგორიებს. თუ ეს ასე არ იქნება. სრულიად გამოუსადეგარი აღმოჩნდება ეს ფსიქოლოგიური კატეგორიები და უადგილო იქნება მათ შესახებ ლაპარაკი წინადადებას ნაწილებთან დაკავშირებით.

გ ა ბ ე ლ ე ნ ც ი ს დებულება რომ სინამდვილეს შეეფერებოდეს, ადვილად დაიჩვენებოდა ფსიქოლოგიურ კატეგორიათა მიხედვით გრამატიკული; იგი ამბობდა: რაც უწინარესია ცნობიერებაში, ის უწინარესია მეტყველებაშიც; ეს უწინარესი ფსიქოლოგიური სუბიექტია, ergo: მისი აღმნიშვნელი სიტყვა. — გრამატიკული სუბიექტი, — ფრაზაში უწინარესი იქნება. ასე რომ, ფრაზაში ადგილმდებარეობა უკვე მიგვითითებს, რომელი სიტყვაა ფსიქოლოგიური სუბიექტის შესატყვისი (რომელი — პრედიკატისა).

მაგრამ ეს საიმედო საშუალებად ვერ ჩაითვლება მას შემდეგ, რაც დაშვებულია შესაძლებლობა, რომლის მიხედვითაც პრედიკატმა შეიძლება გაუსწროს სუბიექტს და, მაშასადამე, პირველი სიტყვა ფრაზაში უკვე სუბიექტს კი არ აღნიშნავს, არამედ პრედიკატზე მიგვითითებს. ერთის სიტყვით: ასეთი შესაძლებლობა შეუძლებელს ხდის სიტყვათა თანამიმდევრობა გამოყენებულ იქნეს საშუალებად სუბიექტ-პრედიკატის გამოძენა-დადგენისათვის.

ამას უნდა უწევდეს პ ა უ ლ ი ანგარიშს როცა იგი სხვა საშუალებით ცდილობს ფსიქოლოგიური პრედიკატის დადგენას. პრედიკატი, მისი აზრით, შეიძლება იქნეს გადმოცემული ფრაზის ყოველი სიტყვით იმისდა მიხედვით, თუ როგორია კონტექსტი და რისკენ არის მიპყრობილი მსმენელის ყურადღება, რას ხედება ყველაზე ძლიერი მახვილი. პ ა უ ლ ი ს საილუსტრაციო მაგალითი ნათლად დაგვანახებს, თუ რას წარმოადგენს მისი კრიტერიუმი.

ფრაზაში: კარლო მიემგზავრება სვალ ბერლინს (ეტოვებთ სიტყვათა იმ თანამიმდევრობას, რომელიც დედანშია: Karl fährt morgen nach Berlin), როგორც ზევით ვნახეთ, კარლო სუბიექტია, მიემგზავრება — პრედიკატი; პრედიკატებია აგრეთვე სვალ, ბერლინს; ისინი განეკუთვნებიან მიემგზავრება-ს, როგორც სუბიექტს. მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ მსმენლისთვის ამ ფრაზის შინაარსი სრულიად უცნობი იყო მანამ, სანამ მას ეს უთხრეს: არც ის იცოდა, ვინ მიემგზავრებოდა, არც ის, თუ სად, როდის და, საერთოდ, მიემგზავრებოდა თუ არა.

მაკრამ, ვთქვათ, მან უკვე იცის, რომ კარლო მიემგზავრება სვალ, ოღონდ არ იცის, სად. ასეთ შემთხვევაში, მან გაიგონა ფრაზა: კარლო მიემგზავრება სვალ ბერლინს. ბერლინს სწორედ ის ახალი წარმოდგენა იქნება, რომელიც უკვე არსებულს (კარლო სვალ მიემგზავრება) მიერთო, და ამდენადვე—პრედიკატიც. ეს ერთი შესაძლებლობა.

მეორე შესაძლებლობა. უკვე ვიცით, რომ კარლო მიემგზავრება ბერლინს, არ ვიცით როდის; ასეთ შემთხვევაში იმავე ფრაზაში პრედიკატად სვალ მოგვევლინებოდა.

მესამე შესაძლებლობა. ვიცით, რომ კარლო ხვალ ბერლინისკენ გაემართება, მაგრამ ზღვით, ხმელეთით, მატარებლით, ცხენით თუ ქვეითად, ეს გამოურკვეველია; ასეთ პირობებში იმავე ფრაზის პრედიკატად იქნებოდა: მიემგზავრება.

დასასრულ მეოთხე შესაძლებლობა. ვიცით, რომ ხვალ ბერლინს ვილაცხა მიემგზავრება, მაგრამ ვინ. — უცნობია. ამ კონტექსტში თუ გვეტყვიან: კარლო მიემგზავრება ხვალ ბერლინსო, პრედიკატად კარლო უნდა მივიჩნიოთ.

პაულის ამბობს: „ოთხი აქ მოყვანილი ვარიაცია ერთისა და იმავე სიტყვებისაგან შემდგარი ერთისა და იმავე წინადადებისა შეესატყვისება ოთხ სხვადასხვა კითხვას: სად მიემგზავრება კარლო? — როდის მიემგზავრება კარლო ბერლინს? — როგორ მიემგზავრება (reist) კარლო ხვალ ბერლინს? — ვინ მიემგზავრება ხვალ ბერლინს?“ (Prinzipien, § 197, გვ. 283). პრედიკატის ბედი შეიძლება გაიზიაროს სუბიექტსაც.

ლოგიციზმის შეფასებისას (იხ. § 19) ჩვენ შემთხვევა გვქონდა გაკვრით აღგვეჩინა, რომ ლოგიკაში არსებობს სუბიექტისა და პრედიკატის ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაცია: ის გვასწავლის, რომ ფრაზაში ინტონაციას გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმის დასადგენად, თუ ვის შესახებაა ლაპარაკი. ფრაზაში: მამას უკვარს შვილი ეს ინტონაცია შეიძლება სამსავე სიტყვაზე იყოს, იმისდა მიხედვით, თუ რანაირია კონტექსტი: მამას (და არა დედას!) უკვარს შვილი; მამას უყვარს (და არა სძულს!) შვილი; მამას უკვარს შვილი (და არა ძმა...). თუ ამას დავეძყარებოდით, იძულებული ვიქნებოდით ქვემდებარედ მიგვეჩინა ხან მამას, ხან შვილი, ხან კიდევ უკვარს... არც ერთი ლოგიკისტი გრამატიკაში ამ გზით არ წასულა, ვინაიდან ეს გზა უცნაურ დასკვნამდე მიგვიყვანდა.

ის, რისგანაც თავი შეიკავებს ლოგიკისტებმა, გააკეთა ფსიქოლოგიზმმა პაულის სახით. პაულის ფსიქოლოგიზმი — წინადადების ნაწილთა ძიების საკითხში — არაფრით განირჩევა ლოგიციზმის იმ ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაციისაგან, რომელიც აქ არის მოხსენებული. ერთს შემთხვევაში. — იქ, ლოგიკაში. — მეტყველისა თუ მსმენლის ინტერესი, მოცემული კონტექსტი, და ამით განსაზღვრული ინტონაცია არის ერთადერთი კრიტერიუმი იმის ვასათვალისწინებლად, თუ რის შესახებაა ლაპარაკი; ამ გზით ეძებენ იქ სუბიექტს. მეორე შემთხვევაში, აქ, ფსიქოლოგიზმი იმავე საშუალებით არკვევს რა წარმოდგენაა ის. რომელიც უკვე არსებობს ცნობიერებაში ან უნდა მიემატოს მას; ამ გზით ეძებენ აქ, სუბიექტსაც, პრედიკატსაც.

ამ შემთხვევაში პაულის შესწავლებას აქვს შინაგანი ლოგიკა: წინადადება თუ ფსიქოლოგიური მსჯელობის გამოხატულებათა, მისი ნაწილებიც ფსიქოლოგიური მსჯელობის ნაწილთა გამოხატულებათა. მსჯელობა წარმოდგენათაგან შედგება, წინადადების ნაწილებს საფუძვლად სწორედ ეს წარმოდგენები უნდა ედგას. საორიენტაციოდ რჩება ისევ მსჯელობა და მისი ნაწილები, ისევე. როგორც ამას ლოგიციზმთან ჰქონდა ადგილი. არ შეცვლილა მეთოდოლოგიური პრინციპი. შეიცვალა მხოლოდ მისი შინაარსი: ლოგიციზმის ადგილი დაიკავა ფსიქოლოგიზმმა. შედეგიც მივიღეთ დამახასიათებელი. პაულის საილუსტრაციო ფრაზაში ფსიქოლოგიური პრედიკატი აღმოჩნდა რიგ-რიგად; ბერლინს, ხვალ, მიემგზავრება. კარლო. დავამყარებთ ამ ფსიქოლოგიურს კატეგორიაზე გრამატიკულსა და იძულებული ვიქნებით დავასკვნათ, რომ გრამატიკულ პრედიკატად, შემასმენლად, გვევლინება მიემგზავრება-ს გარდა: ბერლინს, ხვალ, კარლო...

საინტერესო ის არის, რომ პაული მშვენიერად ხედავს, რომ ფსიქოლოგიურისა და გრამატიკული კატეგორიების დამთხვევა არა ხდება: მეოთხე შესაძლებლობის გათვალისწინებისას (იხ. ზემოთ) ის თვითონ ამბობს: „გრამატიკული სუბიექტი კარგად არის აქ ფსიქოლოგიური პრედიკატი“ (Prinzipien, გვ. 283, § 197); მაშინაც კი, როცა ფსიქოლოგიურ პრედიკატად არის მიემსჯალება და, მაშასადამე, უნდა გვეფიქრა, რომ ფსიქოლოგიური და გრამატიკული კატეგორიები ერთურთს ხელება, მაშინაც თურმე ამ ორი კატეგორიის თანხმობა სრული არ არის, რადგანაც ზმნა führt (მიემსჯალება) იშლება ორ შემადგენელ ნაწილად: „მოდარობის აღმნიშვნელ ზოგად ზმნად და განსახილველად, რომელიც გვიჩვენებს მოძარობის სახეობას და მხოლოდ უკანასკნელია პრედიკატი“¹; ესე იგი $\bar{\iota}$ სუფიქსი!

პაული უფრო შორსაც მიდის: „წინადადების ყოველი წევრი, რანაირ გრამატიკულს ფორმასაც არ უნდა გვევლინებოდეს იგი, შესაძლებელია ფსიქოლოგიურად განხილვისას აღმოჩნდეს სუბიექტი ანუ პრედიკატი ანუ მაკავშირებელი წევრი (Bindeglied), resp. მისი ნაწილი“².

და ამას გარდა ვტყობილობთ: „ენობრივად(!) ერთწევროვან წინადადებებში შესაძლებელია, რომ ის, რაც მეტყველისათვის ფსიქოლოგიური პრედიკატია, მსმენელისათვის, პირიქით, სუბიექტი იყოს. იმისათვის, ვინც ხანძრის დანახვაზე ყვირის: ცეცხლი! მდგომარეობა არის სუბიექტი და ზოგადი ცნება ცეცხლი—პრედიკატი; პირიქით, იმისათვის, რომელსაც ესმის ყვირილი ცეცხლი! სანამ იგი თვითონ ცეცხლს დაინახავდეს, ცნება ცეცხლი³სა სუბიექტია და მდგომარეობა—პრედიკატი“².

პაულის მოყვანილ სიტყვებში უკვე მოცემულია მისი შეხედულების სრული შეფასება. წინადადების ყოველი ნაწილი შეიძლება აღნიშნავდეს სუბიექტსაც, პრედიკატსაც; წინადადების ერთი და იგივე ნაწილი სხვადასხვა მომენტში შეიძლება გადმოგვეცემდეს სუბიექტსაც, პრედიკატსაც; და კიდევ მეტი: ერთსა და იმავე მომენტში ერთი და იგივე ნაწილი მეტყველისათვის შეიძლება იყოს ფსიქოლოგიური პრედიკატი, მსმენელისთვის კი — ფსიქოლოგიური სუბიექტი. მაგრამ გრამატიკულ სუბიექტად, პრედიკატად ხომ არ გამოვადგება ყოველი ნაწილი წინადადებისა? ხომ არ შეიძლება ერთი და იგივე, გარკვეული ფორმის მქონე სიტყვა ერთსაშემთხვევაში იყოს ქვემდებარე, მეორეში—შემასმენელი ანდა

¹ „...wir können aber doch nicht eigentlich sagen, dass führt psychologische Präd. sei in Uebereinstimmung mit der grammatischen Form, vielmehr ist es gewissermaßen in zwei Bestandteile zu zerlegen, ein allgemeines Verb der Bewegung und eine Bestimmung dazu, welche die Art der Bewegung bezeichnet, und nur die letztere ist Präd.“: Prinzipien, გვ. 283, § 197.

² „Jedes Satzglied, in welcher grammatischen Form es auch erscheinen mag, kann psychologisch betrachtet, Subjekt oder Prädikat oder Bindeglied sein, respektive ein Teil davon“: Prinzipien, გვ. 284, § 198.

³ „Bei (solchen) dem sprachlichen Ausdruck nach eingliedrigen Sätzen ist es möglich dass dasjenige, was für den Sprechenden psychologisches Prädikat ist, für den Hörenden vielmehr Subjekt wird. Für denjenigen, der beim Anblick eines Brandes ausruft Feuer, ist die Situation Subjekt und der allgemeine Begriff Feuer Prädikat, dagegen für denjenigen, der Feuer rufen hört, ehe er selbst einen Brand gewahr wird, ist der Begriff Feuer Subjekt und die Situation Prädikat“: Prinzipien, გვ. 129, § 90.

მეტყველისათვის—კვებდებარე, მსმენლისთვის—შემასმენელი, თუ პირიქით?! მაშ, რანაირად შეგვიძლია დავეყრდნოთ ფსიქოლოგიურ კატეგორიებს, და თუ დავემყარებით, რისთვის? რას მოგვეცემს იგი?

ორ ში ერთი: ან ფსიქოლოგიური კატეგორია სუბიექტ-პრედიკატისა არის დასაყრდენი სათანადო გრამატიკულ კატეგორიათათვის, და მაშინ ვღებულობთ უაზრობას, რამდენადაც საქმე წინადადების აღწერითს ანალიზს შეეხება; ან ამოსავლად ეს ფსიქოლოგიური კატეგორიები არ გამოგვადგება, და მაშინ მათ არაფერი ესაქმებათ წინადადების ნაწილთა კვალიფიკაციასთან.

პაული ამბობს: გრამატიკული ურთიერთობა აგებულია ფსიქოლოგიურზო, ენობრივი მონაცემის გაგება-ახსნისას, როგორც ზემოთაც ვთქვი, ცნობიერების დავიწყება დაუშვებელია, მაგრამ აღწერისას მასზე დაყრდნობა შეუძლებელია; ყველაზე ნაკლებ არის შესაძლებელი პაულის ფსიქოლოგიური კატეგორიების გამოყენება ამ მიზნით; ეს კატეგორიები ახსნისთვისაც არაფერში გამოდგება და უნდა ითქვას, საერთოდაც უსარგებლო ცნებებს წარმოადგენენ. მართლაც, პაულის სუბიექტი და პრედიკატი ფსიქოლოგიას არ ესაჭიროება, ლოგიკას უკვე აქვს¹, გრამატიკისთვის—არაფერშია გამოსადეგი და, ამრიგად, ეს ზელოვნურად შეკოწიწებული ცნებები, აგებული ისეთი არაფრის მეტყველი ნიშნის მიხედვით, როგორიცაა უწინარესი და მომდევნო, სრულიად ზედმეტ ბარგად უნდა იქნეს მიჩნეული; ის არაფერს არ აშუქებს და ბევრს რასმე რევს და აბნელებს.

ზედმეტია ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ პაულს არაფერი მოეპოვება დამატების გრამატიკული კვალიფიკაციისათვის. პაულის ფსიქოლოგიზმი უძლურია მას მოუძებნოს, საერთოდ, ფსიქოლოგიური შესატყვისიც კი, ისევე როგორც ლოგიკიზმი ვერ ახერხებდა ამას: სამისო შესაძლებლობას აქი არ იძლევა მსჯელობა, იქნება იგი ადებული ლოგიკის თუ ფსიქოლოგიის გაგებით.

პაული ამბობდა: წინადადება ენობრივი გამოხატულებათა, მაგრამ არც ამ ენობრივი გამოხატულების შემდგომი დეტერმინაცია, არც მის შემადგენელ ნაწილთა კვალიფიკაცია ენობრივ ნიადაგზე არ მომხდარა: იქ წარმოდგენათა შეკავშირება, აქ ცალკე წარმოდგენები და მათი თანამიმდევრობა, მოკლედ, ყველგან ფსიქიკური ბატონობს. წინადადების თეორიის ნაცვლად მოცემულია წინადადების თავისებური ფსიქოლოგია, და ენობრივი ცნების განსაზღვრისას ენობრივი მომენტი უგულვებელყოფილია.

34. წინადადების ნაწილების შესახებ არც ვუნდტი ამბობს პაულთან შედარებით პრინციპულად ახალს რასმე. ის უარყოფითად ეკიდება ფსიქოლოგიური სუბიექტ-პრედიკატის ცნებას, მაგრამ ეს მას ხელს არ უშლის მაინც წარმოდგენას მიმართოს. ამოსავლად ვუნდტი მაგაბატონებული წარმოდგენა (dominierende Vorstellung) მიიჩნია; ასე იწოდება წინადადებაში ის.

¹ აღსანიშნავია, რომ ყველა ფსიქოლოგისტი-ლოგიკოსი როდი იღებს სუბიექტ-პრედიკატის ცნებებს ამ ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაციით, და ისიც კი, ვინც იღებს, არ ხმაობს ტერმინებს: ფსიქოლოგიური სუბიექტი, პრედიკატი.

სიტყვის-წარმოდგენა (Wortvorstellung), რომელიც მეტყველების დროს ყურადღების ნათელ წერტილშია მოქცეული¹. ასეთი გაგების უპირატესობა ე უ ნ დ ტ ის მიაჩნია, რომ იმ თავითვე არ არის დაშვებული, რომ წინადადებას ორი წევრი აქვს: გაბატონებულისა და უკანა რიგში მყოფი (zurücktretende) წარმოდგენის სახით, არამედ აქ შეიძლება წევრთა მეტი ოდენობაც ვივარაუდოთ; ადგილი აქვს დასაფხუზურებას. განსაკუთრებით ჩვეულებრივია სამი საფხუზური; მაგალ., მარტივი წინადადება: დღეს ჩემი დაბადების დღეა. შეიძლება „ერთ ძლიერ ხაზგასმულ და ერთ სუსტად ხაზგასმულ წევრებად“ დაიშალოს: დღეს; ჩემი დაბადების დღე; მაგრამ ისიც შესაძლებელია, რომ მეორე ნაწილისაგან გამოიყოს შედარებით უფრო ძლიერ გახაზული ნაწილი (stärker gehobener Teil): ჩემი ან დაბადების დღე (Völkerpsychologie, II, 271). ცნობიერების ნათელს წერტილში მოყოლილი წინადადების ნაწილი (Satzteil), რასაკვირველია, ისწრაფის დაიკავოს პირველი ადგილი წინადადებაში; ამრიგად: გაბატონებული და დაქვეითებული წარმოდგენები ერთმანეთს მისდევენ. ამას შეიძლება წინააღმდეგეს ან რაიმე ლოგიკური მოტივები ანდა წინადადების ნაწილთა განწესრიგების კანონები და დაარღვიოს ეს თანამიმდევრობა; მაგრამ ენას სხვა გამომხატველობითი საშუალებანიც გააჩნია: მახვილი და ტონებრივი მოდულაცია, და ამათ შეუძლიათ აღადგინონ გაბატონებული წარმოდგენის შელახული უფლება (იქვე, გვ. 272).

საბოლოო ანგარიშში, აქაც ისევე, როგორც პაულთან, ტონური მოდულაცია და მახვილი წყვეტს, წინადადების რომელი სიტყვა აღნიშნავს გაბატონებულ წარმოდგენასა და რომელი — უკანა რიგისას... ვთქვათ, ეს უკვე ვიცით; რას მივიღებთ, ამის მიხედვით რომ განვადასოთ წინადადების ნაწილები? ცხადია, სიტყვას, რომელიც აღნიშნავს გაბატონებულ წარმოდგენას, და სიტყვას (თუ სიტყვებს), რომელიც აღნიშნავს უკანა რიგის წარმოდგენას; ეს იმ შემთხვევაში, თუ ორი ნაწილი გამოიყოფოდა; თუ მეტი, მაშინ: ერთი გაბატონებულისა და ორის (თუ მეტის) მეტ-ნაკლებად უკანა რიგის წარმოდგენების აღმნიშვნელ სიტყვებს. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ეს დამოკიდებულია მეტყველების კონტექსტზე, სადაც შეუძლებელი არაა მსმენელმა ზედმიწევნით ვერ გაითვალისწინოს, რამდენი ხაზი ესმება ამა თუ იმ წარმოდგენას და, მამასადა-მე, შეცთობა მოუვიდეს „დასაფხუზურებაში“, მაგრამ „დასაფხუზურების“ სიძნელე შეუძლებლობის სახეს იღებს, როცა ნათქვამის მოსმენასთან კი არ გვაქვს საქმე, არამედ დაწერილის წაკითხვასთან; გაბატონებული წარმოდგენის გამოძებნა აქაც შეიძლება, მაგრამ გრადაციების აღნიშვნა სრულიად მოუხერხებელია. ეს — ერთი.

გაბატონებული წარმოდგენა შეიძლება იქნეს გამომხატული ყოველი სიტყვით (სახელით, ზმნით, უფორმო სიტყვით...); კონტექსტის მიხედვით — ერთს შემთხვევაში ერთითა და მეორეში — მეორით ერთისა და იმავე წინადადების ფარგლებში; ე უ ნ დ ტ ის მაგალითში: დღეს ჩემი დაბადების დღეა გაბატონებულ წარმოდგენას გამომხატავს დღეს ისევე, როგორც ეს შეეძლო ჩემი დაბადების დღე-ს. უკანა რიგის წარმოდგენათა შესახებაც ეგვე ითქმის. და ეს კი ნიშ-

¹ „Wir werden am zweckmässigsten konform... diejenige Wortvorstellung des Satzes, die beim Sprechen im Blickpunkt der Aufmerksamkeit steht, die dominierende Vorstellung nennen“: Völkerpsychol., II, 271.

ნავს: ვუნდტის ამ წარმოდგენებზე წინადადების დამყარება ისევე შეუძლებელია, როგორც პაულის ფსიქოლოგიურ სუბიექტ-პრედიკატზე. ეს — მეორე.

გაბატონებული და უკანა რიგის წარმოდგენები შეიძლება გადმოცემულ იქნეს, როგორც თითო, ისე მეტი სიტყვითაც (იხ. ვუნდტის მაგალ. ზემოთ). ორი წევრი შეიძლება აღმოაჩნდეს გავრცელებულ წინადადებას ისევე, როგორც გაუვრცელებელს. მონადირე ნადირობს და მარჯვე მონადირე მიუვალ კლდეებში ჯისვზე ნადირობს თანაბრად შეიძლება ორწევრიანად გამოცხადდეს. ამ მხრივ შესატყვებათა განსხვავება ვუნდტისთვის არ არსებობს; ენობრივად განსხვავებული ვუნდტის ფსიქოლოგიზმის მიერ არ განისხვავების. ეს — მესამე.

ყოველივე ეს აღიმართებოდა ვუნდტის შეხედულების წინააღმდეგ, თუ წინადადების ნაწილთა კვალიფიკაცია იწარმოებდა ვუნდტის გაბატონებულ და უკანა რიგის წარმოდგენებზე დაყრდნობით.

მაგრამ შეიძლება სხვა მიმართულება მიეცეს საკითხს, თუ მოვიგონებთ, რომ ვუნდტს თავისებურად ესმის „წინადადების ნაწილი“. ასეთად მას წარმოდგენა მიაჩნია. მართალია სიტყვის-წარმოდგენა (Wortvorstellung), მაგრამ მანც წარმოდგენა. ვუნდტი იმას იკვლევს, თუ რა მიმართებაშია ცნობიერების ნათელ წერტილთან ესა თუ ის წარმოდგენა, რამდენად ახლოა თუ შორს მისგან; ენობრივი საშუალებანი: სიტყვათა თანამიმდევრობა, მახვილი, ტონური მოდულაცია გამოყენებულია იმისათვის, რომ ცნობიერებაში წარმოდგენათა ვითარება იქნეს გათვალისწინებული. წარმოდგენებზე დაყრდნობით კი არ ეძიებს ვუნდტი წინადადების ნაწილებს, სიტყვებს, პირიქით, სიტყვების საშუალებით — წარმოდგენებს.

თუ ეს ასე იქნებოდა, ცხადია, ვუნდტს ვერ ვუსაყვედურებდით: წინადადების ნაწილთათვის დასაყრდენად გამოსადეგი ფსიქოლოგიური ბაზა ვერ მოძებნაო, მაგრამ ამით ვუნდტის მდგომარეობა სრულიადაც არ გაუმჯობესდებოდა, რადგანაც:

1. ამით იქნებოდა ნათქვამი, რომ ვუნდტი სულ არ იძლევა პასუხს კითხვაზე: რა ნაწილები აქვს წინადადებას და როგორ უნდა განისაზღვროს ეს ნაწილები.

2. თუ წინადადების ნაწილებად წარმოდგენები მოგვევლინება, ცხადია, წინადადება ფსიქოლოგიური ცნება ყოფილა და არა ენათმეცნიერული; ამის მთქმელ ვუნდტს წინააღმდეგებოდა ის ვუნდტი, რომელიც ამბობდა: წინადადება არის ენობრივი გამოხატულებაო.

ასე რომ: ან ვუნდტი სულ არ იძლევა პასუხს წინადადების ნაწილების შესახებ, ანღა ეს პასუხი წინადადების ენობრივი ბუნების გარკვევისათვის სრულიად გამოუსადეგარია!.

¹ ჩვენ გვგონია, რომ ვუნდტი „პასუხს არ იძლევა, მაგრამ მეორე შესაძლებლობის განხილვაც საბოლოო ჩავთვალთ „ყოველი შემთხვევისათვის“. რადგანაც ვუნდტის ნააზრევს ჩვეულებრივი ბუნდოვანება აქვს იმისთვის, თან „გაბატონებულ და უკანა რიგის წარმოდგენათა“ უოთიეთოთაა საკმაოდ აო არის გაშუქებული. ამ მხრივ საინტერესოა ზოგი რამ: პაული. მაგალ., კითხვას სვამს: რა უნდა ივგულისხმოდ გაბატონებული წარმოდგენის ქვეშ, ფსიქოლოგიური სუბიექტი თუ პრედიკატი (Prinzipien, გვ. 24. შენ. 1): ზიუტერლინს, როგორც ჩანს, გაბატონებული წარმოდგენა ფსიქოლოგიურ სუბიექტად მიუჩნევია და ამის მიხედვით სათანადო დასკვნები გაუკეთებია... როზენადოესკი ამაზე შეხიშნავს: „ვუნდტის შეხედულება ფსიქოლოგიური სუბიექტ-პრედიკატის შესახებ ზიუტერლინს ვერ გაუგიაო“ (იხ. R u z w a d u w s k i, W irtbil- dung, გვ. 66).

ეუნდტი ამბობდა: „როცა საკითხი იმის წინადადების რაობის შესახებ, საქმე შეიძლება მხოლოდ მის ენობრივ ბუნებას შეეხებოდესო“ (Völkerpsychol., II, 237). ეს მართებული პრინციპი, პირველ ყოვლისა, ეუნდტმა დაივიწყა: მისი განსაზღვრება წინადადებისა, წინადადების ნაწილების ძიება ამის ნათელი ილუსტრაციაა.

ჰა. ეუნდტის შეხედულების ნიადაგზე დგანან, მაგალ., ენათმეცნიერი როზვადოვსკი და ენის ფსიქოლოგიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი დიტრიხი. როზვადოვსკი წინადადებას ასე განსაზღვრავს: „წინადადება არის ენობრივი გამოხატულება მთლიანი წარმოდგენის ორნაწევროვანი აპერცეფციისა.“ ანუ სხვაწარად რომ ვთქვათ: „წინადადება არის ენობრივი შედეგი მთლიანი წარმოდგენის ბინარული აპერცეფციული დაშლისა გაიგივებულსა და განსხვავებულ წევრად, რომელთაგანაც მეორე დაისმის მიმართებაში პირველთან“¹. როზვადოვსკი თვითონ შენიშნავს, რომ ეუნდტისეული განსაზღვრებისაგან მისი მხოლოდ იმით განირჩევა, რომ მასში ორწევრიანობის ცნებაა შემოტანილი (Wortbildung, გვ. 81, შენიშ. 1). წინადადების ნაწილად კი როზვადოვსკის გაბატონებული წარმოდგენა არ მიიჩნია. დიტრიხისათვის წინადადება არის „მოდულატორულად დამთავრებული ბგერობა, რომელითაც მსმენელს საბაზი ეძლევა სცადოს მნიშვნელობითის ვითარების შედარებით დამთავრებული აპერცეფციული (მიმართებადი) დანაწევრება“².

ბაულის თანამოაზრეები ჩანან ენათმეცნიერები: ზიუტერლინი და ვეგენერი. როგორც ეუნდტის გადმოცემიდან ჩანს, ზიუტერლინის აზრით წინადადება არის „დანაწევრებულს ბგერებში წარმოებულ გამოსატყა წარმოდგენისა, წარმოდგენითი მასისა ანდა ორი წარმოდგენის, ორი წარმოდგენითი მასის შეკავშირებისა, რომელიც მეტყველსა და მსმენელს ევლინება, როგორც ურთიერთთან დაკავშირებული და დამთავრებული მთლიანობა“³.

¹ „Der Satz ist der sprachliche Ausdruck der zweifeldrigen Apperzeption einer Gesamtvorstellung... oder anders gesagt: Der Satz ist das sprachliche Resultat der binären apperzeptiven Zerlegung einer Gesamtvorstellung in ein identifiziertes und ein unterschiedenes Glied, von denen das zweite auf das erste bezogen wird“: Rozwadowski, Wortbildung, გვ. 81.

² „Ein Satz ist modulatorisch abgeschlossene Lautung, wodurch der Hörende veranlasst wird, eine vom Sprechenden als richtig anerkennbare, relativ abgeschlossene apperzeptive (bezeichnende) Gliederung eines Bedeutungsstatbestandes zu versuchen“: მოგვებს ეს განსაზღვრება ეუნდტის მიხედვით (Völkerpsych., II, 248, შენიშ. 1), რადგანც დიტრიხის არც „Grundzüge der Sprachpsychologie“, არც მისი წერილი Philosoph. Studien-ში „Die sprachwissenschaftliche Definition der Begriffe Satz und Syntax“ ხელს არ ვეჭვონდა, რაც შეეხება უფრო გვიან (1913 წ.) გამოქვლ „Probleme der Sprachpsychologie“-ს, მასში მეტის დეტალისაყით არის წარმოდგენილი დიტრიხის ზემოხსენებული განსაზღვრება: სხელდობრ: „Ein Satz ist ein modulatorisch abgeschlossenes Ausdruckszeichen, wodurch der Empfänger einer sprachlichen Mitteilung (kurz: der Angesprochene) veranlasst wird eine vom Sprechenden als richtig anerkennbare relativ abgeschlossene subjektiv-prädikative Gliederung eines Bedeutungsstatbestandes zu versuchen“ (გვ. 20).

³ Der Satz ist „der in gegliederter Lautgebung erfolgende Ausdruck einer Vorstellung, einer Vorstellungsmasse oder auch der Verbindung zweier Vorstellungen oder

ე უ ნ დ ტ ი ამასთანავე დასძენს: ამ განსაზღვრების თანახმად წინადადების ნიმუშად მოყვანილიაო: ეი!—კარლო!—ბავშვს სძინავს. როზვადოვსკისაგან კი ჩვენ ვტყობილობთ, რომ ფსიქოლოგიური სუბიექტი, პრედიკატი ზიუტერლინსა ც, ვეგენერსა ც ისევე ესმის, როგორც პაულსა და გაბელენცს (Rozwadowski, Wortbildung, გვ. 66), თუმცა ვეგენერი ამ ტერმინებს არ ხმა-რობსო (Wundt, Völkerpsychol. II, 268, შენიშ.).

„სინტაქსის შესავლის“ ავტორი ბლიუმელი წინადადების შესახებ ამბობს, რომ იგი წარმოდგება „1. ყველაზე ხშირად — შეკავშირებით [წარმოდგენათა],... 2. უფრო იშვიათად — მთლიანი ერთეულის დანაწევრებით... 3. აგრეთვე ცალკე შემადგენელი ნაწილების თანდათანობითის გაგების საშუალებით, რომელ ნაწილთაგან ყოველი უკვე გაგებულია, როგორც მიმართებაში მყოფი“¹.

ამრიგად, ბლიუმელი ნაწილობრივ ე უ ნ დ ტ ი ს მიმდევარია, უფრო მაინც პაულს ემხრობა; პაულის ძლიერი ზეგავლენის შესახებ თვითვე ლაპარაკობს²; სუბიექტისა და პრედიკატის გაგებაშიც პაულთან არის³. ერთის სიტყვით, პირწავარდნილი ფსიქოლოგისტია. ეს გარემოება კი მეტად საგულისხმოა, თუ მოვიგონებთ, რომ სინტაქსის საგნის გაგებაში იგი რისის ემხრობა და მის სისტემას იზიარებს; ეს ნათლად ჩანს მისი „შესავლის“ პირველი გვერდიდანვე⁴. რისმა ახალი შეხედულება დაამყარა სინტაქსის საგნის შესახებ და თავისებური ადგილი მიუჩინა სინტაქსს გრამატიკის სხვა დარგთა შორის. სინტაქსის საგანია — შესიტყვებანი, საერთოდ, და არა მხოლოდ წინადადებანი; სინტაქსი იკვლევს შესიტყვებათა ფორმასა და მნიშვნელობას, — ასე ფიქრობს რისი. ბლიუმელის მაგალითი ნათლად გვიჩვენებს, რომ სინტაქსის საგნის ახალმა გაგებამ არ მოიტანა ახალი მეთოდი, და რისის მიერ მოხაზული კვლევის არე ძველის მეთოდით მუშავდება.

36. ზემოთ (იხ. § 21) ნათქვამი იყო: „წინადადების ყოველი განსაზღვრება იქნება ფსიქოლოგისტური, თუ მასში კრიტერიუმად ცნობიერების მოვლენა იქნება წამოყენებული, ესე იგი, თუ ენობრივი გამოხატულების წინადადებად მიხნევის პირობად არის დასახული ცნობიერების ესა თუ ის მოვლენა resp. პროცესი გინა აქტი. რანაირი დეტალიზაცია არ უნდა გავუყეთოთ ამ „ენობრივ გამოხატულებას“, განსაზღვრება ვერ ასცდება ფსიქოლოგიზმის უღელს, თუ differentia specifica-ში ფსიქოლოგიური კრიტერიუმის სახით ეს არაენობრივი მომენტი შემოიჭრება“. ამისდა მიხედვით ფსიქოლოგისტებად უნდა იქნენ ცნო-

zweier Vorstellungsmassen, der dem Sprechenden und dem Hörenden als ein zusammenhängendes und abgeschlossenes Ganzes erscheint“: Die Deutsche Sprache der Gegenwart, 1900, გვ. 306 (მოგვიყავს ე უ ნ დ ტ ი თ: Völkerpsychol., II, 234).

¹ „Der Satz entsteht somit 1. vielfach durch Verknüpfung... 2. seltener (vielleicht) durch Gliederung eines einheitlichen Ganzen..., 3. durch das Verstehen einzelner Bestandteile nacheinander von denen jeder schon als in Beziehung stehend erfasst wird“: Blümel, გვ. 147, § 536.

² შტრ.: „Hermann Pauls Lehre und Werke haben auf meine wissenschaftliche Tätigkeit weltweit am stärksten gewirkt“: Blümel, წინასიტყვაობა.

³ შტრ. §§ 12, 13, 14, გვ. 4—5.

⁴ შტრ. §§ 2, 3, 4, გვ. 1—2.

ბილი არა მარტო პაულისა და ვუნდტის აშკარა მიმდევრები, არამედ ისეთი ენათმეცნიერებიც, როგორცაა კერნი, ბრუგმანი, (ზივერსი), აგრეთვე რუსი ენათმეცნიერები, ოვსიანიკო-კუილიკოვსკი, ფორტუნა-ტოვი, პეშკოვსკი, შახნატოვი.

37. აი მათი განსაზღვრებანიც:

კერნი ამბობს: წინადადება რომ სწორად იქნეს განსაზღვრული, „მხედველობაში უნდა მივიღოთ ფორმაც (ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.), ე. ი. წინადადება განვსაზღვროთ, როგორც აზრი (ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.), გამოხატული ზმნის უღვლილებადი ფორმის შემწეობით“ (იხ. *Лект. Сб.* 1903, გვ. 446); აზრის ქვეშ ავტორი გულისხმობს ხან აზროვნების პროცესს, ხან—აქტს, ხან—მსჯელობას (იქვე, გვ. 442, 443, 445), და თავს იკავებს ამ ფსიქიკურ ოდენობათა უფრო კონკრეტული და ზედმიწევნითი დასასიათებისაგან¹. ამასაც რომ თავი დაეანებოთ, ეს განსაზღვრება უცნაურად ისმის: „წინადადება არის აზრი...“ (!)“. საინტერესოა, რომ ცოტა ზემოთ (იქვე, გვ. 445) ავტორი იწუნებს წინადადების ისეთ განსაზღვრებას, რომლის მიხედვითაც „წინადადება არის აზრის სიტყვიერი გამოხატულება“: ზმნის უღვლილებადი ფორმაა თავი და თავით, და ამიტომ ეს „განსაზღვრება, ვითარცა განსაზღვრება სრულიად უმართებულოა“. კერნი ავიწყდება, რომ მისი განსაზღვრება, „ვითარცა განსაზღვრება“ გაცილებით უფრო უმართებულოა. მართლაცდა, იმ განსაზღვრების ნაკლი, როგორც კერნი სამართლიანად შენიშნავს, იმაში გამოიხატება, რომ მის მიხედვით წინადადებად უნდა მივიჩნიოთ ისეთი შესიტყვებაც, როგორცაა დეკამპის ტრიადი შსის გარშემო: ესეც ხომ არის აზრის სიტყვიერი გამოხატულება, მაგრამ არ არის წინადადება! დიას, ეს განსაზღვრება ფართოა, ამდენადვე უმართებულო; მაგრამ „ვითარცა განსაზღვრება“ იგი სჯობს კერნის განსაზღვრებას; იქ ის მაინც არის ნათქვამი, რომ წინადადება არის სიტყვიერი გამოხატულება, მაშასადამე, მეტყველებითი ფაქტი, კერნის განსაზღვრება კი გვეუბნება: „წინადადება არის აზრი“... ესე იგი, განსაზღვრება იმეორებს იმ შეცდომას, რომელიც ლოგიცისტურს გრამატიკებში გვხვდება, და რომლის პრინციპებს ენერგიულად ებრძვის თვით კერნი.

38. ბრუგმანი გვეუბნება: ზივერსთან ერთად (*Phonetik*, გვ. 229) წინადადება ასე შეიძლება განვსაზღვროთ: „წინადადებად ჩვენ მივიჩნევთ აქ

¹ ავტორის შენიშვნა: „რასაკვირველია, აქ აზრი უნდა იქნეს გ-გებული ისეთი ფართო მნიშვნელობით, რომ მის ქვეშ შესაძლებელი იყოს ეუკლისსმით ნებასუფაც წინადადება შემთხვევაში მოკვიხდებოდა ბრძანებითი კილოთი გადმოცემულ წინადადებათა გამოიტყვლა“ (იქვე, გვ. 446. შენიშ.), აზრის დღენიციას კი არ წარმოადგენს, არამედ იმის ილუსტრაციას, თუ რა ბუნდოანი და ფსიქოლოგიურად გაურკვეველი რამ არის ასეთ ენათმეცნიერთა მსჯელობაში „აზრით“ და „აზროვნებითი აქტით“.

² რასაკვირველია, ჩვენ ვემაჯობებით რუსულ თარგმანს. სადაც წერია: „Придется, для того, чтобы получить правильное представление, понимать по внимание и форму, т. е. определить предложение, как мысли, выражающую с помощью сопрягаемого глагола“ (იქვე, გვ. 446). ეს აღრევა თავიდან აციენილია მეორე ადვილას. სადაც ვკითხულობთ: „წინადადებას ეუწოდებდეთ იქნება აწი ისეთ შესიტყვებას, რომელშიაც შედის ზმნა, ანდა რომელშიაც იგი შეიძლება ადვილად იქნეს ნაგულისხმებით“ (იქვე, გვ. 445). ამიტომ უნდა ვიღებოთ, რომ ეს აღრევა სისტემატურ ხასიათს არ ატარებს, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ამისდა მიუხედავად ასეთი აღრევა საერთოდ შეუწყნარებელია, მით უფრო განსაზღვრებაში.

(სადაც საქმე ეხება სიტყვისა და წინადადების ურთიერთობას) ყოველს თავის-თავად წართქმულობას (Äusserung), ესე იგი, ყოველს დამთავრებულს ბგერითს მასას, რომელმაც უნდა გამოხატოს მოცემულს კონტექსტში, იქნება ეს საუბრისა თუ საერთოდ მდგომარეობის, გარკვეული აზრი (აზრი ან განწყობილება) და რომელიც ამ გარკვეული მნიშვნელობით იქნება გაგებული მსმენელის მიერ¹.

ბ რ უ გ მ ა ნ ის შეხედულებისათვის მეტად დამახასიათებელია ამასთანავე ორი რამ:

1. ერთწევრიანი წინადადებანი წარმოდგენილია შორისდებულებით, იმპერატივით. ვოკატივითა და იმპერსონალიებითაო (Syntax, § 8, გვ. 10); და ამის შესატყვისად არა მარტო კი! აზა! მშვენიერია! მიშველო! ცხესლი! არის წინადადების ფუნქციით აღჭურვილი, არამედ: ას! ფუი! და სხვა ამგვ. (იქვე, § 2, გვ. 1).

2. სუბიექტისა და პრედიკატის შესახებ ნათქვამია, რომ იგინი შეიძლება შედგებოდენ არა მხოლოდ ერთისა, არამედ რამდენისამე სიტყვისაგანაც (იქვე, § 23, გვ. 42).

ორივე ეს დებულება კანონიერი ლოგიკური დასკვნაა და გამომდინარეობს იმ პრინციპიდან, რომელზედაც ბ რ უ გ მ ა ნ მ ა აავო წინადადების განსაზღვრება. ჩვენ არას ვიტყვიტ იმ ფსიქოლოგიური ოდენობის შესახებ, რომელზედაც ბ რ უ გ მ ა ნ მ ა აავო ცნება-წინადადების ეს განსაზღვრება: აზრი (Sinn; Gedanke oder Stimmung) ისევე გაურკვეველია, როგორც კერნის აზრი: ორსავე შემთხვევაში აზრი ფსიქოლოგიის ტერმინს არ წარმოადგენს, გარკვეული ცნების აღმნიშვნელი როდია: აზრი აქ ყოველდღიურ სიტყვახმარებაში არსებული მნიშვნელობით არის ნახმაზი; ამდენადვე კერნ-ბ რ უ გ მ ა ნ ის შეხედულება მეცნიერული ფსიქოლოგიაში კი არ არის, არამედ მისი ვულგარული სახეობა. სათანადოდ მცირდება მისი ღირსება, შესაფერისად გამრავლებულია ყველა ის ნაკლი, რაც პაულ-ვუნდტის თეორიებს თან ახლდა.

3. მეტს ყურადღებას მოითხოვენ რუს ენათმეცნიერ-ფსიქოლოგისტთა შეხედულებანი. არას ვიტყვიტ უკრაინელ პოტებნიას შესახებ, ჯერ ერთი იმიტომ, რომ დამოუკიდებელი განსაზღვრება წინადადებისა მას არ წამოუყენებია; მეორეც იმიტომ, რომ ფსიქოლოგიაში პოტებნიას საზს მიჰყვება მისი მოწაფე ოვსიანიკო-კულიკოვსკი და ამ უკანასკნელის სახით საშუალება გვექნება დიდმნიშვნელოვან ფსიქოლოგისტს პოტებნიასაც გავეცნოთ.

ოვსიანიკო-კულიკოვსკი ამბობს: „წინადადება არის სიტყვა ანდა ისეთი მოწესრიგებული და გააზრიანებული შეხამება სიტყვათა, რომელიც დაკავშირებულია აზრის განსაკუთრებულ მოძრაობასთან, რომელიც ცნობილია პრედიკატის (შესმენილობის) სახელით“ (Русоводство, გვ. 36).

¹ „Man mag also den Ausdruck Satz etwa mit E. Sievers Phonetik“ S. 229 so definieren: „Unter einem Satz wollen wir hier (wo es sich um das Verhältnis von Satz und Wort handelt) eine jede selbständige gesprochene Äusserung verstehen, d. h. eine Jede in sich geschlossene Lautmasse, die in einem gegebenen Zusammenhang, sei es der Rede, sei es der Situation überhaupt, einen bestimmten Sinn (Gedanken oder Stimmung) zum Ausdruck bringen soll und in diesem bestimmten Sinn von dem Hörer verstanden wird“: Brugmann, Syntax, გვ. 2.

„შემასმენელი — ეს არის წინადადების ის ნაწილი, რომელიც განსახიერებულა აზრის მაპრედიცირებელი მოძრაობა და მასთან ერთად აღნიშნულია თვით შინაარსი, რომელიც გვევლინება პრედიკაციის საგნად ანუ მიზნად“ (იქვე, გვ. 37).

„ქვემდებარე არის წინადადების ნაწილი, რომელიც აღნიშნავს იმ მოქმედს, რომელიც წარმოშობს შემასმენლის ლექსიკურს შინაარსში მოცემულს ნიშანს, ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, იმ მოქმედს, რომელსაც მიეწერება შემასმენლის მიერ აღნიშნული მოქმედება“ (იქვე, გვ. 45).

„დამატება არის წინადადების ნაწილი, რომელიც აღნიშნავს საგნებს. რომლებზედაც ვრცელდება შემასმენლით აღნიშნული მოქმედება ანუ რომელიც იმყოფებიან ამა თუ იმ მიმართებებში წინადადების სხვადასხვა ნაწილებთან“ (იქვე, გვ. 45).

როგორც ამ განსაზღვრებათაგან ჩანს, დამატებაც, ქვემდებარეც განსაზღვრულია შემასმენლთან მიმართებაში, შემასმენლისა და წინადადების განსაზღვრებათა საძირკველს კი შეადგენს ცნება პრედიკაციისა ანუ შესმენილობისა. მოხსენებული განსაზღვრებანი ამ ცნებისაკენ მიიმართებიან, ამ ცნებაშია სიმძიმის ცენტრი.

რა არის პრედიკაცია? იგი არ არის ენობრივი კატეგორია, იგი თუმც თავისებური, მაგრამ მაინც ფსიქოლოგიური კატეგორიაა; პრედიკაცია არის „აზრის მეტი ძალისხმევის შეგრძნება, საჭირო იმისათვის, რათა არა მხოლოდ დაესახელოთ, აღვნიშნოთ, არამედ ამას ვარდა, კიდევ ვაშტეიკოთ (დადებითად თუ უარყოფითად), ვაპრედიციროთ“¹. როდის იჩენს ეს მოვლენა თავს? ოვსიანიკო-კულიკოვსკი შემდეგს მოკვითხრობს: „როცა მე ვამბობ ან ვფიქრობ: სითურე, თეთრი, ხმაურიანი, კინიანი. მე მხოლოდ ვასახელებ, აღვნიშნავ სათანადო წარმოდგენებს და ვაკლასიფიცირებ მათ (გრამატიკულ კატეგორიათა მიხედვით). ხოლო როცა ვამბობ ან ვფიქრობ... თეთრად ჩანს... ხმაურობს...?, მე არა მხოლოდ ვასახელებ ან აღვნიშნავ და ვაკლასიფიცირებ ამ წარმოდგენებს. არამედ კიდევ ვაშტეიკებ რაღაცას (სულ ერთია, დადებითად თუ უარყოფითად: არ ჩანს თეთრად, არ ხმაურობს, არ კინავდა...). აზრის ეს დანართი მუშაობა ქმნის იმას, რასაც ჩვენ ვუწოდებთ პრედიკაციას ან შესმენილობას. მას შეიძლება აგრეთვე ვუწოდოთ აზრის მაპრედიცირებელი მოძრაობა ან პრედიკაციის (შესმენილობის) ძალა. ამ მოძრაობას, ამ ძალას შევიცნობთ იმ განსაკუთრებული გონებრივი გრძნობით აზრის მეტი ენერჯისა, მეტი სიცხადისა. მეტი სიმძიმისა, რომელიც თან სდევს ზმნებს, მიმღეობათ და აბსოლუტიკებს“ (იქვე, გვ. 33).

ზმნას, მიმღეობას, აბსოლუტიკეს განა თანაბარი სიძლიერის პრედიკაცია გააჩნიათ? რასაკვირველია, არა. პრედიკაციის ინტენსივობა მეტია, როცა იგი ზმნურია, ნაკლებია, როცა მიმღეობისა ან აბსოლუტიკის ფორმით გვევლინებაო,—

¹ „Это (т. е. предикация) — ощущение большего усилия мысли, необходимого для того, чтобы не только называть, обозначать, но кроме того еще и утверждать (положительно или отрицательно), предшествовать“: იქვე, გვ. 33.

² დედანშია აგრეთვე მაგალითები: белеть, белешший, шумящий..., რომელთა გადათარგმნა ისე, რომ საჭირო ფორმა ქართულშიც შერჩენილათ, ვერ მოხერხდა.

გვეუბნება ავტორი (იქვე, გვ. 33). ცხადია, პრედიკაციის კემმარტი წყარო ზმნა არის, მეტყველების სხვა ნაწილებს ზმნისაგან დაპყვებით იგი და ააშკარავებენ ამ თვისებას იმდენად, რამდენადაც მათ შერჩებათ ზმნური თვისებები.

აზრის მაპრედიცირებელი მოძრაობა აუცილებელი პირობაა წინადადების წარმოქმნისათვის, მაგრამ, როგორც ირკვევა, იგი არ არის საკმარისი; იგი „უნდა აკმაყოფილებდეს გარკვეულ მოთხოვნილებებს“ (გვ. 34), რაც მხოლოდ ზმნურ ღორმას შეუძლია: „არა კოველი პრედიკაცია ქმნის წინადადებას, არამედ მხოლოდ ზმნური პრედიკაცია“. — გვეუბნება ოვსიანიკო-კულიკოვსკი (გვ. 34): „ზმნის, ზმნურობის გარეშე არ არსებობს წინადადება“ (იქვე): ჩვენ უნდა მივმართოთ ზმნის გარკვეულს ფორმას, თუ გვინდა მივიღოთ წინადადება.

მაშასადამე, ვსივარ... დავიდოდი... კითხულობდა... და სხვ. წინადადებები ყოფილა. არა, გვეუბნება ოვსიანიკო-კულიკოვსკი: „მე შემიძლია ოცი ასეთივე ზმნის ფორმა დავასახელო, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მე ოცი წინადადება ვთქვი (იქვე, გვ. 34), ანდა დავაუღელო ზმნა: შიმაქს, მიგაქს, შიაქს... მაგრამ არც ეს ნიშნავდეს იქნება, რომ მე სათანადო ოდენობის წინადადებანი ვაწარმოე“ (იქვე, გვ. 35). და მერე რატომ? თურმე, არც ზმნის ფორმა იძლევა ყოველთვის საკმარის ინტენსივობის პრედიკაციას, ანუ როგორც ავტორი განმარტავს: წინადადების საწარმოებლად საჭირო ყოფილა აზრის გარკვეული ენერჯია, მაპრედიცირებელი ძალის მინიმუმი, რომელზე ნაკლებს არ შეუძლია შექმნას წინადადება (გვ. 34—35)... თურმე ზმნის ფორმას ესაჭიროება „ხელის შეწყობი ფსიქოლოგიური პირობები“, რომ გამოიწვიოს ჩვენს გონებაში აზრის ის მაპრედიცირებელი მოძრაობა. რომელსაც შეეძლება შექმნას წინადადება, და თუ ეს პირობები არაა, არც წინადადება შეიქმნება (გვ. 35). ოვსიანიკო-კულიკოვსკი გამოსავალს ეძიებს დამატებითს დეტერმინაციაში: „წინადადება უბრალო პრედიკაციის აქტი კი არ არის. არამედ პრედიკაციის გააზრანებული და მიზანშეწონილი აქტია“ (გვ. 35—36).

40. ოვსიანიკო-კულიკოვსკის შეხედულებაში ჩვენ ამჟამად არ გვაინტერესებს ის, რაც არის მასში ტიპური, საერთოდ ფსიქოლოგიზმისთვის დამახასიათებელი. პირიქით, ის, რაც არის კერძობითი, სპეციფიკური.

ასეთია — პრედიკაცია. პირდაპირ უნდა ითქვას: ოვსიანიკო-კულიკოვსკიმ ვერ დაადგინა ის ოდენობა პრედიკაციის ძალისა, რომელიც საკმარისია წინადადებისათვის. არა ჩანს, რატომ არ კმარა პრედიკაციის ის ოდენობა, რომელიც მიმღობას ან აბსოლუტივს აქვს, წინადადების ჩამოსაყალიბებლად; ზმნა ენობრივად განირჩევა მიმღობისგან, აბსოლუტივისგან; ამისათვის არსებობს გარკვეული ნიშანი, მოიპოვება საზომი — წმინდა ენობრივი: მაგრამ ოვსიანიკო-კულიკოვსკის შეხედულებაში არ მოიპოვება არავითარი ფსიქოლოგიური საზომი იმისათვის, რომ შეიძლებოდეს თქმა: პრედიკაციის ძალის ამდენი და ამდენი ერთეულია მიმღობაში, ამდენი — აბსოლუტივში და ამდენი ზმნაში, და წინადადებასთვის არ კმარა ის ოდენობა, რომელიც პირველ ორს აქვს... ეს კიდევ არაფერი. თუ ფსიქოლოგიურად, არა, ენობრივად მინც დავდებთ ზღვარს აბსოლუტივ-მიმღობასა და ზმნას შორის და ამ ენობრივი ზღვარის ფსიქოლოგიურ ინტერპრეტაციას შევუდგებით: ეს მეთოდოლოგიურად

გაუმარტოლებელი იქნებოდა¹. მაგრამ ფაქტობრივად მაინც შესაძლებელია. შეუღარებელი უარსია მდგომარეობა. როცა იძულებული ვხდებით დავადგინოთ: ზმნური პრედიკაციის რაგვარი ოდენობა იძლევა წინადადებას? ანუ: წმინდა ზმნური ფორმა როდის შეიძლება იქცეს წინადადებად და როდის—არა? ამას ოვსიანიკო-კულიკოვსკი არკვევს ასეთი ფრაზებით: „საჭიროა აზრის გარკვეული ენერგია“, „საჭიროა ხელის შემწყობი ფსიქოლოგიური პირობები“; „წინადადება გელისხმობს აზრის აქტივობას, მისი თვითმოქმედების გარკვეულს ხარისხს“ (გვ. 35); ყოველივე ეს სრულიად გაურკვეველი რამ არის, უაღრესად სუბიექტური და ყოვლად დაუდგარი ნიშანია; არაფერს შეელის ამ მხრივ იმის თქმაც, რომ „პრედიკაციის გააზრიანებელი და მიზანშეწონილი აქტია“ წინადადება, რადგანაც ცნება „გააზრიანებულისა“, „მიზანშეწონილისა“, ფსიქოლოგიაში უცნობი და უცნობია.

მაგრამ პრედიკაციისა და ზმნის ურთიერთობა სხვანაირად გაშუქდება, როცა გავიგებთ, რომ შეიძლება პრედიკაცია იყოს ვაქოხატული ზმნის გარეშე და ისეთი ოდენობითაც კი, რომ წინადადება აწარმოოს: ამოძახილებში ცხესლი! ან ცისკარი, მეგობრუხო, ცისკარი! (პოლონსკის ლექსიდანაა) ვეაქეს თურმე აზრის მაპრედიციობელი აქტი: ოვსიანიკო-კულიკოვსკი ამბობს: აქ არ არის „ზმნები გარკვეული ლექსიკური მნიშვნელობით, მაგრამ არის ზმნურობა, არის ზმნური-პრედიკატული მოძრაობა აზრისა, რომელიც ვრცელდება მოცემულ არსებით სახელებზე, რომელნიც ამ ახრით „გაზმნურდებაან“².

ეს ნიშნავს: ზმნა არ ყოფილა არც საკმარისი, არც აუცილდენელი პირობა წინადადებისათვის. სახელსაც შესძლებია გარკვეულს კონტექსტში გამოხატოს პრედიკაცია, იქცეს წინადადებად. ამნაირად მივიღეთ ის, რაც ასე ჩვეულებრივია და მოსალოდნელი ფსიქოლოგისტიკაგან, რომელიც ამბობს: წინადადება არის აზრის აღმნიშვნელი სიტყვა თუ შესიტყვებაო.

თითქოს სხვა გზით მიდიოდა ოვსიანიკო-კულიკოვსკი და მაინც მივიდა ისეთსავე დასკვნამდე, როგორსაც სხვა ფსიქოლოგისტები აკეთებენ. ოლონდ სხვა ტერმინებშია ეს დასკვნა მოცემული: „ზმნურდება არსებითი სახელი სახელობითს ბრუნვაში, როცა მას თან ახლავს აზრის მაპრედიციობელი აქტი“... (გვ. 42).

სახელი ზმნურდება („существительное оглаголивается“)—აი *suprema ratio* ფსიქოლოგიზმისა ოვსიანიკო-კულიკოვსკის სახით. ენობრივი ფაქტის არაენობრივი, უცხო საზომით, ამ შემთხვევაში. პრედიკაციით, გაზომვამ ოვსიანიკო-კულიკოვსკი აიძულა გაეთანაბრებინა სახელი და ზმნა, სახელში აღმოეჩინა ზმნის თვისებები. საჭირო თანამიმდევრობით ჩაატარა გაზომვის ეს პროცედურა ოვსიანიკო-კულიკოვსკიმ და მით ცხადყო ფსიქოლოგიზმის მეთოდოლოგიური სისუსტე: ამდენადვე ფასეულია ჩვენთვის მისი შეხედულება.

¹ დაუშვებელი იქნებოდა იმიტომ, რომ ფსიქოლოგისტი ეაღებულია ფსიქიკურზე დაეყრდნენ ენობრივის ასნისას და არა—პირიქით.

² „Глаголоу пет в смысле определенноу лексического значения, но есть глагольность, есть глагольно-предикативное движение мысли, распространяющееся на данные существительные, которые в этом смысле «оглаголиваются»: იქვე, გვ. 42.

41. ფორტუნატოვის შეხედულებას ჩვენ ვითვალისწინებთ; მისი წერილის მიხედვით: „О преподавании грамматики русского языка в средней школе“, რომელიც მოხსენებად იყო წაკითხული 27.XII 1903 წ. სამხედრო სასწავლებელთა რუსული ენის მასწავლებლების ყრილობაზე.

ჩვენ გგონია, რომ ფორტუნატოვის შეხედულების ძირითადი წინამძღვარი მოცემულია წერილის იმ ადგილში, სადაც ნათქვამია. რომ ენის სხვადასხვა ფორმათა მნიშვნელობის შესწავლა ნიშნავს მეტყველების მიმართების გათვალისწინებას აზროვნებასთან, და ეს კი სინტაქსის საგნაა.¹ უნდა ვიფიქროთ, ამიტომ ხდება ის, რომ წინადადების შესახებ მსჯელობას ავტორი იწყებს არა შესიტყვებათა ზოგადი ანალიზით, როგორც ეს მისგან მოსალოდნელი იყო, არამედ იმ ფსიქოლოგიური ოდენობის რკვევა-ძიებით, რომელიც წინადადებას საფუძვლად უდევს; და მხოლოდ შემდეგ იხილავს წინადადებას, ვითარცა მეტყველების ფაქტს და აკეთებს დასკვნებს ფსიქოლოგიურისა და მეტყველებითი ერთეულების ურთიერთობის შესახებ. ეს სრულიად ბუნებრივია: მიმართება გულისხმობს მიმართების წევრებს, და თვით მიმართების რაობის გაგება შეუძლებელია ამ წევრთა შესწავლის გარეშე.

ფორტუნატოვის მსჯელობაში აზრთა მსგელობა ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ. სასკოლო გრამატიკაო, ამბობს იგი, უშუაღვს სამ ძირითად შეცთომას: პირველია — აღრევა ბგერისა და ასოსი, მეორე — აღრევა ისტორიულად არსებული ფაქტებისა ამჟამად არსებულ ფაქტებთან და მესამე — „აღრევა ცალკე სიტყვათა თუ შესიტყვებათა კლასებისა იმის კლასებთან, რაც აღინიშნება ან გამოიხატება ცალკე სიტყვებითა თუ შესიტყვებით“ (იხ. Преп. грам., РФВ, გვ. 64). „ასეთ აღრევაზეა დამყარებული ის განსაზღვრებანიც, რომელთაც იძლევა სასკოლო გრამატიკა მეტყველების ცალკე ნაწილებისათვის; ასევე არეულია სიტყვათა და შესიტყვებათა გრამატიკული და არაგრამატიკული კლასების სასკოლო გრამატიკის მოძღვრებაში წინადადებისა და მისი ნაწილების შესახებ“ (იქვე, გვ. 64—65). როგორ უნდა გავიგოთ წინადადება? სასკოლო გრამატიკათა შეცთომებს მეცნიერულს გრამატიკაში არ ვხვდებით, მაგრამ ამ საკითხის გარშემო აზრთა თუნდაც დაახლოებით სრული თანხმობა ჯერაც არ არის მიღწეულიო, ამბობს ფორტუნატოვი. ეს აიხსნება იმით, რომ წინადადების განსაზღვრის საკითხი დაკავშირებულია მთელ რიგ საკითხებთან, რომელნიც წამოიჭრებიან ხოლმე ჩვენი აზროვნების შესწავლისას. არსებობს ერთი ზოგადი და ამიტომ გაურკვეველი განსაზღვრება წინადადებისა, რომლის მიხედვით წინადადება მეტყველებაში (предложение в речи) წარმოადგენს მთლიანი აზრის გამონატულებას სიტყვაში ან სიტყვებში. ამ განსაზღვრებაზე შეიძლება შეთანხმდენ სხვადასხვა შეხედულების წარმომადგენელიო (იქვე, გვ. 65).

¹ ფორტუნატოვი ამაზე ლაპარაკობს უფროს კლასებში გრამატიკის სწავლების საკითხთან დაკავშირებით; სათანადო ადგილი ასეთია: „При преподавании русской грамматики в старших классах учащиеся получают более полное знакомство с звуковой стороной русского языка... и главное внимание учащихся сосредоточивается на значениях, принадлежащих различным формам языка, и, следовательно, на отношении языка к мышлению; поэтому, в преподавании русской грамматики в старших классах школы особенно видное место должен иметь отдел синтаксиса“ (იხ. Преп. грам., РФВ, გვ. 58, ხაზი ჩუნიო—ა. ჩ.).

ფორტუნატოვი ამ ზოგადი განსაზღვრებიდან გამოდის; იგი იწყებს იმ აზრ-ცნების დეტალიზაციით, რომელიც საფუძვლად უდევს განსაზღვრებას. შედგენილობის მხრივ ამ აზრში ფორტუნატოვი ვარაუდობს ორ ნაწილს, რომელთაგან თითოეული შეიძლება იყოს რთულიც, და მიმართებას ამ ნაწილთა შორის (იქვე, გვ. 65—66); ეს ნაწილები წარმოდგენება (იქვე, გვ. 66). აზრი ფორტუნატოვის ესმის, როგორც პროცესი, როგორც აზროვნების აქტი, აგრეთვე, რამდენადაც საქმე ეხება მეტყველებაში აზრის გამოხატვას. თვით პროცესის შედეგიც (იქვე, გვ. 66). რაში მდგომარეობს ეს პროცესი? „აზრის ის პროცესი, რომელიც გამოიხატება მეტყველებითს წინადადებაში (ИЗЪЯВЛЕНИЕ В РЕЧИ) მდგომარეობს იმაში, რომ წარმოდგენათა მოცემულს შეხამებაში ჯერ გამოიყოფა ერთი ნაწილი, ამ აზრის პირველი ნაწილი, რომელიც თვითონ შეიძლება იყოს რთული და რომელიც შეიცავს აზრის პირველი საგნის წარმოდგენას, შემდეგ—მეორე ნაწილი, რომელიც აგრეთვე თვითონ შეიძლება იყოს რთული და რომელიც შეიცავს იმავე აზრის მეორე საგნის წარმოდგენას, და, ერთარცა მთლიანი აზრის მესამე ელემენტი, გამოიყოფა შეგნება კავშირისა ან კავშირის არარსებობისა აზრის ამ ორ საგანს შორის“ (იქვე, გვ. 66). ასეთი აზრი ფსიქოლოგიურ მსჯელობად იწოდება (გვ. 67). „ფსიქოლოგიური მსჯელობა, მასასადავ, შეიცავს სამ ელემენტს, მაგრამ როცა ფსიქოლოგიური მსჯელობა მეტყველებაში გადმოიცივს, თუნდაც ეს გადმოცემა სრულიც იყოს, შეგნება კავშირისა წარმოდგენათა შორის, რომელნიც მსჯელობის ცალკე ნაწილებს წარმოადგენენ, რასაკვირველია, არ შეიძლება იქნეს გადმოცემული ცალკე და შედის ერთ-ერთი ნაწილის გამოხატულებაში. ამიტომაცო, —ამბობს ფორტუნატოვი, — ფსიქოლოგიურს მსჯელობაშიაც. რამდენადაც მას ვიხილავთ მის მიმართებაში მის გამოხატულებასთან მეტყველებაში, ჩვენ შეიძლება გავარჩიოთ ორი ელემენტი: ფსიქოლოგიური მსჯელობის პირველი ნაწილი და მეორე მის იმ მიმართებაში პირველ ნაწილთან, რომელსაც აზრი ააშკარავებს“ (იქვე, გვ. 67—68). ამას მოსდევს მსჯელობისა და წინადადების ნაწილთა ასეთი კვალიფიკაცია: „ფსიქოლოგიური მსჯელობის მეორე ნაწილი მის მიმართებაში პირველ ნაწილთან შეიძლება იწოდოს ფსიქოლოგიურ შემასმენლად, ხოლო პირველი, რომელიც ნავარაუდევია ასეთი მეორე ნაწილის მიერ, — ფსიქოლოგიურ ქვემდებარედ იმისდა შესატყვისად, რომ ფსიქოლოგიური მსჯელობის ნაწილთა გამოხატულებას მეტყველებაში შეადგენენ ეგრეთ წოდებული ქვემდებარე და შემასმენელი წინადადებაში იმ შემთხვევებში, სადაც... ეს ნაწილები შეიძლება იქნენ გარჩეული მეტყველებაში“ (იქვე, გვ. 68).

ფსიქოლოგიურ მსჯელობასთან დაკავშირებით წყდება საკითხი სრულ და უსრულ წინადადებათა შესახებ. სრულს წინადადებაში მსჯელობის ყოველი ნაწილი აღნიშნულია სათანადო სიტყვით, არაფერია ნაკულისხმევი, ხოლო უსრული წინადადება არის „ისეთი ფსიქოლოგიური მსჯელობის გამოხატულება, რომელშიაც მისი შემადგენელი ორი ნაწილისაგან მხოლოდ ერთი შეიცავს სიტყვის ან სიტყვათა წარმოდგენებს. მაშინ როდესაც მეორე ნაწილს არ გააჩნია სიტყვიერი წარმოდგენა და შედგება აზრის საგნის ან მისი ნაწილის უშუალო წარმოდგენისაგან“ (იქვე, გვ. 68). ამისდა კვალობაზე ირკვევა, რომ სიტყვა ხანძარი არა თუ გარკვეული აფექტის ზეგავლენით წამოძახებული, არამედ დამშვიდებულ საუბარშიაც, შეიძლება იყოს ხანძარი, როგორც უსრული წინა-

დადება: იგი აღნიშნავდეს იქნება ფსიქოლოგიურ შემასმენელს, ხოლო ფსიქოლოგიური ქვემდებარის როლში თვით ხანძრის წარმოდგენა იქნებოდა. ისეთი სიტყვებიც, თურმე, როგორცაა სახლი, ღამაჲ, ხე, ფრინველი „შეიძლება, მოგვევლინოს მეტყველებაში წინადადებად, სახელდობრ, უსრულ წინადადებად“ (იქვე, გვ. 68—69).

42. ფსიქოლოგიური მხარის განხილვას მოსდევს ენობრივის ანალიზი. იგი იწყება შესიტყვების განსაზღვრებით: „შესიტყვებას მეტყველებაში მე ვუწოდებ იმ მთლიან მნიშვნელობის მიხედვით, რომელიც იწარმოება ერთი სრული სიტყვის (და არა ნაწილაკის) მეორე სრულ სიტყვასთან შეხამებით, იქნება იგი მთლიანი ფსიქოლოგიური მსჯელობის თუ მისი ნაწილის გამოხატულება“ (გვ. 69). როგორია შესიტყვების შედგენილობა? „ყოველს შესიტყვებაში განირჩევა მნიშვნელობის მიხედვით ორი ნაწილი: დამოკიდებული, არათავისთავადი და დამოუკიდებელი, თავისთავადი; შესიტყვებაში აზრის საგანი ამ ორი ნაწილისაგან ერთ-ერთში აღინიშნება, როგორც გარკვეულს მიმართებაში მყოფი აზრის საგანთან შესიტყვების მეორე ნაწილში“ (გვ. 69).

რა მიმართებაში იმყოფება წინადადება შესიტყვებასთან? ფორტუნატოვი ასხვავებს სრულსა და უსრულს წინადადებათ; უსრული წინადადების განსაზღვრება უკვე იყო ზევით მოცემული; სრულ წინადადებას კი იგი ასე განსაზღვრავს: „სრული წინადადება მეტყველებაში გამოხატავს ისეთ ფსიქოლოგიურ მსჯელობას ანუ წინადადებას აზრში (предложение в мыслях), რომელსაც ორსავე ნაწილში აქვს სიტყვათა წარმოდგენები“ (გვ. 70). აქვე მოცემულია პასუხი ზემოთ დასმულ კითხვაზე: „რუსულს ენაში სრული წინადადება ჩვეულებრივად შეიცავს ერთ სიტყვას კი არა, არამედ შესიტყვებას, თუმცა: გარკვეულს პირობებში შეიძლება შედგებოდეს ერთი სიტყვისაგანაც (ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.), მაგალითად, უპიროვნო თენდება, ეინავს, განუსაზღვრელი პიროვნებითი რეკავენ და სხვ. (გვ. 70). თუ, ერთის მხრით, სრული წინადადება გადმოიცემა ერთი სიტყვითაც, მეორე მხრით, უსრული წინადადება შეიძლება აღინიშნოს შესიტყვებით: „უსრული წინადადება შეიძლება შეიცავდეს არა მხოლოდ ცალკე სიტყვას, არამედ შესიტყვებასაც, როგორც ნაწილს ფსიქოლოგიური მსჯელობის ანუ მთელი წინადადებისა აზრში. მაგალითად, მფრინავი ფრინველი ანდა ფრინველი ფრენსაც კი შეიძლება იხმარებოდეს სრულს მეტყველებაში, როგორც უსრული წინადადებაც (ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.), მსგავსად, მაგალითად, ცალკე სიტყვისა ფრინველი“ (გვ. 70). ეს მაშინ ხდება, თუ შესიტყვება ფრინველი ფრენს ფსიქოლოგიური მსჯელობის ნაწილს გამოხატავს“.

როგორ წარმოდგენია წინადადების ნაწილები ფორტუნატოვის? იგი უწინარეს ყოვლისა ქვემდებარესა და შემასმენელს გამოყოფს. ქვემდებარის განსაზღვრება დამყარებულია შემასმენლის განსაზღვრებაზე, შემასმენლის განსაზღვრება კი ასეთი სახისაა: „გრანატიკული შემასმენელი ისეთი სიტყვაა ან სიტყვათა შეერთება, რომელშიაც ენის ფორმა აღნიშნავს აზრის მოცემულს საგანს აზრის

¹ შტრ. იქვე, გვ. 74: ... словосочетание, являющееся по образованию грамматическим предложением, может употребляться в речи и как неполное предложение, выражающее лишь одну часть психологического суждения“.

მიერ გამოაშკარავებულს შეხამებაში მეორე საგანთან“ (გვ. 71 — 72)¹. „გრამატიკული ქვემდებარე კი არის სიტყვა, რომელსაც უერთდება, რომელსაც მიეკუთვნება შესიტყვებაში გრამატიკული შემასმენელი“ (გვ. 71)².

გრამატიკულ შემასმენლად რუსულში არის ზმნა ურულილების ფორმებში, მაგრამ ზმნას გრამატიკულ შემასმენლად ხდის თურმე პირის ფორმები კი არა.. არამედ ღროსა და კილოს ფორმები (გვ. 72), სწორედ ამ ფორმებს უწოდებს ფორტუნატოვი შესმენილობის ფორმებს (იქვე). ამას ფორტუნატოვი ასე ასაბუთებს: „პირის ფორმებით ზმნაში აღინიშნება მოქმედება ანუ მდგომარეობა მის მიმართებაში გარკვეულ პირთან, რომელიც წარმოშობს მოქმედებას ან მატარებელია მდგომარეობისა, მაგრამ არ აღინიშნება ის, რომ ასეთი მიმართება მოქმედებისა ან მდგომარეობისა აშკარავდება აზრის მიერ (ზაზი ჩვენია—ა. ი.), [ასეთი მიმართება] რომ არ არის მოცემული აზრის საგანში“ (გვ. 72)³.

გრამატიკული ქვემდებარე და შემასმენელი ყოველთვის როდი გადმოგვცემს ფსიქოლოგიურ სუბიექტსა და პრედიკატს: ამდენადვე გრამატიკული და ფსიქოლოგიური ანალიზი ერთგვარ შედეგებს როდი იძლევა. ასე, მაგალითად, შესიტყვება: *NN* მოვიდა მოსკოვიდან გრამატიკული წინადადებაა, რომელშიაც მოსკოვიდან არის არამთავარი ნაწილი, დაკავშირებული გრამატიკულ შემასმენელთან მოვიდა; იმ ფსიქოლოგიურს მსჯელობაში კი, რომელიც ამ წინადადებით არის გადმოცემული, „შემასმენლად შეიძლება იყოს სიტყვის წარმოდგენა მოსკოვიდან, წარმოდგენა შესიტყვებისა კი *NN* მოვიდა შეიძლება შეადგენდეს ფსიქოლოგიური მსჯელობის ქვემდებარეს, რამდენადაც *NN*-ის საიდანაც მოსვლის თვით ფაქტი უკვე ცნობილი იყო“ (გვ. 74)... აგრეთვე: შესიტყვებანი მოვიდა *NN*, ფრენს ფრინველი შეიძლება ვინმართ მეტყველებაში, როგორც გამოჩატულება ისეთ ფსიქოლოგიურ მსჯელობათა, რომლებშიაც ქვემდებარებლად იქნებიან წარმოდგენანი სიტყვათა მოვიდა, ფრენს, შემასმენლად კი—წარმოდგენანი სიტყვათა *NN*, ფრინველი (გვ. 74). ამიტომაც: „გრამატიკულ წინადადებათა გრამატიკული ანალიზი სასტიკად უნდა იქნეს განსხვავებული იმ მსჯელობათა ანუ აზრში წინადადებათა ფსიქოლოგიური ანალიზისაგან, რომელნიც გამოიჩატვიან მეტყველებაში გრამატიკულ წინადადებებში“ (გვ. 75).

ამას გარდა ფორტუნატოვი აღნიშნავს, რომ მსჯელობის ნაწილთა თანამიმდევრობის მიხედვით წინადადების ნაწილთა თანამიმდევრობა არ შეიძლება იქნეს გათვალისწინებული: „ფსიქოლოგიურ მსჯელობაში ანუ წინადადების აზრში... ქვემდებარე შეადგენს პირველს ნაწილს, შემასმენელი—მეორე ნაწილს, პირველის მომდევნოს, მაგრამ ჩვენ არა გვაქვს უფლება აქედან გვაკეთოთ დასკვნა სიტყვათა განრიგების შესახებ სრულს წინადადებებში მეტყველებისა“... (გვ. 76—77).

¹ „... грамматическое сказуемое—такое слово или такое соединение слов, в котором формой языка обозначен данный предмет мысли в открываемом смысле сочетании его с другим предметом“. განსაზღვრების სიმძიმე რუსულადაც არა ნაკლებია ქართულ თარგმანთაშ შედარებით.

² „...грамматическим подлежащим является слово, с которым соединяется. к которому относится в словосочетании грамматическое сказуемое“...

³ „Формы, делающие глагол грамматическим сказуемым, не формы лица сами по себе; формами лица в глаголе обозначается действие или состояние в отношении к известному лицу, как производителя действия или носителя состояния, но не обозначается то, что такое отношение действия или состояния открывается мыслью, не дано в предмете мысли“.

43. ამრიგად, ფორტუნატოვის შეხედულების ხერხემალს ქმნის შემდეგი დებულებები:

1. წინადადება ფსიქოლოგიური მსჯელობის გამოხატულებაა. ფსიქოლოგიური მსჯელობის შეტგენილობაც, პროცესუალური რაობაც (არსებითად) პაულისებურია; წინადადებაში შესამე ნაწილად მიმართების 'შემოტანა აგრეთვე პაულის მოგვაგონებს (იხ. ზემოთ, გვ. 49).

2. წინადადების ნაწილები ფსიქოლოგიური მსჯელობის ნაწილების გამოხატულება არ არის და ვერც იქნება: გრამატიკული ქვემდებარე 'შეიძლება იყოს ფსიქოლოგიური შემასმენელი (პრედიკატი), გრამატიკული შემასმენელი—ფსიქოლოგიური ქვემდებარე (სუბიექტი) და—პირიკით. ფსიქოლოგიური სუბიექტ-პრედიკატის თანამიმდევრობა სრულებით არ განსაზღვრავს სიტყვათა თანამიმდევრობას წინადადებაში.

3. ქვემდებარის განსაზღვრება ემყარება შემასმენლის განსაზღვრებას; არც პირველი და არც მეორე არ განისაზღვრება ფსიქოლოგიურ ცნებებზე (კერძოთ, სუბიექტ-პრედიკატზე) დაყრდნობით. 'შესმენილობის ფორმებად მიიხიულება დროისა და კილოს ფორმა ზმნაში.

ერთი სიტყვით, შეხედულების პირველი ნაწილი წმინდა ფსიქოლოგისტურია, დანარჩენი წარმოადგენს ცდას ფსიქოლოგიზმისაგან განთავისუფლებისა.

შეხედულების ფსიქოლოგიური ბაზა განსაზღვრავს იიროთადი 'ეცთომის აუცილებლობას. ცალკე სიტყვა (სახელიც კი: ხანძარი, ფრინველი..) შესაძლებელია მიხნეულ იქნეს წინადადებად (უსრულად), თუ იგი გამოხატავს ფსიქოლოგიურს მსჯელობას; პირიკით, 'ესიტყვება (ისეთიც კი, როგორიცაა: ფრინველი ფრენს...) შეიძლება არ იყოს წინადადება, თუ გამოხატავს მხოლოდ ნაწილს ფსიქოლოგიური მსჯელობისა.

წინადადების ნაწილთა საკითხში ფსიქოლოგიზმი უარყოფილია, მაგრამ არ არის დაძლეული: ეს ნათლად ჩანს იმაში, რომ შესმენილობის ფორმებად დროისა და კილოს ფორმაა მიხნეული, ესე იგი, არასინტაქსური ფორმები; ხოლო პირის ფორმა, ზმნის ეს ძიოითადი სინტაქსური ფორმა, 'შესმენილობის მხრივ უფლებაყრილია მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი არ გვიჩვენებს, რომ „მოქმედებისა თუ მდგომარეობის განკუთვნება გარკვეული პიოისადმი აშკარავდება აზრის მიერ“. პირის ფორმა უფლებაყრილია იმისდა მიუხედავად, რომ მისი საშუალებით აღინიშნება „მოქმედება თუ მდგომარეობა მის მიქათობაში გარკვეულს პირთან, როგორც მოქმედების მწარმოებელთან ან მდგომარეობის მატარებელთან“.

ფსიქოლოგიზმი მაინც არ არის განდევნილი ქვემდებარე-შემასმენლის განსაზღვრებათაგან, რამდენადაც იქაც შეიქოა აზრის მომენტი: „შემასმენელი არის სიტყვა ანუ ისეთი 'შეერთება სიტყვათა, რომელშიაც ენის ფორმა აღნიშნავს აზრის მოცემულ საგანს აზრის მიერ გაშოაშკარავებულ ზგზაზგებაში სხვა საგანთან“ (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.). განსაზღვრების ბუნდოვანობა მხოლოდ თუ აძლიერებს ასეთი ფსიქოლოგიზმის სისუსტეს.

ცალკე აღნიშვნას საჭიროებს ფორტუნატოვის შეხედულების შემდეგი მომენტი. ზემოთ არაერთხელ შეგვხვდა გამოთქმა: წინადადება აზოში (предложение в мысли); მის კორელატად კიდეც—წინადადება შეტკეულებაში (предложение в речи). რომ ეს გასაგები გახდეს, უნდა მოვიგონოთ ფორტუნატო-

ვის შემდეგი სიტყვები: „იმის გამო, რომ მსჯელობა-ტერმინი ძველთაგანვე გარკვეულად იხმარებოდა ლოგიკაში, ზოგიერთი მეცნიერი წინააღმდეგი არის (Историко-журнал) ეს ტერმინი გადატანილ იქნეს ყოველ აზრზე, რომელიც გამოხატულია წინადადებით მეტყველებაში, მაგრამ ეს არ არის არსებითი საკითხი, იგი ეხება მხოლოდ ტერმინის ხმარებას. მაინც ჩვენ შეგვეძლოს გავგვეცინებინა „წინადადება“-სახელწოდება თვით იმ აზრსაც, რომელიც გამოიხატვის წინადადებაში აზრში და წინადადებანი მეტყველებაში, ვითარცა აზრის გამოხატულებაში“ (ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.)¹ მართალია, „წინადადება“-ტერმინიც (ბერძნული πρόταση) აგრეთვე იხმარება ლოგიკაში, სხვათა შორის იმავე აზრით, როგორც მსჯელობა, მაგრამ როგორადაც არ უნდა იყოს, იგი დიდი ხანია ცნობილია მეტყველებაში აზრის გამოსახატავად“ (Прен. грам., I ФВ, გვ. 67).

რა უფლებით შეგვიძლია ჩვენ გავავრცელოთ „წინადადება“ აზრზედაც? ალბათ, იმიტომ, რომ ფორტუნატოვის გაგებით „აზრში, რომელიც გამოიხატება წინადადებაში, ყოველ შემთხვევაში, მისი ორი ნაწილიდან ერთი მაინც შეიცავს სიტყვის წარმოდგენას ან სიტყვათა წარმოდგენებს“... (იქვე, გვ. 66). ჩვეულებრივად, ალბათ, ორივე ნაწილი ასეთი სიტყვის წარმოდგენას შეიცავს. ხოლო თუ კვლავ დავსვამდით კითხვას: რატომ ხდება ეს ასე?—იძულებული ვიქნებოდით გაკვეთვალისწინებინა ფორტუნატოვის შეხედულება მეტყველების მიმართების შესახებ აზროვნებასთან. გავრცელებული შეხედულება: მეტყველება არის საშუალება აზრთა გადმოსაცემად, ფორტუნატოვის დამკამყოფილებლად არ მიაჩნია: ისე გამოდის. თითქოს აზრი, რომელიც აშკარადება მეტყველებაში, არსებობს, ვითარდება სიტყვათაგან დამოუკიდებლივ ისევე, როგორც გრძნობანი, რომელნიც მართლაც არსებობენ და ვითარდებიან სიტყვათაგან დამოუკიდებლივ (იქვე, გვ. 54). უფრო მართებულად ფორტუნატოვის მიაჩნია ის გაგება, რომლის მიხედვითაც ენა წარმოადგენს არა მარტო საშუალებას აზრთა გამოსახატავად, არამედ აზროვნების იარაღსაც. აქ ის მაინც არის ნაჩვენები, რომ აზროვნება ქმნის თავისთვის რაღაცას ენის საშუალებით, მაგრამ ამით მაინც არ არის ზედმიწევნით განმარტებული აზროვნების პროცესში ენის მნიშვნელობა; ენა მაინც რაღაც გარეშედ არის მიჩნეული. „სინამდვილეში კი გარკვეული მხრით ენის მოვლენები თვით განეკუთვნებიან აზრის მოვლენებს. ენა ჩვენს ზეპირი მეტყველების პროცესში... არსებობს იმიტომ, რომ იგი არსებობს ჩვენს აზროვნებაში; ჩვენს მეტყველებაში სიტყვები უშუალოდ გამოხატავენ, ააშკარაებენ ისეთ აზრებს, რომელთა შედგენილობაში შედიან წარმოდგენანი იმავე სიტყვათა, ვითარცა სააზროვნო ნიშანთა... წარმოდგენანი სიტყვათა, ე. ი. წარმოშობის მიხედვით წარმოდგენანი კუნთებისა და აკუსტიკურ შეგრძნებათა, რომელთაც იწვევენ სიტყვების ნათქვამი ან გაგონილი ბგერები; [აი, ეს წარმოდგენანი] არიან აზროვნებაში სხვა წარმოდგენათა მაგიერნი, და, ამიტომ, თუ კი გვაქვს სიტყვათა წარმოდგენები, ჩვენ საშუალება გვეძლევა ვიაზროვნოთ იმის შესახებაც, რაც უშუალოდ სრულიად არ შეიძლე-

¹ „Мы можем, впрочем, распространить название „предложение“ и на самую мысль, выражающуюся в предложении в речи, т. е. можем различать предложения в мысли и предложения в речи, как в выражении мысли“: გვ. 67.

ბოლა წარმოგვედგინა ჩვენს აზროვნებაში და ვიაზროვნოთ ისე, როგორც ვერ ვიაზროვნებდით, სახელდობრ, აზრის საგანთა განზოგადებისა და განყენების მხრივ. თუ არ გვექნებოდა აზროვნების ნიშანთა წარმოდგენები" (იქვე, გვ. 55). თავისი აზრის საილუსტრაციოდ ფორტუნატოვი ამბობს: „საერთოდ არკეს მე ვერ წარმოვიდგენ ისე, რომ არ გამიჩნდეს წარმოდგენა რომელიმე ინდივიდუალური არკისა, რომლის შემადგენელი ნაწილები მეტ-ნაკლების სიცხადით წარმომიდგება, მაგრამ არკ-სიტყვის წარმოდგენა ჩემს აზროვნებაში არის წარმოდგენა ზოგადი ნიშნისა ყველა ინდივიდუალური არკისათვის“ (იქვე, გვ. 55).

მაშასადამე, საგანთა და თვისებათა ზოგადი წარმოდგენა არ არსებობს: ინდივიდუალური საგნის წარმოდგენა ეწევა მის მაგიერობას, თუ საქმე საგანს შეეხება; ხოლო თუ თვისებას ეხება საქმე, იგი რაიმე საგანთან დაკავშირებით წარმოიდგინება. მათ აღმნიშვნელ სიტყვათა წარმოდგენები კი შესაძლებელია იყოს „ზოგადის“ წარმოდგენას. აზროვნების დროს ცნობიერებაში ეს სიტყვის-წარმოდგენებია. მაშასადამე, აზრი ყოფილა შემდგარი არა საგანთა წარმოდგენებისაგან (ან სხვა რაიმე მოვლენებისა თუ პროცესებისაგან), არამედ სიტყვათა-წარმოდგენებისაგან. ასე რომ, ფრაზა ბალახი მწვანეა მეტყველებაში წარმოდგენს ორი სიტყვისაგან შემდგარ წინადადებას, აზროვნებაში კი—ამავე სიტყვათა წარმოდგენებს და მათს მიმართებას. ამიტომაც არსებობს წინადადება მეტყველებაში და წინადადება აზრში. ალბათ, ამიტომვე იყო შესაძლებელი აზრის, ფსიქოლოგიური მსჯელობის სამი ნაწილი ორამდე ყოფილიყო დაყვანილი (იხ. ზემოთ, გვ. 61), როცა გამოირკვა, რომ წინადადებაში მესამე ნაწილი ცალკე არ არსებობს.

ფორტუნატოვის ამ შეხედულების შესახებ შემდეგი უნდა ითქვას:

1. სიტყვის წარმოდგენა წარმოშობით კუნთებისა და აქუსტიკური შეგრძნებებია; მათ იწვევს სიტყვათა წარმოთქმული და გაგონილი ბგერები. ასე, ამბობს თვით ფორტუნატოვი. ყრუ-მუნჯთ ეს არა აქვთ. მაშ, თუ ფორტუნატოვის ლოგიკას გავყევით, იძულებული ვიქნებით დავუშვათ, რომ ყრუ-მუნჯთ აზრიც არ გააჩნიათ, მათს ცნობიერებაში ფსიქოლოგიურს მსჯელობას ადგილი არ ექნება.

2. ავიღოთ უდგეფქტო ადამიანი. განა შეიძლება იმის მტკიცება, რომ მას აზროვნების დროს მხოლოდ სიტყვათა წარმოდგენები აქვს? ფორტუნატოვი გვეუბნება: ჩვენს ცნობიერებაში არ მოიპოვება ისეთი სახე, რომელიც წარმოგვიდგენდეს „საერთოდ არკეს“ და არ იყოს ამა თუ იმ ინდივიდუალური არკის წარმოდგენა — შემადგენელ ნაწილთა მეტ-ნაკლების სიცხადითაო, ხოლო არკ-სიტყვის წარმოდგენა არის „წარმოდგენა ნიშნისა, რომელიც არის ზოგადი სხვადასხვა არყთათვისო“. ეს—ფაქტია. ამ ფაქტიდან ფორტუნატოვიმ ის დასკვნა გააკეთა, რომ **შეუძლებელია** აზროვნება ამ ინდივიდუალურ სახეზე დაყრდნობით და **აუცილებელია** სიტყვის წარმოდგენა, რომელიც „ზოგადს“ აღნიშნავს. ფსიქოლოგია, რასაკვირველია, ამას ვერ გაიზიარებს. ასეთი შეუძლებლობა არ არსებობს: „საერთოდ არყი“ მშვენივრად შეიძლება რებრეზენტირდებოდეს. „ინდივიდუალური არყის“ სახით. ეს სავსებით შესაძლებელია; ეს შესაძლებლობა კი ნიშნავს, რომ არ არსებობს ის აუცილებლობა, რომელზედაც ფორტუნატოვი მიგვიითითებს.

3. ფორტუნატოვი ამაზე შორს არ მიდის თავისი დებულების დასაბუთებისას. მაგრამ ხომ შეიძლებოდა ასე დაგვესვა საკითხი: განა ჩვენ ყოველთვის გვაქვს საყრდენის სახით ინდივიდუალური წარმოდგენა, თუნდაც იმავე არყისა? განა არ არის შემთხვევები, როცა ადგილი არა აქვს ასეთი ინდივიდუალური სახით რეპრეზენტაციას? რასაკვირველია, კი, და განსაკუთრებით ამას ადგილი აქვს მაშინ, როცა საქმე გვაქვს განყენებულ აზროვნებასთან. ასეთ შემთხვევებში ცნობიერების გაანალიზებისას მართლაც მხოლოდ სიტყვის წარმოდგენები შეიძლება შეგვჩრჩეს ხელში. მაგრამ ჯერ ერთი: ამის გაყოვლადება შეუძლებელია; უთუოდ აქვს მნიშვნელობა საგანს, რომელსაც ეხება აზროვნება. მის სიახლეს, მოაზროვნის ტიპს და სხვ. მეორეცაა, თვით იმ შემთხვევებშიც, როდესაც ექვიმუტანლად დადასტურდება, რომ მხოლოდ სიტყვის წარმოდგენები გვექონია, უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს სიტყვის წარმოდგენა არ არის პირველადი, იგი სიტყვას განეკუთვნება, სიტყვა კი არის ნიშანი სხვა რაღაცის, სახელდობრ, ცნობიერების ფენომენისა; ამიტომაც არ შეიძლება იგივეობის ნიშანი დაევსოთ სიტყვას (და მის წარმოდგენას) და ცნობიერების ფენომენს შორის, იქნება ეს ფენომენი (ამ შემთხვევაში აზროვნებითი) განცდილი რაიმე თვალსაჩინო წარმოდგენის სახით, თუ სხვაგვარად, ასეთი სახის გარეშე.

4. რეალური საგნის სიტყვით აღნიშვნისას ფსიქიკური კორელატი შეიძლება დროთა ვითარებაში გამოვარდეს: სიტყვა არკი'ს გაგონებისთანავე გავიგებთ მას ისე, რომ ცნობიერებაში არ გვექნება ინდივიდუალური არკის (ან სხვა რამ თვალსაჩინო სახის) რეპრეზენტაცია. თვალსაჩინო სახე საკირო ყოველთვის არ არის. მაგრამ აქ კითხვა ისმის: თვით სიტყვის-წარმოდგენა განა ყოველთვის არის ცნობიერებაში, თუ ისიც იზიარებს საერთოდ სხვა წარმოდგენათა ბედს და იხიზნება ცნობიერების სფეროდან არაცნობიერში? უნდა ითქვას, რომ მეტი საფუძველი მოიპოვება იმისათვის, რომ ეს სიტყვის-წარმოდგენები არ აღმოჩნდეს ცნობიერებაში, ვინემ იმისათვის, რომ საგნის წარმოდგენა არ მოიძიოს მასში.

ამრიგად: ზოგადი წარმოდგენა შეიძლება გარეპრეზენტდეს ინდივიდუალური სახის საშუალებით; ასეთი ინდივიდუალური სახის არარსებობა არ ანიჭებს თავისთავადობას სიტყვის-წარმოდგენას; საერთო წესის მიხედვით ეს სიტყვის-წარმოდგენებიც შეიძლება ცნობიერებაში არ არსებობდეს; ერთგვარი აზროვნება შესაძლებელია სიტყვის-წარმოდგენათა გარეშეც (ყრუ-მუნჯი). ყოველივე ამის გამო შეუძლებელია აზრის დაშლა სიტყვის-წარმოდგენებად, შეუძლებელია აზრს, ფსიქოლოგიურ მსჯელობას ეწოდოს „წინადადება აზრში“. ფორტუნატოვის წინადადება აზრში (предложение в мыслях) არის შედეგი აღრვეისა, — იმის აღრვეის, რაც აღინიშნება, იმასთან, რითაც აღინიშნება (ზედმიწვევით რომ ვთქვათ: აღსანიშნის აღრვეისა აღნიშვნელთან: არყის წარმოდგენა: არყი-სიტყვა: არყი-სიტყვის წარმოდგენა! — პირველი ირევა მესამეში). ასეთი აღრვეა უფრო შეუწყნარებელია, ვინემ ის, რომელსაც ებრძვის ფორტუნატოვი სკოლის გრამატიკებში, რადგანაც სკოლის გრამატიკების შეცთომა ასეთ შემთხვევაში ნათელი და ადვილად მისაკვლევეია, ფორტუნატოვის შეცთომა კი არა ადვილად მისაგნები და „ძნაიდ გამოსაწვლილავია“. აღრვეის თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა მეორე ვარიაცია ფორტუნატოვის განსაზღვრებისა, რომელიც დურნოვოს მოჰყავს: წინადადება

არის „მსჯელობა მეტყველებაში“, ე. ი. სიტყვიერი გამოხატულება მსჯელობისაო (იხ. Гр. Гр. Гр. გვ. 89). „მსჯელობა მეტყველებაში“ მხარს უმჭვნიებს „წინადადებას აზრში“, პირველი მეორის შესაფერი კორელატი არის.

ფორტუნატოვი იყენს განსაკუთრებულს ყურადღებას იპყრობს; ეს გასაგებია, თუ მოვიგონებთ, რომ ფორტუნატოვი მამამთავარია იმ სკოლისა, რომელმაც მთელს გრამატიკას საფუძვლად დაუდო ცნება ფორმისა, დაშალა სიტყვა ნივთიერსა და ფორმალურ ნაწილებად, მორფოლოგიას სიტყვის ფორმის შესწავლა დააკისრა, ხოლო სინტაქსის საგნად შესიტყვებანი, შესიტყვებათა ფორმა დასახა. ეს გვაფიქრებინებდა, რომ საგნის მართებული გაგება მიზნისა და მეთოდის მართებულს გაგებას მოგვიტანდა. იმედი აქაც არ გამართლდა: ახალმა საგანმა ახალი მეთოდი არ მოიტანა. ყოველ შემთხვევაში, ფორტუნატოვის შეხედულების ანალიზი სხვანაირი დასკვნის შესაძლებლობას არ იძლევა.

44. ფორტუნატოვის სკოლიდან გამოსული დურნოვო შემასმენლის განსაზღვრებისას ფორტუნატოვის განსაზღვრების მოდიფიკაციას იძლევა, როცა ამბობს: „გრამატიკული შემასმენელი ანუ შემასმენელი წინადადებისა არის სიტყვა, რომელსაც აქვს ფორმა, რომელიც აღნიშნავს მას, ვითარცა ნიშანს—აზრის მიერ გამოაშკარავებულს დროითს შეხამებაში აზრის თავისთავად საგანთან, რომელიც აღნიშნულია წინადადების ქვემდებარით“¹. ქვემდებარის შესახებ იგივე დურნოვო გვეუბნება: „გრამატიკული ქვემდებარე ანუ გრამატიკული წინადადების სუბიექტი არის არსებითი სახელის დამოუკიდებელი სახელობითი ბრუნვა, აღმნიშვნელი საგნისა, რომელიც არის წარმომშობი ან მატარებელი ნიშნისა, რომელიც გამოხატულია შემასმენლის მიერ მის—აზრის მიერ გამოაშკარავებულს—შეხამებაში ამ ნიშანთან“². ქვემდებარის განსაზღვრის მეთოდიც ასევე ფორტუნატოვისეულია; დურნოვოც არ ემყარება ფსიქოლოგიურ სუბიექტ-პრედიკატს ქვემდებარე-შემასმენლის განსაზღვრისას ისევე, როგორც ფორტუნატოვი. ამისდა მიუხედავად განსაზღვრება მინც ფსიქოლოგისტურია: ესეც საერთო აქვს დურნოვოს ფორტუნატოვთან. ოღონდ ერთი განსხვავება გვეცემა თვალში: ფორტუნატოვმა დამოუკიდებელი განსაზღვრა შემასმენელი, ქვემდებარის განსაზღვრება კი შემასმენლის განსაზღვრებაზე დააფუძნა. დურნოვო კი შემასმენლის განსაზღვრისას ქვემდებარეს ეყრდნობა და, პირიქით, ქვემდებარის განსაზღვრისას შემასმენელს. ამდენადვე დეფინიციის წესიც დარღვეულია: თავს იჩენს circulus

¹ განსაზღვრება ქართულად მძიმე და ბუნდოვანი გამოდის: რუსულად იგი ასეთის სახისაა „Грамматическое сказуемое или Сказуемое (предикат) предложения—слово, имеющее форму, обозначающую его, как признак в открываемом мыслью сочетании его во времени с самостоятельным предметом мысли, обозначенным подлежащим предложению“: Грам. Слов., გვ. 105: Сказуемое.

² „Грамматическое подлежащее или Субъект грамматического предложения—независимый именительный падеж существительного, обозначающий предмет, являющийся производителем или носителем признака, выраженного сказуемым (см.) в его открываемом в мысли сочетании с этим признаком“: იქვე, გვ. 86: Подлежащее. როგორც რუსულა ტექსტიდან ჩანს, ქვემდებარისა და შემასმენლის განსაზღვრებებს ქართულად თარგმნისას არ შეუძლიათ სიმძიმე და ბუნდოვანობა.

vitiosus-ი. რაც შეეხება წინადადებას, დურნოვო არ იმეორებს ფორტუნატოვის: ჩანს, გაუმართლებელია ფსიქოლოგიურ მსჯელობაზე დაყრდნობა და თქმა: წინადადება ფსიქოლოგიური მსჯელობის გამოხატულებააო. ამიტომაც დურნოვო წინადადების განსაზღვრისას ფორტუნატოვის აღარ მისდევს. მას ასეთი განსაზღვრება მოჰყავს: წინადადება არის „სინტაქსური ერთეული (შესიტყვევა ან ცალკე სიტყვა), რომელიც ინტონაციით და სხვა ფორმალური ნიშნებით აღნიშნულია, ვითარცა გარკვეული სახის დამთავრებული მთლიანობა“. ამრიგად, ფორტუნატოვის ნიადაგზე მდგომი დურნოვოც კი არ იღებს წინადადების ფორტუნატოვისეულ განსაზღვრებას.

15. პეშკოვსკის შესედულებამ ჩვენთვის საინტერესო საკითხში გარკვეული ევოლუცია განიცადა. ამ ევოლუციის შინაარსს ფსიქოლოგიის უარყოფა და ახალი გზების ძიება შეადგენს. დაიწყო კი მან ფსიქოლოგიზმით. ამისდა გვარად ჩვენ ორ პეშკოვსკის გავიციანობთ: პეშკოვსკის, ფსიქოლოგისტ¹, ავტორს ცნობილი წიგნისა „Русский синтаксис в научном освещении“ და პეშკოვსკის, ახალი გზების მაძიებელს, ავტორს რამდენისამე წერილისა „Литературная энциклопедия“-ში. ფსიქოლოგიზმთან დაკავშირებით ჩვენ მხოლოდ პირველი პეშკოვსკი გვაინტერესებს.

პეშკოვსკის ფსიქოლოგიზმი თვით აღნაგობით ყველა არსებობს მომენტში ფორტუნატოვის გამეორებაა, თუმცა საინტერესო თავისებურებებიც მოეპოვება. ამოსავალი მისთვისაც ფსიქოლოგიური მსჯელობაა, რომელსაც აზრსაც უწოდებს: „ისეთი შეერთება წარმოდგენათა, რომელშიაც ჩვენ შევიცნობთ მათს თანამიმართებას (соотношение), იწოდება ფსიქოლოგიაში ფსიქოლოგიურ მსჯელობად, ჩვენ კი მარტივად მას აზრს დაუძახებთ, რადგანაც ყველა ჩვენი აზრი არის სწორედ ასეთი ფსიქოლოგიური მსჯელობა“ (Синт., გვ. 120). ეს აზრი განსხვავდება წარმოდგენათა ასოციაციისაგან იმით, რომ 1. მის შემადგენელ ორ წარმოდგენას შორის არსებობს უფრო მკვიდრო ორგანული კავშირი, ვინემ სხვა, ასოციაციაში შემავალ წარმოდგენათა შორის; 2. ასოციაციის პროცესი მექანიკურად მიმდინარეობს და განიცდების, ვითარცა პასიური; აზრს კი თან ახლავს ძალისხმევა (усилие), მასში მონაწილეობს ნებისყოფა. ეს უკანასკნელი ძალიან ხშირად მიიჩქმალება, იგი არა ჩანს განსაკუთრებით იმ აზრებში, რომელთაც შევეჩვიეთ, სამაგიეროდ ახალი აზრი, „წარმოდგენათა ახალი განზრახვი შეერთება არის მუშაობა, და ყოველმა ჩვენგანმა იცის, რომ ეს არის ძალიან მძიმე მუშაობა“ (Синт., გვ. 121).

წარმოდგენები შეიძლება არსებობდეს სიტყვის გარეშე; შეიძლება აგრეთვე მათი შეერთებაც; ასეთს შემთხვევაში მივიღებთ „აზრს სიტყვების გარეშე“ (გვ. 121). ასეთი აზრები აქვს პირატყვეს (ძალღს, მაგალ.). აზრში წარმოდგენები ჩნდება არა ერთსა და იმავე დროს; ერთი უსწრებს მეორეს; ის წარმოდგენა.

¹ ქვემოთ ისიც იქნება ნაჩვენები, რომ პეშკოვსკი ლოგიციზმისაგანაც არ არის თავისუფალი, რამდენადაც მეტყველების ნაწილთა კვალიფიკაციის ეხება საქმე; მაგრამ მის სინტაქსში ფსიქოლოგიზმს ვერ უარყოფთ, თუნდაც რომ ამ სინტაქსს სარჩელად ნორფოლოგიური ცნებები ედვას; პეშკოვსკის საერთო აზროვნების შინაგანი ლოგიკის საკითხს ასეთს პირობებში ჩვენ არ ვუხებთ.

რომელიც აზრში პირველად იჩენს თავს, იწოდება ფსიქოლოგიურ ქვემდებარედ. ის წარმოდგენა კი, რომელიც უკავშირდება ფსიქოლოგიურ ქვემდებარეს, იწოდება ფსიქოლოგიურ შემასმენლად (გვ. 122). გადამწყვეტი მნიშვნელობისა ეს წარმოდგენები კი არ არის, არამედ მათი თანამიმართება (соотношение); ამ თანამიმართების შეგნება ამ წარმოდგენებს რომ აქცევს აზრის წევრებად, და, მაშასადამე, აზრს რომ ქმნის (გვ. 123). აზრი შეიძლება პირუტყვისაც ჰქონდეს; ადამიანის აზრი, მეტყველის აზრი იმით განსხვავდება პირუტყვის აზრისაგან, რომ „ადამიანის წარმოდგენები დაკავშირებულია სიტყვებთან, სიტყვებს კი აქვს ფორმა. ამის გამო ადამიანის წარმოდგენებს აქვს ფორმა“ (გვ. 123). პირუტყვის წარმოდგენები კი უფორმოა. რას ნიშნავს: „წარმოდგენას აქვს ფორმა“? ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანმა რაც უნდა წარმოიდგინოს, უთუოდ წარმოიდგენს მას ან საგნის სახით, ან ნიშნის სახით, ნიშნებში კიდე განასხვავებს მუდმივს, დროებითს და სხვა ნიშნებს (იქვე. გვ. 123); ასე, მაგალ., ღრუბლებში დაკლანკის ხაზს ის ხან საგნად წარმოიდგენს (ელვა), ხან კიდე ნიშნის სახით, რომელსაც რაიმე საგანი წარმოშობს (ელავს)... ასე რომ ადამიანი აზროვნებს გრამატიკული ფორმებით (გვ. 124).

თუ ის წარმოდგენები, რომელნიც ერთდებიან აზრში, ე. ი. ფსიქოლოგიური ქვემდებარე და ფსიქოლოგიური შემასმენელი, გამოიხატა სიტყვებით, მივიღებთ წინადადებას. ამგვარად: „წინადადება არის სიტყვა ან შესიტყვება, რომელიც გამოხატავს აზრს. წინადადება, რომელშიაც სიტყვებით გამოხატულია ფსიქოლოგიური ქვემდებარეცა და ფსიქოლოგიური შემასმენელიც, იწოდება სრულად. წინადადება, რომელშიაც გამოხატულია მხოლოდ ფსიქოლოგიური ქვემდებარე ან მხოლოდ ფსიქოლოგიური შემასმენელი, ან მხოლოდ ნაწილი ერთისა ან მეორისა, იწოდება უსრულ წინადადებად“ (გვ. 127). უსრული წინადადების ნიმუშებად მოყვანილია ასეთი მაგალითები: უკაცრავად! მშვიდობით! საით? ნაბიჯით! ხანძარი! და სხვა.

ამის შემდეგ პეშკოვსკი გვეუბნება: ყველაფერი, რაც ითქვა წინადადების შესახებ, თანაბრად უდგება დედამიწის ყველა ენის წინადადებებს; აქ წარმოდგენილი განსაზღვრებები, ასე ვთქვათ, ზოგადფსიქოლოგიური თუ ზოგადლოგიკურია. გრამატიკული წიშნების მხრივ კი წინადადება სხვადასხვანაირია სხვადასხვა ენაში, და განსხვავებულია ერთ ენაშიც სხვადასხვა პერიოდში. გრამატიკული თვალსაზრისით, რუსული წინადადება, მაგალითად, არის „შეხამების გარკვეული ფორმა“ (გვ. 128—129).

ამით პეშკოვსკი გადადის წინადადების წმინდა გრამატიკულ განხილვაზე. მისთვის საკითხი ასე დგას: „რა ფორმებით გამოიხატება რუსულში ფსიქოლოგიური ქვემდებარე, ფსიქოლოგიური შემასმენელი და მათი თანამიმართება?“ (გვ. 128). პირველი პასუხი ასეთია: „თუ ფსიქოლოგიური ქვემდებარე და ფსიქოლოგიური შემასმენელი თითოეული ცალკე სიტყვით იქნა გადმოცემული, მივიღებთ ე. წ. გაუვრცელებელ წინადადებას“ (გვ. 129). „გარეგნულად (!) ასეთი შეხამება განისაზღვრება, როგორც სახელობითი ბრუნვა არსებითი სახელისა და მასთან შეთანხმებული ზმნა“ (გვ. 129). ამის მაგალითია, ვთქვათ: მადლი ეეფს¹. ფსიქოლოგიური ქვემდებარე გადმოცე-

¹ პეშკოვსკის მაგალითია: „Нужда скажет“; მას სხვა მაგალითებიც მოყავს; ჩვენი მაგალითიც მია პიერ მოყვანილია ანა ადებული.

მულია სახელობითი ბრუნვით (მაღლი), ფსიქოლოგიური პრედიკატი — ზმნით (კეფს). სადღა თანამიმართება სუბიექტსა და პრედიკატს შორის? იგი მოცემულია ზმნის ფორმაში. რომელიც შეთანხმებულია სახელთან; ესე იგი: „გრამატიკული შემასმენელი შეესატყვისება ერთბაშად აზრის ორ წევრს: ფსიქოლოგიურ შემასმენელსა და მის თანამიმართებას ქვემდებარესთან“ (გვ. 131). მაგრამ ჩვენ ხომ ვიცით, რომ აზრისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა სწორედ ამ თანამიმართებას აქვს, რომ ამ თანამიმართების დამყარებაა დაკავშირებული ძალისხმევასთან, აქტივობის შეგრძნებასთან. მაშასადამე, ზმნაში ყოფილა მოცემული „აქტიური საწყისი ჩვენის აზრისა, თვით პროცესი აზროვნებისა“ (გვ. 131). ამიტომაც: „გასაგებია, რომ შემასმენელი-ზმნა აზრის პროცესის მიმართ არის წინადადების უმთავრესი წევრი და საერთოდ ჩვენი მეტყველების უმთავრესი წევრი“¹.

კი, მაგრამ ენობრივად ხომ შემასმენელი-ზმნა დამოკიდებულია ქვემდებარესახელზე? აკი ზმნა იმავე რუსულში დამოკიდებულია სახელზე პირსა, რიცხვსა და სქესში? პე შკოვსკის ეს ყველაფერი გათვალისწინებული აქვს, მაგრამ იგი მაინც სხვანაირად მსჯელობს: „ყოველი დამსგავსება.— ამბობს იგი,— წარმოადგენს ერთგვარს დაქვემდებარებას იმ სიტყვისა, რომელიც ემსგავსება, იმ სიტყვისადმი, რომელსაც იგი ემსგავსება... [მაგრამ] შემასმენლის ქვემდებარესთან შეთანხმებაში იგი ძლიერ ხანს.— შემასმენლის წონისა და მნიშვნელობის შეფარდებით. ზოგი ამ დაქვემდებარებას მოჩვენებითსაც კი უძახის, ხოლო თვით შეთანხმებას ქვემდებარისა შემასმენელთან უწოდებენ შეთანხმებას თანასწორულებიანთა (согласование на равных правах). ფსიქოლოგიურად ეს უთუოდ ასეა. შეხამებაში: იგი მიდის ორივე სიტყვა ჩვენ თანაბრად შესაფერისად მიგვანინა ერთი-მეორისათვის, თითქოს ისინი უთანხმდებოდენ ერთი-მეორეს. მეორე მხრით, გარეგნულად დამოკიდებულება მიდის სიტყვისა იგი სიტყვაზე უდავოა: ზმნა იცვლება პირისა და რიცხვის მიხედვით, არსებითი სახელი კი პირების მიხედვით სულ არ იცვლება, რიცხვის მიხედვითაც ყოველთვის— არა (არასინტაქსური ფორმა). ცხადია, რომ მხოლოდ ცვალებადი ფორმა შეიძლება დაემსგავსოს არა-ცვალებადს, და არა—პირიქით. მაინც წმინდა გარეგნულის მხრითაც შემასმენლის ქვემდებარესთან შეთანხმებაში არის ნიშნები შემასმენლის განსაკუთრებული თავის თავადობისა“ (გვ. 147—148).

რაში გამოიხატება ეს თავისთავადობა? ორ რაშიმე: 1. ზმნის პირველი და მეორე პირი თხრობითს კილოში ხშირად, ხოლო ბრძანებითში ჩვეულებრივად არ საჭიროებს ქვემდებარეს; მაგალ., *Люб.ю тебя, Петра творенье... Приветствую тебя, пустынный уголк... Уйди! Отстань!* (გვ. 148—149); ქვემდებარის ხმარებას ასეთს შემთხვევაში შეუძლია სულ სხვა ნიუანსი მიანიჭოს ნათქვამს (დაპირისპირებისა—თხრობითს კილოში, სუსტი ბრძანებითისა—თუ ბრძანებითს კილოს ეხება საქმე...). პირველი და მეორე პირი, ამრიგად, თავისთავად იხმარება. პე შკოვსკი იძლევა კიდევ ამ მოვლენის ახსნას: პირველი და მეორე პირის ნაცვალსახელთა დანიშნულებაა პირი აღნიშნონ; პირს

¹ „Понятно, что сказуемое-глагол, по отношению к процессу мысли, есть важнейший член предложения и важнейший член нашей речи вообще“: გვ. 131.

ზმნის დაბოლოებაც აღნიშნავს; ასე რომ „ნიეთიერი მნიშვნელობა ამ პიროვან სიტყვათა უდრის ზმნის დაბოლოებათა ფორმალურ მნიშვნელობას“ (გვ. 150); ამიტომ პიროვანი სახელები თამამად შეგვიძლია არ ვიხმაროთ. 2. რიცხვის ფორმა ზმნაში შეიძლება იყოს თავისთავადი, ესე იგი, შეიძლება ზმნა არ შეეთანხმოს რიცხვში ქვემდებარეს; ამას ადგილი აქვს აზრის მიხედვით შეთანხმებისას: მაგალ., *Вокруг стоит стража, на плечах топорики держат...* გვ. 152.

ორივე ეს გარემოება პლუს ზმნის განსაკუთრებული წონა და მნიშვნელობა ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით საშუალებას აძლევს პეშკოვსკის ძალაში დატოვოს თავისი დებულება: „შემასმენელი-ზმნა (აზრის პროცესთან მიმართებაში) არის ყველაზე მნიშვნელოვანი წევრი წინადადებისა და ყველაზე მნიშვნელოვანი წევრი ჩვენის მეტყველებისა საერთოდ“. ამასთან უშუალოდ არის დაკავშირებული კილოსა და დროის კატეგორიის კვალიფიკაცია: „...დროსა და კილოს არა აქვს არსებითად არც დამახასიათებელი სინტაქსური, არც დამახასიათებელი სიტყვაწარმოებითი ნიშნები; ეს არის ფორმები, რომლებიც თითქოსდა დგას ორივე ამ კატეგორიის გარეშე. ამისდა მიუხედავად, ზმნაში დრო და კილო მაინც უნდა იქნეს მიჩნეული მთავარ სინტაქსურ ფორმებად იმიტომ, რომ იგინი ქმნიან ზმნურობას (глагольность) და მით ქმნიან წინადადების უმთავრეს წევრს, შემასმენელს (გვ. 142—143).

გვრჩება მხოლოდ ქვემდებარის, შემასმენლისა და დამატების (საბოლოო) განსაზღვრება გავითვალისწინოთ პეშკოვსკის მიხედვით. „ვინაიდან შემასმენელი და ზმნა იდენტურია, გასაგებია, რომ შემასმენლის გრამატიკული მნიშვნელობა იგივე იყოს, რაც ზმნისა: შემასმენელი გამოხატავს ნიშანს, საგნის მოქმედებით წარმოქმნილს. შემასმენლის მნიშვნელობიდან კი გამომდინარეობს მნიშვნელობა ქვემდებარისა, რადგანაც ქვემდებარეში ყოველთვის გამოიხატება სწორედ ის საგანი, რომელიც თავის მოქმედებით წარმოშობს იმ ნიშანს, რომელიც შემასმენელშია გამოხატული. მოკლედ, ქვემდებარე შეიძლება განისაზღვროს, როგორც შემასმენელში გამოხატული ნიშნის წარმოშობი ანუ, კიდევ უფრო მოკლედ, როგორც გრამატიკული მოქმედი ანუ მოქმედი საგანი“ (გვ. 133—134). „დამატება ანუ არსებითი სახელის ირიბი ბრუნვა არის ფორმა, რომელიც გამოხატავს საგანს მის მიმართებაში სხვა საგანთან ანუ საგნის ნიშანთან“ (გვ. 159). ასე განსაზღვრავს დამატებას პეშკოვსკი. და ეს მაშინ, როცა რამდენსამე გვერდს იქით მას ნათქვამი აქვს: „სიტყვა, რომელზედაც დამოკიდებულია დამატება, ცხადია, ყოველთვის არის მმართველი სიტყვა, თვით დამატება კი მართული სიტყვაა“ (გვ. 165; ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.). ამ სიტყვებშია მოცემული დამატების სინტაქსური რაობა, მაგრამ პეშკოვსკი ამას ყურადღებას არ აქცევს.

სინტაქსურ მომენტს მეტი მნიშვნელობა ენიჭება განსაზღვრების დეფინიციამ: „განსაზღვრება არის სახელი, რომელიც უთანხმდება წინადადების სხვა სახელს და გამოხატავს ამ შეთანხმების საშუალებით ნიშანს, რომელიც საგნის ბუნებაშია ჩამარხული“ (გვ. 195).

პეშკოვსკის აქ წარმოდგენილ შეხედულებას ფორტუნატოვის შეხედულებასთან¹ საერთო აქვს შემდეგი ძირითადი დებულებები: 1. წინადადების

¹ მიხედვლობაში გვაქვს ფორტუნატოვის ის შეხედულება, რომელიც ზემოთ იყო განხილული.

განსაზღვრისას პეშკოვსკი ისევე, როგორც ფორტუნატოვი, ფსიქოლოგიურ მსჯელობას ემყარება. ფსიქოლოგიური მსჯელობის რაობა ერთსა და მეორესაც ერთნაირად ესმის; პეშკოვსკისაც შესაძლებლად მიაჩნია აზრი ეწოდოს ამ მსჯელობას; 2. ზოგადი ფსიქოლოგიური კონცეფციის მიხედვით შესვენილობის მთავარ ფორმებად პეშკოვსკი კილოს და დროის ფორმებს თვლის, თუმცა თვითვე აღნიშნავს, რომ ეს ფორმები სინტაქსური არ არის; 3. წინადადების ნაწილთა განსაზღვრა ორსავე შემთხვევაში ფსიქოლოგიურ სუბიექტ-პრედიკატზე დამყარების გარეშე ხდება.

თავისებურია პეშკოვსკის გაგებაში: 1. წინადადების ენობრივი კვალიფიკაციის წამოყენება ფსიქოლოგიურს გარდა; 2. შემასვენელ-ზმნის მიჩნევა წინადადებისა და, საერთოდ, მეტყველების უმთავრეს ნაწილად; ამასთან დაკავშირებით ცდა წინადადებაში ზმნის სინტაქსური თავისთავადობის მტკიცებისა; 3. წინადადების ნაწილთა განსაზღვრებანი და 4. ზოგიერთი დეტალი. დავიწყოთ ამ უკანასკნელით.

46. ფსიქოლოგიური მსჯელობის განსაზღვრისას პეშკოვსკი ამბობს: „წარმოდგენათა ისეთი შეერთება, რომელშიაც ჩვენ შევიცნობთ მათს თანამიმართებას, იწოდება ფსიქოლოგიაში ფსიქოლოგიურ მსჯელობად“ (გვ. 120), ხოლო რომელ ფსიქოლოგიაში, უკეთ, ფსიქოლოგიის რომელ მიმდინარეობაში. პეშკოვსკი არ ამბობს; ამის გარეშე კი ეს უმართებულო განზოგადებას წარმოადგენს: ფსიქოლოგიაში მართლა არსებობს ასეთი გაგება, მაგრამ მას მეტს ანგარიშს ენათმეცნიერები უწყევენ, ვინემ ფსიქოლოგები; არც ერთი მნიშვნელოვანი ფსიქოლოგი ამჟამად მას არ იზიარებს. შესაძლებელია გვიტხრან: სკოლისა და თვითგანვითარებისათვის დამხმარე წიგნში, ისიც პოპულარულში (ასეთია პეშკოვსკის „სინტაქსის“ დანიშნულება) შეუძლებელი იყო ფსიქოლოგიის მიმდინარეობათა შესახებ ბაასიო. ჩვენ კი ვიტყოდით, რომ სწორედ ასეთ წიგნში შეუწყნარებელია თავისუფალი მოპყრობა ძირითად ცნებასთან, რადგანაც სკოლა და თვითგანვითარების მაძიებელი კრიტიკულად ვერ მოეპყრობა წიგნს და მის ყოველ დებულებას უდავოუ ჩათვლის. ასეთსავე შენიშვნას იწვევს იქვე ნათქვამი: ფსიქოლოგიურ მსჯელობას „ჩვენ მარტივად აზრს ვუწოდებდეთ იქნებაო“ (იქვე, გვ. 120); ფსიქოლოგიაში აზრის რაობა კიდევ უფრო სადავოა, ვინემ მსჯელობისა; აზრისადმი ასეთი მარტივი აპელაცია უფრო გრამატიკოსთა ტრადიციისათვის დამორჩილებას მოწმობს, ვინემ ფსიქოლოგიის ფაქტისათვის ანგარიშის გაწევას. ყოველ შემთხვევაში, აზრისა და ფსიქოლოგიური მსჯელობის გაიგივება ფსიქოლოგიისათვის მისაღები არ არის.

კორექტივს საჭიროებს პეშკოვსკის დებულება: ადამიანის წარმოდგენა იმით განირჩევა პირუტყვის წარმოდგენისაგან, რომ მას ფორმა აქვს; იგი ყველაფერს წარმოიდგენს ან როგორც საგანს, ან როგორც ნიშანს და სხვა; ერთი სიტყვით, ადამიანი გრამატიკული ფორმებით აზროვნებსო. ამ დებულებას შემოფარგვლა სჭირდება, რადგანაც თვით პეშკოვსკი ამბობს, რომ ადამიანს აქვს არა მარტო ენობრივი აზროვნება, არამედ წინარეენობრივი და ზეენობრივიც (იხ. გვ. 132—133); არც პირველში, არც მეორეში ენობრივი სამოსი ცნობიერების ფენომენებს არა აქვს. მაშასადამე, გრამატიკულ ფორმებში აზროვნებით არ ამოიწურება ადამიანის აზროვნება. ამდენადვე დებულებაში მოცემულ

დაპირისპირებას მეტყველისა და პირუტყვის აზროვნებისა ზედმიწევნილობა აკლია¹.

პეშკოვსკის წინადადების ორი განსაზღვრება აქვს მოცემული; ერთი ამბობს: „წინადადება არის სიტყვა ანუ შესიტყვება, რომელიც გამოხატავს აზრს“ (გვ. 127), მეორის მიხედვით კი იგი წარმოადგენს „არსებითი სახელის სახელობის ბრუნვას და მასთან შეთანხმებულ ზმნას“ (გვ. 129). მეორე განსაზღვრების საჭიროებას პეშკოვსკი იმით ასაბუთებს, რომ პირველი განსაზღვრება არის „წინადადების ზოგად-ფსიქოლოგიური ანუ ზოგად-ლოგიკური“, ხოლო რომელისამე ცალკე ენის წინადადებას თუ ავიღებთ, დავინახავთ, რომ ყოველს ეპოქაში წინადადება ხასიათდება „გარკვეული გრამატიკული ნიშნებით“ (გვ. 127), რომ „გრამატიკულის თვალსაზრისით სრული წინადადება არის სხვა არაფერი, თუ არ შეხამების გარკვეული ფორმა“ (გვ. 128). ამ უკანასკნელი ფრაზის შემდეგ უნაურად ისმის პეშკოვსკის სიტყვები: „ასეთი შეხამებანი [ლაპარაკია გაუფრცვლებელი წინადადების შესახებ] გარეგნულად (с внешней стороны: ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.) განისაზღვრებიან, როგორც არსებითი სახელის სახელობითი ბრუნვა და მასთან შეთანხმებული ზმნა“. დამახასიათებელია ეს: გარეგნულად. თუ სრული წინადადება სხვა არაფერია, თუ არ შეხამების გარკვეული ფორმა, სახელობითი ბრუნვა და მასთან შეთანხმებული ზმნა წინადადების გარეგნული მხარე კი არ იქნება, არამედ თვით წინადადება, და თუ პეშკოვსკი მაინც ამბობს გარეგნულად, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ფსიქოლოგიზმი გადაჰყვამს მას იქაც, სადაც იგი წმინდა გრამატიკული ანალიზის ჩატარებას ლამობდა. ეს — სხვათა შორის.

როგორ ესმის პეშკოვსკის გადასვლა პირველიდან მეორე განსაზღვრებაზე? ვფიქრობთ, უმართებულოდ. მაგრამ ჯერ ტერმინოლოგიისათვის, უკეთ: ფრაზის გაგებისათვის. „წინადადების ეს განსაზღვრება არის ზოგად-ფსიქოლოგიური ანუ ზოგად-ლოგიკური“. როგორ გავიგოთ ეს? თუ ეს ფრაზა გულისხმობს, რომ განსაზღვრება, როგორც დეფინიცია, არის ზოგად-ლოგიკური, ეს ტაქტოლოგია იქნებოდა: ყოველი დეფინიცია არის (უკეთ, უნდა იყოს) ლოგიკური, რამდენადაც მისთვის სავალდებულოა ყველა იმ მოთხოვნილებათა დაცვა, რომელთაც ამისთვის ლოგიკა აწესებს; ამას გარდა, თუ ფრაზას ასე გავიგებდით, მეორე პრედიკატი „ზოგად ფსიქოლოგიური“ სრულიად უადგილო იქნებოდა: ფსიქოლოგიას დეფინიციასთან არაფერი ესაქმება. მაშასადამე, ეს ფრაზა განსაზღვრების ფორმალურ რაობას კი არ გულისხმობს, არამედ მოცემული ცნების ბუნებას ახასიათებს. ეს მით უფრო საფიქრებელია, რომ დაპირისპირებას სახით იქვე ქვემოთ ლაპარაკია გრამატიკული ნიშნების შესახებ. მაგრამ თუ ასეა, წინადადების ეს განსაზღვრება ფსიქოლოგისტური (თუ ლოგიცისტური) ყოფილა (და არა „ზოგად-ფსიქოლოგიური ანუ ზოგად-ლოგიკური“): იმ ფრაზას მაშინ ის აზრი ექნებოდა; რომ წინადადების იმ განსაზღვრებაში მოცემულია ფსიქოლოგიური რაობა წინადადებისა (თუმცა „ანუ ზოგად-ლოგიკური“ ასეთ შემთხვევაში გაუმართლებელი იქნებოდა).

¹ პეშკოვსკი თითქოს იძლევა ასეთ შემოფარგლას, როცა ამბობს: „როცა ადამიანი ფიქრობს სიტყვებით“ (გვ. 124), მაგრამ თვით დებულებაში არსად აქვს ეს მოხსენებელი.

ამგვარად: თუ ფრაზა სწორად გავიგეთ, აზრთა მსვლელობა ასეთია: ერთ-მა განსაზღვრებამ გამოარკვია წინადადების ფსიქოლოგიური რაობა; ეს ყველა ენისათვის ზოგადიაო: ახლა რუსული წინადადების სპეციფიკური მხარეები გავითვალისწინოთ და წინადადების რუსული სახეობის განსაზღვრება გამოვიმუშაოთო. ასე მსჯელობა იმას შეუძლია. ვინც ფიქრობს, რომ წინადადება არის არა მარტო გრამატიკის. არამედ ფსიქოლოგიისა და ლოგიკის ცნებაც. მხოლოდ ასეთ პირობებში შეიძლება, ჯერ ფსიქოლოგიური (ან ლოგიკური) მხარე გაითვალისწინო, შემდეგ—ენობრივი... წინადადება ენათმეცნიერების ცნებაა და, მაშასადამე, მისი რაობა მხოლოდ ენობრივ სინამდვილეში უნდა ვეძიოთ; ფსიქოლოგიური თანმხლები მოვლენების რკვევა წინადადების ბუნების კვლევა არ არის; ამიტომაც, როცა პეშკოვსკი ანბობს: „ყველაფერი აქამდის თქმული [ე. ი. წინადადების ფსიქოლოგიური რაობისა და ფსიქოლოგიურად განსაზღვრის შესახებ] თანაბრად უდგება დედამიწის ყველა ენის ყველა წინადადებასო“ (გვ. 127), ჩვენ უნდა ვუპასუხოთ: „იგი არ უდგება დედამიწის არც ერთი ენის არც ერთს წინადადებას“. ენაიდან ამ განსაზღვრებაში მოცემულია წინადადების განსაზღვრება კი არა, არამედ იმ ფსიქიკური მოვლენების დასასიათება, რომელნიც უნდა (თუ: შეიძლება) ახლდნ წინადადებას. წინადადების ყოველი ფსიქოლოგიური განსაზღვრება (მათ შორის პეშკოვსკისაც) არკვევს მეტ-ნაკლებად ფსიქიკური პროცესის რაობას და არა ენობრივი ფაქტის ბუნებას. ფსიქოლოგიური განსაზღვრების შემდეგ ენობრივზე გადასვლა პეშკოვსკის ისე აქვს წარმოდგენილი, თითქოს პირველს შემთხვევაში განსაზღვრება ეხებოდეს „საერთოდ, წინადადებას“. მეორეში კი „კერძოდ, რუსული“ იყოს გაანალიზებული. ასეთი გაგება უმართებულოა: პეშკოვსკი წინადადების ფსიქოლოგიიდან გადადის წინადადების გრამატიკულ განხილვაზე რუსულში.

47. ახლა უფრო არსებითი მომენტებისათვის პეშკოვსკის შესედულებაში. ერთი ნაწილი მას საერთო აქვს ფორტუნატოვთან. ეს უკვე ითქვა: მის შესახებ უკვე იყო ლაპარაკი ფორტუნატოვთან დაკავშირებით; აქ მხოლოდ მის თავისებურებებზე შევიჩრდებით. როგორც უკვე ვთქვით, პეშკოვსკი შესმენილობის მთავარ ფორმებად კლოსა და დროს თვლის; ასევე იქცეოდა ფორტუნატოვიც, ოღონდ პეშკოვსკი უფრო შორს მიდის, როცა ხაზგასმით ამბობს: „შემასმენელი-ზმნა აზრის პროცესის მიხედვით არის წინადადების უმთავრესი წევრი და, საერთოდ, ჩვენის მეტყველების უმთავრესი წევრიო“ (გვ. 131). ფსიქოლოგიზმის მკვეთრი სახე მოჩანს ამ სიტყვებში; ეს არ არის შეუტყობელი ფსიქოლოგიზმი, პირიქით—ცნობიერი და დასაბუთებული: „აზრის პროცესის მიხედვით“, ამბობს პეშკოვსკი და ამით ცხადი ხდება, რომ არა-ენობრივია ის საზომი, რომელსაც ასეთ დასკვნამდე მივყევართ. პეშკოვსკის, რა თქმა უნდა, არ გამოჰპარვია, რომ შემასმენელი იმ შესიტყვებაში, რომელსაც წინადადება ეწოდება, ქვემდებარეს უთანხმდება; ისიც მშვენივრად იცის, რომ შეთანხმება ყოველთვის გულისხმობს იმის დამოკიდებულებას, დაქვემდებარებას, რომელიც უთანხმდება (იხ. გვ. 147—148), ისიც პირში, რიცხვში, სქესში. როგორ შეარიგა პეშკოვსკიმ ფსიქოლოგიურად გაბატონება და ენობრივად დაქვემდებარება? მან სცადა დაემტკიცებინა, რომ შემასმენლის დაქვემდებარება სხვაგვარია, რომ ქვემდებარის შემასმენელთან შეთანხმებას „უწო-

დებენ“ თანასწორუფლებიანთა შეთანხმებას, თუმცა არ თქვა, რა საბუთით; წამოიშველია ისიც კი, რომ, პირადი გამოცდილებით, სკოლაში ბავშვები როცა არჩევდნენ ფრაზას იგი მოდის. სწვადასხვანაირად უყურებდნენ ამ სიტყვათა ურთიერთობას: კლასის ერთი ნაწილი იმას იცავდა, რომ მოდის დამოკიდებულება იგი-ზე, მეორე კი აცხადებდა, რომ პირაქით, იგი დამოკიდებულება მოდის-ზე (იხ. გვ. 147); რასაკვირველია, ასეთი შემთხვევა თვით პეშკოვსკისაც არ შეეძლო მიეჩნია დიდი მნიშვნელობის მქონედ. სულ სხვაა ის გარემოება, რომლებზედაც იგი მიგვითითებს შემასმენლის „განსაკუთრებული თავისთავადობის“ დასამტკიცებლად: სახელობრ, ერთი ის, რომ ზმნის პირველი და მეორე პირი შეიძლება იქნეს ნახმარი ქვემდებარის (სათანადო ნაცვალსახელების) ხმარების გარეშე; მეორეცაა, ის, რომ შემასმენელი-ზმნა არ უთანხმდება ქვემდებარესახელს რიცხვში. ორივე ეს ფაქტია, პირველი—უფრო ხშირი, მეორე—უფრო იშვიათი. ხოლო არც ერთი იმის დასამტკიცებლად არ გამოდგება, რომ შემასმენელი-ზმნა „განსაკუთრებული თავისთავადობის“ მატარებელი იყოს. პირველი იმდენადვე მოწმობს შემასმენლის თავისთავადობას, რამდენადაც შეიძლება მსახურის თავისთავადობის მაჩვენებელი იყოს ის გარემოება, რომ ბატონის არ ყოფნის დროს იგი აკეთებს იმას, რასაც გააკეთებდა ბატონის თანდასწრებით: პირველი და მეორე პირის ნაცვალსახელი არ იხმარება, მაგრამ სწორედ იმიტომ არსებობს ეს შესაძლებლობა, რომ, როგორც თვით პეშკოვსკი ააშკარავებს, ამ პირთა ნივთიერი მნიშვნელობა ზმნაშია წარმოდგენილი პირის ფლექსიათა სახით: გარე ბატონი თუ არ გამოჩნდა, შინაგანი ბატონი ხომ იქ არის მაინც! რაც შეეხება მეორე ფაქტს, მას ფსიქიკურ ფაქტორთა ზეგავლენა იწვევს: *пять человек идут сюда* (პეშკოვსკის მაგალითია, გვ. 153): რეალობაში მრავალადი ცნობიერებას სურს ენობრივადაც მრავლობითის სამოსში გამოაწყოს, თუმცა ენისათვის სათანადო სიტყვა მხოლოდობითის ფორმისაა; ირღვევა შეთანხმება, მაგრამ არა იმიტომ, რომ შემასმენლის, ზმნის თავისთავადობა იჩენს თავს, არამედ იმიტომ, რომ მეტყველების სინამდვილეში ხდება ჩარევა ცნობიერების მხრივ; ამით ის კი არ მტკიცდება, რომ შემასმენელი-ზმნა თავისთავადია, არამედ ის, რომ მეტყველება არ არის დამოუკიდებელი; იმ მომენტში, როდესაც ცნობიერებამ შელახა ენის ნორმა, ზმნამ კი არ მიიღო დამოუკიდებლობა, არამედ უშუალოდ დაეკუთვნებარა ცნობიერებას. ჩვენ რომ მხოლოდ ასეთი ფაქტები გვქონდეს, მეტყველების თავისთავადობა ზღაპარი იქნებოდა; მაგრამ ეს არ არის წესი, არამედ გამონაკლისია, სპორადული მოვლენაა. ამგვარად, პეშკოვსკის ცდა, დაემტკიცებინა შემასმენლის-ზმნის ენობრივი თავისთავადობა, უშედეგოდ უნდა ჩაითვალოს, თვით ცდა მაინც ახასიათებს ამ ენათმეცნიერს, როგორც თანამიმდევრულ ფსიქოლოგისტს.

პეშკოვსკიმ წამოაყენა წინადადებისა და მისი ნაწილების განსაზღვრებანი. არც ერთი მათგანი სინტაქსური არ არის. მართლაცა, განსაზღვრება: „წინადადება არის სახელობითი ბრუნვა პლუს ზმნის გარკვეული ფორმა“, რა არის, თუ არა მორფოლოგიურს ცნებებში მოცემული აღწერა იმ შესიტყვებისა, რომელსაც წინადადება ჰქვია. სინტაქსის ცნებები მორფოლოგიური ცნებებით არის შენაცვლებული; სინტაქსური ცნებები ხელიდან გვეცლება, ხოლო საერთოდ ენათმეცნიერულ ცნებებს მივიღებთ თუ არა, ეს არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რა პრინციპზეა აგებული მორფოლოგია. პეშკოვსკის მორფო-

ლოგია თუნდაც რომ წმინდა ენათმეცნიერული ბუნებისა იყოს. მაშინაც გაუმართლებელი იქნებოდა სინტაქსის ცნებების შენაცვლება მორფოლოგიურით. „შემასმენელი არის ნიშანი, საგნის მოქმედებით წარმოქმნილი“, ქვემდებარე--- „შემასმენელში გამოხატული ნიშნის წარმოქმნილი ანუ, მოკლედ, მოქმედი საგანია“, ამბობს პეშკოვსკი; მაგრამ „საგნის მოქმედებით შექმნილი ნიშანი ხომ ზმნაა“ (იხ. გვ. 79), საგანს ხომ არსებითი სახელის ფორმა გამოხატავს (გვ. 80): მაშ, შემასმენელი და ზმნა ერთი ყოფილა. ისევე როგორც სახელი და ქვემდებარე? პეშკოვსკი ამას არ უარყოფს; იგი პირდაპირ ამბობს: „ვინაიდან შემასმენელი და ზმნა იდენტურია, გასაგებია, რომ შემასმენლის გრამატიკული მნიშვნელობა იგივე იყოს, რაც ზმნის მნიშვნელობააო“ (გვ. 133) და ამის შემდეგ იძლევა შემასმენლის ზემოდასახელებულ განსაზღვრებას.

სინტაქსური ცნებების შენაცვლება მორფოლოგიურით არა მხოლოდ პრინციპულად მიუღებელია, იგი პრაქტიკულადაც უხერხულია. მაგალ., ვთქვათ, ქვემდებარე განვსაზღვრეთ, როგორც მოქმედი საგანი. განა ყოველი მოქმედი საგანი იქნება ქვემდებარე? წინადადებაში „дом строится плотником“ *плотником* რით არ არის „მოქმედი საგანი“? განა ის არ არის „წარმოქმნილი იმ ნიშნისა, რომელიც შემასმენელშია მოცემული“? რა უპირატესობა აქვს *дом*-ს მის წინაშე? არავითარი! პირიქით, იმ განსაზღვრების ნიადაგზე სწორედ *плотником* უნდა იქნეს მიხნეული ქვემდებარედ და არა *дом*. მაგრამ თვით პეშკოვსკი ისათვის იქნება ეს ყველაზე უწინ მიუღებელი... ეს უხერხულობა შექმნა იმან, რომ „ყოველი მოქმედი საგანი“ არ არის ქვემდებარე. არის კი ყოველი ქვემდებარე მოქმედი საგანი? ესე იგი, შეუძლია თუ არა სხვა მორფოლოგიურ ერთეულს მოგვევლინოს ქვემდებარედ? პასუხი დადებითი იქნება. პეშკოვსკი თვითონ ამბობს, რომ ზედსართავი სახელიც და მიმლეობაც სახელობითს ბრუნვაში შეიძლება იყოს ქვემდებარე (გვ. 156), ესე იგი, სხვა სიტყვებით რომა ვთქვათ, ქვემდებარე შეიძლება იყოს არა მარტო მოქმედი საგანი, არამედ „ნიშანი, საგნის ბუნებაში ჩამარხული“¹ და „ნიშანი საგნის მოქმედებით წარმოქმნილი, მაგრამ იმავე დროს მის ბუნებაში ჩამარხული“². მოკლედ რომ დავასკვნათ: არც ყოველი მოქმედი საგანია ქვემდებარე; ყოველთვის არც ქვემდებარეა მოქმედი საგანი.

დამატების განსაზღვრება პირველ ნაწილში მორფოლოგიურია („დამატება ანუ არსებითი სახელის ირიბი ბრუნვა არის ფორმა“...), მეორე ნაწილი კი („[ფორმა], რომელიც გამოხატავს საგანს მის მიმართებებში სხვა საგანთან ანუ საგნის ნიშანთან“) კითხვას ბადებს: არის თუ არა ეს ნაწილი საერთოდ ენათმეცნიერული?

განსაზღვრების დეფინიცია კი („განსაზღვრება არის სახელი, რომელიც უთანხმდება წინადადების სხვა სახელს და გამოხატავს ამ შეთანხმების საშუალებით ნიშანს, საგნის ბუნებაში არსებულს“: გვ. 195) პირველს ნაწილში წმინდა სინტაქსური ბუნებისაა და სავსებით გამოხატავს განსაზღვრების როლს შესიტყვებაში; მეორე ნაწილში კი ისევე მორფოლოგიური კვალიფიკაცია წარმოიხნდება: „გამოხატავს ამ შეთანხმების საშუალებით ნიშანს, საგნის ბუნებაში

¹ იხ. ზედსართავი სახელის განსაზღვრება: СМНН. გვ. 80.

² იხ. მიმლეობის განსაზღვრება: იქვე, გვ. 80.

არსებულს“... ასე რომ, ბოლოს და ბოლოს, პეშკოვსკის მორფოლოგიურ ცნებებამდე დაჰყავს წინადადების სინტაქსის ძირითადი ცნებები (წინადადება, შემასმენელი, ქვემდებარე, დამატება, განსაზღვრება).

როგორიღაა პეშკოვსკის მორფოლოგიური ცნებები? ამისათვის საკმარისია მოვიგონოთ მის მიერ მეტყველების ნაწილთა განსაზღვრა: „ზმნის ფორმა გამოხატავს ნიშანს, რომელიც იქმნება საგნის მოქმედებით; ზედსართავის ფორმა გამოხატავს ნიშანს, საგნის ბუნებაში არსებულს; არსებითი სახელის ფორმა გამოხატავს საგანს; მიმღობის ფორმა გამოხატავს ნიშანს, რომელიც იქმნება საგნის მოქმედებით, მაგრამ იმავე დროს არსებობს მის ბუნებაში; ზმნისართის ფორმა გამოხატავს საგნის ნიშნის ნიშანს...“ (Синт., გვ. 79—80).

აქ შეიძლება გავჩერდეთ; მეტყველების ყველა ძირითადი ნაწილის განსაზღვრებაა აქ წარმოდგენილი. რას გვეუბნება იგი? ერთი იმას, რომ მეტყველების ესა თუ ის ნაწილი არის ფორმა, მეორეც იმას, რომ ამ ფორმის ამა თუ იმ მეტყველების ნაწილად მიჩნევა იმისდა მიხედვით ხდება, თუ რას აღნიშნავს ეს ფორმა. კრიტიკრიუმად მიჩნეულია: რა აღნიშნება? ამისდა მიხედვით ორი ძირითადი კატეგორიაა გარჩეული: ერთია — საგანი, მეორე — ნიშანი; ნიშანი განდასებულია ქვესახეებად: ნიშანი, საგნის მიერ წარმოქმნილი; ნიშანი, საგნის ბუნებაში არსებული; ნიშანი ნიშნისა... და სხვ. რა სინამდვილიდანაა ეს საზომი აღებული ანუ რის კატეგორიებია ეს კატეგორიები საგნისა, ნიშნისა? ცხადია, ეს აზროვნების სინამდვილიდანაა ამოღებული, ეს ლოგიკის სამყაროშია მოპოვებული. ამიტომაც პეშკოვსკის მორფოლოგია აგებულია ლოგიკისტურ პრინციპზე. ვერ შევლის საქმეს ვერც ის, რომ პირველ რიგში ფორმა დგას (განსაზღვრებაში, ვითარცა *genus proximum!*), ვერც ის, რომ განდასება მწყობრად არის ჩატარებული და ძირითადი საკლასიფიკაციო ნიშნის მიხედვით მოხდენილად ჩამოყალიბებული. ეს ეხება შეხედულების, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ტექნიკურ დამუშავებას, პრინციპში ამის გამო არაფერი იცვლება. ეს პრინციპი კი ლოგიკისტურია; ლოგიკიზმი პეშკოვსკისა დახვეწილი და ფაქიზია, მაგრამ მაინც ლოგიკიზმია.

ფსიქოლოგიური მსჯელობიდან გამოსვლა, სინტაქსური ცნებების მორფოლოგიურით შენაცვლება, ხოლო მორფოლოგიურ ცნებათა ჩამოყალიბებისას ლოგიკიზმი—აი მთავარი საწყისები პეშკოვსკის შეხედულებისა, იმ პეშკოვსკისა, რომელმაც იშვიათის სინათლით მოხაზა სინტაქსის სამყარო, მაგრამ სინტაქსურ ცნებათა ჩამოყალიბებისას ამ სამყაროში მოპოვებული საზომი არ მოუხმარია.

48. მეტად თავისებურია შახმატოვის შეხედულება. „სინტაქსი ეწოდება გრამატიკის იმ ნაწილს, რომელიც განიხილავს საშუალებებს აზროვნების გამოვლენისა სიტყვაში, სხვანაირად რომ ვთქვათ — გარეგან ნიშანთა იმ კრებულში, რომელთაც აწარმოებენ მეტყველების ორგანოები და რომელნიც აღიქმებიან სმენის საშუალებით“¹. „სინტაქსის ამოცანას შეადგენს შეისწავლოს

¹ „Синтаксисом называется та часть грамматики, которая рассматривает способы обнаружения мышления в слове, иначе—в совокупности внешних знаков, воспроизводимых органами речи и воспринимаемых слухом“: Синтаксис, გვ. 423. Примечания редактора, § 1.

როგორც წინადადება, ე. ი. საზროვნო ერთეულის სიტყვიერი გამოხატულება, ისე... შესიტყვებანი და სიტყვანი, რამდენადაც ამ უკანასკნელთ... არ დაუკარგავთ კავშირი წინადადებასთან, შეუნახავთ რა მნიშვნელობა წინადადების ნაწილებისა და წევრებისა“ (Шахматов, Синтаксис, გვ. 423). „სინტაქსი იყოფა რამდენიმე ნაწილად: ძირითად ნაწილში განიხილვის მოძღვრება წინადადებისა და მისი მთავარი წევრების შესახებ; სხვა ნაწილებში განიხილვის მოძღვრება შესიტყვებათა და წინადადების მეორეხარისხოვან წევრთა შესახებ, აგრეთვე მოძღვრება მეტყველების ნაწილთა შესახებ“ (იქვე).

„წინადადება არის მეტყველების ერთეული, რომელსაც მეტყველიცა და მსმენელიც აღიქვამს, როგორც გრამატიკულს მთლიანობას და რომლითაც სიტყვიერად გამოიხატვის აზროვნების ერთეული. ჩვენი აზროვნების ფსიქოლოგიურ საფუძველს შეადგენს წარმოდგენათა ის მარაგი, რომელიც ჩვენ მოგვცა წინამორბედმა გამოცდილებამ და რომელიც მატულობს მიმდინარე განცდების საშუალებით: წინადადების ფსიქოლოგიურ საფუძველს კი შეადგენს ამ წარმოდგენათა შეხამება აზროვნების იმ განსაკუთრებულს აქტში, რომლის მიზანია აუწყოს სხვა ადამიანებს აზროვნებაში მომხდარი შეხამება წარმოდგენათა; ამ აქტს ჩვენ ვუწოდებთ კომუნიკაციას“¹.

აზროვნების უმარტივესი ერთეული, უმარტივესი კომუნიკაცია შედგება ორი წარმოდგენის შეხამებისაგან, რომელნიც ნებისყოფის მოძრაობამ დააყენა პრედიკატულს კავშირში (ესე იგი, საერთოდ განმსაზღვრელ, კერძოდ, დამოკიდებულს, მიზეზობრივს, გენეტურს კავშირში). კომუნიკაციებს ეკუთვნის არა მარტო პროპოზიციები და მსჯელობანი, არამედ წარმოდგენათა ყოველი სხვა შეხამებანიც, რომლებიც (წარმოდგენები) ჩვენ მიერ დაკავშირებულია განზრახ, ამა თუ იმ მიზნით, მაგალ., შეხამებანი, რომელთაც გამოხატულება პოვეს სიტყვებში, როგორც, მაგალ.: შინ არის მამა? წაღიო! დაგველია რამე! დამუდარიკავი ჩვენთან! (Синтак., გვ. 1—2, § 2). „კომუნიკაციასა და წინადადებას შორის, რომელშიაც კომუნიკაცია პოულობს გამოხატულებას, ჩვეულებრივ, შუამავლად გვევლინება შინაგანი მეტყველება, ესე იგი აქუსტიკურსა, ნაწილობრივ [კიდევ] ოპტიკურ ნიშნებში გამოწყობილი აზრი“ (იქვე, გვ. 2). „კომუნიკაციის ფსიქოლოგიური აქტი უნდა მივიჩნიოთ რთული პროცესის შედეგად, რომელიც თავში შედგებოდა ნებისყოფის მოძრაობისაგან, — რომელიც მიმართული იყო იმისაკენ, რომ მოსაუბრისათვის ეუწყებინა ორი შეხამებული წარმოდგენა.— შემდეგ კი ამ წარმოდგენათა ფსიქიკური ანალიზისაგან... კომუნიკაციის დასაბამი იწყება შინაგანი მეტყველების საზღვრებს მიღმა, მაგრამ დასრულებას იგი პოვეს შინაგანი მეტყველების პროცესში, საიდანაც იგი უკვე გადადის გარეგან მეტყველებაში“ (იქვე, გვ. 2). ამიტომ, ამბობს შახმატოვი, შემეტარი იქნე-

¹ Предложение—это единица речи, воспринимаемая говорящим и слушающим, как грамматическое целое и служащая для словесного выражения единицы мышления. Психологической основой нашего мышления является тот запас представлений, который дал нам предшествующий опыт и который увеличивается текущими нашими переживаниями; психологической же основой предложения является сочетание этих представлений в том особом акте мышления, который имеет целью сообщить другим людям состоявшегося в мышлении сочетания представлений; этот акт мы называем коммуникацией“: Синтаксис, гв. 1, § 1.

ბოდა იგივეობის ნიშანი დაგვესვა გარეგან მეტყველებასა, კერძოდ, წინადადებისა, და კომუნიკაციის შორის: კომუნიკაცია შუამავალია მეტყველის ფსიქიკასა და მის (ფსიქიკის) იმ გამოვლენას შორის სიტყვაში, რომლისაკენაც იგი (ფსიქიკა) ისწრაფვის; ამდენადვე კომუნიკაციაში უკუუფენილია, ერთის მხრით, ადამიანის ფსიქიკის უღრმესი ფენები, მეორე მხრით, ის გარეგანი საშუალებანი, რომლებშიაც იგი გამოიხატება, ესე იგი ბგერითი წარმოდგენანი სიტყვების შესახებ (იქვე, გვ. 2—3, § 3).

კომუნიკაცია-ცნება შახმატოვს ნასესხები აქვს სვედელი უსისიგან, რომლის 1897 წელს უპსალაში გამოსულ ტრაქტატზე „L'analyse du langage appliquée à la langue française“ შახმატოვი თვითონ მიგვითითებს (Синтаксис, გვ. 1, შენიშვნა). მაგრამ სვედელი უსი კომუნიკაცია-ტერმინით აღნიშნავდა ორ რასმე: სამეტყველო ერთეულის ფსიქიკურ სუბსტრატსაც და სამეტყველო ერთეულის გარეგან გამოხატულებასაც (იხ. ბერნშტეინი: Известия, გვ. 215). შახმატოვმა კი, როგორც უკვე ვნახეთ, იგი მხოლოდ ფსიქიკურ მომენტს განუკუთვნა: ამგვარად, არსებითად შეცვალა კომუნიკაცია-ცნების შინაარსი.

ფსიქოლოგიური კომუნიკაცია, ისევე, როგორც ფსიქოლოგიური მსჯელობა, შახმატოვის აზრით შედგება სუბიექტისა და პრედიკატისაგან; სუბიექტს იგი განსაზღვრავს, როგორც წარმოდგენას, რომელიც გაბატონებულია მასთან შეთანხმებულ წარმოდგენაზე; ეს უკანასკნელი კი იქნებოდა პრედიკატი; პრედიკატი დამოკიდებულია სუბიექტზე (იქვე, გვ. 4, § 5). რისგან გამომდინარეობს სუბიექტისა და პრედიკატის ასეთი ურთიერთობა? ერთი წარმოდგენის გაბატონებული მდგომარეობა მეორის მიმართ განსაზღვრულია სათანადო წარმოდგენათა ბუნებით: მაგალითად, წარმოდგენა საგნისა არ შეიძლება არ იყოს გაბატონებული ნიშნის წარმოდგენაზე, ვინაიდან საგანი არის მატარებელი ნიშნისა; საგნის წარმოდგენა ამიტომ სუბიექტად უნდა მოგვევლინოს, ნიშნის წარმოდგენა—პრედიკატად (იქვე, გვ. 5, § 5). შახმატოვი, ამრიგად, არ იზიარებს ფსიქოლოგიური სუბიექტ-პრედიკატის იმ გაგებას, რომელიც წამოაყენა გაბელენციმა და რომელსაც მიემხრენ, როგორც ამას შახმატოვიც აღნიშნავს. პაული, ფორტუნატოვი; შახმატოვი უფრო ვუნდტი-სკენ იხრება, თუმცაო, ამბობს, ანგარიში უნდა გაეწიოს იმასაც, რასაც გაბელენცი და მისი მიმდევრები აღნიშნავენო (იქვე, გვ. 7, § 6). ანგარიშის გაწევა იმაში გამოიხატება, რომ შახმატოვი ასხეავებს გაბატონებული წარმოდგენის ორ სახეს: ერთია გაბატონებული თავის ბუნებისდა მიხედვით, მეორე გაბატონებული ხდება მეტყველის ნება-სურვილისა თუ გუნება-განწყობილების წყალობით; ამ შესაძლებლობის ახსნა უნდა ვეძიოთ კონფლიქტში ადამიანის ფსიქიკის საფუძვლებსა და მისი ცნობიერების ცვალებად, დაუდევარ განწყობილებათ შორისაო; საბოლოო ანგარიშში პირველს და მასზე დამყარებულ ბუნებრივად გაბატონებულ წარმოდგენას აქვს უპირატესობაო (იქვე). ასე ფიქრობს შახმატოვი.

სუბიექტად საგნის წარმოდგენა უნდა იყოს, თუ საგნისა და ნიშნის წარმოდგენა შეხამებული; ნიშნის წარმოდგენა სუბიექტად შეიძლება მოგვევლინოს, თუ იგი შეხამებაში იმყოფება ისევე ნიშნის წარმოდგენასთან; შეიძლება აგრეთვე ნიშნის წარმოდგენა სუბიექტი იყოს, პრედიკატად კი გვექონდეს წარმოდგენა

მიმართების შესახებ (იქვე, გვ. 8—10, § 8, 9). ასეთია კომუნიკაციის ნაწილები, ფსიქოლოგიური სუბიექტ-პრედიატის ბუნება და მათი შესაძლო კონკრეტიზაცია საგნის, ნიშნისა და მიმართების წარმოდგენათა სახით. მერე საიდან ვიცით ყოველივე ეს? „ჩვენ ამას ვასკვნით ენის მონაცემებზე დაყრდნობით, კომუნიკაციის მხილებით სიტყვაში“¹, გვეუბნება შახმატოვი.

წინადადება შეესატყვისება კომუნიკაციას; არსებობს თუ არა ასეთივე შესატყვისობა წინადადებისა და კომუნიკაციის წევრებს შორის? შახმატოვის პასუხი უარყოფითი იქნება: „წინადადებას: ჩვენ ჰიერ შეშინებული კვაკი აფრინდა მაღალ ცაცხვზე—შეესატყვისება კომუნიკაცია, რომლის სუბიექტია ჩვენ ჰიერ შეშინებული კვაკი. ხოლო პრედიატი აფრინდა მაღალ ცაცხვზე; კომუნიკაციის ორ წევრს უპირისპირდება შვიდი სიტყვა, და ეს სიტყვები წინადადების ექვს წევრს შეესატყვისება (იქვე, გვ. 10, § 10). მაშ, რაზე უნდა დავამყაროთ წინადადების წევრების განსაზღვრება, თუ კი „პირდაპირი შესატყვისობა მათ შორის აღარ არის“ (გვ. 12, § 12). კომუნიკაცია ორი წარმოდგენისაგან შედგება, მაგრამ მისი შესატყვისი წინადადება შეიძლება შედგებოდეს ერთი, ორი, სამი ანდა მეტი სიტყვისაგან. ამისდა კვალობაზე გვექნება: 1. ერთწევრიანი (односоставные) წინადადებანი: მაგალ., ეინავს! (Мороз!); კომუნიკაციის დაშლას სუბიექტად და პრედიატად აქ არა აქვს ადგილი; მათი შეხამება ერთ სიტყვაშია მოცემული; 2. ორწევრიანი წინადადება: მაღლი ეეფს: აქ სუბიექტიც ცალკე სიტყვით არის გადმოცემული, პრედიატიც. ქვემდებარე ხვდება სუბიექტს, შემასმენელი—პრედიატს... ქვემდებარე და შემასმენელი ერთმანეთთან გრამატიკულად არის დაკავშირებული: „ქვემდებარე არის მთავარი წევრი გაბატონებული შედგენილობისა, შემასმენელი—მთავარი წევრი დამოკიდებული შედგენილობისა“². „შემასმენელი საერთოდ დამოკიდებულია ქვემდებარეზე; მისი ესა თუ ის ფორმა მიგვითითებს მის დამოკიდებულებაზე ქვემდებარისაგან. შემასმენელი გრამატიკულად ემსგავსება ქვემდებარეს“... (Синтаксис, გვ. 238).

სიტყვათა გაბატონებული და დამოკიდებული მდგომარეობის შესახებ საგულისხმოა შახმატოვის შემდეგი მოსაზრებანი: „ყოველს გრამატიკულს ერთიანობაში მოიპოვება ერთი გაბატონებული სიტყვა; მასთან შეიძლება იყოს ერთი ან რამდენიმე დამოკიდებული სიტყვა... ბატონობს ესა თუ ის სიტყვა უწინარეს ყოვლისა თავისი მნიშვნელობის წყალობით: აქ ისევე, როგორც კომუნიკაციის ფსიქოლოგიურ წევრთა ურთიერთობაში, აშკარავდება ზოგიერთი მუდმივი მიმართებანი: არსებითი სახელი (ესე იგი სუბსტანციის ან საერთოდ ნიშანთა მატარებლის სახელი) მუდამ გაბატონებულია ზედსართავ სახელსა და ზმნაზე“ (გვ. 14, § 13: ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.). „სიტყვის გაბატონებული და დამოკიდებული მდგომარეობა აშკარავდება რამდენიმე საშუალებით; ჯერ ერთი, სიტყვის მორფოლოგიური ფორმით: დამოკიდებული სიტყვა გვევლინება დამოკიდებულს ფორმაში“; მეორე: დამოკიდებული სიტყვის ადგილმდებარეობით..., მესამე—ინტონაციით, და მეოთხე—სიტყვის შეცვლილი მნიშვნე-

¹ „Наши заключенные основываются на данных языка, на обнаружении коммуни-
кации в слове“: იქვე, გვ. 10, § 12.

² „...Подлежащее—это главный член господствующего, а сказуемое—главный член зависимого состава“: Синтак., გვ. 13, § 12.

ნელობით (გვ. 14—15, § 13). „...სიტყვის დამოუკიდებლობა თუ დამოკიდება გამოწვეულია მისი მდგომარეობით წინადადებაში; დამოუკიდებელია სიტყვები, თუ გვევლინება ერთწევრიან წინადადებათა მთავარი წევრებისა და ორწევრიან წინადადებათა ქვემდებარის როლში; დამოკიდებულად გვევლინება—წინადადების ყველა დანაორხენი წევრების როლში. მაგრამ ამასთანავე სიტყვის გრამატიკულ ბუნებასა და მათს ფუნქციას შორის წინადადების მთავარი თუ მეორეხარისხოვანი წევრის როლში თავს იჩენს ისეთი კავშირი, რომელიც საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ მათგან ერთნი, როგორც დამოუკიდებელი ფორმის მიხედვით (თუმცა [причем] იგივე სიტყვები ზოგიერთს პირობებში მდგომარეობისდა მიხედვით დამოკიდებული ხდება), მეორენი კი—როგორც ფორმის მიხედვით დამოკიდებელი და საერთოდ დამოუკიდებელს მდგომარეობაში ყოფნის უნარს მოკლებულნი... ჩვენ ვიცით, სახელდობრ, რომელი სიტყვები შეიძლება იხმარებოდეს მთავარი წევრებისა და ქვემდებარის როლში. ამათ ეკუთვნის: 1. არსებით სახელთა, აგრეთვე პიროვნებითისა და საგნობრივ ნაცვალსახელთა სახელობითი ბრუნვები; 2. უწევრო (нечленимый) ზედსართავთა სახელობითი ბრუნვები... 3. უღვლილებადი ზმნის უპიროვნო ფორმები; 4. უღვლილებადი ზმნის პირველი და მეორე პირის ფორმები; 5. მრავლობითის მესამე პირის ის ფორმები, რომელიც იწვევენ წარმოდგენას ზმნური ნიშნის შეხამებისა სუბიექტთან, რომელიც უღრის განუსაზღვრელ მესამე პირს; 6. ინფინიტივი; 7. ზმნისართი; 8. შორისდგმული“ (იქვე, გვ. 268—269, § 368: ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.). „თავის ბუნების მიხედვით დამოკიდებულნი არიან: 1. არსებით სახელთა და სახელარს ნაცვალსახელთა (местоимения существительные) ირიბი ბრუნვები; 2. საერთოდ, ყველა ზედსართავი... 3. ზმნათა მესამე პირის მხოლოდობითის ფორმები... 4. ზმნათა მესამე პირის მრავლობითის ფორმები; 5. საერთოდ ყველა მიმღობანი... 6. აბსოლუტივები (იქვე, გვ. 270, § 368).

დასასრულ, მოვიხსენიოთ დამატების განსაზღვრება: „დამოკიდებული სიტყვა, რომელიც დაკავშირებულია გაბატონებულ სიტყვასთან ობიექტური მიმართებით, იწოდება გრამატიკაში დამატებად“¹. იგი ან უშუალოდ არის დამოკიდებული სხვა არსებით სახელზე—პურის ნაჭერი, დის ფული,—ანდა ნიშნის სახელის (ზმნის, ზედსართავი სახელის) საშუალებით: მაკიდაზე იდგა კრაფინი, სახსე არკით; გატოს უკვარს თავისი ამხანაგი... შეიძლება აგრეთვე დამატება დამოკიდებული იყოს უპირო ზმნაზე: მე არ მეძინება (мне не спится)... უსუბიექტო (несподлежащий) გამოთქმებზე: მე ის მებრალება... (мне ее жалко) (იქვე, გვ. 22—23, § 23).

განსაზღვრების დეფინიცია ასეთი სახისაა: „ზედსართავი სახელი, რომელიც ნახმარია ატრიბუტად მასზე გაბატონებულის, მისი მმართველი არსებითი სახელისათვის. შესატყვისება წინადადების იმ ნაწილს, რომელიც იწოდება განსაზღვრებად“ (იქვე, გვ. 21, § 21).

49. სინტაქსი აზროვნებასთან დაკავშირებით შეესწავლება... წინადადების დისკოლოგიური ბაზა არის კომუნიკაცია, ცნება უფრო ფართო, ვინემ ფსიქო-

¹ „Зависимое слово, связанное с господствующим словом объективным отношением. называется в грамматике дополнением“: Синтаксис, გვ. 22, § 23.

ლოგიური მსჯელობა: კომუნიკაცია შედგება ფსიქოლოგიური სუბიექტისა და პრედიკატისაგან; სუბიექტი ეწოდება გაბატონებულ წარმოდგენას, პრედიკატი- დამოკიდებულს. წინადადების წევრები არ იმყოფება კომუნიკაციის ნაწილებთან ისეთსავე სრულ შესატყვისობაში, როგორც არსებობს კომუნიკაციასა და წინადადებას შორის: კომუნიკაცია მუდამ ორი წევრისაგან შედგება, წინადადება კი შეიძლება შედგებოდეს, როგორც ორი, ისე ერთი, სამი თუ მეტი სიტყვისაგან. ამისდა მიუხედავად წინადადების წევრთა ურთიერთობა აგებულია იმავე პრინციპზე, რომელიც კომუნიკაციის წევრთა ურთიერთობას ახასიათებს: აქაც გაბატონებული და დამოკიდებული შედგენილობაა: ბატონობს ის სიტყვა, რომლის ფსიქიკური კორელატიც არის გაბატონებული წარმოდგენა¹. ასეთია სქემა- განაკვეთი შახმატოვის შეხედულებისა.

ამ შეხედულების თავისებურებას შეადგენს: 1. წინადადებისათვის ახალი ფსიქოლოგიური ბაზის წამოყენება კომუნიკაციის სახით; 2. კომუნიკაციის წევრების, სუბიექტისა და პრედიკატის, სხვაგვარი გაგება, ვინემ ეს გაბელებიც- პაულსა და მათ მიმდევრებს ჰქონდათ; შახმატოვი საერთოდ ვუნდტს მისდევს, მაგრამ მისგანაც განსხვავდება; 3. წინადადების მთავარ წევრთა, ქვე- მდებარისა და შემასმენლის, ურთიერთობაში იმავე პრინციპის დადგენა, რასაც ადგილი აქვს სუბიექტისა და პრედიკატის ურთიერთობაში. ეს გარემოება განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ორი მხრივ: ჯერ ერთი, ამით უარყოფილია ის შეხედულება, თითქოს ზმნა-შემასმენელი იყოს წინადადების უმთავრესი წევრი, რასაც ასე დაბეჭობით იცავდნენ ოვსიანიკო-კულიკოვსკი, ფორტუნატოვი, პეშკოვსკი. მეორეცა-და: შახმატოვმა ამით მოახერხა ის, რაც მანამდე არ ხერხდებოდა; ქვემდებარე-შემასმენლის გასნაზღვრება ფსიქოლოგიურ სუბიექტ-პრედიკატზე დაყრდნობით ვერ შეძლო ვერც ფორტუნატოვმა, ვერც პეშკოვსკიმ, ვერც პაულმა: აქ ფსიქოლოგიზმის ლოგიკა იღუწებოდა და საჭირო იყო ახალ საშუალებათა ძიება წინადადების წევრთა განსაზღვრების მოსაცემად. შახმატოვმა აქაც იგივე პრინციპი (გაბატონება-დამოკიდებისა) მოიმარჯვა, რასაც კომუნიკაციაში ვხვდებოდით: ამდენადვე დატყლია შახმატოვის ფსიქოლოგიზმის შინაგანი ლოგიკა, ამიტომაც შახმატოვის შეხედულებას მეტი მთლიანობა და თანამიმდევრობა ახასიათებს, ვინემ რომელსავე სხვა ფსიქოლოგისტის ნაზრევს.

მ. რამდენად მკვიდრია ამ შეხედულების საღუფლები? შახმატოვი გვეუბნება: კომუნიკაცია-ცნებას ის უპირატესობა აქვს ფსიქოლოგიურ მსჯელობასთან შედარებით, რომ იგი უფრო ფართო ცნებაა: იგი წარმოადგენს არა მარტო თნობითი კილოთი გადმოცემულ წინადადებათა ფსიქიკურ კორელატს, არამედ მასვე შეუძლია დაიტიოს კითხვით, ბრძანებით და ნატვრით წინადადებათა ფსიქიკური ეკვივალენტები. ეს რომ ასე იყოს, ფსიქოლოგიზმის პირველი მთავარი ამოცანა დადებითად იქნებოდა გადაწყვეტილი, რადგანაც მოცემული

¹ ეს კიდევ არ სიშნავს, რომ გაბატონება-დამოკიდების პრინციპი შახმატოვმა კიო წარმოდგენათა სიზიაროში აღმოაჩინა და შემდეგ ქედან გადაიტანა სუბიექტობა სიზიარებელს. ქვემოთ დავინახავთ, რომ ადგილი ჰქონდა სწორედ სწინააღმდეგო ნოვლებს. მისამ ხეწვთის ამს მნიშვნელობა არა აქვს, რამდენადც აქ წარმოდგენილია შახმატოვის შეხედულების სისტემატური ასლიზი და არა-მისი გენეზისი.

იქნებოდა წინადადების ყველა სახეთა შესატყვისი ფსიქიკური ოდენობა. არის კი ეს ასე? უდავოა, რომ თხრობითი, კითხვითი, ნატურითი წინადადებები წინადადებებია; არც ის უნდა იყოს სადავო, რომ ფსიქიკაში მათ რაღაც შესატყვისი გააჩნიათ: ამის გარეშე მათი გაგება შეუძლებელი იქნებოდა. მაგრამ ეს „ფსიქიკური შესატყვისი“ მხოლოდ მაშინ შეიძლება „კომუნიკაციის (თუ სხვა რომელიმე ერთი) სახელწოდებით მოინათლოს, თუ დამტკიცებული იქნება, რომ ამ სხვადასხვაგვარ წინადადებათა კორელატები ფსიქიკურად, — პროცესის რაობისა და რომელობის მხრივ, — ერთნაირი არიან. ფსიქოლოგიური მსჯელობის რაობის განხილვის დროს შემთხვევა გვქონდა საქაო სიცხადით დაგვეჩხა, თუ რამდენად ცვალებადი და მრავალფეროვანი შეიძლება იყოს იგი: შეიძლება საკითხიც დაგვესვა, გვაქვს თუ არა უფლება „ფსიქოლოგიური მსჯელობა“ ვუწოდოთ ამ ფერად სინამდვილეს, შეიძლება თუ არა მსჯელობა იქცეს ფსიქოლოგიის ცნებად.

ასეა თუ ისე, ის, რასაც ფსიქოლოგიური მსჯელობა ეწოდება, არის თხრობითი წინადადების ეკვივალენტი. თუ წინადადების მხოლოდ ერთ ტიპს ვერ მოვუძებნეთ მკვიდრი და ერთფეროვანი ფსიქოლოგიური ბაზა, ადვილი წარმოსადგენია, როგორი წარმატებით შეიძლება დასრულდეს ცდა ყველა ტიპის წინადადებისათვის ასეთი ბაზის მოცემისა. მრავალფეროვნება აქ შეიძლება მხოლოდ გადიდდეს. ეს კი ნიშნავს: მათ შესატყვისად ერთი ფსიქოლოგიური ოდენობის გამოძებნა შეუძლებელია. მაშ, როგორ მოაგვარა შახმატოვმა ეს საკითხი? მას იგი არც დაუსვამს: კომუნიკაცია არის წინადადებაზე დაყრდნობით ნვარაუდვეი დაშვება ფსიქიკურის მიმართ და არა ფსიქიკის წიაღში მოპოვებული ფაქტი. თვით ტერმინი „კომუნიკაცია“ გვიჩვენებს, რომ ამ ცნების გამომუქავეებისას ამოსავალი იყო მეტყველების სოციალური ფუნქცია (მეტყობინება: *communicare*), მაშასადამე, ენობრივი და არა ფსიქიკური მომენტი. ტერმინის ანალიზს გარდა ამას ცხადყოფს ტერმინის ისტორია. სვედელი უსისათვის, რომლისაგანაც არის ნასესხები ეს ტერმინი, კომუნიკაცია აღნიშნავს როგორც საზროვნო ერთეულს, ისე შესატყვისი სამეტყველო ერთეულს: ესე იგი, იგი არც არის ფსიქოლოგიური ცნება. შახმატოვმა ამ ცნებას მოაცილა შინაარსის ერთი ნაწილი და აქცია იგი წინადადების ფსიქიკური სუბსტრატის აღმნიშვნელად. ეს, რა თქმა უნდა, თავისუფალი ოპერაციაა, რომლის შედეგებისათვის ფსიქოლოგია პასუხს ვერ აგებს; სამაგიეროდ, ფსიქოლოგიას რჩება სრული უფლება განაცხადოს, რომ ასეთ ცნებას იგი არ იცნობს და საგანგებო დასაბუთების გარეშე მას თავის წიაღში ვერ მიიღებს. დასაბუთებად, რა თქმა უნდა, ვერ ჩაითვლება კომუნიკაციის წარმოდგენილი დახასიათება: „ისეთი საზროვნო აქტია, რომელიც მიზნად ისახავს სხვა ადამიანთ შეატყობინოს, რომ აზროვნებაში ადგილი ჰქონდა წარმოდგენათა შეხამებასა“: დანიშნულება-მიზანი ტელეოლოგიური მომენტია, მასზე ნორმატული დისციპლინის ცნებალა თუ შეიძლება იქნეს აგებული, ყოველ შემთხვევაში, არა ფსიქოლოგიისა. ეს — ერთია.

შახმატოვი ამბობს: ფსიქოლოგიური სუბიექტი გაბატონებული წარმოდგენაა, პრედიკატი კი — დამოკიდებულიო. გაბატონებული წარმოდგენა ვუნდტის ტერმინია. მაგრამ შახმატოვის ეული გაბატონება-დამოკიდება არ არის შემთხვევითი მოვლენა, ვისიმე ნება-სურვილზე დამოკიდებული: წარმო-

დგენის ბუნება იმათივე განსაზღვრავს, რომელი წარმოდგენა უნდა იყოს ვაბატონებული და რომელი—დამოკიდებული. ასე, მაგალითად: თუ საკნის წარმოდგენა უკავშირდება ნიშნის წარმოდგენას, პირველი უნდა იყოს ვაბატონებული, მეორე—დამოკიდებული.

ეს არ არის სწორი: ან ვაბატონება-დამოკიდება ფსიქიკური მოვლენებია და, მაშასადამე, არავითარი გარანტია არა გვაქვს, რომ მსოლოდ საგნის წარმოდგენა შეიძლება იყოს ვაბატონებული, ესე იგი, იყოს ცნობიერების ნათელს პუნქტში, სარგებლობდეს ცნობიერებაში უპირატესობათ: ნიშნის წარმოდგენამ შეიძლება სრულიად დაჩრდილოს იგი გარკვეულს კონტექსტში; ან ვაბატონება-დამოკიდება გარკვეული და უცვლელია, და მაშინ საქმე ფსიქიკურ სინამდვილესთან არა გვაქვს. ასეთი კონსტანტობა ენობრივ სინამდვილეს ახასიათებს და არა—ფსიქიკურს. მართლაც, ფრაზაში: კარლო მიემსჯაყრება სვალ ბერლინს (იხ. ზემოთ, გვ. 47 — 48) ფსიქიკურმა ცენტრმა ოთხჯერ იცვალა ადგილი; საგნის წარმოდგენა მხოლოდ ერთხელ იყო ვაბატონებული, დანარჩენ სამ შემთხვევაში სწორედ ის წარმოდგენები იყო ვაბატონებული, რომლებიც შახმატოვის თეორიით დამოკიდებული უნდა ყოფილიყო. სამაგიეროდ უცვლელი დარჩა ენობრივი აგებულება: სახელობითი ბრუნვა სახელისა პლუს მასთან შეთანხმებული ზმნა პლუს... და სხვა. „წარმოდგენათა ბუნება“ რომ გარანტიად არ გამოგვადგება, ამას ნაწილობრივ შახმატოვიც აღიარებს: მეტყველის ნება-სურვილითაც შეიძლება ვაბატონდეს წარმოდგენაო, ამდენადვე ანგარიშგასაწევია ვაბატონებისა და მისი თანამოაზრების შეხედულებათ (იხ. ზემოთ, გვ. 80). ამრიგად, „ნება-სურვილით ვაბატონებული“ გვერდში ამოუდგა „ბუნებრივად ვაბატონებულს“; უკანასკნელის „ბატონობას“ რომ ამით დიდი საფრთხე მოეღოს, ჩანს ზემოხსენებული ფრაზის განხილვიდან. ხოლო რაკი „ბუნებრივი ბატონობა“ კითხვის ქვეშ დაისვა, უდავოა, რომ შახმატოვის სუბიექტ-პრედიატ-კატეგორიების სიმკვიდრე ჰაერში გამოეკიდა. შახმატოვი მაინც იმეორებს: წარმოდგენათა ბუნებრივი ვაბატონება-დამოკიდება ძირითადი და ვადამწყვეტი მნიშვნელობისააო; კონფლიქტი ადამიანის ფსიქიკის საფუძვლებსა და მის ცვალებად, დაუდგარ გუნებას შორის ზოგიერთ შემთხვევაში მაინც ვადამწყდება იმ ძირითად მიმართებათა სასარგებლოდ, რომელნიც წარმოდგენათა ჯგუფებს შორის არსებობს მიუხედავად მეტყველის ნება-სურვილისაო (გვ. 7). მეტყველის ნება-სურვილით წარმოდგენათა ვაბატონების შესაძლებლობას ბოლოს და ბოლოს შახმატოვი არ უწყევს ანგარიშს. ეს გასაგები იქნება, თუ მოვიგონებთ, რომ შახმატოვი პირდაპირ ამბობს: „ჩვენი დასკვნები [კომუნიკაციისა და მისი წევრების, სუბიექტ-პრედიატის შესახებ] ემყარება ენის მონაცემებს კომუნიკაციის გამოვლენას მეტყველებაში“ (§ 10, გვ. 10). ეს გვაძლევს უფლებას, დავასკვნათ: სუბიექტ-პრედიატის სიმკვიდრე დაფუძნებულია ენობრივ კვარცხლბეკზე, და სიმკვიდრესაც იმდენად აქვს ადგილი, რამდენადაც იგი ამ კვარცხლბეკიდან არ გადმოდის. სხვანაირად რომ ვთქვათ: წარმოდგენათა ვაბატონებამ კი არ მოგვცა სათანადო სიტყვათა ვაბატონება; პირიქით, სიტყვათა ურთიერთობიდან არის გამოყვანილი დასკვნა წარმოდგენათა ურთიერთობის შესახებ.

ჩვენს ასეთ გაგებას სრულიადაც არ ეწინააღმდეგება ის, რომ შახმატოვის შეხედულებაში მსჯელობა ფსიქიკურის შესახებ წინ უძღვის მსჯელობას

ენობრივის შესახებ, და უკანასკნელი პირველზეა დამყარებული: აქ გენეტურ ანალიზთან გვაქვს საქმე. ასე რომ: შახმატოვის აზროვნება წინადადებიდან კომუნიკაციისაკენ წარემართა, ქვემდებარე-შემასმენლის ურთიერთობიდან სუბიექტ-პრედიკატის ურთიერთობისაკენ; ფსიქოლოგიური კორელატი ნამდვილად ბაზა კი არ არის წინადადებისათვის, არამედ ზედნაშენი. თუ ასეა, განა არ შეიძლება მოვხსნათ ეს ზედნაშენი და დავტოვოთ ქვემდებარე-შემასმენლის საკითხში წმინდა ენობრივი გაგება? რასაკვირველია, არა: ქვემდებარე იმიტომ არის გაბატონებული, რომ იგი სუბსტანციის წარმოდგენას აღნიშნავს¹, შემასმენელი იმიტომ არის დამოკიდებული, რომ ნიშანს გადმოგვცემს; სხვანაირად რომ ვთქვათ: ქვემდებარის ბატონობის წყარო არის არსებითი სახელის ფსიქოლოგიური რაობა. და ეს ნიშნავს: შახმატოვის სინტაქსი ფსიქოლოგისტურია იმიტომ, რომ ფსიქოლოგისტურია მისი მორფოლოგია: არსებითი სახელის ფსიქოლოგიური რაობა განსაზღვრავს ქვემდებარის ბატონობას, ქვემდებარის ბატონობა—ფსიქოლოგიური სუბიექტის ბატონობას. ამიტომაც შახმატოვის სინტაქსის ფსიქოლოგიური ზედნაშენი რომც მოვაცილოთ, ფსიქოლოგიზმი მაინც დარჩება: მორფოლოგიაში უკვე გვაქვს იგი, მორფოლოგიაში ღრმად აქვს მას გადგმული ფესვები.

ეს კი მნიშვნელოვანია შახმატოვის შეხედულების დაფასებისათვის. შახმატოვი მართალია, როცა ქვემდებარე (რუსულში) წინადადების გაბატონებულ მთავარ წევრად გამოაცხადა, შემასმენელი კი—დამოკიდებულ მთავარ წევრად. ენობრივი სინამდვილე ამას ცხადყოფს, და ჩვენ ვიცით, როგორი ძალადობა იყო საჭირო მეტყველების ფაქტებსა და აზროვნების კანონებზე, რომ საწინააღმდეგო დამეტყველებინათ (ოვსიანიკო-კულიკოვის კი, ფორტუნატოვი, პეშკოვის კი). შახმატოვის დებულება სწორია და მთლიანად მისაღები: შახმატოვის დიდ დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ ქვემდებარის პრიმატი წამოაყენა და არა შემასმენელ-ზმნისა.

მაგრამ ეს მისი დებულება სწორია რუსული ენისათვის; ქართულში კი იგი სრულებით არ გამოგვაადგება: სახელის გამოცხადება ზმნის ბატონად აქ შესაბამობა იქნებოდა. რას ვკვირვებთ ეს? მხოლოდ იმას, რომ უმართებულოა ის პრინციპი, რომელზედაც აშენდა წინადადების ნაწილთა ურთიერთობა შახმატოვის გაგებით; სუბსტანციას განეკუთვნება ნიშანი, მაგრამ ეს ოდნავაც არ ნიშნავს, რომ სუბსტანციის აღმნიშვნელს ყოველთვის და ყოველს ენაში გაბატონებულის როლი ზედება წილად. თავის დროზე ნაჩვენები იქნება, რომ ქართულში „ნიშნის“ გამომხატველი ზმნა ჩვეულებრივად ბატონობს „სუბსტანციის“ გამომხატველ სახელზე. თვით რუსულშიაც აღსანიშნავია შემდეგი გარემოება; შახმატოვი თვითონ ამბობს: ინფინიტივი, ზმნისართი, შორისდებული შეიძლება გაბატონებულ წევრად მოგვევლინოსო (იხ. ზემოთ, გვ. 82). მაგრამ ესენი ხომ სუბსტანციის წარმოდგენას არ აღნიშნავენ? მაშ, როგორ შეუძლიათ მათ არსებითი სახელის როლის შესრულება? შახმატოვი პასუხს არ იძლევა;

¹ შდრ. არსებითი სახელის განსაზღვრება: „Существительное—это часть речи, соответствующая 1) представленному о субстанции, 2) представленному о качестве-свойстве или действии-состоянии, мыслимым вне сочетания с носителями или производителями их“: С. Б е р н ш т е й н, Известия, გვ. 223. ესე იგი, არსებითი სახელი ან სუბსტანციის წარმოდგენას გ. მონატავს, ან ისეთი თვისება-მდგომარეობის წარმოდგენას, რომელიც სუბსტანციის წარმოდგენას ეთანაბრება თავისი დამოუკიდებლობით.

ფაქტი კი ფაქტად რჩება და რგი შახმატოვის საწინააღმდეგოდ ლაპარაკობს: გაბატონება სიტყვისა არ ნიშნავს სათანადო წარმოდგენის ბატონობას ცნობიერებაში. შეიძლება დავასკვნათ: ქვემდებარე-შემასმენლის კვალიფიკაცია შახმატოვისა (რუსულისათვის) სრულიად მართებულია: პრინციპი კვალიფიკაციისა — სრულიად უმართებულო: მცთარი პრინციპის მიხედვით სწორი დებულება შემთხვევით არის მიღებული.

დასასრულ უნდა აღინიშნოს, რომ ერთსიტყვიანი გამოთქმის (როგორცაა: *Мороз!*) წინადადებად მიჩნევა ვერ დასაბუთდება იმით, რომ „განსაკუთრებულად გამოთქმა“ ის, რაც მას კომუნიკაციის აღნიშვნის უნარს აძლევს (გვ. 12, § 12); „განსაკუთრებულად გამოთქმა“ ასეთი შემთხვევებისა რომ ვერ გასდება აღწერილი ენათმეცნიერების საგანი, ნაჩვენებია იქნება ჭეშმარიტად; აქ მხოლოდ იმას მოვიგონებთ, რომ საზომად იმის მიჩნევა, რას გამოხატავს ესა თუ ის ენობრივი ფაქტი, მძიმე შედეგებს მოგვეცემა, თუ ბოლომდე ამ ლოგიკას შევრჩებოდით (იხ. ზემოთ, გვ. 42—44).

დამატების განსაზღვრებაში არაენობრივი მოქმეტი შემოდის, რამდენადაც ლაპარაკია „ობიექტური მიმართების“ შესახებ, რომლითაც დამოკიდებული სიტყვა უკავშირდება გაბატონებულს.

ვფიქრობთ, ისიც, რაც ითქვა შახმატოვის შესახებ, საკმარისია იმის გასაგებად, რამ მისცა მთლიანობა შახმატოვის შეხედულებას, საიდან მომდინარეობს მისი ფსიქოლოგიზმი და რა ნაკლი და ღირსება აქვს მის განსაზღვრებას წინადადებისა და ამ უკანასკნელის მთავარი წევრებისა.

§1. ფსიქოლოგიზმის განხილვა შეიძლება ამით დავამთავროთ. ენობრივ ნიადაგზე მდგომ მოაზროვნეთა გათვალისწინებულა გვრჩება. მაგრამ მანამდე საჭიროდ მიგვანჩნია მოვიხსენიოთ ვ. პორციგის განსაზღვრება წინადადებისა, რომელსაც იგი იძლევა წერილში: „Aufgaben der indogermanischen Syntax (იხ. Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft, Heidelberg, 1924, გვ. 126—152); მისი განსაზღვრება ასეთი სახისაა: „წინადადება არის მნიშვნელობითი აღნაგობა ისეთი ფორმისა, რომლის საშუალებითაც (სათანადო ენაში) ობიექტური ვითარება იგულებების, ვითარცა დამთავრებული“¹. დამთავრებულობა პორციგს მიაჩნია წინადადება-ცნების არსებით ნიშნად (იხ. იქვე, გვ. 142); მაგრამ ეს კი არ ქმნის პორციგის განსაზღვრების თავისებურებას, არამედ ცნება მნიშვნელობისა (Bedeutung); ეს ცნება ძირითადია პორციგის შეხედულებისათვის ენათმეცნიერების სტრუქტურის შესახებ. მეტყველების რეალურ ფაქტში, გამოთქმულობაში (Ausspruch) პორციგი განსახვავებს სამ რასმე: 1. გარეგნულ გამოხატულებას ბგერების საშუალებით; 2. იმ ფსიქიკურ ფენომენებს, რომლებიც აღინიშნება და 3. მნიშვნელობას (იხ. იქვე, გვ. 131). პირველს შეისწავლის გრამატიკა, მეორეს — ენის ფსიქოლოგია, მესამეს — მნიშვნელობათმეტყველება ანუ მოძღვრება მნიშვნელობის შესახებ (Bedeutungslehre) — იხ. გვ. 131—132. პორციგი სამივეს საენათმეცნიერო დისციპლინად თვლის. რა არის „მნიშვნელობა“? „მნიშვნელობა ეწოდება გამოთქმულობის უნარს — იგულებს სინამდვი-

¹ „Ein Satz ist ein Bedeutungsgefüge von derjenigen Form, durch die (in der betreffenden Sprache) Sachverhalte als abgeschlossene gemeint werden“: Stand.... გვ. 142.

ლის ნაწილი“¹, ესე იგი, მიმართება სინამდვილესთან არის ის, რის მიხედვითაც არის დამუშავებული ეს ცნება. ამისდა კვალობაზე მნიშვნელობათმეტყველების მიზანია „გამოიკვლიოს გამოთქმულობის ის მხარეები, რომელთა საშუალებით იგი დგება გარკვეულს მიმართებაში სინამდვილესთან... ლოგიკასაც აქვს საქმე მნიშვნელობასთან, მაგრამ იგი განიხილავს მას, როგორც „სწორს“ ან „მცთარს“ (გვ. 132). მნიშვნელობაში ორი სახეობა უნდა განვასხვავოთ: მნიშვნელობის შინაარსი (Bedeutungsinhalt) და მნიშვნელობის ნაირობა (Bedeutungsweise); პირველია საგანი სემასიოლოგიისა, მეორე—სინტაქსისა (გვ. 133). მნიშვნელობის ნაირობა ორს ქვესახეს იძლევა: მნიშვნელობის ფუნქციებსა (სუბიექტი, პრედიკატი, ობიექტი, ატრიბუტი...) და მნიშვნელობის კატეგორიებს (არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, ზმნა, გრამატიკული სქესი, კონკრეტული და განყენებული, სრული და უსრული...).

პ ო რ ც ი გ ი გვეუბნება: „მნიშვნელობა“ არ არის მხოლოდ ენათმეცნიერების კუთვნილება; იგი დიდ როლს თამაშობს ლოგიკაშიცო; ფსიქიკური განცადი (Erlebnis) და მნიშვნელობა ლოგიკოსებსაც ერთსა და იმავედ მიაჩნდათ (მაგალ. ბ რ ე ნ ტ ა ნ ო ს მოწაფეთ, მათ შორის მ ა რ ტ ი ს ა ც). ჰ უ ს ე რ ლ მ ა მოახერხა დაედგინა მნიშვნელობათა სამყაროს დამოუკიდებლობა ყოველივე ფსიქიკურისაგან. ამით ენათმეცნიერებისათვისაც სრულიად ახალი მდგომარეობა იქმნება. ჯერჯერობით არავის უცდია ჰ უ ს ე რ ლ ი ს მონაცემი გამოეყენებინა სინტაქსისთვისო... (იქვე, გვ. 128—129). ერთი სიტყვით, პ ო რ ც ი გ ი ს წარმოდგენილი შეხედულება არის ცდა სინტაქსი წარმოგვიდგინოს იმ ახალს დამუშავება-გაშუქებაში, რომელიც შედეგად მოჰყვება ჰ უ ს ე რ ლ ი ს „მნიშვნელობის“ გამოყენებას ენათმეცნიერებისათვის. პ ო რ ც ი გ ი ს მსჯელობის სქემის გათვალისწინებაც ცხადყოფს, რომ სინტაქსის ახალი თვალსაზრისით გაშუქება ენათმეცნიერების დისციპლინათა თავისებურ გაგებას და გადაჯთხულებას იძლევა.

პ ო რ ც ი გ ი ს შეხედულება, რასაკვირველია, დამთავრებულ-დამუშავებული სახით არ არის წარმოდგენილი: იგი საპროგრამო ხასიათს ატარებს. ამიტომ მის განხილვასაც შეიძლება მხოლოდ ზოგადი ხასიათი ჰქონდეს. ამ მხრივ ყურადღება შემდეგს უნდა მიექცეს: 1. სრულიად გაუგებარია პ ო რ ც ი გ ი ს შეხედულების მიხედვით, რა არის საგანი და მიზანი გრამატიკისა; 2. არანაკლებ გაუგებარია, რა უფლებით ვაცხადებთ ენის ფსიქოლოგიას საენათმეცნიერო დისციპლინად და ვათავსებთ მას გრამატიკის გვერდით, მით უფრო, რომ თვით პ ო რ ც ი გ ი ამბობს: ენის ფსიქოლოგია ისევე არის ფსიქოლოგიის ნაწილი, როგორც, მაგალ., შეგრძნებათა და აზროვნების ფსიქოლოგიაო (გვ. 132). 3. სადავოა, რამდენად ბუნებრივია სემანტიკისა და სინტაქსის მიჩნევა ერთი მოვლენის ორ შტოდ. რაც შეეხება, კერძოდ, წინადადების განსაზღვრებას, იგი მეტად ფართოა: „Aufgaben der indogermanischen Syntax“—(პ ო რ ც ი გ ი ს წერილის სათაური) ამ განსაზღვრების თანახმად წინადადება იქნებოდა, რადგანაც ის წარმოადგენს შინაარსის მიხედვით „მნიშვნელობათა აგებულებას“, სრულიად დამთავრებულია და იყოფება სინამდვილესთან მიმართებაში. კერძოდ, წინადადების ნაწილთა საკითხს პ ო რ ც ი გ ი არ ეხება; არა ჩანს, რა სახეს მიიღებდა იგი პ ო რ ც ი გ ი ს შეხედულებათა ნიადაგზე.

¹ „(Die) Fähigkeit eines Ausspruchs, ein Stück Wirklichkeit zu meinen, heisst Bedeutung“; Stand..., გვ. 131.

მაგრამ ყოველივე ეს მეორეხარისხოვნად შეიძლება მივიჩნიოთ; თავი და თავია ძირითადი პრინციპი, ამოსავალი ცნება—მნიშვნელობისა—ჭუსერლის ფილოსოფიური ნაზრებიდან შემოტანილი. პორციგი გვეუბნება: მნიშვნელობათა სამყარო ჭუსერლის გაგებით სრულიად დამოუკიდებელია ყოველსავე ფსიქიკურისაგანო. მაშ რა ბუნებისა იგი? საითკენ მივყავართ მას? პასუხი თავისთავად ცხადია... ფორმალური ლოგიკის ტირანიას გრამატიკაში სავალალო შედეგები მოჰყვა. მით უფრო სახიფათო იქნებოდა ცდა გნოსეოლოგიურ-მეტაფიზიკური ლოგიკის ცნებაზე საენათმეცნიერო შენობის აგებისა. მწვავეა სინტაქსის მდგომარეობა; მაგრამ თუ შევლას „მნიშვნელობის“ ეს ცნება იკისრებს, ბუნებრივად დაიბადება შიში სინტაქსისა და, საერთოდ, ენათმეცნიერების პოზიტიური ბუნების ბედისათვის.

4. ფონეტიკი და მოკფოლოგიკი

მე. როგორც ლოგიციზმს, ისე ფსიქოლოგიზმს ერთი რამ აერთიანებს; ეს არის ძირითადი მეთოდოლოგიური პრინციპი: ენობრივი ფაქტი შესწავლილ იქნეს იმ ლოგიკურ თუ ფსიქოლოგიურ კატეგორიებზე დაყრდნობით, რომელიც ამ ენობრივ ფაქტში პოვებენ გამოსატულებას; ისინი მეტყველების აღწერას უდგებიან სხვა სინამდვილეში მოპოვებული საზომით; ეს არის მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტიზმი. მას უპირისპირდება სხვა თვალსაზრისი, სახელდობრ ის, რომელიც საჭიროდ თვლის ენობრივი ფაქტები აღწერილ იქნეს ენობრივი საზომით, საზომი საგნისათვის იმანენტური იყოს; ამას შეიძლება ეწოდოს მეთოდოლოგიური იმანენტიზმი.

შედარებით მცირეა იმ ენათმეცნიერთა რიცხვი, რომელიც ცდილობენ წინადადებისა და მის წევრთა საკითხი ენობრივ წინადაგზე ენობრივი საშუალებით გადაჭრან; ისიც უნდა გავხაზოთ, რომ ამ საკითხის განხილვისას სრულ თანამიმდევრობას ძნელად თუ ვპოვებთ: ფსიქოლოგისტური და ლოგიკისტური კუნძულები არც თუ იშვიათი იქნება; და თუ მათ ფსიქოლოგისტებისა და ლოგიკისტების წრეს არ მივაკუთვნებთ. ეს იმიტომ, რომ ამ ენათმეცნიერთა შეხედულებაში ჩანს ძირითადი ტენდენცია წმინდა ენობრივი თვალსაზრისის გატარებისა.

ასეთ ენათმეცნიერებდად შეიძლება იქნენ მიჩნეული დედბრიუკი, პეტერსონი, პეშკოვსკი, დერჟავინი და ბუდე.

მე. წინადადებას დედბრიუკი ასე განსაზღვრავს: „წინადადება არის დანაწევრებულს მეტყველებაში წარმოებული წართქმა (Äusserung), რომელიც მეტყველსა და მსმენელს ევლინება, როგორც კავშირში მყოფი და დამთავრებული მთლიანობა“¹. იმ სულიერ მდგომარეობას, რომელიც წინადადების წართქმას წინ უძღვის, დედბრიუკი დასაყრდენად არ იყენებს წინადადების განსაზღვრა-გაგებისათვის; საკმარისია, თუ იგი ისეთი თვისებისა იქნება, რომ გამოიწვიოს ენობრივი წართქმა და არა—ყვირილი (იხ. Vergl. Synt., I, 75).

¹ „Ein Satz ist eine in artikulierter Rede erfolgende Äusserung, welche dem Sprechenden und Hörenden als zusammenhängendes und abgeschlossenes Ganzes erscheint.“ Vergl. Syntax, I, 75.

როგორც ვუნდტის სიტყვებიდან ჩანს, თავის „Grundfragen der Sprachforschung“-ში დელბრიუკი წინადადებისათვის გვაროვნულ ცნებად წართქმას თვლის და წინადადებას განსაზღვრავს, „ვითარცა წართქმას, რომელიც, სულ ცოტა, ორი წევრისაგან შედგება“¹. შეიძლებოდა შემდეგი დროის განსაზღვრებაც მოგვეგონებინა: იგი ასეთის სახისაა: „წინადადება [არის]... დანაწევრებულს ბგერებში მოცემული უწყვეტობა (Kontinuum), რომელიც მეტყველსა და მსმენელს ევლინება ვითარცა მთლიანობა“². ეს სამი განსაზღვრება ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით არის აქ წარმოდგენილი: პირველი ეკუთვნის 1893 წ., მეორე — 1901 წ. (მოცემულია ვუნდტის „Sprache“-თი გამოწვეულ „Grundfragen der Sprachforschung“-ში), მესამეს ვხედავთ 1919 წლის გამოცემაში „შესავლისა ინდო-ევროპულ ენათა შესწავლაში“.

ქვემდებარე დელბრიუკის გაგებით არის „არსებითი სახელი, რომელიც დასმულია სახელობითს ბრუნვაში და წარმოადგენს წართქმის ცენტრალურ ბუნქტს, პრედიკატი კი—ის, რაც ქვემდებარის შესახებ არის ნათქვამი“³. დელბრიუკი აღნიშნავს, რომ ეს ცნებები ლოგიკიდან არის ნასესხები, მაგრამ მას გრამატიკული მნიშვნელობით აქვს ნახმარი; გაბეღენციკებული გაგებას სუბიექტ-პრედიკატისას იგი არ იზიარებს (Vergl. Synt., III, 6).

დამატების შესახებ ვკითხულობთ: დამატება არის „საგანი, რომელსაც უშუალოდ ეხება მოქმედება ზმნისა“⁴.

დელბრიუკის განსაზღვრებაში ყველაზე მნიშვნელოვანია წინადადების განსაზღვრება. ამ განსაზღვრების სამი ვარიანტიდან უკანასკნელი ყველაზე ზოგადია, პირველში — მისი ერთგვარი დეტალიზაციაა მოცემული, ხოლო მეორე ამ ორი დანარჩენის შეზღუდვა-დავიწროებას წარმოადგენს: მეორე განსაზღვრება ისეთსავე მიმართებაში იმყოფება პირველსა და მესამესთან, როგორშიაც სახეობა და გვარია ერთმანეთთან. ბუნება კი სამივე განსაზღვრებისა ერთნაირია.

დელბრიუკის განსაზღვრებათა შესახებ უნდა ითქვას: 1. წინადადების წარმოდგენილი განსაზღვრება არ შეიძლება იქნეს გამოყენებული დაწერილი წინადადების მიმართ; 2. თქმული წინადადებისათვის იგი მეტად ზოგადია: წიგნის სათაურად გამოყენებული შესიტყვება, როგორიცაა „ინდო-გერმანულ ენათა სინტაქსი“, „მორფოლოგიური მიებანი“ — ამ განსაზღვრებათა თანახმად წინადადება იქნებოდა. ეს კერძოდ. საერთოდ კი: 3. განსაზღვრება ენობრივია, მაგრამ იგი არ არის არა თუ სინტაქსური, არამედ მორფოლოგიურიც კი; იგი ფონეტიკური განსაზღვრებაა;

¹ „[Delbrück] schlug... vor „Äusserung als den oberen Begriff aufzustellen und den Satz als eine Äusserung zu definieren, die aus mindestens zwei Gliedern besteht“ (გვ. 145): იხ. Wundt, Sprachgeschichte..., გვ. 72. რადგანაც დელბრიუკის Grundfragen-ში ლისში არ იშოვეს, შესაძლებლად მივიჩნით ვუნდტის გადმოცემას დაკერძობილით.

² „Ein Satz wäre also ein in artikulierter Rede verlaufendes Kontinuum, das dem Sprechenden und Hörenden als ein Ganzes erscheint“: Einleitung, გვ. 235. აღსანიშნავია, რომ ამ განსაზღვრებასთან დაკავშირებით დელბრიუკი წინადადების ფსიქოლოგიური სუბსტრატის საკითხს ეხება და საერთოდ ვუნდტის გაგება მიიჩნია მისაღებად (იხ. იქვე, გვ. 235—234).
³ „Ich verstehe also unter Subjekt ein den Mittelpunkt der Aussage bildendes im Nominativ stehendes Substantivum, unter Prädikat das von diesem Ausgesagte“: Vergl. Synt., III, 6.

⁴ „Unter Objekt verstehe ich den Gegenstand, der von der Handlung des Verbums unmittelbar betroffen wird“: Vergl. Synt., I, 376.

აქედან ის გამომდინარეობს, რომ განსაზღვრება არა თუ უზუსტობისთვის იმ ენობრივ საშუალებებს, რომელნიც ქმნიან სიტყვათაგან შესიტყვეებას, არააფელ სრულიად არ იღებს მხედველობაში სიტყვას, როგორც მორფოლოგიურ ერთეულს. ამიტომ, 4. თუ ჩვენ ეს პრინციპი წინადადების ნაწილთა განსაზღვრისასაც დავიცავით, წინადადება უნდა დავსოთ ფონეტიკურ ერთეულებად ინტონაციის ჩვენებათა მიხედვით: ცხადია, ცალკე სიტყვათა საზღვრების დაცვა აქ შეუძლებელი იქნება: წინადადების წვერებად: ქვემდებარე-შემასმენლად, დამატებად და სხვ. ეს ფონეტიკური ერთეულები გვექნება.

ქვემდებარის განსაზღვრება მხოლოდ ნაწილობრივ არის ენობრივი (ისიც მორფოლოგიური და არა სინტაქსური). რამდენადაც ქვემდებარეს სახელობით ბრუნვაში ყოფნა ევალება: შემასმენლის განსაზღვრება იმეორებს ფრჩხილური ლოგიკის პრედიკატის განსაზღვრებას; დამატების განსაზღვრება „ყოველდღიური ლოგიკის“ ცნებებშია წარმოდგენილი. ამრიგად: 5. წინადადების ნაწილები უმართებულოდ არის განსაზღვრული და 6. მათი განსაზღვრა წარმოებს სხვა პრინციპის მიხედვით, ვინემ წინადადების განსაზღვრა, ესე იგი, დებარებულია შეხედულებაში არ არის დაცული თანამიმდევრობა, გვაკლია შინაგანი მთლიანობა.

54. პეტერსონი სინტაქსის საგნის გაგებაში ფორტუნატოვისა და რისის თვალსაზრისზე დგას; სინტაქსის ამოცანა მას ასე წარმოუდგენია: 1. შესიტყვებათა ყველა ტიპისა და მათი ფუნქციების აღწერა (აღწერათი სინტაქსი). 2. განსაზღვრა ტიპურ შესიტყვებათა და შესიტყვებათა შენაერთების წარმოშობისა, მათ ძირითად ფუნქციათა განსაზღვრა და განვითარება მათგან ყველა სხვა ფუნქციისა (ისტორიული სინტაქსი): იხ. Синтаксис, გვ. 37.

სანიმუშოდ შეიძლება მოვიყვანოთ შემდეგი ადგილი: „1. სიტყვათა მიმართება გამოხატულია პირის დაბოლოებით: მაგალ.: Я ползу. Рожь желтеет. Вы любите цветы? Все ждут.“ (იქვე, გვ. 38). ასეთია აღწერა: ახლა ფუნქციის შესახებ; „ასეთი შესიტყვების ფუნქციები მეტად მრავალფეროვანია და საკმარის მრავალრიცხოვანი: ...მოვიყვანოთ ყველაზე ხშირი და ნათელი: 1. საგანი და მის მიერ წარმოებული მოქმედება... 2. საგანი და მდებარეობა ან მდგომარეობა, რომელშიაც იგი იმყოფება... 3. საგანი და მოქმედება, რომელსაც იგი ექვემდებარება... 4. საგანი და თვისება, რომელსაც იგი ამჟღავნებს“... (იქვე, გვ. 39—40).

„სინტაქსის“ ბოლოში რამდენიმე გვერდი აქვს დათმობილი წინადადებასაც (გვ. 123—129); იქ ნათქვამია: „წინადადებას მე განვსაზღვრავ, როგორც ინტონაციურ ერთიანობას. წინადადება შეიძლება იყოს ცალკე სიტყვა (მაგალ.: Пожар! Светает! Вня! Эй!). შესიტყვებაც (მაგალ.: Я пишу. Стень зазеленела. Боря болен. Здесь хорошо. Слушать приятно), შესიტყვებათა შეერთებანიც (მაგალ.: Я был озлоблен, он угрюм... Солнце скрылось и быстро стемнело... Им можно, а вам нельзя). წინადადების ფუნქციაა გამოხატოს ფსიქიკური (!) მსჯელობა (გვ. 123—124).

ერთი და იგივე შესიტყვება შეიძლება იყოს წინადადება, მაგრამ შეიძლება არც იყოს: წინადადებაა იგი, თუ კი ინტონაციურ ერთიანობას წარმოადგენს (მაგალ. Старуха сердилась... Барин поживает...); მაგრამ ვევეე შესი-

ტყუებანი სხვა შესიტყვებებთან შეხამებაში აღარ წარმოადგენენ წინადადებას (მაგალ.: *Старуха сердилась; она громко хохотала... Барин поживает, а ты, знай, горланишь* (გვ. 124).

„წინადადებანი მათ მთავარ ფსიქიკურ ფუნქციათა მიხედვით (ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.) ჩვეულებრივად განიყოფებიან თხრობით, კითხვით და გაკვირვებითად... ამთვან ყოველი სახე დახასიათდება განსაკუთრებული ინტონაციით“ (გვ. 124). „ინტონაციის როლი (ფუნქციები) საკმაოდ მრავალფეროვანია. ჩამოვთვლი იმათ, რომელნიც მე მეჩვენებინ უმთავრესად: 1. ინტონაცია უწინარეს ყოველისა აერთიანებს იმ სიტყვებსა და შესიტყვებებს, რომელნიც შეადგენენ წინადადებას და ამიტომაც არის წინადადების ერთ-ერთი არსებითი ნიშანი. წინადადების ინტონაციური ერთიანობა მიიღწევა იმით, რომ მას აქვს ერთი ინტონაციური მწვერვალი და საბოლოო ინტონაცია... 2. ინტონაცია ქმნის განსხვავებას თხრობითსა, კითხვითსა და გაკვირვებითს წინადადებას შორის, უმთავრესად, წინადადების ბოლოს გაინტონირებით: თხრობით წინადადებათა ინტონაცია ბოლოში დაწეულია, კითხვითში—აწეული, გაკვირვებითში — თანაბარი ან აგრეთვე აწეული, მაგრამ, როგორც ჩანს, მეორე ინტერვალზე... 3. საშუალო (срединная) ინტონაციის განსხვავებანი გამოხატავენ მიმართებას იმ შესიტყვებათა, რომელნიც არ არიან შეერთებულნი კავშირის საშუალებით (მაგალ.: *Мы напaдали, он защищaлся...*)“: გვ. 126—128.

„წინადადება, თუკი იგი ერთი სიტყვისაგან არ შედგება, იყოფა პაუზების საშუალებით სიტყვებად და სიტყვათა ჯგუფებად (მაგალ.: *Говор умолкает... Проходят дни... Это так...*). პაუზების მიერ გამოყოფილი ჯგუფები უმეტესად შედგება ორი სიტყვისაგან და ჩვეულებრივ შესიტყვებას წარმოადგენს. მაგრამ შესიტყვება შეიძლება გაკვეთოს პაუზამ... (გვ. 124). პაუზის საშუალებით წინადადებაში გამოიყოფა ჯგუფები, რომელნიც ერთნაირნი არიან მახვილის სიძლიერის მიხედვით. თვით ეს ჯგუფები, თუკი ისინი შედგებიან რამდენისამე სიტყვისაგან, დაყოფიან უფრო მცირე ჯგუფებად ნაკლები ხანგრძლივობის პაუზებით. მეორე მხრით, რამდენიმე ჯგუფისაგან შემდგარი ერთეული (СОВОКУПНОСТЬ) უფრო დიდი პაუზის საშუალებით გამოეყოფა სხვა ერთეულს; ყველაზე დიდი პაუზებია წინადადებათა შორის; ყველა ეს დაყოფა ქმნის პროზაული მეტყველების რიტმს“ (გვ. 125).

„პაუზები წარმოშობით, როგორც ამას მართებულად შენიშნავს მორისი, წმინდა ფიზიოლოგიური მოვლენაა, გამოწვეული იმით, რომ აუცილებელია ფილტვების ავსება, და მხოლოდ თანდათანობით მოეწყო მათი საშუალებით მეტყველების დაყოფა სიტყვათა და შესიტყვებათა ჯგუფებად“ (გვ. 125).

შ. მ. შასადაძემ: 1. წინადადება განისაზღვრება ინტონაციის მიხედვით; წინადადებად შეიძლება იყოს შესიტყვება, ცალკე სიტყვა ან შესიტყვებათა შეერთება; მისი ფუნქციაა ფსიქიკური (თუ: ფსიქოლოგიური?—ა. ჩ.) მსჯელობის გამოხატვა. 2. ფსიქიკურ ფუნქციათა მიხედვით წინადადებანი განიყოფებიან თხრობითს, კითხვითსა და გაკვირვებითს წინადადებად; თითოეულ მათგანს შესაფერი ინტონაცია ახლავს: ცხადია, ეს ინტონაცია ფსიქიკურ ფუნქციასთან არის დაკავშირებული, იგი ფსიქიკური ფუნქციის გამოვლენაა. 3. წინადადების

შესწავლაში პაუზის კვლევა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს; პაუზა წმინდა ფიზიოლოგიური მოვლენაა.

რატომ შეიძლება ცალკე სიტყვაც, შესიტყვებიც, შესიტყვებათა შენაერთიც იყოს წინადადება? იმიტომ, რომ ყველას ერთგვარად ახასიათებს ინტონაცია. რა იწვევს ამ ინტონაციას? ფსიქოლოგიური მსჯელობა, რომელიც წინადადების ფუნქციას შეადგენს. თუ ასეა, წინადადება ფუნქციონალური ცნება ყოფილა და, როგორც ასეთი, ფორმალურად ვერც განისაზღვრება. ასეთი დასკვნა არ უნდა იყოს საერთოდ უცხო პეტერსონისთვის (იხ. Стремнин, Род. яз., 1, გვ. 6). მაგრამ წინადადების ასეთი კვალიფიკაცია იმასაც დაავალებდა პეტერსონს, სრულიად მოეხსნა წინადადება გრამატიკის სინამდვილიდან.

მაგრამ ეს არ ხდება; ამ ცნებას მაინც აქვს ადგილი სინტაქსურ სინამდვილეში, აქვს გარკვეული სახით და აქ იბადება კითხვა: შეიძლება თუ არა წინადადება სინტაქსის საგნად გამოცხადდეს? სინტაქსი პეტერსონის გაგებით არის მოძღვრება შესიტყვებათა შესახებ; წინადადებისათვის კი სრულიად არ არის სავალდებულო შესიტყვების სახით მოგვევლინოს: ცალკე სიტყვა, უფორმოც კი, ნორმალურ წინადადებად არის მიჩნეული. ცხადია, ამ უკანასკნელთა ადგილი მორფოლოგიაშია და არა სინტაქსში; ამგვარად, წინადადება შეიძლება გახდეს მორფოლოგიის საგანი ისევე, როგორც სინტაქსისა. წინადადება ვერ ეტყევა სინტაქსში, იგი შეიჭრა მორფოლოგიაშიც. ეს ცული ნიშანია, მაგრამ ასეთ დასკვნას ვერ ავტოებით, იგი პეტერსონის გაგებიდან შინაგანს აუცილებლობით გამომდინარეობს.

პეტერსონიც ხედავს ამას: 1925 წელს გამოსულ Русский язык-ში იგი პირდაპირ ამბობს: წინადადების შესახებ მოძღვრება ვერ დაედება საფუძვლად სინტაქსს, რადგანაც 1. წინადადება ხან შესიტყვებაა და ხან—ცალკე სიტყვა, და ეს დაარღვევდა სინტაქსის საგნის ერთგვარობას, და 2. ერთი და იგივე შესიტყვება ხან შეიძლება იყოს წინადადება, ხან—არა, იმისდა მიხედვით, თუ რა ჩვენებას იძლევა ინტონაციით (იხ. Рус. яз., გვ. 96). თუ რასმე ამტკიცებს ეს მოსაზრებები, უწინარეს ყოვლისა იმას, რომ 1. ინტონაცია ვერ გამოდგება წინადადების დაჰახასიათებელ ნიშნად და 2. პეტერსონისებური გაგება წინადადებისა სინტაქსს, მართლაც, საფუძვლად ვერ დაედება. ამრიგად, პეტერსონმა მეტი დაამტკიცა, ვინემ მისთვის საჭირო იყო: სახელდობრ, რომ წინადადება მისი გაგებით არა თუ ძირითად სინტაქსურ ცნებად ვერ გამოდგება, არამედ საერთოდ გამოუსადეგარია.

წინადადების განსაზღვრა ინტონაციის მიხედვით ხდებოდა. წინადადების შესწავლა—ისევ ინტონაციისა და ახალი ნიშნის, პაუზის. მიხედვით. რაში გამოიხატება ინტონაციის როლი? 1. იგი განასხვავებს თხრობითს, კითხვითსა და გაკვირვებითს წინადადებებს; მაგრამ ეს ხომ ფსიქიკური სინამდვილის ანარეკლია, აქ ინტონაცია ფსიქიკურის მსლებელია და არა ენობრივის დამახასიათებელი. 2. ინტონაცია აერთიანებს სიტყვებსა და შესიტყვებებსო. მაგრამ ამის მტკიცება იმ შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი, თუ იგი მხოლოდ შესიტყვებასა და შესიტყვებათა შენაერთებს აღმოაჩნდებოდა. ჩვენ კი ვნაათ, რომ იგი ცალკე სიტყვასაც ახლავს, ფორმიანსაც, უფორმოსაც; მათთან ინტონაცია შემთხვევითი სტუმარი კი არ არის, არამედ ისეთივე კანონიერი მოვლენაა, რო-

გორსაც წარმოადგენს იგი შესიტყვებასთან: აკი ამ ინტონაციის წყალობით ხდება ეს ცალკე სიტყვები წინადადება! რაღაა ცალკე სიტყვაში შესაერთებელი? რა თქმა უნდა, არაფერი. ამგვარად, უნდა დავასკვნათ: შეერთება სიტყვათა რომ ინტონაციის საქმე იყოს, ცალკე სიტყვასთან მას ადგილი არ ექნებოდა. მაშასადამე, ინტონაციის ეს ფუნქციაც მოჩვენებითია. ეგვე ითქმის ინტონაციის მესამე დანიშნულების: შესახებ: ინტონაცია აკავშირებს ორ შესიტყვებას, რომელთა შორის კავშირი არ არის; აქ ინტონაცია მიგვითითებს, რომ ერთ შესიტყვეებაში მოცემულია პირობა მეორისა ანდა, ერთი უპირისპირდება მეორეს, ან კიდევ მეორე არის პირობა პირველისა. ყველგან ფსიქიკური მომენტებია და არა მეტყველებითი. ყველაფერი ეს გვიჩვენებს, რომ ინტონაცია წინადადების (და შესიტყვების) ენობრივ ბუნებას ისევე ვერ გამოაშკარავებს. როგორც ის ფსიქიკური მოვლენები. რომელთა მხლებელი თუ აღმნიშვნელი იგი არის.

პაუზის იმედი ხომ სულ ფუჭი იქნებოდა; იგი წმინდა ფიზიოლოგიური მოვლენაა; მისი საშუალებით მეტყველების მექანიკური მხარე თუ შეიძლება იქნეს გათვალისწინებული. არ შეიძლება ორი აზრი არსებობდეს იმის შესახებ, რომ ეს მხარე მეტყველებისა შესიტყვეებისათვის არ არის არსებითი.

ეს—ზოგადად. კერძოდ: ინტონაციის მომენტი დასაყრდენად იმიტომაც არ არის გამოსადეგი, რომ მის მიხედვით შეუძლებელია გამომუშავებულ იქნეს წინადადების ნაწილთა განსაზღვრება. პეტერსონი არც ამბობს რასმე მათ შესახებ: ეს მისი შეხედულების დიდი ნაკლია.

მაგრამ თავი და თავი მაინც ის არის, რომ უმართებულოა ის თვალსაზრისი, რომლითაც წარმოებს სინტაქსური სინამდვილის შესწავლა. ამ თვალსაზრისის საშუალებით არა თუ წინადადების საკითხი სწორად არ დაისმება და არ გადაწყდება, არამედ საერთოდ შესიტყვების სინტაქსური ბუნება ვერ იქნება ჭეროვნად გაშუქებული. შესიტყვება, როგორცაა *Рожь желтеет*, სინტაქსურად ასეა დახასიათებული: „სიტყვათა მიმართება გამონატულია პირის დაბოლოებით“ (Синтак., გვ. 38): ეს არის მორფოლოგიურს ცნებებში აღწერა იმ მასალისა, რომლისაგან აგებულია შესიტყვება და არა კვალიფიკაცია იმ დამოკიდებულებებისა, რომელიც არსებობს შესიტყვებაში შემავალ სიტყვათა შორის. სინტაქსის მიზანი სწორედ ეს არის: გაარკვიოს ამ დამოკიდებულებების სახე და, ამისდა მიხედვით, როლი შესიტყვების შემადგენელ სიტყვათა; ეს მიზანი უცხოა პეტერსონისათვის; ეს ჩანს საკითხის დასმიდანაც, რომელსაც პეტერსონის *Русский язык*-ში ვპოვებთ; პეტერსონი იქ ამბობს: „სინტაქსში, როგორც მოძღვრებაში შესიტყვებათა შესახებ, სამი ძირითადი საკითხია: 1. რანაირი სიტყვებია შეკავშირებული ერთმანეთთან, 2. როგორ არის გამონატული ეს კავშირი, 3. როგორია ის მნიშვნელობანი, რომლებშიაც იხმარებიან შესიტყვებანი ანუ, სპეციალურად რომ ვთქვათ, როგორია შესიტყვებათა ფუნქციები“ (Рус. яз., გვ. 81). აქედან ცხადია, რომ პეტერსონის სინტაქსი შენისწავლის შესიტყვებას, მაგრამ შეუსწავლელი რჩება ის, რაც ქმნის შესიტყვებას, განზე რჩება არსი შესიტყვებისა.

აქვე უნდა აღინიშნოს შენიღვები: არსებითად მართებულია და მისაღები სინტაქსის საგნად შესიტყვების აღიარება და შესიტყვებაში ფორმის გარდა

ფუნქციების ძიება (იხ. ზემოთ, მუსლი 3). საკითხია, შეიძლება თუ არა ფუნქციაც სინტაქსის საგნად გამოცხადდეს, მაგრამ უდავოა, რომ მხოლოდ ფორმის გათვალისწინებით მენტელების სინამდვილე ვერ ამოიწურება. ამასთან დაკავშირებით უნდა მოვიგონოთ წინადადების ის განსაზღვრება, რომელიც პეტერსონმა Русский язык-ში წარმოადგინა: „ისეთ ერთიანობას, რომელიც თავისი ყველაზე არსებითი ნიშნის მიხედვით შეიძლება იწოდოს ინტონაციურ ერთიანობა“. მე ვუწოდებ წინადადებას. შინაგანად წინადადებას ასასიათებს აზრის მიხედვით ერთიანობა, ასე რომ წინადადების სრული განსაზღვრება იქნებოდა: იგი არის ინტონაციური და აზრის მიხედვითი ერთიანობა¹. როგორც აქედან ირკვევა, პეტერსონმა ფსიქოლოგიურ მსჯელობას თავი მიანება და მის მაგივრობა აზრს (СМЫСЛ) დააკისრა. ეს არაფერია: ბოლოს და ბოლოს არც ერთია გამოსადეგი და არც მეორე; ოღონდ მეორე უფრო ბუნდოვანი და გაურკვეველია, ვინემ პირველი. საგულისხმო სხვა რამეა: წინადადების ძველს განსაზღვრებაში აღნიშნული იყო მხოლოდ ენობრივი მომენტი და შემდეგ, საერთო წესით, როცა მის ფუნქციაზე მიდგებოდა საქმე, „ფსიქიკურ“ მსჯელობაზე მიგვიითებდნენ. ახალს განსაზღვრებაში ფსიქიკური მომენტი ენობრივის გვერდით კანონიერ წევრად არის შემოყვანილი; ეს აშკარა დათმობაა ფსიქოლოგიზმისათვის, ფორმალისმის უკანდახევა ფსიქოლოგიზმის წინაშე.

56. პეშკოვსკის შესახებ საუბარი გვქონდა ფსიქოლოგიზმთან დაკავშირებით; სამისო საბუთს იძლეოდა მისი სინტაქსი, რომლის საფუძვლები მთლიანად ფსიქოლოგიისტური აღმოჩნდა. მაგრამ ამ ცნობილი ნაშრომის მეორე გამოცემის შესავალში პეშკოვსკი უენიშნავს, რომ წინადადების დაფუძნება ფსიქოლოგიურ მსჯელობაზე აღარ მაკმაყოფილებს, და სინტაქსის დალაგებისას „სხვა გზა წინანდებურად შეუძლებლად აღარ მიმჩნიაო“ (СИНТАКСИС, გვ. IV). რა სახით წარმოუდგენია პეშკოვსკის ეს სხვა გზა? ამაზე ნაწილობრივ მიანიც იძლევა პასუხს მისი წერილები Литер. Эпистола.-ში.

პეშკოვსკის არ აკმაყოფილებდა მსჯელობა, როგორც დასაყრდენი წინადადებისათვის; ფსიქოლოგიზმი კი პეშკოვსკის „სინტაქსში“ ამ გზით შემოვიდა. ცხადია, ახალი ძიება, უწინარეს ყოვლისა, წინადადების განსაზღვრებისაკენ უნდა იქნეს მიმართული. ახალი გზა აქედან უნდა დაიწყოს. ეს ასეც არის. წერილში «წინადადება» ნათქვამია შემდეგი: 1. წინადადების ყველა განსაზღვრება, რომელიც კი ყოფილა წამოყენებული დღემდე, საკმაოდ ვერ ითვალისწინებს წინადადების ენობრივ ბუნებას, ესე იგი, იმ ენობრივ სამუშაოებებს, რომლითაც იქნება სათანადო ფსიქოლოგიური ერთიანობა. 2. უნდა უკუვაგდოთ ცდა წინადადების დაფუძნებისა მსჯელობაზე, რადგანაც მსჯელობა, ფსიქოლოგიურითა და ლოგიკურაც, წინადადების ანალიზის სამუშაოებით აღმოცენდა; ამიტომაც, როცა ჩვენ წინადადების განსაზღვრისათვის მსჯელობას მიმართავთ, იქმნება circulus vitiosus. 3. მიუღებელია პოტენციას აზრიც:

¹ „Такое единство, которое по самому существенному его признаку можно назвать интонационным единством, я и называю предложением. С внутренней стороны предложение характеризуется смысловым единством, так что полнее определить предложение надо, как интонационное и смысловое единство“: Рус. яз., გვ. 95—96.

ყოველ ენასა და ეპოქას აქვს თავისი წინადადება და ამიტომ შეუძლებელია წინადადების ზოგადი, ყველა ენისათვის გამოსადეგი განსაზღვრების გამომუშავება. ეს რომ ასე იყოს და სხვადასხვა ენათა წინადადებებს ზოგადი ისღა რომ ჰქონდეს, რომ ყოველი მათგანი აზრს აღნიშნავს, წინადადებას დაეკარგებოდა უფლება ენათმეცნიერებაში არსებობისა და მთლიანად ფსიქოლოგიაში გადავიდოდა. 4. წინადადების კერძო განსაზღვრებათა გვერდით (ამა თუ იმ ენისა და ეპოქისათვის) საჭიროა წინადადების ზოგადი განსაზღვრება, გამოსადეგი ყველა ენისათვის. იგი უნდა ვეძიოთ ადამიანის მეტყველების ზოგად თვისებებში; ასეთია რიტმი და მელოდია; მაქსიმალურ რიტმულ-მელოდიურ ერთეულად შეიძლება მივიჩნიოთ ფ რ ა ზ ა; პრელიმინარული მისი განსაზღვრება ასეთი იქნებოდა: ფრ აზა არის სინტაგმა, რომელიც ხასიათდება ერთ-ერთი რიტმულ-მელოდიური წყობით: დამთავრებულ-თხრობითისა, კითხვითისა ან გაკვირვებითისით. წინადადება, ამგვარად, იქნებოდა „ნაწილობრივი ფრ აზა“, ესე იგი რიტმულ-მელოდიური ცნება ნაკლების მოცულობისა და უფრო მდიდარი შინაარსით. წინადადების უფრო დეტალური განსაზღვრება ამჟამად შეუძლებელია, რადგანაც მოითხოვს დაწვრილებით იქნეს შესწავლილი ადამიანის ენის რიტმულ-მელოდიური საშუალებანი, ამჟამად კი ასეთი საკითხები შეისწავლება უმცირესი რიტმულ-მელოდიური ერთეულების, ბგერებისა და მარცვლების, ფარგლებში. 5. წინადადების სპეციფიკური გრამატიკული ნიშნები გათვალისწინებული უნდა იქნეს წინადადების კერძო განსაზღვრებებში. 6. საერთოდ: ფრ აზა კი არ უნდა განისაზღვროს წინადადების მიხედვით, წინადადება კიდევ—სიტყვაზე დაყრდნობით, არამედ ფრ აზის საშუალებით—წინადადება, წინადადების საშუალებით—სიტყვა (იხ. *Предложение*: Лит. Энци., გვ. 638—640, ტ. II).

ასე ცდილობს პეშკოვსკი წინადადების უნივერსალური განსაზღვრების დაძებნას. პეშკოვსკის ეს ცდა მშვენიერი ილუსტრაციაა იმის, რომ შეუძლებელია წამოყენებულ იქნეს წინადადების ისეთი განსაზღვრება, რომელიც იქნება ენობრივი და იმავე დროს გამოსადეგი ყოველი ენისათვის. რა მოგვცა პეშკოვსკის ცდამ: პეშკოვსკიმ განსაზღვრა წინადადება, როგორც ნაწილობრივი ფრ აზა; ფრ აზა კი არის სინტაგმა, რომელსაც ახასიათებს ან თხრობითი, ან კითხვითი და ან გაკვირვებითი რიტმულ-მელოდიკური წყობა. რაღა სინტაგმა? სინტაგმად იწოდება მეტყველების მნიშვნელობიანი წევრი („значущий член“: იხ. Лит. Энци., გვ. 826, ტ. II). მაშასადამე: ფრ აზა-ცნების უახლოესი გვარი შეიცავს ფსიქოლოგიურ მომენტს, რამდენადაც მისი გვაროვნული ცნება სინტაგმა არის; სპეციფიკური განსხვავება ფიზიკური მომენტით არის წარმოდგენილი (რიტმი, მელოდია); ამრიგად, ფრ აზა შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც ფსიქო-ფიზიკური ერთეული. წინადადება სახეობითი ცნება ფრ აზისა, ამიტომ ცნება წინადადებისა ასეთისავე ბუნებისა იქნება; ეს კი ნიშნავს: პეშკოვსკის გზით ფსიქოლოგიაში ვერ დაიძლევა, ენობრივი მხარეც სრულიად არაარსებით მომენტშია დაჭერილი; იმის თქმა: წინადადებას აქვს ასეთი და ასეთი რიტმი და მელოდიაო, იმის თქმას უდრის პრინციპში, რომ წინადადება შეიძლება იქნეს წარმოთქმული ჩასუნთქული თუ ამოსუნთქული ჰაერით. ამას ვარდა, ცხადია, რომ დაწერილი წინადადებისათვის ეს ნიშანი არ გამოდგება. ერთი სიტყვით. პეშკოვსკის ზოგადი განსაზღვრება წინადადებისა ისევე ნაკლებად ითვალის-

წინებს წინადადების ენობრივ თვისებებს, როგორც ფსიქოლოგისტური განსაზღვრება, რომელსაც პეშკოვსკი იწუნებს. ეს ზოგადად.

კერძოდ ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოება. პეშკოვსკი ამბობს, წინადადების სრული განსაზღვრება იმიტომ არ შეიძლება წამოვყენოთ, რომ ჯერჯერობით უმცირესი რიტმულ-მელოდიური ერთეულებიღაა (ბგერა, მარცვალი) შესწავლილი; თუ ეს ასეა, როგორღა გახდა შესაძლებელი ფრაზის განსაზღვრა? იგი ხომ ერთის საფესურით უფრო მაღლა დგას, ვინემ წინადადება? შეიძლება გვითხრან: ფრაზის განსაზღვრება პრელიმინარულიაო, მაგრამ წინადადებისთვის ხომ ასეთიც არ არის მოცემული!

ინტერესს მოკლებული არ იქნებოდა ალგეენიშნა, რომ წინადადებისათვის გვაროვნულ ცნებად ფრაზის მიჩნევას ვხვდებით მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში. იმდროინდელ ერთ „ფილოსოფიურს გრამატიკაში“ ეკითხულობთ: „...ყველა ამ შემთხვევაში, რომელიც ასე განსხვავებულია ერთურობისაგან, თანაბრად მოიხმარენ ფრაზა-სიტყვას, რომ გამოხატონ ეს სიტყვათა შენაერთნი, აგებულნი რაიმე აზრის გამოსახატავად. ჩანს, ეს სიტყვა ფრაზა, ისე, როგორც მას მოიხმარენ, გაცილებით უფრო ფართოა, ვინემ სიტყვა წინადადება; რომ ყველგან, სადაც არის წინადადება, არის ფრაზა; მაგრამ ყველგან, სადაც არის ფრაზა, არ არის ყოველთვის მარტივად ან ფორმალურად ის, რასაც უწოდებენ წინადადებას“¹...

ფრაზის მიხედვით წინადადების განსაზღვრა, და წინადადების მიხედვით სიტყვისა, როგორც ამას პეშკოვსკი იტყვის, იმიტომაც არ იქნებოდა მისაღები, რომ ფრაზა სინტაგმაა, და ამ პირობებში წინადადებაცა და სიტყვაც ფსიქოლოგიზმს ვერ ასცდება. არც იმის გაზიარება შეიძლება, თითქოს წინადადების განსაზღვრა სიტყვაზე დაყრდნობით იმიტომ იყოს შეუძლებელი, რომ თვით სიტყვის განსაზღვრა ვერ ხერხდება (იხ. *Слово, Лит. Муз.*, გვ. 812 და შემდ.).

საყურადღებოა პეშკოვსკის შემდეგი განსაზღვრება რუსული ენის წინადადებისა: „დამოუკიდებელი ბრუნვა, რომელთანაც არის მასთან შეთანხმებული ზმნა, იწოდება ქვემდებარედ, თვით ზმნა მასთან — შემასმენლად. შეხამება ქვემდებარისა შემასმენელთან და იმ სიტყვებთან, რომელნიც დამოკიდებულნი არიან ერთსა ან მეორეზე (თუ არის ასეთი სიტყვები), იწოდება წინადადებად (Наш язык, II, 182). წინადადება აქ წმინდა ენობრივი ნიშნების მიხედვით არის დახასიათებული; ეს განსაზღვრება მთლიანად მისაღები იქნებოდა, რომ ქვემდებარე და, განსაკუთრებით, შემასმენელი, სინტაქსურად იყოს განსაზღვრული. ზმნის-შემასმენლის სინტაქსურ კვალიფიკაციას იმიტომ უნდა მივაქციოთ განსაკუთრებული ყურადღება, რომ ამ მხრივ არის მოსალოდნელი ფსი-

¹ „...dans tous ces cas si différents, on se sert également du mot phrase pour désigner ces assemblages de mots construits eux-mêmes pour l'expression de quelque pensée. On voit que ce mot phrase, dans l'usage qu'on en fait, a beaucoup plus de latitude que le mot proposition, que par-tout où il y a proposition, il y a phrase; mais que par-tout où il y a phrase, il n'y a pas toujours simplement ou formellement ce qu'on appelle proposition... Thiebault: Grammaire philosophique, II, 22.— ფრაზაზე უფრო ფართო ცნებად Thiebault გამოთქმას (expression) თვლის; გამოთქმა, ფრაზა, წინადადება — ასეთია ცნებათა იერარქია.

7. არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა

ქოლოგიზმის საფრთხე. რომ ფსიქოლოგიზმის შიში უსაფუძვლო არ არის, ეს მტკიცდება იმით, რომ 1927 წელს (ესე იგი ორი წლის შემდეგ: ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრებანი 1925 წელს განეკუთვნება!) პეშკოვსკი შესმენილობას და ამასთან დაკავშირებით წინადადებას წმინდა ფსიქოლოგისტური ინტერპრეტაციით წარმოგვიდგენს: „ზმნის უღვლილებად ფორმებს, გარდა იმ მნიშვნელობისა, რომელიც მათ აქვთ, როგორც მეტყველების ნაწილს..., აქვთ კიდევ მნიშვნელობა ცალკე სააზროვნო აქტის გამოხატვისა... მათი ასეთი მნიშვნელობა იწოდება შესმენილობად, და თვით ისინი თავის ამ მნიშვნელობაში — შესმენილობის ფორმებად“¹. სააზროვნო აქტის აღნიშვნის თვალსაზრისით შესმენილობის ფორმები შეიძლება აღმოაჩნდეს ზედსართავის არაბრუნვად ფორმებს (Наш язык, III, გვ. 148), არსებითი სახელის სახელობით ბრუნვას (იქვე, გვ. 152), ინფინიტივს (გვ. 155).

წინადადების განსაზღვრება კი ამ კონტექსტში ასეთ სახეს იღებს: „სიტყვა ან მთლიანი შესიტყვება, რომელიც შეიცავს შესმენილობის რაიმე ფორმას, იწოდება წინადადებად“².

მ. ამგვარად, პეშკოვსკის ვერც ზოგადი და ვერც კერძო განსაზღვრება წინადადებისა ფსიქოლოგიზმისაგან ვერ განთავისუფლდა. ამისდა მიუხედავად პეშკოვსკის შეხედულებაში არის მომენტები, რომლებიც ფასეულია სინტაქსისათვის; ასეთია არამარტო სიტყვის დაშლა ფორმალურ და ნივთიერ ნაწილებად (ეს ბოლოს და ბოლოს ფორტუნატოვისაგან მომდინარეობს), სინტაქსის საგნის მართებულად განსაზღვრა, მის „სინტაქსში“ წარმოდგენილი (გვ. 107), არამედ წინადადების ნაწილთა ის განსაზღვრებანი, რომელთაც დასკვნის სახით იმავე სინტაქსში ვპოვებთ; წარმოდგენილია ოთხი ტაბულა; პირველში გათვალისწინებულია, მეტყველების რა ნაწილებით გამოიხატვის წინადადების ნაწილები; მეორეში, პირიქით — წინადადების რა ნაწილები იქნება მეტყველების ესა თუ ის ნაწილი; მესამეში — როგორს მიმართებაში იმყოფება ურთიერთთან წინადადების ნაწილები; აქ (ტაბ. III) ვკითხულობთ:

„შემასმენელი ეთანხმება ქვემდებარეს.

ქვემდებარე არაფერს არ ეთანხმება, არაფრით არ იმართვის და არაფერს არ მიერთვის.

დამატება იმართვის წინადადების რომელიც გნებავთ იმ წევრის მიერ ან მიერთვის მათ.

განსაზღვრება ეთანხმება იმ წევრს, რომელიც არსებითი სახელით არის გამოხატული.

გარემოება მიერთვის წევრს, გამოხატულს მეტყველების ყოველი ნაწილით, გარდა არსებითი სახელისა.

მეორეხარისხიანი შემასმენელი მიერთვის წინადადების რომელიც გნებავთ იმ წევრს“ (იქვე, გვ. 216).

¹ „Спрягаемые формы глагола, кроме своего значения, как части речи... имеют еще значение выражения отдельного акта мысли... Такое значение их называется сказуемостью, а сами они в этом своем значении — формами сказуемости“: Наш язык, III, გვ. 146.

² „Слово или цельное сочетание слов, заключающие в себе какую-либо форму сказуемости, называется предложением“ (იქვე, გვ. 155).

ტაბულა IV მოგვითხრობს:

„შემასმენელი შეთანხმებადი ზმნაა.

ქვემდებარე არის სახელი, რომელიც არ ეთანხმება, არ იმართვის და არ მიერთვის სხვას.

დამატება სახელია, რომელიც იმართვის ან მიერთვის.

განსაზღვრება შეთანხმებადი სახელია.

გარემოება ზმნისართია.

მეორეხარისხოვანი შემასმენელი ინფინიტივია“ (იქვე, გვ. 217). კარგობებისა და მეორეხარისხოვანი შემასმენლის განსაზღვრება—მორფოლოგიურია. შეიძლება აგრეთვე დავა იმის შესახებ, უნდა მივიჩნიოთ თუ არა დამატებამ მართვადი სახელი (იხ. ქვემოთ); ქვემდებარისა და შემასმენლის განსაზღვრებასაც შეიძლება სხვა რედაქცია დასჭირდეს, მაგრამ ეს ყველაფერი წვრილმასია: არსებითად ეს განსაზღვრებანი სინტაქსური ბუნებისანი არიან და უთუოდ მისაღებნი. ამ განსაზღვრებათ გვერდს ვერ აუვლის ვერაინ, ვინც წინადადების სინტაქსურ ჩაობას ეძიებს. ამით არის დაცული პეშკოვსკის შეხედულება.

პეშკოვსკის ეს განსაზღვრებანი არ ეგუებოან მისი „სინტაქსის“ არც ზოგად ფსიქოლოგიურ კონსტრუქციას, არც იმ განსაზღვრებათ, რომელთაც ჩვენ მის „სინტაქსთან“ დაკავშირებით გავეცანით. იგინი კუნძულს წარმოადგენენ, რომელსაც გარს არტყია ფსიქოლოგიზმის ზღვა და აცილებს მას სინტაქსის მიზნის იმ გაგებას, რომელიც იმავე „სინტაქსშია“ წარმოდგენილი (იხ. გვ. 107). ამიტომაც არ ვცანით შესაძლებლად „სინტაქსთან“ დაკავშირებით მოგვეყვანა ეს განსაზღვრებანი, თუმცა პეშკოვსკი ამ ტაბულებს უყურებს, როგორც თავის მოყრასა და განზოგადებას იმისა, რაც მანამდის ითქვა მის „სინტაქსში“¹.

მეტსაც ვიტყვი: პეშკოვსკის შეხედულებისათვის ასეთი წმინდა სინტაქსური თვალსაზრისი ჩვეულებრივი რომ არ არის, იქიდანაც ჩანს, რომ სამი წლის შემდეგ პეშკოვსკი მარტივ წინადადებას განსაზღვრავს, როგორც „სახელის სახელობითს ბრუნვას პლუს მასთან შეთანხმებული ზმნა“ (Школьный и научная грамматика, გვ. 20); ქვემდებარედ მიჩნეული აქვს „სახელი სახელობითს ბრუნვაში, ვითარცა ნაწილი ასეთი შესიტყვებისა; შემასმენლად კი— ზმნა, აგრეთვე როგორც ნაწილი ასეთი შესიტყვებისა“². დამატების შესახებ ნათქვამია, რომ იგი წარმოადგენს სახელთა ირიბ ბრუნვას (იქვე, გვ. 21). ერთი სიტყვით, წინადადების ნაწილთა კვალიფიკაცია მორფოლოგიურია, ისევე, როგორც მას ადგილი ჰქონდა „სინტაქსში“.

ფსიქოლოგიზმი აბნელებს და წყვეტს იმ შინაგან მკიდრო კავშირს, რომელიც არსებობს შესიტყვების გაგებასა და წინადადების ნაწილთა სინტაქსურ კვალიფიკაციას შორის პეშკოვსკის შეხედულებაში. რომ ეს არა, პეშკოვსკის „სინტაქსი“ დიდი მიღწევა იქნებოდა.

¹ სრულიად ბუნებრივია ამიტომაც, თუ პეტერსონი ერთის სიტყვითაც არ იხსენებს ამ განსაზღვრებათ, თუმცა პეშკოვსკის „სინტაქსის“ ამრთა წყობას ასლის უკეთეს და უფრო დამახასიათებელ მიმენტს აღნიშნავს (შდრ. Очерк синтаксиса, გვ. 20--23).

² „Именительный падеж имени, как часть такого словосочетания, называется подлежащим; глагол, как часть такого словосочетания, называется сказуемым“; Школьный и научн. грам., გვ. 20.

მწ. ბუდე თავის რეცენზია-წერილში „К учению о синтаксисе этого предложения“, 1894 წელს, წინადადებას ასე განსაზღვრავს: „წინადადება არის შესიტყვება, რომელიც შეიცავს მხოლოდ ერთს აზრს, გამოსატულს ზმნის პიროვანი ფორმით (verbum finitum)“: К учению, ЖМНП, გვ. 213. მისი აზრით, ზმნაში მოცემულია როგორც ქვემდებარე. ისე შემასმენელი: ზმნის ფუძე შემასმენელია, პირის სუფიქსი — ქვემდებარე (Subjekt), ხოლო ის, რასაც ჩვეულებრივად ქვემდებარეს უწოდებენ, მას ზმნის პირის განმსაზღვრელად მიიჩნია (Subjektswort), მაგრამ ვინაიდან ზმნის პირი ქვემდებარედ არის აღიარებული, იგი იწოდება ქვემდებარის განმსაზღვრელად; ასე რომ, წინადადებაში: *птица летит*—*лет-* შემასმენელი იქნება, *-(и)т*—ქვემდებარე, *птица* კი—ქვემდებარის განმსაზღვრელი; სიმოკლისათვის ქვემდებარეს ბუდე სუბიექტს უწოდებს, ქვემდებარის განმსაზღვრელს კი — ქვემდებარეს (იქვე, გვ. 215). ქვემდებარე არ არის ისე არსებითი, როგორც სუბიექტი, ზმნის პირით აღნიშნული. განსაზღვრებანი ასეთ სახეს იღებენ:

„ქვემდებარე (თუ: სუბიექტი? — ა. ჩ.) არის ის, ვისი მდგომარეობაც (ნამდვილი, მოჩვენებითი ანუ სასურველი) აღინიშნება პიროვანი ზმნით. შემასმენელი-პრედიკატი კი არის თვით მდგომარეობა ქვემდებარისა“ (იქვე, გვ. 216).

აქედან ჩანს, რომ ბუდე ს განსაზღვრება წინადადებისა ფსიქოლოგიკურია, ქვემდებარე-შემასმენლისა — მორფოლოგიური. სუბიექტი ზმნის სუფიქსიაო, შემასმენელი—ზმნის ფუძე; გამოდის, რომ შესიტყვების წევრი შეიძლება იყოს ფუძე და არა—სიტყვა; მეორეცაა—და, თუ სუბიექტად ზმნის სუფიქსი მივიჩნიეთ, ქვემდებარედ (სუბიექტის განმსაზღვრელად) რატომ უნდა მივიჩნიოთ მთელი სიტყვა (ვთქვათ, *птица*)? უფრო მართებული არ იქნება, აქაც სახელობითის (-ა) ფორმანტს დავაკისროთ ეს როლი? ამისთვის იმდენივე უფლება გვაქვს, რამდენიც ზმნაში სუფიქსის გამოყოფისათვის. არა თუ უფლება გვაქვს, გვევალება კიდევ. მაგრამ ეს უკვე არ იქნებოდა შესიტყვება, არამედ მეტად თავისებური კონგლომერატი. ამ მოსაზრებათა გამო ბუდე ს სუბიექტ-ქვემდებარის გაგების გაზიარება შეუძლებელია.

ამას უნდა დავუმატოთ: გაუგებარია, რა საჭირო იყო ბუდე ს თავის წინადადების აღიარება შესიტყვებად; ვატილებით უფრო ლოგიკური იქნებოდა წინადადებად ზმნის პიროვანი ფორმა დაესახა.

ბუდე ს ზემოხსენებული შეხედულება გამოქვეყნებული აქვს 1894 წელს. უფრო საინტერესოა მისი შედარებით ახალი გაგება. 1913 წ. გამოსულ „ОСНОВЫ СИНТАКСИСА“-ში ენის გრამატიკული შესწავლის საგნად ფორმა არის მიჩნეული (გვ. 6). სინტაქსის შესახებ ნათქვამია: „სინტაქსს, როგორც ენის გრამატიკის ნაწილს, შეუძლია და უნდა ეხებოდეს მხოლოდ იმ ფორმალურ ნიშნებს, რომლებითაც სიტყვები უკავშირდებიან ერთმანეთს წინადადებებში“ (გვ. 6). ამიტომაც „შესიტყვების ფორმის გარეშე არ არსებობს «გრამატიკული» წინადადება, ხოლო ყოველი «არაგრამატიკული» შესიტყვება,—შესიტყვება, რომელსაც არ განსაზღვრავს სიტყვათა ფორმები,—არ არის გრამატიკული წინადადება, და ამიტომაც არ ექვემდებარება სინტაქსის განხილვას“... (გვ. 9). წინადადება გრამატიკული შესიტყვებაა, იგი „სიტყვათა შეხამებაა გარკვეული გრამატიკული, ფორმალური პრინციპების თანახმად“ (გვ. 10). „გრამატიკული წინადადება არის ისეთი შესიტყვება, რომელშიაც შესმენილობის განსაკუთრებული ფორმით გა-

რკვევით გამოხატულია შემასმენლის მიმართება სახელობით ბრუნვასთან, ქვემდებარესთან“ (გვ. 14, აგრეთვე: გვ. 11). „შესმენილობის ფორმა განსაზღვრავს გრამატიკულ წინადადებას“ (გვ. 17); ამიტომაც „წინადადების განსაზღვრების სიმძიმის ცენტრი შესმენილობის ფორმაშია; შესმენილობის ფორმები: ფორმები პირისა, დროისა და კილოსი“ (გვ. 16).

„წინადადების მთავარი წევრებია შემასმენელი და, ზოგიერთ შემთხვევაში, ქვემდებარეც, სახელობრ, სადაც არ არის ფორმალური ნიშანი, რომელიც მიგვითითებდეს პირზე და სადაც მისი ფუნქციები აულია თავის თავზე სიტყვის სხვა დაბოლოებას“ (გვ. 16). ქვემდებარე არის „ფორმა მხოლოდ სახელობითის ბრუნვისა“ (გვ. 17). „შესმენილობის ფორმად მუდამ პირის ფორმა გვევლინება, რომელ დროსა და კილოსაც არ უნდა ეკუთვნოდეს შემასმენელი, როგორც სიტყვის მნიშვნელობა“ (გვ. 17). ბუღე აღნიშნავს, რომ წინადადების სიტყვებს შორის ადგილი აქვს შეთანხმებას, მართვას (გვ. 18) და შემდეგ ასე მსჯელობს: „[ფორმალური სინტაქსის] პრინციპის თანახმად წინადადება *Дым взошел кругами всходи и к небесам навстречу утренним лучам* დაიშლება შემდეგ წევრებად: ქვემდებარედ, შემასმენლად, განსაზღვრებად, დამატებად და გარემოებებად. მაგრამ ჩვენ მოგვიხდება ეს მნიშვნელობათა („ლოგიკური“) ტერმინები შევცვალოთ ფორმალური ტერმინებით: მაშინ შესიტყვებაში მოგვიხდება გარჩევა ცვალებად სიტყვათა (ფორმის მქონეთა) და არაცვალებად სიტყვათა (ფორმის არ მქონეთა) (ხაზი ჩვენია—ა. ჩ.). პირველთ განეკუთვნება: ა) სახელობითი ბრუნვის ფორმები, ბ) ირიბ ბრუნვათა ფორმები, გ) სქესის ფორმები, დ) პირის, დროისა და კილოს ფორმები. მეორეს განეკუთვნება: ფორმის მიხედვით არაცვალებადი სიტყვები, ესე იგი, ზმნისართები, წინდებულები, კავშირები, აბსოლუტივები. შემდეგ ერთი შევნიშნოთ: სახელობითი ბრუნვის ფორმა წინადადების დამოუკიდებელი წევრია; ირიბ ბრუნვათა ფორმები კი ყოველთვის დამოუკიდებელი წევრებია, ისევე როგორც სქესის, პირის, დროის, კილოს ფორმები; და ესენი შეიძლება შეჯგუფდნენ სახელობითი ბრუნვის ფორმასთან... სახელობითი ბრუნვის ფორმა, ირიბ ბრუნვათა ფორმები, სქესის ფორმები და უცვლელი სიტყვები თავს იყრიან შესმენილობის ფორმათა გარშემო; ეს უკანასკნელი დაჯგუფება წარმოადგენს კავშირს ან შეთანხმების და ან მართვის პრინციპის მიხედვით“... (გვ. 19—20).

ნა. ეს გრძელი ამონაწერი იმიტომ მოგვყავს, რომ ნათელი იყოს ბუღეს პრინციპი და მისი გამოყენების შედეგი. ბუღე ფორმალური სინტაქსის ლოზუნგით გამოდის, მაგრამ ეს ფორმალური სინტაქსი „მორფოლოგიური სინტაქსის“ სახეს იღებს, ესე იგი, სინტაქსის უარყოფას წარმოადგენს. წინადადება მან შესმენილობაზე დაყრდნობით განსაზღვრა, შესმენილობა კი—პირის, დროისა და კილოს ფორმები აღმოჩნდა; ეს არის ჯამი ზმნის მორფოლოგიური ნიშანთა და არა სინტაქსური კვალიფიკაცია.

კიდევ უფრო აშკარაა ეს მორფოლოგიზმი, როცა ბუღე ქვემდებარეს, შემასმენელს, დამატებას, განსაზღვრებასა და გარემოებას მნიშვნელობის ტერმინებად (термины значения) აცხადებს, ამათ ნაცვლად ახალ ტერმინებს ეძიებს და, ამისდა კვალობაზე, წინადადებაში ასწავებს ცვალებადსა და არაცვალებად სიტყვებს. აქ უქმდება ძველი ტერმინები კი არა, ძველი ცნებები; უფრო საგულისხმო კი ის არის,

რომ ეს ახალი ტერმინები სინტაქსური ტერმინები როდია, ისინი მორფოლოგიის ტერმინებია; ამიტომაც, როცა ბუდე გვეუბნება—წინადადებაში უნდა გავარჩიოთ ცვალებადი და არაცვალებადი სიტყვებიო, პრინციპში ეს უდრის დიონისე თრაკიელსა და აპოლონიოს დისკოლოსთან დაბრუნებას; ისინიც აგრე იქცეოდნენ: წინადადების განსაზღვრებიდან ისინი გადადიოდნენ წინადადების ნაწილების განხილვაზე; წინადადების ნაწილებში და მეტყველების ნაწილებში ერთმანეთისაგან არ იყო გარჩეული; უკეთ რომ ვთქვათ, წინადადების ნაწილების ნაცვლად წინადადებაში შემავალ სიტყვათა მორფოლოგიურ დახასიათებას იძლეოდნენ. ბუდეც ამას იმეორებს. ოღონდ ეს კია, რომ ბუდე სთვლის წინადადება ცვალებად და არაცვალებად სიტყვათაგან შედგება, დიონისე თრაკიელი კი წინადადების ნაწილებად პირდაპირ ასახელებდა: სახელს, ზმნას, მიმღეობას, ნაწევარს, ნაცვალსახელს, წინდებულს, ზმნისართს და კავშირს (იხ. დელბრიუჟი, *Vergl. Synt.*, 1, გვ. 3). მართალია, ბუდე შეთანხმება-მართვასაც არ ივიწყებს, მაგრამ ესენი უფრო დამატებითს მომენტს წარმოადგენენ, ვინემ ძირითად ცნებებს.

ამრიგად, ერთი სიტყვით, ბუდე სინტაქსი მხოლოდ იმდენად არის სინტაქსი, რამდენადაც სინტაქსის საგანი განსხვავებულია მორფოლოგიის საგნი-საგან; მის სინტაქსს აქვს მიჩენილი ცალკე საგანი—შესიტყვება, მაგრამ არ გააჩნია საკუთარი თვალსაზრისი და მეთოდი; მისი დამუშავება წარმოებს მორფოლოგიის მეთოდით; შედეგიც გარკვეულია: სინტაქსის საგნის მორფოლოგიის ცნებებით აღწერა—ასე შეიძლებოდა დაგვეხასიათებინა ბუდე სინტაქსი.

60. ასეთისავე მორფოლოგიზმის ილუსტრაციას წარმოვიდგენს დერჟავინის *Маленькая грамматика*. წინადადება მასში განსაზღვრულია, როგორც შესიტყვება, „რომელიც გამოხატავს ერთს გარკვეულს აზრს“ (გვ. 122). „ცალკე სიტყვები—მეტყველების ნაწილები, რომლებიც ამ შესიტყვებას შეადგენენ, წინადადების წევრებად იწოდებიან“ (გვ. 123). „გრამატიკული წინადადების ყველაზე აუცილებელი, უმთავრესი წევრი არის შემასმენელი. შემასმენლად წინადადებაში მუდამ არის ზმნა“... (გვ. 123). „რომელიმე სახელის—არსებითის, ან ზედსართავისა და მიმღეობის, ან რიცხვითი სახელის, ან ნაცვალსახელის—საზღოვითი ბრუნვა შეადგენს წინადადებაში ქვედგებარეს“ (გვ. 125). არსებით სახელთა, ზედსართავთა, მიმღეობათა, რიცხვით სახელთა და ნაცვალსახელთა ყველა ირიბი ბრუნვები შეადგენს წინადადებაში დამატებას (გვ. 126). ყველა ზედსართავი სახელი... არის წინადადებაში განსაზღვრება (გვ. 126). ყველა ზმნისართი და აბსოლუტური წინადადებაში გარემოებას წარმოადგენენ (ადგილას, დროის, ვითარების, მიზეზისა და მიზნისა), გვ. 127.

აქ წინადადების განსაზღვრება ფსიქოლოგიზმს იძლევა, წინადადების ნაწილები—კვლავ მორფოლოგიზმს; უკანასკნელი მკაფიოდ არის წარმოდგენილი დებულებაში: წინადადებაში შემავალი ცალკე სიტყვები, —მეტყველების ნაწილები,—წინადადების ნაწილებად იწოდებიანო. ამ მხრივ დერჟავინი უფრო ახლოს არის დიონისე თრაკიელთან, ვინემ—ბუდე.

დერჟავინის მორფოლოგიზმი სულაც არ იძლევა იმის გარანტიას, რომ მორფოლოგიაში წმინდა ენობრივი თვალსაზრისი იქნება გატარებული (ამ მხრივ დერჟავინი პეშკოვისკისა ც საკმაოდ ჩამორჩება).

დამახასიათებელი ფაქტია, რომ, როგორც ბუდე, ისე დერეჯავინი შე-
პასმენელს წინადადების უმთავრეს წევრად თვლიდა: ეს ცხადყოფს, რომ მორ-
ფოლოგიზმი ფსიქოლოგიზმის ზეგავლენისაგან თავისუფალი არ არის¹.

61. ენობრივ თვალსაზრისზე მდგომი ავტორები განვიხილეთ. გამოირკვა,
რომ არც ერთს მათგანს არა აქვს მართებული თვალსაზრისი გატარებული სინ-
ტაქსში; ამას გარდა, არც ერთი არ არის მთლად თავისუფალი ფსიქოლოგიზ-
მისაგან (ან ლოგიციზმისაგან), რომელიც ხან წინადადების განსაზღვრისას
გამოკვლინდება, ხან წინადადების ნაწილთა კვალიფიკაციის დროს. და თუ
მაინც ზემოხსენებული ხუთი ავტორი ფსიქოლოგისტებთან ერთად არ გავარ-
ჩიეთ, ეს იმიტომ, რომ ყოველი მათგანი კრიტიკულად ეკიდება ფსიქოლოგიზმს
და ცდილობს ენობრივ ნიადაგზე დადგეს და მეტყველებითი სინამდვილე
მეტყველების საზომით გაზომოს. განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია, რომ
წინადადების (და მისი ნაწილების) კვალიფიკაციის დროს ენობრივ ნიშანს ან
ფონეტიკურ სინამდვილეში ეძიებენ (რიტმი, ინტონაცია, პაუზა) ანდა მორ-
ფოლოგიურ თვისებებში; ერთი სიტყვით ლოგიციზმსა და ფსიქოლოგიზმს
უპირისპირდება „ფონეტიზმი“ და „მორფოლოგიზმი“, აღარსადა ჩანს „სინ-
ტაქსიზმი“, ესე იგი სინტაქსის შესწავლა სინტაქსისავე თვალსაზრისით. და
ეს — მიუხედავად იმისა, რომ სინტაქსის საგნის გაგებაში თითქმის ერთ-
სულოვნობას აქვს ადგილი (პეშკოვსკი, პეტერსონი, ბუდე). ზედ-
ნიერ გამონაკლისს პეშკოვსკი შეადგენს; მაგრამ იმას, რაც განსაკუთრებით
მნიშვნელოვანია მის შეხედულებაში, უკავია მეორეხარისხოვანი ადგილი მის
აზროვნებაში.

მორფოლოგიზმი და ფონეტიზმი იმანენტიზმის გამოვლენაა, რამდენადაც
ენის სინამდვილეში მოიპოვებს საზომს; ამდენადვე, იგი უპირისპირდება ტრანს-
ცენდენტისმს, ლოგიციზმსა და ფსიქოლოგიზმში მოცემულს. მაგრამ ასეთი იმა-
ნენტიზმი არ ნიშნავს იმანენტიზმს სინტაქსისათვის, რამდენადაც მისი ენობ-
რივი საზომი მორფოლოგიურის ან ფონეტიკურის ბუნებისაა და, მაშასადამე,
«კუთხური» და ვიწრო. ამიტომაც მორფოლოგიზმი და ფონეტიზმი სინტაქსისათვის
მაინც ტრანსცენდენტისმს წარმოადგენს. ეს ტრანსცენდენტისმი განსხვავდება
ლოგიციზმსა და ფსიქოლოგიზმში მოცემული ტრანსცენდენტისმისაგან, იგი, ასე
ვთქვათ, შინაური ტრანსცენდენტისმია, მაგრამ მაინც ტრანსცენდენტისმი.

მორფოლოგიზმი და ფონეტიზმი ნაბიჯია წინ იმანენტიზმისაკენ სინტაქსში,
მაგრამ მაინც არ არის იმანენტიზმი. სინტაქსში მისი დამკვიდრების ამოცანა გა-
დაუწყვეტელი რჩება.

¹ ბუდე შეიძლება ასეთი შენიშვნისაგან გავეუთავისუფლებინა იმ მოსაზრებით, რომ მას
წმინდის შედგენილობა ესმის თავისებურად: ზნა სუბიექტულად მივითხოვს, ამიტომ არის იგი
წინადადების უმთავრესი წევრი (იხ. Основи, გვ. 14—15); მაგრამ ეს ხდება წმინდის პირის სა-
შუალებით; ბუდე აზრით კი შესემნილობას პირს გარდა დრო და კილო წმინდის (იქვე, გვ. 16).
ასეთი დასკვნის გაზიარება კი შეუძლებელია.

თავი მეორე

აღწერის მეთოდოლოგიისა და მეთოდოლოგიური იპოვების მეთოდოლოგიის

1. იპოვების მეთოდოლოგიის საფუძვლის ზოგადად

62. ენათმეცნიერება პირველად ინდო-ევროპული ენათმეცნიერების სახით ჩამოყალიბდა. თითქმის ოცი საუკუნის განმავლობაში იყო გრამატიკა—ფილოლოგიური, რაციონალურ-ზოგადი თუ ფილოსოფიური, იყო თეორიები ენის წარმოშობის შესახებ, არსებობდა ენის ფილოსოფიაც, ერთი სიტყვით, იყო აზროვნება ენის შესახებ, მაგრამ არ იყო ენათმეცნიერება. ენის შესახებ აზროვნება ენათმეცნიერებად ისტორიულ-შედარებითა მეთოდმა აქცია¹. ჩამოყალიბდა ინდო-ევროპული ენათმეცნიერება; მას, როგორც თავშივე აღვნიშნეთ, წილად ზედა საპატრიარქო მეთოდოლოგიური ბაზისა ყველა სხვა ენათმეცნიერებათათვის; კვლევადი მეთოდოლოგიის მხრივ ის, რაც ინდო-ევროპულ ენათმეცნიერებას არ გააჩნია, საერთოდ ენათმეცნიერებაშიც არ მოიპოვება. რასაკვირველია, არაინდოევროპულ ენებს შეუძლია სრულიად უჩვეულო მასალა შესთავაზოს საენათმეცნიერო აზროვნებას და ამისდა მიხედვით არსებითად შეცვალოს ზოგადი ენათმეცნიერების ესა თუ ის დებულება. მაგრამ ამისდა მიუხედავად მთლიანად რჩება ძალაში თეზისი: ყოველი ენათმეცნიერება იმდენადვე შეიძლება იყოს პოზიტიურ-მეცნიერული, რამდენადაც ფართოა ის შესაძლებლობა, რომელსაც იგი იძლევა მისი მასალის ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით შესწავლისათვის.

ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი კვლევა-ძიების მეთოდია. ენათმეცნიერებას სჭირდება სხვა მეთოდიც, მეთოდი ენობრივი ფაქტების აღწერა-კლასიფიკაცია, სულ ერთია, განეკუთვნება ეს ფაქტი ცოცხალ ენას და ცოცხალ მეტყველებაზე უშუალო დაკვირვებით არის მოპოვებული თუ რთული კვლევა-ძიების საშუალებით არის დადგენილი. ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი მეცხრამეტე საუკუნის მონაპოვარია; აღწერა-კლასიფიკაციის მეთოდს კი შეგნებულად იმთავითვე მოიხმარდნენ: იგი ისევე ძველია, როგორც გრამატიკა. ოღონდ მის შესახებ სრულიადაც არ შეიძლება იმის თქმა, რაც ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის შესახებ ითქვა; ერთი—დავას არ იწვევს, მეორე—საცილობელია; ერთი—არ საჭიროებს რევიზიას, მეორე—ბრძოლის საგანი გამხდარა სხვადასხვა მიმართულებათა შორის; ერთმა შექმნა ჰუმანიტარულ სინამდვილეში

¹ არც იმის დავიწყება შეიძლება, რომ შედარებითი მეთოდის შემოღებაში დიდი როლი ითამაშა კვლევის ახალი საგნის. ძველი ინდურის გამოყენებამ: ფაქტი, მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით უაღრესად საგულისნო.

უმაგალითო პოზიტიური დისციპლინა, მეორის წყალობით ენათმეცნიერული აზროვნება უმართებულო კავშირს ამყარებდა ხან ლოგიკასთან. ხან - მეტაფიზიკასთან და ხან კიდევ—ფსიქოლოგიასთან; ასე იყო იმთავითვე, დიონისე თრაკიელის დროს, ასე არის დღესაც. ის დიდი გარდატეხა, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნეში ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გამოყენებამ ენათმეცნიერებაში გამოიწვია, ამას თითქმის არ შეხება: აუარება ფაქტები დადგენილ და ახსნილ იქნა, მათი აღწერა-კლასიფიკაციისათვის ჯეროვანი პრინციპების გამომუშავებას სათანადო ყურადღება სულაც არ ექცეოდა. სწორედ იმავე ხანებში, როცა კვლევის ასპარეზზე ბოპი და გრიმი შედარებითსა და ისტორიულ თეალსაზრისს ამკვიდრებდნენ, აღწერითს გრამატიკაში ბეკერი ლოგიციზმს ამკვიდრებდა¹, უკეთ ვთქვათ, ძველი ლოგიციზმის ახალ სახეობას. მართალია, შემდეგს ხანებში ისტორიულ-შედარებითა გრამატიკამ ლოგიციზმს ზურგი შეაქცია, მაგრამ საკუთარ ფეხზე დადგომა ვერ მოახერხა: ლოგიციზმის ადგილი ფსიქოლოგიზმმა დაიკავა. პაული, ბრუგმანი, ნაწილობრივ დელბრიუკიც ფსიქოლოგისტები არიან. საილუსტრაციოდ ესეც კმარა. ამჟამადაც ფსიქოლოგიზმი ყველაზე ძლიერი მიმართულებაა აღწერა-კლასიფიკაციის მეთოდოლოგიაში.

63. ამ მეთოდოლოგიის სფეროში ასეთ რყევას გარკვეული საფუძველი აქვს: ესაა თავისებურება და სირთულე მეტყველების ბუნებისა. ამ მხრივ იგი უნიკუმს წარმოადგენს. სხვა მის თვისებათა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ის ინტიმური კავშირი, რომელიც მას ცნობიერებასა და საერთოდ ადამიანის ფსიქიკურ სინამდვილესთან აქვს. ეს კავშირი იმდენად თავისებურია, რომ, მაგალითად, აზროვნების პროცესში ძნელია გათიშვა მეტყველების პროცესისა და აზროვნების აქტისა, ძნელია მიკვლევა, სად თავდება ერთი და სად იწყება მეორე. აზროვნების ისტორია ეპემიუტანელს ხდის, რომ თვით ანტიკური აზროვნების კოლოსი არისტოტელე ამ მომენტებს ერთუროს სათანადოდ ვერ აცილებდა; ისიც ცნობილია, რომ ეს გარემოება საბედისწერო შეიქნა გრამატიკისათვის და საზიანო—ლოგიკისათვის. დღეს ამ აღრევას წინანდებურად ადგილი არა აქვს, მაგრამ, ისევე როგორც წინათ, რჩება ის მდგომარეობა, რომელმაც ამ აღრევის შესაძლებლობა წარმოშვა: მხედველობაში გვაქვს მეტყველების კავშირი ცნობიერებასთან. ეს ასაზრდოებდა თავის დროზე ლოგიციზმს. ეს უდგამს სულს ფსიქოლოგიზმს, ეს არის დასაყრდენი მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტისმისათვის. ჯერ კიდევ პორ-როიალის მოაზროვნებმა იცოდნენ, რომ ცნობიერებაა ის, რის შემწეობითაც ხერხდება რაღაც 26 „ასოს“² საშუალებით იმ უამრავ მოდიფიკაციათა შექმნა, რომელთაც ფრანგული ენის სიტყვები იძლევა. სრულიად უდავოა, რომ რაწამს მეტყველება ცნობიერებასთან კავშირს დაკარგავს, მოიშლება საზღვარი ადამიანისა და თუთიყუშის „მეტყველებას“ შორის. ეს განსაზღვრავდა და განსაზღვრავს ლოგიციზმისა და ფსიქოლოგიზმის ძირითად მეთოდოლოგიურ წინამძღვარს: არ შეიძლება აღწერა იმის, რაც აღნიშნავს, გარეშე იმისა, რაც აღინიშნის; მეტყველება უნდა იქნეს შესწავლილი ცნობიერების იმ მოვლენებზე დაყრდნობით, რომელნიც პოულო-

¹ ბოპის „სისტემა უღვლილებისა“ 1816 წ. გამოვიდა. გრიმის „გერმანული გრამატიკა“, ტ. 1—1819 წელს, ხოლო ბეკერის „ენის ორგანიზმი“—1827 წელს.

² ჩვენ ახლა ვიტყვით: „ბგერის“.

ბენ გამოხატულებას მეტყველებაში. ცნობიერების მოვლენებს უმთავრესად ორი დისციპლინა შეისწავლის: ერთია ლოგიკა, მეორე—ფსიქოლოგია. მაშასადამე, ლოგიკისა და ფსიქოლოგიის ცნებები უნდა გახდეს საზომი მეტყველების მოვლენათა აღწერა-კლასიფიკაციისათვის. მეტყველების ბუნებამ ასე წარმართა აღწერა-კლასიფიკაციის მეთოდოლოგია.

64. ორი კონკრეტული საკითხია აღწერა-კლასიფიკაციისათვის მთავარი: ერთია მეტყველების ნაწილთა კლასიფიკაცია, მეორე—წინადადების საკითხი. უკვე ვნახეთ, რომ ვერც ფსიქოლოგიზმმა, ვერც ლოგიციზმმა ვერ მოახერხა მოეცა წინადადების ოდნავ დამაკმაყოფილებელი ანალიზი; წინადადების საკითხში მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტიზმი დამარცხდა. რაც შეეხება ფორმალიზმს, იგი მორფოლოგიზმისა და ფონეტიზმის გზით წავიდა და წინადადების საკითხი სინტაქსურად ვერც დასვა. ვერც გადაწყვიტა. ფორმალიზმი ერთ-ერთი სახეა მეთოდოლოგიური იმანენტიზმისა, ესე იგი, იმ შეხედულებისა, რომელიც ცდილობს ენობრივი სინამდვილის აღწერისას მისთვის იმანენტური საზომი დაძებნოს და მისი საშუალებით ჩამოაყალიბოს ამა თუ იმ ენობრივი სინამდვილისთვის შესაფერი ცნებები. ფორმალიზმი სინტაქსში ამ იმანენტიზმის მეთოდოლოგიურად სრულიად დაუშუშავებელი სახეა: ეს რომ ასე არ იყოს, შეუძლებელი იქნებოდა მას მორფოლოგიზმისა და ფონეტიზმის სახე მიეღო.

მეთოდოლოგიურ იმანენტიზმს უხდება პასუხის გაცემა ორ ძირითად კითხვაზე: 1. რას წარმოადგენს მეტყველება, როგორც ენათმეცნიერების საგანი და 2. რა გზით უნდა წარმოებდეს მისი შესწავლა. ავიღოთ ფრაზა: რკინა სითხოსაგან ფართოგება; იგი გულისხმობს შემდეგ მომენტებს: 1. სინამდვილის მოვლენები, რომლებიც აქ არის აღწერილი; ამის გარეშე ამ ფრაზას არავითარი საფუძველი არ ექნებოდა; 2. ცნობიერების მოვლენები, რომლებითაც გაშუამავლებულია ეს მოვლენები; 3. მეტყველებითი მომენტი: გარკვეული სიტყვებისაგან შემდგარი ფრაზა. ამათგან პირველს ფიზიკა სწავლობს; მეორე შეიძლება ორი დისციპლინის, ლოგიკისა და ფსიქოლოგიის საგნად იქცეს: ლოგიკისა — იმ შემთხვევაში, თუ დაისმება საკითხი, რამდენად საფუძვლიანია რკინა-ცნებასთან გაფართოება-ცნების დაკავშირება; ფსიქოლოგიისა—თუ მიზნად დავისახავთ იმ პროცესების გამოწვევილვას. რომელთაც ადგილი აქვს ცნობიერებაში ამ ფრაზის შესატყვისად.

რალა დარჩა ენათმეცნიერებისათვის? მხოლოდ მეტყველებითი მომენტი. მას ორი მხარე აქვს: 1. აგებულება ფრაზისა და მასში შემავალ სიტყვათა და 2. მიმართება სინამდვილესა და ცნობიერებასთან. მეტყველებითი მომენტის აღწერა-კლასიფიკაციის ძირითადი ამოცანაა ზედმიწევნით გაითვალისწინოს აგებულება ყოველი სიტყვისა, რომელიც ფრაზაში შედის. მათი თვისება-თავისებურებანი და აგებულება მთელის შესიტყვებისა. აქედან ჩანს, რომ სრულებით არ ექცევა ყურადღება იმას, რა ხდება რეალობაში, როგორ განიცდება სინამდვილის ეს მოვლენები ცნობიერებაში, ერთი სიტყვით, დავიწყებულია ის, რაც უდევს ფრაზას საფუძვლად და გულისხმობს მიპყრობილია იმისკენ, როგორ არის იგი გადმოცემული,—როგორია ცალკე სიტყვათა თვისება და მათი ურთიერთობა. გვეტყვიან, როგორ შეიძლება შესწავლილ იქნეს მეტყველების

ფაქტი თავისთავად. როცა იგი არის სიმბოლო, ნიშანი ცნობიერების მოვლენათა? როგორ შეიძლება დავივიწყოთ ის, რაც გაღმობიებმა და აღწერათ ის, რითაც იგი აღინიშნება? არა გვეონია, იმანენტისმა უჩვეულო რასმე ეპოტიგბოდეს, როცა შესასწავლ საგანს ასე განსახლურავს. თითქმის ყოველ დისციპლინაში აქვს ადგილი შესასწავლი ობიექტის ანალიზის დროს მის იმ თვისებათაგან განყენებას, რომელთა გათვალისწინება იმ მომენტში არ არის საჭირო. შესწავლება რეალური საგნის მხოლოდ ერთი გარკვეული მხარე; არაიშვიათია შემთხვევებიც, როცა გარკვეულს საგანში შესწავლის მიზნით ისეთი მხარეები გამოიყოფა, რომელთა თავისთავადი არსებობა წარმოუდგენელია; მაგალითისთვის მოვიგონოთ ფერი: არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ ფერი თავისთავად, ფერი, რომელიც არ იყოს რისამე ფერი. ამისდა სტუხედავად არც ერთს ფსიქოლოგს აზრად არასოდეს მოუვა წამოაყენოს დებულება: არ შეიძლება ფერის შესწავლა თავისთავად, რადგანაც არ არსებობს ფერი გარეშე იმ საგნისა, რომელიც მას ატარებსო. თუ ეს ასეა, რად უნდა იყოს შეუძლებელი აღწერა მეტყველებისა, როგორც გარკვეული მონაცემისა, როგორც სიმბოლოთა სისტემისა მის შინაყოფაში, დამოუკიდებლად იმისაგან, რისა სიმბოლოც იგი არის?! ამ შესაძლებლობას წინ არაფერი უდგას.

ეს შესაძლებლობა აუცილებლობად იქცევა, რაკი ირკვევა, რომ საწინააღმდეგო გზა შეუძლებელია. როდის იქნებოდა შესაძლებელი მეტყველების მოვლენათა გაზომვა ცნობიერების მოვლენათა საშუალებით? სხვანაირად რომ ვთქვათ რა'თი აღწერა როგორ'ისა?—მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ აღმოჩნდება, რომ არსებობს სრული პარალელიზმი ცნობიერებისა და მეტყველების კატეგორიებს შორის — ისიც ყველა ენაში! წინადადების საკითხს განვიხილვისა შემთხვევა გეჭონდა დაერწმუნებულებიყავით, რომ ასეთი პარალელიზმი არ არსებობს; იგივე უნდა ითქვას მეტყველების ნაწილთა შესახებაც. უბრალო ილუსტრაცია: რეალურად არსებობს ორი სქესი, ენა კი განასხვავებს ორს, სამს და ზოგჯერ მეტსაც; ზოგი ენა კი სულ არ არჩევს სქესებს. საერთოდ, უნდა ვთქვათ: რეალობისა და ცნობიერების კატეგორიები არა თუ ყველა ენის კატეგორიათათვის სრულ პარალელურებს ვერ მოგვცემს. არაიქვდ ვერც ერთი ენის კატეგორიებს ვერ დაფარავს მთლიანად; ყოველ ენაში აოის ერთგვარი გადახვევა, ისეთი მოვლენა, რომელიც ვერ გამართლდება სინამდვილისა თუ ცნობიერების კატეგორიებზე მითითებით. და თუ არ არის პარალელიზმი აღსანიშნავისა და აღნიშნულის კატეგორიათა შორის, შეუძლებელია უკანასკნელის აღწერისას პირველს დავეყრდნოთ. მართალია, არის მეტყველებაში ისეთი რამ, რაც არ შეიძლება აზროვნებისა თუ სინამდვილისაღმი აპელაციის გარეშე იქნეს დახასიათებული (მაგ., კილო, გვარი ზმნისა). მაგრამ ეს გამონაკლისი წესად ვერ გადაიქცევა.

ამგვარად, მეტყველების მოვლენათა აღწერისას ტრანსცენდენტიზმი შეუძლებელია, იმანენტისში აუცილებელია. მოვლენას უნდა მოეძებნოს შინაგანი, მისთვის იმანენტური საზომი, იგი უნდა იქნეს აღწერილი მის შინაყოფაში. ენათმეცნიერების პირველი და მთავარი ამოცანა ეს არის.

65. ეს აუცილებელია, მაგრამ როდია საკმარისი. მეტყველება სასიცოცხლო ძალას დაკარგავს, ენათმეცნიერება გადაიქცევა მოძღვრებად მკვდარ ბგერათა შე-

სახებ, თუ ყურადღების გარეშე დავტოვებთ საკითხს, რა მიმართებაშია მეტყველება იმასთან, რაც მის საშუალებით გადმოიცემა. აქ ორი რამ არის ნაგულისხმევი: 1. სპეციფიკური თვისებები ამა თუ იმ ენისა და 2. ფუნქციები ენობრივი მონაცემისა.

თითქმის ყოველს ენას აქვს რაიმე სტრუქტურული თავისებურება; ზოგიერთი ენა კი არსებითად განსხვავდება ერთურობისაგან. მოლარეს ფული შემოქვამა და *кассир растратил деньги* ერთსა და იმავე ფაქტს აღნიშნავენ; ორსავე შემთხვევაში ჩვენ წინ არის ბოროტმოქმედი მოხელე და ფულის დანაკლისი სალაროში, მაგრამ სულ სხვადასხვაგვარად არის წარმოდგენილი ეს რუსულში და ქართულში. ანდა რომ ავიღოთ ფრაზა მეზობელს აქვს სახლი; მეზობელს აუშენებია სახლი და შევადაროთ რუსულ ფრაზას *сосед имеет дом; сосед, оказывает, построил дом*,—შინაარსის მხრივ განსხვავებას ვერ ვპოვებთ, აგებულება კი სხვადასხვაა. იმანენტიზმის თვალსაზრისით ამ ფრაზების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს გავითვალისწინოთ, როგორია ამ ქართული ფრაზების აგებულება, მაგრამ მისი თავისებურება მაშინ გახდება ნათელი, როცა მათ შევუფარდებთ სინამდვილის კატეგორიებს, გადავახურდავებთ იმ ვალუტაზე, რომელიც ყველა ენისთვის მისაღებია და გასაგები. თქმა არ უნდა, ამის გარკვევა შუქს მოჰფენს ამა თუ იმ ენის მეტყველებითი აზროვნების ფსიქოლოგიას, მის თავისებურებას ამ მხრივ.

ფუნქციების საკითხი ყველა ენას თანაბრად ეხება. რა ღირებულება აქვს ამა თუ იმ სიტყვას თუ შესიტყვებას ცნობიერების თვალსაზრისით—ასე ისმება აქ საკითხი¹. ავიღოთ მაგალითისთვის ხანძარი! და ხანძარი. იმანენტიზმის თვალსაზრისით ორივე არის ცალკე სიტყვა (სახელი ერთნაირი ფორმით). ფუნქციის მიხედვით კი მათ შორის არსებითი განსხვავებაა: ხანძარი! მთელს ფრაზას უღრის (=ხანძარი გაჩნდა, ცეცხლი უყიდა რაღაცას), ცნობიერებაში იგი რთულ კომპლექსს უღრის; ხანძარი კი ცალკე წარმოდგენას შეესატყვისება. ამ ორ შემთხვევას გარეგნულად ინტონაცია განასხვავებს; ეს ინტონაცია მხილდება იმ განსხვავებისა, რომელიც ამ ორ შემთხვევაში ფსიქიკურ კორელატა შორის არსებობს. ამდენადვე ეს ინტონაცია არ არის ფორმალურ-ენობრივი ნიშანი, არამედ ფსიქიკურ-ენობრივია. ენის მოვლენათა აღწერისას მისი გათვალისწინება არც საჭიროა და არც შესაძლებელი. საჭირო იმიტომ არ არის, რომ წმინდა ენობრივი თვისების დამახასიათებლად იგი არას მქნისია, შესაძლებელი კი იმიტომ არ არის, რომ სრულ აღრევას გამოიწვევდა აღწერითს ანალიზში: ამ ნიშნის მიხედვით ყოველგვარი საშუალება მოგვესპობოდა შესიტყვება გავვერჩია სიტყვისაგან, ფორმიანი სიტყვა—უფორმოსაგან, უფორმო—ნაწილაკისაგან, ნაწილაკი—შორისდებულისაგან. ამის შესახებ უკვე გვქონდა მსჯელობა ფსიქოლოგიზმის შეფასებისას.

აქ მხოლოდ დავსძენთ, რომ ყოველი ინტონაცია არ არის ფსიქიკურის მხილება; ზოგი ფორმის მაგივრობას ეწევა (მაგალ., კითხვითი ინტონაცია რაქულსა და მთიულურში ბოლოდან მეორე მარცვალზე: მიდრჩან სოფელში? შდრ. ხად მიდიხან?): ასე რომ ინტონაცია უნდა განვასხვავოთ ერთურობისაგან: ყოველ-

¹ ფუნქციათა შესახებ ლაპარაკობს, მაგალ., პეტერსონი თავის „სინტაქსში“, Horn-ი (იხ. Sprachkörper und Sprachfunktion, Lpz., 1923) და სვ.

გვარი ინტონაციის უგულვებელყოფა აღწერითი ანალიზის დროს იქნებოდა უმართებულო, ისევე როგორც ყოველგვარის თანაბრად მიღება.

ტრანსცენდენტიზმი ცდილობს მეტყველების აღწერისას მოგვეცეს როგორც სტრუქტურა, ისე ფუნქციები; ჩვეულებრივ, უპირატესობა ფუნქციებს ენიჭება: წარმოებს ფუნქციების მიხედვით სტრუქტურის შესწავლა. ამით ტრანსცენდენტიზმი ცდილობს მეტყველებას შეუნარჩუნოს კავშირი ცნობიერებასთან. მეთოდოლოგიური იმანენტისმი ორად შლის აღწერის ამოცანას: ჯერ როგორ და შემდეგ: რა მიმართებაშია როგორ რა-სთან. მოძღვრება როგორ-ის შესახებ არის მოძღვრება ენის სტრუქტურის შესახებ, მოძღვრება რა-სთან მიმართების შესახებ არის მოძღვრება თავისებურებათა და ფუნქციათა შესახებ, სიმოკლისათვის შეიძლება ფუნქციათა შესახებ მოძღვრება ვუწოდოთ. ტრანსცენდენტიზმი (ესე იგი, ცნობიერებისა და რეალობის კატეგორიათა მოშველიება) ამ მეორე მომენტში ისევე ბუნებრივი და აუცილებელია, როგორც იმანენტისმი პირველს მომენტში. აღწერითი ენათმეცნიერების უპირველესი ამოცანაა სტრუქტურის საკითხის გადაწყვეტა; ეს საკითხი იმდენადვე რთულია, რამდენადაც მნიშვნელოვანი. ამისდა კვალობაზე იმანენტისმს ღიღისა და მძიმე საქმის მოგვარება უხდება.

აღწერას ახსნა მოსდევს; ენობრივი მოვლენის ახსნა უწინარეს ყოვლისა მისი ისტორიის დადგენაში მდგომარეობს; ამისათვის ენათმეცნიერებას მძლე საშუალება მოუპოვება ისტორიულ-შედარებითის მეთოდის სახით; ეს მეთოდი ჩვენ კვლევა-ძიების მეთოდად დავსახეთ; რა მიმართებაში იმყოფება ახსნა და კვლევა-ძიება ერთმანეთთან? ექვს გარეშეა, აქ საქმე გვაქვს ერთს პროცესთან: ახსნა ამ პროცესის მიზანზე მიგვიითებებს; კვლევა-ძიება პროცესის შინაარსს შეადგენს; ეს შინაარსი მიიღება შედარებითისა და ისტორიული მეთოდის საშუალებით. ენობრივი მოვლენის ისტორიის გათვალისწინებისას ჩვენ პირისპირ ვდგებით სხვადასხვა ფაქტორებთან; ასეთებია: მექანიკურ-ფიზიოლოგიური (ფონეტიკური), მექანიკურ-ფსიქიკური (ანალოგია) და ცნობიერ-ფსიქიკური. ამრიგად, აქაც გვიხდება მიემართოთ ცნობიერებას, ისევე როგორც ფუნქციათა აღწერისას. ფსიქიკურისადმი აპელაცია ახსნის დროს, მაშასადამე, ისევე კანონზომიერია, როგორც ფუნქციათა აღწერის დროს¹.

2. წინადადების საკითხისათვის მეთოდოლოგიური იმანენტისმის თვალსაზრისით

46. ყველა მკვლევარი, ვინც კი თვლის წინადადებას გრამატიკის საგნად, მას სინტაქსს განუყოფენებს. ამაში ერთსულოვნება სუფევს. მაგრამ აზრთა სხვადასხვაობა იჩენს თავს, როგორც კი ვიკითხავთ, რა არის სინტაქსი. მთავარი და ყველაზე გავრცელებულია შემდეგი შეხედულებანი: 1. „სინტაქსი არის მოძღვ-

¹ მეთოდოლოგიური იმანენტისმის აქ წარმოდგენილი წინამძღვრები არსებითად არის განმარტება იმ დებულებათა, რომელიც წამოყენებული იყო ამ ოთხი წლის წინათ ჩვენს წერილში: „ზოგადი თვალსაზრისისათვის“; ქართ. საენათმეცნ. საზოგ. წელიწადეული, 1-11, ტფლისი, 1925. გვ. 14, 15, 20; ახალია აქ ტერმინი „მეთოდოლოგიური იმანენტისმი“ და ზოგიერთი დეტალი.

რება სიტყვათა კლასებისა და სიტყვათა ფორმების მნიშვნელობის შესახებ“; ასე ფიქრობს მიკლოშიჩი (იხ. მისი Vergl. Gram. Slav. Spr., IV, გვ. 1); სიტყვათა კლასები—ეს მეტყველების ნაწილებია; სიტყვათა ფორმებია ზმნის ფორმები, ბრუნვები... ყველა ამათი მნიშვნელობა არის სინტაქსის საგანი. 2. „სინტაქსი არის მოძღვრება წინადადებისა და მისი ნაწილების შესახებ“; ასეთიად ელბრიუჟის განსაზღვრება (იხ. Vergl. Synt., I, 83). 3. „სინტაქსი არის მოძღვრება შესიტყვებათა შესახებ“; ეს განსაზღვრება ფორტუნატოვის ეკუთვნის; არსებითად ასევე განსაზღვრავს სინტაქსის საგანს რისიც, ოლონდ, რაჟი მას, დელბრიუჟის თქმისა არ იყოს, სურს წინადადების შესახებ მოძღვრებასთანაც კეთილ განწყობილებაში იყოს, განსაზღვრებისათვის ასეთი სახის მიცემა უხდება: „სინტაქსი არის მოძღვრება წინადადებისა და სხვა შესიტყვებათა შესახებ“ (იხ. Delbrück, Vergl. Synt., III, 3).

ამათგან მიკლოშიჩის განსაზღვრებაში წინადადებისთვის ადგილი არა რჩება; ამდენადვე ეს გაგება ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო არ არის. დელბრიუჟის გაგება უხერხულია იმიტომ, რომ აქ სინტაქსის ბედი დაკავშირებულია წინადადების ბედთან; ვთქვათ, წინადადება ისე გავიგეთ, როგორც ესმით ხშირად (მაგალ., ფსიქოლოგისტებს) და შესაძლებლად ვცანით ცალკე სიტყვებიც მივიჩინოთ წინადადებად; ასეთი შემთხვევა ძალზე ხშირი იქნება. სინტაქსის საგნად ცალკე სიტყვა მოგვევლინება და სინტაქსი მოზიარედ გაუხდება მორფოლოგიას. ამრიგად, სრულიად შეუძლებელი იქნება საგნის მიხედვით მორფოლოგიისა და სინტაქსის გამოიჯნა.

ფორტუნატოვი-რისი სუბიექტების საწინააღმდეგოდ ორი მთავარი არგუმენტი წამოყენებული; ერთი ბრუნვამანს ეკუთვნის; იგი ასე მსჯელობს: თუ შესიტყვებას სინტაქსის საგნად მივიჩნევთ, ერთმანეთს დაუპირისპირდება სიტყვა და შესიტყვება, საგანი მორფოლოგიისა და საგანი სინტაქსისა. მაგრამ ეს დაპირისპირება არ შეიძლება იქნეს გამართლებული, რამდენადაც არ არსებობს ზღვარი სიტყვასა და შესიტყვებას შორის; წინადადების სიტყვებად დაყოფა ხშირად თვითნებურია და პირობითი (იხ. Brugmann, Kurze Vergl. Gram., წინასიტყვაობა, გვ. VII, შენიშვნა 1). ადამიანის მეტყველება წინადადებებით დაიწყო და არა სიტყვებით; ახლაც ნორმალურ მეტყველებაში სამეტყველო ნაკვეთი იქ თავდება, სადაც წინადადება ბოლოვდებაო (იხ. op. cit. გვ. 281); იქვე ბრუნვამანი ასახელებს შემთხვევებს, როდესაც შესიტყვების დანაწევრება თვითნებურად ხდება: eskommtzustande-ში ზოგი სამ სიტყვას ხედავს: es kommt zustande, ზოგიც ოთხს: es kommt zu Stande (იქვე, გვ. 281). ამის შესახებ უნდა ითქვას: დასაბამის მდგომარეობაზე მითითება ყოველ შემთხვევაში სტატიკური ანალიზის დროს სრულიად გამოუსადეგარია; ეს ერთი. მეორეცაა, ბრუნვამანი შესიტყვება მთლიან კომპლექსად აქვს წარმოდგენილი: eskommt-zustande; ეს სამართლიანია, თუ ფონეტიკურის თვალსაზრისით განვიხილავთ შესიტყვებას; მაგრამ მაშინ მხოლოდ zustande-ს საკითხი კი არ დასმის, არამედ es და kommt-ის საკითხიც წამოიჭრება; მართალია, ესენი ფორმიანი სიტყვებია, მაგრამ ფონეტიკისათვის ხომ არ არსებობს ფორმიანი და უფორმო; ფონეტიკურად დაშლისას საზღვარი ერთეულთა შორის ინტონაციისა და პაუზის საშუალებით მყარდება, და არ არსებობს არავითარი ვარანტია, რომ ფონეტიკური და მორფოლოგიური საზღვარი ერთმანეთს დაემთხვევა. ამიტომ ფონე-

ტიკურად მართლაცდა შეიძლება არ არსებობდეს საზღვარი სიტყვასა და შესიტყვებას შორის, მაგრამ ეს არას ამბობს სიტყვისა და შესიტყვების ურთიერთობის შესახებ, რადგანაც არც ერთი და არც მეორე ფონეტიკური ცნება არ არის.

ეს ნიშნავს: შესიტყვების ერთეულებად დაშლის საკითხი ბრუტემანმა უმართებულოდ დასვა; მისი დასკვნებიც, ცხადია, ხელს ვერ შეგვიშლის შესიტყვება სინტაქსის საგნად იქნეს მიჩნეული.

მაგრამ შეიძლებოდა ბრუტემანის დებულება--არ არსებობს საზღვარი სიტყვასა და შესიტყვებას შორისო--მორფოლოგიურ სინამდვილეში გადმოგვეტანა და ასე გაგვეგო: ხომ შეიძლება სიტყვა (ფორმიანი) შესიტყვების სქემას წარმოგვიდგენდეს; მაშინ უთუოდ გაძნელებოდა სიტყვასა და შესიტყვებას შორის საზღვრის დაწესება: მაგალ: *kommst* და *du kommst*; პირველი უკვე ცხადყოფს, რომ სათანადო შესიტყვებაში მხოლოდ *du* შეიძლება იყოს,--*st* უკვე მიგვითითებს ამაზე. --და არა სხვა რამ. ასეთი გაგებით ბრუტემანის არგუმენტი ძლიერია, მაგრამ იგი ვერ გადაწყვეტს ჩვენთვის საინტერესო განსაზღვრების ბედს; ბოლოს და ბოლოს ეს არის საზღვრის საკითხი: ეს საკითხი არა მარტო ენათმეცნიერებისათვის დგას; მასთან უხდება საქმის დაკერა არა ერთს მეცნიერებას. ცნობილია, მაგალ., რომ არ არის შესაძლებელი ორგანული სამყაროს გამიჯვნა არაორგანულისაგან, ფსიქიკურისა --საერთოდ ორგანულისაგან: მოვლენათა რიგი მდებარეობს საზღვარზე, და გააჩნია საკმაო უფლება განეკუთვნოს როგორც ერთს, ისე მეორე სამყაროს. მაგრამ ეს ხელს არ უშლის ბიოლოგიას იყოს მოძღვრება ორგანულის შესახებ, ფსიქოლოგიამ გამოაცხადოს თავის საგნად ფსიქიკა. ვფიქრობთ, ასევე არის შესაძლებელი შესიტყვების აღიარება სინტაქსის საგნად, თუნდაც რომ იყოს შემთხვევები. როდესაც ძნელია სადემარკაციო ხაზის გავლება სიტყვასა და შესიტყვებას შორის.

ბოლო ხანებში სინტაქსის ფორტუნატოვიკული განსაზღვრება პეშკოვსკისაც არ აკმაყოფილებს; იგი ამბობს: სინტაქსის განსაზღვრა, როგორც მოძღვრებისა შესიტყვებათა შესახებ, იმით არის უხერხული, რომ ყველაფერი სიტყვამდე დაჰყავსო (იხ. *Синтаксис: Лит. Энци., გვ. 800, ტ. II*); სიტყვა კი პეშკოვსკის აზრით დასაყრდენად ვერ გამოდგება, რადგანაც თვით საჭიროებს დასაყრდენს: სიტყვა ფრაზის საშუალებითდა განსაზღვრება; ამიტომაც პეშკოვსკის უფრო მიზანშეწონილად მიაჩნია სინტაქსი განსაზღვროს, როგორც „მოძღვრება ფრაზების შესახებ“. პეშკოვსკი ითვალისწინებს ყველა შესაძლო ნიშნებს, რომელთა მიხედვითაც სიტყვა შეიძლება დავუპირისპიროთ სიტყვის ნაწილს, ერთის მხრით, და შესიტყვებას, მეორე მხრით (იხ. *Слово: Лит. Энци., გვ. 812* და შემდ.). პირველ რიგში განხილულია ასეთი არგუმენტები: 1. სიტყვა იხმარება ცალკეც, სიტყვის ნაწილები არ შეიძლება ცალკე იქნეს ნახმარი; 2. სიტყვას აქვს საკუთარი მახვილი. სიტყვის ნაწილებს იგი არა აქვს; 3. სიტყვის შემდეგ და წინ შეიძლება იყოს პაუზა, სიტყვის შუაში [თუ: შიგნით!]--არ შეიძლება იყოს; 4. სიტყვები შეეხამება მხოლოდ სიტყვებს, სიტყვის ნაწილები--მხოლოდ სიტყვის ნაწილებს; 5. წინადადებაში სიტყვათა მიმართება არ არის ისეთი, როგორიც არის სიტყვის ნაწილთა მიმართება (ჩვეულებრივად ყველა ნაწილი „ძირს განსაზღვრავს“); 6. სიტყვას აქვს მატერიალური შინაარსი, ნაწილს იგი არა აქვს; ანდა: სიტყვა შეეფერება ცალკე:

წარმოდგენას, როგორც აზრის ნაწილს, ძირები და აფიქსები ასეთს ცალკე წარმოდგენას არ შეესატყვისება; 7. მაჩვილის ვადანაცვლებასთან დაკავშირებით სიტყვის ნაწილები იცვლიან ბგერითს შედგენილობას... არც ერთი ამ არგუმენტათაგანი პეშკოვსკის დამაკმაყოფილებლად არ მიაჩნია, და, ამგვარად, შეუძლებელი ხდება სიტყვის დაპირისპირება სიტყვის ნაწილისათვის. არანაკლებ საძნელოდ მიაჩნია მას სიტყვის გარჩევა შესიტყვეებისაგან: სიტყვაა თუ შესიტყვებაო, კითხულობს იგი: *неправда... совершеннолетний... железная дорога... великий пост...* ამას ერთვის ასეთი სიძნელე: შესიტყვეებში: *у них всегда обильный стол* და *письменный стол* ერთი და იგივე სიტყვაა *стол* თუ—სხვადასხვა... (იხ. იქვე, გვ. 819, 921).

საკითხის ასე დასმა მხოლოდ მას შეუძლია, ვინც სიტყვის სტრუქტურული ანალიზის დროს იმდენსავე ყურადღებას აქცევს მნიშვნელობას, რამდენსაც ფორმას. როგორც ჩანს, პეშკოვსკიც ასეთ მოაზროვნეთა ჯგუფს ეკუთვნის. ეს რომ ასეა, ჩანს იმ საშუალებიდან, რომელიც პეშკოვსკის გამოსავლად აქვს დასახული შექმნილი მდგომარეობიდან თავის დასაღწევად; უნდა ბოლო მოეღოს სიტყვა-ცნების ხმარებას ორი სრულიად განსხვავებული მნიშვნელობით, რომელთაგან ერთი სიტყვაში გულისხმობს ცალკე ფსიქო-ფიზიოლოგიურ აქტს მეტყველების დანაწევრებისა, მეორე კი — წარმოდგენათა ასოციაციურ ჯგუფს, რომელიც განკერძოვდა მეტყველის ცნობიერებაში ამ დანაწევრების შედეგად (იქვე, გვ. 823). პირველი არა, სიტყვა-წევრი და მას შეიძლება „ცალკე სიტყვა“ ვუწოდოთ, მეორე არის „სიტყვა-ტიპი“; ამ უკანასკნელისათვის პეშკოვსკი წარმოგვიდგენს ცალკე ტერმინს დეკსემა (იქვე, გვ. 824). ცალკე სიტყვის განსაზღვრისას პეშკოვსკი სინტაგმას ემყარება (იხ. იქვე, გვ. 824 — 830). სინტაგმა კი არის მეტყველების მნიშვნელობიანი წევრი: სიტყვის ის ნაწილი, რომელიც მნიშვნელობას ატარებს, შესიტყვება, წინადადება... და სხვ. (ე. ი. ყველაფერი გარდა ბგერისა, მარცვლისა და ტაქტისა); იხ. იქვე, გვ. 825—826. მაშასადამე, „ცალკე სიტყვის“ განსაზღვრისას მნიშვნელობის მომენტი არის გამოყენებული დასაყრდენად, ხოლო ლექსემა განსაზღვრულია, როგორც ასოციაციური ჯგუფი, შემდგარი ცალკე სიტყვათაგან (Лит. Унц. გვ. 399). ლექსემის შესახებ მსჯელობისას პეშკოვსკი თანაბარ მნიშვნელობას ანიჭებს როგორც ბგერას, ისე მნიშვნელობას: წარმოდგენილია ასეთი კლასიფიკაცია: „სიტყვები, რომელნიც ერთნაირი არიან ბგერებისა და მნიშვნელობის მიხედვით... სიტყვები, რომელთაც ერთნაირი ბგერები აქვთ, მაგრამ მნიშვნელობა არა აქვთ... (იქვე). ერთი სიტყვით, როგორც დეკსემა-ცნებაში, ისე ცალკე სიტყვა-ცნებაში მნიშვნელობას საპატიო ადგილი უკავია.

ეს არის ტრანსცენდენტიზმი სიტყვის პრობლემაში. მას იგივე მეთოდოლოგიური პრინციპი ასაზრდოებს, რაც ფსიქოლოგიზმს წინადადების საკითხში. როგორც ერთს, ისე მეორე შემთხვევაში ის, რაც გამოიხატვის, საფუძვლად ედება იმის განსაზღვრებას, რითაც იგი გამოიხატვის. თუ ტრანსცენდენტიზმი მიუღებელია წინადადების საკითხში, არანაკლებ არის ის უარსაყოფელი სიტყვის განსაზღვრისას. სტრუქტურული ანალიზისათვის წინადადება—სიტყვათა შეხამებაა, სიტყვა—მხოლოდ ფორმაა; სიტყვა კი არ არის ბგერები პლუს მნი-

შენელობა, არამედ ოდენ ფორმა ისევე, როგორც წინადადება არ არის სიტყვები პლუს გარკვეული პროცესები ცნობიერებაში, არამედ მხოლოდ შესიტყვება. სიტყვა „თავის“ მნიშვნელობასთან ისეთსავე მიმართებაშია, როგორშია ტერმინი ცნებასთან, წინადადება მსჯელობასთან (როცა მსჯელობას გადმოგვეგმს). სტრუქტურული ანალიზი უნდა განთავისუფლდეს სიტყვის მნიშვნელობის შესწავლისაგან (ეს არის ფუნქციათა შესახებ მოძღვრების საქმე!) და მაშინ სიტყვის განსაზღვრებაც გაადვილდება და არც იმის გარკვევა გაჭირდება, ესა თუ ის მონაცემი არის სიტყვა თუ სიტყვის ნაწილი, ან შესიტყვება. სიტყვას სჭირდება იმანენტური საზომი ისევე, როგორც წინადადებას; ყოველმა ენამ თავისთვის უნდა დაძებნოს ასეთი საზომი. რუსულის ტიპის ენებისათვის, ცხადია. ფორმაცვალებას უნდა მიეპყრას გულისყური: სიტყვა — ფორმაცვალებადი ერთეულია¹. უფორმო სიტყვა იმდენადვე არის სიტყვა, რამდენადც მას „უარყოფითი ფორმა“ აქვს. უფორმოთა კლასიფიკაციას კი საფუძვლად უნდა დაედოს ის მიმართება, რომელშიაც ისინი იმყოფებიან ფორმიანებთან: მართალია, ეს შესიტყვებათა მიხედვით მსჯელობა იქნებოდა, მაგრამ თუ საჭიროა უფორმოთა კლასიფიკაცია, სჯობს ეს ხდებოდეს მეზობელი სინტაქსის დახმარებით, ვინემ ფუნქციონალური ცნების წამომველიებით (სრულმნიშვნელოვანი, არა სრულმნიშვნელოვანი...). ყოველ შემთხვევაში, ერთი უდავოა: მორფოლოგიას საფუძვლად უდევს ფორმიანი სიტყვა; სხვა საძირკველზე აგებული მორფოლოგია არ არის მორფოლოგია. **სიტყვა — ფორმაცვალებადი ერთეულია** და ამიტომაც *стол* ერთი და იგივე სიტყვაა შესიტყვებაში — *письменный стол* და შესიტყვებაშიც — *у них всегда обильный стол*: ორსავე შემთხვევაში ეს სიტყვა ერთნაირად იბრუნვის... *Совершеннолетний... неправда* — ცალკე სიტყვებია: *неправда*, -- *н* — *е*, — *у*, -- *ою*... *Великий пост...* *Железная дорога* --- შესიტყვებებია: *железной дороги*, *железной дороге*... და სხვ.: ორივე ელემენტს თავისი ფორმა აქვს. სამაგიეროდ *царь-голод*, *премьер-министр* — ერთი სიტყვაა: *премьер-министра*, *премьер-министру*... და სხვ...

ამგვარად: ბ რ უ გ მ ა ნ ის ა და პ ე შ კ ო ვ ს კ ი ს არგუმენტების მხედველობაში მიღების შემდეგაც ყველაზე მართებულად ისევე ფორტუნატოვის შეხედულება უნდა ვცნოთ: სინტაქსი არის მოძღვრება შესიტყვებათა შესახებ. სინტაქსის საგნის საკითხი ამით გამორკვეულია. გვრჩება: მიზან-თვალსაზრისი და მეთოდი, რომლითაც შესიტყვება უნდა იქნეს შესწავლილი.

67. შესიტყვებას ქმნის დამოკიდებულება სიტყვათა შორის; ეს დამოკიდებულება შეიძლება გამოიხატოს სხვადასხვა საშუალებით; ასეთია: სიტყვათა ფორმა, სიტყვათა ადგილმდებარეობა, სიტყვათა ინტონაცია. ჩვეულებრივად, ამა თუ იმ ენაში ჭარბობს ესა თუ ის საშუალება, თუმცა სხვა საშუალებასაც შეიძლება ჰქონდეს ადგილი; ასე, მაგალ., ფორმის გვერდით ინდო-ევროპულ ენებში (მაგალ. გერმანულში, ფრანგულში, ინგლისურში) ადგილმდებარეობასაც აქვს მნიშვნელობა (მაგალ., *Die Tante liebt die Mutter* და *die Mutter liebt*

¹ რასაკვირველია, ეს არის საილუსტრაციო განსაზღვრება.

8. არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა

die Tante); მაგრამ ამ საშუალებას ენა მიმართავს ჩვეულებრივად იმ შემთხვევაში, როცა მას ფორმა აკლია. ის სინტაქსური ცნებები, რომლებიც გამომუშავებული იქნება ფორმიან ენებში, რასაკვირველია, არ გამოდგება ისეთი ენისათვის, რომელსაც ფორმა (ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით) არ გააჩნია და სადაც მის მაგივრობას ადგილმდებარეობა ან ინტონაცია ეწევა. თუ ერთ შემთხვევაში სინტაქსური ცნებები აგებული იქნება ფორმათა დამოკიდებულების საფუძველზე, მეორეში დასაყრდენი იქნება სიტყვათა ადგილმდებარეობა, მესამეში—ინტონაციის თავისებურება. ეს სინტაქსური ცნებები სხვადასხვა შინაარსისა იქნება, მაგრამ ყველგან გამომუშავდება ერთი პრინციპის მიხედვით; ეს პრინციპია: ბუნება სიტყვათა ურთიერთობისა და საშუალება ამ ურთიერთობის აღსანიშნავად.

ჩვენ გვინტერესებს ენათა ის ტიპი, რომელსაც ურთიერთობის გამოსახატავად ფორმა აქვს. ეს ტიპი, თუ შეიძლება ითქვას, ყველაზე ენობრივია; ინტონაცია და ადგილმდებარეობა სინტაქსურ საშუალებად ითვლება მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ფორმის ფუნქციას ასრულებენ. ფორმიან ენათა ტიპის სხვადასხვა ვარიაციებს იძლევა იმისდა მიხედვით, თუ რა აგებულებისაა მათში ფორმიან სიტყვათა ძირითადი კლასები: სახელი და ზმნა. მაგრამ მთელი ტიპისათვის დამახასიათებლად უნდა ჩათვალოს ორი რამ: სახელი იბრუნვის, ზმნა იუღვლება, არის ბრუნვადი და არის უღვლილებადი სიტყვა, რანაირი თავისებურებებითაც არ ხასიათდებოდეს ბრუნება და უღვლილება. ჩვენი მსჯელობის საგანი იქნება ასეთი ტიპის ენათა შესიტყვება.

შესიტყვებას ვერ მივიღებთ, თუ არ არსებობს გარკვეული დამოკიდებულება სიტყვათა შორის, თუნდაც რომ თითოეულ სიტყვას თავისი ფორმა ჰქონდეს. კაცად სახლმა აშენებ; სამი სიტყვა გვაქვს: სახელი მიმართულებითს ბრუნვაში (კაცად), სახელი მოთხრობითს ბრუნვაში (სახლმა), ზმნა აწმყო დროის მეორე პირში (აშენებ), შესიტყვება კი არა გვაქვს; კაცად სახლმა აშენებ—ასეთი შესიტყვება ქართულმა არ იცის. ხოლო თუ ვთქვით: კაცი სახლს აშენებს, მივიღებთ შესიტყვებას. მაშასადამე, არ ყოფილა საკმარისი, ყოველ სიტყვას ჰქონდეს ფორმა, აუცილებელი ყოფილა მათ ჰქონდეთ განსაზღვრული ფორმა, რომელიც შეეხამება სხვა ფორმას და მოგვცემს შესიტყვებას, ბუნებრივს ამა თუ იმ ენისათვის. ამისდა კვალობაზე, ამა თუ იმ ენის სინტაქსის მიზანია გამოარკვიოს: 1. რა ფორმები შეიძლება შეახამოს ენამ ანუ, უფრო ზოგადად რომ ვთქვათ, რაგვარი შესიტყვებანი მოეპოვება ენას და 2. როგორია მის შესიტყვებათა სტრუქტურა-შეკანისში.

ეს საჭიროებს დეტალიზაციას. ზემოთ ვთქვით, რომ სინტაქსის საგანია შესიტყვება; მაგრამ შესიტყვების ყოველგვარი შესწავლა როდი მოგვცემს სინტაქსს. შეიძლება, მაგალ., აღწეროთ, რა და რა ფორმა შედის შესიტყვებაში და შედეგი აღვსუსოთ მორფოლოგიურ ტერმინებში. გვაქვს, ვთქვათ, შესიტყვება: მონადირემ მოკლა ჯიხვი; იგი შედგება: სახელისაგან მოთხრობითს ბრუნვაში მხოლოდობითი რიცხვისა პლუს ზმნა (ასეთი და ასეთი) მხოლოდობ. რიცხვის მესამე პირში ნამყო ძირითადში პლუს სახელი მხოლოდობითის სახელობითში. აპოლონიოს დისკოლოსი სწორედ ამ თვალსაზრისით შეისწავლიდა წინადადებას. როგორ ერთდებიან სიტყვანი წინადადებაში? ესე იგი: რა და რა ფორმები შეიძლება შეერთდეს ნორმალური მეტყველების დროს წინადადება-

ში?—ასე ისმის მასთან საკითხი¹. დერჟავინი და ბუდე უბრუნდებიან აპოლონიოსს. საშუალო საუკუნეები შესწავლიდნენ შესიტყვებას შეთანხმებამართვის თვალსაზრისით: ეს უკვე წმინდა სინტაქსური ნიადაგია. სამწუხაროდ, ამ ნიადაგზე არ ყოფილა გამოუმუშავებული სინტაქსური ცნებები, და ცარიელი ადგილი ლოგიკიდან გადმოტანილმა ცნებებმა დაიკავეს.

აპოლონიოსის თვალსაზრისით შესიტყვების შესწავლა იძლევა მასალას სინტაქსისათვის, მაგრამ არ არის სინტაქსი. ეს წინასწარი შემანადგებელი აუცილებელი ეტაპია, მაგრამ იგი არაა საკმაო: სინტაქსის მაგივრობას იგი ვერ გასწევს.

სინტაქსური თვალსაზრისით შესიტყვების შესწავლა, როგორც ზემოთ ვთქვით, ორ მომენტს გულისხმობს: 1. შესიტყვების შედგენილობის შესწავლას და 2. შესიტყვების სტრუქტურის დადგენას. პირველი არ არის თავისთავადი სინტაქსური ღირებულებისა. ის მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც აუცილებელი შემამზადებელი საფეხურია მეორე მომენტისათვის. შესიტყვების სტრუქტურა-მექანიზმის გამოკვეთვა — ბიძირითადი მიზანი სინტაქსური ძიებისა.

მატარებლის ორთქლმავალი ჩვენ შეგვიძლია შევისწავლოთ მისი შედგენილობის მიხედვით: ოთხი ბორბალი, ქვაბი, ღუმელი, საკვამლე მილი, ორთქლის სადენი მილაკები, ბერკეტებისა და ხრახნილების წყება... ორთქლმავლის შესწავლისათვის ამ ნაწილების ცოდნა მიუცილებელია. მაგრამ ორთქლმავლის აგებულება ჩვენ მაშინ გვეცოდინება, თუ გათვალისწინებულა: რომელი ბერკეტი რომელი ხრახნილით არის დამაგრებული, რომელ ბერკეტთან არის იგი დაკავშირებული, რას ამოძრავებს იგი და რა ამოძრავებს მას თვითონ. ორთქლმავლის აგებულება ჩვენ მაშინ ვიცით, თუ მისი შედგენილობის გარდა მისი სტრუქტურა-მექანიზმი ნათლად გვაქვს წარმოდგენილი.

აპოლონიოს დისკოლოსი შესიტყვებაში შედგენილობას შესწავლიდა; ჩვენი მიზანი კი უნდა იყოს შესწავლილ იქნეს შესიტყვების სტრუქტურა-მექანიზმი.

ამრიგად: სინტაქსის საგანი თუ შესიტყვებაა, სინტაქსის მიზანი შესიტყვების მექანიზმის შესწავლაა. ეს მიზანი არ შეიძლება გარკვეულს თვალსაზრისსაც არ გვავალებდეს; ეს თვალსაზრისია: ანალიზი იმ ურთიერთობისა, რომელიც არსებობს სიტყვათა შორის ყოველს ცალკე შესიტყვებაში.

68. შესიტყვება გულისხმობს სიტყვათა² დამოკიდებულებას: ამიტომაც, ყოველს შესიტყვებაში არის, სულ მცირე, ორი სიტყვა: ერთი—გაბატონებული, დომინანტი და მეორე—მასზე დამოკიდებული, დეპენდენტი. მათი ურთიერთობა ჩვეულებრივ ორ სახეს იღებს: ერთია შეთანხმება, მეორე—მართვა. შეთანხმებას ჩვენ ვუწოდებთ დამოკიდებულების ისეთ სახეს, როდესაც გაბატონებული მოითხოვს დამოკიდებულისაგან ისეთ ფორმას, რომელშიაც ის თვითონ არის და რომლის მიხედვით ცვალების უნარი აქვს; ასეთია, მაგალ., შეთანხმება ზედსართავისა არსებითთან (საერთოდ, სახელისა

¹ იხ. Steintal, Geschichte, II, 341.

² სიტყვაში ნაგულისხმევა ფორმალური სიტყვა; ამიტომ შესაძლებლად ვთვლით ფორმის, ფორმალური სიტყვის ნაცვლად ეხმაროთ სიტყვა და პირველ.

სახელთან) რიცხვსა და ბრუნვაში: *высокий дом — высокие дома*¹; *интересной книги — интересных книг*... სიტყვები *дом, книга* იცვლება: 1. ბრუნვათა მიხედვით: *дома, книги; дому, книге; дом, книгу; домою, книгою*... 2. რიცხვის მიხედვით: *книги, дома; книг, домов; книг, домам*... ბრუნვისა და რიცხვის მიხედვით იცვლება სიტყვები: *высокий, интересная: высокого, -ому, -ий, -им... интересная, -ой, -ой, -ую*... მრავლობითი: *высокие, -их, -им... интересные, -ых, -ым*... ამისდა კვალობაზე ბრუნვისა და რიცხვის კატეგორიაში ხდება შეთანხმება. სიტყვები: *высокий, интересная* სქესის მიხედვითაც იცვლება: *высокий, -ая, -ое; интересный, -ая, -ое*... სიტყვები: *дом, книга* სქესის მიხედვით არ იცვლება; ამიტომაც უნდა იქნეს გარჩეული ის დამოკიდებულება, რომელსაც აქვს ადგილი, როცა *дом, книга* მოითხოვს დამოკიდებულ სიტყვათაგან გარკვეულ ბრუნვასა და რიცხვს, იმ დამოკიდებულებისაგან, რომელიც გამოიხატება მოთხოვნაში—ზედსართავი იყოს ამ სქესის ფორმაში და არა სხვაში. ეს უკანასკნელი მართვად და არა შეთანხმება.

მართვის ნათელი ნიმუშია: (*ученик*) *покупает книгу; покупает* ზნნა და, როგორც ასეთი, იცვლება პირის, რიცხვის, დროის, კილოს... მიხედვით; პირი: *покупает, -ешь, -ю*; რიცხვი: *покупают, -ете, -ем*; დრო: *покупает, покупал*... კილო: *покупает; покупал бы*...; *книгу* სახელია და იცვლება ბრუნვათა და რიცხვთა მიხედვით: *книга, -и, -е, -у*... *книги, -и, -ам*... აქ ჩამოთვლილ ნიშანთაგან ორივე სიტყვისათვის საერთოა მხოლოდ რიცხვი, მაგრამ ეს კატეგორია სრულიად უმნიშვნელოა ამ სიტყვათა ურთიერთობის თვალსაზრისით; ჩვენ შევეიძლია ვცვალოთ როგორც ჩვენი ზმნის, ისე ჩვენი სახელის რიცხვი და შესიტყვებას ეს არ დაეტყობა: *покупает книгу, книги; покупают — книгу, книги*... მაშასადამე, *покупает* და *книгу* რიცხვის კატეგორიის საშუალებით არ უკავშირდება ერთმანეთს; სხვა საერთო კატეგორია მათ არ გააჩნიათ: პირი, დრო, კილო სახელს არა აქვს, ბრუნვა კიდე—ზმნას. ამისდა მიუხედავად, ფაქტია, რომ *покупает*-ის შემდეგ არ შეიძლება იქნეს ნახმარი არც ერთი ბრუნვა, გარდა ბრალდებითისა: *покупает*-ზმნა მოითხოვს მასზე დამოკიდებული სახელისაგან გარკვეულს ბრუნვას, თუმცა ბრალდებითში ის თვითონ არ არის და არც შეიძლება იყოს (ბრუნვის კატეგორია მისთვის უცხოა). დამოკიდებულების ისეთი სახე, როდესაც გაბატონებული მოითხოვს დამოკიდებულისაგან ისეთ ფორმას, რომელიც მას თვითონ არა აქვს ამ მომენტში ან არც შეიძლება ჰქონდეს საერთოდ, იწოდება მართვად. ასე რომ: ზმნა მართავს სახელს ბრუნვაში, რიცხვში — არა.

მართვა გვაქვს შესიტყვებაში, როგორცაა: *дом брата, книга сестры*... როგორც გაბატონებული, ისე დამოკიდებული სიტყვები [აქ სახელებია; მათ აქვთ ბრუნვისა და რიცხვის კატეგორია; მაგრამ გაბატონებული სიტყვა სახელობითშია, დამოკიდებული — ნათესაობითში; სახელი მართავს სახელის ბრუნვას; რიცხვს კი ისევე არ ეხება, როგორც ზმნა: *дом (дома) брата, — братьев; книга (книги) сестры, — сестер*...

¹ ზოგადი საილუსტრაციო ანალიზისათვის რუსულს მიემართეთ: იგი ფორმით მდიდარია, აგებულებით—ნათელი.

რასი გამოიხატება სახელისა და ზმნის ურთიერთობა? *Ученик покупает... Покупает* დამოკიდებულია, *ученик*—გაბატონებული. სიტყვა *ученик* იცვლება ბრუნვისა და რიცხვის მიხედვით; *покупает*—პირის, რიცხვის, დროის, კილოს, (სქესის)... მიხედვით. სახელზეა დამოკიდებული ზმნის პირი, რიცხვი, სქესი; პირი: *ученик покупает, ты покупаешь, я покупаю...* რიცხვი: *ученик покупает, ученики покупают*; სქესი: *ученик покупал, сестра покупала...* ზმნის კილო და დრო (რუსულ) შესიტყვებაში არავითარ სინტაქსურ როლს არ თამაშობს: *ученик покупает... покупал... покупал бы...* ამისდა გვარად შეთანხმებისა და მართვის ზემოხსენებულ განსაზღვრებათა მიხედვით შესიტყვებაში *ученик покупает: ученик* ითანხმებს ზმნას რიცხვში, მართავს პირსა და სქესში.

64. თავი რომ მოვუყაროთ განხილულ შემთხვევებს, ასეთ დასკვნას მივიღებთ:

1. სახელი ითანხმებს სახელს ბრუნვასა და რიცხვში, მართავს სქესში: *имперскую книгу... высоких домов...* სიმოკლისათვის ასეთი დამოკიდებულება შეიძლება აღენიშნოთ შეთანხმების სახელწოდებით, რადგანაც სკარბობს შეთანხმების მოვლენები: ორი ნიშნის მიხედვით შეთანხმება ხდება, ერთის მიხედვით—მართვა.

2. სახელი მართავს ზმნას პირსა და სქესში, ითანხმებს რიცხვში: *ученик покупает (покупал)*; ამ დამოკიდებულებაში მართვა სკარბობს (ორი ნიშნის მიხედვით წინააღმდეგ ერთისა, რომელშიაც შეთანხმებას აქვს ადგილი); ამიტომ სიმოკლისათვის ასეთი დამოკიდებულება მთლიანად შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც მართვა.

3. სახელი მართავს სახელს ბრუნვაში: *книга сестры... книгу сестры... книге сестры...*

4. უფორმო სიტყვა მართავს სახელს: *без книги... под окном... (недалеко) от дома...*

5. ზმნა მართავს სახელს ბრუნვაში: *покупает книгу... читает газету...* უკანასკნელ შემთხვევაში უნდა გავარჩიოთ მართვა უშუალო და შუალობით: უშუალო—თუ სახელი პირდაპირ ზმნაზეა დამოკიდებული: *покупает книгу... читает газету...*; შუალობითი—თუ სახელი დამოკიდებულია სხვა (უფორმო) სიტყვაზე, რომელსაც ზმნა უშუალოდ მართავს: *гонится за зайцем... надеется на брата...*

ზმნა *гонится* მოითხოვს *за*-წინდებულს (*гонится у... при... около...* არ შეიძლება). წინდებული *за* თავის მხრივ მოითხოვს სახელისაგან მოქმედებითს ბრუნვას; მაგრამ ამაშიც ზმნის გავლენა ჩანს: *за*-ს შეეძლო ბრალდებით ბრუნვაც მოეთხოვა: (*заплатил*) *за зайца, за книгу...* და თუ აქ მაინც მოქმედებითია, ეს *гонится*-ზმნის ბრალია; წინდებული აქ მართვის გადაწყვეტი ინსტანცია არის: ზმნა მართავს წინდებულის საშუალებით; ეს საინტერესო მოვლენაა; საერთოდ, მართული სიტყვა თვით შეიძლება იყოს მმართველი: *купил книгу брата*: ზმნა *купил* მართავს სახელს *книгу*; *книгу* მართავს სახელს *брата*; მართული სახელი *книгу* სრულიად არ არის შეზღუდული მასზე დამოკიდებულ *брата*-ს მიმართ; *купил*-ზმნა აქ ვერ სწვდება. ერთი სი-

ტყვი: *книгу* არის «ვასალი» ზმნისა *купил*, მაგრამ *брата*-სახელის მიმართ ისეთივე «სიუზერენია», როგორც არის *купил*-ზმნა მის მიმართ... შესიტყვებაში კი: *гонится за зайцем* თავისებურია, ჯერ ერთი, ზმნის მიერ უფორმო სიტყვის (თუ ნაწილაკის) მოთხოვნა; მეორეცაა, ის ორმაგი მართვა, რომელსაც სახელი განიცდის: *за*-სთან დაკავშირებული იგი ან აკუზატივში უნდა დაისვას, ანდა მოქმედებითში; ამდენადვე წინდებულზეა დამოკიდებული; *гонится*-სთან დაკავშირებული, ის მოქმედებითის ფორმას იღებს; ამრიგად, დამოკიდებულია ორივეზე. იმართვის ორივეს მიერ.

70. ცალკე აღებული: *высокий дом... интересная книга... за зайцем... около города... книга сестры... надеется на погоду... покупает книгу... ученик читает... ветер дует...* — შესიტყვებებია; შესიტყვება იქნება აგრეთვე, თუ ვიტყვით: *высокий дом строится... ученик читает книгу...* გავაანალიზოთ რომელიმე ვრცელი შესიტყვების სტრუქტურა სინტაქსური თვალსაზრისით, ესე იგი, მასში შემავალ სიტყვათა ურთიერთობის თვალსაზრისით: *прилежный ученик читает интересную книгу брата*: სახელი *ученик* ითანხმებს სახელს *прилежный* და მართავს ზმნას *читает*; *читает* მართავს სახელს *книгу*; სახელი *книгу* თავის მხრივ მართავს სახელს *брата* და ითანხმებს სახელს *интересную...* ამრიგად: შეთანხმება და მართვა არის ის საფუძველი, რომელზედაც აგებულია ეს შესიტყვება; სახელი და ზმნა ანუ ბრუნვადი და უღვლილებადი სიტყვა არის ის მასალა, რომლისაგანაც აშენებულია იგი; ასეთ შესიტყვებას, რომელიც აგებულია მართვა-შეთანხმების პრინციპზე ბრუნვადი და უღვლილებადი სიტყვებისაგან, ეწოდება წინადადება¹. ამისდა მიხედვით წინადადება იქნება შესიტყვება *ученик читает*: მართვა-შეთანხმებას აქაც აქვს ადგილი; სახელი და ზმნა აქაც ლებულობს მონაწილეობას. ეს წინადადება იქნებოდა უმარტივესი სახე წინადადებისა: ორ სიტყვაზე ნაკლები საერთოდ არ იქნებოდა შესიტყვება და, მსასადამე, ვერც იმ მოთხოვნილებას დააკმაყოფილებდა, რომელიც განსაზღვრებაშია წამოყენებული სტრუქტურისა და შედგენილობის მხრივ. თუ ჩვენი შესიტყვება *прилежный ученик читает интересную книгу брата* წინადადებაა, მასში შემავალი სიტყვები წინადადების ნაწილები იქნება. მათი სინტაქსური კვალიფიკაცია შესაძლებელია მხოლოდ იმ როლის მიხედვით, რომელსაც ისინი ასრულებენ შესიტყვებაში სიტყვათა დამოკიდებულების თვალსაზრისით; წინადადება სიტყვათა დამოკიდებულებამ შექმნა, წინადადების ნაწილები ამ დამოკიდებულების ნიადაგზე უნდა განისაზღვროს. ამ მხრივ: *читает* არის მართული ზმნა, *ученик* — მმართველი სახელი; *книгу* — სახელი, მართული ზმნის მიერ; *брата* — სახელი, მართული სახელის მიერ; *прилежный, интересную* არის სახელები, შეთანხმებული სახელებთან: *ученик, книгу*. ერთის შეხედვით ერთმანეთში შეიძლება აირიოს *ученик* და *книгу*; მართალია, *книгу* ჩვენ დავახასიათეთ, როგორც მართული სახელი, მაგრამ ხომ არის ის აგრეთვე მმართველი: *книгу брата...* მსგავსებას მართ-

¹ ეს განსაზღვრება, რასაკვირველია, რუსულ წინადადებას გულისხმობს; რამდენად განოდეგბ ქართულიათვის, კვწნით ვნახავთ.

ლაც აქვს ადგილი. თუ შევხედავთ დამოკიდებულთან მიმართების თვალსაზრისით: *ученик* მართავს მასზე დამოკიდებულ ზმნას, *книгу*-ც მართავს მასზე დამოკიდებულ *брата*-სახელს. განსხვავება ამკარავდება, თუ საქმის ვითარებას განვიხილავთ **გაბატონებულთან** მიმართების თვალსაზრისით: მმართველი სახელი *книгу* თვით იმართვის ზმნის მიერ: *читает книгу...* მმართველი სახელი *ученик* არ იმართვის სხვა სახელისა თუ ზმნის მიერ; ის საერთოდ არავიზე არ არის დამოკიდებული, მასზე კი ყველაა დამოკიდებული (უშუალოდ ან შუალობით).

სიტყვათა სინტაქსური როლის კვალიფიკაციის დროს ამოსავალი იყო **გაბატონებულთან** მიმართება; ამისდა კვალობაზე *книгу* დავასისათვით, როგორც მართული სახელი: *ученик* კი არ შეიძლებოდა ამ თვალსაზრისით დაგვეასიათებინა (მას ხომ ღომინანტი არა ჰყავს!), მისთვის საკირო გახდა საწინააღმდეგო თვალსაზრისზე დადგომა: მიმართება მასზე დამოკიდებულ სიტყვასთან. მივიღეთ კვალიფიკაცია: „მმართველი სახელი“; მის სინტაქსურ თავისებურებათა აღსანიშნავად მიზანშეწონილი იქნებოდა ამ წოდებულებაში „მთავარი“ დაგვემატებინა: *ученик* არის მთავარი მმართველი სახელი. ამით ნათლად აღინიშნება ის უპირატესობა, რომელიც ამ სიტყვას აქვს *книгу*-სთან შედარებით; იმავე დროს იგი უზრუნველგვყოფს ყოველგვარ გაუგებრობათაგან, დამოკიდებულის თვალსაზრისით მივუღებოთ სიტყვათა ურთიერთობას თუ გაბატონებულისა.

ოღონდ აქ შენდგევი ორი საკითხი მაინც დაიბადება: რატომ არ შეიძლებოდა წინადადებას ყველა ნაწილი დაგვეხასიათებინა **გაბატონებულის** დამოკიდებულთან ურთიერთობის თვალსაზრისით, ესე იგი, მოქცეულიყავით ისევე, როგორც *ученик*-ის კვალიფიკაციის დროს? მეორეც: *ученик* არა მარტო მმართველია; იგი აგრეთვე ითანხმებს (სახელს); რატომ არ არის კვალიფიკაციის დროს მხედველობაში მიღებული შეთანხმების მომენტი? აკი *ученик* ითანხმებს სახელს *прилежный*? ამაზე უნდა ვუპასუხოთ: „გაბატონების“ თვალსაზრისი იმიტომ უნდა უკუვავდოთ, რომ წინადადების კიდური წევრები ამ თვალსაზრისით ვერ დახასიათდება: *брата... интересную... прилежный*—ამ სიტყვებზე არც ერთი სიტყვა არ არის დამოკიდებული: მათ თუნდაც რომ გაიჩინონ ასეთი სიტყვები, ამ თვალსაზრისით მათი დახასიათებაც შეუძლებელი იქნება. მეორე საკითხის შესახებ უნდა ითქვას: მართალია, სიტყვა *ученик* ითანხმებს სახელს. მაგრამ რამდენადაც *ученик* წინადადების ნაწილია, სახელის შეთანხმებას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, ისევე, როგორც იმას, რომ მას შეუძლია სახელი მართოს: *прилежный ученик гимназии*; წინადადების თვალსაზრისით გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა ზმნის მართვა, რადგანაც ეს არის აუცილებელი და საკმაო პირობა შესიტყვების წინადადებად მიჩნევისათვის. ბუნებრივია ამიტომაც, თუ ეს მომენტი დაედვა საფუძვლად *ученик*-სიტყვის სინტაქსურ კვალიფიკაციას.

ამისდა კვალობაზე, ძველ ტერმინებს თუ გამოვიყენებთ, წინადადების ნაწილთა ასეთი განსაზღვრებანი გვექნება: **ქვემდებარე** არის მთავარი მმართველი სახელი; **შემასმენელი**—მართული ზმნა; **დამატება**—ზმნის ან სახელის მიერ მართული სახელი; **განსაზღვრება**—სახელთან შეთანხმებული სახელი.

რალა გარემოება? როგორ უნდა გადაწყდეს გარემოების საკითხი მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის თვალსაზრისით? ამისთვის უნდა გავითვალისწინოთ სიტყვათა ურთიერთობის ახალი სახე; ეს არის **შირთვა**. შესიტყვებაში: *Большой сидит у окна*; სახელი *большой* მართავს ზმნას *сидит*; *у окна*: *у* წინდებული მართავს სახელს *окна*; *у окна* თვითონ არის შესიტყვება, მაგრამ ეს შესიტყვება არ არის სინტაქსურ დამოკიდებულებაში ზმნაზე *сидит*; შეგვიძლია ვთქვათ: *сидит у окна, около окна, за окном, под окном, близ окна...* და სხვ.: ცხადია, ზმნა *сидит* არ მოითხოვს რომელსამე გარკვეულს წინდებულს; მას შეუძლია ივლეს სხვადასხვა წინდებულები; მათი ხმარება ზმნით კი არ არის განსაზღვრული, არამედ შესიტყვების შინაარსით; არ არსებობს სინტაქსური დამოკიდებულება *сидит*-სა და *у окна*-ს შორის: არ არის არც მართვა, არც შეთანხმება, არამედ მექანიკური მეზობლობა; ასეთ ურთიერთობას **შირთვა** ეწოდება; როგორც ჩვენი მაგალითიდან ჩანს, მირთვა არ არის სიტყვათა პოზიტიური ურთიერთობა; ენა, რომელსაც მხოლოდ მირთვა მოუპოვება, შესიტყვებას მოკლებული იქნებოდა; დადებითი სინტაქსური ურთიერთობაა მართვა და შეთანხმება; მათთან შეპირისპირებით მირთვაც შეიძლება მივიჩნიოთ „ურთიერთობად“, ურთიერთობის ნოლ-ფორმად.

მირთვა მეტყველებაში ძალზე გავრცელებული მოვლენაა; ამისდა მიუხედავად ის ვერ დაიმსახურებდა სინტაქსის შემსწავლელის ყურადღებას, რომ არ იყოს ერთი გარემოება: მირთვა შორეულ კავშირში იმყოფება მართვასთან, მირთვა ნულამდე დაყვანილი მართვაა; მართვის დასუსტების ხაზით მივდივართ მირთვისაკენ. ამ ხაზზე კი შეიძლება შემოგვხედდეს ისეთი მოვლენები, რომელთა შესახებ ძნელია თქმა, მართვაა იგი თუ მირთვა; აი თუნდაც ასეთი მაგალითი: *лежит на столе*; *на*-ს რომ *лежит* მოითხოვდეს, შეუძლებელი იქნებოდა: *лежит у стола, под столом, около стола, близ стола...* ცხადია, *на столе* არის მირთული და არა მართული. მაგრამ, აქ რომ მართვის კვალი ჩანს, ამას მოწმობს ბრუნვა, რომელშიაც არის სახელი თანდებულის შემდეგ: *на столе*; *лежит на стол*—შეუძლებელია; დამოუკიდებელი ზმნისაგან კი თანაბრად შეიძლება: *на столе, на стол...* ცხადია, ზმნა *лежит*-ს უდევს წილი იმაში, რომ გვაქვს *на столе* და არ შეიძლება „*лежит на стол*“.

შეიძლება მიერთოს: ზმნას—სახელი (წინდებულიანი): *сидит у окна...* ზმნას—უფორმო სიტყვა: *сидит здесь, там, далеко, близко...* უფორმო სიტყვა—სახელს (ზედასართავს): *совсем негодный... очень высокий...* უფორმო სიტყვა—უფორმოს: *совсем недалеко... так напрасно (работает)...* სახელი—სახელს: *учитель с учениками (отправился на прогулку)...* მასალის მხრით, როგორც ვხედავთ, მირთვაში თითქმის ყველაფერი შეიძლება ბონაწილეობდეს: არ მიერთვის მხოლოდ ზმნა. **მირთული სიტყვა, ფორმიანია იგი თუ უფორმო, იქნება გარემოება**. შეიძლება განვასხვავოთ გარემოებათა ორი სახე: გარემოება—ფორმიანი სიტყვით გადმოცემული (წინდებულიანი სახელები) და გარემოება—უფორმო სიტყვით გადმოცემული.

აქ წარმოდგენილი განსაზღვრებანი ყველაზე ახლოს არის პეშკოვსკის იმ განსაზღვრებებთან, რომლებიც მის „სინტაქსში“ გვაქვს; განსხვავება მდგომარეობს შემდეგში:

1. შეთანხმება და მართვა პეშკოვსკის სხვანაირად ესმის: შესიტყვებებში *высокий дом... ученик читает* ხელავს მხოლოდ შეთანხმებას, პირველ შემთხვევაში — სახელისას სახელთან, მეორეში — ზმნისას სახელთან. შესაფერისად განსხვავებულია შემასმენლის განსაზღვრება (შდრ. ზემოთ გვ. 99).

2. დამატებისა და გარემოების კვალიფიკაციის დროს მისთვის ამოსავალია მასალა და არა სინტაქსური ურთიერთობა. ამიტომაც არის, რომ მისთვის დამატებაა სახელი, არა მხოლოდ მართული, არამედ მირთულიც (იხ. ზემოთ. გვ. 99), რაკი არის სახელი.

3. გარემოება ზმნისართიანო, ამბობს პეშკოვსკის განსაზღვრება (იხ. ზემოთ, გვ. 99); ეს არ არის სინტაქსური განსაზღვრება; მაგრამ აქ სინტაქსური განსაზღვრების მოცემა შეუძლებელიც იქნებოდა, რაკი დასაყრდენად მასალისთვისება იქნა გამოყენებული და არა სინტაქსური ურთიერთობა.

4. განსხვავებულია ქვემდებარის განსაზღვრებაც: ის უარყოფითი ნიშნებით ხასიათდება: „სახელი, რომელიც არ ეთანხმება, არ იმართვის, არ მიერთვის“ (იხ. ზემოთ, გვ. 99). განსაზღვრების ასეთი წესი, როგორც ცნობილია, არ არის მიზანშეწონილი: უხერხულობის ნათელსაყოფად ასეთი მაგალითიც კარა: მიმართვა—*Носильщик!*— არაფერს ეთანხმება, არც იმართვის, არც მიერთვის. მაშასადამე, ის შეიძლება ქვემდებარედ იქნეს გამოცხადებული. სამაგიეროდ აქ წამოყენებული ძირითადი პრინციპი: შესიტყვება უნდა იქნეს შესწავლილი იმ საფუძვლის მიხედვით, რომელმაც იგი შექმნა,—პეშკოვსკის განსაზღვრებათაგან გვაქვს აღებული. სამწუხაროდ, ამ განსაზღვრებაში მოცემული პრინციპი პეშკოვსკის საერთო ნაზრევში შემთხვევით ხასიათს ატარებს; და დამახასიათებელია ის, რომ 1927 წელსაც გამოორებულია წმინდა ფსიქოლოგისტური დებულება: შესმენილობის მატარებელი ზმნა არის წინადადების მთავარი წევრიო. ეს გარემოება ზემოთაც გვაქვს აღნიშნული.

მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის თვალსაზრისით წინადადების სტრუქტურა რუსულში ასე წარმოიდგინება: ქვემდებარეა ის მწვერვალი, რომლისაკენაც აღის მართვა-შეთანხმების ძაფები; ან უშუალოდ მასზეა ანდა მასზე დამოკიდებულ სიტყვებზეა ყველა ნაწილი დამოკიდებული. ქვემდებარე მართავს, ითანხმებს, თვით არ იმართვის, არც ეთანხმება სხვა სიტყვას. მას ჰყავს «ვასალები», ვასალებიანი ან უვასალო. იგი თვით არაეის ვასალი არ არის: იგი „პირველიასწორთა შორის“, *primus inter pares*. ქვემდებარე რუსულში არის არა მხოლოდ მთავარი სახელი, არამედ მთავარი სიტყვაც.

71. წარმოდგენილი სქემა რუსული წინადადებისა, გვეონია, რომ საკმარისია იმის საილუსტრაციოდ, თუ რა მიზანს ისახავს მეთოდოლოგიური იმანენტიზმი შესიტყვების შესწავლისას, რა თვალსაზრისით უდგება იგი მას და რა მეთოდით აყალიბებს იგი სათანადო ცნებებს. როგორც ზემოთაც ვთქვი, სინტაქსის საგანია შესიტყვება; სინტაქსის მიზანია ანალიზი იმ ურთიერთობისა, რომელიც შესიტყვებაში შემავალ სიტყვათა შორის არსებობს; შესიტყვების ნაწილთა დახასიათება ხდება იმ როლის მიხედვით, რომელიც თითოეულ მათგანს განეკუთვნება შესიტყვებაში; სინტაქსური ცნებები ამ როლის აღნიშვ-

ნით მიიღება. ეს ზოგადად კერძოდ წინადადებას რაც შეეხება: წინადადება გარკვეული სახის შესიტყვებაა და, მაშასადამე, მისი ნაწილების კვალიფიკაციაც ხდება სათანადო სიტყვათა ურთიერთობის მიხედვით; წინადადების ნაწილთა აღმნიშვნელი ცნებების შინაარსი მიგვითითებს, რა როლსაც თამაშობს ესა თუ ის სიტყვა წინადადებაში: არის იგი გაბატონებული, თუ დამოკიდებული, მმართველი თუ მართული, მათანხმებელი თუ შეთანხმებული, თუ არც ერთია, არც მეორე, არამედ მხოლოდ მირთულია.

აქვე საჭიროა ამასთან დაკავშირებით ზოგადი პასუხი გავცეთ მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის თვალსაზრისით ზოგიერთ ძირითად საკითხზე.

1. წინადადება ჩვენ მიგვაჩნია ერთ-ერთი სახის შესიტყვებაც; მაშასადამე, არ შეიძლება წინადადებად ჩაითვალოს არა თუ უფორმო სიტყვები და ნაწილაკები: კი! არა! გუშინ! გაღმა! ვაიმე! (იეავი სოფელში?—კი!—არა! როდის ჩამოხვდები სოფლიდან?—გუშინ. სად ცხოვრობს მასწავლებელი?—გაღმა...), არამედ ფორმაცვალებადი სიტყვებიც, როგორცაა ამოძახილი: ხანძარი!—ან პასუხად თქმული: შესობელი (ვინ შოვიდა?—შესობელი), ანდა სიტყვები: გაზეთი! გაზეთი! ბილეთები! ყოველი მათგანი მეტია, ვინემ ცალკე სიტყვა, უდრის მთელს ფრაზას (ხანძარი გაჩნდა! შესობელი შოვიდა; იეიდეთ გაზეთი!); ხანდახან ორ განსხვავებულ ფრაზასაც (მაგალ., ბილეთები! ტრამვაიში: ბილეთები შეიძინეთ!, მატარებელში: ბილეთები წარმოადგინეთ!); მაგრამ მეტია არა სინტაქსური თუ მორფოლოგიური თვალსაზრისით, არამედ მნიშვნელობის თვალსაზრისით; განსხვავებულია ცალკე სიტყვისაგან ფუნქციონალურად და არა სტრუქტურულად.

დავას იწვევს მხოლოდ ზმნა; შეიძლებოდა გვეთქვა: ცალკე აღებული ზმნა შესიტყვებაა მინიატურაშიო; იგი აქი მიგვითითებს იმ პირზე, რომელიც შესიტყვების პოტენციალური მონაწილეა; ზმნა არის, თუ გნებავთ, პარლამენტი, რომელშიაც შესიტყვების ზოგიერთი ნაწილი (ერთი სახელი მაინცდამაინც) არის წარმოდგენილი; სათანადო უფლებებიც უნდა ჰქონდეს მას; მაგალ., *носылает (он); читаешь (ты); говорю (я)*... ამიტომ შეიძლებოდა ზმნა გვეეთანაბრებინა შესიტყვებასთან, დაგვესახა იგი გარდამავალ საფეხურად სიტყვასა და შესიტყვებას შორის; განსაკუთრებით ქართულ ზმნას შეეძლო საამისო პრეტენზიები ჰქონოდა: მასში ხომ ორი (ხანდახან სამი) სახელიც შეიძლება იყოს აღნიშნული: მაქვს (შე ის); გიწერია (შენ ის); აშენებს (მას ის)... დაუწერნა (მას მან იგინი)...

მართალია, ერთს შემთხვევაში (რუსულში) შესაძლებელია ისეთი მდგომარეობა, რომ მმართველი სახელის პირი არ იყოს ზმნაში აღნიშნული: *читал (я, ты, он)*... *посылал (я, ты, он)*, ხოლო სადაც პირი არის ნაჩვენები, სქესი აღუნიშვნელი დარჩეს: *читает (он, она, оно); посылает (он, она, оно)*; ქართულში კიდევ სახელის რიცხვი არ ჩნდეს ზმნაში: დაუწერია (იგი—მას, მათ), დაგიწერია (იგი—შენ, თქვენ)—ძველს ქართულში; დაუწერა (მან—მას, მათ)—ახალს ქართულში...

მაგრამ ჩვენ რომ გვეთქვა: *читал я; посылал он; читает она; посылает оно*... მას დაუწერია იგი; მას დაუწერა მან იგი... ესე იგი, სათანადო შესიტყვებანი რომ წარმოგვედგინა, განა ამით რაიმე შეიცვლებოდა? რა თქმა უნდა, არა: ის, რაც ზმნაში აღუნიშვნელი იყო, აღუნიშვნელი დარჩებო-

და. მამასადამე, ზმნა შეიძლება ვერ ასახოს შესიტყვების მორფოლოგიური შედგენილობა, მაგრამ შესიტყვების ნაწილთა სინტაქსურ ურთიერთობას იგი სწორად აღწესნახს. ზმნა ყოველთვის იძლევა მარტივი გაუვრცელებელი წინადადების (*ученик читает*), ხანდახან გავრცელებულისასაც (ძან დაუწერნა მას იგინი), სინტაქსური აგებულების ფორმულას. შესიტყვების განაკვეთს: (*читает... დაუწერნა*): სინტაქსისათვის სწორედ ეს არის გადამწყვეტი მნიშვნელობისა: ის კი, რაც ზმნაში გამოხატულებას არ პოულობს, სინტაქსური ურთიერთობის გარეშე აღებარეობს; ამდენადვე ზმნა (მისი პიროვანი ფორმა) შეიძლება იწოდოს წინადადების ეკვივალენტად.

უნდა დავთვალოთ, როგორც ვიცით, ყოველი სიტყვა (ფორმიანი, უფორმო, ნაწილაკი) შეიძლება იყოს წინადადების ეკვივალენტი (*Satzäquivalent*). რამდენადაც მათი საშუალებით აღინიშნება გარკვეული ფსიქოლოგიური პროცესები. ის პროცესები, რომლებიც საფუძვლად უდევს წინადადებას; მეთოდოლოგიური იმპროვიზაციისათვის ზმნა შეიძლება ჩათვალოს წინადადების ეკვივალენტად იმდენად, რამდენადაც ზმნა, ცალკე სიტყვა, მთელი შესიტყვების სქემას წარმოადგენს.

ზმნის ასეთი გავგება სრულიადაც არ არყვეს დებულებას, რომ წინადადება არის შესიტყვება. ეს დებულება მთლიანად ძალაში რჩება: ნორმალური წინადადება უთუოდ ნოითხოვს სახელსა და მასთან სინტაქსურ ურთიერთობაში მყოფ ზმნას. ზმნა ცალკე, ანდა შესიტყვება ზმნისა და სხვა სიტყვებისაგან შემდგარი. მაგრამ ასეთი სახელის არაშემცველი (*отправился пешком... вернулся рано...*). წინადადების ეკვივალენტია და არა წინადადება; ეს ერთი: მეორეცაა, ზმნას ასე ვახსიათებთ სწორედ იმიტომ და იმდენად, რამდენადაც მას შეუძლია სინტაქსურად შესიტყვების მიკვირობა გასწიოს. შესიტყვების მინიატიურა-სქემა წარმოგვიდგინოს. ამოსავალი აქაც შესიტყვებაა. საზომად ისევ იგი რჩება!

როგორც არ უნდა ვადაწყდეს საკითხი იმის შესახებ, საკმარისია თუ არა ზმნა წინადადებისათვის.—უდავოა, რომ იგი აუცილებელია შესიტყვებისათვის. რათა უკანასკნელი წინადადებად მივიჩნიოთ. აქედან კი ის დასკვნა გამოდინარეობს, რომ ე. წ. ატრიბუტული წინადადება,—თუ კი მართლაცაა წმინდა ატრიბუტულ წინადადებასთან გვაქვს საქმე,—ვერ ჩაითვლება წინადადებად.

წმინდა ატრიბუტული წინადადების ტიპად ვთვლით ისეთ არაბულ შესიტყვებებს, როგორიცაა: არ-რაჯულუ ყვიღუნ (=კაცი ჰყვინანია); არ-რაჯულუ კათალა (=კაცმა მოკლა) და არ-რაჯულუ ყვიღუნ ორივე წინადადებაა იმისთვის. ვინც შესიტყვების სტრუქტურრიდან კი არ ამოდის, არამედ შესიტყვების ფუნქციიდან: მართლაცაა. ერთიც ჩინებული მსჯელობაა და მეორეც: ფუნქციის მიხედვით მათ შორის არავითარი თვალსაჩინო განსხვავება არ არის. შესიტყვების თვალსაზრისით კი არსებითი განსხვავებაა: ერთი სახელისა და ზმნისაგან შედგება, მეორე კი—ხოლოდ სახელებისაგან; ერთში სქარბობს მართვა, მეორეში მხოლოდ შეთავაზება; სტრუქტურული ვითარება ჩვენთვის გადამწყვეტი

1 აქ თქმულის მიხედვით, ცხადია, ე. წ. უპიროვნო წინადადება სხვა არაფერია, თუ არა წინადადების ეკვივალენტი: წვიმს... თოვს... ყინავს... pluit... морозит... თუ ამჟამად ვერ გაიშვებიან მთელ შესიტყვებად, ისტორიულად მაინც ატარებენ ამის შესაძლებლობას: მთი აგებულებას მისი უტყუარი მოწმეა. დაწერილებით ამაზე აქ ვერ შევჩერდებით.

მნიშვნელობისა და ამიტომაც: არ-რავსულუ კაიალა არის წინადადება, არ-რავსულუ ცნაილუნ კი არ არის წინადადება, არამედ სხვაგვარი, თავისებური შესიტყვებაა.

2. წინადადების განსაზღვრისას ხშირად ისმება საკითხი: ვისი ცნობიერების მიხედვით უნდა დავახანსიათოთ ის პროცესები, რომლებიც საფუძვლად უდევს წინადადებას: მეტყველისა თუ მსმენელის, ანდა, შეიძლება. ორივეს? ეს საკითხი მწვავედ დგას ფსიქოლოგისტებისათვის. ჩვენ ვიცით, რომ პაული, მაგალ., მხედველობაში იღებს როგორც მეტყველის, ისე მსმენელის ცნობიერებას, ეუნდტიკი მხოლოდ მეტყველისას.

იმპანენტისათვის ეს საკითხი მოხსნილია: მისთვის წინადადება გარკვეული სახის შესიტყვებაა; მისი სტრუქტურის იმპანენტური ანალიზი არ საჭიროებს აპელაციას არც მეტყველისა და არც მსმენელის ცნობიერებისადმი: არა ის, თუ რა პროცესებს გადმოგვეცემს შესიტყვება და ვის ცნობიერებაში ხდება ეს პროცესები, არამედ: როგორი აგებულებისაა შესიტყვება.—აი როგორ სხვაფერდება საკითხის დასმა.

ამით, ჯერ ერთი, თავიდან ვიცილებთ იმ დაბრკოლებებს, რომლებიც იქმნება მეტყველისა თუ მსმენელის ცნობიერებისადმი აპელაციითა და ვთავისუფლდებით იმ მძიმე შედეგებისაგან, რომლებიც პირველი საკითხის ასე თუ ისე გადაწყვეტას თან სდევს (იხ. ფსიქოლოგიზმის განხილვა, §5 30, 31); მეორეცაა და, სრული საშუალება გვეძლევა გამოვიყენოთ ჩვენი განსაზღვრება დაწერილისა თუ წაკითხული წინადადებისათვის. თავის ადგილას უკვე იყო აღნიშნული, რომ თუ წინადადების განსაზღვრისას ადგილი აქვს აპელაციას მსმენელისა თუ მეტყველის ცნობიერებისადმი, გვეკარგება საშუალება დაწერილ წინადადებას მივუხლოთ კუთვნილი. „დაწერილი ენის“ უგულვებელყოფა გარკვეულ ისტორიულ პირობებში წარმოიშვა; ფილოლოგიას მხოლოდ „დაწერილი ენა“ სწამდა. ენათმეცნიერებამ მეცხრამეტე საუკუნეში ყურადღების ცენტრში ცოცხალი ენა მოაქცია. რეაქცია ბუნებრივი იყო. ვასაგებია ის უკიდურესობაც, რომელიც ამას შედეგად მოჰყვა: ნამდვილი და ერთადერთი ენა—ეს ცოცხალი მეტყველებააო, დაწერილი ენა კი ფიქციააო. სამართლიანობა მოითხოვს დაწერილი ენა აღდგენილ იქნეს მის კანონიერ უფლებებში.

ამან შეიძლება გაუგებრობა დაბადოს. დაწერილი წინადადება აკი წინადადების ნიშანია, ისევე, როგორც ასო არის ბგერის ნიშანი! შეუწყნარებელი იქნებოდა არ გაგვეჩიხა იგინი ერთურთისაგან. მაგრამ გაა რ ჩ ი ო როდი ნიშნავს არ დააფასო. „დაწერილი წინადადება“ ჩვენთვის ფასეულია, როგორც მხილება სამეტყველო პოტენციისა, როგორც გაქვავებული სახეობა მეტყველებითი აქტისა. ამ გაქვავებულ სახეობას ისეთივე მნიშვნელობა აქვს ცოცხალი მეტყველების სტრუქტურის ნათელსაყოფად, როგორიც უსიცოცხლო ფოტოგრაფიულ სურათს ადამიანის ცოცხალი სახის შესაცნობად. სწორედ ამ მხრივ ვუსაყვედურებდით ჩვენ ფსიქოლოგისტებს დაწერილი წინადადების უგულვებელყოფას.

იმპანენტისში თავის საგნად ხდის იმას, რაც საერთოა დაწერილსა. წაკითხულსა, თქმულსა და გაგონილს მეტყველებაში; ეს საერთო არის მეტყველების სტრუქტურა, რომელიც პოტენციალურად არსებობს, როგორც გარკვეული სისტემა და მელავნება ცალკე მეტყველებითს აქტებში.

3. რთული წინადადებისა, პარატაქსისა და პიპოტაქსის საკითხი იმანენტიზმის მიხედვით ზოგადად ასე წარმოდგინება: მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებას შორის პრინციპული განსხვავება არ არსებობს; როგორც მასალა, ისე სტრუქტურა ორივესი ერთნაირია: ბრუნვადი და უღვლილებადი სიტყვა ისეთივე აუცილებელი და იმავე დროს საკმარისი პირობაა დამოკიდებული წინადადებისათვის, როგორც მთავრისათვის; ხოლო მართვა და შეთანხმება (თუ მართვა) ის საფუძველია, რომელზედაც აგებულია როგორც ერთი, ისე მეორე. ერთმანეთს შეიძლება დაუკავშირდეს წინადადება და წინადადების ეკვივალენტი, ანდა პირიქით, მხოლოდ წინადადების ეკვივალენტები. ყველა ამ შემთხვევაში დამოკიდებული და მთავარი ნაწილი კავშირდება რაიმე (დამხმარე) სიტყვის საშუალებით; სადაც ეს არ არის და რთული წინადადების შესახებ კი მხოლოდ ინტონაციის მიხედვით ვლაპარაკობთ (მაგალ., შე წაჯალ, შენ დაიცადე!), ჯეროვანია დაისვას საკითხა: არის თუ არა ეს ერთი—რთული—წინადადება. გვგონია, რომ აქ ორი წინადადებაა, სრულიად დამოუკიდებელი აგებულების მიხედვით¹.

4. შეიძლება თუ არა წამოყენებულ იქნეს წინადადების (და მისი ნაწილების) ისეთი განსაზღვრება, რომელიც გამოსადეგი იქნებოდა ყველა ენისათვის? მეთოდოლოგიური იმპენტიზმი ამაზე გადაჭრით ამბობს: არა, არ შეიძლება,— და აი რატომ: თუ წინადადება სინტაქსის ცნებაა, სინტაქსი კიდევ შესიტყვებათა შესახებ მოძღვრებაა, ცხადია, წინადადების ბედი უშუალოდ არის დაკავშირებული შესიტყვების თვისება-თავისებურებებთან; შესიტყვება შეიძლება შედგებოდეს როგორც ფორმიან. ისე უფორმო სიტყვათაგან; შესიტყვება შეიძლება შექმნას ან სიტყვათა დამოკიდებულებამ, ანდა სიტყვათა განრიგებამ, ან კიდევ ინტონაციამ: ერთსა და იმავე ენაში შეუძლებელია სამივე თანაბარ როლს თამაშობდეს, მაგრამ გამორიცხული არ არის სპორადული არსებობა ერთი ძირითადი საშუალების გარდა სხვა საშუალებისაც (მაგალ., სიტყვათა დამოკიდებულება ფორმიან ენებში და სიტყვათა განრიგება); ძირითადი კი მხოლოდ ერთ-ერთი ამთავანი შეიძლება იყოს; საერთოდ, ეს სამი ტიპი მაინც არის მთავარი. ამისდა კვალობაზე სინტაქსიც ყველა ენაში შეუძლებელია ერთნაირი აგებულებისა იყოს; წინადადების საკითხიც შეუძლებელია ყველგან ერთნაირად გადაწყდეს; ზოგან (მაგალ., ინტონაციაზე დაფუძნებული შესიტყვების მქონე უფორმო ენაში, ვთქვათ, ჩინურში) წინადადების საკითხი არსებითად განსხვავებული იქნებოდა.

საყოველთაო განსაზღვრება წინადადებისა მხოლოდ მაშინ იქნებოდა შესაძლებელი, თუ შესიტყვება ყველა ენაში ერთსა და იმავე საფუძველზე იქნებოდა აგებული და მასში შემავალ სიტყვათა არსებითი თვისებები ყველგან ერთგვარი აღმოჩნდებოდა. ეს აუცილებელი პირობაა. ეს პირობა არ მოგვეპოვება, რამდენადაც ერთი ტიპიც კი არა გვაქვს, არა თუ მთლიანად ერთი სახეობის შესიტყვება ყველა ენაში. ცხადია, არ შეიძლება მოცემულ იქნეს ყველა ენისათვის გამოსადეგი და მისაღები განსაზღვრება წინადადებისა.

¹ რა თქმა უნდა, ამ შენიშვნებს რთული წინადადების შესახებ მხოლოდ საილუსტრაციო და პრელიმინარული ხასიათი აქვს; იგი ქართულს ეხება და მხოლოდ იმ მიმართულებაზე მივითითებს, რომელიც შეუძლია მიიღოს საკითხის დასმა-გადაწყვეტამ, და სრულიად მოკლებულია პრეტენზიას—საკითხის გადაწყვეტად იქნეს მიჩნეული.

მეტსაც ვიტყვით: ერთი ტიპის ენათა ფარგლებშიც მოსალოდნელია საკმაო ვარიაცია. რაზე არის ეს დამოკიდებული? რასაკვირველია, იმ თვისებებზე, რომლებიც სხვადასხვა ენაში ცალკე სიტყვებს აქვს: სინტაქსი „ზედა სართულია“, მორფოლოგია — მისი საძირკველი და „ქვედა სართული“. სიტყვათა ურთიერთობა ამა თუ იმ სახეს იღებს იმისდა მიხედვით, თუ რა თვისება აქვს თითოეულ სიტყვას. ამიტომ ერთი ტიპის ფარგლებშიც შეუძლებელია წინადადებისა და მისი ნაწილების განსაზღვრება ერთი ენიდან მეორე ენაში იქნეს გადატანილი; მეტიც: a priori იმის თქმაც არ შეიძლება, რომ წინადადების ნაწილები, ქვემდებარე-დამატება, ევროპულ ენათაგან უთუოდ აღმოაჩნდება ყველას. არ შეიძლება დავივიწყოთ, რომ წინადადება შესიტყვების ერთ-ერთი სახეა, ქვემდებარე-დამატება სიტყვათა გარკვეულს ურთიერთობას გულისხმობს და ამ ურთიერთობის აღმნიშვნელი ცნებებია.

რა არის წინადადება, არის თუ არა ამა თუ იმ ენის წინადადებაში ქვემდებარე-დამატება და, თუ არის, როგორ უნდა განისაზღვროს იგი? — ამაზე პასუხი უნდა მოგვცეს ამა თუ იმ ენის შესიტყვებაში სიტყვათა რეალური ურთიერთობის ანალიზმა. დაუსწრებელი განჩინების გამოტანა ასეთ შემთხვევაში მეთოდოლოგიურად სრულიად შეუწყნარებელია. საერთოდ: არ არსებობს და არ შეიძლება არსებობდეს წინადადების ზოგადი, ყველა ენისათვის გამოსადეგი განსაზღვრება ისევე, როგორც არ არსებობს ცალკე სიტყვების თვისებათა და მათ ურთიერთობათა ერთგვარობა ყველა ენაში.

5. მაგრამ ხომ შეიძლება დაისვას უფრო ზოგადი საკითხი: არის თუ არა საჭირო დარჩეს სინტაქსში და საერთოდ ენათმეცნიერებაში ცნება წინადადებისა? განა არ არის საჭირო ვიკითხოთ: კანონიერია თუ არა პრობლემა წინადადებისა და მისი ნაწილებისა, როგორც ენათმეცნიერების პრობლემა? ენათმეცნიერული აზროვნება ვალდებულია გაამართლოს ამ საკითხის არსებობა, ვიდრე მის გადაჭრას შეუდგებოდეს. გამართლება კი ზედმეტი არ არის, რამდენადაც წინადადების პრობლემის ზედიზენათმეცნიერული აზროვნების ისტორიაში ძალზე თავისებურია.

წინადადებისა და მისი ნაწილების (ქვემდებარე-შემასმენელ-დამატების) შესახებ მოძღვრება, როგორც ეს არა ერთგან არის ზემოთ აღნიშნული, არც ძველმა გრამატიკოსებმა, არც საშუალო საუკუნეებმა არ იცოდნენ. არ არსებობდა წინადადების პრობლემა იმ სახით, რა სახითაც იგი ახლა არსებობს¹.

მეჩვიდმეტე საუკუნეში პორ-როიალის გრამატიკაში პირველად ეპოვებთ წინადადებას და მის ნაწილებს: სუბიექტს, ატრიბუტსა და კოპულას. რა გზით მოვიდა ეს ცნებები გრამატიკაში და რატომ სწორედ ამ სახით, — ამის შესახებ ლოგიციზმის მიმოხილვისას იყო საუბარი. იქვე აღნიშნული იყო ის საინტერესო ფაქტი, რომ წინადადებისა და მისი ნაწილების შესახებ მსჯელობა გრა-

¹ ამიტომ ისტორიული პერსპექტივის გაუთვალისწინებლობა, როცა პორეზინსკი წერს: განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა საშუალო საუკუნეებში სინტაქსს, „ე. ი. მოძღვრებას წინადადებისა და მისი ნაწილების შესახებ“ (იხ. Введение, გვ. 25). საქმეც ისაა, რომ სინტაქსი მაშინ სულაც არ ნიშნავდა წინადადებისა და მისი ნაწილების (ქვემდებარე-შემასმენელი, დამატება) შესახებ მოძღვრებას; წინადადების ნაწილებად კი პორეზინსკი ამ შემთხვევაში ქვემდებარე-შემასმენელ-დამატებას გულისხმობს და არა ძველ გრამატიკოსთა მეტყველების ნაწილებს.

მატიკის ზოგადს ნაწილში იყო წარმოდგენილი და არა სინტაქსში: აქ წინადადების შესახებ არაფერი ჩსმობდა. სინტაქსი წინანდებურად შეთანხმება-მარტოისა, ელიფსის, ჰიპოტაქს-პარატაქსის და სხვ. შესახებ მოგვითხრობდა. იელინეკი ამბობს: გერმანულს გრამატიკაში (სინტაქსში) წინადადებათა შესახებ მოძღვრება პირველად ადელუნგმა შემოიტანაო (Jellinek, Hf. Bd. XIX, Hf. 3—4, გვ. 272). მაშასადამე. მეტორამეტე საუქუნემდე (1781 წ.), მაინცადამაინც მეჩვიდმეტე საუქუნემდე¹, გერმანული ენის გრამატიკა წინადადების შესახებ მოძღვრებას არ იცნობდა: ქვემდებარე-შემასმენელ-დამატებას—მით უფრო: ეს შემდეგი ხანების ფაქტია (იხ. ზემოთ, § 6—10); პორ-როილის გრამატიკაც მოწმობს, რომ 1660 წელზე ადრე საფრანგეთშიაც წინადადების შესახებ მოძღვრება არ არის მოსალოდნელი გრამატიკაში.

ცნებანი: წინადადება², ქვემდებარე, შემასმენელი—გრამატიკაში ლოგიკიდან არის გადმოტანილი მეცხრამეტე საუქუნეში; იქიდან მოყოლებული წარმოებს მათი აკლიმატიზაცია და ჯერაც არ არის დამთავრებული ეს პროცესი. კი მაგრამ, არის ეს საკირო? განა ამ ცნებათა გენეზისი არ ართმევს მათ უფლებას დარჩნენ ენათმეცნიერებაში?! რა თქმა უნდა, პირვანდელი შინაარსით ამ ცნებების დატოვება ენათმეცნიერებაში გაუმართლებელი იქნებოდა, ხოლო თუკი მათ მკაცრად ენათმეცნიერული შინაარსი მიეცემოდა, მათი არსებობაც გამართლებული იქნებოდა. ეს კი შესაძლებელია, ყოველ შემთხვევაში, იმ ენებში, სადაც ბრუნვადი და უღვლილებადი სიტყვა არსებობს; ასეთია, მაგალ., ინდო-ევროპული ენები, ასეთია ქართველური, ქისტური და დაღესტნის ენები კავკასიაში, ასეთია სემიტური ენებიც... ყველა ამათში წინადადება-ცნება შეიძლება და უნდა დარჩეს; მოძღვრებას წინადადების შესახებ აქ შეიძლება მიეცეს წმინდა ენათმეცნიერული დადებითი კვალიფიკაცია. ამასთანავე იგი უნდა გამოიყოს სხვა შესიტყვებათაგან. წინადადება ვერ გამოცხადდება პრინციპულად უჩვეულო და განსაკუთრებულ საგნად სინტაქსისა. მაგრამ უდავოა, რომ იგი უნდა სარგებლობდეს უპირატესობით სხვა შესიტყვებათა შორის, რადგანაც:

1. მასში მონაწილეობს მეტყველების ორი ძირითადი ნაწილი: სახელი და ზმნა, შესიტყვებისა, და საერთოდ, მეტყველების ხერხემალი. ეს არის გადამწყვეტი მნიშვნელობის არგუმენტი. მნიშვნელოვანია მეორე მოსაზრებაც; იგი ასეთი სახისაა:

2. როცა ცნობიერებასთან მიმართების საკითხი დგება, როცა მეტყველებაში სინამდვილის ასახვის შესახებ ვლაპარაკობთ და ენის უინტიმესს რაობას ვეძიებთ, ამოსავალი სწორედ ასეთი ტიპის შესიტყვებაა: ფუნქციის საკითხი მხოლოდ წინადადებაზე დაყრდნობით იღებს მკაფიო გამოხატულებას. ამ ორი მოსაზრებით მართლდება შესიტყვებათა შორის წინადადების გამოცალკეება.

¹ „მეჩვიდმეტე საუქუნემდე“—მეოქი. იმიტომ რომ იელინეკი იქვე შენიშნავს: კულდორის წიგნში: „Der Deutschen Sprache, Grundrichtigkeit und Zierlichkeit“ (Cölln. 1672) უკვე არის წინადადების შესახებ ლაპარაკი, განსხვავებულია მარტივი და რთული წინადადება და სხვ. თუმცა ადელუნგი ამ ნაშრომს არ იცნობდაო.

² მხედველობაში გვაქვს წინადადება-ცნება. რომლის ნაწილებს მეტყველების ნაწილები კი არ შეადგენს (ამ გაგებით წინადადება ძველთაგანვე იხმარებოდა), არამედ ქვემდებარე-შემასმენელი.

ქვემდებარე-ღამაჯების საქითხი ძველ ქართულში

1. სახელისა და ზმნის ზოგადი მოკვლოვითი ანალიზი

72. ძირითად სინტაქსურ ცნებათა სანიმუშო განსაზღვრებანი ჩვენ რუსულის მიხედვით მოვიყვანეთ: რატომ,—თავის ადგილას იყო აღნიშნული (იხ. გვ. 116, შენიშვნა). ქართულ შესიტყვებას რუსულთან ყოველს შემთხვევაში, ერთი რამ აქვს საერთო: ფორმებით ერთი მდიდარია და მეორეც; კერძოდ, ბრუნვადი და უღვლილებადი სიტყვა, სახელი და ზმნა, ერთსაც მოეპოვება და მეორესაც. შესიტყვების ხერხემალს მეტყველების სწორედ ეს ნაწილები შეადგენენ. ამათი მორფოლოგიური თვისებებით განისაზღვრება შესიტყვების სინტაქსური რაობა. ამიტომაც ბუნებრივია, ქართული წინადადების ანალიზს თუ წარმედგარება სახელისა და ზმნის ზოგადი მიმოხილვა ქართულში. რა თქმა უნდა, ჩვენთვის საინტერესოა მხოლოდ ის მხარეები, რომელთაც სინტაქსური ურთიერთობისათვის აქვთ მნიშვნელობა.

ბრუნვადი სიტყვის ანუ სახელის თვისებებში აღსანიშნავია შემდეგი:

1. სახელს ქართულში სქესი არა აქვს, სქესის მიხედვით გარჩევას ადგილი არა აქვს; მაშასადამე, სქესის სინტაქსური ფორმა, როგორც ფაქტორი, შესიტყვების სინამდვილიდან მოხსნილია; ქართულისათვის უცხობა სქესის მიხედვით მართვა სახელისა სახელის მიერ (*высокий дом, высокая сосна, высокое дерево*), ზმნისა სახელის მიერ (*буря поднялась, ветер поднялся*) (შდრ. რუსულ მაგალითებს ქართული: მაღალი სახლი; მაღალი ნაძვი; მაღალი ხე... ქარი ამოვარდა; ქარიშხალი ამოვარდა...). სქესის უქონლობა ამარტივებს სიტყვათა ურთიერთობას.

2. მხოლოდობით რიცხვში ყველა სახელი არსებითად¹ ერთნაირად იბრუნვის; ბრუნვათა დაბოლოებანია: -ი || • (სახ.), -მან (მოთხ.), -ხ(ა) (მიცემ.), -ა(დ) (მიმართ.), -ის(ა) (ნათეს.), -ით(ა) (მოქმედ)²,—სულ ერთია, ბოლოვდება სახელის ფუძე თანხმოვნით (კაც-, კვლე-...), თუ ხმოვნით, იქნება ეს უკანასკნელი ა, ე, ო, თუ უ (ქვა-, კვლე-, რტო-, ვრუ-...), ბრუნვათა დაბოლოებაში რაიმე თვალსაჩინო განსხვავებას ვერ ვპოვებთ:

¹ „არსებითად“, რადგანაც საკუთარი სახელების ბრუნვა თავისებურია; თუმცა ეს თავისებურებაც მეტს სიმარტივეში გამოიხატება: სახელობითი და მოთხრობითი იმეორებს ფუძეს „წრფელობით“ წრფელ., სახელ., მოთხრ.: აბრამ; იაკობ; დავით... უკვე ძველ ქართულში ეს მოვლენა ნაშთი უფროა, ვინემ ცოცხალი მოვლენა.

² ბრუნვათა შორის არ ვასახელებთ წოდებითს; სადავოა, არის თუ არა ის ბრუნვა. სინტაქსური ურთიერთობის თვალსაზრისით, რა თქმა უნდა, არ არის.

ბრუნვათა აქ წარმოდგენილი თანმიმდევრობა ქართულისთვის მორფოლოგიურად გამართლებულია: ფუძეშეკუმშული ბრუნვა ერთად იყრის თავს: წყალ, წყალი, წყალმან,

1. „წრფელ.“ კაც-	კედელ-	ქვა-	კლდე-	რტო-	ერუ-
2. სახელ. კაც-ი	კედელ-ი	ქვა-ა	კლდე-ს	რტო-ა	ერუ-ა
3. მოთხრ. კაც-მან	კედელ-მან	ქვა-მან	კლდე-მან	რტო-მან	ერუ-მან
4. მიცემ. კაც-ს(ა)	კედელ-ს(ა)	ქვა-ს(ა)	კლდე-ს(ა)	რტო-ს(ა)	ერუ-ს(ა)
5. მიმართ. კაც-ად	კედელ-ად	ქვა-დ	კლდე-დ	რტო-დ	ერუ-დ
6. ნათეს. კაც-ის(ა)	კედელ-ის(ა)	ქვ-ის(ა)	კლდე-ის(ა)	რტო-ის(ა)	ერუ-ის(ა)
7. მოქმედ. კაც-ით(ა)	კედელ-ით(ა)	ქვ-ით(ა)	კლდე-ით(ა)	რტო-ით(ა)	ერუ-ით(ა)

სახელობითი **ა** (ქვა-ა, რტო-ა, ერუ-ა) ფონეტიკურად არის მიღებული ი'საგან; **ს** (კლდე-ს) შეიცავს: ე+ა'ს; ნათესაობითსა და მოქმედებითი -ის(ა), -ით(ა) დაბოლოების წინ იკარგება ფუძისეული **ა** და **ე** (ქვ-ისა←ქვა-ისა; კლდე-ისა←კლდე-ისა; შდრ. ადგილის საკ. სახ. კლდე-ის-ი); ასე რომ, აქაც ფონეტიკურ ცვლილებასთან გვაქვს საქმე და არა განსხვავებულ ფორმანტთან; მიმართულებითის **დ**'ს თანხმობიან ფუძეებში წინ უძღვის **ა**, უნდა ვიფიქროთ, ისეთივე ბუნებისა, როგორცაა ქვის-ა, კედლის-ა...; თუმცა ეს **ა** განსაკუთრებულ ძიებას მოითხოვს, მაინც მიმართულებითის მაჩვენებლად ძველი ქართულისათვის მხოლოდ **დ** შეიძლება მიგვეჩინა (საკუთარ სახელთა ბრუნების ჩვენებათა მიხედვით). საქმარისია მოვიგონოთ სახელთა ბრუნება სასსკრიტში, ბერძნულში, ლათინურში, ძვ. რომურში, რუსულში და თუნდაც გერმანულში, რომ სრულიად ნათელი გახდეს, რაოდენ მარტივია ბ რ უ ნ ე ბ ა ქ ა რ თ უ ლ შ ი; არაბული თუ შეედრება მას ამ მხრივ.

3. მრავლობითი რიცხვი, თუ კი **-ებ-სუფიქსით** არის ნაწარმოები, ყველა ბრუნვაში იმეორებს მხოლოდობითის დაბოლოებას: **-ი; -მან; -ს(ა); -(ა)დ; -ის(ა); -ით(ა/ი)**:

1. „წრფელ.“ კაც-ებ-	კედელ-ებ-	ქვ-ებ-	კლდე-ებ-	რტო-ებ-	ერუ-ებ-
2. სახელ. კაც-ებ-ი	კედელ-ებ-ი	ქვ-ებ-ი	კლდე-ებ-ი	რტო-ებ-ი	ერუ-ებ-ი
3. მოთხრ. კაც-ებ-მან	კედელ-ებ-მან	ქვ-ებ-მან	კლდე-ებ-მან	რტო-ებ-მან	ერუ-ებ-მან
4. მიცემ. კაც-ებ-ს(ა)	კედელ-ებ-ს(ა)	ქვ-ებ-ს(ა)	კლდე-ებ-ს(ა)	რტო-ებ-ს(ა)	ერუ-ებ-ს(ა)
5. მიმართ. კაც-ებ-ად	კედელ-ებ-ად	ქვ-ებ-ად	კლდე-ებ-ად	რტო-ებ-ად	ერუ-ებ-ად
6. ნათეს. კაც-ებ-ის(ა)	კედელ-ებ-ის(ა)	ქვ-ებ-ის(ა)	კლდე-ებ-ის(ა)	რტო-ებ-ის(ა)	ერუ-ებ-ის(ა)
7. მოქმედ. კაც-ებ-ით(ა)	კედელ-ებ-ით(ა)	ქვ-ებ-ით(ა)	კლდე-ებ-ით(ა)	რტო-ებ-ით(ა)	ერუ-ებ-ით(ა)

ამრიგად, არა თუ ყველა სახელი მხოლოდობითში ერთნაირად იბრუნვის, არამედ მხოლოდობითი და მრავლობითი ერთმან-

წყალს;—წყალად, წყლის, წყლით... იმავე დროს ასეთი დალაგება ბრუნვათა გენეტურ დაჯგუფებასაც წარმოგადგენს: 1. „წრფელობითი“, მოთხრობითი, სახელობითი; 2. მიცემითი; 3. მიმართულებითი, ნათესაობითი, მოქმედებითი. პირველ სამი ბრუნვის გენეტური ურთიერთობის საკითხის განხილვის შემთხვევა გვაქონდა ერთ-ერთ მოხსენებაში („მოთხრობითი ბრუნვის გენეზისისათვის ქართულში“), რომელიც წაკითხული იყო საერთაშორისო საზოგადოების საჯარო სხდომაზე 12.V.1925. გამოქვეყნება დღემდე ვერ მოხერხდა. [დაბეჭდილია 1939 წ. თბილისის უნივერსიტეტის შრომებში, ტ. X, გვ. 167—183; რეზიუმე რუს. და ფრანგ. ენაზე].

ნეთისაგან არ გაირჩევა დაბოლოებათა მიხედვით. მართალია ძველს ქართულში -ვბ'ით ნაწარმოები მრავლობითი არც თუ ხშირია, მაგრამ მაინც გვხვდება. მრავლობითის ასეთი წარმოება კი გარკვეულ სინტაქსურ სხვაობას იწვევს.

4. მრავლობითი რიცხვი თუ -ნი'თაა ნაწარმოები, მხოლოდ ორი ფორმა გვაქვს: -ნი და -თა (წოდებითს არ ვანგარიშობთ); -ნი—სახელობითისათვის, -თა—მოთხრობითისა, მიცემითისა და ნათესაობითისათვის (მოქმედებითისა და მიმართულებითისათვის ჩვეულებრივ -ვბ'იანი ფორმაა გამოყენებული); „წარფელობითი“ ბრუნვა ასეთს მრავლობითს არ მოეპოვება. იყო თუ არა ეს -ნი და -თა თავდაპირველად მრავლობითობის მაჩვენებელი, ან რად არის მხოლოდ ეს ორი ფორმა, ამის რკვევა აღწერითი ანალიზის საქმე არ არის¹. ფაქტი კი საგულისხმოა და სინტაქსურად მნიშვნელოვანი. თავის დროზე ჩვენ დაეინახავთ, რა არსებითი სინტაქსური განსხვავებაა მრავლობითის ამ ორ სახეობას (-ვბი და -ნი'ს) შორის.

78. სახელის სიმარტივე თითქოს ზმნის სირთულემ აინაზღაურაო: ქართული ზმნის ფორმათა ხლართში მეცნიერული ანალიზის შუქმა ჭერაც ვერ გაატანა და, ალბათ, საკმაოდ დრო გაივლის, სანამ მისი უჩინარი მექანიზმის პირველადი ბერკეტები გაშიშვლდებოდეს. საერთოდ უნდა ითქვას: ქართული ენის ტიპოლოგიის მთავარ და ძირითად ზოგად თავისებურებად უნდა იქნეს აღიარებული ზმნის სირთულე და სახელის სიმარტივე².

შლაიხერიდან მოყოლებული ზმნას ენათმეცნიერება განსაზღვრავს, როგორც პიროვან სიტყვას, ესე იგი, სიტყვას, რომელიც იცვლება პირების მიხედვით. პირი სამია: პირველი—მე, ჩუენ (პირი იმისა, ვინც ლაპარაკობს), მეორე—შენ, თქვენ (პირი იმისა, ვისაც ელაპარაკებიან, მიმართავენ); მესამე—იგი, იგინი (პირი იმისა, ვის შესახებაც ლაპარაკობენ).

ზმნის განსაზღვრა, როგორც პიროვანი სიტყვისა³, ინდო-ევროპულს ენათმეცნიერებაში წარმოიშვა; ეს განსაზღვრება ინდოევროპეისტიკას საეცებით აკმაყოფილებდა და აკმაყოფილებს. კითხვა: რის პირი? სუბიექტისა თუ, ვთქვათ, ობიექტის, —უადგილო და უცხო იქნებოდა ინდოევროპეისტიკაში; უადგილო— იმიტომ, რომ იქ პირი შეიძლება იყოს მხოლოდ ერთი, და ეს პირი არის ქვემდებარის პირი; ზმნის პირი, წმინდა მორფოლოგიური მონაცემი, სინტაქსურ ცნებასაც იძლევა. მორფოლოგიური და სინტაქსური ერთურთს ეგუება, მორფოლოგიაც სადაა, სინტაქსიც ნათელი. ქართული ზმნა ან იანუსია ანდა, ყო-

¹ ეს და ამასთან დაკავშირებული საკითხების გაშუქების ცდა წარმოდგენილი იქნება ცალკე.

² შდრ. ენათა ტიპების ცხრილი ვუნდტის მიხედვით: *Völkerpsychol.* II, 437. აქვე შეიძლება მოვიგონოთ პ. შუხართის სიტყვები: „ვინც ზმნა იცის, მან ენაში თითქმის ვველაფერი იცის, ვინც—სახელი, მან თითქმის არაფერი“ (*Über das Georgische*, გვ. 14). ოლონდ ეს კია, რომ პ. შუხართს აქ მხედველობაში აქვს ენა, საერთოდ, და არა ქართულის სპეციფიკური თვისებები. მისთვის ამოსავალი დებულებაა: „პირველიდან იყო ზმნა“ (*in principio erat verbum*). „ზმნა არის სული ენისა“ (იქვე). ასე განზოგადებული ეს დებულება არც თუ უღაჟაო.

[³ ზოგ დაღესტნურ ენაში ზმნა „პიროვანი სიტყვა“ არაა, კლასიფიციანია.]

ველ შემთხვევაში, შეიძლება იანუსად იქცეს: მასში ერთი პირიც შეიძლება მოიპოვებოდეს და ორიცა. ორი სახელის პირის გარდა მესამე სახელის რიცხვიც გამოგვევლინება ზმნის აგებულებაში (მი-ს-ც-ნ-ა: მისცნა მას იგინი მან!); მასში ამ სახელთა ურთიერთობაც შეიძლება იყოს მოცემული, მაგრამ ეს ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო არ არის.

ქართული ზმნის ზოგადი დახასიათება პირით უნდა დავიწყოთ. ამ საკითხის შესახებ საკმაო მასალა მოიპოვება; პირთა ზოგადი კლასიფიკაცია და სათანადო პრეფიქს-სუფიქსების სქემა ჯერ კიდევ პროფ. ა. ცაგარელმა წარმოადგინა (იხ. *ОБЗ. морфол.*, გვ. 12, 15), შემდეგ უფრო ვრცლად აკად. ნ. მარმა სუბიექტისა და ობიექტის მიხედვით (იხ. *ОСНОВ. ТАН.* ტაბ. 9), პროფ. ა. შანიძემ კიდევ ორ პირს (სუბიექტს მეორისა და ობიექტს მესამისა) საგანგებო გამოკვლევა უძღვნა (იხ. მისი: სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, ტფილ., 1920); ამ ორ პირს გარდა სხვა პირთა შესახებაც თითქმის ყველაფერია აქ მოცემული. ასე რომ, ეს საკითხი დროს არ წაგვართმევდა, რომ ერთი დაბრკოლება არ იყოს: ორსავე ავტორს, აკად. ნ. მარს და პროფ. ა. შანიძეს, ამოსავლად აღებული აქვს სუბიექტი და ობიექტი, როგორც უკვე გარკვეული ცნება (კერძოდ, აკად. ნ. მარს ლოგიკური სუბიექტ-ობიექტით იწყებს)¹. მაგრამ ჩვენ ამ ცნებებს ამთავითვე ვერ გამოვიყენებთ დასაყრდენად: ჩვენთვის სწორედ ეს ცნებებია გამოსარკვევი და დასადგენი. არის კი ქართულში სუბიექტი და ობიექტი, თუ—კი, რანაირია (მორფოლოგიურია თუ სინტაქსური, თუ ერთიცაა და მეორეც), რა შინაარსი აქვს ამ ცნებებს—აი ეს არის სწორედ ძიების საგანი.

ამ ძიებისას ერთადერთი ამოსავალია მასალის უშუალო ანალიზი. ავიღოთ ზმნები: ვ-ჰლაგ, ვ-ჰგუემ, ვ-სტანჯავ, ვ-ჰსპობ, ვ-აშენებ...² ვინ არის ყოველივე ამის მოქმედი: მე, პირველი პირი; იგია რეალურად მოქმედი, იგია რომ ჰკლავს, ჰგუემს, სტანჯავს, ჰსპობს, აშენებს; ვუწოდოთ მას რეალურად მოქმედი (agens) ანუ რეალური სუბიექტი³. აქტიურია იგი; მისი აქტივობა თვალსაჩინოა ისეთ ზმნებში, როგორიცაა: ვ-ჰდრეკ, ვ-ჰგლეჯ, აღ-ვ-ჰწოც, შეურაცხ-ვ-ჰყოფ, ვ-ჰგმობ, ვ-სთესავ, ვ-ჰმკი, ვ-სტამ, ვ-ჰსუამ, ვ-სწეკვ, ვ-ამრავლებ, ვ-ამტყიცებ, ვ-სწავავ... ვ-იბრძვი, ვ-ისვრი... ვ-ყვიმი, ვ-ებრძვი, ვ-ეუფლები და მრავალ სხვაში. შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ რეალური სუბიექტის ეს აქტივობა შემთხვევათა მეტს წილში თვალსაჩინოა და სრულიად ექვემოტანელი. მაგრამ ეს აქტივობა ძალზე მკრთალია ისეთს მაგალითებში, როგორიცაა: ვ-ჰხედავ, ვ-ჰმობ, ვ-გორავ.

¹ 1925 წ. გამოსულს „ძველი სამწერლო ქართულის გრამატიკაში“ კი აკად. ნ. მარსი თითქმის მხოლოდ ლოგიკურ სუბიექტ-ობიექტზე მითითება-დაყრდნობით კმაყოფილება, რაიც ცნებათა უმაგლითო აღრევას იწვევს (იხ. ამის შესახებ ჩვენს რეცენზიაში: მიმოშალველი, საისტ.-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ორგანო, ტფილ. 1926, გვ. 309—310).

² ზმნის ფორმები მოწყავს ძველი ქართულის სახეობით (IX ს.); ხანმეტ ფორმებს აქ დავერდეთ, რომ წარმოდგენილი მსჯელობის გაება არ გაეძნელებინა. ადგილები ნაჩვენებია არაა, თუმცა ყველა ფორმა ტექსტებიდანაა ამოღებული: მეტად ჩვეულებრივია ეს ფორმები, თან ტექნიკურად უზარბულო იყო ყოველი ზმნის შემდეგ ადგილების ჩვენება.

³ ტერმინები: რეალური სუბიექტი, რეალური ობიექტი ნახმარი აქვს H. Schuchardt'-ს; იხ. მისი: *Über den passiven Charakter des Transitiv in den kaukasischen Sprachen*, Wien 1895, გვ. 2.

კ-ბრწყინავ, ვ-კელმწიფებ, ვ-ვევდრები, ვ-ემორჩილები, ვ-ერიდები, ვ-ემსგავსები და მაგვარებში. ხოლო ისეთ მაგალითებში, როგორიცაა: ვ-არ, ვ-დგა, ვ-ზი, ვ-წევ, ვ-ჩან, ვ-ჭმები, ვ-შრები, ვ-კუდები... რაიმე აქტივობაზე ლაპარაკი ზედმეტია: აქ მხოლოდ მდგომარეობაა მე'სი, მე სრულიად უმოქმედოა. დასასრულ, მაგალითებში: ვ-იკვლი, ვ-იგუეები, ვ-იტანჯვი, ვ-ისპობი, ვ-იღვენები, ვ-იწვი... მე რეალურად მოქმედი კი არ არის, არამედ ვნებულია სხვის მოქმედებით; იგი არა მარტო უმოქმედოა, არამედ სამოქმედოც¹, თუ შეიძლება ასე ითქვას.

ვ-სტანჯავ და ვ-იტანჯვი, ვ-ჭკუემ და ვ-იგუეები, ვ-ჰსპობ და ვ-ისპობი: ყველგან მე'ზეა ლაპარაკი; ეს მე ერთს შემთხვევაში წყაროა მოქმედებისა, უალრესად აქტიური (agens), მეორეში კი სამოქმედო საგანი გამხდარა, სხვის მოქმედებით ვნებულია (paliens); რეალურად ეს ორი მე, მაშასადამე, არა თუ განსხვავებულია, არამედ პოლარულია ერთერთის მიმართ. ენობრივად კი განსხვავება არსადა ჩანს²: ერთსაცა და მეორე შემთხვევაშიც იგი თანაბრად არის აღნიშნული ზმნაში ვ'თი. მე უალრესად მოქმედი, აქტიური და მე სამოქმედო, ვნებული, პასიური ერთნაირი უფლებით არის აღჭურვილი: ეს უფლება მას ენამ მიაჩნჯა წინააღმდეგ სინამდვილისა. და თუ ჩვენ ენას ვსწავლობთ და ენის თვისებებს ვარკვევთ, ვალდებული ვართ ენის ამ უცნაურ მართლმსაჯულებას სათანადო ანგარიში გავუწიოთ და ჯეროვანი დასკვნა გავაკეთოთ: ორივე მე ენობრივად ერთნაირია, ესე იგი, ვ-სტანჯავ'ის მე [მე ვსტანჯავ] და ვ-იტანჯავ'ის მე [მე ვიტანჯავ] ერთნაირად უნდა იქნეს დახასიათებული, რამდენადაც ორივე მე ვ'თია ზმნაში აღნიშნული. რაკი ეს ვ ჩვეულებრივად რეალობაში მოქმედს (agens) აღნიშნავდა, რეალური სუბიექტის წარმომადგენელი იყო, ვ'ს საერთო დახასიათება უნდა იყოს: ვ მოქმედის (agens), სუბიექტის აღმნიშვნელია. მე, რომელიც ზმნაში ამ ვ'ს იწვევს, ან რეალურად მოქმედი ანდა ენობრივად (ზმნის ფორმის მიხედვით) უდრის ამ რეალურ სუბიექტს. ამიტომ მას უნდა ეწოდოს: ენობრივის თვალსაზრისით მოქმედი ანუ, მოკლედ, ენობრივი სუბიექტი.

ენობრივი მეტად ფართო ცნებაა; როდესაც აქ ენობრივზე ვლაპარაკობთ, მხედველობაში ზმნის ფორმა გვაქვს, პირის აღმნიშვნელი პრეფიქსი, მორფოლოგიური მოვლენა. ამ მორფოლოგიური ნიშნის მიხედვით დავახასიათებ მე, მივიჩინებ იგი მოქმედად ანუ სუბიექტად. ამიტომაც, მე ყველგან არის მოქმედი, სუბიექტი მორფოლოგიური თვალსაზრისით, მე ჩვენს მაგალითებში მორფოლოგიური სუბიექტია (პირველი პირისა), ვ კი—(პირველი პირის) მორფოლოგიური სუბიექტის პრეფიქსი.

მორფოლოგიური სუბიექტი არის რეალური სუბიექტი (agens), ენობრივი საშუალებით აღქმული ანუ: ენობრივი ასახვა რეალური სუბიექტისა. ზოგადი პრინციპული დასკვნა, რომელიც ამის მიხედვით უნდა გაკეთდეს, შემდეგია: 1. ენობრივი (მორფოლოგიური) კატეგორია ემყარება რეალობის კატეგორიას;

¹ პასიურად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ისიც, ვინც ვნებულია სხვის მოქმედებით (იგუეები, ისიც, ვინც სხვის ზემოქმედებას არ განიცდის, მაგრამ თითონაც არ მოქმედებს (დგას); პარკელისთვის შესაფერისად ვთვლით ტერმინს სამოქმედო, მეორისათვის კი—უმოქმედო.

² რასაკვირველია, მე'ს აღნიშვნის თვალსაზრისით; თვით ზმნის ფუძის აგებულებაში, რაკ უნდა, არის განსხვავება, მაგრამ ამას ჩვენთვის აქ მნიშვნელობა არა აქვს.

2. ენობრივი (მორფოლოგიური) კატეგორია არ არის ადეკვატური რეალობის კატეგორიისა, არამედ თავისებური ასახვა მისი.

ფორმებში: ვ-იკლვი, ვ-იგუეშები, ვ-ისპობი... შეიძლება გვეთქვას, რომ ვ არ გამონატავს მე'ს პასიურობას; პასიურობა -ი- ფორმანტით არის წარმოდგენილი; მაშასადამე, ვ-პრეფიქსს პასიურ მე'ს აღნიშვნა სრულებითაც არ ეკისრება; იგი „ჩვეულებრივს“ (ვ-ჰკლავ, ვ-არ'ის) მე-ს აღნიშნავს; მაგრამ თავი და თავი სწორედ ის არის, რომ ენობრივ აზროვნებაში საქმე ისეა წარმოდგენილი, თითქოს პასიურად მიჩნეული მოქმედება—„კლვლობა“, „გვეშვლობა“, „მოსპობილყოფნა“ (Getötetwerden, Geschlagenwerden, Vernichtetwerden)—მე'ს წარმოშუას, მისი ნამოქმედარი იყოს, სწორედ ისევე, როგორც ეს არის ვ-ჰკლავ, ვ-ჰგუემ, ვ-ჰსპობ'ში: აქ მე სხვის მოკვლის, გუემის, სპობის წყაროა, იქ (ვ-იკლვი, ვ-იგუეშები, ვ-ისპობი'ში) კი საკუთარი თავის მოკვლის, გუემის, სპობისა... რომ ავიღოთ სხვა მაგალითები: ვ-ჰსპობ და ვ-არ, განა აქ ერთნაირად აქტიურია მე? რეალურად—არა, ენობრივად—კი: მე ისევე წარმოშობს (საკუთარ) არსებობას ვარ'ში, როგორც (სხვის) სპობას—გვსპობ'ში. ამაშია ვ-პრეფიქსის აზრი ენის, უკეთ რომ ვთქვათ, ენობრივი აზროვნების თვალსაზრისით: იგი მიგვიითითებს მე'ზე, რომელიც წარმოშობს აქტიურს ან პასიურ მოქმედებას, გინა ნეიტრალურ ყოფა-მდგომარეობას. ის ყოველთვის მოქმედი, აქტიურია, იმისდა მიუხედავად, რანაირია შედეგი და შინაარსი მოქმედებისა: უარყოფითი, ნეიტრალური თუ დადებითი—აქტივობის თვალსაზრისით. იგი ალგებრაულ გამრავლებას მოგვეკონებს, რომელსაც შედეგად—ნაწარმში—შეუძლია მოგვეცეს ან უარყოფითი ან დადებითი ოდენობა, ან კიდევ ნული, იმისდა მიხედვით, რაგვარ ოდენობათა გამრავლება ხდება.

ეს არ არის სპეციფიკური ქართული მოვლენა. ეს ენობრივი აზროვნების გამოვლენაა საერთოდ¹. ენობრივს აზროვნებაში ბევრია მითოლოგიურობა; სულ მცირე დაკვირვებაა საჭირო, რომ პირწავრდნილ ანთროპომორფიზმს შევეჩხვოთ თითქმის ყოველ ფენის გადადგმაზე: გარემოება გვაიძულებს... მდგომარეობა მოითხოვს... სიფრთხილე გვიკარნახებს... მოვალეობა გვაწევს... და მრავალი ასეთით აღსავსეა ჩვენი მეტყველება, თვით მეცნიერული მსჯელობაც კი². არას ვიტყვივით მხატვრულ ნაწარმოებთა შესახებ, სადაც ეს ნორმალურად და სასურველად ითვლება.

გვეტყვიან: ეს ხომ თქმის ხატოვანობა, ფიგურალობააო. საქმეც ის არის, რომ ეს ფიგურალობა სწორედ ანთროპომორფიზმით არის გაქვნილი: გარემოება, მდგომარეობა, სიფრთხილე, მოვალეობა... ცოცხალ არსებებად არის

¹ რუსულში ანალოგიური მოვლენის შესახებ იხ. Пешковскнй: Синтак., გვ. 133—134.

² მოვივინოთ, ე. მა ხ ი, რომელიც ებრძოდა ცნებებს „ძალა“, „მოზუხა“ ბუნებისმეტყველებაში: აქაო-და, ეს მეტაფიზიკური ცნებებია, მათი საშუალებით რეალობის მისტიფიკაცია ხდებაო.—ხოლო ე. მა ა უ თ ნ ე რ ი ისე შორს წაიდა,—და უთუოდ უმართებულოდ,—რომ თავის სამტომიანი „Heitricträge zu einer Kritik der Sprache“ თუზისით დაიწყო: სანამ აღამიანი თვის აზროვნებაში ეწას მოისმარს, იგი კეშმარტ აზროვნებას ვერ მიაღწევსო.

მეტყველება რომ რეალობის ადეკვატი იყოს, ასეთი რისამე თქმა არავის მოუვიდოდა აზრად. მაგრამ ლოგიკა სინამდვილისა თავისებურად აისახება მეტყველების ფსიქოლოგიაში და ბევრი რამე სულ სხვანაირად განიხილება, ვინემ ეს რეალობაშია.

წარმოდგენილი და მათ მიეწერება უნარი მთი თხოვონ რალაც, აიძულონ ვილაც. უკარნახონ ვილაცას რალაცა, დააწვენ ვილაცას... ჩვეულებრივ, ეს „გამოთქმათა ანთროპომორფიზმი“ ჩვენთვის ხელშესახები და თვალსაჩინო ხდება. როგორც კი მათ მივაქცევთ გულსისუფრს, მაგრამ უჩინარია და ძნელად საწვდომი ის ანთროპომორფიზმი, რომლითაც გაქლენთილია ენის სათავეები და რომლებიც ფორმანტებში და მათ ფსიქოლოგიურს ფუნქციებში შემოუნახავს ენას. ამა თუ იმ ენის, ენობრივი აზროვნების, ფსიქოლოგიის ქვაკუთხედს სწორედ იგი ქმნის. არის ენათა შორის ამ მხრივ ზოგადი რამ (იხილეთ ვ'ს „ამბავი“). არის სპეციფიკური რამაც. ამის მაგალითს ქვემოთ ვნახავთ.

74. რეალური სუბიექტი (agens) პირველი პირისა იყო ამოსავალი და დასაყრდენი პირველი პირის მორფოლოგიური სუბიექტის დადგენისათვის. ავიღოთ იგივე პირი, მხოლოდ არა რეალური სუბიექტის, არამედ რეალური ობიექტისა: მკლავს, მგუემს, მტანჯავს, მსპობს — ვის? მე. მე წარმოდგენილია აქ. როგორც უმოქმედო საგანი, რომელსაც ვილაც თუ რალაც ჰკლავს, ჰგუემს, სტანჯავს, ჰსპობს. რეალურად აქ მე მოქმედი, აქტიური (agens) კი არ არის, არამედ სამოქმედო (patiens), სხვის ზემოქმედების საგანია. მკლავს და ვიკვლი, მგუემს და ვიგუემები. მტანჯავს და ვიტანჯავი. მსპობს და ვისპობი რეალურად ერთურთისაგან თითქმის არ განსხვავდება: ორსავე შემთხვევაში ჩვენს წინ არის პირველი პირი — მე. ორსავე შემთხვევაში იგი აქტივობას მოკლებულია, — მეტი კიდევ: სხვის მოქმედების საგნად არის ქცეული. განსხვავება იმაშია, რომ ვიკვლიში რეალური სუბიექტის (მკვლელის) პირი არა ჩანს, მკლავსში კი აღნიშნულია: მკლავს მე — იგი. ესაა და ეს. ამიტომაცაა, რომ იმ ენებში, რომლებშიაც მკლავსის მაგვარი ფორმები ზმნას არ გააჩნია, ენებითის განსამარტავად მკლავსის მნიშვნელობის მქონე ფრაზას ხმარობენ, ოღონდ განუსაზღვრელი სუბიექტით; მაგალ., я убиваю — меня убивают; ich werde getötet — man tötet mich...

მაშ. რეალურად მკლავს და ვიკვლი ერთმანეთისაგან თითქმის არ განსხვავდება: განსხვავებას ჩვენ მაინც ვგრძნობთ; პირის საკითხიც რომ მოიხსნას, განსხვავება მაინც დარჩება: შდრ. ვიკვლი მე მისა მიერ და მკლავს მე იგი. და ეს იმიტომ, რომ პირველს შემთხვევაში (ვიკვლი) მე წარმოდგენილია პასიური მოქმედების „კლულობის“ (Getötetwerden) წარმოშობად, ესე იგი აქტიურად: მეორე შემთხვევაში კი მე წარმოდგენილია, როგორც უმოქმედო, არა-აქტიური, აქტიურობის წყარო კი იგი'ა (მკლავს-ს მე-ვინ? იგი!). ასე რომ, განსხვავებას ენობრივ-ფსიქოლოგიური მომენტი ქმნის და არა — რეალური. ენობრივ-ფსიქოლოგიური მომენტი ვიკვლი'სა და მკლავსის გრამატიკული აგებულებითაა განსაზღვრული.

მ-პრეფიქსი, მასსადამე. მიუთითებს რეალურად არამოქმედზე, სამოქმედოზე (patiens), სხვანაირად რომ ვთქვათ, რეალურ ობიექტზე. განა ყოველთვის? ყოველ შემთხვევაში, ჩვეულებრივად: მსჯის, შეურაცხ-მ-ყოფს, მგმობს, შე-მ-ამრწუნებს. მ-ღვენის, გან-მ-აძევს, შთა-მ-ნთქავს, შთა-მ-აგდებს, მ-აკურთხებს, მ-აიძულებს. და-მ-ცემს, და-მ-დაბლებს, გან-მ-ა-ცოცხლებს, გან-მ-ი-ტყუებს, წარ-მ-კზავნის, შე-მ-კრავს და აუარება სხვა შემთხვევაში, რომელთა სათითაოდ ჩამოთვლა აქ არც შესაძლებელია და არც საჭირო. ავიღოთ სხვა მაგალითები;

მ-გეგულების, მ-ესმის, მ-ეშინის, მ-შის, მ-იკვრს, მ-ტკივის და ამგვარებში მე-ს როლი ცოტა სხვაგვარია; შევადაროთ: მ-გეგულების და მ-კლავს, მ-ესმის და მ-გუემს, მ-ეშინის და მ-სპობს... აქ მე რეალურად ისე პასიური არა ჩანს: მიზეზი ის გახლავთ, რომ ვერა ვხედავთ, მიიჩქმალა რეალური სუბიექტი, მოქმედი, რომელიც ასე აქტიური იყო მ-კლავს, მ-გუემს, მ-სპობს და მაგვარებში. ვინ მ-კლავს?— ი.ი. რა (ვინ) მ-გეგულების?— ი.ი. თქმა არ უნდა, რომ ეს ორი იგი რეალური როლის მიხედვით საგრძნობლად განსხვავებულია: მე აქ უკვე აღარ არის ისე „ენებელი“...

სურათი არსებითად იცვლება, თუ ავიღებთ ასეთ მაგალითებს მ-კავს, მ-აქუს, მ-სურის, მ-ინა, მ-ნებავს, მ-მულს... მე'ს უმოქმედობა-პასიურობაზე ლაპარაკი აქ შეუძლებელია: მ-სურის, მ-ინა, მ-ნებავს— გულისხმობენ მე'ს აქტიურ დამოკიდებულებას გარე სამყაროსადმი; მ-კავს, მ-აქუს'ში მე რაღაცის მფლობელია და პატრონი. მ-მულს'ში იგი „აქტიური“ ემოციებითაა აღსავსე... დასასრულს, მაგალითებში: მ-იძლევიეს, მ-იქმნიეს, აღ-მ-ისრულებიეს, და-მ-იწერიეს, გან-მ-იწესებია, და-მ-იტყვებია, მო-მ-იყვანებია, აღ-მ-ითქვამს, და-მ-იმზადებიეს, მ-იკოფიეს, და-მ-იძარსავს, მი-მ-იცემიეს, შე-მ-იცვალბიეს და მაგვარებში მე რეალურად ისევე აქტიურია, როგორც ზმნებში: ვ-სმდევ, აღ-ვ-ასრულებ, და-ვ-წერ, გან-ვ-აწესებ, და-ვ-უტყვებ, მო-ვ-იყვანებ და სხვ. ეს არ არის მე სამოქმედო ან უმოქმედო, ეს არის მე მოქმედი, აქტიური. ამ მე'თა შორის სხვაობას ადგილი აქვს სინამდვილის თვალსაზრისით; მე'თა როლი განსხვავებულია რეალურად: მ-კლავს, მ-გუემს; მ-გეგულების, მ-ესმის; მ-ნებავს, მ-მულს; მ-იძლევიეს, მ-იქმნიეს— მე'ს როლის ყველა საფეხურია აქ მოცემული—სრული პასივობიდან სრულ აქტივობამდე. ენა, ზმნის ფორმა, არ ასხვავებს ამ როლის მიხედვით ამ მე'ებს; იგი ყველას თანაბარ უფლებას ანიჭებს იყოლოს წარმომადგენლად ზმნაში მ, ის მ, რომლის ძირითადი დანიშნულებაა სამოქმედო, პასიური მე'ს მაჩვენებელი იყოს — და მხოლოდ. ამიტომაც ვამბობთ: ენობრივად მ ყველგან არის მე-პასიურის, მე-ობიექტის მაჩვენებელი, ანუ: მ მიგვითითებს პირველი პირის მორფოლოგიურ ობიექტზე... მტკიცება: მე მ-კლავს' მე მ-მულს. მე მ-იკლავს'ში მე მორფოლოგიური ობიექტიაო, იმასღა ნიშნავს, რომ სამსავე შემთხვევაში მე'ს აქვს ერთი და იგივე უფლება, უფლება ობიექტისა, უფლება აღნიშნული იყოს ზმნაში მ'თი; რეალურად სულ სხვადასხვა აქტივობა-პასივობის მე უფლებებში გათანასწორებულია ზმნის ფორმის თვალსაზრისით: მორფოლოგიურად ამაზე მიგვითითებს მათი წარმომადგენელი მ.

ამის ანალოგიას ჩვენ რუსულში ან რომელსამე სხვა ინდო-ევროპულ ენაში ვერ ვიპოვნით. ეს მოვლენა ქმნის ქართული სამეტყველო ფსიქოლოგიის თვალსაჩინო თავისებურებას: მიკლავს, დამიწერია, დამიმზადებიეს და მაგვარებში მე წარმოდგენილია არა როგორც მოქმედი, არამედ როგორც უმოქმედო, რომელსაც მიეწერება წარსულში რაღაცის კვლა, რაღაცის წერა, დამზადება. მ-მულს, მ-კავს, მ-აქუს'ში ის, ვისაც ს-მულს, რაიმე აქუს, ვინმე ჰკავს, ისევე უმოქმედოა, როგორც ის, ვინც დგას, ზის, წევს... რაღაცის თუ ვიღაცის სიძულვილი, ქონება, ყოლა მას მიეწერება, განეკუთვნება გარედან. ასე აშუამავლებს სამეტყველო აზროვნება რეალურ ურთიერთობას, ასე თავისებურად არის იგი გარდაქმნილი ქართული ზმნის მეოხებით. ამის გაუთვალისწინებლობა ქართული ენობრივი აზროვნების მნიშვნელოვანი მხარის უგულებელყოფას ნიშნავს.

დავასკვნათ: მე შეიძლება იყოს მორფოლოგიური სუბიექტიცა და მორფოლოგიური ობიექტიც; მორფოლოგიური სუბიექტი არის პირი—მოქმედი, აქტიური ენობრივის ასახვაში; მისთვის დასაყრდენი და გამოსავალია რეალურად მოქმედი, რეალური სუბიექტი (agens); მორფოლოგიური ობიექტი არის პირი—უმოქმედო (თუ სამოქმედო), პასიური ენობრივის ასახვაში; მისთვის დასაყრდენი და გამოსავალია რეალურად უმოქმედო, პასიური, რეალური ობიექტი (patiens). მორფოლოგიური სუბიექტი პირველი პირისა ვ³თი აღინიშნება, მორფოლოგიური ობიექტი იმავე პირისა მ³თი აღინიშნება. წინაუქმო: ვ პრეფიქსი ზმნაში ნიშნავს, რომ მე არის მორფოლოგიური სუბიექტი, მ პრეფიქსი კი ნიშნავს, რომ მე არის მორფოლოგიური ობიექტი, როგორც არ უნდა იყოს ამ მე³თა როლი სინამდვილეში: ერთადერთი და უმაღლესი კრიტერიუმი არის ის ჩვენება, რომელსაც ზმნის ფორმა იძლევა.

მეორე და მესამე პირიც შეიძლება ქართულს ზმნაში მოგვევლინოს როგორც მორფოლოგიურ სუბიექტად, ისე მორფოლოგიურ ობიექტად. მათი კვალიფიკაციის პროცესს შეიძლება გვერდი ავუაროთ; პირველი პირის მიმართ ეს საკითხი, გვგონია, საკმაო (თუ ზედმეტის არა!) დაწვრილებით განვიხილეთ; მეორე და მესამე პირიც სრულიად ისეთსავე სურათს გადაგვიშლიდა; ამიტომაც მათ კვალიფიკაციას მოკუმულად ვთვლით და პირდაპირ აღვნიშნავთ:

MS-ს¹ მეორე პირისას ზმნაში აღნიშნავს: პრეფიქსი ხ (ხანმეტ ტექსტებში), ჰ (ჰამეტ ტექსტებში), ჰ და მისი ფონეტიკური სახეცვლანი—ს/შ/0 (ნოლი)—მეცხრე საუკუნის აქეთა ძეგლებში;

MO-ს მეორე პირისას აღნიშნავს გ პრეფიქსი (უძველესი ხანიდან დღემდე);

MS მესამე პირისა აღინიშნება ს-||-ნ სუფიქსით (მხედველობაში გვაქვს აწმყო დრო);

MO მესამე პირისა (მიც. ბრუნ.) აღინიშნება: პრეფიქსით ხ (ხანმეტში), ჰ (ჰამეტში), ჰ პრეფიქსითა და მისი ფონეტიკური ვარიაციებით—ს/შ/0 (ნოლი)—მეცხრე საუკუნიდან².

არას ვამბობთ იმის შესახებ, თუ რით აღინიშნება მრავლობითი რიცხვი MS-ისა და MO-ისა, რა საყურადღებო მოვლენები იჩენს თავს ამათი აღნიშვნისას და სხვ.: ეს ყველაფერი ზოგადად მაინც ქვემოთ იქნება განხილული. ახლა კი, ვიდრე ქართული ზმნის სხვა თვისებათა მიმოხილვას შევუდგებოდეთ, ერთ კითხვაზე უნდა გავცეთ პასუხი.

75. ჩვენ ჩამოვყალიბეთ ცნებები: მორფოლოგიური სუბიექტი და მორფოლოგიური ობიექტი; რატომ მორფოლოგიური და არა გრამატიკული, საერთოდ, და, მაშასადამე, სინტაქსურიც? შეიძლება კი არსებობდეს მორფოლოგიური სუბიექტი და მორფოლოგიური ობიექტი? განა სუბიექტი, ობიექტი, სინტაქსური ცნებები არ არის?

¹ სიმოკლისათვის შემდეგში ჩვეულებრივად მორფოლოგიურ სუბიექტს აღვნიშნავთ MS-ით, მორფოლოგიურ ობიექტს—MO-ით.

² მეორე პირის სუბიექტურისა და მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსისათვის იხ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე: „პრეფიქსები“.

ერთის სიტყვით, ჩვენ წინ ასეთი საკითხები დგას: შეიძლება თუ არა სუბიექტი და ობიექტი მორფოლოგიური იყოს? და, თუ შეიძლება, არის თუ არა ეს საჭირო ქართულში?

ჩვენი პასუხი იქნება: დიახ, შეიძლება; მორფოლოგიური სუბიექტი, მორფოლოგიური ობიექტი არის სახელის და ფასება, როგორც აქტიურისა თუ როგორც პასიურის, ზმნის აგებულების თვალსაზრისით, ზედმიწევნით: რომა ვთქვათ, ზმნაში პირის აღნიშვნის თვალსაზრისით; არის პრეფიქსები ვ და მ, ზ(|| ჰ || ზ) და გ... არის სახელთა ასეთი დაფასებაც ზმნაში, არის, მაშასადამე, ზმნის თვალსაზრისით აქტიური სახელი, მორფოლოგიური სუბიექტი და იმავე ზმნის თვალსაზრისით უმოქმედო სახელი, მორფოლოგიური ობიექტი.

მართალია, რამდენადაც ზმნა მინიატურაში შესიტყვებას წარმოგვიდგენს, იმდენად ზმნის პირის ფორმანტების მიხედვით სახელთა კვალიფიკაცია სინტაქსურ მომენტებს შეიცავს, მაგრამ ზოგიერთი მნიშვნელოვანი გარემოების გამო, როგორც ამას აქვე ქვემოთ დავინახავთ, ამ გზით მიღებული ცნებები სუბიექტისა-ობიექტისა შესიტყვებაში არსებულ სინტაქსურ ურთიერთობას შემთხვევათა აბსოლუტურს უმრავლესობაში ვერ ამოწურავს, და ამ ურთიერთობათა მიხედვით ჩამოყალიბებულ ცნებათა მაგივრობას ვერ გასწევს.

მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტი არ უდრის ქართულში სინტაქსურ სუბიექტ-ობიექტს და ამიტომ მათი გარჩევა არა თუ საჭიროა, არამედ აუცილებელიცაა. მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტი არის ზმნის თვალსაზრისით დაფასება იმ სახელთა, რომელთა პირი მასშია აღნიშნული; იგი ზმნის აგებულებამ მოგვცა და არა შესიტყვებისამ. სინტაქსური სუბიექტ-ობიექტი კი არის სახელთა დაფასება შესიტყვების სტრუქტურა-მექანიზმის თვალსაზრისით.

აქ ბუნებრივად ისმის საკითხი: განა შესიტყვებაში სინტაქსური სუბიექტ-ობიექტის ძიებისას იგივე ზმნა და იგივე სახელები არ არის ამ ზმნასთან დაკავშირებული? კი, მაგრამ: ჯერ ერთი: ცნება მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტისა გულისხმობს მარტივ ორწევრიან მიმართებას, მიმართებას ერთი სახელისა ზმნასთან; იგი ამ მიმართების ნიადაგზე ყალიბდება; ცნება სინტაქსური სუბიექტ-ობიექტისა კი ქართულში ჩვეულებრივ გულისხმობს სამ(და ოთხ)წევრიან მიმართებას: სახელებისას ზმნასთან და ზმნისას სახელებთან; მიმართების წევრთა რიცხვი მეტია, მიმართებაც გაცილებით რთული, რადგანაც გასათვალისწინებელია როგორც სახელების ზმნასთან მიმართება, ისე—პირუკუც. მეორეცაა—და: მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტის ჩამოყალიბება მხოლოდ ზმნის პირის მიხედვით ხდება, რიცხვის კატეგორია მხედველობაში არ მიიღება; სინტაქსურ სუბიექტ-ობიექტ-ცნებათა დადგენისას კი რიცხვის კატეგორიასაც სათანადო ანგარიში ეწევა, ვინაიდან მასში არის მოცემული ერთ-ერთი სახე სიტყვათა ურთიერთობისა და, მაშასადამე, იგი წარმოადგენს გარკვეულ სინტაქსურ ფაქტორს. ამიტომაც მაშინაც კი, როდესაც შესიტყვება ორწევრიანილია, სინტაქსური ცნებები სუბიექტ-ობიექტისა უფრო რთულ სინტაქსურ ურთიერთობაზე არის დაფუძნებული, ვინემ ცნებები მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტისა; მესამეცაა—და: კატეგორიები მორფოლოგიური სუბიექტისა და ობიექტისა ყალიბდება ერთურთისაგან დამოუკიდებლევ; მორფოლოგიური სუბიექტის პირის აღნიშვნა სრულებითაც არ უშლის ხელს მორფოლოგიური ობიექტის

პირიც იყოს წარმოდგენილი: გ-ჟავ-ს მე იგი; გ-ჟავ-ს შენ იგი... მაგრამ ზმნაში ამ ორი სახელის (MS-ისა და MO-ისა) აღნიშვნა იმთავითვე გამორიცხავს შენსიტყვებაში ამ ორი სახელის დაპირისპირების შესაძლებლობას.

ყოველივე თქმულის გამო მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტის გარჩევა სინტაქსური სუბიექტ-ობიექტისაგან აუცილებელია ყველა იმ ენაში, სადაც ზმნაში ორივე სახელია: პირია წარმოდგენილი; ეს გარჩევა არ არის საჭირო იქ, სადაც ზმნა მხოლოდ ერთი სახელის პირს აღნიშნავს. სხვათადას: მორფოლოგიური უდრის სინტაქსურს და, მაშასადამე, გრამატიკულს, სადაც ზმნა ერთპიროვანია; მორფოლოგიური არ უდრის სინტაქსურს და არც შეიძლება იქნეს განზოგადებული, ვითარცა გრამატიკული, სადაც ზმნა ორპიროვანია.

დავუშვათ ერთი წუთით, რომ ქართულში სუბიექტ-ობიექტი ზმნის თვალსაზრისით (MS, MO) გამოცხადდა სუბიექტ-ობიექტად შესიტყვების თვალსაზრისითაც, მიჩნეულ იქნა სინტაქსურ (და, საერთოდ, გრამატიკულ) სუბიექტ-ობიექტად. ავიღოთ ზმნა: გ-ჟავ-ს—შენ იგი: შენ'ცა და იგი'ც თანაბარი უფლებით სარგებლობენ, რამდენადაც პირის აღნიშვნას ეხება საქმე; ერთის პირიც არის აღნიშნული და მეორისაც; მაგრამ ძველს ქართულში მხოლოდ იგი'ს მრავლობითობა აღინიშნება, შენ'ის კი არა: გ-ჟონ-ან შენ იგინი; შდრ. გ-ჟავ-ს თქვენ იგი... სახელობითს გარკვეული უპირატესობა აქვს მიცემითის წინაშე; თუ რაიმე საფუძველი არსებობს იგი'ს სუბიექტად გამოცხადებისათვის, ეს არის ერთადერთი საფუძველი: ეს არის ერთადერთი არე, სადაც იგი'ს მეტი სინტაქსური ძალა აღმოაჩნდა, ვინემ შენ'ს. შენ ობიექტად დაესახეთ, იგი—სუბიექტად. მორფოლოგიურადაც, ე. ი. ზმნის თვალსაზრისითაც, შენ ობიექტია, იგი—სუბიექტი. პარმონიაა სრული¹.

მოვიგონოთ თანამედროვე ქართული სამწერლო ენა; პირი ორივე სახელისა აღინიშნება ძველებურად, მრავლობითობა კი სახელობითისა აღუნიშნველი რჩება, მიცემითისა, პირიქით, აღინიშნება ზმნაში: გაქვ-ს შენ წიგნი; გაქვს შენ წიგნები, მაგრამ: გ-ჟავ-(ს)-თ თქვენ წიგნი... რა გამოვიდა? მიცემითი მეტის უფლებით აღიჭურვა, ვინემ სახელობითი; ძველ ქართულთან შედარებით ამ ბრუნვებმა როლები შეიცვალეს ამისდა კვალობაზე: რა უფლებითაც წინათ სახელობითს მიენიჭა სუბიექტის წოდებულება, იმავე უფლებით ახლა მიცემითი უნდა გამოვაცხადოთ სუბიექტად: გ-ჟავ-ს შენ წიგნი: წიგნი ობიექტია, შენ—სუბიექტი; ს ობიექტური სუფიქსი გახდა, გ—სუბიექტური პრეფიქსი. სხვა ფრაზაში კი—გ-კლავ-ს შენ იგი: გ-კლავ-ენ შენ იგინი—გ ობიექტური პრეფიქსია ძველებურად ს—სუბიექტური სუფიქსი; ესე იგი: გ ხან ობიექტური პრეფიქსი გამოდის, ხან კიდევ სუბიექტური; ს'ც აგრეთვე—ხან ობიექტური სუფიქსია, ხან კი—სუბიექტური... ფორმანტების კვალიფიკაცია აირია. და ეს იმიტომ, რომ სინტაქსურ სუბიექტ-ობიექტად მივიჩნით ის, რაც ოდენ ზმნის თვალსაზრისითაც სუბიექტი და ობიექტი... ჩვენთვის გ ახალს ქართულშიც ისევე, როგორც ძველში, მეორე პირის მორფოლოგიური ობიექტის პრეფიქსია, ს—მესამე პირის მორფოლოგიური სუბიექტისა, იმისდა მიუხედავად, თუ რა როლს ასრულებს შესიტყვებაში ამ პრეფიქს-სუფიქსით წარმოდგენილი სახელები.

¹ რატომ უნდა, არ შეიძლება, იგი'ს სინტაქსურ სუბიექტად მიჩნევა და შენ'ის სინტაქსურ ობიექტად, როგორც ამას ქვემოთ დაეინახეთ. აქ პირობითი მსჯელობაა.

დროთა ვითარებაში შესიტყვების მექანიზმი განიცდის გარკვეულ ცვლილებებს ფსიქოლოგიურისა თუ სხვა ფაქტორების ზეგავლენით, შეიძლება შეიცვალოს სახელთა როლი შესიტყვების სტრუქტურაში, მაგრამ ზმნის პირის თვალსაზრისით სახელთა კვალიფიკაცია უცვლელი რჩება; ეს საკითხი შესიტყვების ანალიზისაგან დამოუკიდებლად უნდა წყდებოდეს.

ამგვარად: მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტი არ უდრის სინტაქსურს; ანუ, რაც იგივეა: სუბიექტ-ობიექტი ზმნის თვალსაზრისით არ უდრის სუბიექტ-ობიექტს შესიტყვების თვალსაზრისით. იგი შეიძლება დამოუკიდებლად დახასიათდეს; იგი დამოუკიდებლად უნდა ჩამოყალიბდეს; ქართულში ეს აუცილებლობის საქმეა.

76. ქართულ ზმნაში ერთდროულად შეიძლება იყოს აღნიშნული ერთი პირიცა (არ-ს იგი) და ორიც (პ-კლავ-ს მას იგი; ს-თხოვ-ს მას იგი); უკანასკნელ შემთხვევაში (ს-თხოვ-ს) ორი სახელის პირს გარდა შეიძლება მესამის რიცხვზეც იყოს მითითება (ს-თხოვ-ნა მას იგინი მან). პირის აღნიშვნის მიხედვით ზმნები შეიძლება დაიყოს ორი ძირითადი სახეობისად: აბსოლუტური სახეობისად და რელატიური სახეობისად.

ზმნა, რომელსაც მხოლოდ ერთის პირის ფორმა აქვს, იქნება აბსოლუტურის (თვითებითის) სახეობისა; ასე, მაგალ., არს, დგას, ზის, წევს, ჩანს... დგები, კუდები, ჭმები, წადები... განკაცების, განჭაჭუნების; ნათლდების, ძლიერდების... გელმწიფებს, წინააღმდეგობას, მეფობს, გორავს... იკუმბების, იწერების, იხაობის, იკლავს. აქ ყველგან მესამე პირი იგი (MS) შეიძლება იქნეს ნავარაუდები ზმნის ფორმითაცა და სინტაქსური კონსტრუქციითაც. აღინიშნება, მაშასადამე, მხოლოდ MS-ის პირი და რიცხვი.

ზმნა, რომელსაც ორის პირის ფორმა აქვს, იქნება რელატიური (მიმართებითი) სახეობისა; მაგალ., უდგას მას იგი, უზის მას იგი, უწევს მას იგი, უწ(ნ)ს მას იგი... უდგების მას იგი, უკუდგების მას იგი, უჭმების მას იგი, უწადების მას იგი... უნათლდების მას იგი, უძლიერდების მას იგი... უკლავს მას იგი; უჭაობს მას იგი, უკლავს მას იგი, უკლავს მას მას იგი... უკლავს მას მას იგი... და სხვ., ყველა ამ შემთხვევაში მოცემულია MS-ის გარდა მორფოლოგიური ობიექტის პირიც,

ჩვენ ვლაპარაკობთ აბსოლუტურ და რელატიურ სახეობათა და არა ზმნების შესახებ: ეს იმიტომ, რომ ერთსა და იმავე ზმნას, არა თუ ერთ ძირს, არამედ ერთ ფუძესაც კი, შეუძლია ჰქონდეს აბსოლუტურს გარდა რელატიური სახეობაც: მაგალ., დგას იგი—უდგას მას იგი; დგების იგი—უდგების მას იგი; კუდების იგი—უკუდების მას იგი; წადების იგი და უა-წადების მას იგი; ნათლდების იგი—უნათლდების მას იგი; ძლიერდების იგი—უძლიერდების მას იგი; გორავს იგი—უგორავს მას იგი... და ასე—აბსოლუტური სახეობის ზმნათა უმრავლესობაში; ამის შესაძლებლობას მოკლებულია ზმნა არს და ნასახელარი ზმნები საშუალო გვარისა, როგორცაა: მეფობს, გელმწიფებს, წინააღმდეგობას და სხვ.. მართალია, ჩვენ გვაქვს მეფდების, გელმწიფების მაგრამ, ჯერ ერთი, ეს ფორმებიც აბსოლუტური სახეობისა და არა—რელატიურისა (ნასახელარი ვნებითები); მეორეცაა—და, ეს ფორმები არის ნაწარმოები არა ზმნური ფორმისაგან: მეფობს, გელმწიფებს.

აღსანიშნავია, რომ როგორც ყველა ერთპირიანი; აბსოლუტური სახეობა არ შეიძლება გადაიქცეს ორპირიანი, რელატიურ სახეობად, ისევე პირუკუ: შეიძლება გვექონდეს, ორპირიანი რელატიურ სახეობა და აბსოლუტური სახეობა კი ვერ მოვუძებნოთ; ერთი განსხვავება მაინც რჩება: ზოგიერთი გამონაკლისით (იხ. ზემოთ) თითქმის ყველა აბსოლუტური სახეობა რელატიურდება, რელატიური სახეობა კი უმეტეს შემთხვევაში მოკლებულია შესატყვის აბსოლუტურს: იკლავს, უკლავს, აკლავს, აუკლავინებს¹ იდან აბსოლუტური სახეობის მიღება შეუძლებელია; რანაირი ცვლილებაც არ უნდა მოვუხდინოთ მათ, ზმნა ყოველთვის რელატიური სახეობით წარმოგვიდგება (მაგალ., ენებითი: ეკლვის, ეკლვეინების იგი მას)¹.

77. რელატიური სახეობის ყოველი ზმნა შეიძლება ორი წყობისა იყოს: სუბიექტურისა და ობიექტურისა. სუბიექტურისაა იმ შემთხვევაში, თუ ზმნის ფუძე MS-ის პრეფიქსით იწყება, ობიექტურისა—თუ კი MO-ის პრეფიქსით იწყება². მაგალითად:

სუბიექტ. წყ.	ობიექტ. წყ.	სუბიექტ. წყ.	ობიექტ. წყ.
უღდა-ს მას იგი	უღდა-ს მას იგი	უკუარ-ს მას იგი	უკუარ-ს მას იგი
უღდა შენ მას	გ-იდგა-ს შენ იგი	უ-კუარ შენ მას	გ-იკუარ-ს შენ იგი
ვ-უღდა მე მას	მ-იდგა-ს მე იგი	ვ-უკუარ მე მას	მ-იკუარ-ს მე იგი
სუბიექტ. წყ.	ობიექტ. წყ.	სუბიექტ. წყ.	ობიექტ. წყ.
უკუღები-ს მას იგი	უკუღები-ს მას იგი	ჰ-პოებ-ს მას იგი	ჰ-პოებ-ს მას იგი
უკუღები შენ მას	გ-იკუღები-ს შენ იგი	ჰ-პოებ შენ მას	გ-პოებ-ს შენ იგი
ვ-უკუღები მე მას	მ-იკუღები-ს მე იგი	ვ-ჰ-პოებ მე მას	მ-პოებ-ს მე იგი

აქედან ჩანს, რომ სუბიექტური და ობიექტური წყობის გარჩევას ადვილი აქვს პირველსა და მეორე პირში; მესამე პირი კი მხოლოდ ობიექტური წყობისაა. წყობის გასარკვევად ყველაზე მონებრებელია პირველ პირს მივმართოთ. უნდა აღინიშნოს შემდეგი გარემოებაც.

1. ხანმეტს ძეგლებში მესამე პირის MO-ის პრეფიქსი ზ წინ უსწრებს პირველი პირის MS-ის პრეფიქსს გ'ს, თუ შემდეგ ხმოვანია: მიხუეც, მიხუაგო (უნივ. მოამბე, II, 386), მიხუემსგავსნეთ (იქვე, გვ. 390), აღსუტუორცებ. (იქვე, გვ. 391). აქ ობიექტური პრეფიქსი ზ წინ უსწრებს უ(←გ)ს; ამის გამო სუბიექტური წყობის ფორმას თავში ობიექტური პრეფიქსი აღმოაჩნდა; ეს კი ეწინააღმდეგება ჩვენს განსაზღვრებას. მაგრამ მხოლოდ ერთის შეხედვით, რადგანაც ჩვენი კვალიფიკაცია მორფოლოგიური ნიშნების მიხედვით ხდებოდა, და ამ მხრივ არაფერი შეცვლილა; ეს ცვლილება კი ფონეტიკური ხასიათისაა და ვერ შეცვლის მორფოლოგიურ კვალიფიკაციას; ვუწერ (შე მას)—ხომ შეიძლება ამ ფორმამ დაკარგოს გ (ამის საკმაო მაგალითებია ძველს ქართულშიც)! მაგრამ ამის გამო.

¹ ეს არ ითქმის ჰპოებს, ჰკლავს'ის შესახებ, რამდენადაც მათი ენებითი ოპოზიციის, იკლვის აბსოლუტური ჩანს.
² ზმნის ფუძეზე იმიტომ ვლაპარაკობთ, რომ ზმნის ფორმა შეიძლება პრევერბით იქნეს დაწყებული: პრევერბი, პრეფიქსი (სუბიექტისა და ობიექტისა), მაქცევარი, (ძირი)... ასეთია ქართულ ზმნაში წინსართთა თანამიმდევრობა: და-ვ-უ-წერე...

არავინ იტყვის პირველი პირის MS-ის პრეფიქსი ქართულში ნულიაო, ანდა: არ არის სწორი, თითქოს პირველი პირის MS-ის პრეფიქსი ვ იყოსო.

2. ზოგიერთი ზმნა ქართულში უპირატესად ობიექტური წყობით იხმარება, მაგალ., მაქუს, მკავს, მრწამს, მიკუარს, მძულს... მიზეზი ნათელია: ეს ობიექტური წყობა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რეალობის სუბიექტურ წყობას გადმოგვცემს, ესე იგი, იმას, რაც უცხო ენებში ჩვეულებრივ გარდამავალი ზმნებით აღინიშნება: *имею, верю, люблю, ненавижу*... ყოველდღიურ ცხოვრებაში კი სწორედ ამ ფორმათა ხმარებაა ხშირი. შედარებით უფრო იშვიათად იხმარება იგივე ზმნები სუბიექტურ წყობაში: ვსძულ, ვრწამ, ვეკუარ, ვჭკავ... ყოველ შემთხვევაში ასეთი წყობაც აქვს ამ რელატიურ ზმნებს. არის ქართულში ისეთი რელატიური ზმნებიც, რომელთაც მხოლოდ ობიექტური წყობა აქვთ; მაგალ., მინავს, მღვჯავს, მშობს, მტკივის, მიკვრს, მიჭმს, მაქუს და სხვ.. ზოგიერთი მათგანისათვის MS-ის მოძებნაც კი ჭირს, არა თუ სუბიექტური წყობის აღდგენა; ამისდა მიუხედავად, მაინც საფიქრებელია, რომ მათ მოეპოვებოდათ თავდაპირველად MS-იც, ვთქვათ: მინავს მე ძილი (იხ. მაგალ., კი-მენი, გვ. 339კ; და მშჯობით ძილი იგი ღირსთა მისთა დაიძინა თთუესა მისისა ოცდასამსა...) ხოლო: მტკივა (მე) თავი, მიკვირს (მე) ამბავი, მშობა ჰერი, ახლაც ჩვეულებრივია¹.

78. ზმნათა დაყოფა აბსოლუტურ და რელატიურ სახეობისად, რელატიურ სახეობისაში სუბიექტური და ობიექტური წყობის გარჩევა საცხებით საკმარისია ჩვენი მიზნებისათვის ქართული ზმნის დასახასიათებლად **მორფოლოგიური** თვალსაზრისით. უმთავრესად სინტაქსური მნიშვნელობა აქვს ზმნების დაყოფას **გარდაუვალ** და **გარდამავალ** ზმნებად, იმიტომ, რომ ნამყო ძირითადში (აორისტში)² მორფოლოგიური სუბიექტის ბრუნვა შეიძლება იყოს სახელობითი ან მოთხრობითი იმისდა მიხედვით, თუ რაგვარია ზმნა: გარდაუვალი თუ გარდამავალი.

გარდაუვალ და გარდამავალ ზმნათა განსაზღვრება შესაძლებელია და საჭიროა იქნეს მოცემული, როგორც MS-ის (ეს უწინარეს ყოვლისა!), ისე MO-ის მიხედვით.

¹ ზმნების დაყოფა აბსოლუტურსა და რელატიურად პროფ. ა. შანიძეს ეკუთვნის, როლოდ მისთვის ეს უღრის დაყოფას სუბიექტურად და ობიექტურად: სუბიექტი და ობიექტი კი მას ესმის, როგორც სინტაქსური ცნებები (იხ. ა. შანიძე, „პრეფიქსები“ § 2,14).

სუბიექტური და ობიექტური „წყობა“, რამდენადაც ვიცი, პირველად ავად. ნ. მარმა შემოიღო, მაგრამ მისი გაგება რომ თვალსაჩინოდ განსხვავდება აქ წარმოდგენილისაგან. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ იგი სუბიექტური წყობის აბსოლუტურ ფორმებს უწოდებს ზმნებს, როგორცაა ვსტავ; ვირთავ; ვღებ, ვიწყებ, ვაქებ, ვგმობ... (Основ. табл., ტაბ. XIII, ა), ანდა: ვწყავ; ვღვამ, ვსუამ, ვირტყამ, ვისხამ; ვკრებ, ვძლევ, ვხურებ, ვიჭერ, ვაჭდენ (!—ჰ. ქართულში?!)... (იქვე, ტაბ. XIII б), ან კიდევ: ვკლავ; ვიპყრობ, ვასწრობ, ვჭრებ, ვცვლი... (იქვე, ტაბ. XIII, ც)... ეს ფორმები რელატიური სახეობაა სუბიექტური წყობისა: არც ერთი ფორმა აბსოლუტური არ არის (იხ. „პრეფიქსები“, § 13).

² ტერმინი „ნამყო ძირითადი“ (praeteritum princeps) აორისტისათვის გამართლებულია მორფოლოგიურადაც. რამდენადაც იგი საფუძველია მეორე ჯგუფის დრო-კილოთათვის, და სინტაქსურადაც, რაკი გარდამავლობა-გარდაუვლობის საკითხი მის გარეშე ვერ გადაწყდება.

პირველის თვალსაზრისით: გარდაუვალია ყოველი ზმნა, რომელსაც ან სულ არა აქვს ნამყო ძირითადი (აორისტი), ან თუ აქვს, მოძთხოვს MS-ს სახელობითს ბრუნვაში; გარდამაგალია ყოველი ზმნა, რომელიც ნამყო ძირითადში (აორისტში) MS-ს მოთხოვითს ბრუნვაში მოითხოვს.

ობიექტის (MO-ის) თვალსაზრისითაც მათი დახასიათება საჭიროა მით უფრო, რომ მოთხოვითი ბრუნვის ხმარებისას შეიძლება რყევამ იჩინოს თავი, და შეიძლება დაისვას კითხვა: როდისღა უნდა ვინმართ მოთხოვითი ბრუნვა MS-ისთვისო? ასეთ შემთხვევაში MO-ს უნდა მივმართოთ: ეს მით უფრო მიზანშეწონილია, რომ MO-ის ბრუნვათა ხმარება შეუდარებლად უფრო მკვიდრია; თვით ახალს ქართულში, არა მარტო დიალექტებში, არამედ სამწერლობო ენაშიაც შესაძლებელია (თუმც იშვიათად!) უმართებულოდ იქნეს ნახმარი. მოთხოვითი ბრუნვა (MS)—იმან დაჰმირდა, დაჰმესმარა, შეჰეკითხა,—მაგრამ თითქმის შეუძლებელია MO-ის ბრუნვის ხმარებაში რაიმე რყევა. ბუნებრივია ამიტომაც, რომ MS-ის შემდეგ MO-ს, როგორც უფრო სანდო კრიტერიუმს მივმართოთ.

ამ მხრივ კი: გარდაუვალია ყოველი ზმნა, რომელსაც ან სულ არა აქვს MO ან თუ აქვს, ოდენ მიცემითს ბრუნვაში აქვს, იქნება ზმნა ნამყო ძირითადში თუ აწყოში; გარდამაგალია ყოველი ზმნა, რომელსაც ნამყო ძირითადში შეიძლება ჰქონდეს MO სახელობითს ბრუნვაში. ეს პირობა აუცილებელიცაა და საკმაოც.

გარდაუვალ ზმნათა ნიმუშებია: I. იგი არს, იგი დგას, იგი ზის, იგი წევს, იგი ჩანს... იგი მეფობს; იგი გორავს... იგი უდგას მას; იგი უზის მას, იგი უწევს მას, იგი უჩნს მას—(არც ერთს არა აქვს ნამყო ძირითადი და მისგან ნაწარმოები დრო-კილოც, რა თქმა უნდა); იგი განკაცების—იგი განკაცნა; იგი განჭაჭუნების—იგი განჭაჭუნა; იგი ნათლდების—იგი განათლდა; იგი მლიერდების—იგი განმლიერდა; იგი იწერების—იგი დაიწერა; იგი იკლვის—იგი მოიკლა; იგი ისპობის—იგი მოისპო.

II. იგი უდგების მას—იგი დაუდგა მას; იგი უჯდების მას—იგი დაუჯდა მას, იგი უწეების მას—იგი დაუწვა მას; იგი უჩნდების მას—იგი გაუჩნდა მას; იგი უკუდების მას—იგი მოუკუდა მას; იგი უტუმების მას—იგი გაუტმა მას; იგი ეკლვის მას—იგი დაეკლა მას; იგი ეწერების მას—იგი დაეწერა მას...

აქ MS ყველგან სახელობითშია; MO ან სულ არ არის (იხ. პირველი ჯგუფი) ან მიცემითშია უცვლელად (იხ. მეორე ჯგუფი).

გარდამაგალ ზმნათა ნიმუშებია: იგი ჰპოვებს მას—მან პოვა იგი; იგი ჰკლავს მას—მან კლა იგი; იგი იკლავს მას—მან იკლა იგი; იგი უკლავს მას მას—მან უკლა მას იგი; იგი აკლავს მას მას—მან აკლა მას იგი; იგი აკლვევინებს მას მას—მან აკლვევინა მას იგი; იგი სთხოვს მას მას—მან სთხოვა მას იგი... აქ MS აწყოში—სახელობითშია, ნამყო ძირითადში—მოთხოვითში; MO აწყოში მიცემითშია (რამდენიც არ უნდა იყვეს), ნამყო ძირითადში კი, თუ ერთია—სახელობითშია; თუ ორია—ერთი სახელობითშია, მეორე—მიცემითში. MO-ის რაოდენობა სიმპტომატურია ერთს შემთხვევაში: ორი MO-ის ხმარება უტყუარი ნიშანია ზმნის გარდამავლობისა.

როგორც ვხედავთ, გარდამავალი ზმნის MO ნამყო ძირითადში სახელობითში უნდა იყოს; რაკი ყოველი MO აწყოში მიცემითს ბრუნვაში დაისმის,

გამოდის, რომ გარდამავალი ზნის MO ბრუნვა ცვალებადია (აწმყოში მიცემითშია, ნამყო ძირითადში—სახელობითში); ამიტომ შეიძლებოდა გვეთქვა: ბრუნვა ცვალებადი MO არის მაჩვენებელი ზნის გარდამავლობისა ანუ: **ზმნა გარდამავალია, თუ მას ბრუნვა ცვალებადი MO მოეპოვება**!

79. რა მიმართებაში იმყოფება სინტაქსური დაყოფა გარდაუვალსა და გარდამავალ ზმნებად მორფოლოგიურ დაყოფასთან აბსოლუტურსა და რელატიურ სახეობებად? აბსოლუტური სახეობის ყოველი ზმნა უთუოდ გარდაუვალია: დგას, დგების, კუდების, ძლიერდების, იკლვის--იგი; რელატიური სახეობის ზმნა კი შეიძლება იყოს გარდაუვალიცა და გარდამავალიც; რელატიურობა გულისხმობს MO-ის არსებობას და, როგორც ვიცით, თუ MO ბრუნვა უცვლელია (მუდამ მიცემითშია), ზმნა გარდაუვალია: უდგას, უდგების, უკუდების, ეკლვის—მას იგი; ხოლო თუ ბრუნვა ცვალებადია (აწმყოში მიცემითშია, ნამყო ძირითადში კი—სახელობითში)—ზმნა გარდამავალია: ჰპოებს, ჰკლავს მას იგი; უკლავს, აკლავს—მას მას იგი... ამისდა კვალობაზე, თუ ორივე თელსაზრისი მორფოლოგიური და სინტაქსური, ერთად იქნება გამოყენებული, მივიღებთ ზმნათა შემდეგს სამ ჯგუფს: 1. აბსოლუტურ-გარდაუვალი, 2. რელატიურ-გარდაუვალი და რელატიურ-გარდამავალი ზმნები.

ამ ბინარულ ნომენკლატურაში პირველი ნაწილი ზმნის მორფოლოგიურ დახასიათებას წარმოგვიდგენს, მეორე კი—სინტაქსურს. ანლა გვრჩება თითო-

1 პროფ. ა. შანიძის უთუოდ მნიშვნელოვან დამსახურებას ქართველური ენათმეცნიერების წინაშე, სხვათა შორის, ზნის გარდამავლობის განსაზღვრა შეადგენს; მან წამოაყენა განსაზღვრება: „მოქმედებითი ზმნა ის ზმნაა, რომელსაც პირდაპირი დამატება, დამატება ნივთისა, დრო-კილოთა პირველ ჯგუფში მიცემითი ბრუნვით, ხოლო მეორე ჯგუფში სახელობითის ბრუნვით აქვს გამოხატული“ (იხ. ქართული ზმნის საქცევი, ტფილ. უნივერს. მოამბე, VI, გვ. 316—317); იგივე აზრი მას გამოთქმული აქვს გაცილებით ადრე: იხ. „პრეფიქსები“. გვ. 78, შენ. 2; აქ ვკითხულობთ: „დამატება მიცემითში საშუალო გვარის ზმნასაც შეიძლება ჰქონდეს და მოქმედებითისასაც; სახელობითის დამატება კი მხოლოდ მოქმედებითი გვარის ზმნებს აქვთ“.—ამით რელატიურობა გაიმყინა გარდამავლობისა გან, რაც ასე ძნელი იყო ქართულში.

გარდამავლობის განსაზღვრა MO-ის მიხედვით ჩვენ პროფ. ა. შანიძის განსაზღვრებაზე დაყრდნობით გვაქვს მოცემული; მხოლოდ შემდეგი უნდა ითქვას: უხერხულია „მოქმედებითი ზმნის“ შესახებ ლაპარაკი ასეთი კლასიფიკაციის დროს: ქართულში მოქმედებითი გვარისა შეიძლება იყოს ზმნა კი არა, არამედ დროთა გარკვეული ჯგუფი, სახელდობრ, აწმყოს ჯგუფი დროთა შესაშვ ჯგუფში ყოველი ზმნა ან ვნებითის სახეობას წარმოგვიდგენს, ან საშუალო-ვნებითისას თუ საშუალო-სას: ეკლა, ეწერა; უწერის, უქმნის; უკლავს, უდგამს. ნამყო ძირითადის ჯგუფი კი თვით გარდამავალ ზმნებთანაც არ არის „მოქმედებითი“, არამედ სპეციფიკურ-ინდიფერენტულია...

რომ ზმნათა ასეთი კლასიფიკაციის დროს „მოქმედებითი“ შეუფერებელია, იქიდანაც ცხადია, რომ მის კორელატად საშუალო და ვნებითი კი არ გვევლინება, არამედ გარდაუვალი. ამას გარდა: სრულიად მიუღებელია ტერმინი პირდაპირი დამატება; მართალია, ბრუნვა ცვალებადი MO უდრის სხვა (კერძოდ, ინდო-ევროპულ) ენათა პირდაპირ დამატებას, მაგრამ უდრის შინაარს-მნიშვნელობით და არა გრამატიკულად. რატომ,—ამაზე სხვაგან. ვიტყვით კი: პირდაპირი დამატება ქართულში, და ქართველურ ენებშიც,—არ არსებობს; ეს ამითი განსაუთრებული თვისებაა. პირდაპირ დამატებად სახელდება ბრუნვა ცვალებადი MO-ისა ზგუბის არც უცდი იყოს ქართული ენის ევროპელთათვის შესასწავლად, მაგრამ არსებობდა სწორი არ არის"... პრაქტიკული მოტივით, ყოველ შემთხვევაში, იქ ვერ ვხელმძღვანელებთ, სადაც ეს პრინციპის უგულვებლყოფას იძლევა.

ეული ამ ჯგუფიდან თითო-ოროლა მაგალითის აღება და გათვალისწინება ყველა იმ ფორმისა, რომლის მოცემაც შეუძლია ზმნას და რომელიც მნიშვნელოვანია შესიტყვებისათვის, უკეთ—სახელისა და ზმნის ურთიერთობისათვის (ესე იგი, წინადადებისათვის).

აბსოლუტურ-გარდაუვალთა ნიმუშად გვექნება: დგას, კუდების, მხიარულდების, განკაცნების იგი; რელატიურ-გარდაუვალთა ნიმუშად: უდგას, უკუდების, ევედრების მას იგი; რელატიურ-გარდამავალთათვის—ჰკლავს იგი მას; ჰპოებს იგი მას; სთხოვს იგი მას მას; პირველ ორს ერთი MO გააჩნია, მეორეს კი ორი MO აქვს: ერთი — ბრუნვაუცვლელი, მეორე — ბრუნვაუცვალედი. ამ ზმნათა ფორმები იქნება წარმოდგენილი ყველა პირში,—როგორც MS-ისა, ისე MO-ისა; აგრეთვე ორივე რიცხვის მიხედვით,—დრო-კილოთა სამსავე ჯგუფში: აწმყოში, ნამყო უსრულსა და კონიუნქტივის პირველში (პირველი ჯგუფი); ნამყო ძირითადას, ნამყო ჩვეულებითსა და კონიუნქტივის მეორეში (მეორე ჯგუფი); ნამყო სრულსა, ნამყო წინარეწარსულსა და კონიუნქტივის მესამეში (მესამე ჯგუფი). ბრძანებითის ფორმები არ იქნება განხილული, რადგანაც ისინი ჩვეულებრივად წინადადებას კი არ ქმნიან, არამედ წინადადების ეკვივალენტსა წარმოადგენენ.

2 სხვადასხვა ტიპის ზმნათა უღვლილმების პარადიგმები

80. A. აბსოლუტური სახეობის გარდაუვალი ზმნები: დგას, კუდების, მხიარულდების, განკაცნების.

პ ი რ ვ ე ლ ი ჯ გ უ ფ ი

1. აწმყო

1. იგი დგას-ს (-ნ) შენ ხ-დგა მე ვ-დგა იგინი დგან-ან (-ედ) თქუენ ხ-დგათ-თ ჩუენ ვ-დგათ-თ	2. იგი კუდები-ს (-ნ) შენ ხ-კუდები მე ვ-კუდები იგინი კუდები-ან (-ედ) თქუენ ხ-კუდებით-თ ჩუენ ვ-კუდებით-თ
3. იგი მხიარულდები-ს (-ნ) შენ ხ-მხიარულდები მე ვ-მხიარულდები იგინი მხიარულდები-ან (-ედ) თქუენ ხ-მხიარულდებით-თ ჩუენ ვ-მხიარულდებით-თ	4. იგი განკაცნები-ს (-ნ) შენ გან-ხ-კაცნები მე გან-ვ-კაცნები იგინი განკაცნები-ან (-ედ) თქუენ გან-ხ-კაცნებით-თ ჩუენ გან-ვ-კაცნებით-თ

2. ნამყო უსრული

1. (არა აქვს)	2. იგი კულებოდ-ა (-ი-ს) შენ ხ-კულებოდი მე ვ-კულებოდი იგინი კულებოდ-ეს (-ი-ან) თქუენ ხ-კულებოდი-თ ჩუენ ვ-უკულებოდი-თ
2. იგი მხიარულდებოდ-ა (-ი-ს) შენ ხ-მხიარულდებოდი მე ვ-მხიარულდებოდი იგინი მხიარულდებოდ-ეს (-ი-ან) თქუენ ხ-მხიარულდებოდი-თ ჩუენ ვ-მხიარულდებოდი-თ	4. იგი განკაცნებოდ-ა (-ი-ს) შენ გან-ხ-კაცნებოდი მე გან-ვ-კაცნებოდი იგინი გან-კაცნებოდ-ეს (-ი-ან) თქუენ გან-ხ-კაცნებოდი-თ ჩუენ გან-ვ-კაცნებოდი-თ

3. კონიუნქტივი პირველი

1. (არა აქვს)	2. იგი კულებოდეს შენ ხ-კულებოდე მე ვ-კულებოდე იგინი კულებოდე-ნ თქუენ ხ-კულებოდე-თ ჩუენ ვ-კულებოდე-თ
3. იგი მხიარულდებოდეს შენ ხ-მხიარულდებოდე მე ვ-მხიარულდებოდე იგინი მხიარულდებოდე-ნ თქუენ ხ-მხიარულდებოდე-თ ჩუენ ვ-მხიარულდებოდე-თ	4. იგი განკაცნებოდეს შენ გან-ხ-კაცნებოდე მე გან-ვ-კაცნებოდე იგინი განკაცნებოდე-ნ თქუენ გან-ხ-კაცნებოდე-თ ჩუენ გან-ვ-კაცნებოდე-თ

მეორე ჯგუფი**1. ნამყო ძირითადი (აორისტი)**

1. (არა აქვს)	2. იგი მოკუდ-ა შენ მო-ხ-კუედ მე მო-ვ-კუედ იგინი მო-კუედ-ეს თქუენ მო-ხ-კუედ(ი)-თ ჩუენ მო-ვ-კუედ(ი)-თ

3. იგი გამხიარულდ-ა შენ გან-მხიარულდი მე გან-ვ-მხიარულდი იგინი განმხიარულდ-ეს თქუენ გან-ხ-მხიარულდი-თ ჩუენ გან-ვ-მხიარულდი-თ	4. იგი განკაცნ-ა შენ გან-ხ-კაცენ მე გან-ვ-კაცენ იგინი განკაცნ-ეს თქუენ გან-ხ-კაცენი-თ ჩუენ გან-ვ-კაცენი-თ

2. ნამყო ჩვეულებითი (ჰაბიტუალისი, პერმანსივი)

1. (არა აქვს)	2. იგი მოკუდი-ს (-ნ) შენ მო-ხ-კუდი მე მო-ვ-კუდი იგინი მოკუდი-ან (-ედ) თქუენ მო-ხ-კუდი-თ ჩუენ მო-ვ-კუდი-თ
3. იგი განმხიარულდი-ს (-ნ) შენ გან-ხ-მხიარულდი მე გან-ვ-მხიარულდი იგინი განმხიარულდი-ან (-ედ) თქუენ გან-ხ-მხიარულდი-თ ჩუენ გან-ვ-მხიარულდი-თ	4. იგი განკაცნი-ს (-ან) შენ გან-ხ-კაცნი მე გან-ვ-კაცნი იგინი განკაცნი-ან (-ედ) თქუენ გან-ხ-კაცნი-თ ჩუენ გან-ვ-კაცნი-თ

3. კონიუნქტივი მეორე

1. (არა აქვს)	2. იგი მოკუდე-ს შენ მო-ხ-კუდე მე მო-ვ-კუდე იგინი მოკუდე-ნ თქუენ მო-ხ-კუდე-თ ჩუენ მო-ვ-კუდე-თ
3. იგი გამხიარულდე-ს შენ გან-ხ-მხიარულდე მე გან-ვ-მხიარულდე იგინი განმხიარულდე-ნ თქუენ გან-ხ-მხიარულდე-თ ჩუენ გან-ვ-მხიარულდე-თ	4. იგი განკაცნე-ს შენ გან-ხ-კაცნე მე გან-ვ-კაცნე იგინი გან-კაცნე-ნ თქუენ გან-ხ-კაცნე-თ ჩუენ გან-ვ-კაცნე-თ

მ ე ს ა მ ე ჯ გ უ ზ ი

1. ნამყო სრული (შედგობრივი I, თურმეობითი I)

1. (არა აქვს)	1. იგი მომკუდარ არ-ს (-ნ) შენ მომკუდარ ხ-არ მე მომკუდარ ვ-არ იგინი მომკუდარ არი-ან (-ედ) თქუენ მომკუდარ ხ-არ-თ ჩუენ მომკუდარ ვ-არ-თ

3. იგი განმხიარულებულ არ-ს (-ნ) შენ განმხიარულებულ ხ-არ მე განმხიარულებულ ვ-არ იგინი განმხიარულებულ არიან (-ედ) თქვენ განმხიარულებულ ხ-არ-თ ჩუენ განმხიარულებულ ვ-არ-თ	4. იგი განკაცებულ არ-ს (-ნ) შენ განკაცებულ ხ-არ მე განკაცებულ ვ-არ იგინი განკაცებულ არი-ან (-ედ) თქვენ განკაცებულ ხ-არ-თ ჩუენ განკაცებულ ვ-არ-თ

2. ნამყო წინარეწარსული (შედევობრივი II, თურმეობითი II)

1. (არა აქვს)	2. იგი მომკუდარ ხ-იყო შენ მომკუდარ ხ-იყავ მე მომკუდარ ხ-ე-იყავ იგინი მომკუდარ ხ-იყენ-ეს თქვენ მომკუდარ ხ-იყენი-თ ჩუენ მომკუდარ ხ-ე-იყენი-თ
3. იგი განმხიარულებულ ხ-იყო შენ განმხიარულებულ ხ-იყავ მე განმხიარულებულ ხ-ე-იყავ იგინი განმხიარულებულ ხ-იყენ-ეს თქვენ განმხიარულებულ ხ-იყენი-თ ჩუენ განმხიარულებულ ხ-ე-იყენი-თ	4. იგი განკაცებულ ხ-იყო შენ განკაცებულ ხ-იყავ მე განკაცებულ ხ-ე-იყავ იგინი განკაცებულ ხ-იყენ-ეს თქვენ განკაცებულ ხ-იყენი-თ ჩუენ განკაცებულ ხ-ე-იყენი-თ

4. კონიუნქტივი მესამე

1. (არა აქვს)	2. იგი მომკუდარ ხ-იყო-ს შენ მომკუდარ ხ-იყო მე მომკუდარ ხ-ე-იყო იგინი მომკუდარ ხ-იყენ-ს თქვენ მომკუდარ ხ-იყენე-თ ჩუენ მომკუდარ ხ-ე-იყენე-თ
3. იგი განმხიარულებულ ხ-იყო-ს შენ განმხიარულებულ ხ-იყო მე განმხიარულებულ ხ-ე-იყო იგინი განმხიარულებულ ხ-იყენ-ს თქვენ განმხიარულებულ ხ-იყენე-თ ჩუენ განმხიარულებულ ხ-ე-იყენე-თ	4. იგი განკაცებულ ხ-იყო-ს შენ განკაცებულ ხ-იყო მე განკაცებულ ხ-ე-იყო იგინი განკაცებულ ხ-იყენ-ს თქვენ განკაცებულ ხ-იყენე-თ ჩუენ განკაცებულ ხ-ე-იყენე-თ

შენიშვნა 1. დგას ზმნას მხოლოდ აწმყო აქვს; ვდებ, ზდებ, დგა... და ამის რიგის ფორმები მიღებულია დგების¹ საგან.

2. დგას² ის მსგავსად იუღვლებიან: არს, ზის, წევს, და სხვ., ოლონღ ზის მრავლ. მესამე პირისათვის ახალ ძირს იყენებს: სხენან || სხედან.

3. კუდების³ ის მსგავსად იუღვლებიან: დგების, წევების, ჯდების, ჩნდების, კმე-ბის, შრების, წედების და სხვ.

4. მხიარულდების'ის მსგავსად იუღვლება დ(←ედ)'ით ნაწარმოები ყველა ნა-სახელარი ვნებითი: ნათლდების, ცალიერდების, ძლიერდების, მკნდების და სხე., ხოლო განკაცნების'ის მსგავსად—ნ(←ენ)'ით ნაწარმოები ყველა ნასახელარი ვნებითი: განჭაჭუნების, განსჭეტაკების და სხე.

5. მეორე პირის MS აქაც და ყველგან ქვემოთ წარმოდგენილია ხანმეტო ნორმების მიხედვით; ჰაემეტსა და მერმინდელ ძეგლებში მისი სახე და შესაძლო ვარიაცია მოცემული იქნება ქვემოთ. (ნაწილობრივ ის. ზემოთაც). ხანმეტ ნორმებს უპირატესობა იმიტომ ვარგუნეთ, რომ იგი ერთფეროვანია ამ მხრივ, მასთან სალიტერატურო ქართულის უძველეს სახეობას წარმოგვი-დგენს.

6. ნამყო უსრულში ძველს ქართულში ისტორიულად განსხვავებული უნდა ყოფილიყო ორი სახეობა: 1. ნამყო ძირითადის (კლას ტიპის) დაბოლოებანი: კუდებოდ-ა, სკუდებოდ, ვკუდებოდ; ასეთი უინო პირველი და მეორე პირი ნამყო უს-რულში არც თუ ხშირად, მაგრამ მაინც გვხვდება ძველს ქართულში; 2. ნამყო ჩვეულებითის დაბოლოებანი: კუდებოდ-ი-ს, ს-კუდებოდ-ი, ვ-კუდებოდ-ი...

ეს ორი ტიპი ჩვეულებრივ მხოლოდ მესამე პირშია გარჩეული. ჩვენს მა-გალითებში ზედმეტი სირთულის თავიდან ასაცილებლად ნამყო უსრულში ეს ორგვარი დაბოლოება როგორც აქ, ისე ქვემოთ ყველგან, გარჩეულია მხოლოდ მესამე პირში.

7. აქაც და ყველგან ქვემოთ ზმნის ფორმებში გამოყოფილია მხოლოდ პირისა და რიცხვის აღმნიშვნელი ფორმანტები: ჩვენთვის ამ ორი კატეგორიის აღნიშვნა ანალიზთან დაკავშირებით საინტერესო. ამას გარდა მხოლოდ ხ-იყო, ს-იყოს'ში გამოვყავით ს, რომლის სადაურობა პირველსა და მესამე პირ-ში გაურკვეველია.

S1. B. რელატიური სახეობის გარდაუვალი ზმნები: ხუდგას, ხეკუდების, ხევედრების.

პირველი ჯგუფი

1. აწმყო

MS	MO	MS	MO
1. იგი	ხ-უდგა-ს მას, მათ	2. იგი	ხ-უკუდების-ს მას, მათ.
"	გ-იდგა-ს შენ, თქვენ	"	გ-იკუდების-ს შენ; თქვენ
"	მ-იდგა-ს მე (ჩუენ)	"	მ-იკუდების-ს მე (ჩუენ)
"	გვ-დგა-ს ჩუენ	"	გვ-კუდების-ს ჩუენ
შენ	ხ-უდგა მას, მათ	შენ	ხ-უკუდები მას, მათ
"	მ-იდგა მე (ჩუენ)	"	მ-იკუდები მე (ჩუენ)
"	გვ-დგა ჩუენ	"	გვ-კუდები ჩუენ
მე	ხ-ვ-უდგა მას, მათ	მე	ხ-ვ-უკუდები მას, მათ
"	გ-იდგა შენ, თქვენ	"	გ-იკუდები შენ, თქვენ
იგინი	ხ-უდგა-ნ-ან მას, მათ	იგინი	ხ-უკუდები-ან მას, მათ
"	გ-იდგა-ნ-ან შენ, თქვენ	"	გ-იკუდები-ან შენ, თქვენ
"	მ-იდგა-ნ-ან მე (ჩუენ)	"	მ-იკუდები-ან მე (ჩუენ)
"	გვ-დგა-ნ-ან ჩუენ	"	გვ-კუდები-ან ჩუენ

თქვენ	ბ-უღვა-თ მას, მათ
"	მ-იღვა-თ მე (ჩუენ)
"	გვ-ღვა-თ ჩუენ
ჩუენ	ბ-ვუღვა-თ მას, მათ
"	გ-იღვა-თ შენ, თქვენ
3. იგი	ბ-ვეედრები-ს მას, მათ
"	გ-ვეედრები-ს შენ, თქვენ
"	მ-ვეედრები-ს მე (ჩუენ)
"	გუ-ვეედრები-ს ჩუენ
შენ	ბ-ვეედრები მას, მათ
"	მ-ვეედრები ჩუენ
"	გუ-ვეედრები ჩუენ
მე	ბ-ვ-ვეედრები მას, მათ
"	გ-ვეედრები შენ, თქვენ

თქვენ	ბ-უკუღები-თ მას, მათ
"	მ-იკუღები-თ მე (ჩუენ)
"	გვ-კუღები-თ ჩუენ
ჩუენ	ბ-ვ-უკუღები-თ მას, მათ
"	გ-იკუღები-თ შენ, თქვენ
იგინი	ბ-ვეედრები-ან მას, მათ
"	გ-ვეედრები-ან შენ, თქვენ
"	მ-ვეედრები-ან მე (ჩუენ)
"	გ-უვეედრები-ან ჩუენ
თქვენ	ბ-ვეედრები-თ მას, მათ
"	მ-ვეედრები-თ მე (ჩუენ)
"	გუ-ვეედრები-თ ჩუენ
ჩუენ	ბ-ვ-ვეედრები-თ მას, მათ
"	გ-ვეედრები-თ შენ, თქვენ

2. ნამყო უსრული

1. (აწმყოს გარდა სხვა ღრო არა აქვს)

2. იგი	ბ-უკუღებოღ-ა (-ი-ს) მას, მათ
"	გ-იკუღებოღ-ა (ი-ს) შენ, თქვენ
"	მ-იკუღებოღ-ა (ი-ს) მე (ჩუენ)
"	გვ-კუღებოღ-ა (ი-ს) ჩუენ
შენ	ბ-უკუღებოღი მას, მათ
"	მ-იკუღებოღი მე (ჩუენ)
"	გვ-კუღებოღი ჩუენ
მე	ბ-ვ-უკუღებოღი მას, მათ
"	გ-იკუღებოღი შენ, თქვენ
იგინი	ბ-უკუღებოღ-ეს (-ი-ან) მას, მათ
"	გ-იკუღებოღ-ეს (ი-ან) შენ, თქვენ
"	მ-იკუღებოღ-ეს (ი-ან) მე (ჩუენ)
თქვენ	ბ-უკუღებოღი-თ მას, მათ
"	მ-იკუღებოღი-თ მე (ჩუენ)
"	გვ-კუღებოღ-ათ ჩუენ
ჩუენ	ბ-ვ-უკუღებოღი-თ მას, მათ
"	გ-იკუღებოღი-თ შენ, თქვენ

3. იგი	ბ-ვეედრებოღ-ა (ი-ს) მას, მათ
"	გ-ვეედრებოღ-ა (-ი-ს) შენ, თქვენ
"	მ-ვეედრებოღ-ა (-ი-ს) მე (ჩუენ)
"	გუ-ვეედრებოღ-ა (-ი-ს) ჩუენ
შენ	ბ-ვეედრებოღი, მას, მათ
"	მ-ვეედრებოღი მე (ჩუენ)
"	გუ-ვეედრებოღი ჩუენ
მე	ბ-ვ-ვეედრებოღი მას, მათ
"	გ-ვეედრებოღი შენ, თქვენ

იგინი	ბ-ვეედრებოღ-ეს (-ი-ან) მას, მათ
"	გ-ვეედრებოღ-ეს (-ი-ან) შენ, თქვენ
"	მ-ვეედრებოღ-ეს (-ი-ან) მე (ჩუენ)
"	გუ-ვეედრებოღ-ეს (-ი-ან) ჩუენ
თქვენ	ბ-ვეედრებოღი-თ მას, მათ
"	მ-ვეედრებოღი-თ მე (ჩუენ)
"	გუ-ვეედრებოღი-თ ჩუენ
ჩუენ	ბ-ვ-ვეედრებოღი-თ მას, მათ
"	გ-ვეედრებოღი-თ შენ, თქვენ

3. კონიუნქტივი პირველი

იგი	ბ-უკუდებოდე-ს მას, მათ	იგი	ბ-ვეედრებოდე-ს მას, მათ
„	გ-იკუდებოდე-ს შენ, თქუენ	„	გ-ვეედრებოდე-ს შენ, თქუენ
„	მ-იკუდებოდე-ს მე (ჩუენ)	„	მ-ვეედრებოდე-ს მე (ჩუენ)
„	გვ-კუდებოდე-ს ჩუენ	„	გუ-ვეედრებოდე-ს ჩუენ
შენ	ბ-უკუდებოდე მას, მათ	შენ	ბ-ვეედრებოდე მას, მათ
„	მ-იკუდებოდე მე (ჩუენ)	„	მ-ვეედრებოდე მე (ჩუენ)
„	გვ-კუდებოდე ჩუენ	„	გუ-ვეედრებოდე ჩუენ
მე	ბ-ვ-უკუდებოდე მას, მათ	მე	ბ-ვეედრებოდე მას, მათ
„	გ-იკუდებოდე შენ, თქუენ	„	გ-ვეედრებოდე შენ, თქუენ
იგინი	ბ-უკუდებოდე-ნ მას, მათ	იგინი	ბ-ვეედრებოდე-ნ მას, მათ
„	გ-იკუდებოდე-ნ შენ, თქუენ	„	გ-ვეედრებოდე-ნ შენ, თქუენ
„	მ-იკუდებოდე-ნ მე (ჩუენ)	„	მ-ვეედრებოდე-ნ მე (ჩუენ)
„	გვ-კუდებოდე-ნ ჩუენ	„	გუ-ვეედრებოდე-ნ ჩუენ
თქუენ	ბ-უკუდებოდე-თ მას, მათ	თქუენ	ბ-ვეედრებოდე-თ მას, მათ
„	მ-იკუდებოდე-თ მე (ჩუენ)	„	მ-ვეედრებოდე-თ მე (ჩუენ)
„	გვ-კუდებოდე-თ ჩუენ	„	გუ-ვეედრებოდე-თ ჩუენ
ჩუენ	ბ-ვ-უკუდებოდე-თ მას, მათ	ჩუენ	ბ-ვეედრებოდე-თ მას მათ
„	გ-იკუდებოდე-თ შენ, თქუენ	„	გ-ვეედრებოდე-თ შენ, თქუენ

მეორე ჯგუფი

1. ნამყო ძირითადი (აორისტი)

იგი	მო-ბ-უკუდ-ა მას, მათ	იგი	ბ-ვეედრ-ა მას, მათ
„	მო-გ-იკუდ-ა შენ, თქუენ	„	გ-ვეედრ-ა შენ, თქუენ
„	მო-მ-იკუდ-ა მე (ჩუენ)	„	მ-ვეედრ-ა მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდ-ა ჩუენ	„	გუ-ვეედრ-ა ჩუენ
შენ	მო-ბ-უკუდ მას, მათ	შენ	ბ-ვეედრე მას, მათ
„	მო-მ-იკუდ მე (ჩუენ)	„	მ-ვეედრე მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდ ჩუენ	„	გუ-ვეედრე ჩუენ
მე	მო-ბ-ვ-უკუდ მას, მათ	მე	ბ-ვეედრე მას, მათ
„	მო-გ-იკუდ შენ, თქუენ	„	გ-ვეედრე შენ, თქუენ
იგინი	მო-ბ-უკუდ-ეს მას, მათ	იგინი	ბ-ვეედრ-ეს მას, მათ
„	მო-გ-იკუდ-ეს შენ, თქუენ	„	გ-ვეედრ-ეს შენ, თქუენ
„	მო-მ-იკუდ-ეს მე (ჩუენ)	„	მ-ვეედრ-ეს მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდ-ეს ჩუენ	„	გუ-ვეედრ-ეს ჩუენ
თქუენ	მო-ბ-უკუდ(ი)-თ მას, მათ	თქუენ	ბ-ვეედრენი-თ მას, მათ
„	მო-მ-იკუდ(ი)-თ მე (ჩუენ)	„	მ-ვეედრენი-თ მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდ(ი)-თ ჩუენ	„	გუ-ვეედრენი-თ ჩუენ
ჩუენ	მო-ბ-უკუდ(ი)-თ მას, მათ	ჩუენ	ბ-ვეედრენი-თ მას მათ
„	მო-გ-იკუდ(ი)-თ შენ, თქუენ	„	გ-ვეედრენი-თ შენ, თქუენ

2. ნამყო ჩვეულებითი (ჰაბიტუალისი, პერმანსივი)

იგი	მო-ხ-უკუდი-ს მას, მათ	იგი	ხ-ვევდრი-ს მას, მათ
„	მო-გ-იკუდი-ს შენ, თქვენ	„	გ-ვევდრი-ს შენ, თქვენ
„	მო-მ-იკუდი-ს მე (ჩუენ)	„	მ-ვევდრი-ს მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდი-ს ჩუენ	„	გ-უვევდრი-ს ჩუენ
შენ	მო-ხ-უკუდი მას, მათ	შენ	ხ-ვევდრი მას, მათ
„	მო-მ-იკუდი მე (ჩუენ)	„	მ-ვევდრი მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდი ჩუენ	„	გ-უვევდრი ჩუენ
მე	მო-ხ-ვ-უკუდი მას, მათ	მე	ხ-ვ-ვევდრი მას, მათ
„	მო-გ-იკუდი შენ, თქვენ	„	გ-ვევდრი შენ, თქვენ
იგინი	მო-ხ-უკუდი-ან მას, მათ	იგინი	ხ-ვევდრნი-ან მას, მათ
„	მო-გ-იკუდი-ან შენ, თქვენ	„	გ-ვევდრნი-ან შენ, თქვენ
„	მო-მ-იკუდი-ან მე (ჩუენ)	„	მ-ვევდრნი-ან მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდი-ან ჩუენ	„	გ-უვევდრნი-ან ჩუენ
თქვენ	მო-ხ-უკუდი-თ მას, მათ	თქვენ	ხ-ვევდრნი-თ მას, მათ
„	მო-მ-იკუდი-თ მე (ჩუენ)	„	მ-ვევდრნი-თ მე ჩუენ
„	მო-გვ-კუდი-თ ჩუენ	„	გ-უვევდრი-თ ჩუენ
ჩუენ	მო-ხ-ვ-უკუდი-თ მას, მათ	ჩუენ	ხ-ვ-ვევდრნი-თ მას, მათ
„	მო-გ-იკუდი-თ შენ, თქვენ	„	გ-ვევდრნი-თ შენ, თქვენ

3. კონიუნქტივი მეორე

იგი	მო-ხ-უკუდე-ს მას, მათ	იგი	ხ-ვევდრო-ს მას, მათ
„	მო-გ-იკუდე-ს შენ, თქვენ	„	გ-ვევდრო-ს შენ, თქვენ
„	მო-მ-იკუდე-ს მე (ჩუენ)	„	მ-ვევდრო-ს მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდე-ს ჩუენ	„	გ-უვევდრო-ს ჩუენ
შენ	მო-ხ-უკუდე მას, მათ	შენ	ხ-ვევდრო მას, მათ
„	მო-მ-იკუდე მე (ჩუენ)	„	მ-ვევდრო მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდე ჩუენ	„	გ-უვევდრო ჩუენ
მე	მო-ხ-ვ-უკუდე მას, მათ	მე	ხ-ვ-ვევდრო მას, მათ
„	მო-გ-იკუდე შენ, თქვენ	„	გ-ვევდრო შენ, თქვენ
იგინი	მო-ხ-უკუდე-ნ მას, მათ	იგინი	ხ-ვევდრნე-ნ მას, მათ
„	მო-გ-იკუდე-ნ შენ, თქვენ	„	გ-ვევდრნე-ნ შენ, თქვენ
„	მო-მ-იკუდე-ნ მე (ჩუენ)	„	მ-ვევდრნე-ნ მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდე-ნ ჩუენ	„	გ-უვევდრნე-ნ ჩუენ
თქვენ	მო-ხ-უკუდე-თ მას, მათ	თქვენ	ხ-ვევდრნე-თ მას, მათ
„	მო-მ-იკუდე-თ მე (ჩუენ)	„	მ-ვევდრნე-თ მე (ჩუენ)
„	მო-გვ-კუდე-თ ჩუენ	„	გ-უვევდრნე-თ ჩუენ
ჩუენ	მო-ხ-ვევკუდე-თ მას, მათ	ჩუენ	ხ-ვ-ვევდრნე-თ მას, მათ
„	მო-გ-იკუდე-თ შენ, თქვენ	„	გ-ვევდრნე-თ შენ, თქვენ

შენიშვნა: 1. უღვას ზმნას, ისევე როგორც ღვას'ს, მხოლოდ აწმყო აქვს; ევედრების ზმნას მესამე ჩგუფი დრო-კილოთა არ გააჩნია; არც ხუკუდების' აგან გეხდება ამ ჩგუფის ფორმები: მოხკუდომი-ეს/ა, მოხკუდომოღა, მოხკუდომოღეს...

2. განსაკუთრებით აღსანიშნავია შემდეგი: რელატიურ-გარდაუვალ ზმნაში მოცემულია ორივე სახელი: MS-იცა და MO-იც, — ორსავე რიცხვში. რიცხვი MS-ისა ყოველთვის აღინიშნება, რიცხვი MO-ისა არ არის ზმნაში აღნიშნული, თუ MO-მესამე ან მეორე პირის სახელითაა წარმოდგენილი (მიცემ. ბრ.): სუკუღების (მას და მათ), გიკუღების (შენ და თქვენ); მოსუკუღა (მას და მათ), მოგიკუღა (შენ და თქვენ); ერთი და იგივე ფორმაა მას და მათ, შენ და თქვენ MO-ისათვის; ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ MO აქ მიცემითს ბრუნვაშია. იმავე მიცემითი ბრუნვის MO-ის მრავლობითი რიცხვი შეიძლება აღინიშნოს, თუ პირველი პირია: მომიკუღა იგი მე, მაგრამ მოგკუღა იგი ჩუენ; ასე შეიძლება, მაგრამ სავალდებულო არ არის: შეიძლება უცვლელადაც დარჩეს: მომიკუღა იგი მე; მომიკუღა იგი ჩუენ. შესაძლებელი აღნიშვნა მრავლობითისა ასეთ შემთხვევაში ყველგან ცალკე ფორმადაა გამოყოფილი პარადიგმებში. დაწვრილებით იხ. ქვემოთ.

82. C. რელატიური სახეობის გარდამავალი ზმნები: ხკლავს, ხპოებს, ხთხოვს.

პირველი ჯგუფი

1. აწმყო

MS	MO	MS	MO
1. იგი ხ-კლავს(-ნ) მას, მათ		2. იგი ხ-პოებს(-ნ) მას, მათ	
„ გ-კლავს „ შენ, თქუენ		„ გ-პოებს „ „ შენ, თქუენ	
„ მ-კლავს „ მე (ჩუენ)		„ მ-პოებს „ მე (ჩუენ)	
„ გუ-კლავს „ ჩუენ		„ გუ-პოებს „ ჩუენ	
შენ ხ-კლავ მას, მათ		შენ ხ-პოებს მას, მათ	
„ მ-კლავ მე (ჩუენ)		„ მ-პოებს მე (ჩუენ)	
„ გუ-კლავ ჩუენ		„ გუ-პოებს ჩუენ	
მე ვ-ხ-კლავ მას, მათ		მე ვ-ხ-პოებს მას, მათ	
„ გ-კლავ შენ, თქუენ		„ გ-პოებს შენ, თქუენ	
იგინი ხ-კლავ-ენ (-ედ) მას, მათ		იგინი ხ-პოებს-ენ (-ედ) მას, მათ	
„ გ-კლავ-ენ „ შენ, თქუენ		„ გ-პოებს-ენ „ შენ, თქუენ	
„ მ-კლავ-ენ „ მე (ჩუენ)		„ მ-პოებს-ენ „ მე (ჩუენ)	
„ გუ-კლავ-ენ „ ჩუენ		„ გუ-პოებს-ენ „ ჩუენ	
თქუენ ხ-კლავ-თ მას, მათ		თქუენ ხ-პოებს-თ მას, მათ	
„ მ-კლავ-თ მე (ჩუენ)		„ მ-პოებს-თ მე (ჩუენ)	
„ გუ-კლავ-თ ჩუენ		„ გუ-პოებს-თ ჩუენ	
ჩუენ ვ-ხ-კლავ-თ მას, მათ		ჩუენ ვ-ხ-პოებს-თ მას, მათ	
„ გ-კლავ-თ შენ, თქუენ		„ გ-პოებს-თ შენ, თქუენ	
3. იგი ხ-თხოვს(-ნ) მას, მათ მას, მათ ¹		იგინი ხ-თხოვ-ენ (-ედ) მას, მათ მას, მათ	
„ გ-თხოვს „ შენ, თქუენ მას, მათ		„ გ-თხოვ-ენ „ შენ, თქუენ მას, მათ	
„ მ-თხოვს „ მე (ჩუენ) მას, მათ		„ მ-თხოვ-ენ „ მე (ჩუენ) მას, მათ	
„ გუ-თხოვს „ ჩუენ მას, მათ		„ გუ-თხოვ-ენ „ ჩუენ მას, მათ	

¹ მაგალ.: დაე ხთხოვს ძმასა (თუ ძმებს) წიგნსა (თუ წიგნებს).

შენ	ხ-თხოვ მას, მათ მას, მათ	თქვენ	ხ-თხოვ-თ მას, მათ მას, მათ
„	მ-თხოვ მე (ჩუენ) მას, მათ	„	მ-თხოვ-თ მე (ჩუენ) მას, მათ
შენ	გუ-თხოვ ჩუენ მას, მათ	თქვენ	გუ-თხოვ-თ ჩუენ მას, მათ
მე	ვ-ხ-თხოვ მას, მათ მას, მათ	ჩუენ	ვ-ხ-თხოვ-თ მას, მათ მას, მათ
„	გ-თხოვ შენ, თქუენ მას, მათ	„	გ-თხოვ-თ შენ, თქუენ მას, მათ

2. ნამყო უსრული

1. იგი	ხ-კლვიდ-ა(-ი-ს) მას, მათ	2. იგი	ხ-პოებდ-ა(-ი-ს) მას, მათ
„	გ-კლვიდ-ა „ შენ, თქუენ	„	გ-პოებდ-ა „ შენ, თქუენ
„	მ-კლვიდ-ა „ მე (ჩუენ)	„	მ-პოებდ-ა „ მე (ჩუენ)
„	გუ-კლვიდ-ა „ ჩუენ	„	გუ-პოებდ-ა „ ჩუენ
შენ	ხ-კლვიდი მას, მათ	შენ	ხ-პოებდი მას, მათ
„	მ-კლვიდი მე (ჩუენ)	„	მ-პოებდი მე (ჩუენ)
„	გუ-კლვიდი ჩუენ	„	გუ-პოებდი ჩუენ
მე	ვ-ხ-კლვიდი მას, მათ	მე	ვ-ხ-პოებდი მას, მათ
„	გ-კლვიდი შენ, თქუენ	„	გ-პოებდი შენ, თქუენ
იგინი	ხ-კლვიდ-ეს(-ი-ან) მას, მათ	იგინი	ხ-პოებდ-ეს(-ი-ან) მას, მათ
„	გ-კლვიდ-ეს „ შენ, თქუენ	„	მ-პოებდ-ეს „ მე (ჩუენ)
„	გუ-კლვიდ-ეს „ ჩუენ	„	გუ-პოებდ-ეს „ ჩუენ
თქუენ	ხ-კლვიდი-თ მას, მათ	თქუენ	ხ-პოებდი-თ მას, მათ
„	მ-კლვიდი-თ მე (ჩუენ)	„	მ-პოებდი-თ მე (ჩუენ)
„	გუ-კლვიდი-თ ჩუენ	„	გუ-პოებდი-თ ჩუენ
ჩუენ	ვ-ხ-კლვიდი-თ მას, მათ	ჩუენ	ვ-ხ-პოებდი-თ შენ, თქუენ
„	გ-კლვიდი-თ შენ, თქუენ	„	გ-პოებდი-თ შენ, თქუენ
3. იგი	ხ-თხოვდ-ა(-ი-ს) მას, მათ მას, მათ	იგინი	ხ-თხოვდ-ეს(-ი-ან) მას, მათ მას, მათ
„	გ-თხოვდ-ა „ შენ, თქუენ მას, მათ	„	გ-თხოვდ-ეს „ შენ, თქუენ მას, მათ
„	მ-თხოვდ-ა „ მე (ჩუენ) მას, მათ	„	მ-თხოვდ-ეს „ მე (ჩუენ), მას, მათ
„	გუ-თხოვდ-ა „ ჩუენ მას, მათ	„	გუ-თხოვდ-ეს „ ჩუენ მას, მათ
შენ	ხ-თხოვდი მას, მათ მას, მათ	თქუენ	ხ-თხოვდი-თ მას, მათ მას, მათ
„	მ-თხოვდი მე (ჩუენ) მას, მათ	„	მ-თხოვდი-თ მე (ჩუენ) მას, მათ
„	გუ-თხოვდი ჩუენ მას, მათ	„	გუ-თხოვდი-თ ჩუენ მას, მათ
მე	ვ-ხ-თხოვდი მას, მათ მას, მათ	ჩუენ	ვ-ხ-თხოვდი-თ მას, მათ მას, მათ
„	გ-თხოვდი შენ, თქუენ მას, მათ	„	გ-თხოვდი-თ შენ, თქუენ მას, მათ

ჰ. კონიუნქტივი პირველი

1. იგი	ბ-კლვიდე-ს მას, მათ	2. იგი	ბ-პოებდე-ს მას, მათ
„	გ-კლვიდე-ს შენ, თქუნ	„	გ-პოებდე-ს შენ, თქუნ
„	მ-კლვიდე-ს მე (ჩუნ)	„	მ-პოებდე-ს მე (ჩუნ)
„	გუ-კლვიდე-ს ჩუნ	„	გუ-პოებდე-ს ჩუნ
შენ	ბ-კლვიდე მას, მათ	შენ	ბ-პოებდე მას, მათ
„	მ-კლვიდე მე (ჩუნ)	„	მ-პოებდე მე (ჩუნ)
„	გუ-კლვიდე ჩუნ	„	გუ-პოებდე ჩუნ
მე	ვ-ბ-კლვიდე მას, მათ	მე	ვ-ბ-პოებდე-ს მას, მათ
„	გ-კლვიდე შენ, თქუნ	„	გ-პოებდე-ს შენ, თქუნ
იგინი	ბ-კლვიდე-ნ მას, მათ	იგინი	ბ-პოებდე-ნ მას, მათ
„	გ-კლვიდე-ნ შენ, თქუნ	„	გ-პოებდე-ნ შენ, თქუნ
„	მ-კლვიდე-ნ მე (ჩუნ)	„	მ-პოებდე-ნ მე (ჩუნ)
„	გუ-კლვიდე-ნ ჩუნ	„	გუ-პოებდე-ნ ჩუნ
თქუნ	ბ-კლვიდე-თ მას, მათ	თქუნ	ბ-პოებდე-თ მას, მათ
„	მ-კლვიდე-თ მე (ჩუნ)	„	მ-პოებდე-თ მე (ჩუნ)
„	გუ-კლვიდე-თ ჩუნ	„	გუ-პოებდე-თ ჩუნ
ჩუნ	ვ-ბ-კლვიდე-თ მას, მათ	ჩუნ	ვ-ბ-პოებდე-თ მას, მათ
„	გ-კლვიდე-თ შენ, თქუნ	„	გ-პოებდე-თ შენ, თქუნ
3. იგი	ბ-თხოვდე-ს მას, მათ მას, მათ	იგინი	ბ-თხოვდე-ნ მას, მათ მას, მათ
„	გ-თხოვდე-ს შენ, თქუნ მას, მათ	„	გ-თხოვდე-ნ შენ, თქუნ მას, მათ
„	მ-თხოვდე-ს მე (ჩუნ) მას, მათ	„	მ-თხოვდე-ნ მე (ჩუნ) მას, მათ
„	გუ-თხოვდე-ს ჩუნ მას, მათ	„	გუ-თხოვდე-ნ ჩუნ მას, მათ
შენ	ბ-თხოვდე მას, მათ მას, მათ	თქუნ	ბ-თხოვდე-თ მას, მათ მას, მათ
„	მ-თხოვდე მე (ჩუნ) მას, მათ	„	მ-თხოვდე-თ მე (ჩუნ) მას, მათ
„	გუ-თხოვდე ჩუნ მას, მათ	„	გუ-თხოვდე-თ ჩუნ მას, მათ
მე	ვ-ბ-თხოვდე მას, მათ მას, მათ	ჩუნ	ვ-ბ-თხოვდე-თ მას, მათ მას, მათ
„	გ-თხოვდე შენ, თქუნ მას, მათ	„	გ-თხოვდე-თ შენ, თქუნ მას, მათ

მ ე ო რ ე ჯ გ უ ფ ი

1. ნამყო ძირითადი (აორისტი)

1. მან	კლ-ა იგი	2. მან	პოვ-ა იგი
„	კლ-ნ-ა იგინი	„	პოვ-ნ-ა იგინი
„	გ-კლ-ა შენ	„	გ-პოვ-ა შენ
„	გ-კლ-ნ-ა თქუნ	„	გ-პოვ-ნ-ა თქუნ
„	მ-კლ-ა მე	„	მ-პოვ-ა მე
„	მ-კლ-ნ-ა ჩუნ	„	მ-პოვ-ნ-ა ჩუნ
„	გუ-კლ-ნ-ა ჩუნ	„	გუ-პოვ-ნ-ა ჩუნ

შენ	ბ-კალ იგი	შენ	ბ-პოვე იგი
„	ბ-კლ-ენ იგინი	„	ბ-პოვე-ენ იგინი
„	მ-კალ მე	„	მ-პოვე-ენ მე
„	მ-კლ-ენ ჩუენ	„	მ-პოვე-ენ ჩუენ
„	გუ-კლ-ენ ჩუენ	„	გუ-პოვე-ენ ჩუენ
მე	ვ-კალ იგი	მე	ვ-პოვე იგი
„	ვ-კლ-ენ იგინი	„	ვ-პოვე-ენ იგინი
„	გ-კალ შენ	„	გ-პოვე შენ
„	გ-კლ-ენ თქუენ	„	გ-პოვე-ენ თქუენ
მათ	კლ-ეს იგი	მათ	პოვე-ეს იგი
„	კლ-ნ-ეს იგინი	„	პოვე-ნ-ეს იგინი
„	გ-კლ-ეს შენ	„	გ-პოვე-ეს შენ
„	გ-კლ-ნ-ეს თქუენ	„	გ-პოვე-ნ-ეს თქუენ
„	მ-კლ-ეს მე	„	მ-პოვე-ეს მე
„	მ-კლ-ნ-ეს ჩუენ	„	მ-პოვე-ნ-ეს ჩუენ
„	გუ-კლ-ნ-ეს ჩუენ	„	გუ-პოვე-ნ-ეს ჩუენ
თქუენ	ბ-კალ-თ იგი	თქუენ	ბ-პოვე-თ იგი
„	ბ-კლ-ენ-ი-თ იგინი	„	ბ-პოვე-ენ-ი-თ იგინი
„	მ-კალ-თ მე	„	მ-პოვე-თ მე
„	მ-კლ-ენ-ი-თ ჩუენ	„	მ-პოვე-ენ-ი-თ ჩუენ
„	გუ-კლ-ენ-ი-თ ჩუენ	„	გუ-პოვე-ენ-ი-თ ჩუენ
ჩუენ	ვ-კალ-თ იგი	ჩუენ	ვ-პოვე-თ იგი
„	ვ-კლ-ენ-ი-თ იგინი	„	ვ-პოვე-ენ-ი-თ იგინი
„	გ-კალ-თ შენ	„	გ-პოვე-თ შენ
„	გ-კლ-ენ-ი-თ თქუენ	„	გპოვე-ენ-ი-თ თქუენ
3. მან	ბ-თხოვ-ა მას, მათ იგი	მათ	ბ-თხოვ-ეს მას, მათ იგი
„	ბ-თხოვ-ნ-ა მას, მათ იგინი	„	ბ-თხოვ-ნ-ეს მას, მათ იგინი
„	გ-თხოვ-ა შენ, თქუენ იგი	„	გ-თხოვ-ეს შენ, თქუენ იგი
„	გ-თხოვ-ნ-ა შენ, თქუენ იგინი	„	გ-თხოვ-ნ-ეს შენ, თქუენ იგინი
„	მ-თხოვ-ა მე (ჩუენ) იგი	„	მ-თხოვ-ეს მე (ჩუენ) იგი
„	გუ-თხოვ-ა ჩუენ იგი	„	გუ-თხოვ-ეს ჩუენ იგი
„	მ-თხოვ-ნ-ა მე (ჩუენ) იგინი	„	მ-თხოვ-ნ-ეს მე (ჩუენ) იგინი
„	გუ-თხოვ-ნ-ა ჩუენ იგინი	„	გუ-თხოვ-ნ-ეს ჩუენ იგინი
შენ	ბ-თხოვ-ე მას, მათ იგი	თქუენ	ბ-თხოვ-ე-თ მას, მათ იგი
„	ბ-თხოვ-ენ მას, მათ იგინი	„	ბ-თხოვ-ენ-ი-თ მას, მათ იგინი
„	მ-თხოვ-ე მე (ჩუენ) იგი	„	მ-თხოვ-ე-თ მე (ჩუენ) იგი
„	გუ-თხოვ-ე ჩუენ იგი	„	გუ-თხოვ-ე-თ ჩუენ იგი
„	მ-თხოვ-ენ მე (ჩუენ) იგინი	„	მ-თხოვ-ენ-ი-თ მე, ჩუენ იგინი
„	გუ-თხოვ-ენ ჩუენ იგინი	„	გუ-თხოვ-ენ-ი-თ (ჩუენ) იგინი
მე	ვ-ბ-თხოვ-ე მას, მათ იგი	ჩუენ	ვ-ბ-თხოვ-ე-თ მას, მათ იგი
„	ვ-ბ-თხოვ-ენ მას, მათ იგინი	„	ვ-ბ-თხოვ-ენ-ი-თ მას, მათ იგინი
„	გ-თხოვ-ე შენ, თქუენ იგი	„	გ-თხოვ-ე-თ შენ, თქუენ იგი
„	გ-თხოვ-ენ შენ თქუენ იგინი	„	გ-თხოვ-ენ-ი-თ შენ, თქუენ იგინი

2. ნამყო ჩვეულებითი (ჭაბიტუალისი, პერმანსივი)

1. მან კლ-ი-ს იგი
 „ კლ-ნ-ი-ს იგინი
 „ გ-კლ-ი-ს შენ
 „ გ-კლ-ნ-ი-ს თქუენ
 „ მ-კლ-ი-ს მე
 „ მ-კლ-ნ-ი-ს ჩუენ
 „ გუ-კლ-ნ-ი-ს ჩუენ
შენ ხ-კლ-ი იგი
 „ ხ-კლ-ნ-ი იგინი
 „ მ-კლ-ი მე
 „ მ-კლ-ნ-ი ჩუენ
 „ გუ-კლ-ნ-ი ჩუენ
მე ვ-კლ-ი იგი
 „ ვ-კლ-ნ-ი იგინი
 „ გ-კლ-ი შენ
 „ გ-კლ-ნ-ი თქუენ
მათ კლ-ი-ან იგი
 „ კლ-ნ-ი-ან იგინი
 „ გ-კლ-ი-ან შენ
 „ გ-კლ-ნ-ი-ან თქუენ
 „ მ-კლ-ი-ან მე
 „ მ-კლ-ნ-ი-ან ჩუენ
 „ გუ-კლ-ნ-ი-ან ჩუენ
თქუენ ხ-კლ-ი-თ იგი
 „ ხ-კლ-ნ-ი-თ იგინი
 „ მ-კლ-ი-თ მე
 „ მ-კლ-ნ-ი-თ ჩუენ
 „ გუ-კლ-ნ-ი-თ ჩუენ
ჩუენ ვ-კლ-ი-თ იგი
 „ ვ-კლ-ნ-ი-თ იგინი
 „ გ-კლ-ი-თ შენ
 „ გ-კლ-ნ-ი-თ თქუენ

2. მან პო-ვ-ი-ს იგი
 „ პო-ვ-ი-ს იგინი
 „ გ-პო-ვ-ი-ს შენ
 „ გ-პო-ვ-ი-ს თქუენ
 „ მ-პო-ვ-ი-ს მე
 „ მ-პო-ვ-ი-ს ჩუენ
 „ გუ-პო-ვ-ი-ს ჩუენ
შენ ხ-პო-ვ-ი იგი
 „ ხ-პო-ვ-ი იგინი
 „ მ-პო-ვ-ი მე
 „ მ-პო-ვ-ი ჩუენ
 „ გუ-პო-ვ-ი ჩუენ
მე ვ-პო-ვ-ი იგი
 „ ვ-პო-ვ-ი იგინი
 „ გ-პო-ვ-ი შენ
 „ გ-პო-ვ-ი თქუენ
მათ პო-ვ-ი-ან იგი
 „ პო-ვ-ი-ან იგინი
 „ გ-პო-ვ-ი-ან შენ
 „ გ-პო-ვ-ი-ან თქუენ
 „ მ-პო-ვ-ი-ან მე
 „ მ-პო-ვ-ი-ან ჩუენ
 „ გუ-პო-ვ-ი-ან ჩუენ
თქუენ ხ-პო-ვ-ი-თ იგი
 „ ხ-პო-ვ-ი-თ იგინი
 „ მ-პო-ვ-ი-თ მე
 „ მ-პო-ვ-ი-თ ჩუენ
 „ გუ-პო-ვ-ი-თ ჩუენ
ჩუენ ვ-პო-ვ-ი-თ იგი
 „ ვ-პო-ვ-ი-თ იგინი
 „ გ-პო-ვ-ი-თ შენ
 „ გ-პო-ვ-ი-თ თქუენ

3. მან ხ-თხოვ-ი-ს მას, მათ იგი
 „ ხ-თხოვ-ნ-ი-ს მას, მათ იგინი
 „ გ-თხოვ-ი-ს შენ, თქუენ იგი
 „ გ-თხოვ-ნ-ი-ს შენ, თქუენ იგინი
 „ მ-თხოვ-ი-ს მე (ჩუენ) იგი
 „ გ-უთხოვ-ი-ს ჩუენ იგი
 „ მ-თხოვ-ნ-ი-ს მე (ჩუენ) იგინი
 „ გუ-თხოვ-ნ-ი-ს ჩუენ იგინი

- მათ** ხ-თხოვ-ი-ან მას, მათ იგი
 „ ხ-თხოვ-ნ-ი-ან „ „ იგინი
 „ გ-თხოვ-ი-ან შენ, თქუენ იგი
 „ გ-თხოვ-ნ-ი-ან შენ, თქუენ იგინი
 „ მ-თხოვ-ი-ან მე (ჩუენ) იგი
 „ გუ-თხოვ-ი-ან ჩუენ იგი
 „ მ-თხოვ-ნ-ი-ან მე (ჩუენ) იგინი
 „ გუ-თხოვ-ნ-ი-ან ჩუენ იგინი

შენ	ხ-თხოვ-ი მას, მათ იგი	თქვენ	ხ-თხოვ-ი-თ მას, მათ იგი
"	ხ-თხოვ-ნი მას, მათ იგინი	"	ხ-თხოვ-ე-ნი-თ მას, მათ იგინი
"	მ-თხოვ-ი მე (ჩუენ) იგი	"	მ-თხოვ-ი-თ მე ჩუენ
"	გუ-თხოვ-ი ჩუენ იგი	"	გუ-თხოვ-ი-თ ჩუენ იგინი
"	მ-თხოვ-ნი მე (ჩუენ) იგინი	"	მ-თხოვ-ნი-თ მე (ჩუენ) იგინი
"	გუ-თხოვ-ნი ჩუენ იგინი	"	გუ-თხოვ-ნი-თ ჩუენ იგინი
ვე	ვ-ხ-თხოვ-ი მას, მათ იგი	ჩუენ	ვ-ხ-თხოვ-ი-თ მას, მათ იგი
"	ვ-ხ-თხოვ-ნი მას, მათ იგინი	"	ვ-ხ-თხოვ-ნი-თ მას, მათ იგინი
"	გ-თხოვ-ი შენ, თქუენ იგი	"	გ-თხოვ-ი-თ შენ, თქუენ იგი
"	გ-თხოვ-ნი შენ, თქუენ იგინი	"	გ-თხოვ-ნი-თ მას, მათ იგინი

ჰ. კონიუნქტივი მეორე

1. მან	კლ-ა-ს იგი	2. მან	პოვ-ო-ს იგი
"	კლ-ნ-ე-ს იგინი	"	პოვ-ნ-ე-ს იგინი
"	გ-კლ-ა-ს შენ	"	გ-პოვ-ო-ს შენ
"	გ-კლ-ნ-ე-ს თქუენ	"	გ-პოვ-ნ-ე-ს თქუენ
"	მ-კლ-ა-ს მე	"	მ-პოვ-ო-ს მე
"	მ-კლ-ნ-ე-ს ჩუენ	"	მ-პოვ-ნ-ე-ს ჩუენ
"	გუ-კლ-ნ-ე-ს ჩუენ	"	გუ-პოვ-ნ-ე-ს ჩუენ
შენ	ხ-კლ-ა იგი	შენ	ხ-პოვ-ო იგი
"	ხ-კლ-ნ-ე იგინი	"	ხ-პოვ-ნ-ე იგინი
"	მ-კლ-ა მე	"	მ-პოვ-ო მე
"	მ-კლ-ნ-ე ჩუენ	"	მ-პოვ-ნ-ე ჩუენ
"	გუ-კლ-ნ-ე ჩუენ	"	გუ-პოვ-ნ-ე ჩუენ
ვე	ვ-კლ-ა იგი	ვე	ვ-პოვ-ო იგი
"	ვ-კლ-ნ-ე იგინი	"	ვ-პოვ-ნ-ე იგინი
"	გ-კლ-ა შენ	"	გ-პოვ-ო შენ
"	გ-კლ-ნ-ე თქუენ	"	გ-პოვ-ნ-ე თქუენ
მათ	კლ-ა-ნ იგი	მათ	პოვ-ო-ნ იგი
"	კლ-ნ-ე-ნ იგინი	"	პოვ-ნ-ე-ნ იგინი
"	გ-კლ-ა-ნ შენ	"	გ-პოვ-ო-ნ შენ
"	გ-კლ-ნ-ე-ნ თქუენ	"	გ-პოვ-ნ-ე-ნ თქუენ
"	მ-კლ-ა-ნ მე	"	მ-პოვ-ო-ნ მე
"	მ-კლ-ნ-ე-ნ ჩუენ	"	მ-პოვ-ნ-ე-ნ ჩუენ
"	გუ-კლ-ნ-ე-ნ ჩუენ	"	გუ-პოვ-ნ-ე-ნ ჩუენ
-თქუენ	ხ-კლ-ა-თ იგი	თქუენ	ხ-პოვ-ო-თ იგი
"	ხ-კლ-ნ-ე-თ იგინი	"	ხ-პოვ-ნ-ე-თ იგინი
"	მ-კლ-ა-თ მე	"	მ-პოვ-ო-თ მე
"	მ-კლ-ნ-ე-თ ჩუენ	"	მ-პოვ-ნ-ე-თ ჩუენ
"	გუ-კლ-ნ-ე-თ ჩუენ	"	გუ-პოვ-ნ-ე-თ ჩუენ
-ჩუენ	ვ-კლ-ა-თ იგი	ჩუენ	ვ-პოვ-ო-თ იგი
"	ვ-კლ-ნ-ე-თ იგინი	"	ვ-პოვ-ნ-ე-თ იგინი
"	გ-კლ-ა-თ შენ	"	გ-პოვ-ო-თ შენ
"	გ-კლ-ნ-ე-თ თქუენ	"	გ-პოვ-ნ-ე-თ თქუენ

3. მან	ხ-თხოვ-ო-ს მას, მათ იგი	მათ	ხ-თხოვ-ო-ნ მას, მათ იგი
„	ხ-თხოვ-ნ-ე-ს მას, მათ იგინი	„	ხ-თხოვ-ნ-ენ მას, მათ იგინი
„	გ-თხოვ-ო-ს შენ, თქუენ იგი	„	გ-თხოვ-ო-ნ შენ, თქუენ იგი
„	გ-თხოვ-ნ-ე-ს შენ, თქუენ იგინი	„	გ-თხოვ-ნ-ე-ნ შენ, თქუენ იგინი.
„	მ-თხოვ-ო-ს მე (ჩუენ) იგი	„	მ-თხოვ-ო-ნ მე (ჩუენ) იგი
„	გუ-თხოვ-ო-ს ჩუენ იგი	„	გუ-თხოვ-ო-ნ ჩუენ იგი
„	მ-თხოვ-ნ-ე-ს მე (ჩუენ) იგინი	„	მ-თხოვ-ნ-ენ მე (ჩუენ) იგინი
„	გუ-თხოვ-ნ-ე-ს ჩუენ იგინი	„	გუ-თხოვ-ნ-ენ ჩუენ იგი
შენ	ხ-თხოვ-ო მას, მათ იგი	თქუენ	ხ-თხოვ-ო-თ მას, მათ იგი
„	ხ-თხოვ-ნ-ე მას, მათ იგინი	„	ხ-თხოვ-ნ-ეთ მას, მათ იგინი.
„	მ-თხოვ-ო მე (ჩუენ) იგი	„	მ-თხოვ-ო-თ მე (ჩუენ) იგი.
„	გუ-თხოვ-ო ჩუენ იგი	„	გუ-თხოვ-ო-თ ჩუენ იგი
„	მ-თხოვ-ნ-ე მე (ჩუენ) იგინი	„	მ-თხოვ-ნ-ეთ მე იგინი
„	გუ-თხოვ-ნ-ე ჩუენ იგინი	„	გუ-თხოვ-ნ-ეთ ჩუენ იგინი.
მე	ვ-ხ-თხოვ-ო მას, მათ იგი	ჩუენ	ვ-ხ-თხოვ-ო-თ მას, მათ იგი
„	ვ-ხ-თხოვ-ნ-ე მას, მათ იგინი	„	ვ-ხ-თხოვ-ნ-ეთ მას, მათ იგინი.
„	გ-თხოვ-ო შენ, თქუენ იგი	„	გ-თხოვ-ო-თ შენ, თქუენ იგი
„	გ-თხოვ-ნ-ე შენ, თქუენ იგინი	„	გ-თხოვ-ნ-ეთ შენ, თქუენ იგინი.

მ ე ს ა მ ე ჯ გ უ ჯ ი

1. ნამყო სრული (შედევობრივი I, თურმეობითი I):

1. იგი	ხ-უკლავ-ს მას, მათ	2. იგი	ხ-უპოვი-ეს/ა მას, მათ
„	გ-იკლავ-ს შენ, თქუენ	„	გ-იპოვი-ეს/ა შენ, თქუენ
„	მ-იკლავ-ს მე (ჩუენ)	„	მ-იპოვი-ეს/ა მე (ჩუენ)
„	გვ-კლავ-ს ჩუენ	„	გვ-პოვი-ეს/ა ჩუენ
შენ	ხ-უკლავ მას, მათ	შენ	ხ-უპოვი-ე მას, მათ
„	მ-იკლავ მე (ჩუენ)	„	მ-იპოვი-ე მე (ჩუენ)
„	გვ-კლავ ჩუენ	„	გვ-პოვი-ე ჩუენ
მე	ხ-ვ-უკლავ მას, მათ	მე	ხ-ვ-უპოვი-ე მას, მათ
„	გ-იკლავ შენ, თქუენ	„	გ-იპოვი-ე შენ, თქუენ
იგინი	ხ-უკლ(ა)ვ-ან მას, მათ	იგინი	ხ-უპოვი-ან მას, მათ
„	გ-იკლ(ა)ვ-ან შენ თქუენ	„	გ-იპოვი-ან შენ, თქუენ
„	მ-იკლ(ა)ვ-ან (ჩუენ)	„	მ-იპოვი-ან მე (ჩუენ)
„	გვ-კლ(ა)ვ-ან ჩუენ	„	გვ-პოვი-ან ჩუენ
თქუენ	ხ-უკლავ-თ მას, მათ	თქუენ	ხ-უპოვი-ეთ მას, მათ
„	მ-იკლავ-თ მე (ჩუენ)	„	მ-იპოვი-ეთ მე (ჩუენ)
„	გვ-კლავ-თ ჩუენ	„	გვ-პოვი-ეთ ჩუენ
ჩუენ	ხ-ვ-უკლავ-თ მას, მათ	ჩუენ	ხ-ვ-უპოვი-ეთ მას, მათ
„	გ-ი-კლავ-თ შენ, თქუენ	„	გ-იპოვი-ეთ შენ, თქუენ.

3. იგი	ბ-უთხოვი-ეს/ა მისდა, მათდა მას, მათ	იგინი	ბ-უთხოვი-ან მისდა, მათდა მას, მათ
"	გ-ითხოვი-ეს/ა მისდა, მათდა შენ, თქვენ	"	გ-ითხოვი-ან მისდა, მათდა: შენ, თქვენ
"	მ-ითხოვი-ეს/ა მისდა, მათდა მე (ჩუენ)	"	მ-ითხოვი-ან მისდა, მათდა: მე (ჩუენ)
"	გვ-თხოვი-ეს/ა მისდა, მათდა ჩუენ	"	გვ-თხოვი-ან მისდა მათდა ჩუენ
შენ	ბ-უთხოვი-ე მისდა, მათდა მას, მათ	თქუენ	ბ-უთხოვი-ე-თ მისდა, მათდა მას, მათ
"	მო-ითხოვი-ე მისდა, მათდა მე (ჩუენ)	"	მ-ითხოვი-ე-თ მისდა, მათდა მე (ჩუენ)
"	გვ-თხოვი-ე მისდა, მათდა ჩუენ	"	გვ-თხოვი-ე-თ მისდა, მათდა ჩუენ
მე	ბ-ვ-უთხოვი-ე მისდა, მათდა მას, მათ	ჩუენ	ბ-ვ-უთხოვი-ე მისდა, მათდა მას, მათ
"	გ-ითხოვი-ე მისდა, მათდა შენ, თქუენ	"	გ-ითხოვი-ე მისდა, მათდა შენ, თქუენ

2. ნამყო წინარეწარსული (შედევგობრივი II, თურმეობითი II)

1. იგი	ბ-ეკლ-ა მას, მათ	2. იგი	ბ-ებოვ-ა მას მათ
"	გ-ეკლ-ა შენ, თქუენ	"	გ-ებოვ-ა შენ, თქუენ
"	მ-ეკლ-ა მე (ჩუენ)	"	მ-ებოვ-ა მე (ჩუენ)
"	გუ-ეკლ-ა ჩუენ	"	გუ-ებოვ-ა ჩუენ
შენ	ბ-ეკალ მას, მათ	შენ	ბ-ებოვე მას, მათ
"	მ-ეკალ მე (ჩუენ)	"	მ-ებოვე მე (ჩუენ)
"	გუ-ეკალ ჩუენ	"	გუ-ებოვე ჩუენ
მე	ბ-ვ-ეკალ მას, მათ	მე	ბ-ვ-ებოვე მას, მათ
"	გ-ეკალ შენ, თქუენ	"	გ-ებოვე შენ, თქუენ
იგინი	ბ-ეკლ-ნ-ეს მას მათ	იგინი	ბ-ებოვ-ნ-ეს მას, მათ
"	გ-ეკლ-ნ-ეს შენ, თქუენ	"	გ-ებოვ-ნ-ეს შენ, თქუენ
"	მ-ეკლ-ნ-ეს მე (ჩუენ)	"	მ-ებოვ-ნ-ეს მე (ჩუენ)
"	გუ-ეკლ-ნ-ეს ჩუენ	"	გუ-ებოვ-ნ-ეს ჩუენ
თქუენ	ბ-ეკლ-ენ-ი-თ მას, მათ	თქუენ	ბ-ებოვ-ენ-ი-თ მას, მათ
"	მ-ეკლ-ენ-ი-თ მე (ჩუენ)	"	მ-ებოვ-ენ-ი-თ მე (ჩუენ)
"	გუ-ეკლ-ენ-ი-თ ჩუენ	"	გუ-ებოვ-ენ-ი-თ ჩუენ
ჩუენ	ბ-ვ-ეკლ-ენ-ი-თ მას, მათ	ჩუენ	ბ-ვ-ებოვ-ენ-ი-თ მას, მათ
"	მ-ეკლ-ენ-ი-თ შენ, თქუენ	"	გ-ებოვ-ენ-ი-თ შენ, თქუენ
3. იგი	ბ-ეთხოვ-ა მისდა, მათდა მას, მათ	იგინი	ბ-ეთხოვ-ნ-ეს მისდა, მათდა მას, მათ
"	გ-ეთხოვ-ა მისდა, მათდა შენ, თქუენ	"	გ-ეთხოვ-ნ-ეს მისდა, მათდა შენ, თქუენ
"	მ-ეთხოვ-ა მისდა, მათდა მე (ჩუენ)	"	მ-ეთხოვ-ნ-ეს მისდა, მათდა მე (ჩუენ)
"	გუ-ეთხოვ-ა მისდა, მათდა ჩუენ	"	გუ-ეთხოვ-ნ-ეს მისდა, მათდა ჩუენ

შენ	ხ-ეთხოვე მისდა, მათდა მას, მათ	თქვენ	ხ-ეთხოვე-ენ-ი-თ მისდა, მათ- და მას, მათ
"	მ-ეთხოვე მისდა, მათდა მე (ჩუენ)	"	მ-ეთხოვე-ენ-ი-თ მისდა, მათ- და მე (ჩუენ)
"	გუ-ეთხოვე მისდა, მათდა ჩუენ	"	გუ-ეთხოვე-ენ-ი-თ მისდა, მათდა ჩუენ
მე	ხ-ვეთხოვე მისდა, მათდა მას, მათ	ჩუენ	ხ-ვეთხოვე-ენ-ი-თ მისდა, მათ- და მას, მათ
"	გ-ეთხოვე მისდა, მათდა შენ, თქვენ	"	გ-ეთხოვე-ენ-ი-თ მისდა, მათ- და შენ, თქვენ

3. კონიუნქტივი მესამე

1. იგი	ხ-ეკლა-ს მას, მათ	2. იგი	ხ-ეპოვო-ს მას, მათ
"	გ-ეკლა-ს შენ, თქვენ	"	გ-ეპოვო-ს შენ, თქვენ
"	მ-ეკლა-ს მე (ჩუენ)	"	მ-ეპოვო-ს მე (ჩუენ)
"	გუ-ეკლა-ს ჩუენ	"	გუ-ეპოვო-ს ჩუენ
შენ	ხ-ეკლა მას, მათ	შენ	ხ-ეპოვო მას, მათ
"	მ-ეკლა მე (ჩუენ)	"	მ-ეპოვო მე (ჩუენ)
"	გუ-ეკლა ჩუენ	"	გუ-ეპოვო ჩუენ
მე	ხ-ვეკლა მას, მათ	მე	ხ-ვეპოვო მას, მათ
"	გ-ვეკლა შენ, თქვენ	"	გ-ვეპოვო შენ, თქვენ
იგინი	ხ-ეკლ-ნ-ე-ნ მას, მათ	იგინი	ხ-ეპოვ-ნ-ე-ნ მას, მათ
"	გ-ეკლ-ნ-ე-ნ შენ, თქვენ	"	გ-ეპოვ-ნ-ე-ნ შენ, თქვენ
"	მ-ეკლ-ნ-ე-ნ მე (ჩუენ)	"	მ-ეპოვ-ნ-ე-ნ მე (ჩუენ)
"	გუ-ეკლ-ნ-ე-ნ ჩუენ	"	გუ-ეპოვ-ნ-ე-ნ ჩუენ
თქვენ	ხ-ეკლ-ნ-ე-თ მას, მათ	თქვენ	ხ-ეპოვ-ნ-ე-თ მას, მათ
"	მ-ეკლ-ნ-ე-თ მე (ჩუენ)	"	მ-ეპოვ-ნ-ე-თ მე (ჩუენ)
"	გ-ეკლ-ნ-ე-თ ჩუენ	"	გუ-ეპოვ-ნ-ე-თ ჩუენ
ჩუენ	ხ-ვეკლ-ნ-ე-თ მას, მათ	ჩუენ	ხ-ვეპოვ-ნ-ე-თ მას, მათ
"	გ-ვეკლ-ნ-ე-თ შენ, თქვენ	"	გ-ვეპოვ-ნ-ე-თ შენ, თქვენ
3. იგი	ხ-ეთხოვო-ს მისდა, მათდა მას, მათ	იგინი	ხ-ეთხოვ-ნ-ე-ნ მისდა, მათდა მას, მათ
"	გ-ეთხოვო-ს მისდა, მათდა შენ, თქვენ	"	გ-ეთხოვ-ნ-ე-ნ მისდა, მათდა შენ, თქვენ
იგი	მ-ეთხოვო-ს მისდა მათდა მე (ჩუენ)	იგინი	მ-ეთხოვ-ნ-ე-ნ მისდა, მათდა მე (ჩუენ)
"	გუ-ეთხოვო-ს მისდა, მათდა ჩუენ	"	გუ-ეთხოვ-ნ-ე-ნ მისდა, მათდა ჩუენ

შენ	ხ-ეთხოვო მისდა, მათდა მას, მათ	თქვენ	ხ-ეთხოვ-ნ-ე-თ მისდა, მათდა მას, მათ
„	მ-ეთხოვო მისდა, მათდა მე (ჩუენ)	„	მ-ეთხოვ-ნ-ე-თ მისდა, მათდა მე (ჩუენ)
„	გუ-ეთხოვო მისდა, მათდა ჩუენ	„	გუ-ეთხოვ-ნ-ე-თ მისდა, მათდა ჩუენ
მე	ხ-ე-ეთხოვო მისდა, მათდა მას, მათ	ჩუენ	ხ-ე-ეთხოვ-ნ-ე-თ მისდა მათდა მას, მათ
„	გ-ეთხოვო მისდა, მათდა შენ, თქვენ	„	გ-ეთხოვ-ნ-ე-თ მისდა, მათდა შენ, თქვენ

შენიშვნა 1. ნამყო უსრულში ორი პარალელური ფორმიდან: ვხედავდი ორ ვხედავდი მოყვანილია მხოლოდ უკანასკნელი.

2. ზედმეტი სირთულის თავიდან ასაცილებლად ნამყო უსრულის მესამე პირში -ი-ნ (მხოლ.) და ი-ვდ (მრავლ.) არ მოგვიყვანია, თუმცა ეს არის ნამყო უსრულის დაბოლოებათა უძველესი სახე ამ პირებისათვის და ძველს ქართულში თუმც იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება.

3. ბრუნვაცვალებადი MO ო რ ო ბ ი ე ქ ი ა ნ ი ზმნისა (შვილი ხოსოკს მამას წიგნს—ხოსოკა წიგნი) არსებითად განსხვავდება ერთობიექტიანი ზმნის ბრუნვაცვალებადი MO-ისაგან (შვილი ხაოკის წიგნს—ჰოკა წიგნი). პირველის პირი არც აწმყოს, არც ნამყო ძირითადის ჯგუფში ზმნაში არ აღინიშნება, მაშინ როდესაც მეორის პირი რეალურად თუ პოტენციურად ზმნაში ყოველთვის არის წარმოდგენილი; შდრ.: ა) შვილი ხოსოკს მამას წიგნს, გოსოკს შენ წიგნს, მთხოვ მე წიგნს; შვილმან ხოსოკა მამას წიგნი, გოსოკა შენ წიგნი, მთხოვა მე წიგნი... და ბ) შვილი ხაოკის წიგნს, გაოკებს შენ, მაოკებს მე; შვილმან ჰოკა წიგნი, გაოკა შენ, მაოკა მე. ეს განსხვავებას მათ.

ემსგავსებიან კი ისინი ერთმანეთს ორ რაშიმე: ა) ნამყო ძირითადის ჯგუფში რიცხვი (მრავლობითობა) ერთისაღ ალნიშნება და მეორისაღ: შვილმან ხოსოკნა მამას წიგნი, —შვილმან ჰოკნა წიგნი; ბ) ღროთა მესამე ჯგუფში ერთი MS-ია და მეორე: შვილს ხუთხოკის მამისდა წიგნი და შვილს ხუთხოკის წიგნი. ასე რომ, წიგნს (შვილი ხოსოკს მამას წიგნს) აწმყოში ზმნას მორფოლოგიურად არ უკავშირდება (კავშირი ოდენ სინტაქსურია), ნამყო ძირითადში მხოლოდ მრავლობითში უკავშირდება (არას ვამბობთ ღროთა მესამე ჯგუფის შესახებ: იქ ხომ იგი MS-ია. ამდენადვე მისი ჩვენება სიმპტომატურიღა); MO პირის აღნიშვნის მიხედვით ხასიათდება. ამისდა კვალობაზე, ზედმიწევნილობა რომ დავიცვათ, იგი MO-ად ვერ მიიჩნევა. მაგრამ რაკი ნამყო ძირითადის ჯგუფში იგი მაინც არის დაკავშირებული მორფოლოგიურად ზმნასთან, ხოლო მესამე ჯგუფში ჩვეულებრივ ბრუნვაცვალებადი MO-ის როლს კისრულობს, მას საერთოდ ვერ გავუთანასწორებთ ოდენ მართულ სახელს და შესაძლებლად ვთვლით პირობითად მასაც ეწოდოს MO: „ბრუნვაცვალებადი მეორე MO“ ანუ მოკლედ „მეორე MO“. ამ „მეორე MO-ის“ როლი შესიტყვებაში, ბუნებრივია, უფრო ნაკლები იქნება, ვინემ ჩვეულებრივი ბრუნვაცვალებადი MO-ისა.

4. მესამე ჯგუფის ღრო-კილოთა ფორმები რელატიურ-გარდაუვალ ზმნათა ტიპისანი არიან. MS ყველგან სახელობითშია, MO—ყველგან მიცემითში. სიახლოვე ტიპოლოგიური მსგავსებით არ ამოიწურება: ნამყო წინარეწარსული (შე-
11. არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა

დევობრივი მეორე) და კონიუნქტივი მესამე წარმოდგენენ ნამყო ძირითადსა და კონიუნქტივი მეორეს, მხოლოდ ე'თი წარმოებულ ვნებითს სასხვისო და სა-ზედაო ქცევებისას: მან და-ხ-უ/-აკლა, და-ხ-უ/-აკლას იგი მას... ვნებ.: იგი და-ხ-ე-აკლა, და-ხ-ე-აკლას მას (შდრ. რა ექნა მას? იგი დასეკლა მას; რა ექნას მას: იგი დასეკლას მას; იხ. ზემოთ—სათანადო პარადიგმები). ასევე: მან ხ-თხოვა, ხ-ა-თხოვა მას იგი; ხ-თხოვოს, ხ-ა-თხოვოს მას იგი... ვნებ.: იგი ხ-ე-თხოვა მას, ხ-ე-თხოვოს მას (შდრ.: რა ექნა მას? იგი ხეთხოვა მას; რა ექნას მას? იგი ხეთხოვოს მას. იხ. ზემოთ—სათანადო პარადიგმები)¹. ახლა ჩვენ ვასხვავებთ ამორ ფორმას: ნამყო ძირითადის ვნებითს—გარდამავალ ზმნათა წინარეწარსულისაგან (შედევობრივი მეორისაგან), კონიუნქტივი მეორის ვნებითს—გარდამავალ ზმნათა კონიუნქტივი მესამისაგან; მაგრამ ეს გარჩევა კონტექსტის მიხედვით ხდება: ცალკე აღებული ეთხოვა, ეკლა, ეპოვა ერთიც შეიძლება იყოს და მეორეც. გასარჩევ საშუალებად ჩვეულებრივ გამოყენებულია წინა რიგზე წამოწევა ან MS-ის ან MO-ისა²; ვნებითი თუ აღინიშნება, MS პირველობს, MO შეიძლება სულ არ ჩანდეს: იგი ეთხოვა, ეკლა, ეპოვა... იგი ეთხოვოს, ეკლას, ეპოვოს... პირიქით, თუ არის ნამყო წინარეწარსული (შედევობრივი მეორე) ან კონიუნქტივი მესამე, —MO-ს ეკუთვნის პირველობა: მას ეთხოვა, მას ეკლა, მას ეპოვა; მას ეთხოვოს, ეკლას, ეპოვოს. MS თანამედროვე ქართულს შესიტყვებაში აქ თითქმის სულ არ იხსენიება... ასეა თუ ისე, ნამყო წინარეწარსულსა (შედევობრივ მეორესა) და კონიუნქტივ მესამეს ნასესხები ფორმები აქვთ: ამით აიხსნება, რომ არ არსებობს არავითარი განსხვავება სევედრების ზმნის ნამყო ძირითად—კონიუნქტივი მეორის ფორმებსა (ე. ი. გარდაუვალი რელატიური ზმნის ე- ვნებითის ფორმებსა) და სკლავს, სპოვს, სთხოვს ზმნათა ნამყო წინარეწარსულისა (შედევობრივი მეორისა) და კონიუნქტივი მესამის ფორმებს შორის (შდრ. გვ. 154—158 და გვ. 159—161).

5. გარდამავალ ზმნათა უღვლილები პარადიგმებში ჩვეულებრივად პირისა და რიცხვის ფორმანტებია გამოცალკეებული. ამისდა კვალობაზე MO-ის რიცხვის აღმნიშვნელი სუფიქს-ინფიქსი ნ (→ნ) ც გამოყვავით დეფისით.

3. სახმელჩის პირთა და რიცხვთა აღნიშვნა ზმნაში

88. აბსოლუტურ-გარდაუვალ ზმნაში, როგორც ეს პარადიგმებიდან ჩანს, აღნიშნულია მხოლოდ MS-ის პირი, რელატიურს ზმნებში კი როგორც MS-ის, ისე MO-ის პირი. ესე იგი: პირის აღნიშვნის თვალსაზრისით მორფოლოგიური სუბიექტი და მორფოლოგიური ობიექტი პრინციპულად თანასწორუფლებიანია³. პირი ერთისაც აღინიშნება და მეორისაც (რელატიურად ან პოტენციურად), წარმომადგენელი ზმნაში ერთსაც ჰყავს და მეორესაც. მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტისა და მათი წარმომადგენლების საერთო სქემა ასეთ სურათს იძლევა:

¹ ამის შესახებ ჩვენ მიერ წაკითხული იყო მოსენება საენათმეცნიერო საზოგადოების სა-ქარო სხდომაზე 13.IV. 1925 წ.

² ხანდახან ესეც არ კმარა: ვრცელი კონტექსტია საჭირო. „მეზობელს დაეწვა სახლი“ შეიძლება ორნაირად გაიგოთ, იმისდა მიხედვით თუ რა სიტყვას დაუმატებთ: „მეზობელს დაეწვა სახლი უცაბედად“ — „მეზობელს დაეწვა სახლი მეზობლისთვის.“

³ „პრინციპულად“ მეთქი უმთავრესად იმიტომ, რომ MO და სათანადო პრეფიქსები აბსოლუტური სახეობის ზმნებში არ მოიპოვება, MS და სათანადო პრეფიქსები კი ყველა ზმნაში არის.

MS-ს პირველი პირისა (შე MS-ს) აღნიშნავს პრეფიქსი გ:

გ-დგა; გ-კუდები; ხ-გ-უკუდები; გ-ხ-კლავ, გ-ხ-პოებს, გ-ხ-თხოვ.

MO-ს პირველი პირისა (შე MO-ს) აღნიშნავს პრეფიქსი მ:

მ-იდგას; მ-იკუდების; მ-კლავს, მ-პოებს, მ-თხოვს.

MO-ს მეორე პირისა (შენ MS-ს) აღნიშნავს პრეფიქსი ხ; შ; ჰ, ს || შ, 0 (ნოლი):

ხ-დგა || შ-დგა || ს-დგა; ხ-კლავ || შ-კლავ || ჰკლავ; ხ-უდგა || შ-უდგა || უდგა.

MO-ს მეორე პირისა (შენ MO-ს) აღნიშნავს პრეფიქსი გ:

გ-იკუდების; გ-კლავს; გ-პოებს, გ-თხოვს.

MS-ს მესამე პირისა (იგი MS-ს) აღნიშნავს სუფიქსი ს (|| ნ):

დგა-ს || ნ; კუდები-ს || ნ; ხ-კლავ-ს || ნ; ხ-პოებს || ნ; ხ-თხოვ-ს || ნ.

MO-ს მესამე პირისა, თუ მიცემითშია (მას MO-ს), აღნიშნავს პრედ. ხ; შ; ჰ, ს || შ, 0(ნოლი):

ხ-კლავს || შ-კლავს || ჰ-კლავს; ს-თხოვს || შ-თხოვს || ს-თხოვს!...

როგორც პარადიგმებიდანა და ამ სქემიდან ჩანს:

1. უღვლილება ქართული ზმნებისა პრეფიქსულია; MO ყველა პირისა და MS პირველისა და მეორე პირისა პრეფიქსით აღინიშნება; მხოლოდ MS მესამე პირისა არის სუფიქსით წარმოდგენილი: დგა-ს || ნ ი.ი. შედარება სხვა ქართველურ ენებთან არკვევს, რომ აქაც პრეფიქსი უნდა ყოფილიყო. ასე რომ, ქართული ზმნა მთლიანად პრეფიქსული უღვლილების მქონედ უნდა ვიგულოთ².

2. პრეფიქსები ყველა დრო-კილოთათვის ერთია, მაშინ როდესაც სუფიქსი ცვალებადია: ასე, მაგალ., აწმყოში 3 პ. მხოლ. -ხ (|| -ნ), ნამყო ძირითადადში ა, (-ნ), ნამყო უსრულში -ა, -ხ; ჰაბიტუალისსა და სამსავე კონიუნქტივში -ხ.

3. პრეფიქსები მხოლოდ პირებს აღნიშნავენ, ამიტომ მხოლოდობითსა და მრავლობითში ერთნაირი სახისა არიან: მრავლობითობა ცალკე ფორმანტით (სუფიქსით) აღინიშნება, გარდა ერთი შემთხვევისა (იხ. ქვ.); სუფიქსები კი პირსაც აღნიშნავენ და რიცხვსაც: კუდები-ს; ს არის სუფიქსი მესამე პირის MS-ისა მხოლოდობით რიცხვში; MS იმავე პირისა მრავლობით რიცხვში (იმავე დროში, რა თქმა უნდა) ახალ სუფიქსს იჩენს—ან: კუდები-ან იგინი-ან ში მოცემულია მესამე პირი MS-ისა პლუს MS-ის მრავლობითობა³.

¹ ამ პრეფიქსების შესახებ იხ. ა. შანიძის: „პრეფიქსები“, განსაკუთრებით MS₂ და MO₂-ისათვის—დასკვები: გვ. გვ. 20, 83. საერთოდ, ფორმანტების შესახებ—ტაბულები ავლ. 5. ს. კარისა (Осн. таб. IX), ტაბულები ა. შანიძისა „პრეფიქსები“—გვ. გვ. 3, 4, 5, 6, 7, 25, 43, 44, აგრეთვე ჩვენი წერილი: „პირის აღნიშვნა ქართულს ზმნაში“, საქართვე. განათლ. მეუწყ. № 14, გვ. 15 და შემდ.

² ამგვამადც პრეფიქსულობა ძალაში რჩება, როდენ თავდაპირველად პრეფიქსები პირს კი არ აღნიშნავდნენ, არამედ—გრამატიკულ კლასს, როგორც ეს გაარკვია ვ. თოდუროიამ დეკრდა თქუ-ზნათა ანალიზის საფუძველზე; იხ. ვ. თოდუროი: „დთავსართათხი ზმნები ქართულში“: თბილ. სახელმწ უნივერსიტ. შრომები, XXV, 1942, გვ. 147—151; ნ. ანდრეულაძის მონოგრაფია: „პიროვნისა და კლასიფიკაციის უღვლილების ზოგი საკითხი იმერეთლ-კავსიურ ენებში“, თბილისი, 1967].

³ ძველ ქართულში არის აშკარა ნიშნები იმისა, რომ -ან წრნთ მხოლოდ მრავლობითობას აღნიშნავდა, პირის ფორმანტი კი ცალკე იყო: დგა-ნ-ან: -ნ მესამე პირის სუფიქსი, -ან მრავლობითობის მარჯვენაბელი: შდრ., ვ-დგა-თ, რომელშიც პირის მარჯვენაბელიც არის (ოლდდ პრეფიქსი) და რიცხვისაც, ესე იგი, მესამე პირი მრავლობითისა იმავე პირის მიხედვით იყო აგებული, როგორითაც მეორე და პირველი. ამასთან მთელი რიგი საკითხებია დაკავშირებული. მათ დაკვრუსლებით ცალკე მესამე პირის პრობლემასთან დაკავშირებით.

[ამ გაგებას გარკვეული დაბრკოლება ხვდება; მის შესახებ ლანაკი გვაქვს წერილი: ამესამე პირის სუბიექტის უძველესი ნიშანი ქართველურ ენებში: ენციკლ. მოამბე, ტ. V—VI თბილისი, 1940, გვ. 40—51. იხ. აგრეთვე, აქვე, ზემოთ, შენიშ. 2].

4. MS-ის პრეფიქსები ყოველთვის ჩანს ზმნაში, გარდა ორი შემთხვევისა, სახელდობრ. როცა: ა) პირველი პირის MS-ის პრეფიქსი უნდა შეხვდეს მეორე პირის MO-ის პრეფიქსს: მე გ-კლავ—ნაცვლად მოსალოდნელი გ-გ-კლავისა და ბ) მეორე პირის MS-ის პრეფიქსი უნდა შეხვდეს პირველი პირის MO-ის პრეფიქსს: შენ მ-კლავ მოსალოდნელი ხ-მ-კლავის ნაცვლად¹. ორსავე შემთხვევაში MO-ის პრეფიქსი მოიპოვება, არა ჩანს MS-ის პრეფიქსი.—მოვლენა მეტად საყურადღებო; სამწუხაროდ, დამაკმაყოფილებლად ახსნილი არაა.

5. პირველი პირის MS-ისა და MO-ის პრეფიქსი, აგრეთვე მეორე პირის MO-ის პრეფიქსი, მოკლედ, პრეფიქსები ვ. მ, გ ხანმეტი ძეგლებიდან დღემდე უცვლელად და მკვიდრად დგას; მათს ხმარებაში არა აქვს ადგილი რაიმე რყევას თუ აღრევას. მეორე პირის MS-ისა და მესამე პირის MO-ის პრეფიქსები განიციდიან ცვლილებას: ხანმეტ ძეგლებში ხ'ს სახით გვხვდებიან, ჰემეტში—ჰ'სი და მეცხრე საუკუნიდან ხან ჰ'სი, ხან ს || შ'სი², ხანაც სულ იკარგებიან (ხმოვნების წინ). იმავე დროს ადგილი აქვს რყევას მესამე პირის MO-ის პრეფიქსის ხმარებაში³, რასაც ამ პრეფიქსების გენეზისისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს⁴.

6. MO სახელობითი ბრუნვისა, მხოლოდობითი რიცხვისა (MO იგი) ზმნაში აღინიშნება 0 (ნოლ) ფორმით, ე. ი. პოტენციალურად: მან ჰოვა იგი; აქ -ა სუფიქსი გამოწვეულია მან'ით, იგი'-ს კი ზმნაში წარმომადგენელი არა ჰყავს მაგრამ ადგილი ზმნაში მიჩენილი აქვს და მის ამ ადგილს ვერაინ დაიკავენ: არ შეიძლება ვთქვათ: მან ჰოვა შენ, უნდა: გ-ჰოვა; ან: მან ჰოვა მე, უნდა: მ-ჰოვა. ერთი სიტყვით, მ-ჰოვა და გ-ჰოვა'ს არსებობა საკმარისი საფუძველია იმისათვის, რომ ჰოვა'ს აღმოაჩნდეს გარკვეული, ნოლ-ფორმა, რომელიც იმდენადე არის ფორმა, რამდენადე დაუბრკოლებლად ასრულებს ფორმის ფუნქციას: განასხვავოს ერთი მოვლენა მეორისაგან. აქედან ისიც გამომდინარეობს, რომ ჰოვა უდრის, ვთქვათ, რუსულში, *он пришел*-ს კი არა, არამედ *он шел* *езд*-ს.

84. ეს—პირის აღნიშვნის შესახებ. რაც შეეხება სახელთა რიცხვს, ზმნაში ისიც აღინიშნება. MS-ისა—თითქმის ყოველთვის, MO-ისა—გარკვეულს პირობებში. რიცხვზე რომ ვლაპარაკობთ, მხედველობაში მრავლობითი გვაქვს, და რიცხვის აღნიშვნის საკითხი მრავლობითის აღნიშვნის საკითხს უდრის. მიზანშეწონილად ვთვლით ცალკე იქნეს განხილული მრავლობითობა MS-ისა და ცალკე MO-ისა.

დავიწყოთ MS-ით. MS ორ ბრუნვაში გვხვდება: მოთხრობითსა და სახელობითში.

¹ იხ. ა. შანიძე: „პრეფიქსები“, გვ. 25.

² ს, როგორც ცნობილია, იხმარება დ, ტ, თ, ძ, წ, ც'ს წინ; შ—ჭ, ჳ, ჩ'ს წინ (ჩვეულებრივად), შეიძლება აქაც ს იყოს; ჰ იხმარება დანარჩენ თანხმოვანთა წინ; ესენია: ბ, გ, ვ, ზ, კ, ლ, მ, ნ, პ, უ, რ, ს, ფ, ქ, დ, ყ, შ, ხ, ჯ (ა. შანიძე, „პრეფიქსები“, § 19, 24).

³ მესამე პირის MO-ის პრეფიქსის უმარბობაზე ხმარების შესახებ იხ. ა. შანიძე: „პრეფიქსები“, გვ. 74 და შემდეგ: 64 და შემდეგ.

⁴ აქ წარმოდგენილი ფაქტები აღწერილი ანალიზის შედეგად არის მიღებული. გენეტიური განხილვა, ალბათ, დაგვანახვებს, რომ ბევრი რამ სხვაგვარად იყო, ვინემ ეს ძველი ქართულის სამწერლო ძეგლებში არის.

მოთხრობითი ბრუნვა, როგორც ვიცით, ყოველთვის MS-ია და იხმარება მხოლოდ გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა მეორე ჯგუფში: ნამყო ძირითადას, ნამყო ჩვეულებითსა და კონიუნქტივ მეორესთან. მისი მრავლობითობა ყოველთვის აღინიშნება; ეს იმდენად ნათელი ფაქტია ძველს ქართულში, რომ მასზე საგანგებოდ შეჩერება საჭიროდ არ მიგვაჩნია:

მან კლა, ჰოვა, სთხოვა იგი (მას, მათ)—მათ კლეს, ჰოვეს, სთხოვეს იგი (მას, მათ)... მან კლის, ჰოვის, სთხოვის იგი (მას, მათ)—მათ კლიან, ჰოვიან, სთხოვიან იგი (მას, მათ)... მან კლას, ჰოვოს, სთხოვოს იგი (მას, მათ)—მათ კლან, ჰოვონ, სთხოვონ იგი (მას, მათ)... საილუსტრაციოდ ესეც კმარა.

სახელობითი ბრუნვა MS-საც აღნიშნავს და MO-საც:

სახელობითი ბრუნვით გაღმოცემული MS-ის მრავლობითობა ძველი ქართულის ზმნაში ყოველთვის აღინიშნება¹.

MS სახელობითი ბრუნვით გადმოიციემა:

1. აბსოლუტურ ზმნებთან (ღვას, კუდების) დრო-კილოთა ყველა ჯგუფში;
2. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან² (ხუდვას, ხუკუდების) აგრეთვე ყველა დროში და

3. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან (ხელავს, ხმოვებს) დრო-კილოთა პირველსა და მესამე ჯგუფში: ხელავს იგი (მას), ხუკლავს იგი (მას).

საგანგებო განხილვას არ საჭიროებს მრავლობითობის აღნიშვნა აბსოლუტურ ზმნებში: მრავლობითობა აქ ყოველთვის აღინიშნება: იგი ღვას, კუდების—იგინი ღვანან, კუდებიან... იგი კუდებოდა—იგინი კუდებოდეს... იგი მოკუდა—იგინი მოკუდეს... იგი მომკუდარ არს—იგინი მომკუდარ არიან... ახალ ქართულთან შედარებით აქ თავისებური არაფერია. ეგვევ ითქმის რელატიურ-გარდამავალი ზმნების შესახებაც დროთა პირველ ჯგუფში: იგი ხელავს, ხმოვებს, სთხოვს—იგინი ხელავენ, ხმოვებენ, სთხოვენ... იგი ხელვიდა, ხმოვბდა, სთხოვდა—იგინი ხელვიდეს, ხმოვბდეს, სთხოვდეს... იგი ხელვიდეს, ხმოვბდეს, სთხოვდეს—იგინი ხელვიდენ, ხმოვბდენ, სთხოვდენ...

სულ სხვაა საქმის ვითარება რელატიურ-გარდამავალ ზმნებში და რელატიურ-გარდამავალი ზმნების დროთა მესამე ჯგუფში. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებში სახელობითის მრავლობითობა ახალ ქართულშიც ჩვეულებრივად აღინიშნება: ის (იგი) მომიკვდა—ისინი (იგინი) მომიკვდენ... ის (იგი) გამიწკრა—ისინი (იგინი) გამიწკრენ... მაგრამ არ აღინიშნება ზმნათა ერთს წყებაში, სახელდობრ იმ ზმნებში, რომლებიც ჩვეულებრივად ობიექტური წყობით არის ხოლმე წარმოდგენილი: მაქვს, მკავს, მძულს, მიკვარს, მაკლია... ის (იგი), ისინი (იგინი), ძველს ქართულში სახელობითი აქაც სახელობითობს, ესე იგი. მისი მრავლობითობა საერთო წესის მიხედვით აქაც აღინიშნება.

რელატიურ-გარდამავალი ზმნების დროთა მესამე ჯგუფში სახელობითის მრავლობითობა ახალ ქართულში არ აღინიშნება: მიკლავს ის, ისინი.. მიწკრია ის, ისინი..., ძველ ქართულში—სისტემატურად აღინიშნება. სახელობითის მრავლობითობის აღნიშვნის ეს ორი შემთხვევა საჭიროა მაგალითებით იყოს ნათელიყოფილი:

¹ სახელობითის მრავლობითობა არ აღინიშნება, თუ სახელობითი უბით არის ხაზგარტყლია ამის შესახებ იხ. ქვემოთ.

² გამოთქმები: „რელატიურ-გარდამავალი ზმნები“ ნახარია სიმოკლისათვის.

- მას უფრო მს უყუარან სამწყსონი თონი
საბა 169.
უფალსა უყუარან მოშიშნი სახელია
მისისანი წარტყ. იერ. თი.
გიყუარს შენ იგი: გიყუარან შენ იგინი: ღმრთისა მამისა სიმღიდრეო. გიყუარან
[შენ] გლაჩაკნი სას. პოეზ. კბი.
ჰნებავს მას იგი: ჰნებეან მას იგინი: ვლ ჰნებეან იგინი ხელნაწ. № 3124,
169 v.
ჰმატს მას იგი: ჰმატან მას იგინი: ვა იგი ჰმატან ვნებანი ქესნი ჩნდა
მომართ: ეგრეთა ქეს მიერ ჰმატან ნუ-
გეშინის ცემანი ჩნნი ხელნაწ.
№ 1138, 85 r.
გრწამს შენ იგი: გრწმანან შენ იგინი: თუ ჩემნი ესე სიტყუანი არა გრწმანან
მკურნალთაგან მეციერი იქენ ხელნაწ.
№ 1109, 46 v.
გძაგს შენ იგი: გძაგან შენ იგინი: არლსა გძაგან კერპნი ბაგინთა სტყუენვ
ხელნაწ. № 1138, 29 r.
მიგმ მე შენ: მიგმთ მე თქვენ: ვერ ჰელეწიფების თუალსა ვრმცა ჰქა
ჰელსა არა მიგმ შენ და კლდ თაფმან
ფერტთა ვლ არა მიგმთ თქენ ხელნაწ.
№ 1138, 75 v.
სწერი-ეს/ა მას იგი: სწერიან მას იგინი: სხუა წიგნი, რომელსა სწერიან ყოველ-
ნივე ძუელნი წიგნი ათონ. კრ.
171v.
აკლი-ეს/ა მას იგი: აკლიან მას იგინი: ქართლისა ქუეყანაჲ დიდად საკლდედეს
არს წიგნთაგან და მრავალნი წიგნი
აკლიან ათონ. კრ. 262v.
უპყრი-ეს/ა მას იგი: უპყრიან მას იგინი: რომელსა წამის ყოფით უპყრიან ცანი
სას. პოეზ. ტჰლჲ.
ღნერთი, რომელსა მკლავითა უპყრიან
დაბადეფელნი სას. პოეზ. (1)26v.

ნადავო უსრულო:

- უყუარდა მას იგი: უყუარდეს მას იგინი: და იფრეოდს მათივლ ტღ. აგრიბა. და
წუხება. უფროდადა. რ უყუარდეს იგინი
ტღ. ხელნაწ. № 19, 161.
აქუნიდა მას იგი: აქუნიდეს მას იგინი: და იგი იყო ნებითა ქოლქი... დასაზღდე-
ლონი მრავალნი ავტენტა. [ნაა] ბუთ-
ნაწიხი. № 19, 211.

1. ავტორი: აკადემიკოსი სოფიო ს. გამბოვილი, გიორგი ზნინაძის
საქონის ინსტიტუტის მკვლევარი, თბილისი, საქართველო. ელ. ფოსტა: gambovi@tskhumi.edu.ge

- აქუნდა მათ იგი: აქუნდეს მათ იგინი: აჰა მოვიდეს მღდელნი და აქუნდეს მათ თანა ათორმეტნი იგი ყრმანი ხელნაწ. № 19, 247.
- უჩნდა მას იგი: უჩნდეს მას იგინი: უჩნდეს სიტყუნი ესე მის წუე მტყუვ- რად ხელნაწ. № 3124, 216 v.
- აშუნდა მას იგი: აშუნდეს მას იგინი: ნუ ვის ეგონოს: ვლ აშუნდეს მას სი- ტყუანი ხელნაწ. № 1109, 86 v.
- ჰყვანდა მას იგი: ჰყვანდეს მას იგინი: და ჰყვანდეს მის თნა შიმონვარნი და მსახურნი ხელნაწ. № 3124, 166 r.
- მიჰყვანდა მათ იგი: მიჰყვანდეს მათ იგინი: რაჲმეთუ არა ერთსა გზასა მიჰყვანდეს იგინი [მათ] წარტყუენ. იერ. მზ₁₅.
- სძულდა მას იგი: სძულდეს მას იგინი: იყო იგი წარმართ და სძულდეს ქუენ- ნენი და მრავალთა კაცთა... სტანჯვი- და ხელნაწ. № 3124, 208 r.
- სძულდა მათ იგი: სძულდეს მათ იგინი: განიხარეს ფრიად. რაჲმეთუ სძულდეს [ჰურიათა] ქრისტიანენი წარტყუენ. იერ. ა₁₅.

კონიუნქტივი პირველი:

- აქუნდეს მათ იგი: აქუნდენ მათ იგინი: ეკლესიანი აქუნდენ სიმტკიცედ და სი- ქადულად შენთა სამწყსოთა გრ. ხანძთ. იმ₁₄.
ვაჲ რნი მიდგომილ იყვენ და რლთა აქუნდენ ყრმანი ჩჩვლინი სახისმეტყ. 29₁₀.
- გიჩნდეს შენ იგი: გიჩნდენ შენ იგინი: უკუეთუ ნაცილ გიჩნდენ სიტყუანი ჩემნი. უწყი ვლ კიმ. 184₅.

ნამყო ძირითადი:

- დაუბრმა მას იგი: დაუბრმეს მას იგინი: ხოლო მეცნიერთა... დაუბრმეს უგუ- ლისხმოდ გონებისა თუალნი სას. პოეზ.. სპბ₃₂.
- დაეთესა მას იგი: დაეთესნეს მას იგინი: რნი ქყსა მას კეთილსა დაეთესნეს ადიშ. 71 ხ₁.
- შეესმა მას იგი: შეესმნეს მას იგინი: გულის ჳმა ყო რლოცვანი მისნი შე- ესმნეს ღა საბა 13₂₈.
- განეწონა მას იგი: განეწონნეს მას იგინი: სიტყუნი შნი გნეწონნეს გულსა ჩემსა ხელნაწ. № 3124, 42 r.
- შეეწყალა მას იგი: შეეწყალნეს მას იგინი: შეეწყალნეს ივს [იგინი] და შეახი- თუალთა მათთა ადიშ. 44 ა₁.

¹ აკად. ნ. მარის თუ სხვათა გამოცემაში როცა ქარაგმიანი რ გაშლილა „რამეთუ“-დ. ჩვენს ამონაწერებში ყველგან გვაქვს „რამეთუ“.

2. მრავლობითობა MS-ისა (სახელობით. ბრუნვ.) გარდამავალ-რელატიური ზმნების დრო-კილოთა მესამე ფაგუფში აღინიშნება, ესე იგი: ეს სახელობითი, მრავლობითში როცა ღაისმის, ითანხმებს ზმნას:

ნამყო სრული:

აღმოგიკითხავს შენ იგი: აღმოგიკითხვან

შენ იგინი: შჯული იცი და წიგნნი აღმოგიკითხვან
არამე იცია რაჲ ჰქმნე ი. ბოლ. 59₁₁.

უტვრთავს მას იგი: უტვრთვან მას

იგინი: ხოლო აწ ღირს იქმენი... მსახურებად
მისა, რომელსა უტვრთვან დაბადებულნი
ძალითა საღმრთოთა სას. პოეზ.
რიბ₁.

განუწირავს მას იგი: განუწირვან მას

იგინი: სპარსთა მათ გულის-ხმა-ყვეს, ვითარმედ
ღმერთსა განუწირვან ქრისტიანენი
წარტყუენ. იერ. 11₁₁.

ღამიზამს მე ჟამი: ღამიზმან მე ჟამნი: რაოდენნიმე ღამიზმან ჟამნი უღაბნოს
მყუდროებით მსახურებასა შინა კიმ.
49₁₂.

მიხილავს მე იგი: მიხილვან მე იგინი: დიდნი და საშინელნი საქმენი მიხილვან
მე წარტყუენ. იერ. 12₁.

აღგვზილავს ჩუენ იგი: აღგვზილვან ჩუენ

იგინი: აჲ ესერა ძმანო ჩემო. აღგვზილვან.
თუალნი ჩუენნი მათათა მიმართ წა-
ტყუენ. იერ. 18₂.

დაუწერავს მას იგი: დაუწერგვიან (!)

მას იგინი: და მცირედ ვენაქნი ჰირით და ურვიო
დაუწერგვიან გრ. ხნძთ. კლ₂₃.

უწერი-ეს/ა მას იგი: უწერიან მას

იგინი: უფროეს ათას ხუთასისა დრაჰკნისა უწე-
რიან წიგნნი მონასტრისანი ათონ.
კრ. 57₁.

დაუსუწნები-ეს/ა მას იგი: დაუსუწნებიან

მას იგინი: საყდარი ჰყონდიდისა, სადა იგი მრავალთა წმიდათა მარტულნი დაუსუწნე-
ბიან ათონ. კრ. 305₉.

უთარგმნი-ეს/ა მას იგი: უთარგმნიან მას

იგინი: უფროესნი წიგნნი ღამით სანთლითა
უთარგმნიან ათონ. კრ. 30₁₁.
ჯერ არს, რაჲთა სახელითა რავედენნი
მოვიგესენე წიგნნი, რომელნი მას ნე-
ტარსა უთარგმნიან ათონ. კრ. 310₂₂.

- განუმრავლები-ეს/ა მას იგი: განუმრავლებიან მას იგინი: მასმიეს მის-თვს ვ'დ განუმრავლებიან მის თანა ზიარნი სჯულისა მისისანი კი მ. 59₁₃.
- განუმზადები-ეს/ა მას იგი: განუმზადებიან მას იგინი: უფროს არიან ნიქნი იგი ღ'თისანი რ'ნი განუმზადებიან თვსთა მოყუარეთა თვს ი. ბოლ. 52₂.
- გამოურჩევი-ეს/ა მათ იგი: გამოურჩევიან მათ იგინი: ხ' ებისკოპოზთა ... გამოურჩევიან ... თ'გნნი კაცი ხ ელნა წ. № 3124, 223 v.
- განგისწავლი-ეს/ა შენ იგი: განგისწავლიან შენ იგინი: განგისწავლიან ბერძულსა გუარსა ზედა, კეთილო ბერო, შენნი ობოლნი ათონ. კრ. 335₂₁.
- გიყოფი-ეს/ა თქუენ იგი: გიყოფიან თქუენ იგინი: თავნი თქუენნი ბრძენ და მძიმე გიყოფიან ათონ. კრ. 315₂₆.
საკიცხელ გიყოფიან მოყუარენი მისნი ხ ელნა წ. № 3124, 230 r.
- შეგირაცხი-ეს/ა შენ იგი: შეგირაცხიან შენ იგინი: დაუტევენით ჩ'ნ ქმნულნი ესე კერბნი შენნი რ'ნი იგი ღ'თად შეგირაცხიან კი მ. 152₁.
- ალგიშფოთები-ეს/ა შენ იგი: ალგიშფოთებიან შენ იგინი: ყ'ნი კიდენი ქყნისანი ალგიშფოთებიან ხ ელნა წ. № 3124, 246 v.
- დამიტევები-ეს/ა მე იგი: დამიტევებიან მე იგინი: მშობელნი და ძმანი და საფასენი და მონაგებნი არა მცირედნი დამიტევებიან ათონ. კრ. 44₆.
- მიქმნი-ეს/ა მე იგი: მიქმნიან მე იგინი: სამნი ცოდვანი მიქმნიან წინაშე ო'ისა რა ვა ხ. 96₃₃.
- შემიკრები-ეს/ა მე იგი: შემიკრებიან მე იგინი: წმიდაო მეფეო, ესე ობოლნი აღმოსავლეთს შემიკრებიან ათონ. კრ. 335₁₂.
- მომიყვანები-ეს მე იგი: მომიყვანებიან მე იგინი: ესე ობოლნი... აწ წინაშე მეფობისა თქუენისა მომიყვანებიან ათონ. კრ. 335₁₃.
- წამომიციემი-ეს/ა მე იგი: წამომიციემიან მე იგინი: და რ'ნი ვპოენ მ'თ გ'ნნი წამომიციემიან შ'ნდა ხ ელნა წ. № 3124, 241 v.

- მომივლინები-ეს/ა მე იგი: მომივლინებთან მე ივინი: ნურას შეორგულდები: რ მე მომივლინებიან ივინი ხელნაწ. № 1109, 156რ.
- გვტსენები-ეს/ა ჩუენ იგი: გვტსენებიან ჩუენ ივინი: და ფრიადნი წიგნი თარგმანნა, რომელთაგანნი რაოდენნიმე ზემო გვტსენებიან ათონ. კრ. 56₁₀.
- დაგვმდაბლები-ეს ჩუენ იგი: დაგვმდაბლებიან ჩუენ ივინი: ესრეთ შეგუიარაციხის თუ სამნივე დაგუიმდაბლებიან ხელნაწ. № 2251, 12 რ.
- წამყო წინარეწარსული:
- მოყევანა მას იგი: მოყევანენს მას ივინი: ხოლო ერთი იგი. რომელსა მოყევანენს [მპარავნი]. კადნიერ იქმნა წარლებად. რააცა იგი აქუნდა წმიდასა მას გრ. ხნძთ. მბ₂₁.
- დაედგინა მას იგი: დაედგინენს მას ივინი: უმრავლსთა დღეთა შატბერდს იყოფონ. რამეთუ თვსთა მათ მონასტერთა მამასახლისნი დაედგინენს გრ. ხნძთ. მ₁₁.
- უხილვა მათ იგი: უხილვენს მათ ივინი: ხოლო მათ ისმინეს სიტყუაჲ მოხუცებულისაჲ მის ამის თვს. რამეთუ უხილვენს მის გან სასწაულნი გრ. ხნძთ. მ₁₂.
- აღეპურა მათ კელი: აღეპურენს მათ კელი: რომელნი-მე იცემდეს მკერდთა მათთა. და რომელთა-მე აღეპურენს კელი მათნი ზეცად წარტყ. იერ. ძზ₂₈.
- წარეგზავნა მას იგი: წარეგზავნენს მას ივინი: რამეთუ პირველადვე წარეგზავნენს მას დედაჲ და ცოლი და შვილი აბო 18₆.
- წარეველინა მას იგი: წარეველინენს მას ივინი: ყოველივე ზედა მიწვენით ცნაჲ კაცთა მათ მიერ, რომელნი მას წარეველინენს სერაპ. 23₁₉.
- მოეკრიბა მათ იგი: მოეკრიბენს მათ ივინი: ყნივე კურკელინი საბრძოლელინი დასარლუველად ქალაქისა რლნიცა ურმებიითა მოეკრიბენს ბარბაროზთა მათ, ერთბამად დასაწუელად მისცენს ცეცხლსა გსნა კონსტ. 25₃.

დახემარხა მას იგი: დახემარხნეს მას

იგინი: ხ^რ მარიამს დახემარხნეს სიტყუანი ესე და დახედვა გულსა თვისსა ხანმეტი .382_გ.

დაეპყრა მას იგი: დაეპყრნეს მას იგინი: ვინაძთვან გზანი ყოველნი სკლიაროსსა დაეპყრნეს, კაცისა წავლენაჲ არაჲ ეგე-ბოდა ათონ. კრ. 9.6. ხოლო მეფე ჰერაკლე... მოწვეულ იყო სპარსეთად და მრავალნი ქალაქნი მათნი დაეპყრნეს და პალატნი სამეფოთნი წარტყ. იერ. ძმე.

ეტკრთა მათ იგი: ეტკრთნეს მათ იგინი: ხოლო ძირნი ხისანი ქუშუე შთასულ იყუნეს და გარემოს წმიდათა მათ ნაწილთა მოხუცულ იყვნეს ესრეთ, ვითარცა ცხოველთა ზედა ეტკრთნეს პატიოსანნი იგი ნაწილნი მათნი ათონ. კრ. 301_დ.

ეთარგმნა მას იგი: ეთარგმნნეს მას

იგინი: წიგნნი, რომელნი ეთარგმნნეს დეკანოზობასა შინა... ყოველნივე ეკლესიასა შინა დაუტევნა ათონ. კრ. 307_ჟ.

ესწავა მას იგი: ესწავნეს მას იგინი: რ^ა ესწავნეს მას წ^რთა მათ-გან წიგნნი საღმრთონი კიმ. 120_ჟ.

ეკითხა მას იგი: ეკითხნეს მას იგინი: და ეკითხნეს მას წიგნნი ძუელნი და ახალნი კიმ. 168_ჟ.

ნამყო წინარეწარსულის ეს მაგალითები კონტექსტის მიხედვით თუ განირჩევა იმ მაგალითებისაგან, რომელნიც ჩვენ ენიანი ვნებითისათვის (ნამყო ძირითადში) მოვიყვანეთ (იხ. გვ. 168); ეს ბუნებრივიცაა: თუ რატომ, ზემოთ ითქვა (იხ. გვ. 161—262).

წმ. მო ორს ბრუნვაში გვხვდება: ერთია მიცემითი, მეორე—სახელობითი. მო მიცემითს ბრუნვაში დაისმის: 1. რელატიურ-გარდაუვალ ზმნათა სამსავე ჯგუფში, 2. რელატიურ-გარდამავალ ზმნათა პირველსა და მესამე ჯგუფში — ყოველთვის, აგრეთვე მეორე ჯგუფშიც, თუ ზმნას ორი მო აქვს.

მრავლობითობა მეორე და მესამე პირის მო-ისა, თუ მო მიცემით ბრუნვაში არის დასმული, ზმნაში არ აღინიშნება, სხვანაირად რომ ეთქვათ: თქუენ, მათ—მო-ები მიცემითი ბრუნვისა—ზმნას რიცხვში არ ითანხმებენ, ზმნაში ისევე აღინიშნებიან, როგორც შენ, მას: გ, ხ^რთი: გ-თხოვეს შენ, თქუენ, ხ-თხოვეს მას, მათ... გ-თხოვა შენ, თქუენ, ხ-თხოვა მას, მათ; გ-ითხოვიეს შენ, თქუენ, ხ-უთხოვიეს მას, მათ...

1. MO მესამე პირისა მათ (მრავლ. რიცხვ. მიც. ბრ.) არ ოთხნებეს ზმნას რიცხვში:

- აწმყო: და ეტყოდა ყლთა რლთა უნებს. შემოდგომად ჩემდა: უვარყაენ თავი თვის ადიშ. 123 ა₂.
- უნებს მას იგი: უნებს მათ იგი: არ შეეხნეს საზრდელსა მას და არცა კნებაეს მთ კამად საბა 17₄.
- კნებაეს მას იგი: კნებაეს მათ იგი: უცხოთა ვიეთმე მონაზონთა კნებაეს ადგილისა მის აღშენებად მონასტერი სერაპ. 8₂₅.
- უტმს მას იგი: უტმს მათ იგი: არა უტმს ცოცხალთა მკურნალი ადიშ. 113 ბ₁.
- სურის მას იგი: სურის მათ იგი: სურის ნაწლევეთა ჩემთა, სწადის თუ-
სწადის მას იგი: სწადის მათ იგი: ალთა ჩემთა ი. ბოლ. 81₁₀.
- ესმის მას იგი: ესმის მათ იგი: ყრუთა ესმის... გლახაკთა ეხარცბის
ეხარცბის მას იგი: ეხარცბის მათ იგი: ადიშ. 117₂.
- აქუს მას იგი: აქუს მათ იგი: ნეტარ არიან თვალნი რნი ხედვენ და ყურნი რლთა ესმის ადიშ. 126 ა₁.
- პრწამს მას იგი: პრწამს მათ იგი: რლთა არა აქუს შემწეშ ხელნაწ. № 3124, 131 v.
- ეშინის მას (იგი მისგან): ეშინის მათ (იგი მისგან): რლთა პრწამს ძეშ სწორი მამისაჲ ხელნაწ. № 3124, 112 r.
- სწყურის მას იგი: სწყურის მათ იგი: მათ სწყურის და სხუათა ასუმენ ხელნაწ. № 19, 49.
- უხარის მას იგი: უხარის მათ იგი: ყლთა უხარის და ხლდებიან ხელნაწ. № 19, 42.
- ჰმოსია მას იგი: ჰმოსია მათ იგი: კეშმარიტისა ნათლისა სამოსელი ჰმოსია სიმდაბლითა სარწმუნოთა შემკობილთა მრავალთა შორის ძმათა ამათ გრ. ხნძთ. ნბ₄.
- ნამყო უსრული: უტყუთა მწოდებელთა უტყვ აქუნდა მსაჭული ხელნაწ. № 19, 34.
- აქუნდა მას იგი: აქუნდა მათ იგი: არარაჲ აქუნდა. წმიდა[თა] მათ. ქყნსა ზა ად ცათა. შინა. აქუს. საფასშ. და სიხარული კიმ. 40₂₅.
- აქუნდა მთ მონაგებთა სიმრავლშ აურაცხელი საბა 4₇.

- მოვიდოდეს მისა: და მოაქუნდა მისა-
განრღუეული რ' ლზე აქუნდა ოთხთა-
ადიშ. 67_ა.
- ჰყვანდა მას იგი: ჰყვანდა მათ იგი:
ქვა და კირი ფრიად შორით მოაქუნდა-
ძნელთა მათ გზათა კაცთა ზურგითა...
გრ. ხნძთ. ლზ₂₇-
თანა. ჰყვანდა მათ. ერთი. მენავეთა-
მათგანი კიმ. 38₁₁.
- ესმოდა მას იგი: ესმოდა მათ იგი:
ვიხილენ კაცნი ვინ-მე საშინელნი. რა-
მელთა მიჰყვანდა სული მისი ჭურღმულ-
სა წარტყ. იერ. 15.
და მრავალთა რ'ლთა ესმოდა ჰმალდა-
მოდღურებაჲ იგი მისი ადიშ. 75 ა₁.
ოდეს მჟღარათა ესმოდის ჳა ძისა
[მ]ისი ღა ადიშ. 165 ბ₁.
- დაუჟურღებოდა მას იგი: დაუჟურღე-
ბოდა მათ იგი: ულთა რ'ლთა ესმოდა დაუჟურღებოდა
სიტყუათაჲ მათ ადიშ. 106 ა₁.
- უხაროდა მას იგი: უხაროდა მათ იგი: ხოლო მათ უხაროდა და ულოცვიდეს
სარწმუნოებით შემომწირველთა გრ-
ხნძთ. იზ₂₅-
და მრავალთა უხაროდეს შობაჲ იგი
მისი ადიშ. 102 ა₁.
- უნდა მას იგი: უნდა მათ იგი: მტერნი რ'ლთა არა უნდა მეუფებაჲ
ჩემი მათ ჳა მომგუარენით მე ადიშ.
146 ბ₁.
- უკვრდა მას იგი: უკვრდა მათ იგი: მტერთა მათ... უნდა. დამარხვაჲ მისი
და თანა წარყვანებაჲ კიმ. 40₁-
გარდააქციეს მათ სიბრძნე იგი მისი ვა
უნდა მათ კიმ. 54₁₂.
- ესუა მას იგი: ესუა მათ იგი: უკვრდა უღმრთოთა მათ. სიმჳწ იგი-
მისი კიმ. 38₁₇-
თქუა იოვანე არს სახელი მაგისი და
უკვრდა ულთა ადიშ. 104 ბ₁.
- უყუარდა მას იგი: უყუარდა მათ იგი: და არა ესუა მათ შვილ ადიშ. 101 ბ₁.
- უყუარდა მას იგი: უყუარდა მათ იგი: ყრმანი წარმართთანი... მიუღვიან უკუა-
ნა... და უყუარდა მათ რჩული ქრისტეა-
ნობისაჲ წამ. კოლაელ. 56₁₂-
მტერთა მათ. ლთისათა. შეუყვარდა (!).
იგი კიმ. 40₃:-

ნ ა მ ყ ო ძ ი რ ი თ ა დ ი :

ეწოდა მას იგი: ეწოდა მათ იგი: და იყენეს ქლქსა შინა ჰალაბისისა კაც-
ნი მრავალნი რლთა ქენენ ეწოდა
ს ა ბ ა 11₁₉.

შეეშინა მას (იგი მისგან): შეეშინა მათ

(იგი მისგან): ვა იხილეს სარკინოზთა მათ. ცეცხლი.
იგი. შეეშინა. შიშითა დიდითა კიმ.
29₂₉.

შეეშინა [მათ] შიშითა დიდითა და იტყო-
დეს ა დ ი შ. 72 ხ₁.

პრწმენა მას იგი: პრწმენა მათ იგი:

ხ მეზვერეთა და მეძავთა პრწმენა ამო-
ს ი ა დ ი შ. 46 ა₁.

მოუკუდა მას იგი: მოუკუდა მათ იგი:

უკუანაჟსკენელა ყლთა მოუკუდა დედა-
კაცი იგი ა დ ი შ. 48 ა₂.

ესმა მას იგი: ესმა მათ იგი:

ხ ფარისეველთა ვითარ ესმა... შეკრბეს
ერთად ა დ ი შ. 48 ხ₁.

და ვრ ესმა თვსთა მათ გამოვიდეს
შეპყრობად მისა ა დ ი შ. 69 ხ₂.

ვრ ესმა ათთა მათ იწყეს გულის
წყრომად ა დ ი შ. 87 ხ₁.

ეგონა მას იგი: ეგონა მათ იგი:

და ეგონა ჯორტთა მისთა რ განკურნე-
ბულ არს გვემისა მისგან ა დ ი შ. 74 ა₁.

შეემშია მას იგი: შეემშია მათ იგი:

მოწათეთა მისთა შეემშია და იწყეს მუ-
სრვად თავისა ჯოვილისა ა დ ი შ. 24 ა₁.

მოეგონა მას იგი: მოეგონა მათ იგი:

და პოეს მარიაში და... მოეგონა სიტყუ-
საჟ მის რლ ითქუა მათდა მიმართ
ა დ ი შ. 106 ა₁.

ნ ა მ ყ ო ს რ უ ლ ი :

უთქუამს მას იგი: უთქუამს მათ იგი:

რაჟმეთუ ჯორტთა გული უთქუამს სუ-
ლისა თვს გრ. ხნძთ. ია₂₁.

იგონებენ იგინი და გული უთქუამს მათ
განბნევასა ჩნსა ი ო ს. ა რ ი მ 39₈.

განუთქუამს მწვალბებლთა მთ... ვლ
შნცა ზიარებულ ხარ ბოროტსა მას
ს ა ბ ა 16₁₂.

შთაუტუამს მას იგი: შთაუტუამს მათ

იგი: ნეტარ არს ქენეთა რლთა შთაუტუამს
ქშ კიმ. 155₂₁.

უბრძანებიეს მას იგი: უბრძანებიეს

მათ იგი:

წერილ არს ვლ ანგელოზთა მისთა უბრ-
ძანებიეს შენთვს ო თ ხ თ ა ვ ი 11₂₇.

უპყრიეს მას იგი: უპყრიეს მათ იგი:

უფროჟს ხოლო ქალწულებითა, რომელი
იგი მალლად უპყრიეს მათ ა თ ო ნ.

კ ო. 314₂.

გამოუქმნიეს მას იგი: გამოუქმნიეს
მათ იგი: შუბლი იგი უშუერადრე გამოუქმნიეს
ტელოვანთა მათ კიმ. 150_{ფ.}

ნამყო წინარეწარსული:

შეეპყრა მას იგი: შეეპყრა მათ იგი: ხ კაცთა მათ რლთა შეეპყრა იჯ ეკი-
ცხევედეს მას აღიშ. 151 ხ₂.

**2. MO მეორე პირისა თქუენ (მრავლ. რიცხვ. მიც. ბრ.) არ ითანხმებს
ზმნას რიცხვში:**

აწმყო:

გაქუს შენ იგი: გაქუს თქუენ იგი: რლთა გაქუს ტჯრთვი (!) მიმიშ...
ხელნაწ. № 1109, 47 რ.
ჰკითხა მათ რაოდენ გაქუს პური ხ
მა[თ] ჰქქეს ჰაემეტი 379₁₃.
და ამის ყოვლისა შემდგომად რაღლა
სასოებაჲ გაქუს გინა რასალა მოელით
[თქუენ] წარტყ. იერ. ლლ₂₇.
ხ იჯ ჰქუა მათ რაოდენი პური გაქუნს
აქა აღიშ. 34 ა₂.

გიხს შენ იგი: გიხს თქუენ იგი: აწ ვრ გიხს საყუარელნო ხელნაწ.
№ 19, 96.

გივმს შენ იგი: გივმს თქუენ იგი: უწყის მაჰამან თქნმან რაჲ იგი გივმს
თქნ ი. ბოლ. 23₁₂.
რაჲ გივმს თქუენ თხოვადმდე ვე თქნდა
მისგან აღიშ. 13 ა₁.

გრწამს შენ იგი: გრწამს თქუენ იგი: რლი მან მოავლინა თქნ არა გრწამს...
აღიშ. 166 ა₁.

გიყუარს შენ იგი: გიყუარს თქუენ იგი: ჰქა მათ იჯ გრწამს ვითარმედ შემდ-
ლებელ ვარ ყოფად ესე... აღიშ. 19_{ა2}.
გურქუას ჩნდა მომართ ვა გრწამს
ეგრსტყა იყავნ თქნდა... ი. ბოლ. 46₁₀.
ვაჲ თქნდა ფარისეველნო... რ გიყუარს
თქნ ზემოჯდომაჲ... ხანმეტი 383₂₆
(აღიშ. 129_{ა2})

გინებს შენ იგი: გინებს თქუენ იგი: წდამან თეოდოსია ჰრქუა [მათ]: გინებს
თუ ყოფად თანამოქმედ და თანამორ-
წმუნედ ჩემდა კიმ. 151₂₂.

გნებავს შენ იგი: გნებავს თქუენ იგი: [ყოველივე რაჲცა გნებავს რაჲცა გიყუნ
თქუენ კაცთა ეგრეცა თქუენ ხყოფლით
ხანმეტი. 377₁₈.

გეშინის შენ (იგი): გეშინის თქუენ (იგი): აწ. ნუ. ჰყივით ჯდა ნუცა გეშინის
[თქუენ] კიმ. 37₁₈.
ნუ მწუხარე ხართ. შვილნო ჩემნო. ნუცა
გეშინინ წარტყ. იერ. კს₂₉.

- გშის შენ (იგი): გშის თქუენ (იგი): ნეტარ ხართ რომელთა გშის აწ რ
განსძღეთ აღიშ. 115 ა1.
- ვაქსოვს შენ იგი: ვაქსოვს თქუენ იგი: დაიცეენით თაენი თქუენნი...ვაქსოვსმცა
დღწ იგი საშინელი წარტყ. იერ.
ნზ₂₃.
- გივის შენ იგი: გივის თქუენ იგი: ხ^ნნომერიანოს ჰკითხვიდა მათ: დედა
გივისა: ხ^ნ მათ ჰქუეს კიმ. 46₂₆.
- გიღირს შენ იგი: გიღირს თქუენ იგი: გიღირს თქუენ უფროხსად დამორჩილება
ბრძანებასა კიმ. 110₈.
- გესმის შენ იგი: გესმის თქუენ იგი: უთხარი იოჰანეს რ^ლ გესმის და ხე-
დავთ აღიშ. 22 ხ1.
- გკითხავ შენ მე: გკითხავ თქუენ მე: ამას ხოლო გკითხავ თქუენ კიმ. 151₇.
- გეტყვ შენ მე: გეტყვ თქუენ მე: ანუ უფრო ურწმუნო ხართ რ^ლსა
გეტყვ თქუენ კიმ. 116₂₃.
გეტყუ თქუენ შემძლებელ არს ლ^ი
აღიშ. 8 ხ1.
- გითხრობ შენ მე: გითხრობ თქუენ მე: ამის-თჷს მეცა გითხრობ თქუენ სიტყუა-
თა გლოვისათა წარტყ. იერ. 2₂₃.
ისმინეთ სიტყუათა ამ^თ რ^ლთა მე მი-
გითხრობ თქუენ ი. ბოლ. 1₇.
- გვეედრები შენ მე: გვეედრები თქუენ მე: ა^ლ მე. გვეედრები თქუენ რ^ა მითხრათ.
რაჲ. იყო კიმ. 43₁₂.
აწ გვეედრები, შემაშვრენით მე ცრე-
მლნი ჩემნი ათონ. კრ. 342₃.
- მიგავლინებ შენ მე: მიგავლინებ თქუენ
მე: მე მიგავლინებ თქუენ ვ^ა ცხოვართა შ^ნ
მგელთა აღიშ. 20 ხ1.
- გხელავ შენ მე: გხელავ თქუენ მე: ა^ლ გხელავ. თქუენ რ^გნებაეს. სმენად-
ვითარ იგი. მოისრნეს. მამანი კიმ. 35₄.
- გაუწყებ შენ მე: გაუწყებ თქუენ მე: არა... მხიარულებასა გაუწყებ თქუენ და
არცა განცხრომად და შუებად მოგიწოდ
თქუენ წარტყ. იერ. 2₂₂.
- გახარებ შენ მე: გახარებ თქუენ მე: ნუ გეშინინ რ^ა აჰა გახარებ თქუენ სიხა-
რულსა აღიშ. 105 ხ₂.
- გაფუცებ შენ მე: გაფუცებ თქუენ მე: ვარქუ მათ: გაფუცებ თქუენ ძალსა
ქ^შსსა რავახ. 83₂₄.
- ნამყო უსრული:
- გაქუნდა შენ იგი: გაქუნდა თქუენ იგი: შურითა საღმრთოთა ეგზებოდეთ და
უღაბნოჲ გაქუნდა საშუებელად ბასილი
და გრიგოლი სას. პოეზ. 2₂₄.
და სუფევაჲ გამოუთქუმელი მოგაქუნდა
[თქუენ] სას. პოეზ. რმბ₂₃.

გასწავებლი შენ მე: გასწავებლი თქუენ

მე: მარადლე ტადარსა მას შინა ვჳედ
თქნთანა და გასწავებლი. და არა შემი-
პყართ მე აღიშ. 59 ბ₁ (97 ა₂).

გინდა შენ იგი: გინდა თქუენ იგი:

მტერნო ღმრთისანო უკეთურნო. რაო-
ღენ გინდა თქუენ წარწყმელაჲ ჩუენი
წარტყ. იერ. ბა₁₀.

კონიუნქტივი პირველი:

გეტყოლე შენ მე: გეტყოლე თქუენ მე:

ამას გეტყოლე თქნ ვე ესე თქნთანა
ვარ აღიშ. 185 ბ₂.
ამას რაჲ გეტყოლე თქუენ წარტყ.
იერ. ნთ₂₈.

მიგდევლე შენ მე: მიგდევლე თქუენ მე:

და მეცა უძლური ესე, მოსწრაფე ვარ
რაჲთა თქუენ ორთავე მიგდევდე.
წარტყ. იერ. მ₂₇.

ნამყოძირითადი:

გესმა შენ იგი: გესმა თქუენ იგი:

რნი მიიღეთ და გესმა და ისწავეთ და
ინიღეთ ჩემ-გან ამას იქმოდეთ კიმ. 15₂.
თქნ არა სადა ვჳე მისი გესმა და არცა
ელვია მისი გინილავს აღიშ. 166 ბ₁-

გარქუ შენ იგი მე: გარქუ თქუენ იგი მე:

არა პურისათჳს გარქუ თქნ აღიშ.
35 ა₂
აწ ესერა გარქუ თქნ და არა გესმა
აღიშ. 175 ბ₂.

გიბრძანა შენ იგი მან: გიბრძანა თქუენ
იგი მან:

სიგლახაკე სულისაჲ... გიბრძანა მჳსნელ-
მან... რაჲთა თავს იღვათ ყოველი სი-
ტყუაჲ ბოროტი სას. პოეზ. რლმ₂₃-

გასწავა შენ იგი მან: გასწავა თქუენ
იგი მან:

ნაშობნო იქედნეთანო ვინ გასწავა თქნ
სივლტოლაჲ აღიშ. 108 ა₂.

გიჩუენა შენ იგი მან: გიჩუენა თქუენ
იგი მან:

ნაშობნო იქედნეთანო. ვინ გიჩუენა თქუენ
სივლტოლაჲ მოწვევადისა მის გან საუ-
კუნოჲსა რისხვისა სას. პოეზ. რმთ₂₈-

გეუფლა შენ იგი: გეუფლა თქუენ იგი:

აწ მტერთა ჰელითა ტყუეობაჲ თქუენ
გეუფლა წარტყ. იერ. ლ₁₇.

კონიუნქტივი მეორე:

წარმოგითხრა შენ იგი მე: წარმოგი-
თხრა თქუენ იგი მე:

და მე წარმოგითხრა თქნ ყრვე კიმ. 35₂-
ჰქა მათ იჳ უკვეთუ გითხრა [თქუენ]
არა გრწმენეს აღიშ. 152 ა₁.
ვიწყო და მოგითხრა თქუენ წარტყ.
იერ. მ₇.

რაა. გითხრა თქნ. ძმანო. ჩემნო კიმ.
39_ა.

გკითხო შენ იგი მე: გკითხო თქვენ
იგი მე: პრქუა მათ გკითხო მეცა თქნ სიტყუა
ერთ და მითხართ მე და მეცა გითხრა
თქნ აღიშ. 45b₁ (114b₁, 89 b₂).
და უკვეთუ გკითხო თქნ ვერაა მომი-
გოთ აღიშ. 152 a₁.

განგისუნენო შენ მე: განგისუნენო
თქვენ მე: მოედით ჩემდა... და მე განგისუნენო
თქვენ აღიშ. 24 a₁ (ი. ბოლ. 8₁₁).

მოგიტეო შენ იგი მე: მოგიტეო თქვენ
იგი მე: რა ერთი მოგიტეო თქნ დღესასწაულსა
ამას: ინებეთ რა მოგიტეო თქნ მეუღლ
იგი ჰურიათაა აღიშ. 192 b₁.

გასწაო შენ იგი მე: გასწაო თქვენ
იგი მე: ისმინეთ ჩემი და მე გასწაო თქნ
ი. ბოლ. 77₁₈.

გაუწყო შენ იგი მე: გაუწყო თქვენ
იგი მე: ამიერითგან გაუწყო თქვენ. ვითარ იყო
შესლვაა ჩუენი სპარსეთად წარტყ.
იერ. მმ₁.

მოგივლინო შენ იგი მე: მოგივლინო
თქვენ იგი მე: ეტყოდა მათ. წარვალ მე მამისა. და მო-
გივლინო სული ცხოველი სას. პოეზ.
რმზ₁₁.

გიჩუნენო შენ იგი მე: გიჩუნენო თქვენ
იგი მე: ჰქა ზათ. იერემია. არა გიჩუნენო. იგი.
თქნ კიმ. 38₁₂.
ჯერ-არს რა გიჩუნენო თქვენ და გაუწყო
ვლ კიმ. 104₁₇.

მიგეახლო შენ მე: მიგეახლო თქვენ მე: მომეახლენით მე და მე მიგეახლო თქნ
ი. ბოლ. 48₉.

ნამყო სრულ:

აღმოგიკითხავს შენ იგი: აღმოგიკითხავს
თხავს თქვენ იგი: პრქუა მათ არა აღმოგიკითხავსა რაა იგი
ყო დავით აღიშ. 24 a₂ (114 a₂).

გიძლავს შენ იგი: გიძლავს თქვენ იგი: არა უწყით რასა ითხოვთ გიძლავს სა-
სუმელისა შესუმად რლ ჩემდა შესუმად
არს აღიშ. 87 b₁.

გიყოფიეს შენ იგი: გიყოფიეს თქვენ
იგი: შეილნო ჩემნო. ვხედავ. რამეთუ ლო-
ცვაა უღებ გიყოფიეს [თქვენ] და შჯუ-
ლი და კანონი შეურაცხ გიყოფიეს
[თქვენ] წარტყ. იერ. 50₂₀.

გიქმნიეს შენ იგი: გიქმნიეს თქუენ იგი: გევედრები თქნ... რ'ლთა ეგე არარაა გიქმნიეს ბოროტი კიმ. 56₁₀.
 მოგიგიეს შენ იგი: მოგიგიეს თქუენ იგი: ა'დ თქენ სახელ და მიზეზად: ვაჭრობისა მოგიგიეს ახალი ესე საცთური კიმ. 7₂₀.

ნამყო წინარე წარსული:

შეგექმნა შენ იგი: შეგექმნა თქუენ იგი: უკუეთუმცა არა შეგექმნა აპოლონი თქუენ არარაამცა იყო იგი კიმ. 151₁₈.

გეტჯრთა შენ იგი: გეტჯრთა თქუენ იგი: და გეტჯრთა თქუენ სიმდიდრეა მოუკლებელი სას. პოეზ. რლმ₂₁.

გეცნა შენ იგი: გეცნა თქუენ იგი: უკუეთუმცა გეცნა რაა არს წყალობა მნებავს... არცამცა შვილით უბრალოთა თა აღიშ. 24 ბ₁.

გგონიე შენ მე: გგონიე თქუენ მე:¹ ნუ გგონიე მე. საყუარელნო. ვითარცა კაცი მრავლის-მეტყუელი წარტყ. იერ. ლ₁₀.

86. მრავლობითობა პირველის პირის MO-ისა, თუ კი იგი მიცემითს ბრუნვაშია, ხან აღუნიშვნელი რჩება, ხან აღინიშნება; სხვანაირად რომ ვთქვათ, ჩუენ MO, დასმული მიცემითს ბრუნვაში, ან აღინიშნება ისევე, როგორც მე მ'თი. ან აღინიშნება განსხვავებულ გუ-პრეფიქსით, ესე იგი: ხან ითანხმებს ზმნას რიცხვში, ხან არ ითანხმებს.

MO პირველი პირისა ჩუენ (მრავლ. რიცხვ. მიც. ბრ.) აღნიშნულია მ'თი, ესე იგი: მისი მრავლობითობა აღუნიშვნელი რჩება, ზმნას რიცხვში არ ითანხმებს:

აწმყო:

მომავებ მე შენ: მომავებ ჩუენ შენ: შენ მხოლოე მოწყალე ხარ. უფალო... ნუ მომავებ ცოდვათა ჩუენთა-ებრ წარტყ. იერ. მშ₁₀.

ნუცა უშჯულოებათა ჩუენთა-ებრ მომავებ ჩუენ წარტყ. იერ. კშ₁₂.

მაგებს მე იგი: მაგებს ჩუენ იგი: განმილებს... სამოთხესა და კუალად მაგებს ჩუენ მუნვე სას. პოეზ. ნმ₃.

მაგინებ მე შენ: მაგინებ ჩუენ შენ: მოძღვარ მაგას რაე იტყვ ჩ'ნცა მაგინებ აღიშ. 129 ბ₂.

¹ გვხვდება მაგალითები, როგორცაა: გეტჯვთ თქნ... გაუწყოთ თქნ... მოჯპარსავთ თქნ... გიგოდებდით თქნ (აღიშ. 118 ბ₁) გისუტუნევედით თქნ (აღიშ. 117 ბ₂) და სხვ., მაგრამ აქ თ სუფიქსი თქუენ MO-ის მრავლობითობას კი არ გამოუწყეია. არამედ ჩუენ MS-ის აღნიშვნელია: ხოლო ჩ'ნ. გეტჯვთ. თქნ. ეკრძალენით მცირედთა დღეთა (კიმ. 35₂₆)... ჩუენდა ჭერ არს რაათა გაუწყოთ რაე იგი მოიწია ჩუენ-ზედა მწუხარება (წარტყ. იერ. ლ₁₁)... შეგვანდევთ [ჩუენ] ვერ მოგპარსავთ თქუენ კაცნი ხართ სახელოანნი (ათონ. კრ. 45₂₀)...

დამივიწყებ მე შენ: დამივიწყებ ჩუენ

შენ: ნუ დამივიწყებ წინაშე მისსა მოსავთა
შენთა, რომელნი... გხადით სას.
პოეზ. სობ...

ნუ დამივიწყებ ჩუენ. ადგილისა შენისა
წმიდისა მკვდრთა გრ. ხნძთ. იბ...

დამივიწყებთ მე თქუენ: დამივიწყებთ

ჩუენ თქუენ: ისმინეთ სიტყუაჲ ესე და გეშინოდუნ
უფლისა და ნუ დამივიწყებთ ჩუენ
წარტყ. იერ. ნქ...

აღმავსებს მე იგი: აღმავსებს ჩუენ იგი:

ნათელი არს ქრისტე მითაჩრდილებელი
და აღმავსებს ჩუენ ნათლითა მით ცხოვ-
რებისაჲთა სას. პოეზ. ილ...

მერჩიან მე იგინი: მერჩიან ჩუენ

იგინი: უშჯულოსა და სხუასა რასმე შრომას.:
შემახუედრებენ რლნი არა მერჩიან ჩნ
კიმ. 401...

მსჯი მე შენ: მსჯი ჩუენ შენ:

ნუ დამშჯი მონათა შენთა წარტყ.
იერ. მქ11.

მსწავლის მე იგი: მსწავლის ჩუენ იგი:

იგი ვითარცა ღმერთი და მამაჲ მსწავ-
ლის ჩუენ წარტყ. იერ. ლმ21.

მეტყვან მე იგინი: მეტყვან ჩუენ

იგინი: მეტყვან ჩნ მეგობარნი სწავლისათგს
იკითხვენ და მტერნი გამოძიებისათგს
ალიძრვან ხელნაწ, 1109, 97 რ.

მფარავს მე იგი: მფარავს ჩუენ იგი:

მეოხებაჲ მისი მფარავს ყოველთა მა-
დიდებელთა მისთა გრ. ხნძთ. იქ71.
აღ სასოებაჲ მაქუს ჩნ ხელნაწ.
№ 1138, 98 v.

მაქუს მე იგი: მაქუს ჩუენ იგი:

მაქუს ჩნ საკურთხეველი რლისაგან კა-
მად ვერ პელეწიფების ხელნაწ.
№ 1138, 172 რ.

მაქუს ჩუენ ჳელით უკმნელი საუკუნე
ცთა შნა ხელნაწ. № 1138, 90 v.
არა მაქუს ჩნ აქა საყოფლად ქქი: იქ-
ვე. 172 v.

კორცი მისი მაქუს ჩუენ საკმლად და
სისხლი მისი მაქუს ჩუენ სასუმლად
წარტყ. იერ. ლმ21.

უფალო. არა მაქუს ჩუენ კადნიერებაჲ
წინაშე შენსა წარტყ. იერ. მზ...

განმილებს მე იგი: განმილებს ჩუენ იგი:

ხე იგი ცხოვრებისაჲ შენ შორის აღმო-
სცენდა დღეს და განმილებს ოჯრებით
დაწულსა პირველ სამოთხესა სას.
პოეზ. ნ31.

- შემიყვანებ მე შენ: შემიყვანებ ჩუენ
შენ: ნუ შემიყვანებ ჩენ განსაცდელსა ორო
ი. ბოლ. 19₂₂.
- მიყოფ მე შენ: მიყოფ ჩუენ შენ: ნუ ცოდვათა ჩუენთა-ებრ მიყოფ ჩუენ
წარტყ. იერ. კმ₁₁.
- განმაშორებ მე შენ: განმაშორებ ჩუენ
შენ: ნუ განმაშორებ ჩენ შეწვენასა შუნსა
ხელნაწ. № 86, 9v.
- მომეც მე შენ იგი: მომეც ჩუენ შენ იგი: პური ესე ჩენი სამარადისოა მომეც ჩენ
დღეს ი. ბოლ. 19₁₇.
- მიმცემ მე შენ: მიმცემ ჩუენ შენ: უფალო. ნუ მიმცემ ჩუენ სრულიად
წარტყ. იერ. იმ₃₁.
- მაცხოვნებს მე იგი: მაცხოვნებს ჩუენ
იგი: მაცხოვნებს ჩუენ უფალი ყოველთა მო-
რწმუნეთა მისთა გრ. ხნძთ. მბ₂.
- აღმძრავს მე იგი: აღმძრავს ჩუენ იგი: და აღმძრავს ყოველთა გალობად ღმრთი-
სა სას. პოეზ. სმა₂₈.
- მაიძულებენ მე იგინი: მაიძულებენ
ჩუენ იგინი: შეურაცხებით დასთრგუნვენ ფერტითა
მათითა. და ჩუენცა. მორწმუნეთა მა-
იძულებენ ყოფად საქმისა მათისა
წარტყ. იერ. მც₃.
- წარმიძღვს მე იგი: წარმიძღვს ჩუენ
იგი: დაგლახაკნების და წარმიძღვს ჩუენ ზე-
ცად სას. პოეზ. ჟ₁.
- მაწუევს მე იგი: მაწუევს ჩუენ იგი: სიყუარული იგი ქენი მაწუევს ჩენ
ხელნაწ. № 1138, 91 r.
- წარმწყმედ მე შენ: წარმწყმედ ჩუენ შენ: ნუცა წარმწყმედ ჩუენ ბელითა მტერთა
შენთათა წარტყ. იერ. იმ₃₁.
- ნამყო ძირითადი:
- მომბერე მე შენ: მომბერე ჩუენ შენ: მოვედ აწ ჩუენდა. ნეტარო ბასილი. და
მომბერე ჩუენ სულისა მადლი სას.
პოეზ. უზ₇.
- მომიგო მე მან: მომიგო ჩუენ მან: მომიგო ჩენ აბუკურა კიმ. 166₄.
- მომაგეთ მე თქუენ: მომაგეთ ჩუენ
თქუენ: აწ უკუშ მომაგეთ ჩუმნ ბოროტი ესე
ათონ. კრ. 340₅.
- მომიზღეთ მე თქუენ: მომიზღეთ ჩუენ
თქუენ: ტირილი მტირალთა თანა მომიზღეთ
ჩუმნ ათონ. კრ. 340₅.
- მითხარ მე შენ: მითხარ ჩუენ შენ: იოსეფ რჩეულო მითხარ ჩენ. ვინარს
ესე ჭუარსცუმული ვორციითა სას.
პოეზ. როდ₈.

- მითხრეს მე მათ: მითხრეს ჩუენ მათ. მათ მითხრეს ჩნ ბქეთა მათოჲს იოს.
 არი მ. 29₉.
 მორაჲვიდეს ძმანი მითხრეს ჩნ მანდაჲ
 იგი საქმს რაჲ იქმნა ხელნაწ. № 19,
 104.
- შემამთხვე მე შენ: შემამთხვე ჩუენ შენ: ვაჲ ჩუენდა... რაჲ ესე შემამთხვე ჩუენ
 ათონ. კრ. 337₃₅.
- შემემთხვა მე იგი: შემემთხვა ჩუენ
 იგი: სამართლად ესე ყოველი შემემთხვა ჩუ-
 ენ წარტყ. იერ. აბ₁₆.
- მარქუ მე იგი შენ: მარქუ ჩუენ იგი
 შენ: აწ მარქუ ჩნ ვრ ჳერ გიჩს აღიშ.
 47 ბ₂.
- მრქვ მე იგი შენ: მრქვ ჩუენ იგი შენ: მრქვ ჩნ ედ ვითხოვოთ სული წა
 მრქა ჩნ იოს. არი მ. 36₃₁.
- მასწავე მე იგი შენ: მასწავე ჩუენ იგი
 შენ: იესო... მასწავე ჩუენ სიტყუაჲ სიბრძნი-
 სა აბო 42₁₉.
- მაქმენ მე იგი შენ: მაქმენ ჩუენ იგი შენ: პრქუა მას დედამან მისმან შვილო რაჲ
 საქმს მაქმენ ჩნ აღიშ. 107ბ₁.
- მიყავ მე იგი შენ: მიყავ ჩუენ იგი შენ: შვილო რაჲ ესე მიყავ ჩნ ხელნაწ.
 1109, 40 v.
- მიყო მე იგი მან: მიყო ჩუენ იგი მან: რაჲმეთუ სამართალით ესე ყოველი მი-
 ყო ჩუენ წარტყ. იერ. ლ₂₄.
- მიყვეს მე იგი მათ: მიყვეს ჩუენ იგი
 მათ: მეუფლა ჩუენ ნათესავი იგი ბილწი სპარ-
 სთაჲ. და მიყვეს ჩუენ ყოველივე ნები-
 სა-ებრ მათისა წარტყ. იერ. თ₂.
- აღმიშენა მე იგი მან: აღმიშენა ჩუენ
 იგი მან: შესაკრებელი ესე მან აღმიშენა ჩნ
 აღიშ. 116ა₂.
- განმაშორე მე იგი: შენ განმაშორე ჩუენ
 იგი შენ: განანათლენ აწ სულნი ჩუენნი... და გან-
 მაშორე ბნელი ცოდვისაჲ სას.
 პოეზ. ჳა₄.
- განმეშორა მე იგი: განმეშორა ჩუენ
 იგი: განვეშორენით ჩუენ ღმერთსა და განმე-
 შორა ჩუენ ღმერთი წარტყ. იერ. აბ₂₈.
- მომეც მე იგი შენ: მომეც ჩუენ იგი
 შენ: თწ მომეც ჩნ იგი იოს. არი მ. 37₇.
 ...პური... მომეც ჩნ დღეს ი. ბოლ.
 19₁₇.
- დამეცა მე იგი: დამეცა ჩუენ იგი: დამეცა ჩნ ზა შიში დიდი კი მ. 36₂₅.

- მომცა მე იგი მან: მომცა ჩუენ იგი
 მან: მომცა ჩ'ნ წინდი იგი სულისაჲ ხელ-
 ნაწ. № 1138, 90 v.
 ნუ გეშინის მცა ჩ'ნ ლ'ნ ხელნაწ.
 № 1138, 93 v.
 მომცა ჩუენ სასოვებაჲ ცხოვრებისა სა-
 უკუნოესაჲ სას. პოეზ. ტიპ₁₄.
- გამომეცხადა მე იგი: გამომეცხადა ჩუენ
 იგი: გამომეცხადა ჩ'ნ: და მომიხუნა ნოწყა-
 ლებითა თვისითა მის-გან კიმ. 45₁₅.
- მიმიძელუ მე შენ: მიმიძელუ ჩუენ შენ: განწმიდენ გულნი ჩუენნი და მიმიძელუ
 ჩუენ მცნებათა გზასა სას. პო-
 ეზ. სლ₁₅.
- წარმიძლუა მე იგი: წარმიძლუა ჩუენ
 იგი: იშეა... და წარმიძლუა ჩუენ სამოთხედ
 სას. პოეზ. ძმ₉.
- შემძინე მე იგი შენ: შემძინე ჩუენ იგი
 შენ: რქუეს მოციქულთა მათ შემძინე ჩ'ნ სა-
 რწმუნოებაჲ აღიშ. 140 ხ₂.
- მეძინა მე: მეძინა ჩუენ: წარიპარეს იგი ვ'ე ჩ'ნ მეძინა აღიშ.
 64 ხ₂.
- დამიწერა მე იგი მან: დამიწერა ჩუენ
 იგი მან: ეტყოდეს: მოძღუარ მოსე ესრე დამიწე-
 რა ჩ'ნ აღიშ. 147 ხ₁.
- მოხხელა მე მან: მოხხელა ჩუენ მან: წმიდა არს მარადის. და წყალობით მო-
 ხხელა ჩუენ სას. პოეზ. ძმ₂₃.
- კონიუნქტივი მეორე:
 მომაგოს მე იგი მან: მომაგოს ჩუენ იგი
 მან: არცა უშჯულოებათა ჩუენთა-ებრ მომა-
 გოს ჩუენ [უფალმან] წარტყ. იერ.
 ნმ₂₄.
- დამაკლოს მე იგი მან: დამაკლოს ჩუენ
 იგი მან: დამაკლოს ჩ'ნ პატივი ჩ'ნი ხელნაწ.
 № 3124, 154 v.
- დამკრიბოს მე იგი მან: დამკრიბოს
 ჩუენ იგი მან: უკუეთუ ვთქ'თ კაცთაგან ყ'ნ ერმან ქვამ
 დამკრიბოს ჩ'ნ აღიშ. 146 ხ₁.
- მრქუას მე იგი მან: მრქუას ჩუენ იგი
 მან: უკუეთუ ვთქუათ ვ'დ ზეცით არს მრქუას
 ჩ'ნ რაჲსათჳს არა გრწმენა მისი,
 აღიშ. 146 ხ₁.
- მომანიჭოს მე იგი მან: მომანიჭოს ჩუენ
 იგი მან: და ჩუენცა უგულის-ხმოთა ამათ მომა-
 ნიჭოს წარტყ. იერ. ბე.

- შემეშინოს მე [იგი მისგან]: შემეშინოს
 ჩუენ [იგი მისგან]: არა შემეშინოს ჩუენ ბოროტისა გან
 გრ. ხნძთ. იჟ.
- მომცეს მე იგი მან: მომცეს ჩუენ იგი
 მან: მომცეს ჩნ ონ ი. ბოლ. 88₂₆.
- წარმიძლუეს მე იგი: წარმიძლუეს ჩუენ
 იგი: რაათა შეცოდებათა ჩუენთა საკრველნი
 განჰსნნეს წყალობით და წარმიძლუეს
 ჩუენ ზეცად სას. პოეზ. 60₁₁.
- მეწიოს მე იგი: მეწიოს ჩუენ იგი¹: ამის-თვს მსწრაფლ მეწიოს ჩუენ წყა-
 ლობაჲ მისი წარტყ. იერ: 30₂₆.

**MO ჩუენ მიცემითს ბრუნვაში დასძული, აღინიშნება ზმნაში გუ- პრეტე-
 ქსით, ესე იგი: პირველი პირის MO-ის (მიცემ. ბრ.) მრავლობითობა ზმნაში
 აღინიშნება:**

ა წ მ ყ ო:

- მიბრძანებს მე იგი: გვბრძანებს ჩუენ
 იგი: თავადი ეგე მეფე ეშმაკ არს. და გვბრძა-
 ნებს სხუათაცა ეშმაკთა მსახურებად
 კიმ. 148₇₄.
- მადგს მე იგი: გუადგს ჩუენ იგი: ად ზა გუადგს ესე მლევიანი ზა მდგო-
 მელი და მოძლუარი ხელნაწ. № 19,
 111.
- მივის მე იგი: გვვის ჩუენ იგი: არავინ გვის ჩუენ ცოდვილთა თვნიერ
 შენსა ჰირთა შინა აბო 55₁₅.
- მინებს მე იგი: გვნებს ჩუენ იგი: რი არა გვნებს გნძარტუვად ხელ-
 ნაწ. № 1138. 90 v.
 არლარა გვნებს მითხრობად თქენდა
 კიმ. 104₁₁.
- მნებავს მე იგი: გუნებავს ჩუენ იგი: და კეთილად გუნებავს სლვად ხელ-
 ნაწ. № 1138, 173 r.
 ნუ უკუე იღვძებდეს სისხლი იჯისი ჩნ
 ზა ვინათგნ გუნებავს ბოროტისა ყო-
 ფაჲ იოს. არიმ. 63₁₁.
- მაოტებს მე იგი: გუაოტებს ჩუენ იგი: და ჩნ უწინარეს ჟამისა გუაოტებს სა-
 ყოფელთა-გან ჩნთა კიმ. 190₂₆.

¹ რადგანაც მაგალითებში გვხვდება სხვადასხვაგვარი ზმნა: რელატიურ-გარდაუვალი, რელა-
 ტიურ-გარდამავალი, ამ უკანასკნელებში ერთ- და ორ- მორფოლ.-ობიექტიანი, შესაძლებლად
 დაინახეთ არ დაგვეცვა მორფოლოგიური სუბიექტის პირთა გარკვეული თანამიმდევრობა, ზმნე-
 დროთა მიხედვით დაეალაგეთ და თითოეული დროის ფარგლებში ზმნე-ი დასაწყისი ძირეული
 თანხმონის მიხედვით ანბანზე დაეაწყეთ; ეს ვცანით მით უფრო შესაძლებლად, რომ ამა თუ იმ
 მორფოლოგიური სუბიექტისა და სხვა მორფოლოგიური ობიექტის არსებობა-არარსებობა ჩვენთვის
 საინტერესო მორფოლოგიური ობიექტის აღნიშვნაზე ზმნაში არაერთარ გაეუენას არ ახდენ.

მრწამს მე იგი: გურწამს ჩუენ იგი: ჩ'ნ გურწამს და აღვიარებთ ო'ა ჩნ'სა იჯ'ს ი. ბოლ. 82₁₇.

მსურის მე იგი: გუსურის ჩუენ იგი: უფროასლა გუსურის და მოწრაფე ვართ მიმთხუევაღ კიმი. 109₃₄.

მისმენს მე იგი: გკსმენს ჩუენ იგი: დიდსა შაბათსა შობილი მჭეცი არა გკსმენს და არცა ჰამს ათონ. კრ. 304₁₀

მაქუ(ნ)ს მე იგი: გუაქუ(ნ)ს ჩუენ იგი: მათ ჰქ'ს მას არა გუაქუნს აქა: გარნა ხუთი პური და ორი თევზი აღიშ. 31₁. არაა გუაქუს სიტყუაღ ღირსი ქებისაღ სას. პოეზ. უზ₅.

მიჩს მე იგი: გჩს ჩუენ იგი: აღ არა იწროება გჩს ხელნაწ. № 1138, 89 v.

ნამყო უსრული:

მეენებოლა მე იგი: გუეენებოლა ჩუენ იგი: და ამის მიერ ფრიად გუშენებოლა: რაიმეთუ ნათესავი ჩუენი წრფელ იყო ათონ. კრ. 295₁.

მითხრობდა მე მას იგი: გკთხრობდა ჩუენ მას იგი: საწყალობელი იგი დედაა მათი ცრემლით და გოდებით გკთხრობდა ჩუენ წარტყ. იერ. მბ₁₅.

მილოცვიდა მე იგი: გკლოცვიდა ჩუენ იგი: და გკლოცვიდა ჩ'ნ ყ'ლთა კიმი. 200₅.

განმიმარტებდა მე მას იგი: განგმარტებდა ჩუენ მას იგი: და ვ'რ განგმარტებდა ჩ'ნ წიგნებსა აღიშ. 156_{ა1}.

მასწავებდა მე მას იგი: გუასწავებდა ჩუენ მას იგი: ამისათჳსაც გუასწავებდა და გუეტყოლა ნუ ჰზრუნავთ ი. ბოლ. 21₁₉.

ნამყო ძირითადი:

გამომითარგმანე მე იგი შენ: გამოგკთარგმანე ჩუენ იგი შენ: ჰრქუა მას: გამოგკთარგმანე ჩ'ნ იგავი ეგე აღიშ. 33_{ა2}.

მოგმადლე მე იგი შენ: მოგუმადლე ჩუენ იგი შენ: აწ გევედრებით... მოგუმადლე მშკლობაღ სას. პოეზ. როს₂₃.

მომანიჭე მე იგი შენ: მოგუანიჭე ჩუენ იგი შენ: და მოგუანიჭე ჩ'ნ ცხოვრებაღ კიმი. 148₁₀.

მასწავე მე იგი შენ: გუასწავე ჩუენ იგი შენ: გელოვანთა მათ ჰრქუეს: გუასწავე ჩუენ სიტყუაღ ეგე კიმი. 151₂₁.

- დამიტევე მე იგი შენ: დაგვტევე ჩუენ
 იგი შენ: საცსენებელი მარტვლობისა შენისაჲ ჩუ-
 ენ დაგვტევე აბო 40₇.
- ჯანმილე მე იგი შენ: განგვლე ჩუენ იგი
 შენ: განგვლე ჩუენ ჭურღმული ესე წარტ.
 იერ. 111.
- მეყავ მე შენ: გუეყავ ჩუენ შენ: აწ მეოხ გუეყავ. მადიდებელთა შენთა
 წმიდაო აბო 51₁₃.
- განმეშორე მე შენ; განგუეშორე ჩუენ
 შენ: ვიდრე შენ ჩუენთანა იყავ, ლამენიცა
 დღენი იყუნეს, ხოლო აწ, რაჲ განგვე-
 შორე, დღენიცა ლამე არიან ათონ.
 კრ. 338₄.
- მეცაჲ მე იგი: გუეცა ჩუენ იგი: და სწლი სულნელებისაჲ გუეცა ჩუნ შო-
 რიელთა სახისმეტყ. 25₁₅.
- აღმომიცენდა მე იგი: აღმოგვცენდა
 ჩუენ იგი: სასოვებაჲ წარმართთაჲ. დღეს აღმო-
 გვცენდა სას. პოეზ. ობჲ.
- დამიწერა მე იგი მან; დაგვწერა ჩუენ
 იგი მან: მოღძუარ მოსე დაგვწერა ჩუნ ძმაჲ თუ
 ვისიმე მოკუდღეს აღიშ. 91₂₁.
- მახარა მე იგი მან: გუახარა ჩუენ იგი
 მან: მოკლა მკლველი სულთაჲ მაცთური და
 გუახარა მორწმუნეთა აღდგომაჲ სას.
 პოეზ. რნ₁₅.
- კონწიუნქტივი მეორე:
- მომზანიტოს მე იგი მან: მოგუანიტოს
 ჩუენ იგი მან: რაჲთა მოგუანიტოს მცსნელმან ოხითა
 მისითა დღეს დიდი წყალობაჲ სას.
 პოეზ. სმა₁₄.
- მრქუასჲ მე იგი მან: გურქუას ჩუენ იგი
 მან: ესრტო იტყოდეთ და გურქუას ჩუნდა
 მომართ ი. ბოლ. 46₁₀.
- მომჭინოს მე იგი მან: მოგუფინოს
 ჩუენ იგი მან: ანუ ვინ. მოგუფინოს ჩუენ შარვანდენ-
 დი ათონ. კრ. 339₃₀.
- მეკმენეს მე იგი: გუეკმენეს ჩუენ იგი: რაჲთა მოწყალე გუეკმენეს ჩუენ ღმერ-
 თი აბო 53₁₄.
- მეყოს მე იგი: გუეყოს ჩუენ იგი: ნუ უკვე ვერ გუეყოს ჩუნ და თქუნ
 აღიშ. 54₂.
- მიხაროდეს მე იგი: გვხაროდეს ჩუენ
 იგი: და აწ. ჭერ-არს. ჩუნდა. რა გვხარო-
 დეს კიმ. 37₆.

ნამყო სრული:

განმიზაღებებს მე იგი: განგვზაღებებს

ჩუენ იგი: ცეცხლი და სატან(ჯ)ველი აწვე გან-
გვზაღებებს შენთვის აბო 26₁.

მომიღებებს მე იგი: მოგვლებებს ჩუენ

იგი: ხოლო კურთხევაა... აქა მოგვლებებს
ჩუენ გრ. ხნძთ. ლმჟ₁.

შთამიცუამს მე იგი: შთაგვცუამს ჩუენ

იგი: არა ხოლო თუ ქენან ვართ. ად წლდე
ქმ შთაგვცუამს კიმ. 148_ჟ.

მიცნობებს მე იგი: გვცნობებს ჩუენ

იგი: და აპა ესერა გვცნობებს და უწყით
კიმ. 50_ჟ.

აღმიწერია მე იგი: აღგვწერია ჩუენ იგი: ჩუენ თავით თვისით არა რაა აღგვწე-
რია ათონ. კრ. 3₈.

მიხილავს მე იგი: გვხილავს ჩუენ იგი: უწყის უფალმან, კაცი არა გვხილავს
ათონ. კრ. 318_ჟ.

მომიტსენებია მე იგი: მოგვტსენებია

ჩუენ იგი: ესე მრავალისაგან მცირედი მოგვტსენე-
ბია ათონ. კრ. 66₇.

ნამყო წინარე წარსული:

მენება მე იგი: გუენება ჩუენ იგი:

ხოლო ჩუენ გუენება, რამეთუ გარე
შეწერით შემოვლოთ სიმგრგულე მათ
ადგილთა სერაპ. 16₁₇.

მიმელო მე იგი: მიგუელო ჩუენ იგი:

რამეთუ არა მიგუელო ჩუენ მოძღუარი
ჩუენი ათონ. კრ. 342₁₃.

მომეტალა მე: მოგუეტალა ჩუენ:

შეკრებულ. ვიყვენით ყნი. ამას. ადგი-
ლსა და მოგუეტალა. საწუთროსა ამის-
გან კიმ. 36₃₀.

ვკმაყოფილდებით ამ მცირეოდენი მაგალითით სწორედ იმიტომ, რომ მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა. ძველს ჰართულში ეს ფორმა ჩვეულებრივია. გუცემს, გუაქუს ჩუენის ტიპი უთუოდ ჰარბობს მცემს, მაქუს ჩუენის ტიპს. თანამედროვე ჰართულმა მხოლოდ პირველი იცის. რატომ მოხდა ეს და რას ემყარება განსხვავება ამ ორ ტიპს შორის, ამაზე სხვაგან¹.

87. თუ MO სახელობითს ბრუნვაშია დასმული, მისი მრავლობითობა ზმნაში ყოველთვის არის აღნიშნული, იქნება MO პირველი, მეორე თუ მესამე პირით წარმოდგენილი, ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, MO ჩუენ, თქუენ, იგინი (სახელობ. ბრ.) ზმნაში საგანგებოდ აღინიშნება; მათი წარმომადგე-

[¹ მ-|| გუ- პრეფიქსთა ურთიერთობა განხილული გვაქვს წერილში „მრავლობითობის აღნიშვნის ძირითადი პრინციპისათვის ჰართული ზმნის უღვილებების სისტემაში“: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, I, 1946, გვ. 91—130].

ნელია -ენ-, რომელიც მომდევნო ხმოვნის ზეგაელებით ე-ს ხშირად კარგავს და -ნ-ს სახეს იღებს. ეს -ენ- ნამყო ძირითადის მხოლ: რიცხვის პირველსა და მეორე პირში სუფიქსია, იმავე ნამყო ძირითადის ყველა დანარჩენ პირებში, აგრეთვე ნამყო ჩვეულებითსა და კონიუნქტივ მეორეში—ინფიქსი; კონიუნქტივ მეორეში ამ -ენ-ის ჩართვის შემდეგ დაბოლოების ა და ო-ს ადგილს იკერს -ე-: ვ-პოვ-ო იგი მე: ვ-პოვ-ნ-ე იგინი მე (მოსალოდნელი იყო: ვ-პოვ-ნ-ო←ვ-პოვ-ენ-ო¹. ეს ე უნდა იყოს წინანდელი სახე კონიუნქტივ მეორის დაბოლოებისა. ნამყო ძირითადშიც აღდგება -ენ (-ნ)-ს შემდეგ სუბიექტის III პირის -ა სუფიქსი: უო იგი—ეენ-ა იგინი.

**MO იგინი აღნიშნულია ზმნაში ენ (→ნ)ით. რომელი პირიც არ ავი-
ლოთ MS-ისა:**

ნამყო ძირითადი:

მოავლინა მან იგი: მოავლინა მან

იგინი: მოავლინა... ანგელოზნი ცეცხლებრ მო-
ტყინარენი ხელნაწ. № 1109, 37 v.
მზირინ... მიავლინა რა აუწყონ ეე
იგი მივიდიან ხელნაწ. № 19, 161.

განზომა მან იგი: განზომნა მან იგინი:

რლმნ განზომნა ცნი მტკავლითა თვისი-
თა. და ქენა ბრკალითა თვისთა ხელ-
ნაწ. № 19, 200.

დასთხია მან იგი: დასთხინა მან იგინი:

დასთხინა მას ზა ცრემლნი მოწლედ სი-
ყუარულითა მით ხელნაწ. № 1109, 65r.

დათრგუნა მან იგი: დათრგუნა მან

იგინი: და ყნი ვენბანი დათრგუნა ძრიელად (!)
ხელნაწ. № 3124, 30 r.

განაკურვა მან იგი: განაკურვნა მან

იგინი: ესე ვრითა სიტყვთა გნაკურვნა მშო-
ბელნი თსნი ხელნაწ. № 3124, 10 r.

განანათლა მან იგი: განანათლნა მან

იგინი: და განანათლნა ყლნი დაბადებულნი
მისნი ხელნაწ. № 19, 338.

პოვა მან იგი: პოვნა მან იგინი:

პოვნა ძმანი შეკრებულად ხელნაწ.
№ 3124, 36 r.

მოსრა მან იგი: მოსრნა მან იგინი:

მრავალნი მწოვარნი. მოსრნა მათ გამო
ხელნაწ. № 19, 86.

შეიტკბო მან იგი: შეიტკბნა მან იგინი:

{ რლნიმე შეიტკბნა და რნიმე აოტნა
აოტა მან იგი: აოტნა მან იგინი } ხელნაწ. № 2251, 13 r.

¹ ამისა და ზოგიერთი ამასთან დაკავშირებული საკითხის შესახებ ჩვენი წერილი: „რომ არის წარმოდგენილი მრავლობითის სახელობითში დასმული MO ძველი ქართლის ზმნაში? უნდა გამოქვეყნებულიყო ტფილ. უნივერსიტ., მოამბეში (VIII), მაგრამ ტექნიკური მიზეზების გამო შემდეგ ნომერში (IX) თუ იქნება. ეს არ გვაძლევს საშუალებას სათანადოდ შევამო-
როთ საილუსტრაციო მაგალითების რიცხვი [დაიბეჭდა ტფილ. უნივ. მოამბის IX ტომში, 1929, გვ. 107—119].

- შეაუღლა მან იგი: შეაუღლნა მან იგინი: რ'ნი მუნ შეაუღლნა. ჯორნი ეტლთა
ხ ე ლ ნ ა წ. № 19, 150.
- განაფრთხო მან იგი: განაფრთხვნა მან:
იგინი: და უღებნი იგი ს'ლისა მათისათ'ს გა-
ნაფრთხვნა სიტყვთა ხ ე ლ ნ ა წ.
№ 3124, 32v.
- განაქარვა მან იგი: განაქარვნა მან
იგინი: განაქარვნა დღესასწაულნი და საზორვე-
ლნი მ'თნი ხ ე ლ ნ ა წ. № 19, 185.
- გარდააქცია მან იგი: გარდააქცინა მან
იგინი: რ'ნ გარდააქცინა ლოდოანნი ტბად
წ'ყლთა ხ ე ლ ნ ა წ. № 38, 167 v.
- ყო მან იგი: ყვნა მან იგინი: რ'ნ მესათხეულენი. მონადირე კაცთა
ყვნა ხ ე ლ ნ ა წ. № 19, 42.
- იყო მან იგი: იყვნა მან იგინი: არა მრავალნი მათ შ'ს სათნო იყუნა
ლ'ნ ხ ე ლ ნ ა წ. № 1138, 70r.
- მოიყვანა მან იგი: მოიყვანნა მან იგინი: და მოიყვანნა ძენი მისნი მუჭლთა თ'ნა
მისთა ხ ე ლ ნ ა წ. № 3124, 116 v.
- განაჩინა მან იგი: განაჩინნა მან იგინი: მზირნი განაჩინნა და მიავლინნა ხ ე ლ-
ნ ა წ. № 19, 161.
- გამოაცენა მან იგი: გამოაცენნა მან
იგინი: რ'ნ გამოაცენნა წყალნი უღალისა მის-
გან კლდისა ხ ე ლ ნ ა წ. № 19, 397.
- დაწერა მან იგი: დაწერნა მან იგინი: და დაწერნა ყ'ნი ცოდვანი მისნი ხ ე ლ-
ნ ა წ. № 19, 295.
- გამოადინე შენ იგი: გამოადინენ შენ
იგინი: რ'ნ გამოადინენ წყ'რ'ნი ქვევებსა შ'ს
ხ ე ლ ნ ა წ. № 38, 151 v.
- განჰმზადე შენ იგი: განჰმზადენ შენ
იგინი: და განჰმზადენ სამშქუალნი მახვლნი და
მოწამენი ცრუნი ხ ე ლ ნ ა წ. № 1109,
92 r.
- მოკალთ თქუენ იგი: მოკლენით თქუენ
იგინი: ნუმცა ვინ უწყის და მოკლენით იგინი
ხ ე ლ ნ ა წ. № 19, 226.
- დააცხრვე შენ იგი: დააცხრვენ შენ
იგინი: რ'ამცა სალმობანი ჩემნი დააცხრვენ
ხ ე ლ ნ ა წ. № 1109, 15 r.
- განაძლე შენ იგი: განაძლენ შენ იგინი: მენავეთა შეეწიე მეთევზურნი თევზი-
თა გ'ნძლენ ხ ე ლ ნ ა წ. № 19, 154g¹.
- განიწმიდეთ თქუენ იგი: განიწმიდენით
თქუენ იგინი: სულნი თქ'ნნი განიწმიდენით ხ ე ლ-
ნ ა წ. № 19, 164..

¹ ამ ხელნაწერში ამ რიცხვით ორი გვერდია აღნიშნული.

- გაწმიდენით ალაგნი ყურთა თქნთანი და ვაჟე ყავთ ხელნაწ. № 19, 464.
- მოიგსენეთ თქუენ იგი: მოიგსენენით თქუენ იგინი: მოიგსენენით ძმანო შრომანი ჩნნი და რულუნებანი ხელნაწ. № 1138, 136r.
- ნამყო ჩვეულებითი: გამოზარდის მან იგი: გამოზარდის მან იგინი: რა სცნათ. თუ ვრა გამოზარდის უცხო მან მკვდრნი ქყნისანი ხელნაწ. № 19, 60.
- მოსთუვის მან იგი: მოსთუენის მან იგინი: რუმს იხილნის ნაყოფნი კეთილად მომწიფებულნი მოსთუენის იგინი ხელნაწ. № 1109, 27 v.
- შეიტყუვიან მათ იგი: შეიტყუენიან მათ იგინი: და მით სახითა მრავალნი უცებნი შეიტყუენიან: ხელნაწ. № 19, 425.
- იცის მან იგი: იცნის მან იგინი: თნ იცნის ზრახვანი ბრძენთანი ხანმეტი მრავალთავი 140, ვიცნი ფასის მოყუარეთა [მათგან] ვაკარნი ხელნაწ. № 19, 77.
- განწმიდის მან იგი: განწმიდნის მან იგინი: განწმიდნის მკენარენი და ნაყოფი ალაოქინის ხელნაწ. № 19, 457.
- იხილის მან იგი: იხილნის მან იგინი: მუშაკმან ბრძენმან... რუმს იხილნის ნაყოფნი... მოსთუენის იგინი ხელნაწ. № 1109, 27 v.
- კონიუნქტივი მეორე:
- ვიგო მე იგი: ვიგნე მე იგინი: ვიგნე შენ ზა თლნი ჩემნი ხელნაწ. № 38, 53 r.
- დაამდაბლოს მან იგი: დაამდაბლნეს მან იგინი: დაამდაბლნეს ბრკოლითა ფერკნი მისნი ხელნაწ. № 38, 154 v.
- ყონ მათ იგი: ყვენენ მათ იგინი: აწუევს: ვა სემეონს: რა საყდარ ყვენენ მკლავნი მათნი ხელნაწ. № 1109, 36v.
- ყვოთ ჩუენ იგი: ყვენეთ ჩუენ იგინი: და კორცნი ჩუენნი ნასხორ ყვენეთ მცირჲდლა ხელნაწ. № 19, 463.
- მოიყვანოთ თქუენ იგი: მოიყუანნეთ თქუენ იგინი: გახარებ თქნ სიხარულსა და მდაბიონნიცა მოიყვანნეთ ზიარად ხელნაწ. № 19, 37.
- მოიყვანნე იგინი და გგებდეთ შნ. ხელნაწ. № 3124, 124r.

მოპყურძნო შენ ვენატი: მოპყურძნე შენ

ვენატი: და მოპყურძნე შენ ვენატი რ'ლ არა
შენ დაპნერგნე ხელნაწ. № 19, 452.

მივსცეთ მას იგი ჩუენ: მივსცნეთ მას

იგინი ჩუენ: მივსცნეთ თავნი თჳსნი მცნებათა ხელ-
ნაწ. № 19, 211.

განვხეთქო მე იგი: განვხეთქე მე იგინი:

უკუეთუ მე შთავძდე ქუესკნელთა ჳჭხთი-
სთა მოქლონნი იგი რკინისანი განვხეთ-
ქნე და ბჳენი რვალისანი შეემუსრნე
ხელნაწ. № 1109, 87 v.

ვიტსენო მე იგი: ვიტსენნე მე იგინი:

საქმენი მისნი. რ'ნი აწამომდე რაჲ ვი-
ტსენნე ვცრემლოჲ ხელნაწ. № 2251,
19 v.

MO თქუენ (სახელობ. ბრ.) აღნიშნულია ჴმნაში გ-—-ენ (→გ-—-ნ)'ით,
რომელთაგან გ მეორე პირის (შენ) **MO**-ის პრეფიქსია, -ენ- კიდევე ამავე
MO-ის მრავლობითობას გვიჩვენებს:

ნამყო ძირითადი:

მოგავლინა მან შენ: მოგავლინნა მან

თქუენ: ჰრქუა მტეცთა მათ: უკუეთუ მოგავლინ-
ნა ო'ნ შეჳამად ჳორცთა ჩემთა მე გან-
მზადებულ ვარ კიმ. 156₁₁.

გამოგითხოვა მან შენ: გამოგითხოვნა

მან თქუენ: ეშმაკმან გამოგითხოვნა თქ'ნ აღცრად:
ე'ა იფქლი აღიშ. 150₂.

განგარინა მან შენ: განგარინნა მან

თქუენ: და განგარინნა თქუენ წ'არტყ.
იერ. 5₅.

გყო მან შენ: გყვნა მან თქუენ:

რ'ლმან შჯულიერ გყვნა თქ'ნ ჳორებს
ხელნაწ. № 19, 154₁₁.
თქუენ. ჳელმწითენი. უფალ გყვნა ღმერთ-
მან ქუეყანისა განგებასა გრ. ხნძთ. იმ₂₅.

მოგიყვანა მან შენ: მოგიყვანნა მან

თქუენ: აწ თქუენ სიყვარულმან მოგიყვანნა აქა
გრ. ხნძთ. ობ₂₂.

მოგიყვანეს მათ შენ: მოგიყვანნეს მათ

თქუენ: გტანჯვიდენ თქუენ. და წინაშე მთავარ-
თა და მეფეთა მიგიყუანნეს თქუენ
ჩემთს აბო 48₂₀.

- განგაშიშულა მან შენ: განგაშიშულა
 მან თქვენ: განაძლიერნა იგინი უფროდს თქვენსა
 და განგაშიშულნა თქვენ წარტყ.
 იერ. ლღ₂₈.
- გაცთუნა მან შენ: გაცთუნნა მან თქვენ: მიუგო ამირ-მუმლმან და ჰრქუა: პავლე
 გაცთუნნა: მიუგო მონაზონმან და ჰრქუა:
 პავლე გუაცხოვნნა წარმართნი კიმ.
 168₃₉.
- დაგიცვა მან შენ: დაგიცვნა მან თქვენ: და დაგიცვნა თქვენ ღმერთმან
 წარტყ. იერ. ნზ₂₀.
- განგაძლო მან შენ: განგაძლნა მან თქვენ: განგაძლნა თქნ. თაფლითა. და თქნ
 ნიორისა მყრალისა გული გითქმედა
 [ქამად] ხელნაწ. № 19, 155₁¹.
- შეგიწყნარა მან შენ: შეგიწყნარნა მან
 თქვენ: შესწირენით სულნი და ჯორცნი თქუ-
 ენნი ქრისტეს... და შეგიწყნარნა ცეცხ-
 ლმან ღმერთებისამან სას. პოეზ. რმაქ.
- გიტსნა მან შენ: გიტსნნა მან თქვენ: ღმერთმან გიტსნნა თქვენ ტყუეობი-
 სა-გან მტერთაჲსა წარტყ. იერ. ნზ₆.
- გამოგირჩიე მე შენ: გამოგირჩიენ მე
 თქვენ: მიუგო მათ იჯ არა თქნ ათორმეტნი
 გამოგირჩიენ აღიშ. 169 ხ₁.
- გშევ მე შენ: გშვენ მე თქვენ: სახარებისა მის გნ მე გშვენ თქვენ
 ხელნაწ. № 1138, 61 რ.
- კონიუქტივი მეორე:
 წარგადგინონ მათ შენ: წარგადგინენ
 მათ თქვენ: წინაშე მსაჯულთა და მეფეთა წარგად-
 გინენ თქნ აღიშ. 93 ა₁.
- აღგავსოს მან შენ: აღგავსნეს მან
 თქვენ: ითხოვეთ მამისა ჩემისაგნ რი იგი არს
 ცათა შინა რა აღგავსნეს თქნ სული-
 თა წითა იოს. არიმ. 36₁₁.
- განგათავისუფლოს მან შენ: განგათავი-
 სუფლნეს მან თქვენ: უკვეთუ ძემან თქნ განგათავისუფლნეს
 აღიშ. 173 ა₁.
- გპოვოს მან შენ: გპოვნეს მან თქვენ: განემზადენით პასუხისა მიცემად. რაჲთა
 არა გპოვნეს თქვენ შიშუელნი წარტყ.
 იერ. ლე₇.
- მოგსრას მან შენ: მოგსრნეს მან თქვენ: ნუ უკუე. მოვიდენ. და მოგსრნენ. თქნ
 აღგასრულო მე შენ: აღგასრულნე მე
 თქვენ: კიმ. 35₂₇.
- დაგიტევეო მე შენ: დაგიტევენ მე თქვენ: ძვრ-ძვრად ტანჯვითა აღგასრულნე თქუ-
 ენ კიმ. 145₁₀.
- დაგიტევეო მე შენ: დაგიტევენ მე თქვენ: არა დაგიტევენ თქვენ ობლად წარტყ.
 იერ. მტ₇.

¹ ამ ხელნაწერში ამ რიცხვით ორი გვერდია აღნიშნული.
 13. არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა

განგიტევო მე შენ: განგიტევნე მე
თქუენ: არა სდ განშიშულებულნი განგიტევნე.
თქნ ცოცხალნი კონსტ. ჯსნა 183.

გყო მე შენ: გყვნე მე თქუენ: კულად მივწერო თვთ-მპყრობელისა: და
გყვნე თქნ მეგობარ კიმ. 110₁₂.

წარგიყვანო მე შენ: წარგიყვანნე მე
თქუენ: მერმე მოვიდე და წარგიყვანნე თქნ ჩემ
თანა აღიშ. 184 ხ₂.

მიგიშუა მე შენ: მიგიშუნე მე თქუენ: შვილნო! უკუეთუ მიგიშუნე ამას საქმე-
სა ზედა, პირველად სულთა თქუენთა
წაიწყმედთ ათონ. კრ. 38₃₁.

წარგწყმიდო მე შენ: წარგწყმიდნე მე
თქუენ: რ თქნცა წარგწყმიდნე. და იგიცა ცე-
ცხლითა დავწუა ხელნაწ. № 19, 161.

MO ჩუენ (სახელობ. ბრ.) აღწიშნულთა ზმნაში მ—ენ (→მ—ნ)ით:

ნამყო ძირითადი:

განმაახლა მან მე: განმაახლნა მან ჩუენ: და განმაახლნა ჩუენ პირველსავე სახესა
უხრწნელსა მოწყალებით სას. პოეზ.
ნ01₁₉.

დამაგო მან მე: დამაგნა მან ჩუენ: და დამაგნა ჩუენ თავსა თვსსა განდგო-
მილნი სას. პოეზ. ტიპ₇.

აღმადგინა მან მე: აღმადგინნა მან ჩუენ: აღდგა და თანა აღმადგინნა [ჩუენ]
სას. პოეზ. სპ0₇.
და აღმადგინნა ჩნ და გუეტყოლა
ესრმთ იოს. არიმ. 35₁₂.

აღმავსო მან მე: აღმავსნა მან ჩუენ: აღდგა ვითარცა ღმერთ არს და აღმა-
ვსნა [ჩუენ] სიხარულითა სას. პოეზ.
ბ1₁₆.

შემომკრიბა მან მიე: შემომკრიბნა მან
ჩუენ: სულიერად ჩუენ. მორწმუნენი. აწ შემო-
მკრიბნა წინაჲსწარმეტყუელმან დანიელ
სას. პოეზ. ნბ₂₈.

შემიპყრა მან მე: შემიპყრნა მან ჩუენ: შიშმან. და ძწოლამან. დიდმან. შემი-
პყრნა ჩნ კიმ. 29₂₆.

აღმირჩია მან მე: აღმირჩინა მან ჩუენ: ღმერთმან ზეციით გარდამოგავდო შენ.
და ჩუენ აღმირჩინა წარტყ. იერ.
ლმ₂₃.

შემრაცხა მან მე: შემრაცხნა მან ჩუენ: მან სისხლი თვისი ჩუენ-თვს დასთხია და
შვილად თვსად შემრაცხნა წარტყ.
იერ. კბ₃.

დამიტევა მან მე: დამიტევნა მან ჩუენ: დაუტევეთ ჩუენ ღმერთი და დამიტევნა
ჩუენ ღმერთმან წარტყ. იერ. კბ₂₇.

მყო მან მე: მყვნა მან ჩუენ: რ არალირსნი ესე ღირს მყვნა კიმ. 9₁₋₆

- მიყვანა მან მე: -მიყვანანა მან ჩუენ: სიხარულით შეგკწყუნარნა... შემიყვანანა და სენაკად აღმიყვანანა და ვყავთ ლო-
ცვაჲ კიმ. 165₁₁.
- განმაშიშულა მან მე: განმაშიშულნა
მან ჩუენ: განმაშიშულნა ჩუენ აქა სამოსელთა-გან
და საფასეთა წარტყ. იერ. ლბ₆.
- მიმცა მან მე მას: მიმცნა მან ჩუენ მას: ნაცელად პატივისა მიმცნა ჩუენ შეურა-
ცხებასა წარტყ. იერ. აბ₂₃.
- განმაცხოველა მან მე: განმაცხოველნა
მან ჩუენ: და ნაშობნი მოკლულთანი უკუდაემან
ღმერთმან განმაცხოველნა სას. პოეზ. სნ₁₂₉.
- განმწმიდა მან მე: განმწმიდნა მან ჩუენ: წყალთა შინა განიბანა ქრისტე და გან-
მწმიდნა ჩუენ სას. პოეზ. სზ₁₉.
- მომიგსენა მან მე: მომიგსენნა მან ჩუენ: რ სიმდაბლესა შინა ჩნსა მომიგსენნა
ჩნ ი. ბოლ. 56₁.
- განმაახლე შენ მე: განმაახლენ შენ ჩუენ: აღავსე სოფელი ნათლითა და განმაა-
ხლენ [ჩუენ] აღდგომისა მადლითა|
სას. პოეზ. ტლ₁₀.
- დამაგე შენ მე: დამაგენ შენ ჩუენ: რამეთუ დამაგენ ჩუენ. განდგომილი.
თავსა თვისსა სას. პოეზ. კდ₁₁.
- აღმადგინე შენ მე: აღმადგინენ შენ ჩუენ: შენ სძლე და დაეც ძალი მისი ჭუარ-
ცუმითა და ჩუენ აღმადგინენ სას.
პოეზ. სნ₁₂.
ვა იგინი წდა იქმნეს და ჩნცა აღმა-
დგინენ ვა მკუდარნი ი. ბოლ. 46₆.
- განმათავისუფლე შენ მე: განმათავისუ-
ფლენ შენ ჩუენ: ეგრეთვე აწ განმათავისუფლენ ჩუენ ცო-
ღვათა გან სას. პოეზ. ლე₁₇.
- შემკრიბე შენ მე: შემკრიბენ შენ ჩუენ: ვითარცა რაჲ მენავეთ მოძლუარმან პე-
ლოვანმან შემკრიბენ ჩუენ ყოველნი
სას. პოეზ. რლ₁₄.
- განმანათლე შენ მე: განმანათლენ
შენ ჩუენ: უქცეველად განამდიდრე სიგლახაკეჲ ჩუ-
ენი. სახიერ. და განმანათლენ დღეს ნა-
თლის ღებითა სას. პოეზ. სი₃₁₂.
- განმარინე შენ მე: განმარინენ შენ ჩუენ: არამედ წყალობითა შენითა განმარინენ
ჩუენ წარტყ. იერ. აძ₁₀.
ოწ განმარინენ ჩნ რ წარწყმდებით
ადიშ. 17 ა₁.
- მყავ შენ მე: მყვენ შენ ჩუენ: ნათელო წარუვალო. ღირს მყვენ ჩუენ
ნათელსა შენსა სას. პოეზ. ვთ₂₄.

- გამომიყვანე შენ მე: გამომიყვანენ
 შენ ჩუენ: განვლეთ ჩუენ ცეცხლი და წყალი და
 გამომიყვანენ (ბრძან. კილ.) ჩუენ განსა-
 სუენებელად შენდა წ ა რ ტ ყ . ი ე რ. ნს₂₀.
 ქუესკნელთა-გან ქუეყანისათა აღმომი-
 ყვანენ ჩუენ წ ა რ ტ ყ . ი ე რ. ლა₁₉.
- განმცაღე შენ მე: განმცაღენ შენ ჩუენ: განმცაღენ ჩუენ და გამომატურვენ ჩუენ
 წ ა რ ტ ყ . ი ე რ. ლა₁₉.
- დამიცავ შენ მე: დამიცვენ შენ ჩუენ: მეოხებითა წმიდისა კონსტანტისითა და-
 მიცვენ ჩუენ. მადიდებელნი შენნი
 ს ა ს. პ ო ე ზ. რშბ₇.
- მიმეც შენ მე მას: მიმცენ შენ ჩუენ მას: შეგცოდეთ. უფალო. და მიმცენ ჩუენ
 სწავლასა წ ა რ ტ ყ . ი ე რ. კს₁₃.
- განმაცხოველე შენ მე: განმაცხოველენ
 შენ ჩუენ: მოჰკალ დასაბამით გან მკლველი ჩუენი
 და განმაცხოველენ ნაშობნი მოკლულთა-
 ნი ს ა ს. პ ო ე ზ. რიბ₂₃.
- განწმიდე შენ მე: განწმიდენ შენ ჩუენ: და ბაგასა დადებითა განწმიდენ ჩუენ
 ს ა ს. პ ო ე ზ. ა₁₇.
- მიწყალებ შენ მე: მიწყალებ შენ ჩუენ: მიწყალებ ჩუენ, უფალო ა ბ ო 52₃₁.
- მომიგსენენ შენ მე: მომიგსენე შენ ჩუენ: მომიგსენენ სამწყსონნი შენნი გ რ.
 ხნძთ. ოზ₂₈.
- მივსენ შენ მე: მივსენენ შენ ჩუენ: საკვრველებითა შენითა. ქრისტე. მი-
 ვსენენ მტერთა გან შობითა ს ა ს. პ ო ე ზ.
 ტიბ₂₅.
 ეტყოდეს. ო რ მივსენენ ჩუენ რ წარ-
 ვწყმდებით ო თ ხ თ ა ვ ი 38₆.
- კონიუნქტივი მეორე:
- აღმავსოს მან მე: აღმავსნეს მან ჩუენ: უწორცოჲ იგი ვორციელ იქმნების
 დღეს... რაჲთა ჩუენ აღმავსნეს ს ა ს.
 პ ო ე ზ. ა₅.
- შემკრიბოს მან მე: შემკრიბნეს მან ჩუენ: რაჲთა უცხო ქმნული ესე სამოთხისა
 გან კუალად მუნვე შემკრიბნეს ს ა ს.
 პ ო ე ზ. ათ₁₁.
- განმანათლოს მან მე: განმანათლნეს
 მან ჩუენ: რაჲთა... განმანათლნეს წყლითა და სუ-
 ლითა წმიდითა ს ა ს. პ ო ე ზ. სნთ₂₆.
 ...მოსრული ჩუენ თუს. რაჲთა განმანა-
 თლნეს მკსნელმან ს ა ს. პ ო ე ზ. სიღ₂₄.
- შემინდოს მან მე: შემინდვნეს მან ჩუენ: ყო ს ლმერთმან წყალობაჲ... შემინდვნეს
 ყოველნი ცოდვანი ჩემნი ა თ ო ნ. კ რ.
 24₁₃.
- განმარინოს მან მე: განმარინნეს
 მან ჩუენ: რაჲთა განმარინნეს ჩუენ აღსა მას ჯ ო -
 ჯ ო ხ ე თ ი ს ა ს ა წ ა რ ტ ყ . ი ე რ. ლბ₂.

- განმწმიდოს მან მე: განმწმიდნეს
მან ჩუენ: თანახატ ვექმნნეთ... რაათა განმწმიდნეს
ოღდათა გან უცოლველმან ნათლის ლე-
ბითა სას. პოეზ. სიზ₂₇.
- შემიწყალოს მან მე: შემიწყალნეს
მან ჩუენ: გევედრებით. რაათა ევედრნეთ უფალსა
და შეიწყალნეს ჩუენ წარტყ. იერ.
- მიცნნას მან მე: მიცნნეს მან ჩუენ: მოვიდა მსახურებად შჯულისა მის. მის
მიერ მოკემულისა. რაათა მიცნნეს პირ-
ველთა უცხოთა სამსახურებელთა გან
სას. პოეზ. პზ₂₁.
- მაგო შენ მე: მაგნე შენ ჩუენ: რაათა... ზეცად აღამაღლნე... და კუა-
ლად მაგნე [ჩუენ] პირველთა საშუებელ-
თა სას. პოეზ. პღ₁₇.
- განმამდიდრო შენ მე: განმამდიდრნე
შენ ჩუენ: რაათა განმამდიდრნე დაგლახაკებულნი
ურჩებითა სას. პოეზ. პღ₁₂.
- აღმამაღლო შენ მე: აღმამაღლნე შენ ჩუენ: რაათა ზეცად აღმამაღლნე ურჩებით
დაცემულნი სას. პოეზ. სძ₆.
- მყო შენ მე: მყენე შენ ჩუენ: რაამეთუ ჯერ იჩინე განბანაჲ. უცოლვე-
ლო. რაათა წმიდა მყენე. მცსნელო. ცო-
ღვათა გან სას. პოეზ. სტ₁₂.
- მყოთ თქუენ მე: მყენეთ თქუენ ჩუენ: აწ გნებაეს. რაათა მყენეთ ჩუენ ჰურია
წარტყ. იერ. ძა₁₂.

MO ჩუენ (სახელობ. ბრ.) აღნიშნულია ზმნაში გუ — ენ (→გუ -- ნ)ით:
ნამყო ძირითადი:

- განმააზნაურა მან მე: განგუააზნაურნა
მან ჩუენ: ქრისტემან ჩუენ განგუააზნაურნა გრ.
ხნძთ. მ₂₇.
- ღამბადა მან მე: დაგუბადნა მან ჩუენ: ვითარმედ უფალი მოწყალე არს. და არა
დაგუბადნა ჩუენ წარტყ. იერ. ნ₁₂.
- გუეუმეს მათ მე: გუგუემნეს მათ ჩუენ: და გამოგუასხნეს ჩნ ყნი ქსს მორ-
წმნნი... და გუგუემნეს ცემითა არა
მცირედითა იოს. არიმ. გ₃₇.
- წარმავლინა მან მე: წარგუავლინა
მან ჩუენ: წარგუავლინა ჩნ ბერმან საჯმრისა-
თუს კიმ. 23₁₁.
- მომიკითხა მან მე: მოგკითხნა მან ჩუენ: მოწრაფედ მოგუეგება და მოწლედ მო-
გკითხნა კიმ. 165₁₁.
- შემკრიბა მან მე: შეგუკრიბნა მან ჩუენ: ბრძანებამან ქრისტემან შეგუკრიბნა
ღლეს გრ. ხნძთ. ოა₁₁.

- მაკურთხა მან მე: გუაკურთხნა მან ჩუენ: ჩნ დავეარდით პირსა ზა ჩნსა... და
მან გუაკურთხნა იოს. ა რ ი მ. 34₁₆.
- აღმაღალა მან მე: აღგუამაღლნა
მან ჩუენ: რამეთუ უფალმან აღგუამაღლნა ჩუენ
წ ა რ ტ ყ. ი ე რ. კბ₂₂.
- დამამდაბლა მან მე: დაგუამდაბლნა
მან ჩუენ: და ნაცვალად ამალღებისა დაგუამდაბლნა
ჩუენ წ ა რ ტ ყ. ი ე რ. კბ₂₄.
- განმანათლა მან მე: განგუანათლნა
მან ჩუენ: და განგუანათლნა წყალობით. გამოჩნდა
რამ კორცითა ქალწულისა გან სას.
პოეზ. მზ₁₆.
- აღმრაცხა მან მე: აღგურაცხნა მან ჩუენ: და რომელნი ესე ბარბაროზად წოდე-
ბულ ვიყვენით ელენთა მიერ უსწავლე-
ლობისათჳს და უმეცრებისა ჩუენისა,
მათთანავე აღგურაცხნა ათონ. კ რ.
284₁₀.
- განმარინა მან მე: განგუარინნა მან ჩუენ: ხოლო ლოცვამან ამის წმიდისამან მშჳ-
ლობით განგუარინნა ათონ. კ რ. 331₆.
- განმიტევა მან მე: განგვტევენა მან ჩუენ: ხოლო ეპისკოპოსმან ჳყონდიდელმან არა
განგვტევენა ათონ. კ რ. 320₁₀.
- მომიყვანა მან მე: მოგვყვანნა მან ჩუენ: და რლნი მეფობისა-გან სიგლახაყესა
შევრდომილ ვიყვენით მეფობადეე მოგვ-
ყვანნა კ ი მ. 11₂.
- შემიყუარა მან მე: შეგვყუარნა მან ჩუენ: და ონ ჩნმნ იჳ ქნ შეგვყუარნა ჩნ
სახისმეტყ. 11₂.
- მშუა მან მე: გუშვნა მან ჩუენ: კულად უქორწინებელმან მან სანათლო-
მან მეორედ გუშვნა კ ი მ. 11₁₂.
- მიმცა მან მე მას: მიგუცნა მან ჩუენ მას: და მიგუცნა ჩუენ ჳელსა მტერთა ჩუენ-
თასა წ ა რ ტ ყ. ი ე რ. მჳ.
- მაცხოვნა მან მე: გუაცხოვნნა მან ჩუენ: პავლე გუაცხოვნნა წარმართნი
კ ი მ. 169₁.
- შემიწყარა მან მე: შეგვწყნარნა
მან ჩუენ: სიხარულით შეგვწყნარნა და თქუა
კ ი მ. 165₃₁.
- განმწმიდა მან მე: განგუწმიდნა
მან ჩუენ: ქრისტემან ნათლის ღებითა განგუწმიდნა
ბწინკულისა გან ბრალთაჲსა სას.
პოეზ. ჳღ₂₀.
- მიგსნა მან მე: გვგსნნა მან ჩუენ: ვინმცა სადა გვგსნნა ჩუენ ესე ოდენთა
ჳირთაგან ა ბ ო 42₁₀.
- დამბადენ შენ მე: დაგუბადენ შენ ჩუენ: ნუ დამშვი. სახიერო. მონათა. შენთა...
რომელნი დაგუბადენ მიწისა გან სას.
პოეზ. სოღ₂₀.

- განმზარდეთ თქუენ მე: განგუზარდენით
 თქუენ ჩუენ: კრქჳან მამა-დედათა თჳსთა. ე^ა თ^ქნ
 ჩ^ნთჳს... დაშუერით და გ^რგუზარდენით
 ს ა ხ ი ს მ ე ტ ყ . 15₁₃.
- განმანათლე შენ მე: განგუანათლენ
 შენ ჩუენ: და განგუანათლენ ნათლის ლებითა შე-
 ნითა. მქსნელო ს ა ს . პ ო ე ზ . ს ლ ზ₂₀.
- დამიფარე შენ მე: დაგუფარენ შენ ჩუენ: ქალწულო. მარიამ მისითა მეოხებითა
 დაგუფარენ მგალობელნი შენნი ა ბ ო 51₃.
- მყავ შენ მე: გუყვენ შენ ჩუენ: შეისმინე ოხაჲ მისი და მკვლარ გუყვენ-
 სასუფეველსა ა ბ ო 51₂₅.
- მყავთ თქუენ მე: გუყვენით თქუენ ჩუენ: ქრისტ^სს სიყუარულისა თვის ქსენებულ
 გუყვენით ღირსთა შინა ლოცვათა გ რ .
 ხ ნ ძ თ . ა ლ ზ₂₃.
- განმიშორე შენ მე: განგვშორენ შენ
 ჩუენ: დაღაცათუ საწურთოსა ამას განგვშო-
 რენ. საუკუნოდ ნუ გნებაეს განშორებაჲ
 ჩუენი გ რ . ხ ნ ძ თ . ლ ზ₂₂.
- დამიციე შენ მე: დაგვციენ შენ ჩუენ: დაგვციენ ო^რ მოწყალებითა ქელისა
 შენისაჲთა კ ი მ . 52₃₅.
- მაცხოვნე შენ მე: გუაცხოვნენ შენ ჩუენ: ო^რ ივენ და გუაცხოვნენ ჩ^ნ ი . ბ ო ლ . 7₂₄.
- განმწმიდე შენ მე: განგუწმიდენ შენ
 ჩუენ: გუასხურე ჩუენ წყალი... და განგუწმიდენ
 ჩუენ ცოდვათა გან ს ა ს . პ ო ე ზ . რ მ₁₉.
- შემიწყალე შენ მე: შეგვწყალენ შენ
 ჩუენ: რომელი მოსლვად ხარ განსჯად სოფლი-
 სა. შეგვწყალენ ჩუენ ს ა ს . პ ო ე ზ . ს ო ზ .
- მომივსენე შენ მე: მოგვვსენენ შენ ჩუენ: ნუ დამივიწყებ ჩუენ. მადიდებელთა შენ-
 თა. მამაო. მოგვვსენენი წინაშე ღმრთისა
 ს ა ს . პ ო ე ზ . რ ა ზ₂₅.
- მივსენ შენ მე: გვვსენენ შენ ჩუენ: შეგუწმინდენ... და გვვსენენ ღიდისა კირი-
 საგან ა თ ო ნ . კ რ . 312₃₁.
- კ ო ნ ი უ ნ ქ ტ ი ვ ი მ ე ო რ ე :
- გამომზარდოს მან მე: გამოგუზარდნეს
 მან ჩუენ: მიუტეოთ ო^ა გ^ლის სიტყვ^ა ჩ^ნნი და
 მან გამოგუზარდნეს ჩ^ნ ი . ბ ო ლ . 22₁₂.
- დამანთქას მან მე: დაგუანთქენეს
 მან ჩუენ: უკუეთუ არა აღრე მოვკვლათ კაცო ესე
 დაგუანთქენეს ჩუენ ქ^ყანასა კ ი მ . 157₃₁.
- მტანჯოს მან მე: გუტანჯენეს მან ჩუენ: გუტანჯენეს ჩუენ სიცივითა და ყინელითა
 აქა. რაჲთა მუნ განმარინნეს ჩუენ ღრ^{კე}-
 ნისა-გან კბილთაჲსა წ ა რ ტ ყ . ი ე რ .
 ლ ზ₃.

- მყოს მან მე: გუყვენეს მან ჩუენ: რაათა მეოხებითა მათითა კეთილად განაგოს ჩუენიცა ესე ცხოვრებაჲ და არა პუებულ გუყვენეს ათონ. კრ. 513.
- მიმიყვანოს მან მე: მიგყვანნეს მან ჩუენ: შეგუეწიოს ჩნ. მცირესა ეშსა. ცხოვრებისა. ამის ამოხსასა: და მის თანა. მიგყვანნეს ჩნ კიმ. 377.
- შემაშინოს მან მე: შეგუაშინნეს მან ჩუენ: რა არა შეგუაშინნეს და გურცხუენოდინ ჩნ ჩუენებად მისა წყლულუებაჲ იგი ჩუენი ი. ბოლ. 828.
- შემიწყალოს მან მე: შეგყწყაალნეს მან ჩუენ: რაათა მოწყალე გუეჲქმნეს... და შეგყწყაალნეს ჩუენ აბო 5314.
- შემიწყნაროს მან მე: შეგყწყნარნეს მან ჩუენ: შევიმოსოთ. ძალი ქშსი და დაუთმოთ. სიკუდილსა. შეწუენითა მისითა. რა შეგყწყნარნეს. სასუფეველსა მისა კიმ. 3710.
- მიხილოს მან მე: გუხილნეს მან ჩუენ: ბრძანებაჲ გამოსრულ იყო, რაათა გარე ფილოპატსა გუხილნეს ათონ. კრ. 33427.
- მიტნანს მან მე: გუტნნეს მან ჩუენ: რა დატტნნეს ღონენი მტერისა ბოროტისანი აღძრულნი ჩნ ზა და გუტტნნეს მზაკუვარებათა მათათა-გან მრავალსახეთა კიმ. 564.
- მყო შენ მე: გუყვენე შენ ჩუენ: ვევედრებით... სახიერებასა შენსა... რაათა არა უგულებელს გუყვენე მონანი შენნი გრ. ხნძთ. ძღ18.
- განმარინოთ თქუენ მე: განგუარინნეთ თქუენ ჩუენ: ვესავ ღმერთსა, რომელ იოტოთ იგი უღმერთო სკლიაროსი და ჩუენ ჳირისაგან განგუარინნეთ ათონ. კრ. 1110.

88. განსაკუთრებული სინტაქსური მნიშვნელობა ენიჭება იმ შემთხვევებს, როდესაც ზმნაში წარმოდგენილია ორი MO: ერთი—მიცემითს ბრუნვაში (სულ ერთია, რომელი რიცხვისა) და მეორე—სახელობითს ბრუნვაში მრავლობითი რიცხვისა:

ნამყო ძირითადი:

დაჰკრა მან მას იგი: დაჰკრნა მან

მას იგინი: რომელმანცა მანქანებითა მისითა ჳელთა-მისთა ათნივე თითნი ნებთა მისთა ზე-და დაჰკრნა გრ. ხნძთ. ნძ16.

მოსთხოვეს მათ მას იგი: მოსთხოვენს

მათ მას იგინი: მაშინ მივიდეს მორწმუნენი ოწისანი და მოსთხოვენს მეფესა მას წწნი და პატიოსანნი ძუალნი მოწამისანი მის კიმ. 160₁.

წარაკუეთეს მათ მას იგი: წააკუეთ-

ნეს მათ მას იგინი: და ვა იგი ეტყოდა მგეტოა მათ მიეტვენეს მას ზა და წარაკუეთენეს ჰელნი მისნი კიმ. 156₁₃.

დაუმკვდრა მან მას იგი დაუმკვდრან

მან მას იგინი: რომელმან აღადგინა ქუეყანით გლახაკი და დავრდომილი და საყდარნი დიდებისანი დაუმკვდრან მას სას. პოეზ. 36₂.

მიანიქა მან მას იგი: მიანიქნა მან მას

იგინი: ვინ შემძლებელ არს სიტყვით აღწერად, რაჟოდენნი და რაჟბამნი სახელნი მიანიქნა მან საღმრთომან მადლმან ათონ. კრ. 338₇₀.

დაპართო მან მას იგი: დაპართან მან

მას იგინი: რომელმან სიბრძნით დაპართან ცანი უფსკრულთა სას. პოეზ. 121₁.

დაუმტკიცეს მათ მას იგი: დაუმტკი-

ცნეს მათ მას იგინი: რომელნიცა ადგილნი და სოფელნოსთხოვენს, ყოველნი ოქრობეჭდითა დაუმტკიცენს ათონ. კრ. 131₁.

უქმნეს მათ მას იგი: უქმნენს მათ

მას იგინი: ესე ვითარნი მსახურებანი ჰმსახურნეს და დიდნი საქმენი უქმნენს ათონ. კრ. 131₂.

მისცა მან მას იგი: მისცნა მან მას იგინი: მათ ჟამთა შინა ბერძენთა მეფემან ზე-

მონი ქუეყანანი დაევით კურაპალატსა მისცნა ათონ. კრ. 9₂₇.

მისცნა ბეკნი გუემად და ლაწუნი ყურიმლის ცემად ჩუენ ცოდვილთა თვის სას. პოეზ. სპ₂₇.

და შემდგომად მცირედთა დღეთა საბა განუტევა იშხანს და ორნი მოწაფენი მისცნა მას გრ. ხნძთ. 31₁₀.

და მისცნა საცმარნი უხუცებით სერაპ. 24₁₀.

მისცეს მათ მას იგი: მისცენს მათ

მას იგინი: და მაშინ მისცენს მეფეთა ზემონი ქუეყანანი საბერძნეთისანი კურაპალატსა ათონ. კრ. 11₂₀.

შესძინა მან მათ იგი: შესძინა მან

მათ იგინი: და მერმე შესძინა ზღვარნი არა მცი-
რელნი პრასტინთა მონასტრისა ჩუშნი-
სათა ათონ. კრ. 302₂₂.

მიანიჭე შენ მას იგი: მიანიჭენ შენ

მას იგინი: რომელმან სახედ ანაჲსა განჰკსენ ბერ-
წობაჲ სიონისაჲ და სამოელის წილ მი-
ანიჭენ შობად შვილნი ახლისა აღთქუმი-
სანი სას. პოეზ. სჴლ₂₀.

დაპრთე შენ მათ იგი: დაპრთენ შენ

მათ იგინი: რომელმან დაპრთენ ზესკნელნი წყალთა
ზედა სას. პოეზ. ჳზ₁₀.

მიეც შენ მას იგი: მისცენ შენ

მას იგინი: რ^ნ წყ^რილსა მას სიტყუანი შენნი მი-
სცენ კიმ. 200₁₄.

მიეცით თქუნ მათ იგი: მისცენით

თქუნ მათ იგინი: მისცენით ჯამლნი ფერჯთა მისთა
ი. ბოლ. 40₂.

აცუ შენ მას იგი: აცუენ შენ მას იგინი:

შრომითა ჯორცნი ჯუარს აცუენ და სუ-
ლითა ჰბრწყინაჲ სას. პოეზ. რიშ₁₈.

მიგითხრა მან შენ იგი: მიგითხრა

მან შენ იგინი: ღუაწლნი იგი მაღლისა მის კაცისანი
მიგითხრა თქუენ ათონ. კრ. 340₃₅.

გიჩუნა მან შენ იგი: გიჩუნა მან

შენ იგინი: რომელმანცა გიჩუნა სიმართლისა იგი
გზანი სას. პოეზ. ოზ₂.

აღგიხილა მან შენ იგი: აღგიხილა

მან შენ იგინი: რ^ა აღგიხილა თვალნი შენნი აღიშ.
175 ა₂.

დამბანა მან მე იგი: დამბანა მან

მე იგინი: დამბანა ფერჯნი ჩემნი და თმითა თვისი-
თა წარმგონა ი. ბოლ. 14₂₆.

მომიტევა მან მე იგი: მომიტევა

მან მე იგინი: ვერ ძალ უც უკუეთუ შეუვრდე მას: თუ-
მცა არა მომიტევა ცოდვანი ჩემნი
ი. ბოლ. 37₁.

ნომცა მან მე იგი: მომცა მან მე იგინი:

აჲ ესერა მე და ყრმანი რ^{ნი} მომცა მე
ღ^ნ კიმ. 47₃₂.

ნომიპყართ თქუნ მე იგი: მომიპყრე-

ნით თქუნ მე იგინი: ჰქრისტეს-მოყუარენო. მომიპყრენით სა-
სმენელნი თქუნენი წარტყ. იერ. ა₁₂.

აღმისუბუქე შენ მე იგი: აღმისუბუქენ

შენ მე იგინი: ო^რ ი^ვ ქ^ე აღმისუბუქენ მწარენი ესე
გუემანი კიმ. 49₂₁.

- მომიტევე შენ მე იგი: მომიტევენ შენ
 მე იგინი: ო^რ უკუეთუ ჯერ არს მომიტევენ მე
 შეცოდებანი ჩემნი ი. ბოლ. 55₁₂.
- შემაშვრეთ თქვენ მე იგი: შემაშვრე-
 ნით თქვენ მე იგინი: არამედ აწ გვეედრები, შემაშვრენით მე
 ცრემლნი ჩემნი ათონ. კრ. 342₃.
- ღამიტევა მან ჩუენ იგი: ღაგატევნა მან
 ჩუენ იგინი: ესე ყოველნი აღწერით ღაგატევნა ათ-
 ონ. კრ. 299₁₆.
- მოგუმადლუ შენ ჩუენ იგი: მოგუმა-
 დლენ შენ ჩუენ იგინი: და ზეცისა ნიჰნი მოგუმადლენ ჩუენ
 სას. პოეზ. რლმ₄.
- განგვმარტე შენ ჩუენ იგი: განგვმარ-
 ტენ შენ ჩუენ იგინი: და დაფარულნი საიდუმლონი განგვმარ-
 ტენ სას. პოეზ. რლზ₁₆.
- მოგვტევე შენ ჩუენ იგი: მოგვტევენ
 შენ ჩუენ იგინი: განანათლენ გონებანი ჩუენნი და მოგვ-
 ტევენ ბრალნი მორწმუნეთა შენთა სას.
 პოეზ. სპზ₂₂.
- ნამყო ჩეეულეებითი:
- აღვვდგინის მან ჩუენ იგი: აღვვდგინ-
 ნის მან ჩუენ იგინი: და კუალად მუნ აღვვდგინნის ღმერთმან
 მოურნენი ათონ. კრ. 64₁₂.
- კონიუნქტივი მეორე:
- მოგმადლოს მან შენ იგი: მოგმადლნეს
 მან შენ იგინი: უკუეთუ ყ^რლითა გულითა გრწმენეს ო^რ
 ი^ვ ჯ^შ მოგმადლნეს ყ^რლნივე შეცოდე-
 ბანი შენნი კიმ. 155₂₇.
- მოგიტეოს მან შენ იგი: მოგიტეენეს
 მან შენ იგინი: უკუეთუ მიუტეენეთ კაცთა შეცოდებანი
 მათნი მოგიტეენეს თქუენცა მამამან
 თქ^ნმან აღიშ. 13ა₂.
- მიმტაცოს მან მე იგი: მიმტაცნეს მან
 მე იგინი: და არავინ მიმტაცნეს იგი ჰელთაგან
 ჩემთა აღიშ. 177 ბ₁.
- ღამბანო შენ მე იგი: ღამბანნე შენ
 მე იგინი: პრქუა მას პეტრე არა ღამბანნე ფერჯნი
 ჩემნი ო^რკე აღიშ. 183 ა₂.
- აღმიხილო მე შენ იგი: აღმიხილნე
 მე შენ იგინი: ხ^რ მან ჰ^ქა ო^რ ო^რა აღმიხილნე თვალნი
 აღიშ. 144 ა₂.
- ღაგბანო მე თქუენ იგი: ღაგბანნე
 მე თქუენ იგინი: უკუეთუ მე ღაგბანნე ფერჯნი თქ^ნნი
 აღიშ. 183 ბ₁.

მოგიტხრა მე თქვენ იგი მოგიტხრნე

მე თქვენ იგინი: ამის ნეტარისა კაცისა სიტყუაანი ლმო-
ბიერნი და ცრემლნი მჭურვალენი ცრემ-

მიგცე მე შენ იგი: მიგცნე მე შენ

ლით მიგიტხრნე ათონ. კრ. 344^ა.
იგინი: და მიგცნე შენ კლიტენი სასუფეველისა
ცათაასანი აღიშ. 35 ბ₁.

89. თუ MO სახელობითის ბრუნვისა -ებ-'ითარის ნაწარმოები, ზმნაში არ
აღინიშნება, ანუ: ებ'იანი (მრავლ.) ზმნას ვერ ითანხმებს; ეგვევ ითქმის იმავე
ბრუნვით გადმოცემულ MS-ზედაც (იხ. ქვ.):

ნამყო ძირითადი:

გამოაბა მან ლამპრი მას: გამოაბა მან

ლამპარები მას: ლამპრები ყოველთა კულებსა გამოაბა-
გრ. ხნძთ. ოც₆.

წარმოდგა მან ქუაბი: წარმოდგა მან

ქუაბები: წარმოდგა ქუაბები დიდ-დიდები სავსე
ცერცუითა ხელნაწ. № 2251, 20 რ.

მოჰგუარეს მათ მას ყრმა: მოჰგუარეს

მათ მას ყრმები: მაშინ მოჰგუარეს მას. ყრმები. რამცა კე-
ლი დასდვა. მათ ოთხთავი 107₁₀.

დადგეს მათ ფილაკავანი: დადგეს მათ

ფილაკავნები: და დადგეს ფილაკავნები მას-ზედა
წარტყ. იერ. იმ₂₅.

მიითულა მან წიგნი: მიითულა მან

წიგნები: იხილა რაჲ იგი კურაპალატმან, ფრიად
განიხარა და წიგნები მეფეთაჲ მიითულა
ათონ. კრ. 11₂₁.

შეკრიბე მე ფიქალი და ქვა: შეკრიბე

მე ფიქლები და ქვები: შეკრიბე ფიქლები და ქვები და დავ-
ბურე იგი ხელნაწ. № 1104, იმ რ.

შეკრიბეს მათ ნათესავი: შეკრიბეს მათ

ნათესავები: და შეკრიბეს მის ზა ნათესავები [იგი]
ყრი ოთხთავი 171₂₁.

შეკრიბა მან თავი: შეკრიბა მან თავ-

ვები: განსრულდა კლებული მათი: და შეკრი-
ბა თავები საღმრთოთა მათ სასწაულ-
თაჲ კიმ. 105₁₀.

მოსრა მან ვენაჭი: მოსრა მან ვენაჭები: მოსრა ვენაჭები მათი და ლელოანი მა-

თი ხელნაწ. № 38, 155 v.

ჰკითხეს მათ იგავი მას: ჰკითხეს მათ

იგავები მას: რაჲჟამს უკვე იყო მარტოდ ჰკითხეს
მას რ'ლ იყვნეს გარემოჲს მისსა ათორ-
მეტითურთ იგავები იგი აღიშ. 71 ა₁.

- შეკმუსრე შენ თავი: შეკმუსრე შენ
 თავები: შენ შეკმუსრე თავები ვეშაპისაჲ წყალ-
 თა ზელა სას. პოეზ. სპმთ.
- დაამტუა მან ტაბლა: დამტუა მან ტა-
 ბლები: და ტაბლები იგი თესლის მოფარდულ-
 თაჲ დაამტუა აღიშ. 44 ხჲ.
- შეუმზადეს მათ მას საფლავი: შეუმზა-
 დეს მათ მას საფლავები: ხ^ნ ს^ნათა დბ^ლები საფლავები შეუმზა-
 დეს თავთა თვსთა ხელნაწ. № 1104
 რმე რ.
- პოა მან კურკელი: პოა მან კურკლები: და პოა კურკლები და კუმაში ხელ-
 ნაწ. № 1104, რმზ v.
- პოვეს მათ ნიში: პოვეს მათ ნიშები: პოვეს ნიშები და სასწაულები უწყებუ-
 ლი დიდისა მისგან მოძღურისა სე-
 რაპ. 94.
- წარიპარა მან წიგნი: წარიპარა მან
 წიგნები: წარიპარა წიგნები მისი და...ვერ პოა
 წიგნები იგი ხელნაწ. № 1104 რმზ v.
- მოართუეს მათ მას ყრმა: მოართუეს
 მათ მას ყრმები: მაშინ მოართუეს მას ყრმები რამცა ტე-
 ლი დასდვა მათ აღიშ. 41 ა1.
- დაისწავლა მან წიგნი: დაისწავლა მან
 წიგნები: ოდეს მოიწიფა ყრმაჲ იგი. მისცეს სა-
 მოძღუროდ და დაისწავლა ყ^რი წიგნები
 და ყ^რი სწავლაჲ სიბრძნისაჲ კიმ. 161,17.
- აღაფრინვა მან სირი: აღაფრინვა მან
 სირები: იწყო ტელთა ურთი-ერთას შეტყუელებ-
 ბაჲ და აღაფრინვა სირები იგი წ^ე მათ
 ყ^რლთასა კიმ. 115,14.
- აღაშშნეს მათ სენაკი: აღაშშნეს მათ
 სენაკები: პოვენეს ორნი ადგილნი სამონასტრედ
 და აღაშშნეს სენაკები ორგანვე გრ.
 ხნძთ. ლმ314.
 ვიდრემდის აღაშენეს გოდლები გარე-
 მოჲს ქალაქისა წარტყ. იქრ. იმ24.
 და უდაბნოსა ადგილსა სენაკები უშე-
 ნეს ათონ. კრ. 22,11.
- მისცა მას წიგნი: მისცა მან მას
 წიგნები: ვითარცა მოვიდა, მისცა წიგნები თვთო-
 ეულად, ვითარცა აქუნდა ბრძანებაჲ
 ათონ. კრ. 919.
 ყოველთა უდაბნოთა თანწარსცა კე-
 რეონები და შეუთუალა დღშ იგი გრ.
 ხნძთ. ომ229.
 თორნიკ კურაპალატისა და თავისა წი-
 გნები მეფეთა წინაშე წარსცა ათონ.
 კრ. 1128.

- დაწერეს მათ წიგნი: დაწერეს მათ წი-
გნები: წარავლინეს ძმაჲ ერთი და მიუწერეს
წიგნები ათონ. კრ. 21₃₀.
და ესრეთ წიგნები ვედრებისაჲ დაწე-
რეს კურაპალატსა თანა ათონ.
კრ. 11₂₀.
- მოწუა მან ქალაქი: მოწუა მან ქალაქები: და ქალაქებში იგი მათი მოწუა ცეც-
ხლითა ოთხთავი 126₁₅.
- განვაწესჲ მე სახელი: განვაწესჲ მე
სახელები: სახელები თულთაჲ ამით განვაწესჲ, და
დავწერჲ თულთაჲ 48₆.
- განაწყო მან ქვა: განაწყო მან ქვები: განაწყო ყლი იგი ქვები და მარგალი-
ტები ხელნაწ. № 1104, რ3 v.
- მოწყვდა მან ყრმა: მოწყვდა მან ყრმები: და წარავლინნა. და მოწყვდა ყი ყრმე-
ები. ბეთლემისაჲ ოთხთავი 7₁.
- იხილა მან პირი: იხილა მან პირები: რჳს იხილა პირები იგი. მათი. და
რკმლები. ჳდილები კიმ. 38₁₄.
და იხილა მუნ მგოსნები და ერი კრე-
ბული. და შფოთი ოთხთავი 44₆.
და ვრ იხილეს. რტოები იგი. შეურაცხ
ყვეს კიმ. 41₂.
- დაჰჳსნეს მათ ხატი: დაჰჳსნეს მათ ხა-
ტი: სადა დაჰჳსნეს ხატები იგი ხელნაწ.
№ 1104, რ0ე r.
- ნამყო ჩვეულეებითი:
- მოვიგით ჩუენ წიგნი: მოვიგით ჩუენ
წიგნები: რ წიგნები ამისთჳს მოვიგით ხელ-
ნაწ. № 1104, რლ3 v.
- შეკრიან მათ ტკრთი: შეკრიან მათ
ტკრთები: შეკრიან [მათ] ტკრთები მძიმე და ძნიად
სატკრთველი აღიშ. 49 a₁.
- იოტის მან ათასი: იოტის მან ათასები: ვრ იგი ერთმან იოტის ათასები
კონსტ. ჳსნა 24₁₂.
- წარიჳციის მან ბევრი: წარიჳციის მან
ბევრები: და ორმან წარიჳციის ბევრები კონსტ.
ჳსნა 24₁₂.
- უწყის მან სახელი: უწყის მან სახე-
ლები: რნ იგი უწყის ყლთა სახელები მნ იც-
ნის ჩნნიცა ხელნაწ. № 1104, იშ v.
- კონიუენქტივი მეორე:
- მითხრან მათ მე სახელი: მითხრან მათ
მე სახელები: ვევედრე უკუე რა მითხრან სახელები
მთი ხელნაწ. № 1104 კდრ.

შემუსროს მან თავი: შემუსროს მან
თავები: ლ-ნ შემუსროს თავები მტერთა თვსთაჲ
თხემით თმით-რთ ხელნაწ.
№ 38, 100 v.

დაასრულოთ თქვენ ქალაქი: დაასრუ-
ლოთ თქვენ ქალაქები: ამენ გეტყვ თქვენ. ვერ დაასრულოთ.
ქალაქები ისრამლისაჲ. ვ-დმ მლ კაცისაჲ
მოვიდეს ოთხთავი, 50₁₇.

აღვიდოთ ჩუენ რტო: აღვიდოთ ჩუენ
რტოები: აწ ყრმათა თანა აღვიდოთ რტოები ზე-
თის ხილისაჲ ხანმეტი მრავალ-
თავი 134₁₁.

90. სახელობითი ბრუნვა მრავლობითი რიცხვისა ასეთს შემთხვევაში
აღუნიშენელი იმიტომ კი არ რჩება, რომ იგი MO-ს წარმოადგენს, არამედ
იმიტომ, რომ ებ'-სუფიქსით არის წარმოცხული; ამ -ებ' სუფიქსით ნაწარმო-
ები სახელობითი ზმნაში ვერავითარ ცვლილებას ვერ იწვევს მაშინაც, როცა
იგი MS-ია და არა MO:

აწმყო:

(აღწერილ) არს სახელი: (აღწერილ) გიხაროდენ, რაჲმეთუ სახელები თქვე-
არს სახელები: ნი აღწერილ არს ცათა შინა სერაპ. 1₁₅.
წ ათორმეტთა მათ მოციქულთა. სახე-
ლები ესე არს ოთხთავი 46₂₆.
რომელთა სახელები აღწერილარს წიგნ-
სა მას ცხორებისასა ათონ. კრ. 1₁₇.
და მრავალსა მას სოფლებსა ცხრანი მე-
ფენი არიან. და ესე სახელები არს სო-
ფლებისაჲ მის და ნათესავისაჲ მათ
თუალთაჲ 28₂₇.
რ სახელები მათი ესე არს ხელნაწ.
№ 19, 161.

არს ქალაქი: არს ქალაქები: და არს ქალაქები იგი და ადგილები²სა-
ბრძანებულად ქრისტეს მსახურისაჲ ონთა
მეფისაჲ აბო 19₁₁

მუნ არს საფლაავი: მუნ არს საფლაავები: საგოდებელი ეწოდების რ-მუნ არს
საფლაავები [კაცთა მის ქა]ლ-ქისათაჲ
ხელნაწ. № 19, 426.

აქუნ მათ სახე: აქუნ მათ სახეები: და აქუნ ჳელთა მათთა სახეები კერპე-
ბისაჲ და კუერთხები კიმ. 105₂₃.

ნამყო უსრული:

აქუნდა მათ რტო...: აქუნდა მათ რტოები...: იგინი... მოვიდეს... და ჳელთა მათთა აქუნდა. რტოები. ბაჟაჟსაჟ კიმ. 35ჟ.

ძმათა აქუნდა საწჳმარი: ძმათა აქუნდა და რომელთა ძმათა აქუნდა საწჳმარე-საწჳმარები: ბი, მოლხინებით შთამოვიდეს მონასტ-რად ათონ. კრ. 34ჟ.

აქუნდა უძლური: აქუნდა უძლურები: რავდენტა აქუნდა უძლურები იგი თი-თო სახეთაგან სენტა მოიყვანნეს [იგინი] მისა აღიშ. 111 ბჟ.

მოვიდოდა ხარჳა: მოვიდოდა ხარჳები: და მოვიდოდა ხარჳებიცა მეფისა აგრი-ჰაჟსი პეტრჳსა ხელნაწ. № 19, 161.

ითჳუმოდის სახელი: ითჳუმოდის სახე-ლები: ჰგონებდეს თუ ამათ შრ. ითჳუმოდის სახელები შთი ხელნაწ. № 1104, რწმ რ.

ჰყვანდა ყრმა მათ: ჰყვანდა ყრმები მათ: მოუტდა მას ერი მრავალი. რლთა ჰყვანდა მათ თანა. მკელობლები ბრმები ყრუნი ჳუეწარმძრომელნი და სხუანი მრავალნი ოთხთავი 87ჟ.

ნამყო ძირითადი:

დაემორჩილენ სული: დაემორჩილენ სულები: „სულები წინაჟსწარმეტყუელთაჟ წინაჟს-წარმეტყუელთა დაემორჩილენ“ ო გრ. ხნძთ. ჟ11.

ესმა იგავი მათ: ესმა იგავები მათ: და ვრ ესმა მღდელთ მოძღუართა მათ და ფარისეველთა იგავები იგი მისი გუ-ლის ჳმა ყვეს აღიშ. 45 ბჟ.

აღფრინდა სირი: აღფრინდა სირები: და რლ იგი სირები აღფრინდა წარვი-დეს წივილით კიმ. 11516.

იყო ლამჰარი, ფინიკი...: იყო ლამჰ-რები, ფინიკები...: და იყო კულებსა მათსა ლამჰრები აღ-ნთებული იბოლიტე მმ1. რ იყო ფინიკები... და...შს შთსა იყო მურტიცა: და სნჟ სურნელები ნერგები ხელნაწ. № 1104, 107 რ.

გამოტდა სული: გამოტდა სულები: უბრძანა მათ და გამოტდა სულები იგი არა წმიდები და შეტდა ღორებსა მას აღიშ. 73 აჟ.

დაქმა წყარო: დაქმა წყაროები: მდინარეცა მოაკლდა და წყაროები და-
ქმა კ ი მ. 319₁₃.

კონიუნქტივი მეორე:

აღმოივსოს ტევანი: აღმოივსოს ტევნები: ყლი ტევნები აღმოივსოს აღი შ. 108₂.
შეკრბეს ორბები: რ სადაცა მძორი იყოს. მუნცა შეკრბეს-
ორბები ოთხთავი 143₁₇ (აღი შ. 52_{h1}).

აღესრულოს წიგნი: აღესრულოს წი-
გნები: და ვითარმე აღესრულოს წიგნები იგი
აღი შ. 59 ა₂.
რ აღესრულოს წიგნები იგი წინაწარ-
მეტყუელთაა აღი შ. 97 b₁.

ნამყო სრული და წინარეწარსული:

დამიკლავს ზუარაკი მე: დამიკლავს
ზუარაკები მე: აბა ესერა პური ჩემი დამიმზადებებს
ზუარაკები ჩემი და უსხები ჩემი და-
მიკლავს აღი შ. 47 a₁.

მოვევაკრა თუალი მას: მოვევაკრა თუა-
ლები მას: ვლ ვაქარს[ა] ვისმე მოვევაკრა. თუალები
მრავლისა სასყიდლისაა ხელნაწ.
№ 1104, რე რ.

ემოსა ხალენი მას: ემოსა ხალენები მათ: ძმანი... შუენიერნი ხილვითა: რლთა ემო-
სა ხალენები ხელნაწ. № 1104, 107 v₁.

აღმოეწადა მახული მათ: აღმოეწადა
მახულები მათ: შემოვიდეს ვა მჭეცნი. ბოროტნი. და
აღმოეწადა მახულები... მათი. და შეიპ-
ყრეს კ ი მ. 38₉.

-ებ'იანი სახელობითი შეიძლება ზმნაში აღნიშნულიც იყოს, როგორც MS-იც, ისე MO-იც: ზუარაკები ჩემი. და უსხები ჩემი დაკლულ არიან: ოთხთავი 126₂... გარდავიხილენით გუამები იგი. მწმთაა: კიმ. 42₉; მაგრამ ასეთი შემთხვევები ისე იშვიათია, რომ აქ, აღწერითი ანალიზის დროს, შესაძლებლად მიგვაჩნია მასზე არ შევჩერდეთ. ეგევე ითქმის იმ შემთხვევათა შესახებ, როდესაც -ნ'იანი სახელობითი აღუნიშვნელი რჩება: გა-ნიმზადეს. თავნი. მათნი. ბრძოლად: კიმ. 41₁₈. ამ მოვლენათა ახსნა მოცემულია ჩვენ წერილში: „რით არის წარმოდგენილი სახელობ. ბრუნ. MO-ის მრავლობითობა ძველი ქართულის ზმნაში?“ ამ წერილის შესახებ იხ. ზემოთ, გვ. 189, შენიშვ.

¹-ებ'იანი სახელობითის ის მაგალითები, რომელიც ამოღებულია ხელნაწ. № 1104-დან, ვადმოძეა კოლ. ვარ. თოფურიამ, რისთვისაც მას გულითად მადლობას ვუძღვნი.
14. არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა

4. მართივი წინადადების შედგენილობა და მემანიჟი

მ1. სამივე ტიპის ზმნები, მათთან დაკავშირებული სახელთა ბრუნვები და სახელთა კვალიფიკაცია ზმნის თვალსაზრისით (MS, MO) შემდეგს ტაბულებს იძლევა:

ტაბულა I: ზმნები და MS, MO

I. ზმნა აბსოლუტურ-გარდაუვალ: MS სახელობითს ბრუნვაშია დროთა ყველა ჯგუფში (MO არა გვაქვს): დგას, კუდების, მხიარულდების, განკაცნების იგი.

II. ზმნა რელატიურ-გარდაუვალ: MS სახელობითს ბრუნვაშია დროთა ყველა ჯგუფში: იგი სუდგას, სუკუდების მას, MO კი მიცემითს ბრუნვაშია დროთა ყველა ჯგუფში: იგი სუდგას, სუკუდების მას; იგი მოსუკუდა მას...

III. ზმნა რელატიურ-გარდამავალ:

დროთა პირველ ჯგუფში MS სახელობითს ბრუნვაშია¹: იგი სპოებს, სქლავს, სთხოვს მას მას... MO კი—მიცემითს ბრუნვაშია: იგი სქლავს, სპოებს, სთხოვს მას (მას)...

დროთა მეორე ჯგუფში MS მოთხრობითს ბრუნვაშია: მან კლა, ჰოვა, სთხოვა მას იგი, MO კი, თუ მხოლოდ ერთია, სახელობითს ბრუნვაშია: მან კლა, ჰოვა იგი. თუ ორი MO-ია, ერთი მიცემითს ბრუნვაშია,—ბრუნვაუცვლელი MO მან სთხოვა მას იგი, მეორე კი სახელობითშია,—„ბრუნვაცვალეზადი მეორე MO“: მან სთხოვა მას იგი...

დროთა მესამე ჯგუფში MS სახელობითს ბრუნვაშია: იგი სუ-ჰოვიეს, სუკლავს, სუთხოვიეს (მისდა) მას; იგი სუჰოვა, სუკლა, სუთხოვა (მისდა) მას; იგი სუჰოვოს, სუკლას, სუთხოვოს (მისდა) მას,—MO კი მიცემითს ბრუნვაშია: იგი¹ სუჰოვიეს, სუკლავს, სუთხოვიეს (მისდა) მას; იგი სუჰოვა, სუკლა, სუთხოვა (მისდა) მას; იგი სუჰოვოს, სუკლას, სუთხოვოს (მისდა) მას.

ტაბულა II: MS-ისა და MO-ის ბრუნვები—ზმნების მიხედვით

MS: ა) სახელობითს ბრუნვაშია:

1. აბსოლუტურ-გარდაუვალ ზმნებთან დრო-კილოთა ყველა ჯგუფებში: იგი კუდების, იგი მოკუდა, იგი მომკუდარ არს.
2. რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებთან დრო-კილოთა ყველა ჯგუფში: იგი სუდგას მას; იგი სუკუდების, მოსუკუდა მას.
3. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა პირველს ჯგუფში: იგი სქლავს მას; იგი სთხოვს მას მას.

¹ ი ცის, უ წყის მან იგი: აქ აწნოსთან MS მოთხრობითშია, MO—სახელობითში: მათ განსაკუთრებული ისტორია აქვთ: დაბოლოება და MS-ის, MO-ის ბრუნვა ცხადყოფენ მათს სდა-ურობას: იხ. ა. შანიძე: „არედიქსები“, გვ. 6, შენ. 1.

4. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დროთა მესამე ჯგუფში: იგი ხუკლავს მას, იგი ხეკლა მას, იგი ხეკლას მას.
- ბ) მოთხრობითს ბრუნვაშია:
  1. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა მეორე ჯგუფში: მან კლა იგი; მან ხსოვია მას იგი¹.
- MO: ა) მიცემითს ბრუნვაშია:
  1. რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებთან დრო-კილოთა ყველა ჯგუფში: იგი ხუდგას მას; იგი ხუკუდების მას; იგი მოხუკუდა მას.
  2. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა პირველ ჯგუფში: იგი ხკლავს მას; იგი ხ-ხსოვს მას (მას).
  3. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა მეორე ჯგუფში, თუ MO ბრუნვაუცვლელია: მან ხსოვია მას იგი; მან დან-უ/ა-კლა მას იგი; მან ხაკლვევინა მას იგი.
  4. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დროთა მესამე ჯგუფში: იგი ხუკლავს მას; იგი ხეკლა მას; იგი ხეკლას მას.
- ბ) სახელობითს ბრუნვაშია:
  1. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა მეორე ჯგუფში (თუ ერთი MO-ია—ყოველთვის, თუ ორი MO-ია—ბრუნვაუცვლელადი MO): მან კლა იგი; მან ჰოვია იგი; მან ხსოვია მას იგი.

ტაბულა III: სახელთა ბრუნვები და MS და MO ზმნების მიხედვით

1. სახელობითი ბრუნვა:
  - ა) MS-ია: 1. აბსოლუტურ-გარდაუვალ ზმნებთან დრო-კილოთა ყველა ჯგუფში: იგი დგას; იგი კუდების, იგი მოკუდა, იგი მომკუდარ არს.
  2. რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებთან დრო-კილოთა ყველა ჯგუფში: იგი ხუკუდების მას; იგი მოხუკუდა მას.
  3. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა პირველსა და მესამე ჯგუფში: იგი ხკლავს, ხპოებს მას; იგი ხუკლავს, ხეკლა, ხეკლას მას.
  - ბ) MO-ია: 1. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა მეორე ჯგუფში: მან კლა იგი; მან ჰოვია იგი.
  2. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან (თუ ორი MO-ია)—ბრუნვაუცვლელადი „მეორე MO“: მან ხსოვია მას იგი.
2. მოთხრობითი ბრუნვა: MS-ია რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა მეორე ჯგუფში: მან კლა იგი; მან ჰოვია იგი; მან ხსოვია მას იგი.
3. მიცემითი ბრუნვა: MO-ია 1. რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებთან დრო-კილოთა ყველა ჯგუფში: იგი ხუდგას მას; იგი ხუკუდების მას; იგი მოხუკუდა მას.

¹ იმეფა, იხარა მან და მაგეაურები ცალკე არ გამოყენით. რ. დვანაც ესა: გარდ-ნავალი ზმნის: იმეფებს, იხარებს თავისს (და არა მეფობს, ხარობს) ნამყო ძირითადი. გარდაუვალ ზმნებს ხარობს, მეფობს ნამყო ძირითადის ჯგუფში ნასესხები აქვს გარდ-მავალი ზმნის ფორმა ისევე, როგორც აბსოლუტურ-გარდაუვალი საშუალო ვერის არს ზმნის იმეფე ნამყო ძირითადში ნასესხები აქვს იყო, ენებითის ფორმა.

2. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა პირველს ჯგუფში: იგი სკლავს მას; იგი სთხოვს მას (მას).
3. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა მეორე ჯგუფში, თუ ზმნას ორი MO აქვს,—ბრუნვაუცვლელი MO: მან სთხოვა მას იგი; მან სუ/აკლა მას იგი; მან ხაკლევინა მას იგი.
4. რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა მესამე ჯგუფში: იგი სუკლავს მას; იგი სეკლა მას; იგი სეკლას მას.

წარმოდგენილ ტაბულებში მოცემულია მარტივი წინადადების სქემა შედგენილობის მხრივ. აპოლონიოს დისკოლოსისა და ბუდე-დერჟავინის თვალსაზრისზე მდგომი აქ დასვამს წერტილს და ამოწურულად ჩათვლის მარტივი წინადადების პრობლემას ძველს ქართულში. ჩვენთვის კი ეს არის აუცილებელი წინა-საფეხური და მხოლოდ შემზადება წმინდა სინტაქსური ნაწილისათვის. თავი და თავია, როგორც უკვე ითქვა ზემოთ, სინტაქსის საგნისა და მიზნის განსაზღვრისას, არა შედგენილობა, არამედ მქანიზმი. როგორია წინადადების მექანიზმი ძველს ქართულში? ანუ კონკრეტულად: როგორია ზმნისა და სახელთა ურთიერთობა ძველი ქართულის შესიტყვებაში?

სამი ტიპის მარტივი წინადადება ჩვენ წინ; ამ ტიპებს განასხვავებს ზმნა-შემასმენელი.

პირველში ზმნა—აბსოლუტურ-გარდაუვალა (დგას, კუდების); მეორეში—რელატიურ-გარდაუვალა (ხუდგას, სუკუდების, სევედრების); მესამეში—რელატიურ-გარდამავალა (სკლავს, სჰოებს, სთხოვს).

პირველი ტიპი ასეთი შედგენილობისაა: ზმნის პიროვანი ფორმა პლუს ერთი სახელი სახელობითს ბრუნვაში (MS): დგას იგი; კუდების იგი... მოკუდა იგი...

მეორე ტიპის შედგენილობა ასეთია: ზმნის პიროვანი ფორმა პლუს ერთი სახელი სახელობითს ბრუნვაში (MS) და მეორე სახელი მიცემითს ბრუნვაში (MO): ხუდგას იგი მას; სუკუდების იგი მას; სევედრების იგი მას... მოხუკუდა იგი მას; სევედრა იგი მას...

მესამე ტიპი სამგვარ სახეობას იძლევა:

a) აწმყოს ჯგუფის ზმნა პლუს სახელი სახელობითს ბრუნვაში (MS), პლუს სახელი მიცემითს ბრუნვაში (MO), [პლუს მეორე სახელი, აგრეთვე მიცემითს ბრუნვაში: ბრუნვაცვალებადი MO]; ეს მეორე მიცემითი შეიძლება გექონდეს, შეიძლება—არა; მაგალ.: სკლავს იგი მას; სჰოებს იგი მას; სთხოვს იგი მას მას... სკლავიდა იგი მას; სჰოებდა იგი მას; სთხოვდა იგი მას მას... სკლავიდეს იგი მას; სჰოებდეს იგი მას; სთხოვდეს იგი მას მას...

b) ნამყო ძირითადის ჯგუფის ზმნა პლუს სახელი მოთხრობით ბრუნვაში (MS), პლუს სახელი სახელობით ბრუნვაში (MO) ანუ მეორე ბრუნვაცვალებადი MO), [პლუს სახელი მიცემით ბრუნვაში (MO); სახელი მიცემით ბრუნვაში შეიძლება გექონდეს, შეიძლება—არა]; მაგალ.: კლა მან იგი; ჰოვა მან იგი; სთხოვა მან მას იგი... კლის მან იგი; ჰოვის მან იგი; სთხოვის მან მას იგი... კლას მან იგი; ჰოოს მან იგი; სთხოოს მან მას იგი...

ც) ზმნა მესამე ჯგუფის დრო-კილოსი პლუს სახელი სახელობით ბრუნვაში (MS), პლუს სახელი მიცემითს ბრუნვაში (MO) [პლუს სახელი ნათესაობითს ბრუნვაში თანდებულითურთ: ეს უკანასკნელი შეიძლება არც იყოს]. მესამე ტიპის ეს მესამე სახეობა არსებითად იგივეა, რაც მეორე ტიპი. შდრ. მაგალ.: სუკლავს იგი მას; სუპოვიეს იგი მას; სუთსოვიეს იგი მას [მისდა]... სეკლა იგი მას; სეპოვა იგი მას; სეისოვა იგი მას [მისდა]... და სეკუდების იგი მას... სეკედრების იგი მას...

უდავოა, რომ ამათგან პირველი ტიპი (დგას, კედების იგი) ყველაზე მარტივია: მასში მხოლოდ ერთი სახელი მონაწილეობს; უფრო რთულია მეორე ტიპი (სუდგას იგი მას, სეკუდების იგი მას): მასში ორი სახელი იღებს მონაწილეობას¹, მაგრამ ამ სახელთა ბრუნვა უცვლელად რჩება დრო-კილოთა სამსავე ჯგუფში. ყველაზე რთულია მესამე ტიპი (სკლავს იგი მას... სოსოვს იგი მას მას): 1. მასში ორი სახელი ყოველთვის არის წარმოდგენილი, შეიძლება იყოს მესამეც; 2. ამ სახელთა ბრუნვები იცვლება დრო-კილოთა მიხედვით.

წინადადების მექანიზმის განხილვას სწორედ ამ მესამე ტიპიდან ვიწყებთ: მასში, როგორც დავინახავთ, იმავე მოვლენებს აქვს ადგილი, რასაც მეორე ტიპი იძლევა, ოღონდ მესამე ტიპში ისინი უფრო რთულ სახეს ატარებენ; მესამე ტიპის გათვალისწინებით თავისთავად წყდება საკითხი მეორე, იმავე ბუნების უფრო მარტივი ტიპის მექანიზმისა; რაც შეეხება პირველს, იგი ძალზე მარტივია და სპეციფიკურს არაფერს წარმოადგენს.

ა. რელატიურ-გარდამავალ-ზმნიანი წინადადება

92. ავიღოთ ორსახელიანი მაგალითი: სკლავს იგი მას; სპოვს იგი მას... კლა მან იგი; პოვა მან იგი... სეკლავს მას იგი; სუპოვიეს მას იგი. ამ მაგალითებში MO ხან მიცემითშია: სკლავს მას; სპოვს მას, ხან სახელობითში: კლა იგი; პოვა იგი, ხან ისევ მიცემითში: სეკლავს მას, სუპოვიეს მას... რამ გამოიწვია ეს? ზმნამ, რა თქმა უნდა (შდრ. MO რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებთან: იგი სეკედრების მას... სეკედრა მას: MO ყველგან მიცემითშია). რელატიურ-გარდამავალმა ზმნამ: სკლავს, სპოვს „მოითხოვა“ MO მიცემითში; არ შეიძლება ვთქვათ: იგი სკლავს კანად, კანის, კანმა, კანით; უნდა: იგი სკლავს კაცს (მას). ასევე შეუძლებელია: მან კლა კანს, კანმა, კანად, კანის; აუცილებელია: მან კლა კაცი (იგი). აგრეთვე შეუძლებელია ქართულად ითქვას: სეკლავს იგი კანმა, კანად, კანის; საჭიროა: სეკლავს იგი კაცს (მას). სამსავე შემთხვევაში MO იმ ბრუნვაშია, რომელსაც მოითხოვს ზმნა; ბრუნვა სახელისა (MO) დამოკიდებულია ზმნაზე; დამოკიდებულების ასეთი სახე, როგორც ვიცით, არის მართვა: ზმნა-შემასმენელი მართავს MO-ს ბრუნვაში, MO მართულია ზმნის მიერ.

მიემართოთ MS-ს. ის გვხვდება სახელობითში ან მოთხრობითში: სახელობითში—დრო-კილოთა პირველსა და მესამე ჯგუფში, მიცემითში—დრო-კილოთა მეორე ჯგუფში. არ შეიძლება ითქვას: მან სკლავს, მან სპოვს... უნდა: იგი

¹ სახელთა შესახებ რომ ვლაპარაკობთ, გზედველობაში გვქვს ის სახელები. რომელნიც ზმნასთან არიან დაკავშირებული მორფოლოგიურად და წინადადების ჩონჩხის ნიუცილებელ ნაწილებს წარმოგვიდგენენ.

სკლავს, იგი სპოებს... არ შეიძლება: მის კლა, მის ჰოვა ან მას კლა, მას ჰოვა... უნდა: მან კლა, მან ჰოვა... აგრეთვე უნდა: სუკლავს იგი (მას), სუჰოვიეს იგი (მას) და არ შეიძლება: სუკლავს მან (მას), სუჰოვიეს მან (მას) და სხვ.

რატომ არ შეიძლება ესა თუ ის ბრუნვა და საჭიროა, უნდა სხვა, გარკვეული ბრუნვა? იმიტომ, რომ ზმნა სკლავს, სპოებს იგუებს MS პირველ ჯგუფში მხოლოდ სახელობითში, მეორე ჯგუფში—მოთხრობითში, მესამეში კი—აგრეთვე სახელობითში. ზმნაზეა დამოკიდებული, თუ რა ბრუნვაა საჭირო; ზმნა განსაზღვრავს MS-ის ბრუნვას. ხსენებულ ზმნებთან იგი ვინმართ თუ მან,—ეს გვეცოდინება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ვიცით, რა დროშია ქართული ზმნა. MS სხვადასხვა ბრუნვაში იმიტომ არის, რომ ამას მოითხოვს ზმნა; ერთი სიტყვით: MS-ის ბრუნვები დამოკიდებულია ზმნაზე; MS-ს მართავს ზმნა.

ზმნა მართავს ბრუნვაში როგორც MO-ს, ისე MS-ს. დამოკიდებულება MS-ისა და MO-ისა ზმნაზე სრულიად ერთნაირია: ორივე თანაბრად მართულია ზმნის მიერ.

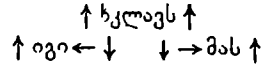
სახელისა და ზმნის ურთიერთობა ამით რომ ამოიწურებოდეს, სინტაქსური მექანიზმი მარტივი იქნებოდა: მმართველ სიტყვად ზმნა მოგვევლინებოდა, MS და MO მართული სახელები იქნებოდა ანუ სინტაქსური ობიექტი, resp. დამატება. მაგრამ ეს ასე არ არის; სახელებსაც აქვთ სინტაქსური უფლებები ზმნის მიმართ. ზმნას პირის ფორმები აქვს; პირის ფორმებში პრეფიქსებისა და სუფიქსების საშუალებით აღნიშნულია როგორც MS, ისე MO: სკლავს იგი მას; სპოებს იგი მას... კლა მან იგი; ჰოვა მან იგი... სუკლავს მას იგი; სუჰოვიეს მას იგი... ზევით, სათანადო ზმნათა უღელილებიდან დავინახეთ, რომ არ შეიძლება არც ერთი ფორმის მოძებნა, რომელშიაც რეალურად ან პოტენციურად არ იყოს წარმოდგენილი, როგორც MS, ისე MO, და ეს ასეც უნდა იყოს: აქი ზმნა რელატიურია.

ეს დიდი მნიშვნელობის ფაქტია არა მარტო მორფოლოგიურად, არამედ სინტაქსურადაც, რადგანაც ეს ნიშნავს: სახელთა ცვლა იწვევს ზმნაში პირის ცვლას, ანუ: ზმნის პირის ცვლა დამოკიდებულია ორივე სახელზე—MO-ზე ისევე, როგორც MS-ზე; სხვანაირად რომ ვთქვათ, როგორც MS, ისე MO მართავს ზმნას (პირში).

ზემოთ ჩვენ ვნახეთ, რომ MO-ის ბრუნვას მართავდა ზმნა. ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა ინდო-ევროპულ ენათა შესიტყვებაშიც. იქვე გამოირკვა, რომ MS-ის ბრუნვასაც ზმნა მართავს; ეს კი წმინდა ქართული (და ქართველური) მოვლენაა. ანალოგიას ინდო-ევროპულს ენებში ამას ვერ მოვუძებნით. ეს—ზმნაზე სახელთა დამოკიდებულების სფეროში. თუ სახელებზე ზმნის დამოკიდებულებას მივმართავთ, აქაც საგულისხმო თავისებურებაა: MS მართავს ზმნის პირს; ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა ინდო-ევროპულ ენებშიც; მაგრამ MO-იც რომ იმავე უფლებით სარგებლობს ზმნის მიმართ და მის პირს ისევე მართავს, როგორც MS, ეს სრულებითაც არ არის ჩვეულებრივი მოვლენა. ამგვარად: ზმნის მიერ MS-ის მართვა ბრუნვაში და MO-ის მიერ ზმნის მართვა პირში ორი უაღრესად მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ამ ტიპის წინადადებათა ქართულში.

ზმნა მართავს სახელთა ბრუნვას, სახელნი მართავენ ზმნის პირს—ასეთია ამ ტიპის წინადადებათა მექანიზმის სინტაქსური ანალიზის შედეგი. ჩვენს წინაშე არის რთული სინტაქსური ურთიერთობა; სიტყვათა

დამოკიდებულება პორიზონტალური ხაზის სახით კი არ წარმოიდგინება, როდესაც შესიტყვებაში არის მართვის ცენტრი, რომელიც სხვას მართავს და თვით კი არ იმართვის და რომლისაგანაც მართვის ძალი გარკვეულის გზით სწორხაზოვნად წარემართება (ამის ნიმუში რუსულში გვექონდა: გვ. 118—121); არა, ქართულში სინტაქსური ურთიერთობა უფრო წრის სახეს იღებს: **ზმნა სახელებს მართავს, სახელები—ზმნას:**

ამ რთულ სინტაქსურ ურთიერთობას, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ამ საურთიერთო მართვას, ჩვენ ვუწოდებთ **კოორდინაცია**. რელატიურ-გარდამკლავლ-ზმნიანი წინადადების მექანიზმს ქმნის კოორდინაცია (და არა უბრალო მართვა).

რაც შეეხება MS-ისა და MO-ის სინტაქსურ თვისებებს, ისინი არიან თანაბრად მართულნი **ზმნის მიერ** (ბრუნვაში) და თანაბრად **მმართველნი ზმნის მიმართ** (პირში); ამ მხრივ მათ შორის არავითარ განსხვავებას არა აქვს ადგილი: მათ ერთნაირი მოვალეობა აწევს ზმნის წინაშე და ერთნაირი უფლება აქვს ზმნის მიმართ. ასეთს წინადადებაში აღარ არის მხოლოდ მმართველი სახელი—ქვემდებარე, არც ზმნის მიერ მხოლოდ მართული სახელი—დამატება.

რუსულში დამატება (მართული სახელი) ორის საფეხურიით დაბლა იდგა ქვემდებარეზე: ქვემდებარე მართავდა ზმნას, ზმნა—დამატებას. ჩვენს წინადადებაში კი ის სახელი, რომელიც ქვემდებარეობის პრეტენდენტი უნდა ყოფილიყო, MS, იმავე საფეხურზე დგას, რომელზედაც „სადამატებო“ სახელი, MO, იმყოფება; მათი დაპირისპირება სინტაქსურ ურთიერთობაში შეუძლებელია. და ამგვარად: არ არის ქვემდებარე, არ არის დამატება, —არის ოდენ კოორდინატები; MS-იც კოორდინატია და MO-იც. იგი სკლავს მას, იგი ხაჟვის მას'ში იგი'ც კოორდინატია, მას'იც კოორდინატია. ასევე: მან კლა იგი, მან ჰოვა იგი'ში მან'იცა და იგი'ც კოორდინატებია.

სახელისათვის ძირითადი სინტაქსური ფორმა ბრუნვაა; ზმნისათვის — პირი. ზმნისა და სახელის ურთიერთობაც ჩვენ ამ ნიშნების მიხედვით გვაანალიზებთ. ის ურთიერთობა, რომელიც სახელსა და ზმნას შორის არსებობს, გვიჩვენებს, რომ კოორდინატებს შორის ძირითადი სინტაქსური მომენტების მიხედვით პრინციპულ განსხვავებას არა აქვს ადგილი. ეს რომ ასე არ იყოს, ისინი კოორდინატები ვერ იქნებოდნენ.

ხომ არ არის სხვა სინტაქსური მომენტი, რომლის მიხედვითაც შესაძლებელი იყოს კოორდინატთა გარჩევა? პასუხი ისევ სინტაქსური ურთიერთობის ანალიზმა უნდა მოგვცეს.

ზმნაში აღინიშნება MS-ისა და MO-ის პირების გარდა მათი რიცხვიც. როგორია ამ მხრივ მდგომარეობა? აქვს თუ არა ერთნაირი სინტაქსური ძალა ორივე კოორდინატს, MS-ის შესატყვისსა და MO-ის შესატყვისს?

MS-ის ბრუნვებია, როგორც ვიცით, სახელობითი და მოთხრობითი; მათი მრავლობითობა, რა თქმა უნდა, აღინიშნება ზმნაში: იგი ხკლავს, იგი ხაჟვის—იგინი სკლვენ, იგინი ხაჟვენ; მან კლა, მან ჰოვა—მათ კლეს, მათ ჰოვენ... ასევე აღინიშნება სხვა პირთა მრავლობითობაც: შენ სკლავ—

თქვენ სკლავთ; მე ვსკლავ—ჩუენ ვსკლავთ... შენ სკალ—თქვენ სკალთ; მე ვკალ—ჩუენ ვკალთ.

MO-ის ბრუნვებია სახელობითი და მიცემითი. MO სახელობითი ბრუნვისა მხოლოობითში აღინიშნება მ და გ'თი, პირველსა და მეორე პირში და 0'ით (ნოლით) მესამე პირში, რასაც სინტაქსურად ისეთივე ძალა აქვს, როგორც მ'სა და გ'ს.: მან ჰოვა იგი, გჰოვა შენ, მჰოვა მე, მან კლა იგი, გკლა შენ, მკლა მე. მრავლობითობა ამ MO-ისა ყოველთვის აღინიშნება: მან კლნა იგინი, გკლნა თქუენ, მან მკლნა || გუკლნა ჩუენ; შენ მკლენ || გუკლენ ჩუენ; შენ სკლენ იგინი; მე ვკლენ იგინი, გკლენ თქუენ... იხ. ზემ., გვ. გვ. 154—158.

MO მიცემითი ბრუნვისა მხოლოობითს რიცხვში აღინიშნება: პირველსა და მეორე პირში ყოველთვის, მესამე პირში—ხან რეალურად, ხან—პოტენციურად (იხ. ზემოთ, გვ. 164). რაც შეეხება მრავლობითს, მიცემითის მრავლობითობა არც მესამესა და არც მეორე პირში არ აღინიშნება, პირველ პირში კი ხან აღინიშნება, ხან—არა. მაგალ.: იგი სკლავს მან—იგი სკლავს მათ; იგი კკლავს შენ—იგი გკლავს თქუენ; იგი მკლავს მე—იგი მკლავს ჩუენ || გუკლავს ჩუენ; იგი სუკლავს, სუკლა, სუკლას მან—მათ; იგი გიკლავს, გეკლა, გეკლას შენ—თქუენ; იგი მიკლავს, მეკლა, მეკლას || გკვკლავს, გუკვკლას ჩუენ.

საერთოდ, მიცემითში დასმული MO-ის მრავლობითობა ზმნაში არ აღინიშნება.

რა გამოვიდა? MS-ის მრავლობითობა ყოველთვის აღინიშნება, MO-ის მრავლობითობა კი აღინიშნება, თუ სახელი სახელობითს ბრუნვაშია, და აღუნიშვნელი რჩება. თუ სახელი მიცემითს ბრუნვაშია. ესე იგი: მეტია შფვარდებითი წონა იმ კოორდინატისა, რომელიც MS-ს გამოხატავს (სახელ- და მოთხრ. ბრუნ.), ანდა MO-ს სახელობითს ბრუნვაში, ნაკლებია იმ კოორდინატისა, რომელიც MO-ს გამოხატავს მიცემითს ბრუნვაში.

ბრუნვების მიხედვით რომ დავაჯგუფოთ, ასეთ სურათს მივიღებთ: ერთ მხარეზე მოთხრობითი და სახელობითი ბრუნვა (ეს უკანასკნელი, სულ ერთია. MS-ს აღნიშნავს თუ MO-ს)¹; მეორე მხარეზე—მიცემითი (მულამ MO-ია)! ზმნის პირის მართვის მხრივ მოთხრობითსაც, სახელობითსაც და მიცემითსაც ერთგვარი უფლებები ჰქონდათ: პირის აღნიშვნისას ზმნა ყველას უწევდა ანგარიშს; ამდენადვე, სამივე ბრუნვა სინტაქსურად თანაბარუფლებიან კოორდინატს წარმოადგენდა; რიცხვის, კერძოთ, მრავლობითობის აღნიშვნისას უფლებრივი თანასწორობა დაირღვა: მოთხრობითისა და სახელობითის მრავლობითობას ზმნა შეეთანხმების, მათს მრავლობითობას აღნიშნავს, მიცემითი ბრუნვის მრავლობითობა ზმნას ვერ ითანხმებს, ზმნა მას არ აღნიშნავს. და ამგვარად: მოთხრობითი და სახელობითი ბრუნვით აღნიშნული კოორდინატები მეტ ცვლილებას იწვევენ ზმნაში, მეტს როლს თამაშობენ წინადადებაში, ვინემ მიცემითი ბრუნვით აღნიშნული კოორდინატი. საჭიროა ამ ორგვარი კოორდინატის გარჩევა. შესაძლებლად ვთვლით პირველს ეწოდოს დიდი კოორდინატი (coordinata major), მეორეს—მცირე კოორდინატი (coordinata minor).

¹ ეს არ ითქმის იმ სახელობითის შესახებ, რომელიც „მეორე MO-ია“; მან ხთხოვა მას იგი (იხ. ქვემ., გვ. 217), აგრეთვე ებიან სახელობითის შესახებ (იხ. ქვემ., გვ. 221—222).

ამგვარად: იგი სკლავს მას: იგი—დიდი კოორდინატი; მას—მცირე კოორდინატი. მან კლა იგი: მან—დიდი კოორდინატი; იგი—დიდი კოორდინატი. მას სუკლავს იგი: მას—მცირე კოორდინატი; იგი—დიდი კოორდინატი.

მზ. რელატიურ-გარდამავალ ზმნას MS გარდა შეიძლება ორი MO აქონდეს: ერთი—ბრუნვაუცვლელი, მეორე ბრუნვაუცვლელადი: იგი სსსოვს მას მას; იგი სუკლავს მას მას; იგი ხაკლავს მას მას... მან სსსოვა მას იგი; მან სუკლა მას იგი; მან ხაკლა მას იგი...

რას იძლევა ორი MO-იანი წინადადება ახალს სინტაქსური თვალსაზრისით? ნამყო ძირითადის ჯგუფში MS მან—დიდი კოორდინატია: მან სსსოვა—მათ სსსოვეს; MO მას—მცირე კოორდინატია: (მან) სსსოვა მას—(მან) სსსოვა მათ, (მან) გთხოვა შენ—(მან) გთხოვა თქვენ.

„მეორე MO“ იგი (მან სსსოვა მას იგი—სსსოვნა მას ივინი) თუმც სანგლობითშია, მაგრამ არ გააჩნია არა თუ ის სინტაქსური ძალა, რომელიც სანგლობითს უნდა ჰქონოდა, არამედ მიცემითსაც თვალსაჩინოდ ჩამორჩება: სახელობითის პირიც აღინიშნება და რიცხვიც (კლა იგი—კლნა ივინი), მიცემითის პირი (სსსოვა მას, გთხოვა შენ, მთხოვა მე), ამისი კი—ოდენ რიცხვი (სსსოვა მას იგი—სსსოვნა მას ივინი; დაწერილებით იხ. გვ. 161). ამგვარად, იგი—კოორდინატია, მაგრამ დიდი კი არა, არც მცირე, არამედ უმცირესი (coordinata minima).

ღრთთა მესამე ჯგუფში (იგი სუსსოვიეს მას მისდა) იგი დიდი კოორდინატია, მას—მცირე, მისდა—ოდენ მართული სახელი ანუ დამატება. თავისებურია აქ მხოლოდ უკანასკნელის არსებობა.

აწმყოს ჯგუფში ასეთი მდგომარეობაა: ორივე MO მიცემითს ბრუნვაშია; მათგან ორივეს ზმნა მართავს ბრუნვაში; რაიცა შეეხება ზმნის მართვას პირში, ამის უნარი მხოლოდ ერთს აქვს, სახელდობრ, ბრუნვაუცვლელ MO-ს. იგი სსსოვს მას მას; იგი გთხოვს შენ მას; იგი მთხოვს მე მას; ამისდა კვალად, ეს ბრუნვაუცვლელი MO ისეთივე კოორდინატია, როგორიც იყო ბრუნვაუცვლელადი MO ერთობიექტიან ზმნებში: იგი სსსოვს მას მას; იგი გთხოვს შენ მას; იგი მთხოვს მე მას; მან სსსოვა მას იგი; მან გთხოვა შენ იგი; მან მთხოვა მე იგი. შდრ. იგი სკლავს მას; იგი გკლავს შენ; იგი მკლავს მე; მან კლა იგი; მან გკლა შენ; მან მკლა მე. ბრუნვაუცვლელი MO მას ორობიექტიან ზმნებთან მცირე კოორდინატია, ისევე როგორც ერთობიექტიან ზმნებთან ბრუნვაუცვლელადი MO. როგორია სინტაქსური როლი მეორე, ბრუნვაუცვლელადი MO-ისა? იგი სსსოვს მას მას—იგი ზმნის მიერ იმართვის, მაგრამ ზმნას ვერ მართავს, არც მისი პირი, არც რიცხვი, რამდენადაც საქმე აწმყოს ჯგუფს ეხება, ზმნაში არ აღინიშნება; იგი ოდენ მართული სახელია, ესე იგი, დამატება.

ამრიგად, ორობიექტიან გარდამავალ ზმნასთან აწმყოს ჯგუფში სახელები სინტაქსურად ასე განფასდებიან: აწმყოს ჯგუფში: დიდი კოორდინატი (MS იგი), მცირე კოორდინატი (ბრუნვაუცვლელი MO მას), დამატება ანუ მართული სახელი (ბრუნვაუცვლელადი MO მას); ნამყო ძირითადის ჯგუფში: დიდი კოორდინატი (MS მან), მცირე კოორდინატი (MO მას), უმცირესი კოორდინატი (მეორე MO—იგი). მესამე ჯგუფში: დიდი კოორდინატი (იგი MS), მცირე კოორდინატი (მას—MO), დამატება ანუ მართული სახელი (მისდა—მორფოლოგიურად აღნიშნული არ არის).

საინტერესოა, რომ ის სახელი, რომელიც ბრუნვაცვალეზად MO-ს წარმოადგენს, აწმყო ჯგუფში ოდენ მართული სახელია, დამატებაა, მორფოლოგიურად აღუნიშნული რჩება; ნამყო ძირითადის ჯგუფში—უმცირესი კოორდინატის უფლებები აქვს მოპოვებული, მორფოლოგიურად აღინიშნება (მეორე MO); მესამე ჯგუფში სინტაქსურად დიდი კოორდინატია, მორფოლოგიურად კი სუბიექტია და არა ობიექტი.

ბრუნვაცვალეზი MO აწმყო ჯგუფში მცირე კოორდინატია, რჩება იმავე მცირე კოორდინატად ნამყო ძირითადის ჯგუფში, მესამე ჯგუფში კი სინტაქსურად—ოდენ მართული სახელია, დამატებაა, მორფოლოგიურად აღუნიშნული რჩება; იხ., მაგალ., შვილი ხოსოვს მამას წიგნს; შვილმან ხოსოვა მამას წიგნი; შვილს ხუთსოვიეს მამისდა წიგნი.

თვალსაჩინოებისათვის მოგვყავს ერთ- და ორ-ობიექტიან რელატიურ-გარდამავალ-ზმნიანი წინადადება და მათში სახელთა სინტაქსური კვალიფიკაცია:

I. შვილი ჰპოებს მამას:	შვილი—დიდი კოორდინატი; მამას—მცირე კოორდინატი;
შვილმან ჰოვა მამაჲ:	შვილმან—დიდი კოორდინატი; მამაჲ—დიდი კოორდინატი;
შვილს ხუპოვიეს მამაჲ:	შვილს—მცირე კოორდინატი; მამაჲ—დიდი კოორდინატი.
II. შვილი ხოსოვს მამას წიგნს:	შვილი—დიდი კოორდინატი; მამას—მცირე კოორდინატი; წიგნს—ოდენ მართული სახელი, დამატება.
შვილმან ხოსოვა მამას წიგნი:	შვილმან—დიდი კოორდინატი; მამას—მცირე კოორდინატი; წიგნი—უმცირესი კოორდინატი.
შვილს ხუთსოვიეს მამისდა წიგნი:	შვილს—მცირე კოორდინატი; მამისდა—ოდენ მართული სახელი, დამატება; წიგნი—დიდი კოორდინატი.

მ4. რელატიურ-გარდამავალი ზმნის შემცველი მარტივი წინადადება ძველი ქართულისა აგებულია სახელებისა და ზმნის კოორდინაციაზე¹. კოორდინაციად იწოდება ისეთი სინტაქსური ურთიერთობა, როდესაც სიტყვა, მართული რაშიმე მეორე სიტყვის მიერ, თვით მართავს რაშიმე ამ სიტყვას; ა-სიტყვა იმართვის ხ-სიტყვის მიერ და თვითონაც მართავს ხ-სიტყვას; ხ-სიტყვა მართავს ა-სიტყვას და თვითონაც იმართვის მის მიერ.

ასეთი წინადადების სინტაქსური ნაწილებია: 1. **შემასმენელი**—მეკოორდინაციე ზმნა; კოორდინაციის ძაფები მასში იყრის თავს; ამდენადვე იგია კოორ-

¹ მართვის შესახებ არას ვამბობთ, არა იმიტომ, რომ მართვა, როგორც სინტაქსური ღრთიერთობის სახეობა, გამორიცხული იყოს წინადადებიდან.—სხვა არა იყოს რა, სახელის მიერ მართული სახელი ყოველ ფეხის გადადგმაზე ვხვდება, მაგალ., ხის სახლი.—არამედ იმიტომ, რომ წინადადების ხერხმალს, ცენტრალურ მომენტს ზმნა და მასთან მორფოლოგიურად დაკავშირებული სახელები ქმნიან; ამათი სინტაქსური ურთიერთობა კი, თუ ზმნა რელატიურ-გარდამავალი, კოორდინაციაა.

დინაციის ცენტრი, ძირითადი კოორდინატი (იხ. აქვე, ქვემ.), 2. დიდი კოორდინატი, 3. მცირე კოორდინატი 4. უმცირესი კოორდინატი (5. დამატება).

სამი კოორდინატი სახელია; ზმნაც კოორდინატი, რამდენადაც გარკვეულს კოორდინაციაშია სახელებთან და რამდენადაც მხედველობაში ვიღებთ ზმნის სინტაქსურ ურთიერთობას სახელებთან. სახელებიც კოორდინატებია. რამდენადაც თითოეული მათგანის ხვედრი სინტაქსური წონაა გამოსარკვევი ზმნასთან ურთიერთობისა და კოორდინაციაში მოწილეობა-როლის თვალსაზრისით.

ზმნის როლი კოორდინაციაში ნათელია; ჩვენ დავახსიათეთ ის, როგორც კოორდინაციის ცენტრი; თუნდაც ის გარემოება, რომ წინადადებათა სამ ჯგუფად დაყოფას საფუძვლად ზმნათა სხვაობა უდევს, საკმარისად ნათელს ჰფენს მის როლს შესიტყვებაში. ამდენადვე, რელატიურ-ზმნებიან წინადადებებში ზმნა-შემასმენელი არის ძირითადი კოორდინატი (coordinata princeps); მაგრამ ჩვენ აქ სახელთა ურთიერთობას ვაქცევთ განსაკუთრებულ ყურადღებას, რადგანაც: 1. ზმნა ერთია, სახელი—ორი (და სამი); 2. ზმნის როლი ნათელია, სახელისა—ბუნდოვანი; ამიტომ კოორდინატების შესახებ როცა ვლაპარაკობთ, ვითვალისწინებთ სახელებსა და მათს შეფარდებითს სინტაქსურ ძალას.

დიდი კოორდინატი არის სახელი, რომელიც იმართვის ბრუნვაში შემასმენელ-ზმნის მიერ. მართავს ზმნა-შემასმენელს პირში და ითანხმებს ორივე რიცხვში; გადმოიცემა ძველს ქართულში მოთხრობითი და სახელობითი ბრუნვით (ერთობიექტიან გარდამავალ ზმნასთან).

მცირე კოორდინატი არის სახელი, რომელიც იმართვის ბრუნვაში შემასმენელ-ზმნის მიერ, მართავს ზმნა-შემასმენელს პირში, მაგრამ ვერ ითანხმებს (მრავლობითს) რიცხვში; გადმოიცემა მიცემითი ბრუნვით.

უმცირესი კოორდინატი არის სახელი, რომელიც იმართვის ბრუნვაში შემასმენელ-ზმნის მიერ, ითანხმებს ზმნას რიცხვში, მაგრამ ვერ მართავს პირში; გადმოიცემა სახელობითი ბრუნვით (ორობიექტიან ზმნასთან).

კოორდინატი-სახელი ქართულში არ შეიძლება იყოს სამზე მეტი, რადგანაც ზმნამ შეიძლება აღნიშნოს ან რიცხვი, ან პირი სახელისა, ან ერთიცა და მეორეც. სხვა შესაძლებლობა ამ თავითვე გამორიცხულია.

დამატება-ცნების განსაზღვრება იხ. ზემოთ, გვ. 119.

ერთსა და იმავე წინადადებაში შეიძლება იყოს ორი კოორდინატი, ორივე დიდი (მან კლა იგი). ერთ (არა შეერთებულს) მარტივ წინადადებაში შეუძლებელია იყოს ორი ქვევდებაარე; ქართულის ამგვარ წინადადებაში კი შესაძლებელია და ჩვეულებრივია ორი დიდი კოორდინატი, ორი ერთნაირი სინტაქსური ოდენობა-სახელი სწორედ იმიტომ, რომ ეს კოორდინატებია (და არა ქვევდებაარე თუ დამატება).

ბ. რელატიურ-გარდაუვალ-ზმნიანი წინადადება

ეს ტიპი—გამარტივებული სახეა წინა, ჩვენ მიერ უკვე განხილული ტიპისა; სინტაქსური მექანიზმის თვალსაზრისით ახალს ის არაფერს იძლევა; იგივე საფუძველი—კოორდინაცია, იგივე ცნებები—კოორდინატები; მაგალ.: იგი ხუდკას მას; იგი ხუუუდების მას; იგი ხუევდრების მას... იგი მოსუუდა

მას; იგი ხევედრა მას... ზმნა აქაც მართავს სახელთა ბრუნვებს: არ შეიძლება: მან ხუდგას იგი ან: მის ხუკუდების იგი... ან: მან ხევედრების მის... სახელთა პირები წარმოდგენილია ზმნაში: იგი ხუდგას მას... იგი ხევედრების მას... სახელის პირთა ცვლა ზმნაში ყოველთვის აღინიშნება; სახელეები მართავენ ზმნას პირში,—სახელები იგი, მას იმართვიან ზმნის მიერ ბრუნვაში და მართავენ ზმნას პირში. ესე იგი, არიან კოორდინატები. ერთი კოორდინატი სახელობით ბრუნვაშია, მეორე—მცემითში; ერთი—დიდი კოორდინატი (იგი), მეორე—მცირე (მას). ის, რაც აწმყოს და მის ჯგუფის შესახებ იტქვა, ვრცელდება, ნამყო ძირითადის ჯგუფზედაც.

ამგვარად. ამ ტიპის წინადადების სახელთა სინტაქსური კვალიფიკაცია ასე წარმოდგინება:

შვილი ხუკუდების მამას... შვილი მოხუკუდა მამას... შვილი—დიდი კოორდინატი, მამას—მცირე კოორდინატი.

ასეთივეა სინტაქსური მექანიზმი იმ წინადადებათა, რომელთაც რელატიური-გარდამავალ ზმნათა მესამე ჯგუფის ერთ-ერთი ფორმა აქვს შემასმენლად: იგი ხუკლავს მას, იგი ხეკლა მას, იგი ხეკლას მას: იგი—დიდი კოორდინატი, მას—მცირე კოორდინატი.

დასკვნა: რელატიურ-გარდაუვალ ზმნის შემცველი წინადადება ძველი ქართლისა აგებულია აგრეთვე კოორდინაციაზე. მისი სინტაქსური ნაწილებია: 1. მეკოორდინაციე ზმნა; 2. დიდი კოორდინატი და 3. მცირე კოორდინატი. დიდი კოორდინატი მხოლოდ სახელობითი ბრუნვით გადმოიცემა, მცირე კი—მცემითით. ყოველივე ამისგან ნათლად ჩანს, რომ რელატიურ-გარდაუვალ-ზმნიანი წინადადების სინტაქსური სტრუქტურა სრულებით ისეთივეა, როგორცია რელატიურ-გარდამავალ-ზმნიანი წინადადებისა, როდესაც ამ უკანასკნელის ზმნა ერთობიექტიანია და აწმყოს ჯგუფშია წარმოდგენილი: იგი ხუკუდების მას, იგი ხევედრების მას—იგი ხუკლავს მას, იგი ხეკლავს მას.

С. აბსოლუტურ-გარდაუვალ-ზმნიანი წინადადება

მს. იგი დგას; იგი კუდების... იგი მოკუდა... იგი მოქუდარ არს... ასეთია ამ ტიპის წინადადებები. პირველი, რაც თვალში გვეცემა ასეთი ტიპის განხილვისას, არის სიმარტივე შედგენილობის მხრივ: მხოლოდ ერთი სახელია ზმნასთან დაკავშირებული მორფოლოგიურად. ამ სახელის ბრუნვა არ არის დამოკიდებული ზმნაზე², იგი ყოველთვის სახელობითშია, დროკლოთა რომელი ჯგუფიც არ უნდა ავიღოთ. სახელი კი მართავს ზმნის პირს:

¹ აქაც ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ასეთ წინადადებაშიც შეიძლება იყოს აქ ნახუნებ ნაწილთა გარდა სხვებიც: განსაზღვრება, დამატება, გარემოება. ჩვენ ვწარმოებთ წინადადების გულის, მის ძირითადი მექანიზმის ანალიზს, ამდენადვე მხედველობაში გვაქვს ზნა და მასთან მორფოლოგიურად დაკავშირებული სახელები.

² რაკი სხვა ტიპის ზმნები,—რელატიურ-გარდაუვალშიც და რელატიურ-გარდამავალიც—მართვენ სახელის ბრუნვას, აბსოლუტურ ზმნაში შეიძლება დაგვეჩანას მართვის ნოლ-საფეხუთი. მაგრამ ამ ნოლ-საფეხურის მართვას უპირისპირდება სახელის მიერ ზმნის სრულიად გარკვეული მართვა პირში და შეთანხმება ოციცში. ასე რომ ამ „ნოლ-მართვას“ მნიშვნელობა არა აქვს, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ სახელობითი ბრუნვა მარტო ამ ტიპის ზმნებისათვის კი არ არის განკუთვნილი, არამედ—სხვებისათვისაც (რელატიურ-გარდაუვ., რელატიურ-გარდამავ.).

იგი დგას, შენ ხდგა, მე ვდგა... იგი კუდების, შენ სკუდები, მე ვკუდები... სახელივე ითანხმებს ზმნას რიცხვში: იგი დგას—იგინი დგანან, შენ ხდგა—თქვენ ხდგათ; მე ვდგა—ჩვენ ვდგათ...

ამრიგად, თუ სახელისა და ზმნის სინტაქსურ ურთიერთობას განვიხილავთ, თანამიმდევრული იქნება შემდეგი დასკვნის გაკეთება: ზმნის პირი და რიცხვი დამოკიდებულია სახელზე; სახელი მართავს ზმნას პირში და ითანხმებს რიცხვში, ზმნა კი ვერ მართავს სახელის ბრუნვას. ერთი სიტყვით, კოორდინაცია კი არ არის, არამედ ჩვეულებრივი მართვა-შეთანხმებაა. მმართველი სახელი სახელობითს ბრუნვაში არის დომინანტი, მართული სიტყვა, ზმნა, არის დეპენდენტი. სახელობითი ბრუნვა სახელისა მართავს ზმნას და თვით კი არც ერთი სიტყვის მიერ არ იმართვის. ეს სახელი, ცხადია, ქვემდებარეა (განსაზღვრება იხ. გვ. 119).

აბსოლუტურ-ზმნიანი წინადადება იძლევა არა კოორდინაციასა და კოორდინატებს, არამედ შემასმენელსა და ქვემდებარეს, მართვის საფუძველზე დაკავშირებულს ურთიერთთან. ძველი ქართლის აბსოლუტურ-ზმნიან წინადადეგაში მოცემულია წინადადების ის ტიპი, რომელიც ჩვეულებრივია რუსულისა და სხვა ინდო-ევროპული ენებისათვის.

აბსოლუტურ-ზმნიანი წინადადების ძირითად ნაწილთა სინტაქსური კვალიფიკაცია ასეთია:

იგი დგას, იგი კუდების... იგი მოკუდა... იგი მომკუდარ არს... MS იგი—არის მთავარი მმართველი, დომინანტი სახელი,—ქვემდებარე; დგას; კუდების; მოკუდა; მომკუდარ არს—შემასმენელი,—მართული ზმნა (და არა მეკოორდინაციე).

მე. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ერთი რამ. სამივე ტიპის წინადადებათა განხილვისას ჩვენ ვამბობთ, რომ MS-ის მრავლობითობა ზმნაში ყოველთვის აღნიშნულია, იქნება ზმნა რელატიურ-გარდამავალი, რელატიურ-გარდაუვალი თუ აბსოლუტური; ეს წესი ირღვევა, თუ სახელობითი ბრუნვა მრავლობითის რიცხვისა ძველ ქართულში ებ'-ით არის ნაწარმოები. ჩვეულებრივად ასეთი მრავლობითი ზმნის ფორმას ვერ ითანხმებს რიცხვში: გამოჰდა სულები იგი არა წმიდები და შეჰდა ღორებსა (აღღ. შ. 73ა; სხვა მაგალითები იხ. გვ. 207—209); მაგრამ ასეთ მოვლენას მართო მაშინ კი არა აქვს ადგილი, თუ ებ'-იანი სახელობითი MS-ია; MO-იც, თუ ებ'-იანი სახელობითით არის გადმოცემული, ზმნას რიცხვში ვერ ითანხმებს: და ტაბლები იგი მეკერმეთაჲ მათ დაჰჰუა (ოთხთავი, 119, სხვა მაგალითები იხ. გვ. 204—207); ტაბლანი რომ ყოფილიყო, იქნებოდა დაჰჰუნა: ტაბლანი იგი მეკერმეთანი დაჰჰუნა. -ებ'-იან მრავლობითს სინტაქსურად ისეთივე ძალა აქვს, როგორც მხოლობითის სახელობითს; ამ ძირვე მეტად დამახასიათებელია ჩვენს მაგალითში შესიტყვება: ტაბლები მეკერმეთაჲ, თითქოს ჩვენს წინ მხოლობითის სახელობითი იყოს: ტაბლაჲ მეკერმეთაჲ... (შდრ. ტაბლანი მეკერმეთანი...).

-ებ'-იანი სახელობითი ვერ ითანხმებს ზმნას რიცხვში, სულ ერთია, იქნება ეს სახელობითი MS თუ MO. ეს კი სინტაქსურად ნიშნავს: კოორდინატი, გადმოცემული ებ'-იანი სახელობითით, იქნება მცირე კოორდინატი (იმისდა მიუხედავად, იქნება იგი MS-ის თუ MO-ის შესატყვისი), თუ დიდი უნდა ყოფილი-

ყო, და დამატება (ოღენ მართული სახელი) თუ უმცირესი უნდა ყოფილიყო (მცირე და უმცირესი კოორდინატის განსაზღვრება, იხ. გვ. 219).

რაც შეეხება აბსოლუტურ ზმნებთან ნახმარ ებ'-იან სახელობითს (გამოჯდა სულები), აქ სულები მაინც რჩება მთავარ მმართველ სახელად ანუ ქვემდებარედ, რადგანაც: 1. ზმნა მხოლოდ ამ სახელზეა დამოკიდებული და 2. სახელი მაინც მართავს აქ ზმნის პირს; ეს კი გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა სახელზე ზმნის დამოკიდებულების საკითხისათვის. ამგვარად: ქვემდებარე, გადმოცემული -ებ'იანი სახელობითით, რჩება მაინც ქვემდებარედ ანუ მთავარ მმართველ სახელად, თუმცა მას იმდენი სინტაქსური ძალა არა აქვს, რამდენიც ნ'იან სახელობითს.

სინტაქსური მექანიზმის ანალიზი შეიძლება ამით დამთავრებულად ჩვეთვალათ. ჩვენი მიზანი იყო გამოგვეჩვენა, რა შინაარსი აქვს ცნებებს ქვემდებარე, დამატება ძველ ქართულში. გამოიჩვენა, რომ ქვემდებარე იმ გაგებით, რომელიც ბუნებრივია ინდო-ევროპულ ენათათვის, ქვემდებარე, როგორც ზმნის მმართველი სახელი, ქართულშიც მოიპოვება (თუ შემასმენლის როლში აბსოლუტური ზმნა გამოდის). მოიპოვება დამატებაც, როგორც ზმნის მიერ მართული სახელი, ზმნის მიმართ საპასუხო პრეტენზიებს მოკლებული; გარდა ამისა, ჩვეულებრივია დამატება, როგორც სახელი, მართული სახელის მიერ.

მაგრამ არც ქვემდებარე, არც ასეთი დამატება ძველი ქართულის სინტაქსურ სტრუქტურაში თვალსაჩინო როლს არ თამაშობს. მეტი კიდევ: ქართული წინადადების ბუნება მთელის თავისებურებით ამათ გარეშე იშლება. ქართული ზმნა—ქართული ზმნა აღარ იქნებოდა, თუ მასში მხოლოდ აბსოლუტური სახეობის ზმნებს დავტოვებდით და რელატიურ (გარდაუვალ და გარდამავალ) სახეობას უგულვებელყოფდით. აგრეთვე: ქართული წინადადების სინტაქსური რაობა ამოუცნობი დარჩება იმისთვის, ვინც მოიწადინებს მისი სინტაქსური ბუნების გარკვევას აბსოლუტური სახეობის ზმნებიან წინადადებათა მიხედვით. რელატიურ-ზმნებიანი წინადადებებია სპეციფიკური და მასთან ძირითადი ქართულისათვის. და აქ კი ჩვენ წინ იშლება ძალზე თავისებური სინამდვილე: მართვის ადგილს იჭერს კოორდინაცია, შემასმენლისას—შეკოორდინაციე ზმნა, ძირითადი კოორდინატი; ქვემდებარისა და დამატების მაგიერაც კოორდინატებია, —კოორდინატი დიდი, კოორდინატი მცირე და უმცირესი. ხდება ხოლმე, რომ ერთს წინადადებაში ადგილი აქვს ორ დიდ კოორდინატს (მან კლა იგი); ორს მცირეს (აქუნდა მას რტოები); დიდს, მცირეს და უმცირესს (მან ხთხოვა მას იგი); ხდება ისიც, რომ აწმყოს ჯგუფში მცირე კოორდინატი (იგი ხკლავს მას) ნამყო ძირითადის ჯგუფში დიდ კოორდინატად იქცევა (მან კლა იგი)...

გვეტყვიან: სადღაა რელატიურ-ზმნებიან წინადადებებში ქვემდებარე, დამატება (შემასმენელი)? როგორ შეიძლება იყოს წინადადება და არ ჰქონდეს ქვემდებარე?

ასეთი კითხვის დასმა მხოლოდ მას შეუძლია, ვინც სინტაქსურ ცნებათა განსაზღვრისას იქიდან გამოდის, რა აღინიშნება და მის მიხედვით განსაზღვრავს იმას, თუ როგორ აღინიშნება; ასეთი კითხვის დასმა შეუძლია ფსიქოლოგიზმისა ან ლოგიციზმის დამცველს, საერთოდ „ტრანსცენდენტისტს“, და არა მას, ვინც მეტყველების სტრუქტურას მისთვის იმანენტური საზომით ზომავს. „როგორ შეიძლება იყოს წინადადება და არ იყოს ქვედადებარე“? ეს ნიშნავს: როგორ შეიძლება იყოს ზედატანისამოსი მამაკაცისა და არ იყოს „პიჯაკი“? დიახ, ტანსხვეით სამოსი უთუოდ ზედა ტანსა და ხელბზე წამოიციმის, მაგრამ ამის გამო იგი პიჯაკი ვერ გახდება: ხალათიც, ჩაქურაც—აკი ტანსხვეითი სამოსია; არ მოიქცევა მიზანშეწონილად ტანისამოსთა შესწავლისას ის ეთნოგრაფი (თუ სხვა, ვინც არ იყოს), თუ ტანისამოსის აღწერისას იქიდან კი არ გამოვა, როგორია ეს სამოსი, არამედ იქიდან, სხეულის რა ნაწილზეა იგი წამოცმული. უდავოა, რომ იგი ძალზე გაიმარტივებს ამოცანას, მაგრამ ასეთი გამარტივება რეალობაში არსებული ურთიერთობის დამახინჯება იქნებოდა.

რთულია ქართული წინადადება, რთულია და თავისებური სიტყვათა სინტაქსური ურთიერთობა მასში. მკვლევარი ვალდებულია გამოავლინოს ეს სირთულე, გაარკვიოს თავისებურება, და არა მიჩქმალოს სირთულე, უგულებელყოს თავისებურებანი. წინადადება — აგებული კოორდინაცია — ზე, ზმნა — კოორდინაციის ცენტრი, სახელები — კოორდინატები, — ეს არის ის თავისებური სინტაქსური ცნებები, რომლებიც შეაქვს ზოგადი ენათმეცნიერების საგანძურში (ძველს) ქართულს. ამაშია დიდი პრინციპული მნიშვნელობა მარტივი წინადადების სინტაქსისა ძველს ქართულში.

დასასრულ, გვინდა წარმოვადგინოთ იმ ცნების განსაზღვრება, რომლითა ძიებითაც დაიწყოთ ეს ნარკვევი; ეს ცნება წინადადებაა; ქართულისათვის იგი ასე შეიძლება განისაზღვროს: წინადადება არის შესიტყვება აგებული ზმნისა და სახელისაგან კოორდინაციისა და მართვის საფუძველზე.

სრულ წინადადებაში უნდა იყოს ზმნა და მასთან მორფოლოგიურად დაკავშირებული სახელები: შეილი სთხოვს მამას წიგნს; მაგრამ, ეთქვათ, გვაქვს: მამას სთხოვს; ძირითადი და მცირე კოორდინატი. რუსული სათანადო შესიტყვება *просит отца* წინადადების ექვივალენტი იქნებოდა: გვაკლია მთავარი მმართველი, დომინანტი სახელი (იხ. ზემ., გვ. 123); ქართულში კი შესიტყვება მამას სთხოვს სინტაქსურად არაფრით განირჩევა შესიტყვებისაგან: შეილი სთხოვს... ძირითადს გარდა აქაც ერთი კოორდინატია, მართალია, დიდი კოორდინატი, მაგრამ მაინც კოორდინატი. ან ეს შესიტყვებაც წინადადების ექვივალენტი, ანდა, თუ ამას წინადადების უფლებას მივანიჭებთ, მეორე შესიტყვებაც (მამას სთხოვს) წინადადებად უნდა მივიჩნიოთ. ჩვენ უფრო ვემზრობით ამ უკანასკნელს შესაძლებლობას: ერთსაც და მეორესაც მოვპოვება საკმაო ოდენობით ის თვისება, რომელიც წინადადების რაობისათვის ქართულში არის არსებითი: სახელი და ზმნა შედგენილობის მიხედვით, კოორდინაცია — მექანიზმის მიხედვით.

ძირითადი სახეობის ქართული შესიტყვებანი გავაანალიზებთ სინტაქსური თვალსაზრისით; მივიღებთ რთული და ძალზე თავისებური სურათი, ჩვეულებრივისაგან განსხვავებული ცნებები. აღწერითი ანალიზის საქმე აქ თავდება.

რა ფუნქციები აქვს ძირითადს, დიდს, მცირესა და უმცირეს კოორდინატს, დამატებასა და ქვემდებარეს? როგორ შეიქმნა ქართული შესიტყვების ქვაკუთხედის, ზმნის, ის უცნაური ბუნება, რომ აწყოში MS მულამ სახელობითშია, MO—მიცემითში, ნამყო ძირითადში კი MS—მოთხრობითში, MO—სახელობითში, ე. ი. რატომ არის შვილი ხპოვებს მამას, მაგრამ: შვილმან ჰოვა მამაჲ; ესაა საკითხთა-საკითხი ქართული სინტაქსისა და ქართული ენობრივი აზროვნებისა. ჩვენ შევეცდებით ცალკე გავსცეთ მას პასუხი.

ტაბულა I

მარტივი წინადადებათა სინტაქსური მმანისი

ტაბულა I: ზმნა და კოორდინატები (საერთოდ, სინტაქსური ცნებები)

- I. ზმნა აბსოლუტურ-გარდაუვალია: იგი დგას, იგი კუდების...
  1. წინადადება აგებულია მართვის საფუძველზე (გვაქვს ქვემდებარე, შემასმენელი; არა გვაქვს დამატება).
  2. შემასმენელი არის ზმნა, რომელსაც სახელი მართავს პირში და ითანხმებს რიცხვში: დგას, კუდების...
  3. ქვემდებარე არის მთავარი მმართველი, დომინანტი სახელი: იგი.
- II. ზმნა რელატიურ-გარდაუვალია: იგი სუდგას მას, იგი ხეკვდრების მას, იგი ხუკუდების მას...
  1. წინადადება აგებულია კოორდინაციის საფუძველზე; ზმნა და მასთან მორფოლოგიურად დაკავშირებული სახელები—კოორდინატებია.
  2. შემასმენელი არის მეკოორდინაციე ზმნა, ძირითადი კოორდინატი: სუდგას, ხეკვდრების, ხუკუდების...
  3. დიდი კოორდინატი არის სახელი სახელობითს ბრუნვაში: (იგი: იგი სუდგას მას)...
  4. მცირე კოორდინატი არის სახელი მიცემითს ბრუნვაში მას: (იგი სუდგას მას)...
- III. ზმნა რელატიურ-გარდამავალია: ა) ორსახელიანი: იგი ხკლავს მას...
  - b) სამსახელიანი: იგი ხსოვს მას მას...
  1. ორსავე შემთხვევაში წინადადება აგებულია კოორდინაციაზე.
  2. ორსავე შემთხვევაში შემასმენელი არის მეკოორდინაციე ზმნა, ძირითადი კოორდინატი.
- ა) ორსახელიანი: ა) თუ ზმნა აწყოს ჯგუფისაა, დიდი კოორდინატი არის სახელი სახელობითს ბრუნვაში: იგი: იგი ხკლავს მას; მცირე კოორდინატი არის სახელი მიცემითს ბრუნვაში: მას; იგი ხკლავს მას.
- ბ) თუ ზმნა ნამყო ძირითადის ჯგუფისაა: დიდი კოორდინატებია სახელები მოთხრობითსა და სახელობითში: მან, იგი: მან კლა იგი; მცირე კოორდინატი აქ არა გვაქვს¹.

¹ ებიანი სახელობითი ამავე პირობებში მცირე კოორდინატი იქნება.

- გ) თუ ზმნა დრო-კილოთა მესამე ჯგუფისაა, მდგომარეობა ისეთივეა, როგორც რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებთან (იხ. აქვე: II).
- ბ) სამსახელიანი: ა) თუ ზმნა აწმყოს ჯგუფისაა: დიდი კოორდინატი არის სახელი სახელობით ბრუნვაში: იგი: იგი ხსოვს მას მას; მცირე კოორდინატი არის სახელი მიცემით ბრუნვაში: მას— ბრუნვაუცვლელი MO: იგი ხსოვს მას მას, დამატება ანუ მართული სახელი არის სახელი მიცემით ბრუნვაში (მას: მეორე ბრუნვაეცვალეადი MO: იგი ხსოვს მას მას).
- ბ) თუ ზმნა ნაწყო ძირითადის ჯგუფისაა, დიდი კოორდინატი არის სახელი მოთხრობით ბრუნვაში: მან ხსოვა მას იგი... მცირე კოორდინატი არის სახელი მიცემით ბრუნვაში (ბრუნვაუცვლელი MO). მან ხსოვა მას იგი. უმცირესი კოორდინატი არის სახელი სახელობით ბრუნვაში (მეორე ბრუნვაეცვალეადი MO: მან ხსოვა მას იგი)¹.
- გ) თუ ზმნა დრო-კილოთა მესამე ჯგუფისაა, მდგომარეობა ისეთივეა, როგორც რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებში (იხ. ზემოთ), ოღონდ შეიძლება გვეკონდეს მართული სახელი, დამატება: სუთხოვეს მას იგი მისლა...

ტაბულა II: MS, MO და შესატყვისი სინტაქსური ცნებები

MS: ა) სახელობით ბრუნვაში:

1. ქვემდებარე ანუ მთავარი მმართველ, დომინანტი სახელი, თუ ზმნა აბსოლუტურია: იგი ღვას, იგი სუფების...
2. დიდი კოორდინატია, თუ ზმნა რელატიურია (გარდაუვალი ან გარდამავალი): იგი სუფების; იგი სელავს; იგი სუელავს.
3. მცირე კოორდინატია თუ ებ'იან მრავლობით წარმოდგენს და გვხვდება რელატიურ ზმნებთან: (რავგენთა აქუნდა უძღურები იგი... ა დიშ. 111 ხ₁).

ბ) მოთხრობით ბრუნვაში—დიდი კოორდინატია ყოველთვის: მან კლა იგი... გვხვდება რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დრო-კილოთა-მეორე ჯგუფში.

MO: ა) სახელობით ბრუნვაში:

1. დიდი კოორდინატია მან კლა იგი... გვხვდება რელატიურ-გარდამავალ ზმნათა მეორე ჯგუფში.
2. მცირე კოორდინატია, თუ ებ'იან მრავლობით წარმოდგენს და გვხვდება ერთობიექტიან რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან: (ღა-ისწავლა მან წიგნები... კი მ. 161₁-).
3. უმცირესი კოორდინატია, თუ ბრუნვაეცვალეად MO წარმოდგენს ორობიექტიან რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დროთა მეორე ჯგუფში: მან ხსოვა მას იგი.

¹ - ებ'იანი სახელობითი ამავე პირობებში დამატება იქნება.

4. დამატება, თუ ებ'ით არის ნაწარმოები და ბრუნვაცვალებად მეორე MO წარმოადგენს: მან სთხოვა მას წიგნები.

ბ) მიცემითს ბრუნვაში:

1. მცირე კოორდინატია, თუ: ბრუნვაუცვლელი MO: იგი სთხოვს მას მას—მან სთხოვა მას იგი; იგი სუკუდების მას—იგი სუკედრა-მას... ან: თუ ბრუნვაცვალებადი MO, მაგრამ მის გარდა სხვა MO არ არის: იგი სკლავს მას.
2. დამატებაა, ესე იგი, ოდენ მართული სახელია, თუ ბრუნვაცვალებადი მეორე MO: იგი სთხოვს მას მას.

ტაბულა III: ბრუნვები და მათ მიერ გადმოცემული სინტაქსური ცნებები

1. სახელობითი ბრუნვა:

1. მთავარი მმართველი, დომინანტი სახელია ანუ ქვემდებარე, თუ ზმნა აბსოლუტურია: იგი დგას, კუდების.
2. დიდი კოორდინატია, თუ ზმნა რელატიურია (გარდაუვალი თუ გარდამავალი): იგი სუკუდების მას, იგი სკლავს მას.
3. მცირე კოორდინატია, თუ ებ'იან მრავლობითს წარმოადგენს და გვხვდება რელატიურ ზმნასთან: აქუნდა მათ რტოები...
4. უმცირესი კოორდინატია, თუ რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან გვხვდება და ბრუნვაცვალებადი მეორე MO არის: მან სთხოვა მას იგი.
5. დამატებაა, თუ ებ'ითაა ნაწარმოები და ბრუნვაცვალებად მეორე MO-ს წარმოადგენს: მან სთხოვა მას წიგნები.

2. მოთხრობითი ბრუნვა:

1. დიდი კოორდინატია (ყოველთვის).

3. მიცემითი ბრუნვა:

1. მცირე კოორდინატია: ა) რელატიურ-გარდაუვალ-ზმნებთან; იგი სუკუდების მას; ბ) რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან, თუ მის გარდა სხვა MO არ არის; იგი სკლავს მას; გ) რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან, თუ ბრუნვაუცვლელი MO და მის გარდა სხვა MO-ც არის, ბრუნვაცვალებადი: მან სთხოვა მას იგი.
2. მართული სახელია ანუ დამატება, თუ ბრუნვაცვალებად MO-ს წარმოადგენს და მის გარდა ბრუნვაუცვლელი MO-ც არის მიცემითს ბრუნვაში: იგი სთხოვს მას მას.

ტაბულა IV: სინტაქსური ცნებები და ბრუნვები, რომლებშიაც ისინი გადმოიცემიან

1. ქვემდებარე: ანუ მთავარი მმართველი სახელი—მხოლოდ სახელობით ბრუნვაშია (გვხვდება აბსოლუტურ ზმნებთან): იგი დგას, კუდების.
2. დიდი კოორდინატი: 1. სახელობითს ბრუნვაშია: ა) რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებთან ყველა დროში: იგი სუკუდების მას... ბ) რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან დროთა სამსავე ჯგუფში, იგი სკლავს მას; მან კლა იგი; მას სუკლავს იგი.

2. მოთხრობითს ბრუნვაშია რელატიურ-გარდამავალ ზმნათა მეორე ჯგუფის დრო-კილოში: მან კლა იგი, მან სთხოვა მას იგი.

3. მიცემით კოორდინატი:

1. მიცემითს ბრუნვაშია: ა) თუ მხოლოდ ეს ერთი მიცემითია: რელატიურ-გარდაუვალ ზმნებთან: იგი შეუკდების მას; რელატიურ-გარდამავალ ზმნებთან: იგი სკლავს მას.
ბ) თუ არის მეორე MO-ც, მაგრამ სახელობითს ბრუნვაში: მას სთხოვა მას იგი.
2. სახელობითს ბრუნვაშია, თუ ებ'იან მრავლობითთან გვაქვს საქმე რელატიურ ზმნებთან (იჭნება ეს სახელობითი MS თუ MO): აქუნდა მათ რტოები; დაწერა მან წიგნები.

4. უმცირესი კოორდინატი.

1. სახელობით ბრუნვაშია, თუ იგი არის ბრუნვაცვალებადი მეორე MO: მან სთხოვა მას იგი.

5. დამატება ანუ ოდენ მართული სახელი:

1. მიცემითს ბრუნვაშია აწმყოს ჯგუფში ორ MO-იან ზმნასთან (ბრუნვაცვალებადი მეორე MO): იგი სთხოვს მას წიგნს.
2. სახელობით ბრუნვაშია ნამყო ძირითადის ჯგუფში ორ MO-იან ზმნასთან, თუ ბრუნვაცვალებადი მეორე MO არის, ებ'ით ნაწარმოები: მან სთხოვა მას წიგნები.

დასკვნითი ღვაწლუბანი

1. წინადადებისა და მის ნაწილთა განსაზღვრების საკითხში ძირითადია სამი მიმართულება: ლოგიცისტური, ფსიქოლოგისტური და ფორმალისტური (ენობრივ-გრამატიკული).

2. ლოგიციზმი და ფსიქოლოგიზმი შეიძლება იქნენ დახასიათებული, როგორც მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტიზმი, ვინაიდან ორივესთვის საერთოა ძირითადი მეთოდოლოგიური პრინციპი (ენობრივი ფაქტი აღწერილ იქნეს იმ ლოგიკურ თუ ფსიქოლოგიურ კატეგორიაზე დაყრდნობით, რომელიც მასში პოულობს გამონხატულებას), და ვინაიდან, ამისდა კვალად, ენობრივ მოვლენათა აღწერისას ლოგიციზმიცა და ფსიქოლოგიზმიც მოიხმარს სხვა სინამდვილეში მოპოვებულს საზომს.

3. ენობრივ მოვლენათა აღწერისას მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტიზმის გამოყენება შედეგიანი მაშინ იქნებოდა, რომ არსებობდეს სრული პარალელიზმი ლოგიკური თუ ფსიქოლოგიური კატეგორიებისა, ერთის მხრით, და ენობრივი კატეგორიებისა, მეორე მხრით, — ისიც ყველა ენაში; მხოლოდ ასეთ პირობებში იქნებოდა შესაძლებელი იმაზე დაყრდნობით, რა აღინიშნება, შეგვესწავლა (აგვეწერა) ის, რითაც აღინიშნება. მაგრამ ასეთ პარალელიზმს არა აქვს ადგილი არა თუ ყველა ენაში, არამედ არც ერთს ენაში; ამიტომაც:

a) მეთოდოლოგიური ტრანსცენდენტიზმის თვალსაზრისით ენობრივ მოვლენათა აღწერისას სრულიად მიიჩქმალება ის, რაც სპეციფიკურია ამა თუ იმ ენისათვის: ფუნქციებისადმი (რა'სადმი) აპელაციით ნიველირდება თავისებურება, რადგანაც ფუნქციითა მიხედვით ენათა შორის არ არსებობს ის სხვაობა, რომელიც სხვადასხვა ენათა სტრუქტურას ახასიათებს;

b) ენობრივ მოვლენათა აღწერისას ფუნქციებისადმი აპელაცია — ერთი ენის ფარგლებშიც — აერთიანებს ენობრივად სხვადასხვაგვარს (მაგალ., შესიტყვებაც და ცალკე სიტყვაც, უკანასკნელთა შორის ფორმიანიცა და უფორმოც, ნაწილაკიც კი, შეიძლება აღმოჩნდეს წინადადება) და თითქმის და სხვადასხვა კატეგორიებში ათავსებს ენობრივად ერთგვარს (მაგალითი: რიცხვითი სახელის ცალკე მეტყველების ნაწილად მიჩნევა ქართულში).

4. ტრანსცენდენტიზმის ცალკე სახეობათა შესახებ შემდეგი უნდა ითქვას:

a) ლოგიციზმის ერთი სახეობა, — პრიმიტიული, — საერთოდ ვერ არჩევს ენობრივსა და აზროვნების-ლოგიკურს მომენტებს; მხოლოდ ამიტომ შეიძლება წინადადების განსაზღვრისას უახლოეს გვარად (genus proximum-ად) წინადადება-ცნებისათვის წამოყენებულ იქნეს აზრი-ცნება („წინადადება არის აზრი“...), თითქოს წინადადება იყოს აზრის ერთ-ერთი სახეობა; ამიტომვე არის შესაძლებელი ქვემდებარე და შემასმენელი ისევე იქნეს განსაზღვრული, როგორც ფორმალური ლოგიკა საზღვრავს სუბიექტსა და პრედიკატს. ლოგიციზმის ეს სახეობა გრამატიკაში (სინტაქსში) არის პირველი და მემკვიდრე

გრამატიზმისა ლოგიკაში; მისი წყაროა აზროვნებითისა და მეტყველებითი მომენტების გაუდიფერინცირებლობა.

ბ) ლოგიკიზმის მეორე სახეობა, — დამუშავებული, — ასეთ აღრევას თავს აღწევს. იგი მხოლოდ ცდილობს წინადადების განსაზღვრება დაამყაროს მსჯელობისაზე, ქვემდებარე-შემასმენლისა კი — სუბიექტ-პრედიკატისაზე. მაგრამ წინადადებისა და ქვემდებარე-შემასმენლის ასე განსაზღვრა მაშინღა იქნება შესაძლებელი, თუ ყოველი წინადადება არის მსჯელობის გამოხატულება. თუ ყოველი ქვემდებარე სუბიექტს შეესატყვისება, ყოველი შემასმენელი — პრედიკატს. მაგრამ ეს როდია ასე.

ა) წინადადება-ცნებისა და მსჯელობა-ცნების მოცულობა ერთერთს ფარავს მხოლოდ ნაწილობრივად: ყოველი წინადადება არ არის მსჯელობის გამოხატულება და არც მსჯელობა გადმოიცემა ყოველთვის წინადადებით;

ბ) წინადადების ნაწილებს რაც შეეხება, ამ თვალსაზრისით შეუძლებელია მოცემულ იქნეს დამატებისა, განსაზღვრებისა და გარემოების დეფინიცია;

ც) ქვემდებარე-შემასმენელი შესაძლებელია იყოს სუბიექტ-პრედიკატის შესატყვისი, თუ მსჯელობა მარტივი გაუფრცხვლებელი წინადადებათ არის გადმოცემული, მაგრამ თუ წინადადება გავრცელებულია. შეუძლებელია არ დაირღვეს ასეთი შესატყვისობა: ან სუბიექტი იქნება გადმოცემული რამდენიმე სიტყვით, ან პრედიკატი, ან ერთიცა და მეორეც. რამდენიმე სიტყვისაგან შემდგარი ქვემდებარე თუ შემასმენელი მარტივი წინადადებისათვის უცხოა.

ჰ. ფსიქოლოგიზმი წინადადების განსაზღვრებას ჩვეულებრივ ფსიქოლოგიური მსჯელობის განსაზღვრებაზე ამყარებს; და ეს ნიშნავს: რამდენაირც შეიძლება იყოს ფსიქოლოგიაში მსჯელობის განსაზღვრება, იმდენი სახის განსაზღვრება გაჩნდება სინტაქსში. (კერბარტ-ჰაულის, ეუნდტის, იერუხალემისა და ბრენტანოს თეორიების, მარბეს და ბიულერის სათანადო ექსპერიმენტების შედეგების ანალიზი მხოლოდ იმას გვაფიქრებინებს, რომ ფსიქოლოგიური მსჯელობა უფრო მეტყვევ ნიადაგს წარმოადგენს წინადადების განსაზღვრებისათვის, ვინემ მსჯელობა ტრადიციული ლოგიკის გაგებით.

წინადადების განსაზღვრისას ცნობიერების ფენომენებისადმი აპელაცია შეუძლებელია, რამდენადაც ერთისა და იმავე წინადადების. — გარკვეული უცვლელი შესიტყვების, — კორელატი შეიძლება იყოს სულ სხვადასხვა, ერთისა და იმავე პირისათვის სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა პირისათვის ერთსა და იმავე დროს.

ესეც რომ არ იყოს, არ არის ადვილი, მიზანშეწონილი და მეთოდოლოგიურად მართებული დაუდევარ და უჩინარ ფსიქიკურ მოვლენას დაეფიქსიროთ ხელშესახები და მკვიდრი ენობრივი ფაქტის აღწერისას. ეს — წინადადების განსაზღვრისათვის.

წინადადების ნაწილთაგან კი დამატება, განსაზღვრება, გარემოება შეუძლებელია განისაზღვროს ფსიქოლოგიზმის თვალსაზრისით; ასევე ქვემდებარე-შემასმენლის განსაზღვრა არ ხერხდება ფსიქოლოგიურ სუბ-

ექტ-პრედიკატზე დაყრდნობით, ვინაიდან: ფსიქოლოგიური სუბიექტი, გინა პრედიკატი შეიძლება გადმოიციეს წინადადების ყოველი ნაწილით; წინადადების ერთი და იგივე ნაწილი სხვადასხვა მომენტში შეიძლება გადმოგვეცემდეს სუბიექტსაც, პრედიკატსაც; კიდევ მეტი: ერთსა და იმავე მომენტში ერთი და იგივე ნაწილი წინადადებისა მეტყველისათვის შეიძლება იყოს სუბიექტის შესატყვისი, მსმენელისათვის — პრედიკატისა. ასევე უნუგეშო პერსპექტივას გვიწლის ვუნდტის გაბატონებული და უკანა რიგის წარმოდგენების გამოყენება წინადადების ნაწილთა განსაზღვრისათვის.

6. ფსიქოლოგიზმის ნიადაგზე დგანან მეტ-ნაკლებად ენათმეცნიერები: როზენბადოვსკი, ზიუტერლინი, ვეგენერი, ბლიუმელი, ბრუგმანი; ოვსიანიკოვი, კულიკოვსკი, ფორტუნატოვი, პეშკოვსკი, შახმატოვი; მათი შეხედულებები იძლევა საკმაო მასალას ფსიქოლოგიზმის სინუსტის საილუსტრაციოდ.

7. მეთოდოლოგიურ ტრანსცენდენტიზმს უპირისპირდება მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის ის სახეობა, რომელიც ფორმალიზმის სახელწოდებით არის ცნობილი; ამ მიმართულების წარმომადგენლები ცდილობენ წინადადება და მისი ნაწილები, როგორც ენობრივი მონაცემი, დაახსიათონ ენობრივი ნიშნების მიხედვით. ასეთ ნიშნებად გამოყენებულია ინტონაცია და პაუზა (პეტერსონი), რიტმი და მელოდია (პეშკოვსკი); წართქმის ისეთი მხარე, როგორცაა უწყვეტობა (დელბრიუკი); ფორმა (და მორფოლოგიური თვისებები) წინადადებაში შემავალ სიტყვათა (ბუდე, დერჟავინი).

ამკვარად, იმანენტიზმის ეს ვარიანტი ფონეტიზმისა და მორფოლოგიზმის სახეს იღებს და თუმცა უპირისპირდება ტრანსცენდენტიზმს, ლოგიციზმსა და ფსიქოლოგიზმში მოცემულს, მაგრამ მაინც არ წარმოადგენს იმანენტიზმს სინტაქსისათვის: მისი საზომი ენობრივია, მაგრამ არ არის სინტაქსური ბუნებისა. ვინაიდან მოპოვებულია ფონეტიკურსა თუ მორფოლოგიურს სინამდვილეში. სინტაქსში ფორმალიზმი შინაური ტრანსცენდენტიზმია, ამდენადვე ნიულებელი.

გარდა ამისა: წინადადების საკითხში ფორმალიზმი არ არის თავისუფალი ფსიქოლოგიზმისაგან.

8. მეტყველება შინაგანად არის დაკავშირებული ადამიანის ფსიქიკასთან; ეს არის მიზეზი ენობრივისა და აზროვნებითი კატეგორიების აღრევისა, სადაც ამას აქვს ადგილი; ეს ასაზრდოებს აგრეთვე ტრანსცენდენტიზმს.

ტრანსცენდენტიზმი ცდილობს ენობრივ მოვლენათა აღწერისას გათვალისწინოს როგორც სტრუქტურა, ისე ფუნქციები. ჩვეულებრივ უპირატესობა ფუნქციებს ენიჭება: წარმოებს ფუნქციების მიხედვით სტრუქტურის შესწავლა. ამით ტრანსცენდენტიზმი ცდილობს მეტყველებას შეუნარჩუნოს კავშირი ცნობიერებასთან.

მეთოდოლოგიური იმანენტიზმი ორად შლის აღწერის ამოცანას: ჯერ — როგორ და შემდეგ — რა მიმართებაშია როგორ რა სთან (ცნობიერებასა და რეალობასთან); მოძღვრება როგორის შესახებ არის მოძღვრება ენის სტრუქტურის შესახებ; მოძღვრება რა სთან მიმართების შესახებ არის მოძღვრება ფუნქციათა შესახებ.

ტრანსცენდენტიზმი ფუნქციათა შესახებ მოძღვრებაში ისევე ბუნებრივი და გამართლებულია, როგორც იმანენტიზმი სტრუქტურის შესახებ მოძღვრებაში.

9. წინადადებისა და მისი ნაწილების შესახებ მოძღვრება განეყოფინება სტრუქტურის შესახებ მოძღვრებას; ამ ცნებათა განსაზღვრა გულისხმობს სინტაქსის საგნის, მიზან-თვალსაზრისისა და მეთოდის გარკვეულს გაგებას.

მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის თვალსაზრისით სინტაქსის საგანია შესიტყვება; სინტაქსი შესიწავლის შესიტყვებას მდგენილობისა და მექანიზმის თვალსაზრისით. ე. ი. ა) რა და რა ფორმები არის შეკავშირებული შესიტყვებად ანუ როგორია შესიტყვების მორფოლოგიური შედგენილობა და ბ) რა სახის სინტაქსურ ურთიერთობას აქვს ადგილი შესიტყვებაში შემავალ სიტყვათა შორის. ძირითადი სინტაქსური ამოცანაა ეს უკანასკნელი, პირველი—შემამზადებელი საფეხურია.

სინტაქსის საგნისა და მიზან-თვალსაზრისის აქ წარმოდგენილი გაგებიდან შინაგანის აუცილებლობით გამომდინარეობს ის მეთოდი, რომლითაც უნდა დამუშავდეს სინტაქსური ცნებები: შესიტყვების ნაწილთა დახასიათება უნდა წარმოებდეს იმ როლის მიხედვით, რომელიც მათ აქვთ განკუთვნილი შესიტყვების მექანიზმში; სინტაქსურ ცნებათა არსებითი ნიშანი ამ როლზე უნდა მიგვითითებდეს.

ტრანსცენდენტიზმი აყალიბებს სინტაქსურსა, და, საერთოდ, გრამატიკულ ცნებებს დედუქციურად, აპრიორი; იმანენტიზმი მოითხოვს ეს წარმოებდეს ინდუქციურად, აპოსტერიორი, შესასწავლი ენის თავისებურებათა თვალისწინებით.

10. მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის თვალსაზრისით წინადადება არის ერთ-ერთი სახის შესიტყვება. მისი ბუნება და თვისება მთლიანად განსაზღვრულია სათანადო ენის შესიტყვებათა ბუნებითა და თვისებით. არის თუ არა ამა თუ იმ ენაში წინადადება, თუ—კი, როგორია მისი შედგენილობა და მექანიზმი, რა ცნებებზე შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ მისი ნაწილები—ეს ყველაფერი სათანადო ენის შესიტყვების ანალიზმა უნდა მოგვეცეს. ფუნქციებზე მიითითებით აპრიორული გადაწყვეტა ამ საკითხისა იმანენტიზმის თვალსაზრისით შეუწყნარებელია.

წინადადება, ქვემდებარე, შემასმენელი, დამატება... ცნებები პირველად ინდო-ევროპულ ენათა შესწავლისას ჩამოყალიბდა. ერთ-ერთ ამ ენათაგანის, რუსულის, შესიტყვებათა ზოგადი საილუსტრაციო ანალიზი მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის თვალსაზრისით ასეთ დასკვნებს იძლევა: შესიტყვებას ქმნის უმთავრესად ბრუნვადი და უღვლილებადი სიტყვა, სახელი და ზმნა. სიტყვათა სინტაქსური ურთიერთობა მართვის, შეთანხმების ან მიერთვის სახით წარმოვედგება; მიერთვადადებითი სინტაქსური ურთიერთობის ნილ საფეხურს წარმოადგენს. წინადადება არის შესიტყვება, მართვა-შეთანხმების საფუძველზე აგებული ბრუნვადი და უღვლილებადი სიტყვებისაგან; მისი ნაწილების განსაზღვრება იქნებოდა: ქვემდებარე—ზმნის მმართველი ანუ მთავარი მმართველი, დომინანტი, სახელი, შემასმენელი—ქვემდებარის მიერ მართული ზმნა, დამატება—სახელისა თუ ზმნის მიერ მართული სახელი.

განსაზღვრება — სახელთან შეთანხმებული სახელი; გარემოება — მართული სიტყვა, ფორმიანი თუ უფორმო. მართვა-შეთანხმების ცენტრი რუსულში არის ქვემდებარე. არა მარტო მთავარი მმართველი სახელი, არამედ მთავარი სიტყვა წინადადებაში.

11. მარტივი წინადადების სტრუქტურა-მექანიზმს ძველს ქართულში განსაზღვრავს ზმნა.

12. მორფოლოგიური თვალსაზრისით ქართული ზმნა ორგვარია: აბსოლუტურისა და რელატიური სახეობისა. პირველში რელატიურად თუ პოტენციალურად ყოველთვის აღინიშნება პირი მხოლოდ ერთის სახელისა, — მორფოლოგიური სუბიექტისა, მეორეში — პირი ორი სახელისა, — მორფოლოგიური სუბიექტისა და მორფოლოგიური ობიექტისა.

აბსოლუტური სახეობის ზმნასთან მორფოლოგიურად, — პირის აღნიშვნის საშუალებით, — არის დაკავშირებული მხოლოდ ერთი სახელი, რელატიური სახეობისასთან ორი სახელი ყოველთვის — პირის საშუალებით, და ზოგჯერ მესამე სახელიც, — რიცხვის აღნიშვნის საშუალებით.

ქართულში (და სხვა ქართველურ ენებში) უნდა განვასხვავოთ სუბიექტი, ობიექტი ზმნის თვალსაზრისით, ზმნაში პირის აღნიშვნის თვალსაზრისით, — მორფოლოგიური სუბიექტი, ობიექტი, — და სუბიექტი, ობიექტი შესიტყვების თვალსაზრისით, — სინტაქსური სუბიექტი („ქვემდებარე“), სინტაქსური ობიექტი („დამატება“, „უახლოესი ობიექტი“ ფრ. მიულერისა). მორფოლოგიური S,O უდრის სინტაქსურს, თუ ზმნა ერთპირიანია, მორფოლოგიური S,O არ უდრის სინტაქსურს, არსებითად განსხვავდება მისგან, თუ ზმნა ორპირიანია.

13. სინტაქსური თვალსაზრისით ქართულში ზმნები განიყოფება ორ ჯგუფად: გარდაუვალად და გარდამავალად. გარდაუვალია ყოველი ზმნა. რომელსაც მორფოლოგიური სუბიექტი მუდამ სახელობითში აქვს, მორფოლოგიური ობიექტი კი ან სულ არა აქვს, ან, თუ აქვს, ყველგან მიცემითში აქვს; გარდამავალია ყოველი ზმნა. რომელსაც ნამყო ძირითადში (აორისტში) მორფოლოგიური სუბიექტი მოთხრობითში აქვს, მორფოლოგიური „ობიექტი კი სახელობითში“ (ა. შანიძე). ყოველი აბსოლუტური სახეობის ზმნა გარდაუვალია, რელატიურის სახეობისა კი შეიძლება იყოს გარდაუვალიცა და გარდამავალიც.

14. ორივე ნიშნის, მოფოლოგიურისა და სინტაქსურის, მიხედვით ზმნათა კლასიფიკაცია იძლევა სამ ჯგუფს: აბსოლუტურ-გარდაუვალს, რელატიურ-გარდაუვალსა და რელატიურ-გარდამავალს. ზმნათა ამ სამტიპს ძველ ქართულში შეეფერება წინადადებათა სამი ტიპი: აბსოლუტურ-გარდაუვალ-ზმნიანი, რელატიურ-გარდაუვალ-ზმნიანი და რელატიურ-გარდამავალ-ზმნიანი. როგორც შედგენილობის, ისე მექანიზმის თვალსაზრისით ყველაზე მარტივია პირველი ტიპი, ყველაზე რთულია მესამე; მეორე ტიპი გამარტივებული სახით წარმოგვიდგენს მესამეს.

15. შედგენილობის მხრივ პირველი ტიპი ასეთ სურათს იძლევა:

ზმნა აბსოლუტურ-გარდაუვალი პლუს სახელი სახელობითს ბრუნვაში (MS): დგას იგი; კუდების იგი.

მეორე ტიპი: ზნა რელატიურ-გარდაუვალი პლუს სახელი სახელობითს ბრუნვაში (MS) პლუს სახელი მიცემითს ბრუნვაში (MO),—რა დროც არ ავიღოთ: ხუკუდების იგი მას; მოხუკუდა იგი მას...

მესამე ტიპი: ა) ზნა რელატიურ-გარდამავალი აწმყოს ჯგუფისა პლუს სახელი სახელობითს ბრუნვაში (MS), პლუს სახელი მიცემითს ბრუნვაში (MO), [პლუს სახელი მიცემითს ბრუნვაში, ე. წ. მეორე MO]: ხკლავს იგი მას; ხთხოვს იგი მას მას... ბ) ზნა რელატიურ-გარდამავალი ნამყო ძირითადის (აორისტის) ჯგუფისა პლუს სახელი მოთხრობითში (MS), პლუს სახელი სახელობითს ბრუნვაში (MO) [ანდა ე. წ. მეორე MO] პლუს სახელი მიცემითში—(MO): კლამან იგი; ხთხოვა მანიგი მას... ც) ზნა რელატიურ-გარდამავალი დროთა მესამე ჯგუფში პლუს სახელი სახელობითს ბრუნვაში (MS), პლუს სახელი მიცემითს ბრუნვაში (MO) [პლუს თანდებულიანი სახელი ნათესაობითში]: ხუკლავს იგი მას; [ხუთხოვიეს იგი მას მისდა]!...

16. აბსოლუტურ-გარდაუვალ-ზნაინი წინადადების (დგას იგი, კუდების იგი) მექანიზმს ქმნის ძირითადად მართვა. სახელი, მორფოლოგიურად დაკავშირებული ზნასთან, მართავს ზნის პირს და ითანხმებს რიცხვს, სახელი გაბატონებული სიტყვაა (მმართველი), ზნა—დამოკიდებული (მართული); არის შემასმენელი—მართული ზნა, არის ქვემდებარე—ზნის მმართველი ანუ მთავარი მმართველი სახელი. არა გვაქვს MO. წინადადების ეს ტიპი ჩვეულებრივია სხვა (მაგალ., ინდო-ევროპულ) ენებშიაც; იგი არ არის სპეციფიკურ-ქართული.

17. რელატიურ-გარდაუვალ-ზნაინი (ხუკუდების იგი მას) და რელატიურ-გარდამავალ-ზნაინი წინადადება (ხკლავს იგი მას; ხთხოვს იგი მას მას) ისევე უჩვეულოა სხვა (მაგალ., იმავე ინდო-ევროპული) ენებისათვის, როგორც ორპირიანობა (რელატიურობა) მათში მონაწილე ზნისა.

ამ ტიპის ქართულ წინადადებათა სინტაქსური მექანიზმის სპეციფიკურობისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა ორი კარდინალური მნიშვნელობის სინტაქსური ფაქტი: ა) ზნა მართავს მორფოლოგიური სუბიექტის ბრუნვას ისევე, როგორც მორფოლოგიური ობიექტისას და ბ) მორფოლოგიური ობიექტი მართავს ზნის პირს ისევე, როგორც მორფოლოგიური სუბიექტი.

ამიტომაც ამ ტიპის წინადადების მართვის ადგილს იქერს კოორდინაცია. კოორდინაციას ვუწოდებთ ისეთს რთულს სინტაქსურ ურთიერთობას. როდესაც ზნა მართავს მასთან მორფოლოგიურად დაკავშირებული სახელების,—MS-ისა და MO-ის—ბრუნვებს, სახელნი თავის მხრივ მართვენ ზნის პირს და ითანხმებენ რიცხვს. არა გვაქვს ოდენ მართული ზნა—შემასმენელი, არც ოდენ მმართველი (ზნისა) სახელი—ქვემდებარე, არც სახელი, მართული ზნის მიერ—დამატება², არის მხოლოდ კოორდინატები: კოორდინატი არის წევრი კოორდინაციისა ანუ კოორდინაციაში მონაწილე სიტყვა (სახელები თუ ზნა).

¹ კვლარტულ ფრჩხილებში ჩასმული სახელები შეიძლება იყოს ან არ იყოს. სახელებზე როცა ელაპარაკობთ, მხედველობაში გვაქვს მხოლოდ ის სახელები, რომლებიც მორფოლოგიურად არის დაკავშირებული ზნასთან.

² თუ ორივე შემთხვევაში მაინც ჩნდება დამატება. ეს იმიტომ, რომ წყდება სახელის მორფოლოგიური კავშირი ზნასთან.

18. კოორდინატი შეიძლება იყოს ძირითადი, დიდი, მცირე და უმცირესი. ძირითადი კოორდინატი (coordinata princeps) ზმნა, მმართველი მასთან მორფოლოგიურად დაკავშირებული სახელების, MS-ისა და MO-ის, ბრუნვათა; იგია ცენტრი კოორდინაციისა.

სახელები,—MS და MO,—გვევლინება დიდი, მცირე და უმცირესი კოორდინატის როლში.

19. კოორდინატ-სახელების ასეთი დასაფეხურება გამოხატავს მათი სინტაქსური ძალის მეტ-ნაკლებობას; ჩვეულებრივ ვადამწყვეტია, ი თ ა ნ ხ მ ე ბ ს თუ არა სახელი-კოორდინატი ზმნას რიცხვში; ამ მხრივ ძველს ქართულში აღსანიშნავია შემდეგი: a) ნ'იანი სახელობითის მრავლობითობა ძველი ქართულის ზმნაში ყოველთვის აღინიშნება, იქნება ეს სახელობითი MS, თუ MO; b) ებ'იანი სახელობითის მრავლობითობა ძველი ქართულის ზმნაში არ აღინიშნება, იქნება ეს სახელობითი MS თუ MO; c) მოთხოვითის (MS-ია მუდამ!) მრავლობითობა ყოველთვის აღინიშნება ზმნაში; b) მიცემითის (MO-ია მუდამ!) მრავლობითობა ზმნაში არ აღინიშნება, თუ მესამე ან მეორე პირია, ხოლო თუ პირველი პირია, ხან აღინიშნება, ხან—არა. საერთოდ, შეიძლება ითქვას, მიცემითი მრავლობითში ზმნას არ ი თ ა ნ ხ მ ე ბ ს.

20. დიდა ის კოორდინატი (coordinata major), რომელიც მართავს ზმნის პირს და ითანხმებს რიცხვს.

მცირე ის კოორდინატი (coordinata minor), რომელიც მართავს ზმნის პირს, მაგრამ არ ითანხმებს რიცხვს.

უმცირესია ის კოორდინატი (coordinata minima), რომელიც ითანხმებს ზმნის რიცხვს, მაგრამ არ მართავს პირს.

21. ქართულში შეუძლებელია არსებობდეს მეტი კოორდინატი-სახელი, რადგანაც ზმნაში შეიძლება აღინიშნოს სახელის პირი, რიცხვი, და ამისდაკვალად: ზმნაში შეიძლება იყოს აღნიშნული ან მხოლოდ რიცხვი სახელი-სა, ან მხოლოდ პირი, ანდა რიცხვიცა და პირიც.

22. ებ'იანი სახელობითი სინტაქსური როლის მიხედვით ერთის საფეხურით დაბლა დგას ნ'იან სახელობითზე, რაკი იგი არ ითანხმებს ზმნას რიცხვში. ამიტომაც, თუ ებ'იანი სახელობითი დიდი კოორდინატი უნდა ყოფილიყო, მცირე ხდება, თუ უმცირესი უნდა ყოფილიყო—ოდენ მართულ სახელად, დამატებად, იქცევა, კოორდინატის ხასიათს კარგავს.

23. თქმა იმისა, რომ ქართულში ერთი და იგივე ბრუნვა (მაგალ., სახელობითი, MS) ერთსა და იმავე სინტაქსურ ოდენობას წარმოადგენს იმისდა მიუხედავად, არის იგი აბსოლუტურ- თუ რელატიურ-ზმნიან წინადადებაში (იგი დგას; იგი ხუდგას მას), იძის თქმას უღრის, რომ აბსოლუტური და რელატიური სახეობის ზმნები ერთსა და იმავე მორფოლოგიურ ოდენობას წარმოადგენს; ამასთანავე, ეს იქნება უგულვებელყოფა იმისა, რაც ქართული (და ქართველური ენების) სინტაქსისა და, საერთოდ, ქართული მეტყველების, თავისებურებას ქმნის.

24. წინადადება ქართულში უნდა განისაზღვროს, როგორც შესიტყვება, აგებული ზმნისა და სახელისაგან კოორდინაციისა თუ მართვის საფუძველზე (კოორდინაციისაზე—რელატიურ-ზმნიან წინადადებაში, მართვისაზე—აბსოლუტურ-ზმნიანში).

ПРОБЛЕМА ПРОСТОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКЕ

1. Подлежащее и дополнение в древнегрузинском языке

Заключительные положения

1. В вопросе об определении предложения и его частей (членов) таковы три главных направления: логическое, психологическое и формалистическое (языково-грамматическое).

2. Логицизм и психологизм могут быть охарактеризованы по их методологическим принципам как трансцендентизм («методологический трансцендентизм»): общим для логицизма и психологизма является основной методологический принцип — описывать языковые факты, исходя из тех логических или же психологических категорий, которые в них находят выражение, т. е. при описании языкового факта используются в качестве меры понятия логики и психологии — что выражается, а не — как выражается.

3. Принцип, которым руководствуется «методологический трансцендентизм» (логицизм, психологизм) при описании языкового факта был бы научно правомерен в том случае, если бы существовал полный параллелизм между логическими и психологическими категориями, с одной стороны, и языковыми категориями, с другой, к тому же — во всех языках.

Только при наличии этого условия стало бы возможным, исходя из того, что обозначается, описать — без искажения действительного положения вещей — то, чем (resp. как) обозначается. Но такого параллелизма не оказывается не только во всех языках, но и в одном и том же языке.

Поэтому:

а) Применение принципа „методологического трансцендентизма“ при описании языковых фактов ведет к тому, что остаются незамеченными явления, специфичные для того или иного языка: апеллируя к функциям языкового факта, к тому, что обозначается, оставляют без внимания особенности описываемого факта, особенности того, как обозначается. По функциям (по функциональным категориям) между языками нет таких расхождений (различий), которые наблюдаются между структурами различных языков.

в) Описывая языковые явления по их функциям („что ими обозначается?“); с необходимостью объединяют в рамках одного и того же языка разнородные факты (так, напр., предложением может быть признано не только словосочетание, но и отдельное слово, как изменяемое, так и неизменяемое; даже частицу могут приравнять к предложению); с другой стороны, однородные по языковым признакам факты могут ока-

заться включенными в различные рубрики (пример тому выделение имен числительных в самостоятельную часть речи).

4. Что же касается отдельных разновидностей «методологического трансцендентизма», о них следует сказать:

а) Одна разновидность логицизма — примитивная — вообще не различает моментов языкового и мысленного; этим и объясняется, что при дефиниции грамматического понятия «предложение» в качестве ближайшего родового понятия (*genus proximum*) называется логическое понятие «мысль» („предложение есть мысль, выраженная словами...“), как-будто предложение является одной из разновидностей мысли. По той же причине дефиниция синтаксических понятий «подлежащее», «сказуемое» смешивается с определениями понятий формальной логики «субъект», «предикат».

Эта разновидность логицизма в грамматике (в синтаксисе) является порождением грамматизма в логике. Общим источником и того и другого служит неразличение языкового и мысленного, категорий грамматических и логических, что было характерным для древнегреческой философии, — „Аналитики“ Аристотеля, логики стоиков...

б) Вторая разновидность логицизма в грамматике — более последовательная — не смешивает логическое с грамматическим. Она стремится, разграничив логическое и грамматическое, построить дефиницию понятия «предложение» на дефиниции логического понятия «суждение» и далее — понятий «подлежащее», «сказуемое» на дефинициях понятий логики «субъект», «предикат».

Но такая установка была бы состоятельной в том случае, если бы всякое предложение являлось выражением суждения, и далее — если бы каждое подлежащее соответствовало субъекту, и каждое сказуемое — предикату.

В действительности это далеко не так:

а) Объемы понятий «предложение» и «суждение» лишь частично покрывают друг друга: не всякое предложение является выражением суждения (напр., вопросительные, восклицательные предложения...); не всегда суждение выражается посредством предложения.

б) Такие члены предложения, как «дополнение», «определение», «обстоятельства», — т. е. объяснительные слова, — не находят никакого соответствия в суждении, в составе его членов (в суждении выделяются только два члена: субъект и предикат, независимо от количества слов в предложении, которыми суждение выражается).

Следовательно, объяснительные слова («дополнение», «определение», «обстоятельства»...) не могут быть определены с ссылкой на суждение и его части.

в) «Подлежащее» и «сказуемое» могут соответствовать «субъекту» и «предикату», если суждение выражено посредством простого нераспро-

страшенного предложения („солнце | светит“), но соответствие неизбежно нарушится, если предложение простое распространяемое: или субъект будет выражен несколькими словами или предикат, или же и тот и другой („зимнее солнышко светит в туманный морозный день“ — первые два слова выражают логический субъект, все остальные — предикат).

Но «подлежащее», «сказуемое» не могут состоять из нескольких подзначных слов.

5. Психологизм кладет в основу дефиниции предложения понятие психологического суждения, а в понимании сущности психологического суждения различные авторы расходятся между собою несравненно больше, чем то наблюдается в понимании суждения в различных течениях логики.

Это значит: в синтаксисе будем иметь столько же различных дефиниций предложения, сколько имеется различных дефиниций психологического суждения („сочетание представлений“ — Герbart — Пауль; „расчленение сложного представления“ — Вундт; „расчленение, формирование, объективация“ — Иерузалем; „отношение к представлению — признание или отрицание“ — Brentano — срв. возможность безобразного (*sans images*) мышления в экспериментах Марбе).

Анализ воззрений по данному вопросу Герbart — Пауля, Вундта, Иерузалема, Brentano, анализ результатов соответствующих экспериментальных исследований Марбе, Биулера не оставляет сомнения в том, что «суждение», как психологическое понятие, представляет собою еще более шаткую основу для определения синтаксического понятия «предложение», чем «суждение» в понимании традиционной, формальной логики: апеллирование к психологическим процессам при определении предложения оказывается невозможным, так как одному и тому же предложению (словосочетанию, синтагме) могут соответствовать совершенно различные психические процессы — у одного и того же лица в разное время, у различных лиц — в одно и то же время, как об этом свидетельствуют результаты экспериментальных исследований процессов мышления.

Предложение как языковой факт — в определенный отрезок времени — является устойчивым непосредственно данным, психические же процессы текучи, неустойчивы, непосредственно не даны. Описывать, определять устойчивое, опираясь на неустойчивое, вряд ли вообще оправдано (скорее — наоборот). Это — о дефиниции предложения.

Что же касается членов предложения, одни из них — «дополнение», «определение», «обстоятельственные слова» — вообще не могут быть охарактеризованы при помощи частей «психологического суждения»: в последнем не имеется никаких соответствий для «дополнения», «определения», «обстоятельственных слов».

Не представляется также возможным определить «подлежащее», «сказуемое», как выражение «психологического субъекта», «психологического предиката»: в зависимости от психологической ситуации эти последние могут быть выражены любым членом предложения; один и тот же член

предложения в различных психологических контекстах, в разное время может обозначать и «психологический субъект», и «психологический предикат»; более того: один и тот же член предложения для говорящего может являться «психологическим субъектом», а для слушателя-собеседника — «психологическим предикатом»; ведь «психологический субъект», «психологический предикат» определяются по моменту последовательности (в процессе мысли): «субъект» это то, что предшествует, «предикат» — что следует за «субъектом» (Пауль). Члены же предложения обычно не могут быть квалифицированы, как «подлежащее», «сказуемое», в зависимости от последовательности в процессе высказывания (в предложениях: „солнце светит“, „светит солнце“ — «подлежащее» — одинаково „солнце“; «сказуемое» — „светит“).

Равным образом бесперспективны для определения членов предложения такие понятия, как «господствующее представление (*dominierende Vorstellung*)», «представление заднего плана (*zurücktretende Vorstellung*)», выдвинутые в концепции Вундта.

6. В годы господства психологизма в лингвистике на принципиальных позициях психологизма в вопросах грамматики стояли многие языковеды (Розвадовский, Зютерлин, Вегенер, Блюмель... Овсяннико-Куликовский, Фортунатов, частично — Пешковский...). Их работы дают немало материала, чтобы судить о теоретической несостоятельности принципиальных позиций психологизма.

7. «Методологическому трансцендентизму» в описательной грамматике противостоит «методологический имманентизм», в частности та его разновидность, которая известна под названием «формализма».

Представители этого направления пытаются охарактеризовать «предложение» (и его члены) по признакам собственно языковым. В качестве таких признаков используются: интонация и пауза (Петерсон), ритм и мелодия (Пешковский), такая сторона высказывания, как непрерывность, форма (и морфологические свойства) слов, входящих в предложение (Будде, Державин)...

Таким образом, эта разновидность «методологического имманентизма» выступает в виде «фонетизма» и «морфологизма» в синтаксисе; она противопоставляется «трансцендентизму», но не может рассматриваться, как имманентизм для синтаксиса: мерило, которое им используется при описании языковых фактов, хотя и является языковым, но отнюдь нельзя считать синтаксическим: синтаксические понятия определяются по фонетическим и морфологическим признакам. Для синтаксического факта фонетические и морфологические признаки не являются «имманентными». Таким образом, формализм — фонетический, морфологический — в синтаксисе научно не оправдан.

Кроме того, формализм этот в учении о предложении не свободен от психологизма.

8. Язык теснейшим образом связан с психическим миром человека. Этим обусловлена трудность разграничения, смешение категорий языка и категорий мысли, где оно наблюдается.

Этим же источником питается „трансцендентизм“ в описании фактов языка.

Описывая факты языка, «трансцендентизм» пытается учитывать как структуру, так и функции (это касается и учения о предложении и его членах, учения о частях речи...). Обычно при этом функция является ведущим элементом: описывая структуру, исходят из функции. При этом «трансцендентизм» аргументируется взаимоотношением мышления и языка.

С точки зрения «методологического имманентизма» задача описания расчленяется: сперва „как“ (каково выражение) и затем отношение этого „как“ к „что“ (к обозначаемому: отношение к актам сознания и действительности). Учение о выражении („как“) — это учение о структуре языка. Учение об отношении к обозначаемому — это учение о функциях языковых фактов.

«Трансцендентизм» в учении о функциях так же закономерен, как «имманентизм» в учении о структуре.

9. Учение о предложении и его частях — по нашему мнению — относится к области учения о структуре: предложение — структурное понятие.

Это подразумевает определенное понимание предмета, задач и метода синтаксиса.

С точки зрения «методологического имманентизма» предметом синтаксиса служит словосочетание (синтагма).

Словосочетание изучается в синтаксисе с точки зрения состава и синтаксического механизма: а) каков морфологический состав словосочетания и в) каковы синтаксические связи составных частей. Последнее служит основной задачей; первое является подготовительной ступенью.

Из такого понимания предмета и задач синтаксиса следует определенное понимание метода, согласно которому должны строиться синтаксические понятия.

Синтаксическая характеристика частей словосочетания должна даваться по той роли, которую они выполняют в механизме (в строе) словосочетания. Существенный признак синтаксических понятий определяется по этой роли.

«Трансцендентизм» создает синтаксические (и, вообще, грамматические) понятия, исходя из функций, дедуктивно, а priori, «имманентизм» же настаивает на необходимости строить эти понятия индуктивным путем, с учетом особенностей изучаемого языка, а posteriori.

10. Для «методологического имманентизма» предложение является одним из видов словосочетания (синтагмы). Природа и особенности его целиком определяются природой и особенностями слов соответствующего

языка. Имеется ли соответствующее словосочетание, каковы его состав и механизм, в каких понятиях могут быть охарактеризованы его составные части — ответ на все эти вопросы должен дать конкретный анализ словосочетания соответствующего языка. Решение же данного вопроса а priori с учетом лишь функций нельзя считать оправданным с точки зрения «имманентизма».

Понятия «предложение», «сказуемое», «дополнение» созданы впервые применительно к индоевропейским языкам.

Примерный анализ одного из индоевропейских языков, русского, согласно принципу «методологического имманентизма» приводит к таким видам:

Словосочетание (синтагма) здесь, главным образом, создается из имени и глагола, слов склоняемых и спрягаемых. Синтаксическая связь слов исчерпывается процессами «управления», «согласования», и «примыкания». «Примыкание» представляет собою нулевую степень синтаксической зависимости.

Предложение строится из склоняемых и спрягаемых слов, связанных посредством процессов управления и согласования. Члены предложения при этом получают, примерно, такую синтаксическую характеристику: подлежащее — слово, управляющее глаголом или главное доминирующее слово¹; сказуемое — глагол, синтаксически зависимый от имени, управляемый² подлежащим; дополнение — имя, синтаксически зависимое от глагола или же от имени, управляемое глаголом или же именем; определение — имя, согласующееся с именем; обстоятельство — примыкающее слово, изменяемое или неизменяемое. Синтаксические процессы управления и согласования восходят к подлежащему, как к синтаксическому центру словосочетания, — подлежащее представляет собой синтаксическую доминанту всего словосочетания в русском языке.

11. Структура и механизм простого предложения в древнегрузинском языке определяются глаголом.

Естественно поэтому предварить синтаксический анализ предложения морфологической и синтаксической характеристикой глагола в древнегрузинском языке.

12. С морфологической точки зрения в древнегрузинском языке различаются глаголы двоякого рода: абсолютные (субъектные) и релятивные (субъектно-объектные). В спряжении абсолютного глагола обозначается лишь лицо субъекта, «морфологического субъекта», в релятивных же глаголах — лица как субъекта, так и объекта, — «морфологического субъекта», «морфологического объекта».

Абсолютные глаголы морфологически — посредством личных формантов — относятся к одному имени, релятивные же глаголы — опять-таки

¹ На такой роли подлежащего в русском языке настаивал А. Шахматов.

² Обычно принято говорить о согласовании глагола с именем в лице, что вряд ли последовательно.

личными формантами—связаны с двумя именами, а возможно и с третьим именем существительным (в случае обозначения множественного числа последнего).

В грузинском (и в других картвельских языках), где спряжение личное, закономерно различать «субъект», «объект» с точки зрения личных формантов глагола: субъектная серия формантов—ряд *з- v-*,—объектная серия формантов—ряд *в- m-*. Личными формантами ряда *з- v-* обозначается «морфологический субъект», формантами ряда *в- m-*—«морфологический объект».

От этих последних следует отличать «субъект», «объект», по их синтаксической роли в словосочетании (синтагме), короче говоря, «синтаксический субъект» („подлежащее“) и «синтаксический объект» („дополнение“, точнее «ближайший объект» Фр. Мюллера).

«Морфологический субъект» совпадает с «синтаксическим субъектом», если глагол одноличный, т. е. в глаголах абсолютных, в глаголах субъектного спряжения. Но «морфологический субъект», «морфологический объект» невозможно приравнивать к «синтаксическому субъекту» („подлежащему“), к «синтаксическому объекту» („дополнению“), если палицо глагол двухличный, глагол субъектно-объектного спряжения, глагол релятивный (а такие глаголы образуют большинство в грузинском языке). Здесь обнаруживаются существенные расхождения между «субъектом» и «объектом» с точки зрения морфологической системы спряжения глагола и с точки зрения синтаксической связи слов в предложении (в синтагме).

13. В плане синтаксическом, с точки зрения образования синтагм различных конструкций, глаголы грузинского языка делятся на «непереходные» и «переходные».

Непереходным является глагол, «морфологический субъект» которого всегда стоит в именительном падеже, «морфологического же объекта» или вовсе не имеется (глагол абсолютный) или же, если он имеется (глагол релятивный), всегда стоит в дательном падеже.

«Переходными» являются глаголы, у которых в прошедшем основном (в аористе) «морфологический субъект» стоит в повествовательном (эргативном) падеже, а «морфологический объект»—в именительном падеже (критерий объекта при переходном глаголе—„прямой объект [точнее: «ближайший объект»] стоит в именительном падеже“—выявлен впервые А. Шанидзе).

Согласно вышеуказанным определениям все абсолютные глаголы (глаголы субъектного спряжения) будут непереходными, глаголы же релятивные (глаголы субъектно-объектного спряжения) могут быть как переходными, так и непереходными.

14. С учетом и морфологических, и синтаксических особенностей глаголы грузинского (resp. древнегрузинского) языка образуют

три группы: абсолютные-непереходные, релятивные-непереходные, релятивные-переходные.

В соответствии с этим естественно различать предложения трех типов:

I. предложение с глаголом абсолютным-непереходным,

II. предложение с глаголом релятивным-непереходным,

III. предложение с глаголом релятивным-переходным.

Наиболее простым из них—и по составу членов синтагмы, и по синтаксическому механизму—является первый тип, наиболее сложным—третий; во втором же типе мы имеем упрощенный вид третьего.

15. Состав первого типа: глагол абсолютный-непереходный+имя в именительном падеже (морфологический субъект, MS): დგა-ს იგი *dga-s igi* „стоит он“; კუდები-ს იგი *kwdebi-s igi* „умирает он“...

Состав второго типа: глагол релятивный-непереходный+имя в именительном падеже (MS)+имя в дательном падеже (морфологический объект, MO) независимо от времен: наст. вр. ხ-უკუდები-ს იგი მას *x-ukwdebi-s igi mas* „умирает он у него“ (букв. „ему“)....; прош. основное: მო-ხ-უკუდა იგი მას *mo-x-ukwd-a igi mas* „умер он у него“...

Состав третьего типа:

а) Глагол релятивный-переходный наст. врем.+имя в именительном падеже (MS)+имя в дательном падеже (MO), [+имя в дательном падеже, т. н. „второй MO]: ხ-კლავ-ს იგი მას *x-klav-s igi mas* „убивает он его“... ხ-თხოვ-ს იგი მას მას (|| რადაცას) *x-txov-s igi mas mas* (|| *račacas*) „просит он его о чем-то“ букв. „ему чему-то“).... Так в настоящем времени и во всех временах, образованных от основы настоящего времени (в прош. не-совершенном, конъюнктиве первом).

б) Глагол релятивный-переходный в прошедшем основном (аористе)+имя в повествовательном падеже (т. е. эргативе, MS)+имя в именительном падеже (MO) [или же именит. пад., т. н. второй MO]+имя в дательном падеже (MO): მო-კლა იგი მას *mo-kl-a mas igi* „убил он его“... ხ-თხოვა იგი მას მას *x-txov-a mas igi* „попросил он его о чем-то“... (эргативная конструкция).

Такая конструкция, эргативная конструкция, сохраняется во временах, образованных от основы прошедшего основного: в прошедшем обычном (пермансиве), конъюнктиве втором.

с) Глагол релятивный-переходный в третьей группе времен (в результативной)+имя в именительном падеже (MS)+имя в дательном падеже (MO), [+имя в родительном падеже с послелогом, морфологически в глаголе не сбозначенное]: მო-ხ-უკლავ-ს მას იგი *mo-x-uklav-s mas igi* „убил, оказывается, его он“, [ხ-უთხოვთვ-ს მას იგი *x-utxovie-s mas igi* *misda* „просил, оказывается, его он о чем-то“].

16. Механизм предложения с глаголом абсолютно-непереходным определяется в основном процессом управления. Морфологическим субъектом определяется лицо глагола и его число: имя (MS) оказывается доминирующим (доминантом), глагол же — зависимым (депндентом). Морфологический субъект является подлежащим, глагол — сказуемым... Морфологического объекта здесь быть не может.

Предложение с глаголом абсолютно-непереходным является обычным для языков, где глагол изменяется лишь по лицам субъекта (такое, напр., спряжение глаголов в индоевропейских языках).

Такой тип предложения в древнегрузинском языке в синтаксическом отношении не содержит ничего специфического.

17. Что же касается предложений с релятивными глаголами—будь то релятивный-переходный глагол (типа ხ-კლავ-ს იგი მას x-klav-s igi mas „убивает он его“, ხ-თხოვ-ს იგი მას მას x-txov-s igi mas mas „просит он его о чем-то“) или же релятивный-непереходный глагол (типа ხ-უკვდები-ს იგი მას x-ukvdebi-s igi mas „умирает он у него“), то такие предложения по своей синтаксической структуре столь же необычны для индоевропейских языков, сколь чуждо им релятивное спряжение, субъектно-объектное, сколь чужды двухличные формы глагола в соответствующих предложениях. Свообразием морфологической структуры глагола обусловлено своеобразие синтаксической структуры предложения.

Специфика синтаксического механизма (строя) грузинских предложений с релятивным глаголом находит выражение в двух синтаксических явлениях кардинальной важности:

а) От глагола зависит, глаголом определяется падеж «морфологического субъекта» в той же мере, что и падеж «морфологического объекта».

б) Личные формы глагола зависят от «морфологического объекта» в той же мере, что и от «морфологического субъекта».

Словом, «морфологический субъект», «морфологический объект» оказываются синтаксически равными величинами, одинаково зависят от глагола, в одинаковой степени определяют личные формы глагола. Синтаксическая полярность субъекта и объекта, подлежащего и „прямого“ дополнения, известная из индоевропейских языков, сдвигается.

Вместо управления, как синтаксической связи, здесь можно говорить о «координации» членов предложения.

Термином «координация» (coordinatio) мы называем сложную форму синтаксической взаимосвязи между глаголом и именами, когда падежи MS и MO зависят от глагола, управляются глаголом, лица же (и число) глагола зависят от MS-а и MO-а.

Отпадает вопрос об односторонней зависимости глагола-сказуемого от подлежащего; не может ставиться вопрос о подлежащем, как доминирующем имени, ни о „прямом“ дополнении, как имени, лишь зависимом от глагола, управляемом глаголом. Понятия «подлежащее»,

«сказуемое», «дополнение» замещаются понятием «координаты» — т. е. ч л е н о м к о о р д и н а ц и и, будь то релятивный глагол или соотносящиеся имена.

18. В предложениях с релятивным глаголом могут быть выделены: «основная координата», «большая координата», «малая координата», «наименьшая координата».

«Основной координатой» (*coordinata princeps*) является релятивный глагол, определяющий падежи и МО-а, и MS-а, и образующий центр координации.

Остальные координаты суть имена (MS, MO).

19. **«Большой координатой»** (*coordinata major*) является имя, от которого зависят и лицо и число глагола: лицо обозначается, в числе с ним согласуется глагол.

«Малой координатой» (*coordinata minor*) является имя, от которого зависит лишь лицо глагола (в числе с ним глагол не согласуется).

«Наименьшей координатой» (*coordinata minima*) будет имя, с которым согласуется глагол лишь в числе, но лицо его в спряжении глагола не находит отражения, не обозначается.

20. Каких-либо иных координат (кроме «основной», «большой», «малой», «наименьшей») в предложениях древнегрузинского языка быть не может, так как в релятивном глаголе может обозначаться или **только число** (множественное) имени (второго МО-а в именительном падеже), или же **лишь лицо** имени (МО-а в дательном падеже), или же и **лицо и число** множественное имени (MS-а в эргативном и именительном падежах).

21. Иерархия, которую образуют координаты-имена («большая», «малая», «наименьшая») определяется синтаксической ролью, которую каждая из них играет.

Критерием для разграничения роли координаты-имени служит зависимость глагола от имени во множественном числе: согласуется ли глагол с именем во множественном числе.

В этом отношении для древнегрузинского языка характерны следующие закономерности:

а) С именительным падежом во множественном числе, если оно образовано при помощи суффикса -ბ- -ბ- (*ჭვ-ბ-ი* *kva-p-i* „камни“), глагол в древнегрузинском языке всегда согласуется: и тогда, когда имя выступает в роли MS-а, и тогда, когда оно является МО-ом: *მწავთ-ბ-ი იტყუ-აბ* *moṣare-p-i itqū-ap* „ученики говорят“... *მბ შვირობ-ბ-ა მწავთ-ბ-ი თაჲ ზეგრ-ბ-ა* *mḅ šəgr-ib-p-a* „он собрал учеников“...

б) С именительным падежом множественного числа, если оно образовано при помощи суффикса -ებ- -eb-, древнегрузинский глагол обычно не согласуется: ни тогда, когда имя является MS-ом, ни тогда, когда оно служит МО-ом: *აღვრობდ-ა სიბ-ებ-ი აჲრინდ-ა* *si-eb-i* „взлетели птички“ (букв. „взлетела (!) птички“).

с) С повествовательным (эргативным) падежом (всегда MS!) во множественном числе глагол обязательно согласуется в числе: მონათვეთა თქუ-ღბ მოცარელა tkw-es „ученики сказали“...

д) С дательным падежом (всегда MO!) во множественном числе древнегрузинский глагол не согласуется во втором и третьем лицах. в первом же лице согласование—факультативное. В целом, с дательным падежом во множественном числе глагол не согласуется (в древнегруз. языке).

22. Именительный падеж множественного числа имен, образованных посредством суффикса -ჯბ- -eb- по своей синтаксической роли стоит ступенью ниже, чем именительный падеж имен, которые образованы при помощи суффикса -ბ- -p- (с первым из них глагол не согласуется в числе).

Вследствие этого, если именительный падеж с суффиксом -ბ- -p- являлся «большой координатой», тот же именительный падеж с суффиксом -ჯბ- -eb- становится «малой координатой».

Соответственно, «малая координата» низводится на ступень «наименьшей координаты».

23. Утверждать, будто один и тот же падеж (именительный падеж, MS) представляет собою одну и ту же синтаксическую величину независимо от того, является ли он MS-ом абсолютного или же релятивного (субъектно-объектного) глагола, все равно, что утверждать, будто абсолютный и релятивный глаголы представляют собою одинаковую морфологическую величину.

Такое утверждение привело бы к игнорированию специфики синтаксиса грузинского и других картвельских языков.

24. Предложение -- с учетом особенностей структуры грузинского языка—может быть определено, как словосочетание (синтагма), организованное из глагола и имени (resp. имен) на основе «координации» или же «управления» (координации--в синтагме с релятивным глаголом, управления -- в синтагме с абсолютным глаголом).

Arn. Tchikobava

PROBLÈME DE LA PROPOSITION SIMPLE EN GEORGIEN

1. Sujet et objet dans la vieille langue géorgienne

Résumé

1. En ce qui concerne la définition de la proposition et de ses termes il existe trois courants: **logicistique**, **psychologistique** et **formaliste** (linguogrammatical).

2. Le logicisme et le psychologisme peuvent être caractérisés d'après leur principes méthodologiques, comme le transcendantisme («le transcendantisme méthodologique»): ce qu'il y a de commun pour le logicisme et le psychologisme, c'est leur principe méthodologique fondamental—de décrire les faits de la langue en se basant sur les catégories logiques ou psychologiques qui y trouvent leur expression, c. à d. qu'en décrivant un fait de la langue on emploie comme critère les notions de la logique et de la psychologie—**qu'est-ce qui est exprimé et non pas—comment est exprimé.**

3. Le principe sur lequel se guide «le transcendantisme méthodologique» (le logicisme, le psychologisme) en décrivant un fait de la langue serait scientifiquement justifié au cas, s'il existait un parallélisme complet entre les catégories logiques et psychologiques d'un côté et les catégories de la langue de l'autre, et aussi—dans toutes les langues.

C'est qu'étant donné cette condition qu'il serait devenu possible, en se basant sur **ce qui** est désigné, de décrire—sans défigurer l'état réel des choses—**ce**, avec **quoi** (resp. comment) est désigné. Mais un tel parallélisme ne se trouve non seulement dans toutes les langues, mais pas même dans une seule langue: c'est pourquoi:

a) L'application du principe du transcendantisme méthodologique pour la **description** des faits de la langue aboutit à ce que les phénomènes spécifiques à telle ou autre langue restent inaperçus: en appelant aux fonctions du fait de la langue, à **ce qui** est désigné on ne tient pas compte des particularités du fait décrit, des particularités de **ce**, **comment** est désigné. D'après les fonctions (les catégories fonctionnelles) entre les langues il n'y a pas de **telles** divergences qu'on remarque entre les structures de différentes langues.

b) En décrivant les phénomènes de la langue d'après leurs fonctions (**qu'est-ce qui** est désigné par eux) on unit inévitablement dans le cadre d'une seule langue des faits différents (ainsi, par exemple, on peut

considérer comme proposition non seulement un **groupe de mots** (un syntagme), mais même un **mot isolé**, variable ou invariable; on peut même poser une **particule** égale à une proposition); d'autre part, des faits similaires d'après leurs indices linguistiques peuvent être insérés dans des différentes rubriques (exemple: la séparation des noms de nombre en une partie indépendante du discours).

4. En ce qui concerne les différentes variétés du «transcendantisme méthodologique», il faut en dire:

a) Une variété du logicisme—la primitive—ne diffère pas en général les éléments linguaux et mentaux; c'est ce qui explique qu'en définissant la notion grammaticale «**proposition**» on nomme, à titre de notion générique la plus proche (*genus proximum*)—la notion logique—pensée (la proposition est une «pensée», exprimée par des mots) comme si la proposition était une des variétés de la pensée. Pour la même cause la définition des notions syntaxiques «sujet», «prédicat» (grammaticaux) se confond avec les définitions des notions de la logique formelle «sujet», «prédicat» (logiques).

Cette variété du logicisme en grammaire (en syntaxe) est le fruit du **grammatisme en logique**. La source commune, et de l'un et de l'autre est l'indistinction du linguax et du mental, des catégories grammaticales et logiques, ce qui était caractéristique pour la philosophie grecque antique,—„l'Analytique“ d'Aristote, la logique des stoïciens.

b) La deuxième variété du logicisme en grammaire—plus conséquente—ne confond pas le logique et le grammatical. Ayant délimité le logique et le grammatical, elle tend à fonder la définition de la notion «proposition» sur la définition de la notion logique du «jugement» et ensuite,—des notions «sujet», «prédicat» (grammaticaux) sur les définitions des notions de la logique «sujet», «prédicat» (logiques).

Mais une telle orientation serait fondée dans le cas si toute proposition serait l'expression d'un jugement et aussi—si chaque sujet grammatical correspondait au sujet logique et chaque prédicat grammatical au prédicat logique.

En réalité c'est loin d'en être ainsi.

a) L'extension de la notion «proposition» et de la notion «jugement» ne sont conformes que partiellement: ce n'est pas toute proposition qui est l'expression d'un jugement (par exemple, les propositions interrogatives, exclamatives...); ce n'est pas toujours qu'un jugement est exprimé moyennant une proposition.

b) Les termes de la proposition tels que «complément», «attribut», «complément circonstanciel» c. à d. les mots explicatifs,—n'ont aucune conformité au jugement, au contenu de ses termes (dans le jugement on ne diffère que deux termes: le sujet et le prédicat—logiques—sans prendre en considération la quantité de mots dans la proposition, par lesquels le jugement est exprimé).

Donc, les mots explicatifs («complément», «attribut», «complément circonstanciel») ne peuvent pas être définis en se référant au jugement et ses parties.

c) «Le sujet» et «le prédicat» (grammaticaux) peuvent correspondre au «sujet» et «prédicat» (logiques) si le jugement est exprimé moyennant une proposition simple: („le soleil || luit“); mais la conformité est inévitablement rompue si la proposition est complexe: ou le sujet (logique) sera exprimé par quelques mots, ou le prédicat (logique), ou même l'un et l'autre („Le soleil hivernal || luit terne par une journée brumeuse et froide“—les deux premiers expriment le sujet logique, tous les autres mots—le prédicat logique).

Mais «le sujet» et «le prédicat» (grammaticaux) ne peuvent être composés par plusieurs mots pleins.

5. Le psychologisme prend pour base de la définition de la proposition la notion psychologique du jugement, mais pour ce qui concerne la conception de l'essence du jugement psychologique les opinions de différents auteurs divergent beaucoup plus que pour la conception du jugement dans les différents courants de la logique.

Cela veut dire que dans la syntaxe nous aurons autant de différentes définitions de la proposition, qu'il existe de différentes définitions du jugement psychologique. („La combinaison des représentations“—Herbart—Paul; „la décomposition de la représentation composée“—Wundt; „la décomposition, la formation, l'objectivation“—Jerusalem; „l'attitude envers la représentation—reconnaissance ou négation“—Brentano; comp. la possibilité de la pensée sans images dans les expérimentations de Marbé.

L'analyse des opinions à propos de cette question de Herbart-Paul, de Wundt, de Jerusalem, de Brentano, des résultats des recherches expérimentales correspondantes de Marbé, de Buhler ne laissent pas de doute que le jugement, comme notion psychologique est une base encore plus précaire pour la définition de la notion syntaxique „proposition“ que le „jugement“ selon la conception de la logique traditionnelle et formelle: en appeler à **ux processus psychiques** pour définir la proposition se trouve impossible car **à la même proposition** (groupe de mots, syntagme) peuvent correspondre **des processus psychiques (mentaux)** tout à fait différents chez la même personne **à des moments différents**, chez des différentes personnes—**au même moment**, comme le témoignent les résultats des recherches expérimentales des processus de la pensée.

La proposition comme fait lingual, à un certain moment est une donnée directement stable, tandis que les processus psychiques sont variables, instables et ne sont pas donnés directement. Décrire, définir le stable, en se basant sur l'instable, il est peu probable que cela puisse s'affirmer juste (plutôt—au contraire). C'est pour la définition de la proposition.

En ce qui concerne les termes de la proposition, certains d'entre eux comme «le complément», «l'attribut», «les circonstanciels» ne peuvent pas, en

général, être caractérisés moyennant les parties du «jugement psychologique»: ce dernier n'a aucune conformité pour «le complément», «l'attribut», «les circonstanciels».

De même il paraît impossible de définir «le sujet» et «le prédicat», comme l'expression du «sujet psychologique», du «prédicat psychologique»: selon la situation psychologique ces derniers peuvent être exprimé par n'importe quel terme de la proposition; le même terme de la proposition dans différents contextes psychologiques, à de différents moments peut s'accuser et comme «sujet psychologique» et comme «prédicat psychologique»; plus que ça, le même terme de la proposition peut être «sujet psychologique» pour celui qui parle et «prédicat psychologique» pour celui qui écoute son interlocuteur: c'est que «le sujet» et «le prédicat» psychologiques sont déterminés d'après la succession (dans le processus de la pensée)—«le sujet» c'est ce qui précède, «le prédicat» ce qui suit «le sujet» (Pau!). Tandis que les termes de la proposition ne peuvent généralement pas être qualifiés comme «sujet», «prédicat», selon la succession dans de processus de l'énonciation (dans les propositions: „le soleil luit“, „luit le soleil“ «le sujet grammatical» est le même „le soleil“, «le prédicat»—„luit“).

De telles notions, comme la représentation dominante (dominierende Vorstellung), la «représentation de l'arrière-plan» (zurücktretende Vorstellung) avancées dans la conception de Wundt sont également sans perspective.

6. Lors des années de la domination du psychologisme dans la linguistique beaucoup de linguistes (Rozvadovski, Suterlin, Wegener, Blümel... Ovsianiko-Koulikovsky, Fortounatov, partiellement Péchkovsky...) parlaient des positions de principe du psychologisme en ce qui touchait la grammaire. Leurs travaux donnent assez de matériel pour juger de l'inconsistance théorique des positions de principe du psychologisme.

7. L'«immanentisme méthodologique», en particulier sa variété, connue sous le nom du «formalisme», s'oppose au «transcendantisme méthodologique» dans la grammaire descriptive.

Les représentants de ce courant essayent de caractériser «la proposition» (et ses termes) d'après les indices linguaux proprement dits. En qualité de ces indices sont employés: l'intonation et la pause (Peterson), le rythme et la mélodie (Péchkovsky), un tel trait de l'énonciation comme la continuité, la forme (et les propriétés morphologiques) des mots faisant partie de la proposition (Bouddet, Derjavin)...

Ainsi, cette variété de «l'immanentisme méthodologique» apparaît sous l'aspect de «phonétisme» et de «morphologisme» dans la syntaxe; elle s'oppose au «transcendantisme», mais ne peut pas être considérée comme immanentisme pour la syntaxe; le critère employé par elle pour la description des faits linguaux, bien qu'il soit lingual ne peut aucunement être considéré comme syntaxique: les notions syntaxiques sont définies d'après les indices phonétiques et morphologiques. Pour un fait syntaxique les indices phonétiques et morphologiques ne sont pas «immanents».

Donc, le formalisme—phonétique, morphologique—dans la syntaxe ne s'affirme pas juste scientifiquement.

A part cela, ce formalisme, dans l'étude de la proposition, n'est pas dépourvu du psychologisme.

8. La langue est étroitement liée à la sphère psychique de l'homme. C'est ce qui conditionne la difficulté de la délimitation, la confusion des catégories de la langue et de la pensée, là où elle peut avoir lieu.

Le «transcendantisme» puise à la même source pour la description des faits de la langue.

En décrivant les faits de la langue, «le transcendantisme» essaye de tenir compte comme de la structure ainsi que des fonctions (cela concerne et l'étude de la proposition et de ses termes, l'étude des parties du discours...), Avec cela, habituellement la fonction est l'élément principal: en décrivant la structure, on part de la fonction. Avec cela «le transcendantisme» est argumenté par le rapport réciproque de la mentalité et de la langue.

Du point de vue de «l'immanentisme méthodologique» la tâche de la description se divise: d'abord „comment“ (quelle est l'expression) et ensuite le rapport de ce „comment“ à „quoi“ (au désigné: le rapport aux actes de la conscience et de la réalité). L'étude de l'expression („comment“)—c'est l'étude de la structure de la langue. L'étude du rapport au désigné c'est l'étude des fonctions des faits linguaux.

«Le transcendantisme» dans l'étude des fonctions est aussi justifié que «l'immanentisme» dans l'étude de la structure.

9. L'étude de la proposition et de ses termes—selon notre avis—se rapporte au domaine de l'étude de la structure: la proposition est une notion structurale.

Cela suppose une certaine compréhension de l'objet d'études, des problèmes et de la méthode de la syntaxe.

Du point de vue de «l'immanentisme méthodologique» l'objet des études de la syntaxe est le groupe de mots (le syntagme).

Le groupe de mots est étudié dans la syntaxe du point de vue de ses composants et du mécanisme syntaxique: a) quel sont les parties composantes du syntagme et b) quels sont les rapports syntaxiques de ses parties composantes. Le dernier est la tâche essentielle; le premier est un degré préparatoire.

D'une telle conception de l'objet d'études et des tâches de la syntaxe s'en suit une certaine conception de la méthode, selon laquelle doivent se faire les notions syntaxiques.

La caractéristique syntaxique des parties du syntagme doit se donner d'après le rôle qu'elles jouent dans le mécanisme (la structure) du syntagme. L'indice essentiel des notions syntaxiques est déterminé d'après ce rôle.

«Le transcendantisme» forme les notions syntaxiques (et grammaticales, en général) en partant de la fonction, par un procédé déductif, à priori, tan-

dis que «l'immanentisme» insiste sur la nécessité de former ces notions par un procédé inductif, en tenant compte des particularités de la langue étudiée, à posteriori.

10. Pour «l'immanentisme méthodologique» la proposition est une des variations du groupe de mots (du syntagme). Sa nature et ses particularités sont entièrement déterminées par la nature et les particularités des mots de la langue correspondante. Existe-t-il un groupe de mots correspondant, quel sont ses composants et son mécanisme, en quelles notions peuvent être caractérisées ses parties composantes—la réponse à toutes ces questions doit être donnée par une analyse concrète des groupes de mots de la langue correspondante. Tandis que la solution de cette question à priori en ne tenant compte que des fonctions ne peut être considérée comme justifiée du point de vue de «l'immanentisme».

Les notions «proposition», «sujet», «prédicat», «complément» ont été créées pour la première fois conformément aux langues indo-européennes.

L'analyse modèle d'une des langues indo-européennes, du russe, selon le principe de l'«immanentisme méthodologique» amène à des conclusions suivantes:

Le groupe de mots (le syntagme) est généralement formé du nom et du verbe, des mots déclinables et conjugables. Le rapport syntaxique des mots est réduit aux processus de «la rection», de «l'accord» et de «la parataxe». La «parataxe» est le degré zéro de la dépendance syntaxique. La proposition se forme des mots déclinables et conjugables, liés moyennant les processus de «la rection» et de «l'accord». Les termes de la proposition reçoivent alors, par exemple, une caractéristique syntaxique suivante: sujet—mot qui régit le verbe, ou mot dominant principal¹; prédicat—verbe, dépendant syntaxiquement du nom, régi² par le sujet; complément—nom, dépendant syntaxiquement du verbe ou du nom, régi par le verbe ou par le nom; attribut—nom, en accord avec le nom; les compléments circonstanciels—mots parataxiques variables ou invariables. Les processus syntaxiques de la rection et de l'accord remontent au sujet, comme au centre syntaxique du groupe de mots,—le sujet représente la dominante syntaxique de tout le syntagme dans la langue russe.

11. La structure (le mécanisme) de la proposition simple dans la vieille langue géorgienne est déterminée par le verbe.

Il est donc naturel d'anticiper à l'analyse syntaxique de la proposition la caractéristique morphologique et syntaxique du verbe dans la vieille langue géorgienne.

12. Du point de vue morphologique dans la vieille langue géorgienne on diffère des verbes de deux genres: les verbes absolus (subjectifs) et les verbes relatifs (subjectif-objectifs). Dans la conjugaison du verbe ab-

¹ C'est A. Chakhmatoff qui insistait sur le rôle du sujet dans la langue russe.

² Habituellement c'est l'usage de parler de l'accord du verbe avec le nom en personne, ce qui a un esprit de suite assez douteux.

solu ce n'est que la personne du sujet qui est désignée, du «sujet morphologique», tandis que dans les verbes relatifs—la personne comme du sujet, ainsi que de l'objet, du «sujet morphologique», de «l'objet morphologique».

Les verbes absolus se rapportent morphologiquement—moyennant les formants personnels—à un seul nom, tandis que les verbes relatifs de même, par les formants personnels—sont liés à deux noms, et, il se peut, à un troisième substantif (en cas de la désignation du pluriel de ce dernier).

Dans la langue géorgienne (et dans d'autres langues kartvéliennes), où la conjugaison est personnelle, il est juste de différer «le sujet», «l'objet» du point de vue des formants personnels du verbe: la série des formants-sujets—série *3-*, *v-*, la série des formants-objets—série *θ-* *-m-*. Par les formants de la série *3-* *v-* est désigné «le sujet morphologique», par les formants de la série *θ-* *m-*—«l'objet morphologique». Il faut différer de ces derniers «le sujet», «l'objet» d'après leur rôle syntaxique dans le groupe de mots (le syntagme), bref «le sujet syntaxique» et «l'objet syntaxique» («le complément», plus précisément «l'objet proche»: Fr. Müller).

«Le sujet morphologique» coïncide avec «le sujet syntaxique» si le verbe est unipersonnel, c. à d. dans les verbes absolus, dans les verbes de conjugaison subjective. Mais il est impossible de faire équivaloir «le sujet morphologique», «l'objet morphologique»—au «sujet syntaxique», à «l'objet syntaxique (complément)» si on a affaire à un verbe bipersonnel, un verbe de conjugaison subjectivo-objective, un verbe relatif (et ces verbes sont en majorité dans la langue géorgienne). Là se révèlent d'importantes diversités: entre «le sujet» et «l'objet» du point de vue du système morphologique de la conjugaison du verbe et du point de vue du rapport syntaxique des mots dans la proposition (le syntagme).

13. Dans le plan syntaxique, du point de vue de la formation des syntagmes de différentes constructions, les verbes de la langue géorgienne se divisent en verbes «intransitifs» et verbes «transitifs».

Le verbe dont le sujet morphologique se trouve toujours au nominatif, et qui n'a pas «d'objet morphologique» (verbe absolu), ou s'il en a un (verbe relatif), il se trouve toujours au datif, ce verbe est intransitif.

Sont «transitifs» les verbes qui ont au passé principal (aorist) le sujet morphologique au cas narratif (ergatif) tandis que «l'objet morphologique» se trouve au nominatif (le critère de l'objet du verbe transitif—«l'objet direct»—plus précisément: «l'objet proche»—se trouve au nominatif—à été pour la première fois mis en évidence par A. Chanidzé).

D'après les définitions susmentionnées tous les verbes absolus (les verbes de la conjugaison subjective) seront intransitifs, tandis que les verbes relatifs (les verbes de la conjugaison subjectivo-objective) peuvent être aussi bien transitifs qu'intransitifs.

14. En tenant compte de leurs particularités et morphologiques et syntaxiques les verbes de la langue géorgienne (resp. de la vieille langue

géorgienne) forment trois groupes: les verbes absolus-intransitifs, les relatifs-intransitifs et les relatifs-transitifs.

Conformément à cela il est naturel de différer des propositions de trois types:

I. Proposition avec un verbe absolu-intransitif,

II. Proposition avec un verbe relatif-intransitif,

III. Proposition avec un verbe relatif-transitif.

Le plus simple de ces types — et par le contenu des termes du syntagme et par le mécanisme syntaxique — c'est le premier, le plus compliqué est le troisième; le deuxième type est un aspect simplifié du troisième.

15. Le premier type contient: un verbe absolu-intransitif + un nom au nominatif (sujet morphologique, MS): დგა-ს იგი *dga-s igi* „il est debout“, კუდები-ს იგი *kwdebi-s igi* „il meurt“.

Le deuxième type contient: un verbe relatif-intransitif + un nom datif (objet morphologique, MO) indépendamment des temps: au présent: ხუკუდები-ს იგი მას *x-ukwdebi-s igi mas* „il lui meurt“ — passé principal (aorist): მო-ხუკუდა იგი მას *mo-x-ukwd-a igi mas* „il lui est mort“.

Le troisième type contient:

a) un verbe relatif-transitif au présent + un nom au nominatif (MS) + un nom au datif (MO) [+ un nom au datif, ainsi dit, „le second MO“]: ხკლავ-ს იგი მას *x-klav-s igi mas* „il le tue“, ხთხოვ-ს იგი მას მას *x-txov-s igi mas mas* „il le lui demande“. C'est ainsi au présent et dans tous les temps formés sur le thème du présent (à l'imparfait, au premier subjonctif).

b) Un verbe relatif-transitif au passé principal (aorist) + un nom au nominatif (c. à d. à l'ergatif MS) + un nom au nominatif (MO) [+ un nom au nominatif, le second MO] + un nom au datif (MO): მო-კლა მან იგი *mo-kl-a man igi* „il l'a tué“. ხთხოვ-ამან მას იგი *x-txov-a man mas igi* „il le lui a demandé“ (construction ergative). Une telle construction ergative est conservée dans les temps formés sur le thème du passé principal: au passé habituel (permansif), au deuxième subjonctif.

c) Un verbe relatif-transitif au troisième groupe des temps (résultatif) + un nom au nominatif (MS) + un nom au datif (MO) [+ un nom au génitif avec une postposition, qui n'est pas marqué morphologiquement dans le verbe]: მო-ხუკლავ-ს მას იგი *mo-x-uklav-s mas igi* „il paraît qu'il l'a tué“, ხუთხოვ-კივს მას იგი მისდა *x-utxovie-s mas igi misda* „il paraît qu'il le lui a demandé“.

16. Le mécanisme d'une proposition avec un verbe absolu-intransitif est déterminé en général par le processus de la rection. Le sujet morphologique détermine la personne du verbe et son nombre. Le nom (MS) est le dominant tandis que le verbe est dépendant. Le sujet morphologique est le sujet grammatical et le verbe est le prédicat grammatical. Il ne peut pas y avoir d'objet morphologique.

Une proposition avec un verbe absolu-intransitif est habituelle pour les langues où le verbe ne varie qu'en personne du sujet (telle est par exemple la conjugaison des verbes dans les langues indo-européennes).

Un tel type de proposition dans la vieille langue géorgienne, au point de vue syntaxique ne contient rien de spécifique.

17. En ce qui concerne les propositions avec les verbes relatifs—soit-ce un verbe **relatif-transitif** (du type *ხ-კლავ-ს იგი მას x-klav-s igi mas* „il le tue“, *ხ-თხოვ-ს იგი მას მას x-txov-s igi mas* „il le lui demande“) ou un verbe **relatif-intransitif** (du type *ხ-უკუღებო-ს იგი მას x-ukwdebi-s igi mas* „il lui meurt“) de telles propositions, d'après leur **structure syntaxique**, sont aussi insolites pour les langues indo-européennes que la conjugaison **relative**, **subjectivo-objective**, que leur sont insolites les formes **bipersonnelles** du verbe dans les propositions correspondantes.

L'originalité de la **structure syntaxique** de la propositions est conditionnée par l'originalité de la **structure morphologique** du verbe.

Un trait propre à la structure syntaxique des propositions géorgiennes avec un verbe relatif est exprimé dans deux phénomènes syntaxiques d'une importance cardinale:

a) Le cas de déclinaison du «sujet morphologique» autant que celui de l'«objet morphologique» sont déterminés par le verbe, ils dépendent du verbe.

b) Les formes personnelles du verbe dépendent de l'«objet morphologique» autant que du «sujet morphologique».

Bref, «le sujet morphologique» et l'«objet morphologique» se trouvent être des valeurs syntaxiquement équivalentes, dépendent également du verbe, déterminent au même degré les formes personnelles du verbe. La polarité syntaxique du sujet et de l'objet, du sujet grammatical et du complément „direct“ connue dans les langues indo-européennes n'existe pas.

A lieu de la rection, comme rapport syntaxique, ici on peut parler de la «coordination» des termes de la proposition.

Par le terme «coordination» (lat. *coordinatio*) nous désignons la **forme complexe de rapport syntaxique** entre le verbe et les noms quand les cas de déclinaison MS et MO dépendent du verbe, sont régis par la verbe; tandis que les personnes (et le nombre) du verbe dépendent de MS et de MO.

Il n'est plus question de la dépendance exclusive du verbe-prédicat du sujet; on ne peut pas considérer le sujet comme nom dominant, de même que le complément „direct“, comme nom, rien que dépendant du verbe, régi par lui. Les notions «sujet», «prédicat», «complément» sont remplacées par la notion «coordonnées» (lat. *coordinatae*)—c. à. d. «terme de coordination»—, soit-ce un verbe relatif ou des noms corrélatifs.

18. Dans les propositions avec un verbe relatif on peut mettre en relief: «la coordonnée principale», «la coordonnée majeure», «la coordonnée mineure», «la moindre coordonnée». «La coordonnée principale» (*coordinata princeps*) c'est le verbe relatif, déterminant les cas de déclinaison et

MO et MS et constituant le centre de la coordination. Les autres coordonnées sont des noms (MS, MO).

19. «La coordonnée majeure» (*coordinata major*) c'est le nom dont dépendent la personne et le nombre du verbe: la personne est marquée, le verbe s'accorde avec le nom en nombre.

«La coordonnée mineure» (*coordinata minor*) c'est le nom dont ne dépend que la personne du verbe (le verbe ne s'accorde pas avec le nom en nombre).

«La moindre coordonnée» (*coordinata minima*) sera le nom avec lequel le verbe ne s'accorde qu'en nombre tandis que sa personne n'a pas d'expression, n'est pas marquée dans la conjugaison du verbe.

20. A part ces coordonnées («principale», «majeure», «mineure», «moindre») il ne peut pas y en avoir d'autres dans la vieille langue géorgienne, car dans le verbe relatif peuvent être marqués ou seulement le pluriel du nom—au nominatif (MO second), ou seulement la personne du nom (MO—au datif), ou et la personne et le pluriel du nom (MS—à l'ergatif et au nominatif).

21. L'hérarchie formée par les coordonnées-noms («majeure», «mineure», «moindre») est déterminée par le rôle syntaxique que chacune d'elles joue. La dépendance du verbe du nom au pluriel sert de critère pour délimiter le rôle de la coordonnée-nom: le verbe s'accorde-t-il avec le nom au pluriel. Sous ce rapport les règles suivantes sont caractéristiques pour la vieille langue géorgienne.

a) Avec le cas nominatif au pluriel, s'il est formé à l'aide du suffixe -ბ- -n- (*ქვა-ბ-ი kva-n-i* „les pierres“) le verbe dans la vieille langue géorgienne s'accorde toujours et lorsque le nom est employé comme MS et lorsque il est MO: *მწავთვ-ბ-ი იტყვან mocape-n-i itqy-an* „les élèves disent“, *მან შეკრიბ-ბ-ა მწავთვ-ბ-ი man šekrib-n-a mocape-n-i* „il réunit les élèves“.

b) Avec le cas nominatif au pluriel, s'il est formé à l'aide du suffixe -ებ- -eb- le verbe du vieux géorgien ne s'accorde généralement pas, ni lorsqu'il est MS, ni lorsqu'il sert de MO: *აღ-ფრინდა სირ-ებ-ი aḡ-prind-a sir-eb-i* „les oiseaux ont pris leur vol“ (littéralement: „les oiseaux a pris son vol“).

c) Avec le cas narratif (ergatif, toujours MS) au pluriel le verbe s'accorde absolument en nombre: *მწავთვთა თქუ-ეს mocapeta tkw-es* „les élèves ont dit“.

d) Avec le cas datif (toujours MO) au pluriel le verbe du vieux géorgien ne s'accorde pas à la deuxième et troisième personnes, tandis qu'à la première personne l'accord est facultatif. En général le verbe ne s'accorde pas (dans le vieux géorgien) avec le datif au pluriel.

22. Le cas nominatif pluriel des noms formés à l'aide du suffixe -ებ- -eb- par son rôle syntaxique se trouve à un degré inférieur que le nominatif des noms formés à l'aide du suffixe -ბ- -n- (le verbe ne s'accorde pas en nombre avec le premier).

Par suite de cela, si le nominatif avec le suffixe -**6**- -**n**- était une coordonnée majeure, le même cas nominatif avec le suffixe -**ᵑᵑ**- -**eb**- devient «une coordonnée mineure».

Conformément à cela «la coordonnée mineure» est ravalée au degré de «la moindre coordonnée».

23. Affirmer que le même cas (le nominatif, MS) présente une **valeur syntaxique** identique sans tenir compte de ce qu'il est MS d'un verbe **absolu** ou **relatif** (subjectif-objectif) c'est la même chose que d'affirmer que les **verbes absolus et relatifs** présentent une même valeur morphologique. Une telle affirmation amènerait à ignorer les traits propres à la syntaxe géorgienne et d'autres langues kartvéliennes.

24. La proposition—en tenant compte des particularités de la structure de la langue géorgienne—peut être définie comme un groupe de mot (un syntagme) formé d'un verbe et d'un nom (resp. de noms) sur la base de «coordination» ou de «rection» (de coordination dans un syntagme avec un verbe relatif, de rection—dans un syntagme avec le verbe absolu).

დამატება I

გრამატიკის აგებულების ძირითადი საკითხები¹

I

გრამატიკის აგებულების საკითხი თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების ერთ-ერთი უაღრესად მწვავე, მასთან მოუგვარებელი საკითხია.

იმავე დროს ამ საკითხს განსაკუთრებული პრაქტიკული ინტერესიც ახლავს: სკოლა ენათმეცნიერების არც ერთი საკითხით არაა ისე დაინტერესებული, როგორც გრამატიკის საკითხით.

ეს საკითხი მეთოდოლოგიურიც არის და მეთოდოლოგიურიც. მასთან იგი მთელ რიგ სხვა საენათმეცნიერო საკითხებთანაა შინაგანად დაკავშირებული.

ცნობილია, რომ გრამატიკა შეიძლება იყოს ისტორიულ-შედარებითი და აღწერითი (სტატიკური). ისტორიული გრამატიკის საფუძველზე შეიქმნა ენათმეცნიერება. ამჟამად ენათმეცნიერების ძალა ისტორიული გრამატიკის ძალაა, ენათმეცნიერების სისუსტე, საკმაოდ ნაწილში, აღწერითი (სტატიკური) გრამატიკის სისუსტეა.

2. რა იწვევს აღწერითი (სტატიკური) გრამატიკის სისუსტეს?

ა) ენობრივი მოვლენა რთულია: სიტყვას თუ შესიტყვებას რამდენიმე მხარე აქვს; ენობრივი ფაქტის შესწავლისას ზოგი ერთს ეყრდნობა, ზოგი მეორეს იყენებს ამოსავლად: ენობრივი მოვლენის სირთულე თავალსაზრისთა ნაირ-ნაირობის წყაროა.

ბ) ენობრივი მოვლენა მდინარია: სხვადასხვა კონტექსტში ერთი და იგივე მონაცემი სხვადასხვა ფუნქციით აღჭურვილი ჩანს; მდინარი მოვლენა გარდამავალ კატეგორიას მოასწავებს; გარდამავალი კატეგორია კი მერყევ რუბრიკას ნიშნავს, ე. ი. კლასიფიკაციის მტერია. ასე რომ, ერთი რომელიმე გარკვეული თვალსაზრისით მოვლენათა კლასიფიკაციისას მტკიცე რუბრიკების მიღება ჭირს (კლასიფიკაციის გარეშე სხვა გზა ენობრივ მოვლენათა აღწერისა ჭერჭერობით არა ჩანს: პეშკოვსკის ექსპერიმენტული ძიება და შიგერბას თავისებური ცდა გარკვეულობას მოკლებულია, კლასიფიკაციის მაგვირობას ვერ ეწევა).

გ) სტატიკური ანალიზი ისტორიული ძიებით მოპოვებულ შედეგებს ვერ მიჰყვება, ისტორიული ენათმეცნიერების მიღწევებს ჩამოარჩება: სასკოლო ტექნიკურ გრამატიკაში ცალკე სიტყვას (ფლექსიებს ანუ და-

¹ წაკითხულია მოხსენებად ენიშკი-ს საენათმეცნიერო განყოფილებათა გაერთიანებულ სხდომაზე 1937 წლის 5 თებერვალს [პირველად დაიბეჭდა სსრკ მეცნ. აკად. საქართველოს ფილიალის მოამბეში 1940 წ., ტ. I, გვ. 157—162. 241—246].

მოკიდებულების აღმნიშვნელ აფიქსებს; ფუძეთა წარმოებას, ფუძეთა მნიშვნელობას) შეისწავლიდა ეტიმოლოგია. ეტიმოლოგია შეიცავდა მოძღვრებას მეტყველების ნაწილების შესახებ... მეცნიერულ გრამატიკაში ცალკე სიტყვა სემასიოლოგიის, მორფოლოგიისა და ეტიმოლოგიის შესწავლის საგანს წარმოადგენს. მეცნიერული ცოდნის გაღრმავებამ, მოვლენის უფრო ზუსტმა და მრავალმხრივმა შესწავლამ ახალი საენათმეცნიერო დარგების გამოყოფა გამოიწვია. ენათმეცნიერული დარგების ეს დიფერენციაცია ენათმეცნიერული ცოდნის პროგრესის ბუნებრივი გამოხატულებაა.

მეტყველების ნაწილთა შესახებ მოძღვრებას ეს ცვლილება, შეიძლება ითქვას, არ დასტუბია. იმ ცვლილებებიდან, რომელთაც სიტყვის შემსწავლელ დარგებში ჰქონდა ადგილი, სათანადო დასკვნა არ გაკეთებულა მეტყველების ნაწილთა შესახებ მოძღვრებისათვის: აქ აღწერითი გრამატიკა ჩამორჩება ისტორიულს (შესიტყვეების შესწავლისას ანალოგიური თვალსაზრისის გამოყენება მით უფრო საძნელო უნდა ყოფილიყო, რომ სტილისტიკის ადგილი ენათმეცნიერულ დარგთა შორის ჯერაც სადაოა: აქ თვით ისტორიული ენათმეცნიერება და მასზე დამყარებული ზოგადი ენათმეცნიერებაა ჩამორჩენილი).

ჩვენს სინამდვილეში, — ქართული ენის შესწავლისას, — ყველა ზემოხსენებულს ახალი სიძნელეც დაერთვის: სახელდობრ, ის რომ ფაქტობრივი ვითარება არ არის სათანადოდ შესწავლილი (თუმცა არც ისეთი უნუგეშო მდგომარეობაა, რომ ქართულის შეუსწავლელობით გამართლდეს ტრადიციული სასკოლო გრამატიკის გაბატონება სკოლებში).

3. რაა მეტყველების ნაწილი? რამდენია მეტყველების ნაწილი? რაა წინადადება? ქვემდებარე? დამატება? განსაზღვრება? — ესა და არა ერთი სხვა საკითხი თანამედროვე მეცნიერულ გრამატიკაში სხვადასხვაგვარად შუქდება; ეს სხვაობა ზოგჯერ ტექნიკურ-რედაქციული ბუნებისაა და ტერმინოლოგიური ხასიათისა ჩანს, ზოგჯერ-კი იმდენად არსებითია, რომ ერთსა და იმავე კითხვაზე: გაცემულ ორ პასუხს ერთმანეთთან საერთო არაფერი აქვს. ასეთ პირობებში სრულიად მიზანშეუწონელია დავა იმის შესახებ, ეს განმარტებაა სწორი თუ ის; ერთადერთი გამოსავალია სხვაობათა სათავეის დაძებნა და დავის გადატანა ამ ოსავალდებულებებზე. ძირითადი ამოსავალი პრინციპების გარკვევის შემდეგ ამა თუ იმ ცნების განსაზღვრა ტექნიკური ხასიათის სიძნელებებს თუ წააწყდება; ტექნიკური სიძნელე კი, რა სახათაბალოც არ უნდა იყოს იგი, მაინც ნაკლები უბედურებაა, ვინემ პრინციპული შეცდომა, თუნდაც სულ მცირე ოდენობისა.

ამ მიმართულებით უნდა ვეძიოთ იმ ძირითადი სიძნელის მოგვარება, რომელთა შესახებ § 2, ა და ბ მუხლებში გვქონდა საუბარი (ენობრივი მოვლენის სირთულე და მდინარობა).

4. აღწერითი გრამატიკის ცნებათა განსაზღვრისას საკითხთა საკითხია — ბუნება ამ ცნებებისა. ენობრივი მოვლენის შესწავლისას ჩვენ გასათვალისწინებელი გვაქვს მოვლენის სტრუქტურა და ფუნქცია. ცნებებიც ამის შესაბამისად შეიძლება იყოს სტრუქტურული თუ ფუნქციონალური. ანდა სტრუქტურულ-ფუნქციონალური.

ამისდა გვალად ძირითადი საკითხი, საკითხთა-საკითხი ისეთი ცნებების განსაზღვრისას, როგორცაა „მეტყველების ნაწილი“, „წინადადება“. „ქვემდებარე“, „დამატება“ და სხვ., იმის გარკვევაში მდგომარეობს, სტრუქტურული ცნებებია ეს ცნებები თუ ფუნქციონალური. თუ სტრუქტურულია, მაშინ, ცხადია, ამ ცნებების განსაზღვრისას მოვლენის სტრუქტურის დამახასიათებელი არსებითი მომენტები უნდა იქნეს მოცემული; თუ ფუნქციონალურია, მოვლენის ფუნქციის დამახასიათებელი არსებითი მომენტები უნდა იქნეს ნაჩვენები¹.

ამ კითხვის დასმა გულისხმობს მეორე, უფრო ზოგადი კითხვის დასმასაც: რა არის გრამატიკა? რას სწავლობს გრამატიკა--ენობრივი მოვლენის სტრუქტურას თუ ფუნქციებს?

5. გრამატიკა შეისწავლის ამა თუ იმ ენის სტრუქტურასა და ფუნქციებს. გრამატიკაში შედის ყველა ის დარგი, რაც ენის შესწავლისას მეცნიერული თვალსაზრისით მიიღება: ფონეტიკა, მორფოლოგია, სემასიოლოგია, (ეტიმოლოგია), სინტაქსი, სტილისტიკა. გრამატიკა იგივე ენათმეცნიერებაა, ოღონდ „კერძო ენათმეცნიერება“. ამიტომ ეს ეხება გარკვეულ ენას ანდა ერთმანეთთან გენეტურად დაკავშირებულ ენებს (შედარებითი გრამატიკა). ეს „კერძო ენათმეცნიერება“ იმით კი არ განსხვავდება „ზოგადი ენათმეცნიერებისაგან“, რომ მასში ენის გარკვეული მხარეებია (მაგა., ფორმები) შეისწავლება, არამედ იმით, რომ მას ცალკეულ ენასთან აქვს საქმე; ზოგადი ენათმეცნიერება კი შეისწავლის ამა თუ იმ ენის მოვლენებს, რამდენადაც ეს მოვლენები, საერთოდ, ენის რაობისათვის, მასში არსებული კანონზომიერების გარკვევისათვის არის საგულისხმო. თავისთავად ცხადია, რომ ზოგადი ენათმეცნიერება ცალკეულ ენათა მეცნიერული გრამატიკების საფუძველზე აიკვება. შუქლებელია არსებობდეს „ზოგადი მეცნიერული გრამატიკა“: თუ ის მეცნიერულია, ცალკე ენა ექნება ობიექტად და, მაშასადამე, ზოგადი ვერ იქნება; თუ ის ზოგადია, მეცნიერული ვერ იქნება: მოვიგონოთ „ზოგადი ანუ რაციონალური გრამატიკა“.

„ენათმეცნიერება“-ცნების რეალურ შინაარსს „ზოგადი ენათმეცნიერება“ და „კერძო ენათმეცნიერებანი“ ანუ ცალკე ენათა მეცნიერული გრამატიკები (ისტორიულ-შედარებითი თუ აღწერიითი) შეადგენენ.

„მეცნიერული გრამატიკის“ მნიშვნელობით „კერძო ენათმეცნიერების“ ხმარება უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა, რომ ის ერთი იყოს ისევე, როგორც ერთია „ზოგადი ენათმეცნიერება“. მაგრამ „მეცნიერული გრამატიკა“ იმდენია, რამდენიც არის ენა და ამიტომ ტერმინ „კერძო ენათმეცნიერების“ გამოყენება

¹ შეიძლება გვიხიან: სტრუქტურის ცნებებიც რალად ფუნქციებზე მიუთითებს (მაგ., „მმართველი“, „მართული“ სტრუქტურული ცნებებია, მაგრამ სათანადო სიტყვების სინტაქსური ფუნქციების მიხედვით არის გამოყოფილი) და, მაშასადამე, არ შეიძლება გავთავადოთ „ფუნქციონალური“ და „სტრუქტურული“ მომენტები.

„ფუნქციონალური“ აქ გვესმის უფრო ვიწროდ: როგორც ნიეთობრივი მნიშვნელობის მატარებელი სიტყვებსა და შესიტყვებაში. „სტრუქტურული“ მოკლედულია ასეთ ნიეთობრივ მნიშვნელობას. „ფუნქციონალური“ ამ გაგებით უფრო საერთოა ენებისათვის. „სტრუქტურული“ კი თავისებური შეიძლება იყოს ყოველ ენაში.

უხერხული გამოდის. საინტერესოა, რომ ფრანგულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში „მეცნიერული გრამატიკის“ მნიშვნელობათ „ენათმეცნიერება“-ტერმინის ხმარების შემთხვევები გვაქვს: „ფრანგული ენათმეცნიერება“ (ე. ი. ფრანგული ენის მეცნიერული გრამატიკა) დაპირისპირებით „ზოგად ენათმეცნიერე-ჯასთან“.

ბ. ენის მეცნიერული შესწავლისას მიიღება ფონეტიკა, მორფოლოგია, სემასიოლოგია, (ეტიმოლოგია), სინტაქსი, სტილისტიკაო, რომ ვამბობთ, მხედველობაში გვაქვს აფიქსებიანი ენები, ე. ი. ფლექსიური და აგლუტინაციური ტიპის ენები (კავკასიური ენები, სემიტური ენები, უნგრულ-ფინური და თურქულ-თათრული ენები, ინდო-ევროპული ენები...).

აფიქსებიანს ენებში მეტყველების ბუნებრივ რეალურ ერთეულს შესიტყვება (სიტყვათა შენაერთი, სინტაგმა) და სიტყვა შეადგენს, სიტყვა შესიტყვების წვერია, მასში წარმოადგენს რეალურ, ცოცხალ ოდენობას.

შესიტყვების ფუნქციებს სტილისტიკა შესწავლის, შესიტყვების სტრუქტურას—სინტაქსი, სიტყვის ფუნქციას—სემასიოლოგია, სტრუქტურას—მორფოლოგია, სიტყვის პირველადი ფუნქციის ერთ-ერთი მხარის—პირვანდელი ქარაქტერისტიკის დადგენა ეტიმოლოგიის საქმეა. ფონეტიკა თითქოს არც ფუნქციებს სწავლობს და არც სტრუქტურას, არამედ იმ მასალას, რომელთაგან ამ ფუნქციისა და სტრუქტურის მქონე ენობრივი მოვლენა აიგება, მაგრამ ამ მასალაში მომხდარ ცვლილებათა გაუთვალისწინებლად სტრუქტურის რაობაც ძნელი სარკვევი ხდება და ფუნქციების სწორი კვალიფიკაციაც ბრკოლდება. ამიტომ ფონეტიკა მეცნიერული გრამატიკის დამხმარე დისციპლინა კი არ არის, არამედ მისი ორგანული ნაწილია. ფონეტიკას საქმე აქვს, როგორც სიტყვასთან, ისე შესიტყვებასთან.

ფუნქციაზე რომ ვლაპარაკობთ, მნიშვნელობა იგულისხმება, სტრუქტურა ღორმას ნიშნავს. შედარებით გარკვეულია, რა იგულისხმება, როცა „სიტყვის მნიშვნელობაზე“ ვლაპარაკობთ. მაგრამ ასევე გარკვეული არაა „შესიტყვების მნიშვნელობა“, როგორც სტილისტიკის საგანი. „დედამიწა მზის გარშემო ტრიალებს“—ამ შესიტყვების მნიშვნელობა კოსმოგრაფიას ეხება და არა სტილისტიკას, რამდენადაც აქ წარმოდგენილი მეცნიერული დებულება, ობიექტური ჭეშმარიტება, გვაქვს მხედველობაში. ეს მეცნიერული დებულება წარმოადგენს დამთავრებულ აზრს. ამ აზრს ლოგიკაც და ფსიქოლოგიაც შესწავლის გარკვეული თვალსაზრისით. სტილისტიკისათვის რალა დარჩა? ამ შესიტყვების შესწავლა მასში წარმოდგენილ აზრთან მიმართებაში, შესიტყვების აგებულების განხილვა მით გადმოცემული აზრის აგებულებასთან დაკავშირებით, შესიტყვებაში შემავალ სიტყვათა ურთიერთობის გარკვევა გადმოსაცემი აზრის თვალსაზრისით.

ამ უკანასკნელ მიზანთანა დაკავშირებული ცალკე სიტყვის მნიშვნელობის ისეთი მომენტის შესწავლა, რომელიც შესიტყვებაში გაჩნდება ზოლმე, ანდა ცალკე სიტყვის მნიშვნელობის ემოციური იერი, რომელსაც სათანადო ობიექტისადმი მეტყველის დამოკიდებულება იწვევს.

გარკვეულს პირობებში (სუბიექტური სტილი) სტილისტიკის საგნად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ყოველნაირი ენობრივი მონაცემი: არა მარტო სიტყვის მნიშვნელობა, არამედ სიტყვის ფორმაც, სიტყვის ფუძის წარმოება, სიტყვის ბგერითი შედგენილობაც,—რამდენადაც ყველაფერი ეს გადმოსაცემ საშუალებას წარმოადგენს გარკვეული ობიექტური ვითარებისათვის.

ამ მხრივ, სტილისტიკა ფონეტიკას მოგვაკონებს: თუ ფონეტიკა მასალას ხაზით მთელს ენას წვდება, სტილისტიკასაც შეიძლება აინტერესებდეს ყოველი ენობრივი მოვლენა ექსპრესიული ფუნქციის თვალსაზრისით. ე. ი. როგორც გადმოსაცემი საშუალება.

შესიტყვებისა და სიტყვის სტრუქტურისა და ფუნქციის კონკრეტული მატარებლები რომ ავიღოთ, ასეთი სურათი გვექნება:

შესასწავლი ობიექტა:

შესწავლული დისკომპლენა:

- ა) ბგერები, ბგერათა ცვლილება, მახვილი, ინტონაცია (სასიტყვო, წინადადებისა) . . . . . ფონეტიკა
- ბ) მეტყველების ნაწილები... ბრუნება, უღვლილება . . . . . მორფოლოგია
- გ) ფუძის მნიშვნელობა (ენის ლექსიკა), ფუძე—მარტივი, რთული და ნაწარმოები: (ფუძის საწარმოებელი აფიქსებიტურთ), სიტყვათა სემანტიკური დაჯგუფება . . . . . სემასიოლოგია
- დ) ფუძის მნიშვნელობაში ჩამარხული პირვანდელი ქარაქტერისტიკა . . . . . ეტიმოლოგია
- ე) შესიტყვების აგებულება (სიტყვათა ურთიერთობა შესიტყვებაში—აგებულების მხრივ) . . . . . სინტაქსი
- ვ) შესიტყვების მნიშვნელობა (ანალიზი შესიტყვებისა გადმოსაცემი შინაარსის თვალსაზრისით); აგრეთვე მნიშვნელობა ბრუნვათა, დროთა, კილოთა, გვართა, ქცევათა... მნიშვნელობა დამხმარე სიტყვათა (კავშირთა, თანდებულთა) და ნაწილაკთა, რამდენადაც ეს მნიშვნელობა შესიტყვებაში ირკვევა . . . . . სტილისტიკის საგანია

სრული ანალიზი ყველა¹ ამ მომენტის მიხედვით უნდა ჩატარდეს. ამ თავითვე ცხადია, რომ მორფოლოგიას კავშირი აქვს სემასიოლოგიასთანაც (ფუძის საწარმოებელი აფიქსები!), სტილისტიკასთანაც (ბრუნვათა, დროთა, კილოთა, გვართა... მნიშვნელობა), სინტაქსთანაც...

ამ დარგების დაკავშირება კი არაა ძნელი,—კავშირი მოცემულია,—არამედ გამიჯვნაა რთული. ზოგ შემთხვევაში ეს მეტად მწვავედ იგრძნობა.

განსაკუთრებული ამაში არაფერია: ყველა მეცნიერებაში, სადაც შესასწავლი ობიექტის ახალ მხარეთა გარკვევა ახალ დარგებს აჩენს, ამ დარგებში გამიჯვნის საკითხი ანალოგიური სახითა დგას. ამდენადვე ეს სირთულე ბუნებრივია.

¹ ერთდროთ გამონაკლისს ეტიმოლოგია წარმოადგენს; მეცნიერული ეტიმოლოგია შეიძლება იყოს მხოლოდ ისტორიული გრამატიკის დარგი და არა—სტატისტიკისა; ასეა ფაქტობრივ. მნიშვნელობაში კი ისტორიული ძიების გარეშეც შეიძლება ნივით სიტყვის მეცნიერული ეტიმოლოგია.

II

7. აღწერითი მეცნიერული გრამატიკის გავრცელებული გაგების თანახმად, გრამატიკა არის მოძღვრება ენის ფორმების შესახებ; შესაბამისად გრამატიკის დარგებია: მორფოლოგია და სინტაქსი. მორფოლოგია ცალკე სიტყვას სწავლობს, სინტაქსი—წინადადებას ან შესიტყვეებას. რა თვალსაზრისით? იითქოს ფორმის თვალსაზრისით. ნამდვილად კი სემასიოლოგიური და სტილისტიკური მომენტები მაინც შემოდის მეტ-ნაკლები ოდენობით, რამდენადაც გრამატიკაში სემასიოლოგია-სტილისტიკისათვის ადგილი არ რჩება; და ამიტომ მორფოლოგიურ-სინტაქსური ცნებები ჭრელია, თავისი ბუნებით ეკლექტიკურია, სხვადასხვა ნიშნების მიხედვით ხასიათდება, სემასიოლოგიური და სტილისტიკური ანალიზის მაგივრობას კი ეს მაინც არ ეწევა.

ამგვარად, ფორმალისტურ კონცეფციაში ყველაზე სუსტ ადგილს წარმოადგენს სემასიოლოგიისა და სტილისტიკის დატოვება გრამატიკის გარეთ, გრამატიკის საგნის შეზღუდვა ენის ფორმებით, გრამატიკის დარგებად მხოლოდ მორფოლოგია-სინტაქსის მიჩნევა.

ამით ფორმალისტური გრამატიკა დაშორდა ენათმეცნიერებას, მოსწყდა რძ მიღწევებს, რომლებიც ახალი დარგების გამოყოფაში გამოიხატა: ამით ფორმალისტური გრამატიკა ჩაღდა სასკოლო ტრადიციული გრამატიკის ფარვატურში, წამოაყენა რა მორფოლოგია და სინტაქსი სასკოლო ტრადიციული გრამატიკის ეტიმოლოგია-სინტაქსის ნაცვლად; ამითვე მოესპო ფორმალისტურ გრამატიკას პრინციპული შესაძლებლობა შესიტყვეებისა და სიტყვის ყოველმხრივი ანალიზი მოეცა, თვით მორფოლოგიასა და სინტაქსში კიდევ ობიექტის შესაბამი საზომი მოეპოვებინა და სათანადოდ დაეხასიათებინა სათანადო ცნებები.

ფორმალისტური გრამატიკის მნიშვნელოვანი დამსახურებისდა (სიტყვის ფორმის რაობის გარკვევა და ფორმის სპეციფიკური ლოგიკის მიკვლევა) მიუხედავად, ზემოხსენებული მიზეზების გამო იგი მოკლებულია შესაძლებლობას გაათავისუფლოს თანამედროვე აღწერითი გრამატიკა ტრადიციული სასკოლო გრამატიკის ტირანიისაგან და სათანადოდ დასვას ის რთული საკითხები, რომელთა მოუგვარებლად აღწერითი გრამატიკა თანამედროვე ენათმეცნიერული აზროვნების დონეზე ვერ იდგება.

8. რატომ არის საჭირო ფუნქციონალური და სტრუქტურული ანალიზი ცალკე ჩატარდეს? განა უმჯობესი არ არის, ამა თუ იმ ცნების დახასიათება ვაწარმოოთ ერთსა და იმავე დროს სტრუქტურული და ფუნქციონალური ნიშნების მიხედვით? ასეთი გაერთიანება შესაძლებელი იქნებოდა, ნივთიერი მნიშვნელობა რომ ფორმალურ მნიშვნელობას განსაზღვრავდეს, სიტყვის მნიშვნელობას რომ სიტყვის ფორმა მიჰყვებოდეს (საგნის აღმნიშვნელი სიტყვა ყველა ენაში იბრუნვოდეს, მოქმედების აღმნიშვნელი იუღვლოდეს და სხვ.). შესიტყვეების მნიშვნელობა შესიტყვეების აგებულების საკითხს წყვეტდეს... მაგრამ ეს პირობა არა გვაქვს. ერთი და იმავე მნიშვნელობის შესიტყვეება სხვადასხვა ენაში შეიძლება სულ სხვადასხვა აგებულებისა იყოს; მეორე მხრივ, ერთსა და იმავე ენაში სხვადასხვა

დროს იგი შეიძლება განსხვავებული აგებულებისა აღმოჩნდეს (შდრ.: კატამ თაგვი დაიჭირა და кошка поймала мышь... ძვ. ქართ.: კატებს თაგუნი დაუჭირვან და ახ. ქართ.: კატებს თაგვები დაუჭერიათ...); ასევე: ერთი და იმავე მნიშვნელობის მქონე სიტყვა ქართულში, რუსულში, ჩინურში ერთი და იმავე ფორმის მქონე არ არის (догрый, კეთილი და ჰაო...).

ისტორიულ-შედარებითი გრამატიკა ენათმეცნიერების საფუძვლად იმიტომ იქცა, რომ მან ცხადყო მეტყველების მრავალსახეობა ერთსა და იმავე დროს სხვადასხვა ენაში, სხვადასხვა დროს—ერთსა და იმავე ენაში. ამით პრინციპული მარცხი განიცადა რაციონალურმა გრამატიკამ, რომელიც ლოგიკის კატეგორიებზე დაყრდნობით ცდილობდა დროისა და სივრცის გარეშე აღებული მეტყველებითი კატეგორიები ჩამოეყალიბებინა.

ამრიგად, სტრუქტურული და ფუნქციონალური ანალიზის გაერთიანება პრინციპულ დაბრკოლებას ხვდება.

პრაქტიკულადაც საჭიროა ამ ორი თვალსაზრისის გამიჯვნა, სტრუქტურული და ფუნქციონალური მომენტების სხვაობის გახაზვა. მხოლოდ ამრიგად შეიძლება ტრადიციული გრამატიკის მიერ ნაანდერძვე გაუგებრობებს თავი დაეღწიოს.

თუ როგორ დიდია ამ ტრადიციის ძალა, იქიდანა ჩანს, რომ ღღესაც კი შესაძლებელია ასეთი სახით დასვან კითხვა: რამდენია მეტყველების ნაწილი? და უპასუხონ: „ცხრა“—იმაზე მიუთითებლად, რა ენას ეხება საქმე. როცა მეტყველების ნაწილებს ეტიმოლოგია სწავლობდა, როცა სიტყვის ფორმებიც, სიტყვაწარმოებაცა და მნიშვნელობაც „ეტიმოლოგიის“ საგანს შეადგენდა, მაშინ კიდევ გასაგები იყო ასეთი კითხვა და ასეთი პასუხი: მაშინ მეტყველების ნაწილთა უმეტესობა სემასიოლოგიური კლასიფიკაციის შედეგად იყო მიღებული, სემასიოლოგიური კლასიფიკაცია კი ყველა ენას გამოადგებაო; ამიტომ არ კითხულობდნენ: რომელ ენაშია ეს ცხრა მეტყველების ნაწილიო. მას შემდეგ, რაც მორფოლოგია და სემასიოლოგია გაითიშა და მეტყველების ნაწილთა შესახებ მოძღვრება მორფოლოგიის საგნად გამოცხადდა, კითხვის დასმა: „რამდენია მეტყველების ნაწილი?“—ისევე უმართებულოა, როგორც უმართებულო იქნებოდა, ვინმეს რომ ეკითხა: „რამდენია ბგერა?“ ზუსტად თუ ვიმსჯელებთ, უფრო მეტადაც უმართებულო: ყოველ ბგერითს ენაში უთუოდ არის გარკვეული რაოდენობის ბგერა, მაგრამ ყოველ ენას უთუოდ არ მოეთხოვება ფორმით განსხვავებული სიტყვები ჰქონდეს (უაფექსო ენები): ამგვარ ენებში კი მეტყველების ნაწილებს ვერ გამოვყოფთ.

ცნებას „მეტყველების ნაწილი“ ეცვალა შინაარსი, მაგრამ დარჩა ძველი ტერმინი, გაჩნდა გაუგებრობა. ნუ დავივიწყებთ, რომ სემასიოლოგიისა და მორფოლოგიის ადგილი თუ გრამატიკაში არა, ენათმეცნიერებაში მაინც მტკიცე და გარკვეულია, სემასიოლოგიური და მორფოლოგიური თვალსაზრისები ნათლადაა გარჩეული. მაშასადამე, საკითხი პრინციპის აღიარებას კი არ ეხება, არამედ აღიარებული პრინციპის გატარებას. და მაინც ურჩება ადგილი გაურკვეველობას, არ არის აღმოფხვრილი სხვადასხვა თვალსაზრისის აღრევა...

რალა იქნება სინტაქსში, რომლის საკვლევეი ობიექტი დღესაც დავის საგანია, რომლის შესახებ არ არის დადგენილი—შესიტყვების აგებულებას სწავლობს იგი თუ—ფუნქციებსაც (თუ მხოლოდ ფუნქციებს)?

სინტაქსის საგნის გარკვევა იმიტომაც ძნელდება, რომ არა თუ გრამატიკაში, არამედ ენათმეცნიერებაშიც არ არის გარკვეული სტილისტიკის ადგილი. სტილისტიკის, როგორც ენათმეცნიერების დარგის, უფლებები საყოველთაოდ აღიარებული არაა¹. ეს კი ნიშნავს: სინტაქსს არ გააჩნია ისეთი თანამომხე, როგორიც მოიპოვა მორფოლოგიამ სემასიოლოგიის სახით. და ამიტომ: სტრუქტურისა და ფუნქციის საკითხის გადაწყვეტა შესიტყვებაში, საკითხი ისედაც ძნელი, კიდევ უფრო რთულდება. თუ მორფოლოგიაში „მეტყველების ნაწილთა“ საკითხი ჯერ კიდევ იწვევს გაუგებრობას, რა გასაკვირი იქნება, თუ სინტაქსში „წინადადებისა“ და მისი წევრების (ქვემდებარე, შემასმენელი, დამატება...) ანალიზის დროს ენათა სრული აღრევა მივიღოთ. ზოგი ამ ცნებებს სტრუქტურულ ცნებად თვლის, სტრუქტურული ნიშნების მიხედვით ახასიათებს; ამიტომ გარკვეული ენისა თუ ენებისათვის იძლევა განსაზღვრებებს, ზოგისათვის კი „წინადადება“, „ქვემდებარე“, „შემასმენელი“, „დამატება“, „განსაზღვრება“ ფუნქციონალური ცნებებია და განსაზღვრებაც უნივერსალური ხასიათისაა, ყველა ენას შეეხება. ხშირია, სამწუხაროდ, ისეთი შემთხვევაც, როცა ამგვარი თვალსაზრისის წარმომადგენელს არც აქვს გარკვეული, რა პოზიციებზე დგას იგი: ტრადიციას მიჰყვება შეუცნობლად, და სხვაგვარად საკითხის დასმა წარმოუდგენლად ეჩვენება.

9. სტრუქტურული და ფუნქციონალური ცნებების გარჩევა ენათმეცნიერული აზროვნების განვითარებით. ენათმეცნიერული დარგების დიფერენციაციით არის ნაკარნახევი. ცნებების საკითხი ძირითადი საკითხია, მასთან შედარებით ტერმინების საკითხი ტექნიკური, მეორეხარისხოვანია, — ტექნიკურია შემეცნებითი ღირებულების თვალსაზრისით, მაგრამ მეტად რთულია პრაქტიკული თვალსაზრისით. ინერციის ძალა ტერმინების ხმარებაში ჩანს განსაკუთრებით. ხშირად ახალი ტერმინის დასახელებას მეტი წინააღმდეგობა ეწევა, ვინემ ახალი ცნების შემოღებას.

ამასთან დაკავშირებით დგება საკითხი: რისთვის შეიძლება იქნეს გამოყენებული ამჟამად არსებული ტერმინოლოგია—სტრუქტურული ცნებებისათვის თუ ფუნქციონალური ცნებებისათვის?

ერთგვარი პასუხი თითქოს მოცემულია იმით, რომ ეს ცნებები ტრადიციულ გრამატიკაში უპირატესად ფუნქციონალური ცნებებია: არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, რიცხვითი სახელი, ზმნა... წინადადება. ქვემდებარე, შემასმენელი... ფუნქციონალურ მომენტებზე მიუთითებენ: არსებითი სახელი—საგნის სახელია. ზედსართავი—თვისებისა, რიცხვითი—რიცხვისა... წინადადება—აზრის გამოხატულებაა. ქვემდებარე ისაა, „რაზედაც ვლაპარაკობთ წინადადებაში“... ზოგიერთ შემთხვევაში სათანადო ენობრივი მოვლენის თვისებებიცაა მხედველობაში მიღებული, მაგრამ ასეთ შემთხვევაშიაც მთავარია

¹ როგორც კეროზი, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ სტილისტიკის მიჩენე-ენათმეცნიერების დარგად ეწინააღმდეგებიან ფორმალისმის წინააღმდეგ ბრძოლის ლოზუნგით!

ფუნქცია და არა სტრუქტურა. ჩვეულებრივ კი ტრადიციული გრამატიკა ამ ცნებებს ფუნქციების მიხედვითაა ახასიათებს.

ამიტომ შეიძლება ფუნქციონალური ცნებების აღსანიშნავად ახლა არსებული ტერმინები გამოგვეყენებინა, ხოლო სტრუქტურული ცნებებისათვის ახალი ტერმინები შემოგველო... მაგრამ საქმეც ისაა, რომ შემოსვენებული და სხვა, დღეს-დღეობით ხმარებელი, ცნებები ფუნქციონალურ ნიშანს თანამიმდევრად არ იყენებენ, ერთი გარკვეული თვალსაზრისი არ არის ბოლომდის გატარებული. მაგალითად, ზმნისართი, ნაცვალსახელი, თანდებული არაა გამოყოფილი ფუნქციონალური მომენტის მიხედვით; ასევე: დამატება, განსაზღვრება, გარემოებანი—წინადადებაში.

ამიტომ ყველაზე მართებული იქნებოდა, როგორც ფუნქციონალური, ისე სტრუქტურული ცნებებისათვის ახალი ტერმინები ყოფილიყო გამოქმუშავებული: „ახალი ღვინო—ახალ თხიერში“.

მართალია, ეს არის უდიდესი წინააღმდეგობის გზით სვლა; მართალია ისიც, რომ ამგვარი ღონისძიება მიზანს ვერ მიაღწევს, თუ მხოლოდ ერთი ენის შესწავლისას იქნება გამოყენებული (საჭიროა საერთოდ იცვალოს ფუნქციონალური ცნებების აღმნიშვნელი ტერმინები, აგრეთვე იმ სტრუქტურულ ცნებათა აღმნიშვნელი ტერმინები, რომლებიც მთელ რიგ ენებს ესაჭიროება)... მაგრამ ისიც მართალია, რომ ცნებათა ახალ საფუძველზე აგებას ახალი ტერმინების დადგენა ესაჭიროება: აღწერთი გრამატიკა ენათმეცნიერული აზროვნების განვითარებას ვერ მიჰყვება, ჩამორჩენას თავს ვერ დააღწევს მანამდის, სანამ სათანადო ცნებები არ გადახალისდება და ამ ცნებების აღმნიშვნელი ტერმინები არ იქნება შემოღებული.

ამგვარი ცვლილებების აუცილებლობას ენათმეცნიერული კვლევის პრაქტიკა გვიკარნახებს; ამგვარ ცვლილებათა საჭიროება მართლ ჩვენში არ იგარძნობა (მხედველობაში გვაქვს წერილთა წყება რუსულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, აგრეთვე საზღვარგარეთელი ავტორების—რისის, იესპერსენის და სხვათა შრომები. მათ შესახებ—ცალკე).

10. ამრიგად, გრამატიკის აგებულების ძირითად საკითხებად უნდა მივიჩნიოთ:

- ა) რა არის გრამატიკა? მხოლოდ სტრუქტურის (ფორმის) შესახებ მოძღვრება თუ—სტრუქტურისა და ფუნქციის შესახებ მოძღვრება?
- ბ) ამისდა კვალად: რა დარგები აქვს გრამატიკას? მხოლოდ მორფოლოგია და სინტაქსი თუ—ყველა ის დარგი, რომელიც ენის მეცნიერული შესწავლისას გამოიყოფა („გრამატიკა—კერძო ენათმეცნიერება“).
- გ) შეიძლება თუ არა ფუნქციონალური და სტრუქტურული მომენტება არ გავარჩიოთ და თანამედროვე ენათმეცნიერების დონეზე ვიდგეთ?
- დ) საჭიროა თუ არა სტრუქტურული ანალიზისა და ფუნქციონალური ანალიზის ცალკე წარმოება თუ—შესაძლებელია ფუნქციონალური ანალიზის მიხედვით სტრუქტურულის მოცემა?
- ე) რას წარმოადგენენ თავისი ბუნებით თანამედროვე აღწერითი გრამატიკის ცნებები და როგორი უნდა იყოს ეს ცნებები?

ვ) გამოდგება თუ არა არსებული ტერმინოლოგია და თუ—კი, რისთვის—ფუნქციონალური ცნებების გადმოსაცემად თუ სტრუქტურული ცნებებისათვის? ამას დაერთვის პრაქტიკული მნიშვნელობის საკითხიც—მეთოდოლოგიური ხასიათისა:

სასკოლო გრამატიკა მასალის რაოდენობით უნდა განსხვავდებოდეს მეცნიერული აღწერითი გრამატიკისაგან თუ მასალის ანალიზის ხასიათით? სხვანაირად რომ ვთქვათ, სასკოლო გრამატიკა უნდა იყოს თუ არა მეცნიერული?

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ СТРУКТУРЫ ГРАММАТИКИ

Резюме

Вопросы структуры грамматики тесно связаны с основными вопросами описательного (статического) анализа языковых фактов.

Описательный анализ языковых фактов затрудняется:

а) сложностью (многогранностью) изучаемого явления и вытекающей отсюда возможностью использования различных принципов классификации;

б) обилием—в любом языке, на всех этапах развития речи—неустойчивых, переходных категорий, затрудняющих последовательное проведение намеченного принципа классификации (попытки иного, неклассификационного, подхода к описанию языковых фактов неизменно приводят лишь к неполной или же к непоследовательной классификации);

в) отставанием описательной грамматики от исторической грамматики;

г) в отношении некоторых проблем (семасиологии, стилистики)—отставанием самой исторической грамматики.

Основными вопросами структуры грамматики следует признать следующие:

1. Что такое грамматика? Одно лишь «учение о строении (структуре) языка» или «учение о структуре и функциях определенного языка»?

2. Каковы отделы грамматики? Лишь морфология и синтаксис или же все те отделы, которые с естественной необходимостью получаются в результате научного анализа определенного языка?

3. Возможен ли научный описательный (статический) анализ языковых фактов без учета функциональных и структурных моментов, наличных в соответствующих фактах?

4. Нужно ли проводить самостоятельно анализ как структуры, так и функций¹ и если—нет, то возможно ли на основе функционального анализа выявить особенности структуры данного языка?

¹ Структурная сторона, естественно, не лишена также функций, но эти функции по существу разнятся от функций материальных частей слова или словосочетания; постольку для краткости можно сопоставить—«структуру» и «функцию».

5. Какова природа основных понятий современной описательной грамматики (понятий морфологии и синтаксиса) и каковыми они должны быть: лишь структурными, лишь функциональными, структурно-функциональными или и структурными и функциональными?

6. Может ли быть использована современная грамматическая терминология и если—да, для каких целей: для обозначения функциональных понятий или для понятий структурных?

Определять грамматику, как учение лишь о строении языка и сводить ее содержание к морфологии и синтаксису (с элементами фонетики), значит, базироваться на традиционном объеме данного понятия, соответствующем донаучной ступени развития грамматических воззрений и тем самым санкционировать разрыв между грамматикой и языковедением, между статической (описательной) и исторической грамматиками, возводить в принцип отставание статической грамматики от исторической.

Статическая грамматика, поскольку она претендует быть научной, должна ставить своей задачей изучение всех тех сторон языкового факта, какие изучаются—с иной лишь точки зрения (развития)—в исторической грамматике: описательная грамматика должна ставить своей задачей изучение и строения (структуры) и функций языка. Следовательно, в ней должны быть все те отделы, которые наличны в исторической грамматике; единственное исключение—этимология: она фактически является почти всегда результатом исторического и сравнительного анализа; постольку в описательной грамматике она не осуществима¹, все другие отделы—фонетика, морфология, синтаксис, семаснология, равно как и стилистика, могут быть и должны быть представлены в описательной грамматике так же, как и в исторической.

Описательная грамматика таким образом мыслится, как результат полного научного анализа статки и отдельного языка, образуя вместе с исторической грамматикой данного языка, «частное языковедение» (в противоположность «общему языковедению»).

Из названных дисциплин фонетика имеет дело с звуковой стороной, как материалом речевых фактов; морфология и синтаксис изучают структуру слова и словосочетания, объект семаснологии и стилистики—функции слова и словосочетания (чем отнюдь не нарушается естественная связь между морфологией и семаснологией, морфологией и стилистикой, между синтаксисом и стилистикой и т. д.; не связь приходится утверждать—она налична,—а разграничение изучаемых объектов проводить—это необходимо).

Вопрос о стилистике, как о позитивной (не нормативной) дисциплине является неотложным, как для описательной (статической), так и исторической грамматики: в данном случае отстает и историческая грам-

¹ Принципиально мыслима этимология и без исторического анализа, но это касается лишь отдельных случаев.

დამატება II

მარტივი წინადადების ევოლუციის ძირითადი ტენდენციები ქართულში*

I

ნარკვევში „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, I...“ შემთხვევა გვექონდა ძველი ქართულის მასალის ანალიზის საშუალებით გვეჩვენებინა, რომ:

1. ქართული წინადადების სინტაქსური მექანიზმი ხასიათდება **რიგი თავისებურებით**, რაც არსებითად განასხვავებს მას ევროპის ძველ და ახალ ენათა წინადადების სინტაქსური მექანიზმისაგან;

2. ამ **სინტაქსურ** თავისებურებათა წყაროა **მორფოლოგიური** თავისებურება: ზმნაში **სუბიექტის** პირისა და რიცხვის გარდა **ობიექტის** პირისა და რიცხვის აღნიშვნა, რის გამოც:

3. ორპირიან ზმნებში, გარდამავალშიცა და გარდაუვალშიც, სუბიექტი და ობიექტი არსებითად ერთნაირი სინტაქსური უფლებით სარგებლობს: სუბიექტის სინტაქსური ძალა განელბულია, ობიექტისა—გაძლიერებული, და ამის შედეგად სინტაქსური დაპირისპირება სუბიექტისა (ქვემდებარისა) და ობიექტისა (დამატებისა) მოხსნილია, დამატება ქვემდებარეს ეტოლება; ტრადიციული ტერმინი რომ ვიხმართ, დამატება წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრი კი არაა, არამედ ისეთივე „მთავარი“ წევრია, როგორც ქვემდებარე¹.

ახალ ქართულში წინადადების სინტაქსური მექანიზმის სქემატურმა ანალიზმა² ცხადი გახადა, რომ სიტყვათა სინტაქსური ურთიერთობის პრინციპი არ შეცვლილა; არც შეიძლებოდა შეცვლილიყო, რამდენადაც დაგვრჩა წინანდელი მორფოლოგიური საფუძველი: ზმნის პოლიპერსონალურობა—ახალ ქართულში ზმნათა დიდი წილის უღვლილება სუბიექტისა და ობიექტის პირთა ცვლას გულისხმობს ისევე, როგორც ძველ ქართულში.

პირის აღნიშვნის ხაზით ცვლილება არ მომხდარა (მხედველობაში არ ვიღებთ პირის ნიშანთა მხრივ არსებულ ცვლილებებს). სამაგიეროდ, მოხდა ცვლილება რიცხვის აღნიშვნაში: სინტაქსური ცვლილება, რაც ქართული მარტივი წინადადების მექანიზმში მივიღეთ, ეკვივალენტურია იმ ცვლილებისა, რაც წინადადების მორფოლოგიურ საფუძველში, ზმნის უღვლილებაში, აისახა.

ძირითადი მოვლენა, რითაც ხასიათდება ეს ცვლილება, ორ გარემოებაში იჩინეს თავს: ერთის მხრით, ვიღებთ **სახელობითი ბრუნვის სინტაქსური როლის დასუსტებას**, მეორე მხრივ კი,—**მიცემითი ბრუნვის როლის გაძლიერებას**³.

* პირველად დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. მოამბეში 1941 წ. ტ. II, გვ. გვ. 197—202, 561—568.

¹ არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, I. ქვემდებარე-დამატების საკითხი ძველ ქართულში, თბილისი. 1928 [წინამდებარე გამოცემის გვ. გვ. 213—222].

² არნ. ჩიქობავა, რა თავისებურებები ახასიათებს ქართული ენის აგებულებას? V: ჟურნ. „სულტურული აღმშენებლობა“, 1930, გვ. 741, № 7/8.

³ პირველ რიგში ეს ეხება მესამე პირის სახელებს.

ორივე მეღაწეობა მრავლობით რიცხვში სათანადო სახელებისა (სახელობითისა და მიცემითის) და ზმნის ურთიერთობაში, ზმნის შეთანხმება-არ-შეთანხმებაში ხსენებულ სახელებთან.

რამი მდგომარეობს ეს ცვლილება? რა იწვევს მას?

სახელობითი ბრუნვა ძველ ქართულში, როგორც ცნობილია, იწარმოებოდა -ნ- და -ებ- სუფიქსებით. მათგან პირველი (-ნ-) ზმნას ითანხმებდა რიცხვში ყოველთვის იმისდა მიუხედავად, რეალურ სუბიექტს უდრიდა ეს სახელობითი თუ რეალურ ობიექტს:

...ძმაჲ იგი ვალს—ძმანი იგი ვლენან...

...მას უყუარს სამწყისოჲ თვისი — მას უყუარან სამწყისონი თვისნი...

...პეტრეს კლიტჲ აქუს — პეტრეს კლიტენი ჰქონან სასუფეველი--სანი...

...მას ვენატი დაუნერგავს—მას ვენატნი დაუნერგვიან...

...განაკურვა მან იგი—ესე ვრითა სიტყვათა განაკურვანა მოზბელნი... (იხ. აქვე, გვ. გვ. 162—204).

მესამე პირის შესახებ თქმული სავეებით ენება პირველსა და მეორე პირსაც.

-ებ-იანი სახელობითი ძველ ქართულში იშვიათად გვხვდებოდა და ზმნას რიცხვში არ ითანხმებდა იმისდა მიუხედავად, იქნებოდა იგი რეალური სუბიექტი თუ რეალური ობიექტი:

...აღვრინდა სირი—...და რლ იგი სირები აღვრინდა...

...მოვიდოდა ხარჳა—...და მოვიდოდა ხარჳებიცა მეფისა აგრი--პაასი პეტრეშსა...

...ჰყვანდა... ბრმა — ...რლთა ჰყვანდა მათ თანა მკელობლები.. ბრმები (იხ. აქვე, გვ.გვ. 204—207).

...დაისწავლა მან წიგნი—დაისწავლა მან წიგნები...

-ებ-იანი სახელობითი, ამრიგად, მრავლობითის უფლებით არ სარგებლობდა.

ასეთი განსხვავება სახელობითის ორ სახეობას შორის — -ნ-იან სახელობითსა და -ებ-იან სახელობითს შორის, —საფიქრებელია, იმიტ იყო გამოწვეული, რომ პირველი ორგანულად უკავშირდებოდა ზმნის მრავლობითობის მესამე პირის ნიშანს -ენ || -ან სუფიქსებს, რომლებიც ისტორიულად მრავლობითობის ნიშნად უნდა იქნენ მიჩნეული, ხოლო -ებ- სუფიქსი სულ სხვა ფორმაციისა და სხვა დიალექტური წრიდან მომდინარეობს. საინტერესოა, რომ მისი ეკვივალენტი სუფიქსი მრავლობითისა ქართულ ზმნაში არ მოიპოვება.

მიცემითი ბრუნვის მრავლობითობა ძვ. ქართულის ზმნაში არ აღინიშნებოდა არც მაშინ, როცა იგი რეალურ ობიექტზე მიუთითებდა და არც იმ შემთხვევაში, როცა მით რეალური სუბიექტი გადმოიცემოდა:

...ჰრქუა მას—ჰრქუა მათ...

...მოუწოდა მას—მოუწოდა მათ...

...უხარის მას—უხარის მათ: ...ყლთა უხარის და ხლდებიან...

...სწყურის მას—სწყურის მათ: ...მათ სწყურის და სხუათა ასუმენ...

...შთაუტყუამს მას იგი—...შთაუტყუამს მათ იგი...

აქ მიცემითს ბრუნვაში მესამე პირის სახელია; ასევე იქნებოდა. თუ მეორე პირს ავიღებდით:

...გკითხავ შენ—გკითხავ თქვენ: ამას... ხოლო გკითხავ თქვენ...

...გხედავ შენ—გხედავ თქვენ: ...აღ გხედავ თქვენ რ გხედავს მენად...

...გიყუარს შენ—გიყუარს თქვენ...

...გრწამს შენ—გრწამს თქვენ...

პირველი პირის ნაცვალსახელი—ჩუენ—თითქოს არღვევს საერთო წესს; მართალია, გვაქვს ისეთი შემთხვევები, როგორიცაა:

...ნუ დამივიწყებთ ჩუენ... მეტყვან ჩნ მეგობარნი...

მაქუს ჩუენ იგი... მომიგო ჩუენ აბუკურა... და სხვ.

ამ ჩუენ-ობიექტის მრავლობითობა ზმნაში არ აღინიშნება, მაგრამ არა ნაკლებ ხშირია ჩუენ-ობიექტის აღნიშვნა გუ-პრეფიქსით, ე. ი. ზმნა თითქოს ეთანხმება მიცემითში დასმულ ობიექტს რიცხვში:

მსურის მე—გუსურის ჩუენ... მიბრძანებს მე—გვბრძანებს ჩუენ... მასწავებდა მე—გუასწავებდა ჩუენ... მახარა მე—გუახარა ჩუენ...

ამისდა მიუხედავად ვერ გიტყვით, გუ- პირველი პირის ობიექტის მრავლობითობას აღნიშნავდეს: როცა ჩუენ-ობიექტი სახელობითშია, მრავლობითობის აღსანიშნავად დაირთავს -ენ || -ნ სუფიქსს იმისდა მიუხედავად გუ-პრეფიქსი გვაქვს თუ მ-პრეფიქსი; ეს შეუძლებელი იქნებოდა. გუ-პრეფიქსი რომ ძველ ქართულში მრავლობითობის მაჩვენებელი ყოფილიყო:

...მორწმუნენი აწ შე მომკრიბნა წინაფსწარმეტყუელმან დანიელ

შდრ.: ...ბრძანებამან ქრისტსმან შეგუკრიბნა დღეს...

იხ. აგრეთვე ისეთი მაგალითები, როგორიცაა:

...დაგუბადნა მან ჩუენ... მოგაკითხნა მან ჩუენ... დაგუამდაბლნა მან ჩუენ... აღგუამაღლნა მან ჩუენ... დაგვცვენ შენ ჩუენ... გუყვენით თქვენ ჩუენ... და სხვ.

-ენ- || -ნ- სუფიქსის ხმარება აქ სრულიად გაუგებარი იქნებოდა. თუ გუ-პრეფიქსი უკვე აღნიშნავდა მრავლობითობას. ხოლო თუ გუ-სახელობითში დასმულ ობიექტთან არაა მრავლობითობის პრეფიქსი, არც მიცემითში დასმულ ობიექტთან იქნება ამ ფუნქციის მქონე;

გუ-პრეფიქსი ძველ ქართულში არაა ობიექტის მრავლობითობის აღნიშვნელი არც ისეთ მაგალითებში, როგორიცაა განგუაძლიერნა მან ჩუენ... არც ისეთ მაგალითებში, რომელთა ნიმუშია გუასწავებდა ჩუენ.

მაშ, რის მაქნისია იგი? ამაზე—ცალკე [იხ. ზემოთ, გვ. 188. შენიშვნა].

ამ განმარტების შემდეგ შეგვიძლია ზოგადად ვთქვათ: მიცემითში დასმული სახელები სამივე პირისა ზმნას მრავლობითში არ ითანხმებენ იმისდა მიუხედავად, რეალური სუბიექტი იქნება ამ მიცემითით გადმოცემული, თუ რეალური ობიექტი.

ამ მხრივ ძველ ქართულში მიცემითი ბრუნვა და ებ-იანი სახელობითი ერთნაირს სინტაქსურ ძალას ამჟღავნებენ: არც ერთი ითანხმებს ზმნას მრავლობითში და არც მეორე.

რა ხდება შემდეგ,—მეთორმეტე საუკუნიდან დღემდის?

ნ-იან სახელობითის ადგილს იტყვს -ებ-იანი სახელობითი; ძმა-ნი—ძმ-ებ-ი... ქვა-ნი—ქვ-ებ-ი... ხე-ნი—ხე-ებ-ი... თუ ძველ ქართულში ებ-იანი სახელობითი იყო იშვიათი, ახალ ქართულში ისაა გაბატონებული, -ნ-იანი წარმოება კი შერჩა ზოგ ნაცვალსახელს (ისი-ნი-ი... ყვე-ლა-ნი...), ანდა მისი შესაძლო ხმარება დაუკავშირდა სტილისტიკურ საჭიროებას (შდრ. მიმდინარეობები—მიმდინარეობანი, დაწესებულებები—დაწესებულებანი... და სხვ.).

მაგრამ ებ-იანი წარმოების ასპარეზზე გამოსვლამ სახელობითს დაუკარგა ის სინტაქსური უფლებები, რაც მას ჰქონდა ნ-იანი წარმოების გამოყენებისას: ებ-იან სახელობითს ძველ ქართულში ზმნა არასოდეს ეთანხმებოდა, ნ-იან სახელობითს ყოველთვის ეთანხმებოდა (იხ. ზემოთ).

ებ-იანი სახელობითი ცდილობს მოიპოვოს ნ-იანი სახელობითის უფლებები, შეითანხმოს ზმნა რიცხვში: ეს პროცესი სალიტერატურო ქართულში დღესაც არ დამთავრებულა, მაგრამ მისი მიმართულება და პერსპექტივები ცხადად ჩანს.

სახელდობრ: ებ-იანი სახელობითი ობიექტად ხმარებისას ზმნას არ ითანხმებდა ძველ ქართულში, არ ითანხმებს ახალ ქართულში და ამ მხრივ რაიმე ცვლილებას არც მომავალში უნდა მოველოდეთ: შდრ. ძვ. ქართ. დაწერა წერილი—ახ. ქართ.: დაწერა წერილები...

ამ შემთხვევაში სახელობითმა ბრუნვამ საბოლოოდ დაკარგა ის უფლებები, რომლებიც ნ-იან წარმოებას მოეპოვებოდა ძვ. ქართულში (ამ უფლების დაცვა მაშინაც კი ძნელი მოსახერხებელი იქნებოდა, ნ-იანი წარმოების სახელობითიც რომ წინანდებურად გაბატონებული ყოფილიყო).

ზმნის შეთანხმება -ებ-იან სახელობითთან იწყება იმ შემთხვევებიდან, სადაც სახელობითი რეალურ სუბიექტად გვევლინება, მასთან ყველაზე აქტიურ სუბიექტს, ადამიანს, აღნიშნავს, შემდეგ კი ვრცელდება ისეთ მაგალითებზე, სადაც რეალური სუბიექტი ადამიანი არაა, მაგრამ ზმნა მოქმედებითი გვარი-საა; აქ ჭერ კიდევ გვაქვს რყევა, თუმცა განვითარების ტენდენცია ნათელია...

თქმულის შესაბამისად ახალ ქართულში გვაქვს:

ამხანაგები მეუბნებიან... ბავშვები იზრდებიან... „ჰამით ისინი ვერა სჰამენ, სმით ისინი ველარა სმენ. რა კაცები არიან?“ (ილია ქავჭავაძე)... „კაცები ჩგუფად შეგროვდენ“ (ილია)... „პატარა ჩემი ამხანაგები ჩემს გულჩვილობას იქ დასცილოდნენ“ (ილია)... შდრ.: მთები მოჩანს... ხეები გახმა... „სოფლის სათავეში ორლობეები იწყებოდა“ (ილია)... „ის სართულები აი რა ფერისა იყო“ (ილია). „მთიდან მოვარდა დვარები, წყლით ავსებულა ხეები“ (ვაჟა-ფშაველა)... „თითქოს კლდეები ინგრევა, ისმის გრიალი, ზანზარი“ (ვაჟა)... „ჯარისკაცებში გაისმის ხმები“...

ახალ ქართულში შეუძლებელია „გაისმიან ხმები“, „სართულები აი რა ფერისა იყვნენ“, მაგრამ ძველ ქართულში ნორმალური იქნებოდა „ჰმანი ისმიან“, „სართულნი იყვნეს“ და სხვ.

ნ-იანმა სახელობითმა ახალ ქართულშიც შეინარჩუნა თითქმის მთლიანად წინანდელი სინტაქსური ძალა, — ვგულისხმობთ რეალურ სუბიექტად ხმარების შემთხვევას:

...„ილევა ბინდი ღამისა, ცაში ვარსკვლავნი ჰქრებიან“... „თერგი რბის, თერგი ღრიალებს, კლდენი ბანს ეუბნებიან“... „ისინი იყვნენ

იმის აკენად და ბოლოს საფლავადაც გადაექცენენ“ (ი. ჯ.)... „არ იან ადამიანის ცხოვრებაში იმისთანა წუთნი“ (ილია)... (შდრ. „ჩემი განთიადისა დღენი ბატონისა სახლში დამიღამებია“... (ილია)—აქ „დღენი“ რეალური ობიექტია)¹.

როცა რეალურ სუბიექტს ადამიანი არ წარმოადგენს, შეთანხმებაში რყევა; „ბარაქალა იმ კაცის მეტყველებას, რომლის სიტყვები უნუგეშოსაც ანუ გეშებს საფლავის კარამდინა“ (ილია)—შდრ. ... „ეს სიტყვები აღონებდნენ გულს“ (ილია)... „იმის სიტყვები გაჰირვებაში გულს მოგფხანენ, ჰირს გაგიადვილებენ, გულსა და გონებას გაგიწრთენიან და სიკეთისათვის წაგახალისებენ (ილია).

ნათარგმნი ლიტერატურა აძლიერებს სახელობითან ზმნის შეთანხმების ტენდენციას: მეცნიერული თუ მხატვრული ლიტერატურა ითარგმნება ისეთი ენებიდან, სადაც სახელობითი ქვემდებარეა და ზმნა მას ეთანხმება უცილობლად...

ამისდა მიუხედავად დღესაც, სალიტერატურო ქართულში იმდენად მკვეთრად იგრძნობა განსხვავება „ბავშვები იზრდებიან“ და „ხეები იზრდება“ კონსტრუქციებს შორის, რომ უკანასკნელში შეთანხმება პერსონიფიკაციის ეფექტს მოგვცემდა: „ხეები იზრდებიან“... მხატვრულს მწერლობაში ამის მაგალითები ხშირია—მას იყენებენ, როგორც სტილისტიკურ ხერხს: ... „ხეებიც მე დამხარიან ზევიდამ, თვითონ თავშიშველნი ტოტებს მე მაფარებენ“ (ვაჟა-ფშაველა)... „ყვავილები სიცილით იხოცებოდენ“ (ვაჟა-ფშაველა).

სალიტერატურო ქართულში -ებ-იან სახელობითან ზმნის შეთანხმების პროცესის ნორმალური განვითარება რთულდება არა მხოლოდ რეალური სუბიექტის სხვაობასთან და ზმნის გვართან დაკავშირებით, არამედ დიალექტური მეტყველების ზეგავლენითაც: იმერულსა და გურულში ამჟამადაც -ებ-იანი სახელობითი ზმნას არ ითანხმებს ისევე, როგორც არ ითანხმებდა ზმნას ძვ. ქართ. -ებ-იანი სახელობითი: ძველი ქართულის ნორმა აქ ჯერაც დაცულია და ამის ანარეკლი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულშიც გვაქვს (... დარჩა მგზავრები ცის ქვეშ... ახალგაზრდები ქუდს აფრიალებს... მოხუცები სალამს მაძლევს...).

რთული პროცესი სახელობითისა და ზმნის სინტაქსური ურთიერთობის განვითარებისა ძველი ქართულიდან დღემდის მონოგრაფიულ დამუშავებას გულისხმობს.

აქ ძირითადი ტენდენციის აღნიშვნითლა ვკმაყოფილდებით: -ებ-იანი სახელობითის სინტაქსურ უფლებათა ინტენსიური ზრდის მიუხედავად, სახელობითი ბრუნვის სინტაქსური ძალა ახალ ქართულში გაცილებით უფრო სუსტია, ვინემ ძველ ქართულში. ნ-იანი წარმოების -ებ-იანი წარმოებით შეცვლა იმის ერთი მთავარი მიზეზი, რომ ქართული წინადადების ევოლუციის პროცესში სახელობითი ბრუნვის სინტაქსური ძალის ეს დასუსტება მივიღეთ.

იყო სხვა მიზეზიც: მიცემითის გაძლიერება.

¹ ი. ზმეა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ნ-იანი სახელობითი, რეალური სუბიექტი, ზმნას რიცხვში აღარ ითანხმებს: აქ უკვე ნ-იანი წარმოება -ებ-იანი წარმოებისათვის დამახასიათებელ ნორმებს ექვემდებარება ისევე, როგორც ობიექტის აღნიშვნის შემთხვევაში.

18. არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა

II

ძველს ქართულში მიცემითი ბრუნვის მრავლობითობა ზმნაში აღნიშვნელი რჩებოდა მაშინაც, როცა ეს მიცემითი რეალურ სუბიექტზე მიუთითებდა და იმ შემთხვევაშიც, როცა მას რეალური ობიექტის აღნიშვნა უწევდა.

ეს სინტაქსური ურთიერთობა არსებითად შეიცვალა XII—XVIII საუკუნეთა მანძილზე; ცვლილება მოხდა სამსავე პირში, ოღონდ არა თანაბარი და არა ერთი და იმავე მიზეზისა გამო.

მესამე პირში ცვლილება გამოიწვია სახელის ფუნქციამ: ზმნამ აღნიშნა ისეთი სახელის მრავლობითობა, რომელიც რეალურ სუბიექტზე, მოქმედზე მიუთითებდა.

ასეთი მიცემითი ინვერსიულ ზმნებთან¹ გვაქვს: ინვერსიისათვის სწორედ ისაა დამახასიათებელი, რომ ობიექტის ნიშნით წარმოდგენილი სახელი სინამდვილეში ობიექტი კი არაა, არამედ—სუბიექტი, რეალური სუბიექტი; და, პირუკუ, სუბიექტის ნიშნით გადმოცემული სახელი რეალურ ობიექტს ეტოლება.

ინვერსიულ ზმნათა ორი ჯგუფია შემდეგი:

1. გარდამავალ ზმნათა თურმეობითი: ყოველი გარდამავალი ზმნა თურმეობით პირველში, თურმეობით მეორესა და კავშირებითს მესამეში ინვერსიული ხდება:

შდრ. დავითი აშენებს სახლს—დავითს უშენებია სახლი, დავითს (რომ) ეშენებინა სახლი, დავითს (რომ) ეშენებინოს სახლი...

2. გარდაუვალი ზმნები, რომელთაც აწმყოს ჯგუფშივე ინვერსია ახასიათებს, ე. ი. რომელნიც მხოლოდ ინვერსიული წყობისანი არიან:

დავითს ჰყავს, აქვს, უყვარს, უნდა, ესმის... ის...

შდრ. ინვერსიულ ზმნებთან მიცემითი მესამე პირისა ძველსა და ახალ ქართულში.

ძვ. ქართ.: მათ სწყყურის და სხუათა ასუმენ (ხელნაწ. № 19₄₉)—ახ. ქართ.:

მათ სწყყურიათ და სხვებს ასმევენ...

„ „ ქვაჟ და კირი ფრიად შორით მოაქუნდა ძნელთა მათ გზათა კაცთა ზურგითა (გრ. ხნძთ. ლგ)—ქვა და კირი მეტად შორიდან მოჰქონდათ ძნელად სავალ გზებზე და აღადიანთა ზურგზე.

„ თანა. ჰყვანდა მათ. ერთი მენავეთა მათგანი (კიმ. 38₁₁)—თან ჰყავდათ მათ ერთი იმ მენავეთაგანი...

„ „ მალლად უჰყრიეს მათ (ათონ. კრებ., 314₂)—მალლა უჰყრიათ მათ...

„ „ შებლი იგი უშუერადრე გამოუქმნიეს ტელოვანთა მათ (კიმ. 150₂₉)—შებლი ულამაზოდ გამოუყვანიათ („გამოუქმნიათ“) ოსტატებს.

„ „ რლთა შთაუცუამს (კიმ. 155₂₁)—რომელთაც ჩაუცვამთ...

¹ ინვერსიული ზმნები ყველა გარდაუვალია: საშუალო ან ვნებითი გვარისაა. კერძოდ თურმეობითი პირველი აწმყოს სტატიკური ვნებითის სასხვისო ქცევას ეტოლება, თურმეობითი მეორე და კავშირებითი მესამე—აორისტისა და კავშირებითი მეორის სასხვისო ქცევის ვნებითს. დაწერილებით ამის შესახებ საუბარი გვექონდა მოსკოვში ინვერსიულ ზმნათა შესახებ, რომელიც წაიკითხა იყო თბილისის საელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის ღია სხდომაზე 1936 წ.

მაგრამ თუ ზმნა ინვერსიული არაა, მესამე პირის მრავლობითს, მიცემითში დასმულს, ზმნა არ შეეთანხმება:

უთხრა მას—უთხრა მათ, მოუწოდა მას—მოუწოდა მათ, უბრძანა მას—
უბრძანა მათ და ასე შემდეგ.

სხვაგვარი მდგომარეობაა პირველსა და მეორე პირში: ამათი მრავლობითობა ზმნაში ყოველთვის აღინიშნება:

თქვენ—გწყურიათ, გაქვთ, გქონდათ... გიკეთებიათ, ჩაგეცვამთ...

ჩვენ—გვწყურია, გვაქვს, გვქონდა, გვყავს, გვყავდა... გვიკეთებია, ჩაგვიცვამს...

ეს ინვერსიული ფორმებია, მიცემითის მრავლობითობის აღნიშვნას ზმნაში აქ იგივე საფუძველი აქვს, რაც—მესამე პირში (იხ. ზემოთ).

მაგრამ არაინვერსიულ ფორმებშიც ზმნა ეთანხმება თქვენ, ჩვენ სახელებს რიცხვში:

მან მათ უთხრა—მაგრამ: თქვენ გითხრათ, ჩვენ გვითხრა...

„ მათ მოუწოდა— „ თქვენ მოგიწოდათ, ჩვენ მოგვიწოდა...

„ მათ უბრძანა— „ თქვენ გიბრძანათ, ჩვენ გვიბრძანა...

„ მათ დაუწერა— „ თქვენ დაგიწერათ, ჩვენ დაგვიწერა...

ინვერსიულს ფორმებში ზმნა მიცემითს ეთანხმებოდა რიცხვში, რადგანაც ეს მიცემითი რეალური ვითარების მიხედვით იყო მოქმედი აქტიური—რის მიხედვით? ზმნის მნიშვნელობის მიხედვით.

ზმნის ფუძის შინაარსმა ეს მიცემითი მრავლობითში შეთანხმების უფლებით აღჭურვა მიუხედავად იმისა, რომ ზმნის პირის ნიშანი ამავე მიცემითს ობიექტად სახავს—ზმნის ფორმისა და შინაარსის კოლიზია უკანასკნელი მომენტის სახარგებლოდ გადაწყდა.

მაგრამ: გითხრათ, გვითხრა... გიბრძანათ, გვიბრძანა... და მსგავს მაგალითებში მიცემითის მრავლობითის აღნიშვნას რაციონალური საფუძველი არ მოეპოვება: აქ, ცხადია, ანალოგიის მოქმედებასთან გვაქვს საქმე; ანალოგია ლამობს იმის დამთავრებას, რამაც ინვერსიულ ზმნებში გარკვეული მიზეზების გამო თავი იჩინა.

ერთი გარემოებაცაა მხედველობაში მისაღები: პირველი პირის ობიექტის ნიშანი მ. მრავლობითში უკვე აღარა გვაქვს ახალ ქართულში; გვ-პრეფიქსილაა ხმარებაში. ძველ ქართულში შეიძლებოდა მომეც ჩუენ—მოგუეც ჩუენ: ობიექტის მრავლობითობა არც ერთში არ ჩანდა; ახალ ქართულში მომეც ჩვენ შეუძლებელია; ერთი ვარიანტილა—მოგვეცი ჩვენ—შეგვჩა და მას მიენიჭა მრავლობითობის ჩვენების ფუნქცია (ზემოთ უკვე ითქვა, რომ გუ- მრავლობითი რიცხვის პრეფიქსი არ იყო ძველ ქართულში).

ასეთ პირობებში, თუ შეიძლება ითქვას, სტიქიურად აისახა ობიექტის მრავლობითობა პირველ პირთან: პირისა და რიცხვის ნიშანი შეთავსდა გვ-პრეფიქსში.

ამავე ნიადაგზე ზმნაში აღნიშნული აღმოჩნდა ჩვენ- ნაცვალსახელის მრავლობითი. როცა იგი სახელობითის ფუნქციისა იყო და ობიექტზე მიუთითებდა: ჩაგვწერა ჩვენ, გვაქო ჩვენ, შეგვაწუხა ჩვენ...¹

¹ თქვენთან კი,—ჩაგვწერათ, გაქოთ, შეგაწუხათ...—ანალოგია მოქმედებს.

ამრიგად: ზმნის ფუძის შინაარსმა, გვ- პრეფიქსის მონოპოლიურმა მდგომარეობამ (ობიექტის პირველი პირის მრავლობითში) და ანალოგიის პროცესმა განსაზღვრეს მიცემითი ბრუნვის სინტაქსურ უფლებათა ინტენსიური ზრდა ახალ ქართულში ძველ ქართულთან შედარებით.

აღმოსავლეთ საქართველოდან გამოსული ზოგი მწერლის ენაში შეიმჩნევა ზმნის შეთანხმება მიცემითი ბრუნვასთან მესამე პირში მაშინაც კი, როცა ეს მიცემითი რეალურ ობიექტს აღნიშნავს, ე. ი. როცა ზმნა არაინვერსიულია:

„ერთი კუზიანი მხერხავი აედევნათ“ (ა. შანშიაშვილი. „ურ. შეშა“).

„წაიყვანეს თემის აღმასკომის თავმჯდომარესთან; ამბაკო მიზღვეთ თავჩალუნული“ (ა. შანშ. „ამბ.“).

„ზურაბი აღელვებას ვერ ფარავდა; ეკითხებოდათ: «რა მოხდა?»“ (ა. შანშ. „ამბ.“)...

„ალადმი იფიქრა: «ამათ რომ ავყვე, ჭირვეული ხალხია! კიდევ სადმე შეუხვევენო» და გაეპარათ“ (ა. შანშ. „ამბ.“).

„რუსი პეტრო ძნასა შლის. თან უყვირით [გლვებებს]: «კაცო, სკარეი!»“ (ა. შანშ. „მეჩონ.“).

„ზურაბმა შეუყვირათ: «ხმა ხომ არ ჩავიწყდათ?»“ (ა. შანშ. „ამბ.“).

ძნის პატრონი... ეხვეწებათ: „გავათავოთ, თქვენი ჭირიმეთ!“ (ა. შანშ. „მეჩონ.“).

„დადლილი მეველე მოვიდა და გაუცხადათ: «მე ველარ ვუდარაჯებ... თქვენს მოსავალს უპატრონეთო!»“ (ა. შანშ.).

„...ბათოს მამამ ზღაპარი დაიწყო და ყველა სმენად გადაიქცა. მოუთხრობდათ ღარიბ გლეხის თავგადასავალს“ (ა. შანშ.)...

მათ—აედევნათ... მისდევთ... ეკითხებოდათ... უყვირით... ეხვეწებათ... გაუცხადათ... მოუთხრობდათ...

რა უღვეს საუფუძვლად ამგვარ შეთანხმებას? ეს «მათ» რეალურ სუბიექტს არ წარმოადგენს, რეალურადაც ობიექტია; მასთან ზმნის შეთანხმება გამართლებელი ჩანს:

ჩვენ აგვედევნა, თქვენ აგედევნათ, მათ აედევნათ...

ჩვენ გვეკითხებოდა, თქვენ გვეკითხებოდათ, მათ ეკითხებოდათ...

ჩვენ მოგვითხრობდა, თქვენ მოგითხრობდათ, მათ მოუთხრობდათ...

მესამე პირის ეს -თ-იანი ფორმები აგრძელებენ პირველი და მეორე პირის ფორმათა ხაზს: მიცემითი ბრუნვის ობიექტი სამსავე პირში ითანხმებს ზმნას რიცხვში.

ასეთია შედეგი. პროცესობრივი მესამე პირის ამ ფორმის წარმოქმნაში ახალი ფაქტორი უნდა გვქონდეს: დიალექტობრივი ნორმა. ზოგ ქართულ კილოში (რაჭულში, კახურში, ინგილოურში, ფერეიდნულში, იმერულში), მათ შორის, კახურშიც, ხმარებაშია -ყე II -კე ნაწილაკი. იგი მიუთითებს, პირველ ყოვლისა, ობიექტზე მრავლობითის მიცემითში: აედევნა მას—აედევნაყე მათ... ეკითხებოდა მას—ეკითხებოდაყე მათ... მოუთხრობდა მას—მოუთხრობდაყე მათ... ეხვეწება მას—ეხვეწებაყე მათ და სხვ.

ამრიგად: აედევნათ, ეკითხებოდათ, მოუთხრობდათ, ეხვეწებათ... და მსგავს ფორმებში -თ სუფიქსი -ყე ნაწილაკის ადგილასაა გამოყენებული დამისი როლიცა აქვს დაკისრებული—მასალა (თ- სუფიქსი) სალიტერატურო ქართულისაა, ფუნქცია—დიალექტობრივია.

ქიზიურშიც, კახურშიც ამგვარი -თ-იანი ფორმები: ეკითხებათ... ეხვეწებათ... მოუთხოვთ საკმაოდ ხშირია; -ყ ნაწილაკის ხმარება კი სულ უფრო და უფრო იშვიათი ხდება. ეს ორი პროცესი ერთმანეთთან შინაგან კავშირში უნდა იყოს: -თ-ს მოხშირებაში -ყ-ს გაიშვიათების კომპენსაცია ჩანს.

ეკითხებათ... ტიპის წარმოება ჯერ ხნობით უცხოა სალიტერატურო ენის კოდექსისათვის, მაგრამ სალიტერატურო ენის საპერსპექტივო განვითარების ხაზზე კი ძვეს, ამდენადვე საგულისხმოა.

ზმნის ინვერსიულობა, ანალოგია, გუ-პრეფიქსის ერთადერთ პრეფიქსად ქცევა მრავლობითის პირველ პირში (ობიექტისათვის), დიალექტობრივი ნორმა—ყველა ეს ფაქტორი თავისებურად ხელს უწყობდა და უწყობს მიცემითი ბრუნვის სინტაქსური როლის ზრდას.

ზემოთ ვნახეთ, რომ ებ-იანი სახელობითი ბრუნვის სინტაქსური ფუნქციებიც ძველ ქართულთან შედარებით ახალ ქართულში თვალსაჩინოდ მეტია (თუმცა -ნ-იან სახელობითისას ჩამორჩება).

მასთან ცნობილია, რომ სახელობითიცა და მიცემითიც ზმნის სუბიექტადა და ობიექტად გვევლინებიან ერთდროულად—ორპირიან გარდაუვალ და გარდამავალ ზმნებთან:

ის ეკითხება მას... ის ჰყავს მას... ის სძულს მას... ის უნახავს მას...

რომელ მათგანს შეუთანხმდება ზმნა მრავლობითში—სახელობითს თუ მიცემითს? ზოგადად ერთსაც აქვს ამის შესაძლებლობა და მეორესაც. კონკრეტულად? პირველი და მეორე პირი (**ჩვენ, თქვენ**), სახელობითის ფუნქციით იქნება თუ მიცემითისათი, რეალური სუბიექტის აღმნიშვნელი იქნება თუ ობიექტისა, თანაბრად უფლებამოსილია ზმნა შეითანხმოს რიცხვში. მესამე პირში კი მაინც შეიმჩნევა სხვაობა სახელობითსა და მიცემითს შორის, რეალურ სუბიექტსა და რეალურ ობიექტს შორის. მთლიანად: სახელობითისა და მიცემითის **მრავლობითობის** აღნიშვნაში ზმნის მიერ მკლავდება ურთულესი სინტაქსური ურთიერთობა პოლიპერსონალური ზმნის შემცველი წინადადებისა. განსაკუთრებით ეს ითქმის ინვერსიულ ზმნათა შესახებ:

თქვენ **გვ-იყვარხარ-თ** ჩვენ: **თქვენ**—სახელ., **ჩვენ**—მიცემ.; ზმნაში ორივეს მრავლობითობაა აღნიშნული: **გვ-ჩვენ**-ზე მიუთითებს, -**თ**—**თქვენ**-ზე...

ჩვენ **გ-იყვარვარ-თ** თქვენ: **ჩვენ**—სახელ.; **თქვენ**—მიცემ.; აქ სახელობითის მრავლობითი ჩანს: -**თ** მასზე მიუთითებს; მეორე სახელიც—**თქვენ**—აგრეთვე შეიძლებოდა -**თ** სუფიქსით აღნიშნულიყო, მაგრამ აქ -**თ** მისი მრავლობითობის მაჩვენებელი არაა—**გიყვარ-ვარ-თ**—წინამავალი **ვარ-** ამას მოწმობს.

უფრო მარტივია ის შემთხვევები, როცა ზმნაში მოცემულია არა პირველი და მეორე პირის—**ჩვენ, თქვენ**—სახელთა კოორდინაცია, არამედ პირველისა და მესამის, ანდა მეორისა და მესამე პირისა:

ჩვენ—ისინი, თქვენ—ისინი... ჩვენ—მათ, თქვენ—მათ...

ჩვენ ვუყვარვართ მათ, თქვენ უყვარხართ მათ—**ჩვენ, თქვენ** სახელობითშია, **მათ**—მიცემითში; და ეს მიცემითი მესამე პირისაა, სახელობითი—პირველი და მეორე პირისა; ზმნა ამ სახელობითის მრავლობითობას აღნიშნავს, მიცემითის მრავლობითობა აღუნიშნელი რჩება.

მაგრამ სახელობითში რომ მესამე პირის სახელი გვექნოდა, მიცემითი-გადასწონიდა:

ჩვენ ვუყვარვართ მათ—შდრ. ისინი უყვართ მათ: ზმნის სუფიქსი -თ მათ-
-ნაცვალსახელთანაა დაკავშირებული,—საკმარისია მას ვინმართ და -თ სუფიქსი
ზმნას არ აღმოაჩნდება:

ისინი უყვართ მათ—ისინი უყვარს მას.

„გენერლები გეყოლებათ თქვენ, ქართველებს?“ (ილია ჭავჭავაძე, „მგზავ-
რის წერილები“).

ზმნა შეეთანხმა რიცხვში მიცემითს თქვენ: მრავლობითობა სახელობითისა
ზმნაში არა ჩანს, და ეს იმიტომ, რომ ზმნა ორპირიანია და სახელობითის
კორელატად მიცემითია წარმოდგენილი.

ერთპირიან ზმნას „გენერლები“ შეითანხმებდა რიცხვში: გენერლები სეი-
რნობენ, იბრძვიან, მუსაიფობენ, სხედან, დგანან...

არის შემთხვევები, სადაც სახელობითი -ნ- სუფიქსიანია და ზმნა მას მაინც
არ ეთანხმება:

„(თერგი მიჩუმებულია იმიტომ, რომ) მობანე კლდენი გვერდით არ
ახლავს“ (ი. ჯ.)...

„ჩემი განთიადის დღენი ბატონის სახლ-კარში დამიღამებია“ (ი. ჯ.).

ძველს ქართულში გვექნებოდა: კლდენი ახლავან... დღენი დამიღამებიაან...
ახალ ქართულში ასეთი შესაძლებლობა გამოირიცხა.

სახელობითის სინტაქსური უფლებები, ამრიგად, შეპირებებულია მეორე,
კორელატი, სახელის უფლებით; მაშასადამე, როცა ვამბობთ: თუ სახელობითი
აღამიანს აღნიშნავს, ზმნა მას რიცხვში ეთანხმებაო, ეს გულისხმობს ერთპირიან
ზმნებს. ორპირიან ზმნებთან ამ წესს სავალდებულო ხასიათი სრულებითაც არა
აქვს.

სტუმრები მოდიან—მაგრამ: ...სტუმრები მყავს... სტუმრები მიყვარს...
სტუმრები მძულს...

არ ითქმის ახალი ქართულით: სტუმრები მიყვარან... მძულან... მაგრამ
აუცილებელია: სტუმრები გვიყვარს ჩვენ, გიყვართ თქვენ, უყვართ მათ...
სტუმრები გძულს ჩვენ, გძულთ თქვენ, სძულთ მათ...

ნიცემითის სინტაქსური უპირატესობა აქ ცხადი და უეჭველია.

მაგრამ სახელობითისა და მიცემითის ხვედრი წონა ასეთი სიცხადით ყო-
ველთვის როდია მოცემული; ხშირად ძნელი გადასაწყვეტია, რომელს უნდა
მიეცეს უპირატესობა, რომელს უნდა შეუთანხმდეს ზმნა, მიცემითსა თუ სახე-
ლობითს:

(მათ რა ეგონათ, თუ) „მეხრეები მბრძანებლებად გამოუჩნდებოდნენ“? აქ
ზმნა შეთანხმებულია სახელობითთან, შეუძლებელი არ იყო მიცემითს შეთან-
ხმებოლა: არ ეგონათ, თუ მეხრეები მათ მბრძანებლებად გამოუჩნდებოდათ...

შეიძლება ერთმა და იმავე ზმნამ ერთს კონტექსტში უპირატესობა მიანი-
ჭოს სახელობითს, მეორეში კი—მიცემითს:

„სტანციებში ცხენები ხშირად აკლდებათ“ (ი. ჯ., „მგზ. წერ.“)...

მათ აკლდებათ ცხენები—ზმნა შეთანხმებულია მიცემითთან მათ.

შდრ. გაკვეთილს აკლდებიან მოწაფეები—გაკვეთილებს აკლდებიან მო-
წაფეები—აქ ზმნა ეთანხმება სახელობითს.

პირველს შემთხვევაში—მათ აკლდებათ ცხენები—აკლდება ინვერ-
სიული ზმნაა, მეორე შემთხვევაში—მოწაფე აკლდება გაკვეთილს—პირ-

დაპირი წყობა გვაქვს: მოწაფე რეალურადაც სუბიექტია და ზმნის აგებულების თვალსაზრისითაც, გაკვეთილს—რეალურადაც ობიექტია და ვერბალურადაც (შდრ. ინვერსიული წყობის შემთხვევა: მოლარეს ფული დააკლდა... მზეს ძალა აკლდება...).

კონტექსტის გარეშე აღებულ აკლდება-ზმნას ორნაირი მრავლობითი შეუძლია მოგვეცეს:

პირდაპირი წყობისა: აკლდებიან ისინი მას...

ინვერსიული წყობისა: აკლდებათ მათ ის...

რა მიმართებაშია სახელობითისა და მიცემითის სინტაქსური ძალის ზრდა ამ სახელების ფუნქციასთან—აღნიშნონ რეალური სუბიექტი გინა რეალური ობიექტი?

როგორც აქ, ისე ზემოთ თქმულიდან ჩანს, რომ -ებ-იანი სახელობითაცა და მიცემითიც სწორედ იმ შემთხვევებში ითანხმებდნენ ზმნას მრავლობითში, როცა რეალურად მოქმედს, აქტიურ, სახელებს გვაეარაუდებინებდა ზმნის შინაარსი (მხედველობაში გვაქვს მესამე პირი).

ასე იყო დასაწყისში. მაგრამ ამ ფაქტორებამდის ვერ დაიყვანება ყველა ის შემთხვევა, სადაც სახელობითმა და მიცემითმა ზმნა შეითანხმა დროთა ვითარებაში:

სახელები: ჩვენ, თქვენ თანაბრად ითანხმებენ ზმნას რიცხვში იმისდა მიუხედავად, რეალური სუბიექტია გადმოსაცემი თუ რეალური ობიექტი, სახელობითის როლში გამოდიან ეს სახელები, თუ მიცემითისაში:

RS—ჩვენ, თქვენ—სახელობითშია: RO—ჩვენ, თქვენ—სახელობითშია:

ჩვენ ვაქებთ

ჩვენ გვაქო

თქვენ აქებთ

თქვენ გ-აქო-თ

RS—ჩვენ, თქვენ—მიცემითშია:

RO—ჩვენ, თქვენ—მიცემითშია:

ჩვენ გვ-იქია ის

ის გვ-აქებ-ს ჩვენ

თქვენ გ-იქია-თ ის

ის გ-აქებ-თ თქვენ¹

ანალოგიისა და სხვა მომენტების წყალობით (იხ. ზემოთ) ფართოდ გაეხსნა გზა ისეთ პროცესებს, რომელთაც სტიქიური ხასიათი აქვთ.

მათ მოქმედებასაც იქითკენ მივყავართ, რომ რეალური სუბიექტისა და რეალური ობიექტის სინტაქსური დაპირისპირება, პრინციპულად მოხსნილი ორპირიან (და სამპირიან) ქართულ ზმნაში, ფაქტობრივადაც თანდათანობით ნაკლებ ხელშესახები ხდება,—ჩვენ, თქვენ—სახელთა შეპირისპირებისას კინოლამდის დადის.

ტექსტში წარმოდგენილი მასალა მხოლოდ საილუსტრაციოა. ის მოწოდებულია ხელშესახები გახადოს, რამდენად რთულია ქართული მარტივი წინადადების მექანიზმი და რა ტენდენციები ახასიათებს მის განვითარებას.

სირთულის წყაროა ზმნის პოლიპერსონალიზმი: ზმნაში სუბიექტის პირისა და რიცხვის გარდა ობიექტის პირისა და რიცხვის აღნიშვნა.

¹ პრინციპულად არაფერს ცვლის ისეთი შემთხვევა, სადაც RS მესამე პირია და ზმნაში მისი მრავლობითობაა ჩანს: მათ ვაქვს თქვენ—შდრ. მან გ-აქო-თ თქვენ.

პირთა აღნიშვნა, როგორც მორფოლოგიური ფაქტი, ქართულ ზმნაში მტკიცე და ურყევეია: რეალურად (გარკვეული აფიქსით) თუ პოტენციალურად (ნოლ-აფიქსით) სამივე პირი აღინიშნება, სუბიექტისაც და ობიექტისაც.

რიცხვის (მრავლობითის) აღნიშვნაში რყევა გვაქვს: ამ მხრივ მნიშვნელობა აქვს, ერთპირიანია ზმნა თუ ორპირიანი, პირდაპირი წყობისა თუ ინვერსიულისა, რა ბრუნვაშია სახელი—მიცემითში თუ სახელობითში, რეალური სუბიექტია იგი თუ ობიექტი.

არ შეიძლება ქართული სინტაქსის შესახებ ვილაპარაკოთ და ეს გამოგვრჩეს ისევე, როგორც არ შეიძლება ქართული მორფოლოგიის შესახებ ვმსჯელობდეთ და ზმნის ორპირიანობა შეუმჩნეველი დაგვრჩეს.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИНТАКСИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ПРОСТОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Полиперсонализмом грузинского глагола определяются все основные особенности синтаксического строя простого предложения: полиперсональный глагол спрягается не только по лицам и числам *субъекта*, но и *объекта*, причем падежи субъекта и объекта зависят от глагола. Таким образом, снимается противоположность между подлежащим и прямым дополнением, известная нам из русского и ряда европейских,—древних и новых,—языков: прямое *дополнение* выступает в *роли* такого же „*главного члена предложения*“ как и *подлежащее*. Тем самым синтаксическая связь между глаголом и морфологически с ним связанными именами (S,O) уже не может быть охвачена понятием простого согласования или управления: налицо *взаимное управление* (согласование) имен и глагола, *координация*, причем основной координатой является глагол, подлежащее же и дополнение заменяются большой и малой координатами.

Сказанное касается, в равной мере, как древне-грузинского (памятн. V—XI вв.), так и новогрузинского (XII—XX вв.) литературного языков. Сохранивши основы синтаксической структуры, грузинское простое предложение при всем том проделало значительную эволюцию на протяжении последних 8 веков.

Эволюция выразилась в изменении *согласования глагола во множ. числе* с субъектом и объектом, стоявшими в именительном и в дательном падежах.

Множ. число *дат.* пад. в древнегруз. глаголе никогда не выражалось; множ. число именит. пад. в древнегруз. яз. всегда отмечалось в глаголе (будь то реальный субъект или объект), если именит. пад. был образован при помощи суффикса -ბ-*n*; но с тем же именит. падежом глагол никогда не согласовывался, если множ. число было образовано посредством суффикса -ებ-*eb*.

Все содержание процесса эволюции синтаксической структуры простого предложения находит свое выражение в том, что глагол в ряде случаев уже согласуется как с дательным, так и с именительным падежом типа -*ჲ* -*ებ*. Процесс начинается с тех случаев, когда этими падежами обозначается *реальный* субъект, в дальнейшем распространяясь на другие случаи (по аналогии или же под влиянием диалектных норм); так обстоит дело с именами III лица.

Что же касается I и II лиц множ. числа, в новогрузинском языке глагол с ними всегда согласуется независимо от того, в функции дательного или именительного падежей, *реального субъекта* или *объекта* они выступают. Тем самым процессы *координации* в новогрузинском языке находят более резкое выражение, чем в древнегрузинском литературном языке¹.

— — —

---

¹ Впервые напечатано в «Сообщениях АН Груз. ССР», т. II (1941), стр. стр. 197—202, 561—568.

უემოკლებათა განმარტება

გამოცემული ძეგლები:

- აბო: „წმიდა მოწამე აბო ტფილელი“ (მოღებულა ხელნაწ. № 19, ის. ქვ.), საეკლესიო მუზეუმის გამოცემა, ტფილ., 1899.
- აღიშ.: „Адышское Евангелие“, Материалы по археологии Кавказа, вып. XIV, Москва, 1916.
- ათონ. კრებული: „ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი აღაპებით“, საეკლესიო მუზეუმის გამოცემა, ტფილ., 1901 (გამოყენებულია გვ. გვ. 1—176, აგრეთვე „დამატება“, გვ. გვ. 279—352).
- გრ. ხნძთ.: შრომა და მოღვაწეობა წმ. გრიგოლისი არქიმანდრიტისაჲ ხაჩძთისა და შატბერდისა აღმაშენებლისაჲ...“ ნ. შარის გამოცემა: Тексты и разыск. по арм.-груз. филологии, кн. VII, СПб, 1911.
- თუალთაჲ: „თუალთაჲ: ეპიფანს კვარელისა: თქუმული... ათორმეტთა მათ თუალთაჲს“, მ. ჯანაშვილის გამოცემა, Сборн. матер. для опис. местн. и плем. Кавказа, вып. 24, 1898.
- ი. ბოლ.: „იოანე ბოლნელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი“, საეკლესიო მუზეუმის გამოცემა, ტფილ., 1911.
- იოს. არიმ.: „წიგნი: რნი: დაწერა იოსებ არიმთიელმან...“ ნ. შარის გამოცემა: Тексты и разыск. по арм.-груз. филологии, кн. II, СПб, 1900.
- იპოლიტე: იპოლიტე, თარგმანებაჲ ქებაჲ ქებათაჲ, ნ. შარის გამოცემა: Тексты и разыск. по арм.-груз. филологии, кн. III, СПб, 1901.
- კიმენი: „ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები“, ნაწ. I: კიმენი, კ. კეკელიძის რედაქციით. რუს. სამეცნ. აკად. გამოცემა, ტფილ. 1918.
- ოთხთაჲი: „სახარებაჲ ოთხთაჲი ორთა კელნაწერთა გან შიგ და შუე წელითათაჲ, გამოსცა ელადიმირე ბენეშევიჩმან“, ნაკვეთი I, II, СПб, 1906.
- რაცახ.: „ცხოვრებაჲ: ღა: წამებაჲ: წღისა: ანატონი რავახისი...“ ი. ყიფშიძის გამოცემა: Христианский Восток, т. II, вып. I, СПб, 1913.
- საბა: „ცხოვრებაჲ საბა ასურისაჲ“, სვ. ჯანაშვილის გამოცემა, „არილი“, ტფილ., 1925.
- სას. პოეზ.: „ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია“, წ. I, პ. ინგოროყვას რედაქციით, საეკლესიო მუზეუმის გამოცემა, ტფილ. 1913.
- სახისმეტყ.: „მწვეთათჳს: სახისა: სიტყუე...“, ნ. შარის გამოცემა, Тексты и разыск. по арм.-груз. филологии, кн. V, СПб, 1903.
- სერაპ.: „...ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ... სერაპიონისი“, მოსე ჯანაშვილის გამოცემა: „ქართული მწერლობა“, წ. II, ტფილ., 1909.
- წამებ.: „წამებაჲ ყრმათა წრთაჲ რიცხვთ ცხრათაჲ...“, ნ. შარის გამოცემა, Тексты и разыск. по арм.-груз. филологии, кн. V, СПб, 1903.

წარტყუნ. იერა: „...წარტყუნვა იერტ-ლშის და... ნ. მარის გამოკერ: Тексты и раз-
ыск. по арм.-груз. филологии, кн. IX, СПб, 1909.

ხანმეტი: „ხანმეტი ტქსტების ნიმუშები“, ივ. ჟაქაბის შეილის გამოკერა. ტფილ. უნი-
მომბე, ტ. II, 1922—23.

ხანმეტი მრავალთავი: „ხანმეტი მრავალთავი“. ა. შანიძის გამოკერა. ტფილ. უნი-
მომბე, ტ. VII, 1926.

გსნაკონტა: „სასწავლებლები ქს(კონსტანტინეპოლისა სპარსთა და სეუთ) სწავ-
სლვისაგან“, საეკლესიო მუხუშების გამოკერა, ტფილ 1903.

ჰაემეტი: „ჰაემეტი ტქსტების ნიმუშები“, ა. შანიძის გამოკერა, ტფილ. უნი-
ტ. III (1923).

ხელნაწერები:

ხელნაწ. № 19: მრავალთავი, ე. წ. „სცანერი მანუსკრიპტი“, უთარლო (IX—X ს.) უნივერსი-
ტეტის სიძველეთ-საცავისა (ყოფ. საეკლ. მუხ. ფონდიდან: „აბოს ცხოვრება“, აბ-
ზემ.—აქედან არის ამოღებული).

ხელნაწ. № 38: „დავითნი“, 974 წლ. დათარღებული ხელნაწერი უნივერსიტეტის სიძველეთ-
საცავისა (ყოფ. საეკლ. მუხ. ფონდიდან).

ხელნაწ. № 86: „უამის წირვაჲ წოდისა იაკობ მოციქულისა“... უთარლო (X საუკ.) ბეღ-
წერი უნივერსიტეტის სიძველეთ-საცავისა (ყოფ. საეკლ. მუხ. ფონდიდან).

ხელნაწ. № 1104: უთარლო ხელნაწერი (X საუკ.) უნივერსიტეტის სიძველეთ-საცავისა (ყოფ.
საეკლ. მუხ. ფონდიდან); ძველი ნუმერაციით № 1142.

ხელნაწ. № 1109: ე. წ. „უდაბნოს მრავალთავი“, უთარლო ხელნაწერი (IX—X ს.) უნივერსი-
ტეტის სიძველეთ-საცავისა (ყოფ. საეკლ. მუხ. ფონდი); ძველი ნუმერაციით: № 1147.

ხელნაწ. № 1133: „სამოციქულო“, უთარლო (დაახლ. X საუკ.) ხელნაწერი უნივერსიტეტის
სიძველეთ-საცავისა (ყოფ. წერა-კითხვის გამავრცელ. საზოგადოების ფონდიდან).

ხელნაწ. № 2251: „ითია ვასილი დიდისა“: საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოების ს-
ძველეთ-საცავის ხელნაწერი.

ხელნაწ. № 2124: „ცხოვრება... იოანე ოქროპირისაჲ“, 968 წლით დათარღებული ხელნაწე-
რი საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სიძველეთ-საცავისა.

შანიძე, ა., პრეფიქსები: სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მე-
სამე პირისა ქართულს ზმნებში, ტფილ., 1920.

ხუნდაძე სილა.: ქართ. გრამ.: ქართული გრამატიკა, ქუთაისი, 1907.

ჯანაშვილი მ., ქართ. გრამ.: ქართული გრამატიკა, ტფილისი, 1906.

Бернштейн С. И., Известия: „Основные вопросы синтаксиса в освещении А. А. Шах-
матова“: Изв. Отд. рус. яз. и слов. Рос. Акад. Наук, 1920, т. XXV, Пе-
трогр., 1922.

Богородницкий, Курс рус. грам.: Общий курс русской грамматики, изд. 2-ое, Ка-
зань, 1907.

Будде, Основы: Основы синтаксиса русского языка, Казань, 1913.

Будде, К учению, ЖМП.: К учению о синтаксисе простого предложения: Ж. М.
Н. Просв., 1894, март.

Буслаев, Опыт: Опыт исторической грамматики русского языка, ч. I—Этимология,
ч. II—Синтаксис, Москва, 1858.

¹ ეს ფონდიდან არის, იმიტომ აღენიშნეთ, რომ უნივერსიტეტის სიძველეთ-საცავის
ხელნაწერებში საეკლ. მუხ. ფონდისას თავისი ნუმერაცია აქვს და წერა-კითხვის ფონდისას — თავისი.

- Введенский, Логика: Логика, как часть теории познания, изд. 2-ое, СПб, 1912.
- Вундт, Введение в психологию, перевод под. ред. проф. Н. Ланге, Одесса, 1912.
- Говоров, Элемент. грам.: Опыт элементарного руководства при изучении русского языка практическим способом, Элементарная грамматика, изд. 2-ое, Москва, 1897.
- Грот, К вопросу о реформе логики, Опыт новой теории умственных процессов, Лейпциг, 1882.
- Державин, Маленькая грамматика, Москва—Петроград, 1923.
- Дуринов, Грам. Слов.: Грамматический Словарь (Грамматические и лингвистические термины), Москва—Петроград, 1924.
- Энгварт, Логика: Логика, т. I: Учение о суждении, понятии и выводе, СПб, 1908.
- Керн, Педаг. Сбор.: Грамматическое предложение и логическое суждение, перевод М. Фота: Педагогический Сборник, издав. при Глав. управ. военно-учеб. заведений, СПб, Май, 1903.
- Красногорский, Синтаксис рус. яз.: Учебный курс синтаксиса русского языка, СПб, 1887.
- Лит. Энци.: Литературная Энциклопедия, Словарь литературных терминов. Москва—Ленинград, 1925.
- Лосский, Логика, ч. I, Петроград, 1922.
- Марр, Основные таблицы к грамматике древне-грузинского языка, СПб, 1908.
- Мильт, Система логики: Система логики силлогистической и индуктивной, перевод В. Ивановского, Москва, 1900.
- Минто, Логика: Дедуктивная логика, изд. 6-ое, Москва, 1909.
- Миропольский, Рус. грам.: Курс русской грамматики, СПб, 1884.
- Овсянко-Куликовский, Руководство: Руководство к изучению синтаксиса русского языка, Москва, 1907.
- Поржезинский, Введение: Введение в языкознание, изд. 4-ое, Москва, 1916.
- Петерсон, Синтаксис: Очерк синтаксиса русского языка, Москва—Петроград, 1923.
- Петерсон, Рус. яз.: Русский язык. Пособие для преподавателей, Москва—Ленинград, 1925.
- Пешковский, Наш яз. II, III: Наш язык, ч. II: Элементы морфологии и синтаксиса, Москва—Ленинград, 1925; ч. III: Заключительный курс, Москва—Ленинград, 1927.
- Пешковский, Синтак.: Русский синтаксис в научном освещении, изд. 2-ое, Москва, 1920.
- Потебня, Из записок: Из записок по русской грамматике, I, Введение, II. Составные члены предложения и их замены, изд. 2-ое, Харьков, 1888.
- Сланский, Грамматика, как она есть: Грамматика, как она есть и как должна быть, СПб, 1886.
- Стремшин, Род. яз. I: Неограмматическое направление и школьная действительность: Родной язык в школе, кн. I, 1919—22, Москва—Петроград, 1923.
- Фортуатов, Преп. Грам. РФВ: О преподавании грамматики русского языка в средней школе: Русский Филологический Вестник, т. 53, вып. II, 1905, № 2.
- Франк, Предмет знания. Об основах и пределах отвлеченного знания, Петрогр., 1915.
- Цагарели А., Обз. морф.: Сравнительный обзор морфологии иберийской группы кавказских языков, СПб, 1872.
- Шахматов, Синтаксис: Синтаксис русского языка, вып. I: Учение о предложении и о словосочетаниях, Ленинград, 1925.

- Aristoteles: Philosophische Werke, Bd. III: Organon, herausgegeben von Eugen Rolfes, Lpz., 1925.
- Blümel: Einführung in die Syntax, Heidelberg, 1914.
- Brentano, Psychologie: Psychologie vom empirischen Standpunkt, Lpz., 1874.
- Brugmann, Syntax: Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen: Indogermanische Forschungen, Beihelt zum 43. Bd., Brl.—Lpz., 1925.
- Brugmann, Kurze Vergl. Gram.: Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen, Strassburg, 1904.
- Bühler, Theorie des Satzes: Kritische Musterung der neuern Theorien des Satzes: Indogermanisches Jahrbuch, Bd. VI, 1918.
- Gabelentz, Sprachwissenschaft: Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse, Lpz., 1869.
- Gabelentz, Ideen, Zeitschrift: Ideen zu einer vergleichenden Syntax: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, Bd. VI, 1869.
- Delbrück, Vergl. Synt. I, III: Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen (im Grundriss) Th. I, Strassburg, 1893. Th. III, Strassburg, 1900.
- Dillich, Probleme: Die Probleme der Sprachpsychologie und ihre gegenwärtigen Lösungsmöglichkeiten, Lpz., 1913.
- Grammaire générale: Grammaire générale et raisonnée... Ed. 4, Paris, 1730.
- Ebbinghaus (—Dürr), Grundzüge der Psychologie, Bd. II, Lpz., 1913.
- Erdmann (Joh. Ed.), Geschichte der Philosophie: Grundriss der Geschichte der Philosophie, I. Bd., 4. Aufl., Brl., 1896.
- Erdmann (Benno), Logik: Logik, Logische Elementarlehre, 3. Aufl., Brl.—Lpz., 1923.
- Jellinek, IF: Zur Geschichte einiger grammatischer Theorien und Begriffe: Indogermanische Forschungen, Bd. XIX (1906).
- Jerusalem, Urtheilsfunction: Die Urtheilsfunction. Eine psychologische und erkenntnistheoretische Untersuchung, Wien, 1895.
- Lipps, Logik: Grundzüge der Logik, 3. Aufl., Lpz., 1923.
- Maier E., Psychologie des emotionalen Denkens, Tübingen, 1908.
- Marbe, Untersuchungen: Experimentell-psychologische Untersuchungen über das Urteil. Eine Einleitung in die Logik, Lpz., 1901.
- Meillet, Linguistique historique: Linguistique historique et linguistique générale, Paris, 1921.
- Miklosich, Vergl. Gram. Slav. Spr. IV: Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Wien, 1868—74.
- Paul, Prinzipien: Prinzipien der Sprachgeschichte, 4. Aufl., Halle a. S., 1909.
- Porzig, Stand: Aufgaben der indogermanischen Syntax: Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft, Festschrift für W. Streitberg, Heidelb., 1924.
- Prantl, Geschichte: Geschichte der Logik im Abendlande, Bd. I, Lpz., 1855.
- Rozwadowski, Wortbildung: Wortbildung und Wortbedeutung. Eine Untersuchung ihrer Grundgesetze, Heidelb., 1904.
- Schuppe, Grundriss: Grundriss der Erkenntnistheorie und Logik, 2. Aufl., Brl., 1910.
- Schuppe, Subjectlose Sätze: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, Bd. XVI.
- Steinthal, Geschichte der (Sprachwiss.): Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern mit besonderer Rückicht auf die Logik, T. I—II, Brl., 1890—91.

- Thiebault, Grammaire philosophique: Grammaire philosophique ou la métaphysique, la logique et la grammaire, réunies en un seul corps de doctrine, T. I—II., Paris, 1802.
- Wegener, Der Wortsatz, Indogermanische Forschungen, Bd. 39, Hf. 1—2.
- Wundt, Grundriss: Grundriss der Psychologie, 9. Aufl., Lpz., 1909.
- Wundt, Logik: Logik, I: Allgemeine Logik und Erkenntnistheorie, 4. Aufl., Stuttg., 1919.
- Wundt, Völkerpsychologie I—II: Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte, Bd. I—II: Die Sprache, 3. Aufl., Lpz., 1912.
- Wundt, Sprachgeschichte: Sprachgeschichte und Sprachpsychologie... Lpz., 1901.
-

პირთა სახელების საძიებელი

- ადელუნგი 127.
ანდლულაძე 6. 163.
აპლონიოს დისკოლოსი 7, 102, 114, 212.
არისტოტელე 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 105, 236. 247.
- ბეკერი 13, 105.
ბენეშევიჩი 282.
ბერნშტეინი 86.
ბიულერი 38. 39. 237. 248.
ბლიუმელი 54, 230, 238, 249.
ბოგორდიცი 4, 5, 6.
ბოეთიუსი 10, 11, 17, 18.
ბოპი 105.
ბრენტანო 35. 36. 39. 40. 88. 229. 237. 248.
ბრუგმანი 44, 55, 56, 105, 110, 111, 113, 230.
ბუდე 89, 100, 101, 102, 103, 115, 212, 230, 238, 249.
ბუსლაევი 3, 6.
- გაბელენცი 44, 45, 46, 47, 54, 80, 85.
გოგოროვი 4, 6.
გრიმი 105.
გროტი 17.
- დელბრაუვი 7, 10, 11, 12, 89, 90, 102, 105, 110, 230.
დერჟავინი 89, 102, 115, 212, 230, 238, 249.
დიონისე თრაკიელი 6, 8, 102, 105.
დიტრიხი 53.
დიური 40, 41.
დურნოვი 67, 68, 69.
- ეზინგაუსი 41.
ერდმანი ბ. 21, 22, 26.
ერდმანი ი. 16.
- ემპენერი 44, 53, 230, 238, 249.
ეიდენსკი 21, 24, 25.
ელადისლავევი 11, 17.
ჟოლფი 10, 11, 12.
- ვუნდტი 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 80, 90, 123, 124, 130, 229, 237, 238, 248.
- ზიგვარტი 20, 21, 22, 27, 28.
ზიჟერსი 55, 56.
ზიუტერლინი 44, 52, 53, 230, 238, 249.
- თიბო 97.
თოფურია ვ., 09, 014, 163, 204.
- იელინეკი 127.
იერუზალემი 34, 35, 36, 39, 229, 237, 248.
იესპერსენი 265.
ინგოროფა პ. 282.
- კეკელიძე კ. 282.
კერნი 25, 55, 56.
კიულპე 37, 38.
კრასნოგორსკი 4, 6, 19.
- ლიფსი 21, 22, 25.
ლოსკი 25.
- მაიერი 13.
მარბე 36, 37, 38, 39, 43, 237, 248.
მარი 131, 141, 163, 168, 282.
მარტი 88.
მაუნტერი 23, 133.
მახი 133.
მეიე 5, 6.
მიკლოშიჩი 110.
მილი 18.
მინტო 18, 20, 21.
მირაბოლსკი 3, 6.
მიულერი ფ. 232, 241, 252.
მორისი 92.
- ოვსიანიკო-კულიკოვსკი 55, 56, 57, 58, 59, 83, 86, 230, 238, 249.
ოკამი 35.

- პავლოვიჩი 019.
 პაული 016, 26, 27, 28, 29, 34, 38, 39, 44,
 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
 56, 80, 83, 105, 229, 237, 238, 248.
 პეტერსონი 89, 91, 93, 94, 95, 99, 103, 108,
 230, 238, 249.
 პეშკოვსკი 26, 55, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75,
 76, 77, 78, 83, 86, 89, 95, 96, 97, 98,
 99, 102, 103, 111, 112, 113, 121, 133,
 230, 239, 249, 257.
 პორეიზინსკი 126.
 პორციგი 87, 88, 89.
 პოტებნია 25, 56, 95.
 პრანტლი 11, 17.
 პულორი 127.
 რისი 54, 110, 265.
 როზვადოვსკი 53, 54, 230, 238, 249.
 როთეკინი 38.
 სანქციუსი 12.
 სკიდელიუსი 84.
 სლანსკი 26.
 ფორტუნატოვი 55, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
 67, 68, 69, 72, 73, 75, 80, 83, 86, 91,
 98, 110, 111, 113, 230, 238, 249.
- ფრანკი 24.
 ყიფშიძე ი. 282.
 შანიძე ა. 131, 136, 141, 143, 163, 164, 210,
 232, 241, 252, 282, 283.
 შახმატოვი 55, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86,
 87, 230, 240.
 შლაიხერი 130.
 შლეგელი 13.
 შტაინთალი 8, 16, 26, 29, 115.
 შუპი 22, 26.
 შუსართი 016, 130, 131.
 შჩერბა 257.
 ცაგარელი ალ. 131.
 ხუნდაძე ს. 5, 6.
 ჯავახიშვილი ივ. 282.
 ჯანაშვილი მ. 5, 6, 282.
 ჯანაშია ს. 282.
 კელიასი 11.
 კერბარტი 28, 29, 31, 35, 229, 237, 248.
 კერმანი 12.
 კორნი 108.
 კუსერლი 88, 89.

საზნობრივი საძიებელი

- აბსოლუტივი 57, 58, 101, 102
აბსოლუტური ზმნა 1, 43, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 165, 210, 211, 212, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 232.
- აგებულება სიტყვისა, შესიტყვებისა 106.
ადგილმდებარეობა (სიტყვისა) 81, 113, 164.
აზრი 3, 4, 5, 14, 16, 56, 57, 58, 60, 61, 65, 66, 67, 69, 73; ა-ის საგანი 9, 62; ა-აჲ ფორმა 9; ა. და არსა 13; ა. და შეტყველება 15; ა. და წინადადება 17.
აზროვნება 73; ა-ის აქტი 55, 61, 105.
ანალიზური ფუნქცია არის მოცემული წინადადებაში 38.
ანალოგია 109, 275, 277.
აორისტი (ნამყო ძართოდი) 143, 145, 146, 148, 150, 154, 155.
აპერცეფცია 30, 31, 32; აპერცეფციონიზმი და ასოციაციონიზმი 31.
აპოზიტი 11.
„არაგრამატიკული“ შესიტყვება 100.
არაინდოგრაფული ენები და ზოგადი ენათმეცნიერება 104.
არაინვერსიული ფორმები ზმნასა 275.
არაცვალებადი სიტყვები 101.
არსებითი სახელი 78, 81, 88, 264.
ასოციაცია და აპერცეფციის აქტი 32; ა-ის პროცესი 69; ასოციაციონისტური ფსიქოლოგია 29.
ატრიბუტი 9, 10, 88; ატრიბუტული წინადადება 123.
აუცილებლობა იმანენტისმისა აღწერისას 107.
აუიქსი 112; აუიქსებიანი ენა 260.
აქტი მსჯელობისა 22.
აქტიური (პირი) 132.
ალმნიშვნელი 67, 107.
ალსანიშნი 67, 107.
ალქმის პროცესი 32.
აღწერა (ენის მოვლენასა, შეტყველებისა) 42, 50, 107, 108, 228; ა-ის მეთოდოლოგია 104, ა. და ასხნა ენობრივი მოვლენასა 109; ა-კლასიფიკაცია 104, 105, 106; აღწერილი ანალიზი 019, 108; ა. გრამატიკა 105, 257, 258, 262, 265; ა. ენათმეცნიერება 109.
აწმყო 144, 147, 148, 149, 152, 153; ა.-ს ჯგუფი დრო-კალთა 143.
ასხნა შეტყველებას მოვლენასა 42; ა-გაგება ენობრივი მონაცემისა 50.
ბგერა 9, 96, 112, 261; ბ-თა ცვლილება 261. ბგერითი შედგენილობა სიტყვისა 261.
ბრუნვა 215; ბ-თა დაბოლოება 128; ბ-თა მნიშვნელობა 261; ბრუნვადი სიტყვა 125, 128, 231; ბრუნვა უცვლელი ობიექტი 144, 218, 226; ბ-ცვალებადი ობიექტი 143, 144, 161, 212, 217, 218, 226, 227.
ბრუნვა 128, 129, 261.
ბრძანებითი კილო 71.
გაბატონება-დამოკიდების პრინციპი (შახმატოვთან) 63.
გაბატონებული სიტყვა 81, 82, 118; გ. წარმოდგენა 80, 83, 84, 85, 250.
გაკვირვებითი წინადადება 92.
გამოთქმათა ანთროპომორფიზმი 132, 134.
გამოთქმულობა 87.
გამოსატულება ბგერებით 87.
განსაზღვრება 25, 72, 77, 82, 98, 119, 220, 229, 232, 258, 264, 265.
განსაზღვრება სუბიექტისა და პრედკატისა 21, 22.
განსაზღვრელი სუბიექტი 134.
განყენებული და კონკრეტული 88.
გაობიექტოვება 35.
გარდამავალი ზმნა 019, 141, 142, 165, 232, 274.
გარდამავალი კატეგორია 257.
გარდაუვალი ზმნა 141, 142, 232, 274; გარდაუვალ-გარდამავალი და აბსოლუტურ-რელატიური ზმნები 143.
გარეგანი შეტყველება 80.
გარემოება 25, 98, 120, 229, 232, 265.
გარეფორმა მსჯელობისა 34.
გარჩევა სტრუქტურული და ფუნქციონალური ცნებებისა 264.
გაძლიერება მაცემითი ბრუნვის სინტაქსურა როლისა 269.
გვარი 261, 273.
გნოსეოლოგია 18.
პრობლემა

- გრამატიკა 6, 8, 12, 13, 87, 104, 105, 259; ისტორიულ-მედარებითი გ. 1; გ რ ა მ ა ტ ი კ უ ლ ი ა ნ ა ლ ი ზ ი (წინადადებისა) 63; გ. კ ა - ე რ გ ო რ ი ა 45, 47, 49; გ. მნიშვნელობა 16; გ. პ რ ე დ ი კ ა ტ ი 44, 45, 46, 47; გ. სუბიექტი 44, 46, 47; გ. და არა გ. კლასები 60; გ. სქესი 88; გ. ფორმა 70; „გ. წინადადება“ 100, 101.
- გრამატიკისში ლოგიკაში 17; გრამატიკისტული ლოგიკა 18.
- გ უ - პ რ ე ფ ი ჟ ი ს ი გაბატონება 277.
- დადასტურება 14.
- დამატება 015, 019, 1, 2, 25, 44, 50, 57, 72, 82, 90, 98, 99, 102, 119, 215, 217, 219, 220, 222, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 258, 259, 264, 265.
- დამთავრებული მთლიანობა 89; და მ თ ა ვ რ ე ბ უ ლ ო ბ ა, წინადადება-ცნების არსებითი ნიშანი (პორცივით) 87.
- დამოკიდებული, არათავისთავადი ნაწილი შესიტყვებისა 62; დ. სიტყვა 81, 82, 115; დ. ფორმა სიტყვისა 81; დ. წვერი წინადადებისა 101; დ. წარმოდგენა 83; დ. წინადადება 125.
- დამოკიდებულება ორ სიტყვას შორის 113, 114; დ-ის აღმნიშვნელი აფიქსები 258.
- დამოუკიდებელი წვერი წინადადებისა, შესიტყვებისა 62, 101.
- დამტიცება 14.
- დამუშავებული სახეობა ლოგიკისში 229.
- დამხმარე სიტყვა 261.
- დასკვნა 9, 15.
- დასუსტება სახ. ბრ. სინტაქსური როლისა ქართულში 269.
- დაწერილი ენა 124; დ. წინადადება 47, 124.
- დაღესტნის ენები 127.
- დეჰენდენტი 115, 221.
- დიდი კოორდინატი 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 234.
- დომინანტი 115, 221, 224, 225, 226, 231.
- დრო ზმნისა 72, 101, 261.
- ე ბ ა ნ ი სახელობითი 130, 204, 207, 209, 221, 222, 225, 226, 227, 234, 270, 272, 273, 277.
- ეგზისტენციალური მსჯელობა 35.
- ეკროპული საგრამატიკო აზროვნება 1.
- ელიფსი 10, 127.
- ე ნ ა 42, 43; ე. და მეტყველება 43; ენის მნიშვნელობა აზროვნების პროცესში 65; ენების განსხვავება 8; ენებში საერთოს საკითხი 8; ენის სტრუქტურა 109; ე. ფილოსოფია 104; ე. ფსიქოლოგია 87, 88.
- ენობრივ-გრამატიკული თვალსაზრისი წინადადება-ბ-სა და მისი ნაწილების კვლევისას 2, 3.
- ენობრივი აზროვნება 134, 135; ე. და აზროვნებათი კატეგორიები 230; ე. და რეალობის კატეგორია 133; ე. მაგრამ არა სინტაქსური საზომი წინადადების დახასიათებისას 230; ე. კატეგორია 57, 228; ე. მასალა 121; ე. მოვლენის მდინარი ხსიათი და სირთულე 257; ე. მომენტი — აზრისა და არსის სამყარო 15; ე. ნიშნები 3, 230; ე. საზომი 89; ე. სუბიექტი 132.
- ენათმეცნიერება 1, 2, 104, 259.
- ერთპირიანი ზმნა 140, 280.
- ერთსიტყვიანი გამოთქმა 87.
- ერთწვერიანი წინადადება 56, 81.
- ეტიმოლოგია (სასკოლო გრამატიკაში) 1, 258, 262, 263; (მეცნიერული) 258, 259, 260, 261.
- ექსპერიმენტული შესწავლა რთული ფსიქიკური ფენომენებისა 36, 38.
- ენებელი, პასიური (პირი) 132.
- ეოკატევი 56.
- ეოლუნტარიზმი და ინტელექტუალიზმი 31; ეოლუნტარისტული ფსიქოლოგია 29.
- ზედასართავი სახელი 77, 78, 81, 88, 264.
- ზმნა 6, 8, 9, 11, 14, 57, 58, 59, 70, 76, 78, 81, 88, 99, 102, 114, 128, 130, 131, 232, ზ. და შესიტყვება 122, 123; ზ. — კოორდინაციის ცენტრი 223; ზ. — წინადადების ეკვივალენტი 123; ზმნის თვალსაზრისით აქტიური სახელი (რეალ. სუბ.) 137; ზ. თვალსაზრისით უმოქმედო სახელი (რეალ. ობ.) 137; ზ. მმართველი სახელი 227. ზ. სირთულე 130.
- ზმნისართი 7, 9, 78, 99, 101, 102, 265.
- ზმნური პრედიაკა 58; ზ მ ნ უ რ ო ბ ა 59, 72.
- ზოგადი ანუ რაციონალური გრამატიკა 7, 8, 9, 10, 259; ზ. მეცნიერული გრამატიკის შეუძლებლობა 259; ზ. ენათმეცნიერება 223, 258, 259.
- თავისთავადობა: შემასმენლის „განსაკუთრებული თ“. პეშკოვსკისთან 76.
- თანამიმართება წარმოდგენათა 73; თ. სუბიექტსა და პრედიაკატს შორის 71.
- თანამიმდევრობა წინადადების ნაწილთა 63; სიტყვათა 44, 47, 52, 125.
- თანდებული 261, 265; თ.-თა მნიშვნელობა 261.
- თვალსაზრისი სახე 67.
- თვითებითი (აბსოლუტური) სახეობის ზმნები 139.
- თ-იანი ფორმები 276.
- თურმეობითი 147, 158, 159, 160.
- თურქულ-თათრული ენები 260.
- თქმის ხატოვნება 133.
- თხრობითი კილო 71; თ. წინადადება 92.
- თმანეტისში მეთოდოლოგიური 89, 231; ი მ ა - ნ ე ლ ტ უ რ ი საზომი ენობრივი მოვლენის კვლევისას 3, 223; ი. ანალიზი სტრუქტურისა 124.
- იმპერატორი 56.

იმპერსონალიზმი 56.

ინდოევროპისტიკა 130: ინდო-ევროპული ენათმეცნიერება 2, 104; ი.-ე. ენები 018, 104, 113, 127, 250.

ინდოეთის საგრამატიკო აზროვნება 1.

ინდოეთის ხანა 274, 275, 277, 279.

ინტელექტუალისტური ფსიქოლოგია 29.

ინტონაცია, 24, 69, 81, 92, 93, 94, 108, 109, 113, 114, 125, 261. ინტონაციური ერთიანობა 9:

აინფინიტატი 33.

ირიზმი ბრუნვა 72, 101, 102.

ისტორიული გრამატიკა 258; ი. ენათმეცნიერება 257; ი. თვალსაზრისი 105; ი. მეთოდი 2; ი.-შედარებითი გრამატიკა 1, 257, 263; ი.-შედარებითი ენათმეცნიერება 1; ი.-შედარებითი მეთოდი 104, 105, 109.

კავკასიური ენები 260.

კავშირი 7, 3. :01. 261; კ (კოპულა) ლოგიკაში 18.

კატეგორიები ენისა, რეალობისა და ცნობიერებისა 107.

კავშირი ენათმეცნიერებაში 259.

კითხვითი წინადადება 92.

კილო ზმნისა 73, 101, 261.

კლასიფიკაცია 257.

კომუნიკაცია 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85.

კონიუნქტივა 145, 146, 147, 150, 151, 154, 157, 160, 161.

კონკრეტული და განყენებული 88.

კონსტრუქციის ფიგურები 10.

კონტექსტი 25.

კორდინატი 216, 220, 223, 233; კ. დიდი 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 234. კ. მცირე 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 234; კ. უმცირესი 217, 218, 219, 222, 225, 226, 227, 234. ახრითადი კ. 218, 222, 224, 234.

კორდინაცია 215, 218, 222, 224, 233; კ.-ის ცენტრი 216, 219.

კოპულა 12

ლოგიკა 18, 105: ლ. პორ-როიალისტებისა 7, 8:

ლ. და გრამატიკა 12, 13, 17; ლოგიკური

კატეგორიები 9, 89, 228; ლ. მნიშვნელობა 16;

ლ. ნაბეჭდი 131; ლ. სუბიექტი 131; ლ.-ისა

და ენობრივის ურთიერთობა 21; ლოგიკის

ში 018, 2, 3, 6, 69, 89, 103, 105, 223,

228, 230, ლ. გრამატიკაში 17; ლ. მორფო-

ლოგიაში 73: ლ.-ის დასაბუთება ზოგად გრა-

მატიკაში 10. ლ.-ის ფსიქოლოგისტური ინ-

ტერმინატა 48, ლ.-ის პრიმიტიული და დამუშავებული სახეობანი 228; ლოგიკის ტერიტორია 18.

ლექსემა 112.

ლექსემა 261.

მათანხმებელი 122.

მარტივიტირებული აქტი აზრისა 59.

მართვა 116, 117, 118, 120, 121, 125, 214, 220, 222, 224, 231, 233; მ.-შეთანხმების ცენტრი 232; მართული სიტყვა 72, 122, 214; მ. სახელი 215, 217, 218, 231; მ. ზმნა 116, 231.

მარტივი ფუძე 261; მ. წინადადება 127, 210.

მარცვლი 96, 112.

მაქცევარი 140.

მახვილი 51, 52, 92, 111, 261.

მდინარი სასაათი ენობრივი მოვლენისა 257.

მეთოდოლოგიური იმანენტისმი 018, 89, 106, 107, 120, 121, 122, 123, 125, 230, 231;

მ. ლოგიკისმი 10; მ. ტრანსცენდენტისმი 018, 89, 105, 106, 228, 230.

მეგორდინაციე ზმნა 218, 220, 222, 224.

მელოდა 230.

მეორე მორფოლოგიური ობიექტი 226, 227.

მეორესართისოვანი წევრები წინადადებისა 25; მ. შემამხმელი (პრელიატი) 45, 46, 98.

მესამე კავშირი დრო-ლოთა 143, 148.

მეტაფიზიკა 8, 105.

მეტყველი 49, 124: მეტყველება 13, 95,

107; მ.-ის ნაწილები 7, 8, 10, 12, 60, 78, 98, 102, 106, 126, 258, 259, 261; მ. და

ცნობიერება (აზროვნება, ფსიქიკური სინამდვილე) 15, 16, 41, 60, 65, 105, 106; მ.-ის სო-

ციალური ფუნქცია 84; მ.-ის სტრუქტურა 124; მ.-ის ფაქტი თავისთავად 106; მეტყველე-

ბითი ერთეულები 60; მ. წინადადება (წინადადება მეტყველებამე) 62, 63, 64, 65, 66,

67, 68; მ. აზროვნების ფსიქოლოგია 108.

მექანიკურ-ფიზიკოლოგიური და მექანიკურ-ფსიკიკური ფაქტორები ენის ისტორიაში 109.

მეცნიერული გრამატიკა 259, 260, 265.

მთავარი სიტყვა 121, 232; მ. მართული სახელი 119, 222, 224, 225, 226; მ. წინადადება

125.

მთლიანი წარმოდგენა 21, 32.

მთლიანობა 80.

მიმოლოგიურობა ენობრივ აზროვნებაში 133.

მიმართება 14; მ. სინამდვილესთან 88; მ. იდე-

ესთან (პორ-როიალის ლოგიკაში) 8.

მიმართებითი (რელატიური) სახეობის ზმნები 139.

მიმართულებითი ბრ. 129.

მაშლეობა 6, 8, 9, 57, 58, 77, 78.
 მირთვა 120, 125, 231; მირთული 122, 232.
 მიცემითი ბრ. 129, 138, 172, 210, 211, 212, 216, 224, 225, 226, 227, 270, 271, 276, 277, 278.
 მმართველი სიტყვა 72, 118, 122, 214, 215.
 მნიშვნელობა 87, 88, 89, 112, 260, 263; მ. და ფორმა სატყვისა, შესიტყვებისა 262; მნიშვნელობათმეტყველება 87.
 მთხრობითი ბრ. 128, 129, 141, 165, 210, 211, 212, 215, 216, 224, 225, 226, 227.
 მორფოლოგია 1, 110, 126, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264; მორფოლოგიური ობიექტი 135, 136, 137, 164, 214, 218, 225, 226, 227, 232; მ. და რეალური ობიექტი 137, 138; მ. სუბიექტი 132, 134, 136, 137, 138, 141, 164, 214, 218, 225, 232; სიტყვის მ. თვისებები 230; მ.-ისა და სინტაქსურის ურთიერთობა ინდო-ევროპულ ზმნაში 130; მორფოლოგიზმი 102, 103, 106, 230; მორფოლოგიკური სინტაქსი 101; მ. კვლავიჯიკაცია წინადადების ნაწილებისა 99.
 მოქმედებითი ბრ. 129.
 მოქმედებითი ზმნა 143.
 მოძღვრება შესიტყვებათა შესახებ 93.
 მრავლობითი რიცხვი 129, 164, 270; მრავლობითობა 163, 165, 215, 216, 271, 277.
 მსმენელი 49, 124.
 მსჯელობა 3, 5, 9, 10, 11, 13, 20, 27, 33, 37, 38, 35; ფსიქოლოგიური მ. 61, 62, 63, 66, 69, 73; მ. მეტყველებაში 68; მ. და წინადადება 22, 23, 113; მ.-ის ნაწილები 5, 13; მსჯელობითი წარმოდგენა, ექსტა, წინადადება (მარბესთან) 36.
 მცირე კოორდინატი 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 234.
 მხოლოდობითი რიცხვი 129.
 ნათესაობითი ბრ. 129.
 ნამყო სრული (შედევობრივი I, თურმეობითი I) 147, 158, 159; ნ. უსრული 145, 148, 149, 153; ნ. ჩვეულებითი (ჰაბიტუალისი, პერმანენსივი) 146, 151, 156, 157; ნ. ძირითადი (აორიასტი) 143, 145, 146, 148, 150, 154, 155; ნ. წინარეწარსული (შედევობრივი II, თურმეობითი II) 147, 159, 160; ნ. წინარეწარსული და ნ. ძირითადის ენაინი ვნებით 172.
 ნასახელარი ვნებითი 139, 148.
 ნაცვალსახელი 7, 8, 9, 265.
 ნაწარმოები ფუძე 261.
 ნაწევარი 7, 9.
 ნაწილაკი 12, 108, 122, 261.
 -ნაინი სახელობითი 130, 272, 277.
 ნეოთიერი ნაწილები სიტყვისა 98.

ნეოთორავი მნიშვნელობა 259.
 ნიშანი 67, 78, 107; ნ.-ის წარმოდგენა 80, 85.
 ნოლ-ფორმა ურთიერთობისა (მირთვა) 120, 164, 220.
 ობიექტი 45, 88, 269, 272, 274; ო.-ის პირი 130; ო.-ის მრავლობითობა 275; ო ბ ი ე კ ტ უ რ ი წყობა 140, 141, 165; ო. პრეფიქსი 140.
 ორობიექტიანი ზმნა 200, 217.
 ორპიროვანი ზმნა 138, 140, 269, 280.
 ორწევრიანი წინადადება 81; ო. მიმართება 137.
 პარალელიზმი აზრის (მსჯელობის) ელემენტებისა და წინადადების ნაწილებისა (ელემენტებისა) 19, 20, 25.
 პარალელური ფორმები ნამყო უსრულში 161.
 პარატაქსი 125, 127.
 პასიური ვნებული (პირი) 132; პ. აბერცეფცია და ასოციაცია 31.
 პაუზა 92, 94, 111, 230.
 პერმანენსივი 146, 151, 156, 157.
 პირა ზმნისა 101, 215, 221, 269; პ.-ის აღნიშვნა 162, 280; პ.-ში მართვა 234; პიროვანი ფორმა ზმნისა 100; პ. სიტყვა 72, 130.
 პირდაპირი დამატება 143; პ. წყობა 279.
 პოტენციალური აღნიშვნა მორფ. ობიექტისა (სახ. ბრ. ხხ. რ.) 164.
 პლეონაზმი 10.
 პოლიპერსონალურობა ზმნისა 269.
 პრაქტიციზმი საშ. საუკუნეების გრამატიკისა 7.
 პრედიატი 10, 11, 12, 17, 19, 44, 48, 49, 50, 54, 56, 80, 81, 85, 88, 90; პრედიატიკული კავშირი წარმოდგენებისა 79; პრედიკაცია (შესმენილობა) 56, 57, 58.
 პრევერბი 140.
 პრეფიქსი სუბიექტისა, ობიექტისა 140.
 ექსტი 36, 37; ე.-ში მიიკის ენა 42, 43.
 რაციონალური გრამატიკა 104, 263. იხ. აგრეთვე: ზოგადი გრამატიკა.
 რეალური სუბიექტი 131, 132, 134, 136, 272, 273, 274, 279; რ. სუბიექტისა და ობიექტის სინტაქსური დაპირისპირება 279; რ. ობიექტი 131, 134, 136, 270, 274, 276, 279; რ. ობიექტი და პასიურობა 135; რ. ყოფა 16; რ.-ად მოქმედი ობიექტი 132; რ.-ად პა:იური (უმოქმედი) ობიექტი 136.
 რელატიური ზმნები 139, 140, 214, 232.
 რელატიურ-გარდამავალი ზმნა 143, 165, 210, 211, 212, 224, 225, 226, 227, 232; რ.-გ. ზმნათა კონ. III და რელატ.-გარდაუვ. ზმნათა კონ. II 162; რ.-გ. ზმნათა ნამყო წინარეწარსული და რელატ.-გარდაუვ. ზმნათა ნამყო ძირითადი 162; რ.-გ.-ზმნიანი წინადადება 213.

- რელატიურ-გარდაუვალი ზმნა 143, 165, 210, 211, 212, 224, 225, 226, 227, 232: რ.-გ.-ზმნიანი წინადადება 219.
- რელატიურ-ზმნებიანი წინადადება 018, 222.
- რემპრეზენტაცია 36, 67.
- რთული წინადადება 127, 128.
- რთული ფუძე 261.
- რიტმი 92, 230: რ ი ტ მ უ ლ-მ ე ლ ო დ ი კ უ რ ი წყობა 96, 97; რ.-მ. ერთეულები 96.
- რიცხვი 215, 221, 269; რ.-ის კატეგორია 137; რ.-ში შეთანხმება 234.
- რომელია 14.
- სააზროვნო აქტი 98.
- საგანი და სიმბოლო 43; ს.-ის წარმოდგენა 80, 85
- საკუთარი სახელების ბრუნება 128. -
სამეტყველო სისტემა 017.
- სამსახელიანი შესიტყვება 224, 225.
- სამ (და ოთხ) წვერიანი მიმართება 137
- სამოქმედო (პირი) 132, 134.
- საპრედიკაციო პოტენცია სიტყვებისა 14.
- სასკოლო გრამატიკა 60, 257, 258, 262, 265.
- საურთიერთო მართვა 215.
- საწარმოებელი აფიქსები 261.
- სახელი 8, 9, 12, 14, 102, 114, 128, 200, 220, 231; შეთანხმებადი ს. 99; ს. მართული სახელის მიერ 118; ს. შეთანხმებული სახელთან 118, 232; ს.-ის სიმართვე 130; ს-თა რიცხვის აღნიშვნა ზმნაში 164.
- სახელობითი ბრ. 70, 128, 129, 138, 141, 165, 172, 210, 211, 212, 215, 216, 224, 225, 226, 227, 270, 273, 277.
- სემასიოლოგია, სემანტიკა 1, 88, 258, 259, 260, 261, 262, 263; ს ე მ ა ს ი ო ლ ო გ ი უ რ ი კლასიფიკაცია 263.
- სემიტური ენები 127; ს. ენათმეცნიერება 2.
- სილფესი 10.
- სინამდვილის ლოგიკა და მეტყველების ფსიქოლოგია 133.
- სინთეზური ფუნქცია არის მოცემული წინადადებაში 38.
- სინტაგმა 96, 112.
- სინტაქსი 1, 2, 6, 7, 10, 13, 54, 68, 78, 88, 91, 109, 110, 113, 121, 126, 259, 260, 261, 262, 264; ს.-ის ნაწილები 79. ს ი ნ ტ ა ქ ს უ რ ი განსხვავება მრავლ. -ებ და -ნ სახეობებს შორის 130; ს. კვალიფიკაცია წინადად. ნაწილებისა 99; ს. მექანიზმი წინადადებისა 222, 224, 265; ს. ობიექტი 232; ს. სტრუქტურა ძვ. ქართლისა 227; ს. სუბიექტი 239; ს. ურთიერთობა 121, 123; ს. ცნებები (-შეთანხმება, მართვა) 114, 115; ს. ცნებებს შენაცვლება მორფოლოგიურით 76, 77.
- სართულე ენობრივი მოვლენისა 257.
- სისტემატიკა მოვლენებისა 016.
- სიტყვა 9, 14, 79, 108, 111, 260; ს. და იდეა 8; ს. და მისი მნიშვნელობა 113; ს. და სიტყვის ნაწილი 112; ს. და საგანი 15; ს. და შესიტყვება 110, 111; ს. როგორც მორფოლოგიური ერთეული 91; ს. როგორც ფორმატყობადი ერთეული 113; ს.-ნიშანი პორ-როალის გრამატიკაში 8; ს.-ტაპი 112; ს.-ის აგებულება 106, ს.-ის ადგილმდებარეობა 113, 164; ს.-ის მატერიალური შინაარსი 111; ს.-ის მნიშვნელობა 112, 261; ს.-ის ნაწილები 111; ს.-ის სტრუქტურა 261; ს.-ის სტრუქტურული ანალიზი 112; ს.-ის ფორმა 68, 81, 112, 113, 261; ს.-ის ფორმების შესაბამე შესიტყვებაში 114; ს.-ის ფუნქცია 261; ს.-თა თანამიმდევრობა 44, 47, 52, 125; ს.-თა კლასები 60, 114; ს.-თა კლასიფიკაცია 14, 118; ს.-თა ურთიერთობა 106, 114; ს.-თა შესაბამე 6, 10, 13, 112; წინადადება — სიტყვათა შესაბამე 19; ს.-თა ჯგუფები 92; ს. — დამოკიდებულ სიტყვასთან, გაბატონებულ სიტყვასთან მიმართების თვალსაზრ-ისით 119.
- სიტყვაწარმოება 263.
- სიტყვეური გამოთქმა 16.
- სიტყვის-წარმოდგენა 51, 52, 65, 66, 67.
- სპეციფიკური თვისებები ამა თუ იმ ენისა 108.
- სპეციფიკურ-ინდიფერენტულობა: ნამყო ძირითადს ჯგუფის გარდამავალი ზმნებისა 143.
- სრული და უსრული 88.
- სტატიკური ანალიზი 110, 257.
- სტილისტიკა 258, 259, 260, 261, 262, 264. •
- სტრუქტურა ენობრივი მოვლენისა 017, 228, 258, 259; ს.-ის იმანენტური ანალიზი 124; ს. — მექანიზმი შესიტყვებისა 115; ს ტ რ უ ქ ტ უ რ უ ლ ი ანალიზი 113, 262; ს. თავისებურება ენისა 108; ს. ცნებები 258, 259, 264, 265; ს. და ფუნქციური ანალიზი 263; ს.-ფუნქციონალური ცნებები 258.
- სუპოზიტი 11.
- სუბიექტი 3, 10, 11, 12, 15, 17, 19, 44, 48, 49, 50, 54, 56, 80, 81, 88, 100, 131, 132, 269, 274; ფსიქოლოგიურა ს. 73; ს. და ობიექტი ზმნისა და შესიტყვების თვალსაზრისით 138; ს.-ის კატეგორია 85; ს უ ბ ი ე ქ ტ უ რ ი პირი 130; ს. წყობის რელატიური ზმნა 140, 141; ს. სტილი 261.
- სუბსტანცია 14, 86.
- სუსტად ხაზგასმული წვერი წინადადებისა 51.
- სუფიქსით წარმოდგენა 111 სუბ. პირისა 163.
- სქესი 101, 107, 128.
- ტაქტი 112.
- ტერმინი 11.

ტონებრივი მოდულაცია 51, 52.
 ტრადიციული განსაზღვრება სუბიექტისა და პრედ-
 დიკატისა 24; ტ. გრამატიკა 258, 263, 265.
 ტრანსცენდენტისში მეთოდოლოგიური 007, 83.
 109; ტ. და იმანენტისში 231; ტ. სიტყვის
 პრობლემაში 112; ტ. ფუნქციითა შესახებ მოძ-
 ღვრებაში 231; ტრანსცენდენტისტი 017, 223;
 ტრანსცენდენტური სახომი ენობრივი მოვლენის
 კვლევისას 3.
 უარყოფა 14; უარყოფითი ფორმა 113.
 უახლოესი ობიექტი 232.
 უმოქმედო (პირი) 132.
 უმცირესი კოორდინატი 217, 218, 219, 222,
 225, 226, 227, 234.
 უპირო ზმნა 82; უპიროვნო წინადადება 123
 უსუბიექტო გამოთქმა 82
 უფორმო სიტყვა 113, 122; უ. სიტყვისა და ნა-
 წილაკის გარჩევა 180.
 უღვლილება 261; უ-ის პრეფიქსული ხასიათი
 ქართულში 163; უღვლილებადი სიტყვა
 125, 128, 231.
 უწყვეტობა 90, 230.
 ფილოლოგიური გრამატიკა 7, 104.
 ფალოსოფიური გრამატიკა 7, 104
 ფლექსია 257.
 ფონეტიკა 1, 259, 260, 261; ფონეტიკაში
 103, 106, 230; ფონეტიკური განსაზღვ-
 რება წინადადებისა 90; ფ. ფაქტორები ენის
 განვითარებაში 109; ფ. ცვლილება და მორ-
 ფოლოგიური კვალიფიკაცია 140.
 ფორმა 260; არასინტაქსური ფ. 71; ფ. და მნიშ-
 ენლობა სიტყვისა. შესიტყვევისა 262; ფ. —
 ენის გრამატიკული შესწავლის საგანი 100; ფ.
 სიტყვისა 230; ცვალებადი ფ. 71; ფ.-ები ენისა
 68; ფ.-ის ცნება 68; ფ.-ათა დანოკიდებულება
 114; ფორმიანი ენები 114; ფ. სიტყვა
 115; ფ. და უფორმო სიტყვები 108, 113;
 ფორმაცვალება 113; ფორმაცვა-
 ლებადი სიტყვა 122.
 ფორმანტი 134.
 ფორმალიზმი 106, 230.
 ფორმალური ლოგია 24; ფ. ნაწილები სიტყვისა
 98; ფ. ნიშნები 100; ფ. სინტაქსი ბუდესთან
 101; ფ.-ენობრივი ნიშანი 108.
 ფრაზა 5, 96, 97, 106, 108, 111, 122.
 ფსიქიკა 111; ფსიქიკური განაცადი 88; ფ.
 კორელატი სიტყვისა 67; ფ. ექვივალენტი წი-
 ნადადებისა 83; ფ. კორელატი წინადადებისა
 83, 86; ფ. სუბსტრატი წინადადებისა 84; ფ.
 პროცესები. რომლებიც თან ახლავან ენობრივ
 გამოსატულებას 27; ფ.-ენობრივი ნიშანი 108.
 ფსიქოლოგია 6, 18, 111; ფსიქოლოგიში
 018, 21 შმდ., 44, 56, 59, 69, 75, 89, 102,

103, 105, 112, 223, 228, 229, 230; ფსი-
 ქოლოგიური ანალაზი ერთეულებისა 63.
 ფ. ერთეულები 60; ფ. კატეგორია 45, 46, 47,
 49, 50, 57, 89, 228; ფ. კომპლექსი 80; ფ.
 მსჯელობა 48, 80, 82, 84, 95, 229; ფ. ობი-
 ექტი 52; ფ. პრედიატი 44, 45, 46, 47,
 54, 63, 81, 83; ფ. სუბიექტი 44, 45, 46, 47,
 52, 54, 63, 81, 83; ფ. ფუნქციები ფორმან-
 ტებისა 134; ფსიქოლოგიურად გაბატონება და
 ენობრივად დაქვემდებარება შემასწავლისა პე-
 სკოლსთან 75.
 ფსიქოლოგიური თვალსაზრისი წინადადებისა და
 მას ნაწილების კვლევას 2, 3; ფ. ინტერ-
 პრეტაცია ლოგიკას ცნებებისა 24.
 ფუნქცია 108, 228. ფ. ენობრივი მოვლენისა 258,
 259; ფ.-ები ენობრივი მონაცემისა 108; ფ.-ის
 მიხედვით სტრუქტურის შესწავლა 109; ფ.-ათა
 აღწერა 109; ფ.-ათა შესახებ მოძღვრება 109;
 ფუნქციონალური ანალაზი. 268; ფ. და
 სტრუქტურული ანალიზი 263; ფ. და სტრუქტუ-
 რული მომენტები 263; ფ. ნიშანი 265; ფ.
 ცნება 113, 258; 259, 264, 265.
 ფუძე ზმნისა 100; ფ.-ის მნიშვნელობა 258, 261;
 ფ.-თა წარმოება 258; ფ.-თა საწარმოებელი
 აფიქსები 266; ფუძეებზე მშენებელი ბრუ-
 ნება 128.
 ქვემდებარე 015, 019, 1, 2, 10, 19, 25, 44, 49,
 50, 57, 63, 71, 72, 77, 81, 82, 86, 90, 97,
 98, 99, 100, 101, 102, 119, 121, 127, 215,
 221, 222, 224, 225, 226, 231, 258, 259,
 264; გრამატიკული ქ. 63, 68; ფსიქოლო-
 გიური ქ. 61, 62, 69; ლოგიკური ქ.
 18; ქ. და სუბიექტი 229; ქ. და ფსიქოლოგიური
 სუბიექტი 230; ქვემდებარის ლოგიკისტური
 განსაზღვრებანი 3, 4, 5, 6; საშუალო საუკუ-
 ნეთა გრამატიკაში ქ. არ გვხვდება 7; ძველ
 გრამატიკოსებს ქ. არ გააჩნიათ 127.
 ქცევათა მნიშვნელობა 261.
 -ყ/-/-კე ნაწილაკი 276.
 ყურადღება 32.
 შედარებითი მეთოდი 2, 104; შ. გრამატიკა 259.
 შედგომობრივი 147, 158, 159, 160.
 შეთანხმება 70; 115, 116, 118, 121, 125, 220,
 231, 273; შ. ზმნისა -ებთან სახელობითთან
 272; თანაწარუფლებიანთა შ. 272; შ. სახე-
 ლისა და ზმნისა რიცხვში 117; შ. სახელისა
 სახელთან ბრუნვასა და რიცხვში 117; თანას-
 წარუფლებიანთა შ. 76; შეთანხმებულნი 122.
 შემასწავლებელი 015, 1, 10, 18, 19, 25, 44, 48,
 49, 50, 57, 63, 72, 81, 86, 97, 98, 100,
 101, 102, 119, 127, 218, 222, 224, 231,
 264; გრამატიკული შ. 62, 63, 68, 71; ფსი-

- ქოლოგიური შ. 61, 62, 70; წინადადების შე-
მასწავლებელი 68; საშუალო საჯარო გრამატი-
კებში შ. არ გვხვდება 7; ძველ გრამატიკებს
შ. არ გააჩნიათ 6; შ. და პრედიკატი 229;
შ. და ფსიქოლოგიური პრედიკატი 230; შ. —
ზმნა 72; შ. — წინადადების უმთავრესი წევრი
71; შ. — პრედიკატი 100; შ.-ის თავ სთავა-
დობა 71; შ.-ის შეთანხმება ქვემდებარესთან
71; შ.-ის ლოგიკური განსაზღვრებანი 3,
4, 5, 6.
- შესატყვისობა აზრისა და წინადადებისა — ლო-
გიკის მეთოდოლოგიური პრინციპი 19.
- შესიტყვება 42, 43, 44, 54, 55, 60, 62, 79, 91,
92, 94, 108, 112, 113, 121, 122, 127, 144,
223, 231, 260, 262; შ. — სინტაქსის საგანი
111, 231; შ. შეთანხმება-მართვის თვალსაზრი-
სით 115; შ.-ის აგებულება 106, 261; შ.-ისა
და სიტყვის გარჩევა 108; შ.-ის მექანიზმი 231;
შ.-ის მნიშვნელობა 261; შ.-ის მორფოლოგი-
ური შედგენილობა 123; 231; შ.-ის ნაწილთა
სინტაქსური ურთიერთობა 123, 231; შ.-ის
პოტენციალურად მონაწილე პირი 122;
სინტაქსური რაობა 128; შ.-ის სტრუქტურა
114, 118, 123, 137, 260, 261; შ.-ის ტიპები
91; შ.-ის ფორმა 68, 115; შ.-ის ფუნქცია 91,
123, 261; შ.-ის შედგენილობა 115; შ.-თა
კლასები 60; შ.-თა შენაერთები 91.
- შესემნილობა (პრედიკაცია) 56, 57, 63, 73, 75,
98, 101, 121.
- შეტყობინება 84.
- შეუძლებლობა ტრანსცენდენტისთვის აღწერისა
107.
- შინაგანი შეტყვევება 79.
- შინაფორმა: მსჯელობის ფსიქოლოგიური რაობა
არის მისი შ. 34.
- შორისდებულები 9, 56.
- ჩ უ ე ნ-ობიექტის მრავლობითობა 271.
- ცვალებადი სიტყვები 101.
- ცნება 9, 11, 15; ც. და აზრი 16.
- ცნობიერება: ც.-ის და მეტყველების პარალელი-
ზმის საკითხი 107; ც.-ის განწყობა 36; ც.-ის
პროცესები 3; ც.-ის ფენომენი 67; —სთან მიმარ-
თება, 127.
- ცნობიერ-ფსიქიკური ფაქტორები ენის ისტორიაში
109.
- ცოცხალი ენა, ც. მეტყველება 124.
- ძირითადი კოორდინატი 218, 222, 224, 234; ძ.
სინტაქსური ფორმა (სახელისათვის —
ბრუნვა, ზმნისათვის — პირი) 215.
- ძლიერ საზგასმული წევრი წინადადებისა 51.
- წართქმა 14, 89, 90, 230; წართქმულობა 56.
- წარმოდგენა 61, 69; გაბატონებული წ. 50, 51;
- ზოგადი წ. 67; ინდივიდუალური წ. 66,
მთლიანი წ. 32; წ. და სიტყვა 111—112. წ.
უკანა რიგისა 51; წ.-ის აქტიურობა და წ.-
ლა 53, წ.-ის დანაწევრების პროცესი 35.
წ.-თა ასოციაცია 69, 112; წ.-თა თანამართლება
70; წ.-თა შევსებობა მიმართებათა სახით 35.
წ.-თა შეხამება 79, 84.
- წარმოება სიტყვის ფუნქცია 261.
- წინადადება 015, 1, 2, 9, 10, 11, 15, 16, 18,
20, 26, 28, 56, 59, 60, 65, 68, 69, 74, 87,
89, 90, 92, 97, 100, 102, 106, 112, 122,
126, 127, 231, 258, 262; წ. და მსჯელობა
22, 23, 113; წ. როგორც კვლევის ობიექტი 1.
წ.—სიტყვათა შეხამების გარკვეული ფორმა 74:
გარკვევადი წ. 52; გაურკვევადი წინა-
დადება 52, 70; ერთწევრიანი წ. 56, 91; მრ-
ვეულებითი წ. 61; ორწევრიანი წინადადება 81:
სრული წ. 61, 62, 70; უსრული წ. 61, 70.
წაკითხული წ. 124; წ. აზრში 64, 65, 66,
67, 68; წ. და კომუნიკაცია 81; წ. და მისი
ნაწილები 229; წ. და მსჯელობა 229; წ. და
ფსიქიკური მსჯელობა 229; წ.-ის ანალიზი 16:
წ.-ის კვივალენტობა 43, 125, 223; წ.-ის სტრუქ-
ტურის ანალიზი 112; წ.-ის უნივერსალური გან-
საზღვრება 96; წ.-ის ფსიქიკური კორელატი
40—41; წ. — შესიტყვების ერთ-ერთი სახე
126; წ. — შესიტყვება, აგებული მართვა-შე-
თანხმების პრინციპზე ბრუნვადი და უღვლილ-
ბადი სიტყვებისაგან 118; წ.-ის გენერული გან-
საზღვრა 39; წ.-ის განსაზღვრა ქართულიდან
223; წ.-ის ლოგიკური განსაზღვრებანი 3,
4, 5, 6, 74; წ.-ის განსაზღვრება ძველ გრ-
მატიკისებთან 6; წ.-ის გრამატიკული განსაზ-
ღვრება 70, 74; წ.-ის ზოგადლოგიკური განსაზ-
ღვრება 70, 74; წ.-ის განსაზღვრებანი სხვა-
დასხვა ავტორთან 53, 54; წ.-ის თეორია 50,
წ.-ის კვალიფიკაცია ფსიქოლოგიის სფერო-
საზრისით 3; წ.-ის სინტაქსური მექანიზმი
265; წ.-ის ფსიქოლოგია 50, წ.-ის ფსიქოლო-
გიური რაობა 75; წ.-ის შედგენილობა და მე-
ქანიზმი ქართულში 232; წ.-ის წარმოქმნა 38;
წ.-ის წევრები, ნაწილები 10, 12, 52, 81, 88.
- წინდებული 7, 9, 101.
- „წყდლობითი“ 128, 129, 130.
- ხანმოკლე 136, 148.
- კაბიტუალისი (პერმანსიუ. ნაშეო წყდლობითი)
146, 151, 156, 157.
- კავებტი 136.
- კავებბატი 10.
- კავბატკატი 125, 127.